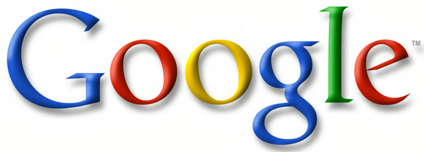
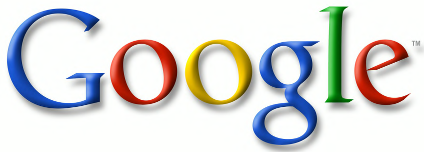

De norske Klostres Historie

i

Middelalderen

af

Christian C. A. Lange.

Anden omarbeidede Udgave.

Christiania.
Chr. Tønsbergs Forlag.
1856.

Trykt af H. J. Sorum.

Forord.

At der nogensinde skulde blive Spørgsmaal om et nyt Oplag af mit første selvstændige Forsøg i Norges Middelalders Historie, var mig saa utænkeligt, at jeg kun tilfældigviis optegnede de Rettelser og Forøgelser, som jeg senere stødte paa. Vistnok var der ikke mange Exemplarer tilbage af første Udgave, og disse gik aarlig jævnt af, men det saa dog ud til, at de vilde holde mit Liv ud; men ved Flytning for to Aar siden mistede jeg alle uindbundne Exemplarer af 4de Hefte, og dermed var Oplaget uventet ryddet. Da vaagnede hos mig en stor Lyst til at faa omgjort de mange Feil i første Udgave, hvorpaa jeg efterhaanden var bleven opmærksom; men jeg havde dengang hverken Helbred til at overtage Arbeidet eller Haab om at finde nogen Forlægger, der vilde trykke det. Senere har jeg faaet begge Dele, og finder min Læser, at nærværende Udgave i mange Dele er bedre, er hiint Tab vendt til Fordeel for ham og mig.

Havde jeg imidlertid fra først af været beredt paa en ny Udgave af dette Skrift, vilde det maaske lykkes mig at lade det fremtræde med færre Mangler og i en mere fuldendt Form; imidlertid haaber jeg, at den skjønsomme Læser finder flere væsentlige Forbedringer. Hertil tror jeg at kunne regne § 9 i 1ste Afsnit om Birgittinerne, hvortil Udgaven af „Vadstena Klosterreglor" har givet mig stor Hjælp. Ligesaa vil Læseren i Udviklingen af Munkelivs Overgang til Birgittinerordenen finde mange og vigtige Tillæg, som jeg skylder den tillidsfulde Velvillie, jeg i Stockholm har mødt ved Udlaan af derhen hørende Haandskrifter, hvorfor det være mig tilladt her at udtale min oprigtige Tak. Til Fremstillingen af Klostrenes Undergang i Norge har jeg ingen væsentlige nye Oplysninger fundet, og denne er derfor næsten uforandret. Men naar nogen Læser tilfældigviis skulde bemærke, at Udtrykkene i denne Udgave S. 175—177 ordret stemme med et Ræsonnement om Sveriges kirkelige Forhold paa Reformationstiden, trykt i Biografiskt Lexikon öfver namnkunniga Svenska män 16de Deel S. 210—212, saa maa jeg til mit Forsvar oplyse, at denne Artikkel er trykt, efterat 1ste Udgave af min Klosterhistorie udkom, hvor

de samme Ytringer om de norske Forhold gjenfindes fra S. 289 nederst til S. 292.

Forandringerne i denne Udgave bestaa fornemmelig i Bortskjæring af meget Klosterhistorien Uvedkommende, som i forrige Udgave kunde ansees mere nødvendigt, da vi dengang baade savnede en kritisk Rigshistorie og en Fremstilling af den norske Kirkehistorie. Fremdeles ere mange urigtige eller dog unødige Formodninger udeladte, og jeg har i det Hele bestræbt mig for her kun at omhandle det Sikre og Beviislige. De 1ste Udgave tilføiede Bilage ere udeladte, da de nu efterhaanden ville blive indtagne i det norske Diplomatarium. Forøvrigt vil man finde stor Forskjel i Fremstillingen af de enkelte Klostres Historie. Dette er maaske for nogen Deel min Feil, forsaavidtsom jeg ikke har kunnet blive Herre over Materialet, men jeg tror dog at Grunden væsentlig ligger i selve Kildernes Ueensartethed, i det de med Hensyn til nogle Klostre (f. Ex. Munkeliv i Benediktinernes Tid og Værne Hospital) kun give Oplysning om Kjøb og Salg, til andre (f. Ex. Nonneseter i Bergen, Lyse og Halsnø) kun om Rettergange og indre Orden. Og selv de eensartede Kilder har jeg troet at burde benytte forskjelligt. Da Munkelivs Brevbog er trykt, var en Opregning af alle dets verdslige Handler ufornøden, men ved Værne maatte de medtages i større Omfang, fordi Kundskaben derom hentes fra en utrykt Registrant. Naar saa forskjellige Hensyn maa tages, og det, som skal behandles, i og for sig bestaar af uvæsentlige Enkeltheder, der alene i sin Heelhed faa Betydning, taler der altid noget til Undskyldning for Manglerne i en Forfatters Fremstilling, og dersom disse maatte blive Kritikkens væsentligste Udsættelse ved mit Arbeide, da er jeg dermed mere end tilfreds.

Christiania 15 Novbr. 1856.

Chr. Lange.

Indhold.

Første Hovedafdeling.

Anden Hovedafdeling.

De norske Klostres Specialhistorie.

Side.

Fjerde Afsnit. Klostre i Stavangers, Hammers og Oslo Stifter.

I. Klostre i Stavangers og Hammers Stifter.

II. Klostre i Oslo Stift.

Første Hovedafdeling.

Indledning. Munkeordener i Norge. Det norske Klostervæsen i Almindelighed.

Indledning.

I den katholske Kirke dannede de saakaldte Religiøse (religiosi) en egen Stand. Under dette Navn forstaaer man Personer af begge Kjøn, som af from Iver have for Livstid underkastet sig visse Forpligtelser, hvortil den Christne som saadan ellers ikke er bunden. Sluttede disse Religiøse sig sammen i et fælles Huus under fælles Overhoved, og levede der efter bestemte Forskrifter, kaldtes de Munke (monachi eller coenobitæ) og Nonner (nonnæ, monachæ, moniales), og deres Boning kaldtes Kloster (claustrum), Indelukke, paa Grund af Pligten stedse at forblive der, coenobium eller conventus, paa Grund af Fællesskabet indbyrdes, eller monasterium, paa Grund af Afsondringen fra den ydre Verden. De Religiøse, der levede efter den samme Forskrift eller Regel (regula), regnedes til samme Orden (religio, eller alm. ordo monasticus), og den, der havde givet den oprindelige Regel, var Ordensstifter. Religiøse, der aldeles havde skilt sig fra Menneskene, kaldtes, efterat Munkene vare blevne Coenobiter, Eneboere eller Eremiter (anachoretæ).

Disse almindelig kjendte Benævnelser kunne passende opstilles som Udgangspunkt for en Klosterhistories Begrændsning. De Geistlige (clerici) eller læge Folk (laici), der havde underkastet sig hine omtalte særegne Forpligtelser, maa ifølge det Ovenanførte henregnes til Klosterfolk; alle øvrige derimod udelukkedes derfra, om de end forøvrigt maatte findes at have levet i et Slags verdsligt Fællesskab, det saakaldte communis mensa, eller deslige. Hine Forpligtelser, de saakaldte Klosterløfter, vare i Almindelighed tre: ubetinget Lydighed (obedientia) mod Foresatte, Kyskhed (castitas, ogsaa conversio morum), og Armod (paupertas); men man skjelnede i senere Tider imellem det fuldstændige Munkeløfte, der indbefattede de tre nævnte Forpligtelser, og et simplere Løfte, der kun gik ud paa Sædernes Forbedring. Da de to første Løfter ere almindelige og gjælde langt Flere end Munkene, bliver Armoden det Kjendemærke, hvorpaa man nærmest skulde kunne kjende en Munk fra en anden Geistlig eller Verdslig, men ei heller dette bliver afgjørende, da der gaves

Ordener, hvori Løftet om Armod ei udtrykkelig affordredes. Man bliver saaledes staaende ved en fjerde Forpligtelse, Clausuren, (clausura, stabilitas loci), ifølge hvilken den Religiøse skulde holde sig inden Klostrets Mure, undtagen naar han af sine Foresatte formelig havde erholdt Tilladelse til at gaa ud. Denne Clausur betragtedes imidlertid ikke som noget særskilt Klosterløfte, men fulgte ligefrem af Lydighedspligten under Ordensregelen, der fastsatte Betingelserne for Frihed til at forlade Klosterboligen. Men nu var Clausurens Strenghed høist forskjellig i de forskjellige Ordener: Franciskanere, Dominikanere, visse Augustinere og Cistercienserne flakkede meget omkring; for de to førstnævnte var Omstreifen paa Tiggeri endog Pligt, medens Birgittinerne kun i enkelte, i Regelen nøie bestemte Tilfælde maatte forlade Klosteret. — Det er saaledes ikke let at angive, hvor Grændsen for en Klosterhistorie fra denne Side betragtet rigtig bør sættes; den maa blive forskjellig efter de forskjellige Ordensregler. For Birgittinerne, Augustinerne og Benediktinerne bliver vel Clausuren det betegnende Skjelnemærke, for Tiggermunkene, Cistercienserne og Præmonstratenserne Armoden. Denne sidste Forpligtelse var personlig; den udelukkede i Almindelighed, især i sildigere Tider, ikke Munkene i et Kloster som Korporation fra at besidde Eiendom, rørligt og urørligt Gods; men negtede dets enkelte Medlemmer Ret til at eie Noget eller raade over sit Gods. Klosterbeboeren skulde i saa Henseende betragtes som borgerlig død, og hvad der ved Arv eller paa anden Maade maatte tilfalde ham, kunde ei komme ham selv, men ene hans Slægt eller Kloster tilgode. At forresten den katholske Kirke opstillede forskjellige Grader af Klosterarmod, og ved sildigere saakaldte Indulgenser for de forskjellige Ordener modificerede den oprindelige Strenghed i en saadan Grad, at selve Tiggerklostrene tillagde sig umaadelige Rigdomme og Tiggermunkene ansaa sig berettigede til at eie privat Formue, vil senere blive oplyst. Her er det nok at paapege, at Armod i Pavehoffets rummelige Forstand var en stadig Betingelse for Munkevæsenet.

Skjønt saaledes hverken den ene eller den anden Særegenhed ved Munkene sætter os istand til nu med Sikkerhed at skjelne imellem dem og de mange beslægtede Korporationer, som samtidigt og ofte i nær Berørelse med dem udviklede sig her som i andre katholske Lande, er det dog nødvendigt, at en om endog noget vilkaarlig Begrændsning fastsættes, da man ellers vilde faa en Kirke- istedetfor en Kloster-Historie. Det er muligt, at den her lagte Plan i Et kan være for vidløftig, i Andet for indskrænket, eller at den i det Hele ikke vil tilfredsstille den strenge Systema-

tiker. Den er udgaaet fra de uvisse Resultater, hvortil Kildernes omhyggelige Benyttelse, i den Tilstand de ere, har ført Forfatteren, og dette faar være hans Undskyldning.

At den lavere Sekulargeistlighed, nemlig Sogneprester, Vicarier og Kapellaner, først og fremst udelukkes, følger af sig selv, da denne Stand den hele Tid stod i Modsætning til Munkene, og havde en fra dem ganske forskjellig Organisation og Interesse. Og dog stode enkelte Munkeordener, især Tiggermunkene, den lavere Geistlighed saa nær, tilreve sig efterhaanden dennes Funktioner og Indtægter i en saa fuldkommen Grad, at det kun bliver den lidet overholdte Klosterregel og Brodernavnet paa den ene Side, samt den til et enkelt Sognekald indskrænkede Virksomhed og Afhængigheden af sekulære Foresatte paa den anden, der danner den mere nominelle end reelle Forskjel imellem dem. Vanskeligere bliver det at bestemme, om den høiere Sekulargeistlighed, Kannikekollegierne eller de saakaldte Domkapitler ved Bispestolene høre til en Klosterhistorie eller ikke. Thi uagtet man hidtil ikke har fundet noget Vidnesbyrd for, at Medlemmerne af Domkapitlerne, de saakaldte Kanniker eller Chorsbrødre, nogensteds i Norge have været canonici *regulares*, førte de alligevel endog som seculares et Liv, der i mange Henseender lignede Munkenes. Man har endnu tilovers Formularer for den af Oslos og Bergens Kanniker ved deres Optagelse i Kapitlet aflagte Ed[1]). Den indeholder kun Løfter om Lydighed (obedientia) mod Biskop og Domkirke, Omhu for Kapitlets Vel, Enighed med sine Medbrødre og andre almindelige Løfter; men da Kyskhedsløftet her ei behøvede at fornyes, da enhver Geistlig var forpligtet til Coelibat, og da vi ovenfor have seet, at de to andre Munkeløfter, Clausur og Armod, ikke vare ubetinget gjældende for alle Ordener, saa lægger strengt taget hine Edsformularer ikke nogen afgjort Hindring i Veien for at indtage Domkapitlerne i Klosterhistorien, Noget som f. Ex. Daugaard for Danmarks Vedkommende har gjort. Efter almindelig Talebrug henregnedes imidlertid Domkapitlerne altid til den egentlige Geistlighed, forskjellig fra Munkene, hvem de ved alle Leiligheder udtrykkelig modsættes, og i en Klosterhistorie i streng Forstand høre de saaledes ikke hjemme, ligesom de og, naar deres Historie skulde behandles med den nødvendige Udførlighed, vilde optage en i dette Arbeide uforholdsmæssig stor Plads.

---

[1]) Oslos Kannikers findes i Eysteins Registet (den saakaldte røde Bog) fol. 97 b., Bergens i Björgvinar Kálfskinn p. 7.

Hospitalernes Udelukkelse eller Indlemmelse i Klosterhistorien maa være afhængig af ethvert enkelts særlige Indretning; thi den Omstændighed, at de da som nu vare geistlige Stiftelser med Prest, Kirke o. s. v., er ikke tilstrækkelig til at optage dem alle, naar de mangle Klostrenes Særkjende: Ordensregel og Clausur. Vel gaves der Regler, Vedtægter, eller — som man nu vilde benævne dem — Reglementer eller Fundatser, for slige Indretningers Bestyrelse i det Hele, men disse ere baade i Ophav og Hensigt aldeles forskjellige fra Ordensregelen. At de Hospitaler, der vare stiftede af Munkeordener ifølge disses særlige Forpligtelse til at pleie Syge eller huse Pilegrime, saasom Johanitternes Huse og Helligaands-Ordenens Conventer, finde Plads i Klosterhistorien, følger af sig selv, da disse vare virkelige Klostre. Men Mangelen paa Forarbeider til Afgjørelse af, hvorledes de øvrige norske Hospitalers indre Indretning i Virkeligheden var, gjør det vanskeligt med Bestemthed at afgjøre, hvorvidt de høre hjemme her eller ikke. De norske Hospitaler vare deels Fattighuse (almósohús, hospitale pauperum), deels Sygehuse (sálohús, spital, hospitale infirmorum, leprosorum o. s. v.). Til den første Klasse hørte f. Ex. Mariæ Hospital paa Ilevolden[1]) i Throndhjem, Stammoder for det endnu tilværende Hospital der med Prest og Kirke. Allehelgens og St. Katharinæ Hospitaler i Bergen ligesaa. For disse sidste 2 Hospitaler, det ene for mandlige, det andet for kvindelige Lemmer, er endnu Fundatsen til[2]), hvori bestemmes, at en Forstander (ráðsmaðr) skulde styre begge og aflægge aarligt Regnskab; Ingen maatte indtages i Hospitalerne i Provent d. e. for Betaling eller ved Indskud af en Kapital, men Fattige havde Adgang til Optagelse for Livstid, og naar de døde, arvede Stiftelsen deres Efterladenskaber. Kongen og Biskoppen valgte Forstanderne. Sygehusene synes stundom at have staaet i Forbindelse med Fattighusene, at have gaaet over fra den ene Art til den anden, eller forenet begge. Saaledes kaldes det fornævnte St. Katharinæ Hospital i Bergen i Kong Magnus Lagabøters Testament[3]) hospitale leprosorum (Spedalsk-Hospital), medens det i den næsten samtidige Fundats for begge bergenske Hospitaler tydelig betegnes som en Fattiganstalt. Det Ubestemte heri kan maaske forklares deraf, at Sygehusene for Spe-

---

[1]) Dette synes ligesom de strax efter nævnte Hospitaler i Bergen at have været en dobbelt Stiftelse for Mænd og for Kvinder.

[2]) Thorkelin Diplomatarium II. 63 ff. Diplomatarium Norvegicum II. No. 16.

[3]) Thorkelin Dipl. II. 256 o. fl. St.

dalske da som nu nærmest vare Pleieanstalter; men da hiin Fundats Intet nævner om, at kun spedalske Kvinder skulde indtages i Katharinæ Hospital, og man ei kan antage, at man har blandet Friske med Spedalske, kan man ledes til den Formodning, at det nævnte Hospital oprindelig har været en Pleieanstalt for Spedalske, under hvilket Navn den derfor forekommer i hiint Testament; men at St. Jørgens Hospital ved denne Tid er udseet til en saadan, og Katharinas derfor har undergaaet den i Fundatsen omtalte Reorganisation som Fattighuus. St. Jørgens Hospital har jeg imidlertid ikke fundet i Dokumenter ældre end 15de Aarhundrede. I Oslo forekommer ligeledes et hospitale leprosorum i Aaret 1301 [1]), men om det er St. Jørgens eller St. Laurentii Hospital sammesteds eller et andet ukjendt, ere vi ikke istand til at afgjøre. Vi maa blive staaende ved det ene Sikre, at der i Middelalderen gaves Stiftelser af begge Arter, og at Hospitaler i Betydning af Sygehuse i Regelen ikke tilkomme Plads i en Klosterhistorie [2]). Som Fattighuse havde de derimod i alle Fald stundom en mere klosterlig Indretning, og Hensyn hertil vil saavidt muligt blive taget ved hvert enkelt i den specielle Historie. Et saadant almósohús var f. Ex. St. Peders Hospital i Stavanger, som Sagnet den hele Tid har gjort til et Kloster, men som endnu den Dag i Dag er Sygehuus for Stavanger Amt. Biskop Thorgils af Stavanger stiftede dette i 1270, for deri at indlægge fattige Mænd, som bleve syge i Byen, at de der kunne oppebie Hilse eller Død, hellere end som før syge, saarede eller halvdøde at blive baarne Gaard imellem [3]).

At Gilderne udelukkes af Klosterhistorien behøver formodentlig ingen Retfærdiggjørelse. Uagtet Medlemmerne af samme Gilde dannede ligesom Munkene et Broderskab (fraternitas), der havde sine egne Love, Gildeskraaerne, og skjønt Gilderne ofte vare indviede den samme Helgen som den nærliggende Kirke eller Kloster, var dog deres Maal aldeles jordisk og Klosterfolkets asketiske Contemplation modsat. Under Geistlighedens Overtilsyn forbandtes Gildebrødrene til en ofte kraftfuld Corporation, men Gilderne maa dog rettest betragtes som borgerlige Klubber, indrettede efter Tidsalderens Tarv og Anskuelser. Da man hidtil Intet veed om de nor-

---

1) Dipl. Arn. Magn. fasc. 30. No. 1.

2) Wieselgren (De claustris Sviogothicis) gaar derimod for vidt, naar han endog (f. Ex. II. 53) udelukker Helligaands-Hospitalerne, da disse vare Klostre i egentligste Forstand.

3) Ifølge Stiftelsesbrevet i Thork. Dipl. II. 58.

ske Gilder, har jeg troet at kunne forsvare, i Indledningen til hvert enkelt Stifts Klosterhistorie at nævne de hidtil bekjendte.

Endelig gaves der i Norge en for dette Rige særegen Art af Geistlige, de 14 kongelige Kapellers Foresatte. Denne Institution er rimeligviis udgaaet af Kongernes naturlige Ret til at ansætte Prester ved de Kapeller, de byggede paa deres Kongsgaarde. Idetmindste gjorde Kong Sverre udtrykkelig Paastand paa saadan Kaldsret, og man finder under hans Sønnesøn Kong Haakon den Gamle bestemte Spor af disse kongelige Kapellers Tilværelse[1]); men først Kong Haakon V Magnussøn fik pavelig Bekræftelse derpaa og ordentlige Statutter for dem og deres Forhold til Sekulargeistligheden[2]). Da 4 af disse Kapeller vare Kollegiatkirker, hvis Kanniker saaledes havde sit fælles Bord (communis mensa) og Fællesskab i enkelte andre Henseender, maa de med deres Foresatte Magister capellarum regalium, der tillige stedse var Provst ved Hovedkapellet, Apostelkirken i Bergen, dele Skjebne med Domkapitlerne, da man ikke finder noget Spor af, ligesaalidt som der er nogen Sandsynlighed for, at deres Geistlige have havt nogen kanonisk Regel. Deres Hensigt sees tydeligt at have været at styrke Kongedømmet mod Prestevældet, og et saadant Øiemed kunde umuligt forenes med Munkevæsenet, som man neppe saa ganske uden Grund for Middelalderens Vedkommende har kaldt Hierarkiets høire Arm.

Efter saaledes at have begrændset vor Materie med Hensyn til beslægtede Indretninger i Landet, bliver det ogsaa nødvendigt at afstikke en Grændse i geografisk Henseende. Norges Riges Omfang er nemlig ikke det samme nu som i Middelalderen; Meget er gaaet fra. Det udgjorde fordum følgende Bispedømmer under Nidaros Erkebiskops Metropolitanhøihed: 1. Nidaros. 2. Bergen. 3. Stavanger. 4. Oslo. 5. Hammer. 6. Skalholt og 7. Holar paa Island. 8. Færø. 9. Garde paa Grønland. 10. Orkenøerne og Hjaltland. 11. Syderøerne og Man.

---

[1]) Se mere herom Keysers Afhandling i Norsk Tidsskrift I. 21 ff. og Munchs Historie IV. (III. 1.) 265.

[2]) Münter (Kirchengesch. v. Dänemark u. Norwegen. II. 134) antager, at disse Kongelig-Geistlige havde intet tilsvarende i den øvrige katholske Verden. Men i Frankrige maa dog efter Udtrykkene clercs de la chapelle du roi noget lignende have fundet Sted (jfr. du Cange under clericus). Mere forskjellige herfra vare maaske de 16 Prælaturer, som Kong Christiern I i 1474 fik pavelig Tilladelse til selv at besætte, 8 i Danmark og 8 i Sverige. (Helveg, de Danskes Domkapitler, Kbhvn. 1855. S. 51).

I Grunden burde saaledes alle disse 11 Stifters Klostre behandles her, men dette er ikke skeet. De tabte Bilande er udeladte og kun Moderlandets Klostre omhandlede. Tabet er dog neppe stort; thi Island har allerede en udførlig Klosterhistorie [1]), Færø Stift havde intet Kloster, om Klostrene paa Grønland veed man saare lidet [2]), og til de skotske Øers Klosterhistorie have vi her i Norden saagodtsom ingen Bidrag at yde. Det faar da blive Skotternes Sag at samle og ordne hvad der herom maaske kan være at finde. Derimod maa Norges Klosterhistorie udvides udenfor Moderlandets nuværende Grændser og omfatte de Landskaber, der i Klostertiden hørte under de 5 Bispedømmer. Vikens eller Bahuuslæns Klostre skulle altsaa her behandles, da de hørte til Oslo Stift, medens Jæmtelands vilde blevet udelukkede, om noget Kloster der havde existeret, da dette Landskab i geistlig Henseende hørte til Sverige.

Tilsidst maa bemærkes, at vi have anseet en antikvarisk Undersøgelse om de endnu tilværende Klosterlevninger for dette Arbeide uvedkommende, der gaar ud paa at beskrive Klostrene fra deres Opkomst til deres Undergang i Norge. Deres senere Skjebne som privat eller bortforlænet Gods [3]) hører ligesaalidt hid, som Underretning om hvorledes deres Mure efterhaanden faldt i Gruus. De ere nøiere omtalte, naar et Klosters kanoniske Indretning eller selv dets Tilværelse kan oplyses af slige Levninger; ellers bliver kun henviist til Krafts Norges Beskrivelse, Klüwers Mindesmærker eller andre tilgængelige Kilder.

---

[1]) I Finni Johannæi Historia ecclesiastica Islandiæ Tom. IV. Hafn. 1778 4to., en typografisk Sjeldenhed, da de fleste Exemplarer deraf ere brændte.

[2]) Der var paa Grønland et Kloster for regulære Kanniker i Vatsdalen, og et Benediktinerinde-Kloster i Ravnsfjorden, begge viede St. Olaf. Ligesaa tales der i senere Tid om et Dominikaner-Kloster. Jfr. Grønlands historiske Mindesmærker III. 254. 540. 544. 564. Munch Norge i Middelalderen. 218.

[3]) Dog har jeg i denne Udgave — uagtet visnok Æmnet mindre vedkommende — troet at kunne anvende nogle Linier ved hvert af de større Klostre til en Fortegnelse over de Adelsmænd, som dermed efter Reformationen vare forlænede; thi Oplysning herom kan stundom være af Vigtighed, men er for de Fleste yderst besværlig at indhente.

Første Affnit.

Om de i Norge bosatte Munkeordener.

§ 1. Munkevæsenets Opkomst i Norge.

At Nordmændene paa deres Søtog i Vesten, især til de britanniske Øer, allerede tidlig vare komne i Berørelse med Christne, er almindelig bekjendt, ligesom og at dette idelige Samkvem mellem Christne og Hedninger frembragte et Slags Mellemting mellem Hedenskab og Christendom, som oftere omtales. Vikingen eller Kjøbmanden var nemlig sjelden at formaa til ubetinget at forlade sin Fædrenetro og antage den nye Lære ved at lade sig døbe; derimod lod han sig gjerne i Udlandet primsigne, eller betegne med Korsets Tegn, den første Handling ved Daaben, for med større Tryghed og Fordeel at kunne færdes blandt de Christne. Saaledes svarede Kong Olaf den Helliges Hirdmand Toke paa Kongens Spørgsmaal, om han var døbt: „Jeg er primsignet, men ikke døbt, fordi jeg har været snart sammen med hedenske Mænd, snart med Christne" [1]). Ved denne Ceremoni ansaa Nordmanden sig imidlertid ikke bunden til den christne Tro, ei heller antog han, at dens Virkning vedvarede længere end Opholdet i Udlandet. Hjemme mellem Fjeldene raadede efter hans Mening Tordenguden fremdeles, og det var kun i Frankrige og England, at den hvide Christ kunde være ham til nogen Nytte. Denne Vaklen mellem Hedenskab og Christendom er iøvrigt naturlig, og den fødte af sig en Tvivl paa de gamle Guder og en Mistillid til den nye, der tilbød sig, som efterlod Mennesket i en ulykkelig Forfatning. Paa et saadant religiøst Standpunkt maa de Mænd have staaet, der efter Sagaernes Beretninger erklærede, at de hverken troede paa Christus eller Aserne, men sto-

---

[1]) Þáttr af Tóka Tókasonar i Fornm. Sög. V. 303. Om Primsigning (prima signatio) og dens reent jordiske Øiemed kan og sees Fornm. Sög. I. 139. 142. Egils Saga c. 50. Þáttr af Norna-Gest i Fornald. Sög. I. 314. 339. o. fl. St. Jfr. iøvrigt udførligere om Christendommens første Opkomst blandt Nordmændene Munchs Norske Folks Historie. I. u. 268—283.

lede paa sin egen Kraft og Lykke[1]). Dette er imidlertid Vantroens Skjærsild, som Folkeslagene ligesaavel som det enkelte Menneske maa gjennemgaa, naar det vaagner til aandelig Selvbevidsthed, og hvorpaa alle christnede Landes Historie giver Exempler. Hvorlænge denne Overgangsperiode varede, lader sig vel ikke med Sikkerhed bestemme, men den har sikkert medtaget nogle Aarhundreder, eller varede vel omtrent ligesaa længe som det hedenske Norges stedse tiltagende Sammenstød med det christne Vesteuropa. Hvor langsomt det end gik, maatte dog den idelige Berøring med de christne Venner og Fiender lidt efter lidt berede den nye Lære Indgang i Norge selv.

Tre af Norges Konger, Haakon den Gode, Olaf Tryggvessøn og Olaf Haraldssøn bleve i England vundne for Christendommen; hvormange af de urolige Høvdingesønner maa da ikke foruden dem eller tilligemed dem have ladet sig døbe, uagtet deres Navne i Almindelighed ikke have naaet til os? De Spor af Christendom i Norge, som man har troet at kunne paavise før Haakon den Godes Tid, ere imidlertid faa og yderst svage. En Englænder Kendinger skal allerede i 6te Aarhundrede have sendt christne Missionærer til Norge[2]), men deres Skjebne her er aldeles ubekjendt. Harald Haarfagers Foragt for sine Fædreneguder og hans mærkelige Ytring om den Gud, der har skabt Himmel og Jord, viser — om den iøvrigt er tilforladelig — en Aandsklarhed, som han udentvivl skyldte christne Begreber, og Christendommen kunde da ei heller være ubekjendt for en Fyrste, som modtog og sendte Gesandter til Englands christne Konge. Hertil kommer, at der er Sandsynlighed for, at den fra den nysoprettede Erkebispestol i Hamburg og Bremen udgaaede tydske Mission under Ansgar og hans Efterfølgere ogsaa har strakt sine Virkninger til det sydostligste Norge (Viken), hvis Konger af Ynglinge-Ætten i 9de Aarhundrede stode i livligt Samkvem med det sønderjydske Rige. Om end Ansgar eller Rembert ikke have besøgt selve Norge, kunde deres Virksomhed i Nabolandet Vestergautland ikke været uden Indflydelse paa Nordmændene[3]). Men det var dog fra England og Ireland, at Christendom-

---

[1]) Olaf Hell. Saga, i Kbhn. Udg. Cap. 188. Heimskr. Cap. 212. Det fortælles om Olaf Tryggvessøn, at han aldrig havde ofret til Guderne, Fornm. Sög. I. 133, og dog medgik der mange Aar, efterat han havde gjort Bekjendtskab med Thangbrand og andre Biskopper og christne Fyrster, før han lod sig døbe af en Abbed paa Syllingerne (Scilly-Øerne ved Cornwall).

[2]) Pontoppidans Annaler I. 18.

[3]) Jfr. herom Munchs Norske Folks Historie I. II. 272 ff. og hans Afhandling i Norsk Tidsskrift IV. 101 ff.

mens Lys hovedsagelig naaede Norge. I disse Lande var det forlængst tændt og almindelig udbredt, medens det i Nordtydskland og Danmark endnu ikke havde kunnet fortrænge Hedenskabets Mørke. Derfor blev den tydske Mission uden afgjørende Virkning paa Christendommens Indførelse i Norge, og derfor mødte og Pavernes sildigere Bestemmelse, at Erkebiskoppen af Bremen skulde være Hoved for den norske Kirke, bestemt Modsigelse af Kong Harald Haardraade, der vel stundom lod sine Biskopper indvie i Bremen, men erklærede sig selv for sit Riges geistlige Overhoved, da det ved hans Forfædre, Norges Konger, og ikke ved Bremens Erkebiskopper var bragt til den christne Tro [1]).

De Missionærer, der i disse hedenske Tider nu og da vovede sig over til Norge, have udentvivl i det Mindste for en stor Deel været Munke, men Sporene af deres Virksomhed her ere ganske forsvundne. I Haakon den Godes Tid (935—960) omtales 3 Kirker paa Møre, som Thrønderne opbrændte, og hvis Prester de sloge ihjel [2]), men skjønt man heraf maa være berettiget til at slutte, at christne Kirker ikke have været saa ganske ualmindelige i Norge allerede før Midten af 10de Aarhundrede, havde dog som bekjendt Haakons Forsøg paa at indføre Christendommen et uheldigt Udfald. Han afstod derfra, og Eftermanden Harald Graafeld fandt det, skjønt selv Christen, politisk klogt at lade Enhver beholde sin Tro, en Politik, som Haakon Jarls Sønner i senere Tider ligeledes med Held fulgte. Hvad der iøvrigt kunde være virket for Christendommen under Kong Haakon den Gode, forsvandt udentvivl aldeles under Hedningen Haakon Jarls lange Regjering, og Olaf Tryggvessøn maatte derfor begynde forfra med engelske Prester [3]). Men at han kunde beholde Liv og Rige, uagtet den voldsomme Maade, hvorpaa han i sin Omvendelsesiver foer frem, vidner om Tidsaandens Forandring, og at Modstanden nu ikke længere saameget som før grundede sig paa Tillid til det Gamle, men snarere var en simpel Følge af Nordmandens Nationalsvaghed: Ulyst og Mistillid til alt Nyt. Frygten for Olafs rædsomme Hevn eller Lysten til hans gavmilde Naade skaffede i denne Tid Norge en Mængde Christne af Navn, men det var naturligviis i det Hele daarligt bevendt med denne Christendom; Iver for Munkevæsenet fødte den vist ikke af sig. Endnu maatte indre Rystelser, fremmed Undertrykkelse,

[1]) Adamus Bremens. Hist. eccl. ed. Lindenbrog. III. Cap. 18—19. (Lappenbergs Udg. ved Pertz. Hannover 1846. 8. Cap. 16.)

[2]) Heimskr. Haak. God. S. Cap. 19.

[3]) Odd Munks Saga om Olaf Tryggv. Cap. 23.

Kongeblod og indenlandske Jertegn til, for at den nye Lære kunde skyde Rødder i det raae Land, og det er mere end sandsynligt, at Hadet til det danske Vælde efter Olaf Haraldssøns Fald meest af alt virkede til, at det hele Rige med Eet christnedes. Var det Plan af Biskop Grimkell og Einar Tambeskelver at sætte Olafs Hellighed i Forening med hans Søns Indkaldelse, saa vidner det om dyb politisk Kløgt. Nu blev Christendommen folkekjær; den, der ei troede paa Underne ved den slagne Konges Liig, mistænktes og forfulgtes som en Forræder, der begunstigede Knytlingernes forhadte Herredømme.

Paa den Tid, da Christendommen saaledes endelig grundfæstedes i Norge (omtrent 1035), havde Munkevæsenet allerede i flere Aarhundreder blomstret i det sydlige og vestlige Europa, og Munkenes sværmerske Iver, asketiske Liv og strenge Observans var allerede forlængst i Forfald. Fra Ægypten — det christne Munkevæsens Vugge — var det allerede i 4de Aarhundrede forplantet til Italien, hvorfra Munkene efterhaanden udbredte sig over Vesteuropa, og her optraadte Munkevæsenet først i den Form, i hvilken vi kjende det i Norge. Munkelivets Grundtanke — ved Affsondring fra Verden og dens Fristelser, ved streng Levemaade, Selvpinsler o. s. v. at dræbe de kjødelige Lyster, samt under stille Contemplation at tilbringe sit Liv i frivillig Eensomhed, — er forchristelig; man har i Johannes Døberen et Billede af en saadan Guds Mand. Iblandt de Christne i Orienten opkom snart et lignende Sværmeri, som ved et Tilfælde (Forfølgelsen under Keiser Diocletian) foranledigede det orientalske Klosterliv, hvis Fædre Antonius og Pachomius vare[1]). I Occidenten derimod overgik disse Religiøse strax fra monachi (Eneboere) i egentlig Forstand til Klostermænd, en selvstændig Corporation, der sluttede sig sammen i særegne Bygninger, der dog oprindelig anlagdes i Udmarker, paa Øer, eller deslige fra Verdens Larm affsondrede Steder, hvor de under forandrede Forhold antoge at kunne naa det samme Maal. Fra denne Art af occidentalske Munke (Benediktinere, hvorom i næste §) vare igjen de ved selve Bispestolene, altsaa i de større Stæder, stiftede klosterlige Samfund af Geistlige (Augustinere) oprindelig ganske forskjellige; men begge deelte sig snart med det stigende Antal Munke i mangfoldige Underafdelinger, og oversvømmede som en stedse voxende Strøm alle christne Lande. En endnu vigtigere Forandring var Munkevæsenets Overgang fra at betragtes som en ganske verdslig Indretning, til at Munkene bleve op-

[1]) Planck Geschichte I. 402—406. Om orientalske Klosterregler. ibid. 407. Anm.

tagne i den geistlige Stand (clerus), og under Navn af Klostergeistlige (clerici regulares) tilrøve sig Skriftemaal, Prædikeret o. fl. presteslige Forretninger. Derved saaedes Brødnidbets Sæd mellem Geistligheden og Munkene. Den spirede frodig op, og bar Fordærvelsens rige Frugter. Men denne Forandring var i Tidsalderens Aand; Paver og Biskopper, Fyrster og Almue kappedes om at befordre denne nye Retning af den menneskelige Aands mange Forsøg paa ved gode Gjerninger at vinde Fred.

Det var saaledes naturligt, at man i Norge paa en og samme Tid lærte Christendom og Munkevæsen at kjende; begge kom did fuldt udviklede og ligesom sammenvorede. Engelske Benediktinermunke havde da allerede længe udmærket sig som Statsmænd, Lærde og Missionærer. At enkelte af begge Olafernes Hofprester vare Munke, er sandsynligt, da norske Munke ved denne Tid omtales i engelske Efterretninger [1]), og saameget mere, som Forsøg paa Klosteranlæg viser sig her i Landet fra samme Stund, som Christendommen havde fæstet nogenlunde Rod. Den engelske Benediktiner Mathæus Parisiensis, der skrev i Midten af 13de Aarhundrede, og selv af Paven sendtes til Norge for at reformere det Kloster, hvorom han taler, fortæller nemlig, at Kong Knut den Mægtige i 1028, under sit Ophold i Nidaros, stiftede et Benediktinerkloster paa Nidarholm. Men uden Tvivl har Tiden endnu ikke været moden for Munkevæsenet i Norge; thi Sporet af dette Anlæg taber sig igjen ganske. I et saa raat, koldt og tyndt befolket Land som Norge var det ei heller at vente, at Iveren for Klosteranlæg skulde have saa rivende Fremgang som i de sydligere og bedre befolkede Lande. Nordmanden selv var af Naturen neppe et saadant stille Liv gunstig. Munkenes sværmerske Begeistring og deres almindelige Sysler: Havedyrkning, Læsning, Afskrivning m. m. vare saa aldeles forskjellige fra hans prosaisk-kolde Livsanskuelse og tilvante Dont paa Havet og i Skoven, at der i de første Tider visselig skulde ganske særegne Omstændigheder til, for at bringe ham til at gaa i Kloster. De første Klostre maatte derfor ei alene fra først af befolkes, men og senere vedligeholdes saagodtsom ene og alene fra Moderklostrene i England, og om end brændende Religionsiver i Forening med en mægtig Konges som Knuts Overtalelser havde bragt nogle engelske Munke til at

---

[1]) En Biskop Sigurd i Norge — maaskee den berømte Sveriges Apostel af dette Navn — havde forud været Munk i Gloster i England (Script. III. 249) og en Drogo omtales som monachus Bergensis i det 11te Aarhundrede, og skal have skrevet en Bog de miraculis St. Winnari. (Barthol. Annaler).

nedsætte sig paa Nidarholm, skulde der dog en Udholdenhed til, som Sværmeriet sjelden besidder, for at disse Englændere, uden at møde Beivillie eller Efterligning hos Nordmændene, skulde kunne holde ud i Længden, ligesom det under saadanne Omstændigheder stedse maatte blive vanskeligere at bringe Andre til at forlade et frugtbart Land, et lunnt Kloster og almindelig Agtelse hjemme, for at vedligeholde en Stiftelse i et fjernt og fremmed Land, hvor netop det Modsatte ventede dem. Freden maatte have udbredt sine Velsignelser over Landet, en klog og oplyst Regent maatte have forstaaet at give sit Folk Smag paa et roligt Liv og Sands for fredelige Sysler, førend Munkevæsenet kunde vinde Bifald; Folkets Høvdinger maatte endelig selv være blevne smittede af Tidsalderens almindelige Iver for Munke og Klostre.

Disse, som det synes nødvendige Betingelser for Klostervæsenets Flor i Norge vare indtrufne ved Begyndelsen af 12te Aarhundrede. Olaf Kyrres stille Virken hjemme, hans Søn Magnus Barfods idelige Tog til Irland, — dette Munkevæsenets rige Hjem i den første Middelalder —, og sandsynligviis fremfor Alt den unge Sigurd Jorsalfarers eventyrlige Middelhavsfart og Deeltagelse i det første Korstog, medens Broderen Eystein traadte i Farfaderens Fodspor, og med Held befordrede Landets indre Opkomst: alle disse Omstændigheder i Forening maatte nødvendigviis foraarsage en fuldkommen Omvæltning i Nordmandens hele Tænkemaade, Sæder og Liv, Noget Historien paa det Klareste viser. Kong Sigurd og hans Mænd hjembragte mange og underlige Fortællinger om Alt, hvad de havde seet og oplevet, og blandt disse spillede Klostrene ganske vist ikke den ubetydeligste Rolle. Lyst til Efterligning vaagnede og understøttedes af den fredsommelige Kong Eystein, og da Isen saaledes var brudt, fremstode Klostre i Norge ligesom af sig selv. Idet vi saaledes maa antage, at de første varige Klosterstiftelser i Norge ikke ere ældre end Begyndelsen af 12te Aarhundrede, stemmer dette fuldkommen med en samtidig Krønikeskrivers [1]) Beretning, at Munkeklostre i Norge først stiftedes under Kong Sigurds Regjering (1103—1130). Men Faa eller Ingen af Nordmændene besad de nødvendige Kundskaber til selv at anordne det Fornødne ved en Klosterstiftelse; hertil hentedes derfor fremdeles Munke fra Udlandet, især England. Vi maa beklage, at Kildernes Utilstrækkelighed ikke tillader nogen Paaviisning i det Enkelte af den Indflydelse, disse i Almindelighed udmærkede Udlændingers Virksomhed har havt paa de

[1]) Orderik Vitalis; jfr. Munchs Norske Folks Hist. II. 624.

kirkelige Forhold, Videnskabelighed og Kultur. I alle disse Henseender henvises vi til England som Moderlandet.

Skjønt de fleste af Vestens Munkeordener allerede vare stiftede og i Flor, da Norge fik Klostre, kom de dog ikke alle ind i Landet paa samme Tid. Den ældste Orden, Benediktinerne, kom først; 30—40 Aar derefter kom Cistercienserne, og omtrent samtidigt dermed stiftedes de ældste Augustinerklostre. Endnu senere synes det, at Præmonstratenserne fik Klostre her i Landet, dog endnu i det 12te Aarhundrede. I 13de, strax efter Ordenernes Stiftelse, forøgedes Klostrenes Antal og Indflydelse i høi Grad ved Tiggermunkene, Dominikanerne og Franciskanerne. Det eneste Johanniterhospital i Norge er neppe ældre end fra sidste Halvdeel af 13de Aarhundrede. Endnu yngre er Birgittinernes Orden samt Antonsmunkenes Bosættelse i Norge. De sidste eiede maaske ikke noget Kloster her før i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede.

Vi skulle da gaa over til at omtale hver enkelt Orden for sig.

§ 2. Benediktinerne.

Det er ovenfor bemærket, at det oprindelige asketiske Eneboerliv allerede i Orienten gik over til Kloster- eller Coenobit-Liv, samt at dette strax blev Tilfældet i Vesten [1]). Men eftersom Klostrenes Antal tiltog, blev Savnet af en for Europas Klimat og Levemaade passende Fælles-Regel stedse mere føleligt. Dette afhjalp Benedikt, Greve af Nursia, (født 480, død 543), som derfor ansees for de occidentalske Munkes Patriark og Klosterlivets egentlige Stifter i disse Lande. For det af ham 529 stiftede Kloster paa Monte Cassino i Campanien gav han nemlig en Regel (Regula St. Benedicti), som snart vandt Bifald over hele Vesten, og gjorde Benedikt til Stifter af Benediktinerordenen, som i flere Aarhundreder var den eneste i den katholske Kirke.

Han indførte en monarkisk Regjeringsform i Klostrene. Det orientalske Klostervæsens blinde Lydighed mod Klosterets Formand, Abbeden, bibeholdtes, og alle Medlemmer vare ham i Eet og Alt underka-

---

[1]) Beboerne beholdt dog Navnet monachi (solitarii), fordi de i Begyndelsen boede hver i sin Hytte (cellula). Disse Hytter flyttedes siden sammen under eet Tag og dannede den egentlige Klosterbygning. I 5te Aarhundrede opkom paa Grund af Fælleslivet Navnet Coenobiter, ogsaa Synoditer. Planck I. 408—410.

stede. Kun i disse bestemte Tilfælde var det hans Pligt at raadspørge Klostrets Seniorer, hvilket gav Anledning til de senere Klosterkapitler. Den væsentligste Fortjeneste forhvervede Benedikt sig imidlertid ved at anvise sine Munke andre og hensigtsmæssigere Sysler, end de orientalske Munkes Sædvaner foreskreve. Foruden Bønner, Sange og Bodsøvelser, blev Haandarbeide — især Havedyrkning, Agerbrug og mekaniske Haandverk, — videnskabelige Sysler og Afskrivning Ordenspligt, og herved gavnede han uendelig meget. Ved disse Forskrifter i Forening med Clausuren (stabilitas loci), hvorved de orientalske Munkes omstreifende Dagdriverliv forebyggedes, bleve de occidentalske Klostre efterhaanden Kulturens Vugge [1]). De i Klostrene ugjenkaldelig indesluttede Munke arbeidede ei alene af Pligt, men tillige af Nød og Kjedsomhed. Landet omkring Klostrene opdyrkedes, Skovene forvandledes til frugtbare Marker og den stille Videnskabsmand fandt i disse voldsomme Tider, da Folkevandringernes Storm endnu ikke havde lagt sig, alene i Klostrene et sikkert Tilflugtssted. For at forebygge uoverlagt Indtrædelse i Kloster foreskrev Benedikt endvidere en Prøvetid, Noviciat, — senere fastsat til eet Aar, — som Enhver skulde udstaa, førend han optoges som Munk. Vedblev han efter udstaaet Prøvetid sit Ønske, maatte han aflægge de høitidelige Klosterløfter (vota solennia ovenfor S. 1—2), og kunde da ei mere træde tilbage i Verden. Under saadanne Betingelser var det ikke sandsynligt, at Nogen letsindigen lod sig optage som Munk, da Stifteren ikke havde kunnet forudsee, at hans Ordens Rigdomme snart vilde friste mangen Uværdig til at vælge Klosterlivet. Forøvrigt var Benedikts Regel mild. Munkenes Tid skulde deles mellem gudstjenstlige Handlinger (horæ canonicæ etc.), Haandarbeider, Afskrivning og Læsning. De skulde leve af deres Arbeide. Forskrifterne angaaende Mad og Drikke vare fornuftige; selv Viin var ikke forbuden, og Klædedragten skulde rette sig efter Klimatet [2]). Paa Selvpiinsler og andre legemlige Bodsøvelser lagde han ingen synderlig Vægt [3]).

---

[1]) Alene Benedikts Forskrift, at gamle og skrøbelige Munke, der ei havde Kræfter til at arbeide, skulde anvende deres Tid til Afskrivning af Bøger, har mere end noget andet reddet Alderdommens litterære Skatte i hine barbariske Tider. Ved Klostret paa Monte Cassino anlagde han et Bibliothek, som paa hiin Maade skulde vedligeholdes og forøges.

[2]) Selve Klædedragtens Farve var ikke bestemt. Almindeligst synes den at have været sort, og blev det ialfald senere. Klædningsstykkerne vare Kutten, Kjolen og scapulare, et Skulderklæde uden Ærmer.

[3]) Man har neppe nogen Benediktiner-Regel tilbage, hvis Benyttelse i Norge

Benediktinerordenen udbredte sig med Hurtighed over Italien, Sicilien, Frankrige, Spanien og flere Lande; forskjellige Congregationer af Ordenen stiftedes, hvoriblandt de mærkeligste vare St. Maurus i Frankrige (la congrégation de Saint-Maure)[1]), Monte Cassino og Monte Oliveto i Italien, Valladolid i Spanien, St. Gallen i Schweiz, Fulda i Tydskland o. fl., der alle udmærkede sig som Planteskoler for Middelalderens Lærdom og Videnskabelighed. Men snart strømmede ogsaa en saadan Rigdom ind over Benediktinerabbedierne, at Tugten forfaldt. Benedikt af Anianes Reform i 9de Aarhundrede virkede kun kort, og efterhaanden afsondrede flere nye, paa Benedikts Regel oprindelig grundede Ordener, saasom Clunyacenserne og Cistercienserne, sig fra Moderordenen, og dannede uafhængige Klosterselskaber. — Benediktinerindernes Oprindelse er — saavidt vides — endnu dunkel. I Almindelighed dannede Nonneklostre af de forskjellige Ordener sig samtidigen og uden videre efter Munkeklostrene; men Nonner af denne Orden skal man først finde Spor af i det 8de eller 9de Aarhundrede[2]). Forøvrigt adskilte Benediktinerne sig fra alle senere Munkeordener derved, at hvert Klosters Abbed var uafhængig, saa at han ei stod i noget underordnet Forhold til Ordenens ældre eller mægtigere Foresatte, til noget Moderkloster eller deslige. Dette foraarsagede deels en Splittelse, deels en Mangel paa nødvendigt Tilsyn ovenfra, hvilket man i de yngre Munkeordener søgte at forebygge ved Generalabbeder, Generalkapitler og deslige. Derimod erkjendte Benediktinerne i Almindelighed Stiftets Biskop (ordinarius) for deres lovlige Foresatte, et Afhængighedsforhold, som Abbederne dog paa mange Maader søgte at unddrage sig[3]).

---

er sikker. Vi maa derfor søge den paa anden Haand, og da er vel Erkebiskoppens af Canterbury St. Dunstans Regel for Englands Benediktinere, fra hvem de norske udgik, den der nærmest har været Forbilledet. Den er trykt i Monasticon Anglicanum (1817) I. pag. XXVII—XLV.

[1]) Denne Congregation satte som Ordenspligt, ligesom det nuværende Benediktiner-Abbedi Mölck i Overøsterrig, lærde Arbeider og Historiegranskning istedetfor Bodsøvelser og Haandarbeide. Mænd som Montfaucon og Mabillon ere udgaaede herfra, og det er Benediktinernes utrættelige, gjennem flere Menneskealdre fortsatte Flid man skylder historiske Verker som l'Art de vérifier les dates o. fl.

[2]) (Chrome) Geschichte d. Mönchsorden. IV. 376.

[3]) Hvorvidt Pavebullen af 28de Juni 1337, hvorved Benediktinerordenen deeltes i 36 Provindser, af hvilke Norge dannede een, har havt nogen Forandring i dette Forhold til Følge, veed jeg ikke. Man kan ei see det af de norske

Et Begreb om denne Ordens Udbredthed og Anseelse faar man af en Optegnelse over dens Klostres Antal, der i 15de Aarhundrede løb op til 15107, af hvilke i Tidernes Løb udgik 24 Paver, 200 Kardinaler, 1600 Erkebiskopper, 4000 Biskopper, 16000 Forfattere, 1560 Helgener og 5000 Hellige, der fortjente Kanonisation [1]). Flere Klostres Rigdom var umaadelig; deres Abbeder optraadte som Rigsfyrster [2]) og verdslige Magnater, der ofte kunde byde Landsherren Trods, og i Klostrene selv dreves Pengehandelen i det Store. Men hvormeget end Benediktinerordenen saaledes afveg fra Stifterens fromme Hensigt, kan man ikke være blind for de mange og store, især videnskabelige Fortjenester, mangfoldige af dens Medlemmer have erhvervet sig, og den vil saaledes stedse staa som en af de vigtigste Institutioner i Europas Middelalder.

De ældste Klostre i Norge vare, som allerede før er anført, af Benediktinerordenen. De vare følgende: Nidarholm paa Holmen af dette Navn ligeoverfor Nidaros, paatænkt 1028, men neppe i Stand før i Begyndelsen af 12te Aarhundrede, som det synes efter Clunyacensernes Regel; St. Albani Kloster Sælø eller Selje (Selja) paa Øen af samme Navn i Nordfjord, stiftet senest i Slutningen af 11te Aarhundrede; Munkeliv eller St. Michaels Kloster paa Nordnes ved Bergen, stiftet omtrent 1110; Gimsø Nonnekloster ved Skien, ligeledes fra Be-

Klostres Historie. Suhm Danm. Hist. XII. 288. I Monasticon Angl. I. 68—79 findes de Forhandlinger, der foregik ved Valget af en Abbed i Benediktiner-Klostret i Glastonbury 1456. Man seer deraf, at Kongens og Biskoppens Samtykke indhentedes til Valget, der foregik ved Valgte af Kapitlet (per compromissarios). Men Kirkens hele Forfald i 15de Aarhundrede havde medført mange nye Skikke, saa neppe noget herfra kan sluttes med Hensyn til Benediktinernes anerkjendte Afhængighed.

[1]) Saadanne Tal ere naturligviis saare upaalidelige. Monast. Angl. I. pag. XIX har et Benediktiner-Stamtræ, hvorpaa ogsaa disses reformatoriske Eftermænd ere opførte, nemlig Clunyacensere, Cisterciensere og disses Congregationer, eller samtlige nigri monachi, og paa dette er opført (i unævnt Tid) 3000 Munke- og 1500 Nonneklostre, hvorfra udgik 4600 Biskopper, 1600 Erkebiskopper, 200 Cardinaler, 51 Patriarcher, 46 Paver og 55700 Hellige af begge Kjøn. — En anden Beregning angiver før Kirkemødet i Kostnitz 15000 Hellige, 400 Erkebiskopper, 7000 Biskopper o. s. v. Lorain, l'abbaye de Cluny. Dijon 1839. 8. Angivelsernes store Uovereensstemmelse beviser noksom deres Upaalidelighed, og vi have kun anført dem som Vidnesbyrd om Ordenens store Udbredelse.

[2]) Saaledes Abbederne af St. Gallen, Fulda, Korvey o. fl. Abbediet Mölck i Østerrige har endnu, uagtet dets uhyre Tab under Revolutionskrigene, over 1 Million Gylden i aarlige Renter.

gyndelsen af 12te Aarhundrede; St. Mariæ Nonnekloster paa Leret ved Oslo, almindelig kaldet Nonnesetet (Nunnusetr), udentvivl noget yngre, samt Bakke Nonnekloster paa Baklandet ved Throndhjem, der sandsynligviis var af denne Orden. Mindre rimeligt er det, at det af Skule Jarl ved 1230 stiftede Nonnekloster paa Rein i Ritsen ved Throndhjem var for Benediktinerinder, da Stiftelsestiden gjør det sandsynligere, at det har været af en anden Orden. Alle disse Klostre vare rige Stiftelser, der eiede betydeligt Jordegods, og alle sees at have anerkjendt deres Afhængighed af Stiftets Biskop, der oftere især for Nonneklostrenes Vedkommende greb ind i deres indre Anliggender, ligesom f. Ex. Biskoppen i Oslo endog synes at have havt Overtilsynet med de i hans Stift liggende to Benediktinerklostres Jordegods [1]). I Norge var Ordenens Dragt sort, hvilken Farve var den almindelige i senere Tider; Sælø Kloster, der beviislig hørte til denne Orden, forekommer udtrykkelig under Benævnelsen Svartmúnkaklaustr [2]).

Spørgsmaalet, om de Geistlige ved nogen af Norges Kathedralkirker have været Benediktinere, maa vi endnu her i Korthed søge at besvare. Naar man seer, at Biskopperne ved Englands største og anseeligste Kirker, f. Ex. i Canterbury, Worchester, Durham, Rochester o. fl., tillige vare Formænd for Benediktiner-Konventer, hvis Munke vare Domkirkens Geistlige, kunde det synes rimeligt, at dette Exempel er bleven fulgt ogsaa i Norge; men dette er dog lidet rimeligt. Rigets Inddeling i de 4 Stifter Nidaros, Bergen, Stavanger og Oslo (Hammers Bispestol oprettedes først 1152) er fra Kong Sigurd Jorsalfarers Tid (ved 1120), og omtrent samtidig hermed bleve, som nys anført, de første Benediktiner-Klostre stiftede i Norge. Men hvis disses Munke tillige havde udgjort Domkirkens Geistlighed, havde det været en Urimelighed at anlægge deres Klostre udenfor Biskopsstaden, i Nidaros nemlig paa en fraliggende Ø, i Bergen paa Vaagens dengang ubebyggede Nordside; man vilde som i England anlagt Klostret i Sammenhæng med Bispegaard og Domkirke, saaledes som Kannikegaarden eller Domkapitlets residerende Medlemmers Bolig senere i Virkeligheden byggedes ved de norske Bispestoler. Men saameget er i alle

[1]) Anderledes kan man neppe forklare, hvorfor Gimsø og Oslo Nonnesetets Gods er indtaget i Fortegnelsen over Oslo Stifts Jordegods, da dette optoges af Biskop Øystein, medens alle øvrige osloiske Klostre, med Undtagelse af det af Oslo Biskop ligeledes afhængige Olafs Kloster i Tønsberg, aldeles ikke deri forekomme.

[2]) Fornm. Sög. I. 231. Hist. Sanctorum in Selio i Script. R. Dan. IV. 13.

Tilfælde vist, at der ikke for Tiden haves noget Vidnesbyrd for, at noget af Norges Domkapitler, fra den Tid disse oprettedes (1152), hørte til Benediktinerordenen.

§ 3. Regulære Kanniker af Augustinerordenen.

Den berømte Kirkefader Augustin († 430) overtalte som Biskop i Hippo i Afrika Presterne ved sin Hovedkirke til at flytte sammen med ham i en fælles Bolig, hvor de skulde gaa til fælles Bord (communis mensa), uden at nogen af dem skulde besidde personlig Eiendom. Denne Skik fandt snart Efterligning andensteds, uden at man dog endnu i flere Aarhundreder havde nogen skriftlig Regel for dette Samliv, uden at altsaa disse Sekulargeistlige dannede nogen Munkeorden. Imidlertid opkom dog Navnene collegia og Collegiatkirker for slige Indretninger, samt Benævnelsen canonici (Kanniker) for de Geistlige, der førte et saadant Liv. Stifter af de regulære Kannikers Orden er derimod egentlig Chrodegand, Biskop af Metz, som i Slutningen af 8de Aarhundrede forsøgte at sætte en Dæmning mod Kleresiets Usædelighed, ved at bevæge sine underordnede Geistlige til at føre et Slags klosterligt Liv i en fælles Bolig med eens Levemaade og Andagtsøvelser. For disse udkastede han nu en Regel, i det Hele stemmende med Benedikts af Nursia, kun at Clausuren naturligviis maatte blive mildere, da de havde Embedsforretninger omkring i Stiftet. Disse Chrodegands Disciple bleve kaldte canonici regulares eller regelbundne Kanniker, og Metzer-Kirkens Exempel fulgtes i de fleste Lande, da Biskopperne haabede paa denne Maade deels at tilvende sine Kirker den Anseelse, Klostrene i Menigmands Øine nød, deels lettere at holde den rige og overmodige Klerus i Tømme. Men efterat denne Indretning var bleven bekræftet paa Kirkemødet i Aachen 816[1]) og paabuden over hele det frankiske Rige, mærkede Biskopperne snart, at disse Kanniker derved ikkun vare blevne endnu mægtigere. Skjønt oprindelig bundne til Munkeløfterne: Lydighed, Armod og Kyskhed, lykkedes det dem efterhaanden at slappe Afhængighedsforholdet til Biskoppen, ved at erhverve sig Rettighed som et geistligt Senat, Domkapittel, der lidt efter lidt tilrev sig Andeel i Kirkens Gods og dets Bestyrelse, dispenseredes fra For-

[1]) Hermant, Histoire des conciles. II. 373—374. Regelen for Kannikerne bestod af 144 Kapitler og grundede sig paa Chrodegands Regel, den for Kanonisserne udgjorde kun 28 Kapitler; ifølge det 9de Kapittel vare disse fritagne for Løftet om Armod. l. c. 374.

budet mod at besidde personlig Eiendom, og fik Ret til af egen Midte at vælge Stiftets Biskop samt bestyre dette i Vacancer. Derved bleve nu disse Prælaturer ved Domkirkerne de mægtigste og meest indbringende Embeder, og kom derfor i de fleste Lande udelukkende i den høiere Adels Besiddelse. Men for slige Prester passede Klosterlivet ikke. Herved opkom to Arter af Kanniker: regulares, som overholdt hine Bud, og seculares eller verdslige Kanniker, som derfra vare fritagne. De sidste vedkomme ikke Klosterhistorien. Ofte bestode disse Arter ved Siden af hinanden, idet de sekulære Kanniker toge de rige Præbender i Besiddelse, som de bestyrede ved Vikarier, og selv kun skifteviis indfandt sig ved Bispesædet, for at forrette sine Pligter som Medlemmer af Domkapitlet; medens derimod de regulære Kanniker, der aflagde formeligt Munkeløfte og bare Tonsuren, deels levede sammen i Klostre, deels forrettede Prestetjeneste ved Domkirken eller andre af Stiftets Kirker, uden at have Deel i Indtægterne eller Stemme i Kapitlet. Ogsaa til denne Munkeorden sluttede sig Nonner, der kaldtes regulære Chorfruer eller Kanonisser.

Regelen, som var gjældende for de regulære Kanniker, bærer Augustins Navn, uagtet han, som anført, ingen Regel efterlod sig; de kaldes derfor almindelig canonici regulares secundum regulam sancti Augustini. Denne Regel bekræftedes ved Pave Alexander IIs Bestræbelser paa en Kirkesamling 1063. Den var især grundet paa Augustins Breve til Nonnerne i Hippo, og lignede meget Benediktinernes. Al Eiendom skulde være fælles, uden Hensyn til om Vedkommende havde medbragt Noget, da han optoges, eller ikke; ligesaalidt maatte noget Hensyn tages til Kannikernes forrige Stilling i Verden. De første Christnes Samliv, som det skildres i Apostlernes Gjerninger, paaberaabes som Mønster. Bestemmelserne om de gudstjenstlige Handlinger ere affattede i almindelige Udtryk, ligesaa om Faste, Spise, Drikke o. s. v. Fasten skulde afhænge af Sundhedstilstanden, men man maatte aldrig uden i Sygdomstilfælde spise udenfor Spisetiden. Under Maaltidet skulde Bønner holdes, og Stilhed iagttages. Hensyn til Nyoptagnes tilvante Levemaade kunde tages, saa at de uden Indsigelse fra de Øvrige kunde faa det noget bekvemmere; man maatte beklage, ikke misunde dem; thi Lykken bestaar i at trænge til Lidet, ikke i at besidde Meget. Om Afholdenhed og Forsigtighed i Omgang med det andet Kjøn ere Forskrifterne ligeledes almindelige; bestemte Straffe for Overtrædelse ere ingensteds fastsatte. Dragten maatte ikke være paafaldende (notabilis); thi man skulde udmærke sig ved sine Sæder, ei ved sin Dragt. Alle Klæder skulde forvares af en vestiarius, og enhver

Broder skulde uden Knur tage den Klædning, denne fandt passende for ham. Den skulde kun efter Formandens Bestemmelse vaskes eller udbankes enten af Brødrene selv eller af egne Betjente (fullones), at ikke Lysten til rene Klæder skulde avle aandelig Ureenhed. Formanden skulde adlydes „som en Fader", der atter skulde sætte sin Ære i at tjene alle med Kjærlighed, ikke at herske over dem med Myndighed m. v.[1])

Man vil let see, at samtlige disse Bestemmelser for Augustinerne ere affattede i saa almindelige Udtryk, at de maatte give Anledning til Afvigelser i mange Henseender. Dette blev og i den Grad Tilfældet, at man regner indtil 150 forskjellige Congregationer af Augustiner-Kanniker, for hvilke alle denne saakaldte augustinske Regel laa til Grund. Af disse ere St. Rufus's Congregation, Biskop Ivos af Chartres Reform, St. Victors Congregation og de saakaldte Helligaands-Conventer, stiftede af Guido af Montpellier, de meest bekjendte[2]). Ifølge en paa et Lateranconcilium 1139 fattet Beslutning skulde alle disse og flere Congregationer med dem bære den hellige Augustins Navn og følge hans Regel. Hertil slutte sig Pave Benedikt XIIs constitutiones af 1339, der i 64 Kapitler foreskriver alle Augustinerkanniker samme Regel, Observantser, Øvelser, Klædedragt, kort en fuldkommen Eensformighed, der skulde iagttages overalt.

Ordensdragten var i senere Tider i Almindelighed sort; den hos os brugelige Prestekjole er en Efterligning deraf, foranlediget ved Luthers foregaaende Stilling som Augustinermunk. Samtlige Kannikecongregationers sikreste ydre Kjendemærke var iøvrigt den særegne sorte Hat (boneta, fr. bonet) med 4 Hjørner eller Snuder, som de bare udenfor deres Bolig. Chorkappen (alba, kanúkakápa) havde de fælles med andre Ordener.

Man kan ikke med Nøiagtighed angive Tiden, da Augustinerne først have faaet Klostre i Norge, men Midten af det 12te Aarhundrede er det seneste Tidspunkt, da dette kan være skeet. Ligesaalidt er det muligt med Sikkerhed at bestemme, til hvilke af de mange Congregationer de forskjellige Augustinerklostre i Norge have henhørt, og efter hvad der ovenfor er anført, kunde ogsaa dette være temmelig ligegyldigt, dersom

[1]) Disse Regler vare de for Provindsen Dacia (ɔ: de 3 nordiske Riger) vedtagne. De ere trykte i Script. Rer. Dan. V. 629—633.

[2]) Her ere Præmonstratenserne, Johanniterne, Dominikanerne og Birgittinerne udeladte, fordi disse Ordener, uagtet de fulgte St. Augustins Regel, almindeligst forekomme under deres særskilte Navne, og saaledes baade kan og bør skilles fra de egentlige Augustinere.

ikke undertiden andre vigtigere Spørgsmaale, f. Ex. Afhængighedsforholdet til Bispestolene eller udenlandske Moderklostre o. dsl., deraf vare afhængige. I Almindelighed maa man blive staaende ved, at dette eller hiint Kloster synes at have hørt til denne eller hiin Congregation, og anføre hvad der taler for og imod en saadan Formodning. Det ældste Augustinerkloster i Norge var udentvivl Elseter eller Helgeseter Kloster for regulære Kanniker ved Nidaros, og St. Johannes Kloster (almindelig kaldet Jonskirken) paa Stranden i Bergen for Barfodmunke. Samtidigt med disse var udentvivl og den Helligaands Kloster paa Øen Halsnø paa Søndhordland og Kastelle Kloster i Bahuuslæn. Utstein Kloster i Nyfylke er derimod meget yngre, maaske først stiftet mod Slutningen af 13de Aarhundrede. Tvivlsomt er det i høi Grad, om Olafsklostret i Hammer har været af denne Orden. Ligesaalidt kan det med Bestemthed afgjøres, om det af Skule Jarl stiftede Reins Nonnekloster ved Throndhjem har været beboet af regulære Chorfruer (Kanonisser). Det stiftedes paa en Tid, da Benediktinerinderne vare af Moden og Klarisserne eller St. Damians Orden (nedenfor under Franciskanerne) endnu neppe kunde naaet til Norge; men det kan ligesaa snart have været et Bernhardinerkloster (næste §).

Vi antage saaledes, at Augustiner-Klostrene i Norge i det Hele ere samtidige med Domkapitlernes Oprettelse, der igjen var samtidig med Erkestolens Stiftelse (1152),[1]) og da Augustinerne egentlig vare Kollegiatkirkernes Presteskab, ligger den Formodning meget nær, at de ere indkomne her i Landet netop for at danne dette Presteskab ved de nysstiftede Domkapitler. Men dette maa dog ansees yderst tvivlsomt; thi vi finde intet Spor af Augustinerne i Stavanger, Oslo og Hammer, og de Augustiner-Klostre, som fandtes ved Nidaros og Bergen, dannede netop som regulære Kanniker en Modsætning til Domkapitlets sekulære. Kannikerne ved Domkapitlerne i Nidaros og Bergen have altsaa været sekulære, medens de første i Helgeseter Augustinerconvent, de sidste maaske oprindelig i Jonskirkens Munke og sildigere i Halsnø Kannikeconvent have havt den regulære Corporation af Augustinere, som efter Planen det hele Kapittel egentlig skulde have dannet. I Nidaros har man tydeligt denne Dobbelthed: canonici seculares ved Domkirken i Byen, med fælles Bordhold, men med store Præbender, Frihed for Clausur o. s. v.; canonici

[1]) Werlauffs Udg. af Anecdoton etc. 76, ogsaa trykt bag Keysers m. fl. Udgave af Kongespeilet S. 186.

regulares paa Helgeseter med Erkebiskoppen og Kapitlet som Forstandere, og med en Prior for Klostrets indre Vedkommende og som saadan Medlem af Kapitlet. Ligesaa synes Abbeden i Halsnø med sine Brødre at have betragtet sig som en Afdeling af Bergens Kapitel, hvis Domkirke han maatte aflægge en Troskabsed, der i alt Væsentligt stemmer med den, som enhver Kannik ved Domkirken maatte sværge; selv i Klostrets private Anliggender, til Kjøb og Salg, Proventmænds Indtagelse m. v., maatte han indhente Biskoppens Samtykke [1]). Kannikerne ved Domkirken dannede vel en fælles Korporation, der havde deres fælles Boliger paa Holmen (nu Fæstningen) i Bergen, der endnu efter dem bærer Navnet Communen; man finder at de skifteviis forestode og bekostede den fælles Huusholdning; men ligesaa lidt som dette viser, at de have været regelbundne, ligesaa lidet fremlyser dette af den Ed, der ved Optagelsen i Kapitlet aflagdes [2]). Alt deri har Hensyn paa verdslig Tugt og verdslig Fordeel. Udtrykket i Kannikeformularen: „salvo meo ordine" har aabenbart ikke Hensyn paa nogen Munkeorden, men paa Vedkommendes Stand som geistlig Prælat (ordo ecclesiasticus).

Om Stavangers og Oslos Kannikers indre Forhold veed man endnu mindre, og her bliver derfor ikke engang en Formodning om den ældste Tilstand tilladelig. Oslo Kapittels Statutter, rigtignok fra en nyere Tid — udentvivl henimod Reformationen, — vise tydeligt, at Kannikerne paa den Tid vare sekulære; det samme antyder samtlige Diplomer, og der er saaledes ingen Grund til her at antage regulære Kanniker. Hvis Utsteins Augustinerkloster ved Stavanger kunde antages samtidigt med

---

[1]) For at undgaa Gjentagelser henvises med Hensyn til disse Forhold til Helgeseters og Halsnøs Specialhistorie.

[2]) Man sammenligne følgende Halsnø Abbeds Ed, der findes i Barth. IV. 432, med den bergenske Kanniks, der er trykt i Björgv. Kálfsk. p. 7.

Juramentum abbatis in Halsnöy.

Ego N., ordinandus abbas monasterii talis, promitto deo et sanctis eius, quod ab hac hora in antea fidelis et obediens ero sanctæ Bergensi ecclesiæ et domino meo Haquino, dei gratia episcopo Bergensi, eiusque successoribus canonice substituendis. Non ero in facto vel consilio, ut detrimentum rerum vel honoris patiatur. Prædia monasterii mei sive bona non alienabo, præter domini mei Bergensis episcopi consilium et consensum: præbendarium sive præbendarios, quæ vulgo próventumenn dicuntur, non colligam absque ejus licencia petita et obtenta. Promitto etiam stabilitatem et regularem servantiam secundum regulam sancti [Augustini]. Sic me deus adjuvet et hæc sancta. (En lignende for en dansk Abbed findes hos Pontopp. Annal. I. 250.)

Domkapitlet, vilde der være den samme Grund for at antage dette oprindelig besat med regelbundne Kanniker, som i Nidaros og Bergen; men da hiint Kloster sandsynligviis er fra Slutningen af 13de Aarhundrede, og da intet ældre Kloster synes at have existeret i Stavanger Stift, falder denne Grund bort. Om Hammers Kapitel veed man ligesaalidt noget med Bestemthed, da alle dette Stifts Brevskaber ere blevne ødelagte deels paa Reformationstiden, deels ved Byens Afbrænding i Syvaarskrigen. Her turde man imidlertid med nogen Grad af Rimelighed antage, at Kapitlet oprindelig har henhørt til en eller anden regulær Orden, og staaet i nøieste Forbindelse med det herværende Olafskloster. Hammers Bispestol og samtlige derværende geistlige Indretninger bleve nemlig paa een Gang stiftede af Cardinal Nicolaus, der havde været og maaskee endda var Cisterciensér. Som Pave under Navn af Hadrian IV sendte han Bygmestere til Hammer, der fuldendte Kirkens og Klosterets Bygning. Her laa efter en gammel Beretning Bispegaard, Skole og Kloster under samme Tag, og her er det derfor mere end sandsynligt, at den for Kirkevæsenet varmt følende Cardinal har sørget for, at det under hans Oine oprettede Kannikecollegium fik en kanonisk Regel at følge. Men noget Vidnesbyrd herfor give Kilderne aldeles ikke. Af hvad der saaledes er oplyst, seer man, at Augustinerne i Norge i det Mindste for saa vidt have overholdt deres Regel, at de have erkjendt Stiftets Biskop for deres Foresatte, uden Hensyn til om Domkapitlets Kanniker vare regulære eller ikke.

Til hvilke Congregationer af Augustinerordenen de norske Klostre hørte, lader sig ikkun for et Par med nogenlunde Sikkerhed bestemme. Halsnø Kloster forekommer under Benævnelserne: coenobium Paracleti de Haulsnu ordinis St. Augustini, og monasterium Spiritus sancti de Halsnø [1]). Saavidt vides benævnedes ingen andre Klostre med Parakletens Navn, end Helligaands-Ordenen, stiftet af Guido af Montpellier mod Slutningen af 12te Aarhundrede og stadfæstet af Innocents III i 1198, hvilken Orden havde gjort Syges og Reisendes Pleie til udelukkende Pligt. Dens Munke vare ligesom de øvrige Augustinere regelbundne Kanniker, og benævnedes i Danmark Duebrødre [2]), med Hensyn til det almindelige Symbol paa den Hellig-Aand. Skjønt deres

---

[1]) Script. Rer. Dan. IV. 416. Dipl. Norv. I. No. 249.

[2]) Om denne Orden og dens Hospitaler se Vedel Simonsen i Nord. Tidsskr. f. Oldkyndighed. III. 232 ff. Helligaandsordenen førte et Patriarchkors (Dobbeltkors) og en Due i sit Segl.

Boliger i egentlig Forstand vare Hospitaler, og derfor som oftest benævnedes Hellig-Aands-Hospitaler, kaldtes de dog ofte ogsaa Klostre, fordi deres Beboere levede et fuldkomment Klosterliv, og desuden toge sig af deres Gjæsters aandelige Pleie. Formanden residerede i Klosteret Saxia eller Sassia ved Rom, og Ordenen havde mange Stiftelser i Danmark. Da Halsnø Kloster gjentagne Gange nævnes med Hellig-Aands-Hospitalernes latinske Navne, kan det vel ikke være Tvivl underkastet, at det har været et saadant, uagtet det er ældre end Guidos Orden, hvorefter det maa være reformeret, efterat Erling Jarls Klosterstiftelse [1]) der var fuldendt. Han har rimeligviis bestemt det for regulære Augustinere. Naar man fremdeles finder, at Munke i Halsnøen ere blevne Abbeder i Jonsklostret i Bergen og omvendt, samt at en Munk fra Helgeseter ligesaa er bleven Abbed i det sidste Kloster, kunde man bringes til at formode, at samtlige disse Klostre kunne have været Helliggeisthuse; den Omstændighed, at Fremmede oftere sees at have holdt til i hine 2 Klostre, synes endog at styrke Formodningen, men ogsaa her maatte altsaa Reformer i senere Tider være foregaaede, da de beviisligt vare ældre end Guidos Orden. Hine Abbedvalg lader sig desuden simpelt hen forklare af den Lighed, der var mellem alle Augustinere, saa at ingen Dispensation behøvedes for Overgang fra den ene Congregation til den anden, og Gjæstfrihed var en Klosterpligt, som ikke Helligaandsbrødre alene opfyldte.

Augustinerklosteret Kastelle i Båhuuslæn sees at have erkjendt Abbeden i Ebelholt i Sjælland for sin Foresatte, overeensstemmende med Augustins Regel [2]). Da Ebelholt hørte til St. Victors Congregation, der var indkommen til Danmark med den hellige Abbed Vilhelm i 12te Aarhundrede [3]), er det rimeligt, at Kastelle har hørt til den samme Orden. Men da man tillige finder, at Erkebiskoppen og Domkapitlet i Nidaros ligeledes have havt anerkjendt Ret over dette Kloster, have indsat Priorer deri, og beviist sin Ret til Klostret for Kong Hans [4]), saa synes Afhængigheden af Ebelholt i det Mindste at have været omtvistet, og man kan altsaa ikke med Bestemthed slutte til den Congregation, hvortil Augustinerne i Kastelle hørte. St. Mariæ Kloster af Augustinerordenen i Dragsmark,

[1]) Script. Rer. Dan. IV. 416. Suhms Danm. Hist. VII. 176.

[2]) Ifølge et Brev til Prioren i Kastelle af 1182 og et andet fra ham af 29de Juni 1403. Script. Rer. Dan. VI. 55. 176.

[3]) Script. Rer. Dan. V. 458—459.

[4]) Kastelles Jordebog i Enden. Trykt i 1ste Udg. af dette Skrift S. 790—791.

ligeledes i Bahuuslæn, forekommer enkelt Gang under dette Navn, men det var beviisligt et Præmonstratenserkloster, og opføres derfor blandt disse, hvortil det udentvivl stedse har hørt.

§ 4. Reformerede Benediktinere. Clunyacenserne og Cistercienserne.

Benedikt af Nursias Haab, at dagligt Arbeide i Forening med det stille Ophold i et affidesliggende Kloster skulde være tilstrækkelige Midler mod den menneskelige Fordærvelse, gik ikke i Opfyldelse. Ligesaalidt førte Benedikt af Anianes Reform til det forønskede Maal. Benediktinerabbedierne fostrede mange udmærkede Lærde, men end flere usædelige og lade Mennesker, som valgte dette Liv for at kunne svælge i yppig Lediggang. Imidlertid tiltog Klostrenes Rigdom Aar for Aar, og Usædeligheden voxte med Rigdommen. Samtidens Krøniker erklære eenstemmig, at Klosterlivets Forfald laa i Munkenes Rigdom — „ob nimias divitias“. Benedikts Regel tilsidesattes og Lediggangen fødte sine sædvanlige Børn. Arbeidet og Omsorgen for de daglige Fornødenheders Anskaffelse væltedes paa Lægbrødrene. De enkelte Fromme blandt Ordenens Medlemmer, der bemærkede, hvorledes Ordenens Anseelse i Menigmands Øine daglig sank, maatte derfor tænke paa en Reform, og da en saadan ansaaes umulig i selve Benediktiner-Abbedierne, stiftede Berno Aar 910 et nyt Kloster i Clugny eller Cluny (Cluniacum) paa Sydgrændsen af Bourgogne[1]). Som første Abbed fornyede han Benedikts Regel i dens hele Udstrækning, og føiede desuden dertil flere strenge Forskrifter om Afholdenhed fra Kjødspiser, vedvarende Taushed til visse Tider, m. m. Ordensdragten skulde være sort. Hans Eftermænd, Odo, der egentlig betragtes som Clunyacenser-Ordenens Stifter, Aymar, og især den 6te Abbed, Hugo, traadte med Kraft i Stifterens Spor, og det syntes en Tid lang, at en Reform i hele Munkelivet virkelig skulde opnaaes. Ved Hugos Død i Midten af 11te Aarhundrede havde 10,000 Munke sluttet sig til Cluny. Denne Orden er iøvrigt meest mærkelig, fordi den var den første, der indførte de i Klosterhistorien saa vigtige Congregationer eller Klosterbroderskaber. Hidtil havde nemlig ethvert Klosters Abbed været en aldeles uafhængig Prælat, der kun skyldte Gud og til Nød Paven eller Biskoppen

[1]) Den nyeste Kilde til Clunys Historie er: Essai historique sur *l'Abbaye de Cluny*, suivi de pièces justificatives etc. par M. P. Lorain. Dijon 1839. 8vo. Om Nordens Abbedier af Ordenen indeholder den Intet.

Regnskab for sin Færd, og stod ikke i noget underordnet Forhold til andre Klostre, hvorved Ordenstugten kunde kontrolleres. Ethvert Kloster derimod, som tiltraadte Cluny's Regel, erkjendte med det Samme dettes Abbed for sin Foresatte, og indrømmede ham en afgjørende Indflydelse i alle Henseender. Filialklostrene skattede til Moderklostret, og Ordenens fælles Anliggender afgjordes paa et Generalkapittel i Cluny, hvortil alle Abbeder indkaldtes, og hvor Abbeden af Cluny som Generalabbed havde Forsædet. I disse Klosterbroderskaber søger man, udentvivl med Rette, den væsentligste ydre Grund til Munkevæsenets Forfald; thi uagtet de i Begyndelsen virkede til Disciplinens Overholdelse, medførte de senere, da slige Congregationer bleve almindelige i næsten alle Ordener, Had og Iversyge imellem de forskjellige Arter deraf, der igjen avlede den offentlige Skandal, som blottede Institutionens indre Fordærvelse og medførte dens Fald.

Af denne Orden kjender man i Norge kun eet Kloster, nemlig Nidarholms (S. 17). Det kaldes iflæng et Benediktiner- og Clunyacenser-Abbedi, fordi man i det Hele ei skjelnede nøie imellem disse, da Clunys Congregation fremdeles fulgte Benedikts Regel [1]).

Mangfoldige Congregationer af reformerede Benediktinere efterlignede Cluny, men i lang Tid formaaede ingen at fordunkle denne ældste Stiftelse, hvis Munke efterhaanden af Paverne erhvervede sig en Mængde Friheder, og udmærkede sig snart ligesaa meget ved Rigdom, Lærdom og Statskløgt, som ved Yppighed og tøilesløst Levnet. Det var først Cistercienser-Ordenen forbeholdt at bringe Clunys Abbeder i Forglemmelse, og hæve sig selv til en i Klosterhistorien hidtil ukjendt Magt og Indflydelse. — Robert, en Adelsmand fra Champagne og Abbed i Benediktinerklostret Colan, havde forgjeves stræbt at bringe dette Klosters Munke til at opgive deres regelløse Liv. Nedslagen herover nedlagde han sin Værdighed, og begav sig med nogle ligesindede Venner til et øde Sted i Bourgogne, hvor han nær ved Dijon stiftede 1098 Klosteret Citeaux eller Cistertium, i hvilket en meget streng Regel indførtes. Tilliden til Benedikts oprindelige Regel var endnu usvækket, og man haabede ved dens punktlige Efterlevelse at naa Øiemedet. Tiden deeltes mellem 4 Timers Søvn, 4 Timers Bønner og Sang, 4 Timers Haandarbeide, og forøvrigt skulde den anvendes til Læsning, huuslige Sysler og Indsam-

---

[1]) I England gaves endnu i 1225 fælles Statutter for begge, eller for alle Munke nigri ordinis. (Monast. Angl. (1817) vol. I. p. XLVI.)

ling af Urter og Rødder til Næring. Klostrene af den nye Orden skulde anlægges langt fra Stæderne, paa Øer, i Skove eller Ørkener, som Munkenes Flid skulde opdyrke. Alle prægtige Klæder og udsøgte Spiser forbødes, og selve Klosterbygningens Ydre skulde bære Præg af Armod og Ydmyghed. Lægbrødre maatte dog optages.

Imidlertid lod det til, at just denne Strenghed skulde omstyrte den hele Reform; ingen nye Professer meldte sig, og den 3die Abbed Stephan befandt sig saagodtsom ene i Citeaux, da aldeles uventet den senere saa berømte Helgen Bernhard af Clairveaux i Aaret 1113 indfandt sig med 30 Ledsagere, og anholdt om Optagelse. De nylig begyndte Korstog havde i høi Grad vakt Sværmeriet blandt Franker og Normanner, og snart kunde Abbed Stephan affende Kolonier fra Moderklosteret, hvis Medlemmers Antal nu tiltog med rivende Hurtighed. Bernhard sendtes 1115 som første Abbed til Clairveaux (Clara vallis), og hans Kloster blev den berømteste Filial. Han ansees med Rette som Cistercienserordenens egentlige Stifter, hvorfor dens Munke og ofte kaldes Bernhardinere efter ham. Hans indtil Vanvid grændsende Selvpinsler og yderlige asketiske Strenghed gjorde ham i den Grad anseet, at man fra alle Kanter forlangte Udsendinger fra ham, for at reformere gamle eller stifte nye Klostre. Dette gjorde en Revision af den første for et enkelt Kloster udkastede Regel nødvendig, og en saadan, kaldet charta caritatis [1]), udkom med Benedikts Regel til Grundvold. Den hele Orden dannede en aristokratisk-republikansk Stat, hvis samtlige Medlemmer paa det Nøieste vare knyttede sammen, og erkjendte Abbeden i Citeaux som deres Hoved. Et Raad, bestaaende af denne som General og 24 Abbeder (definitores), styrede Ordenen under Pavens umiddelbare Opsigt, og aflagde igjen Regnskab for det aarlig (siden hvert 3die Aar) forsamlede Generalkapittel i Citeaux, ved hvilket alle Abbeder skulde møde [2]). Nu glemtes snart den oprindelige Armod baade i det Ydre og Indre. Moderklostret i Citeaux

[1]) Denne Cisterciensernes Grundlov bestaar af 5 Kapitler. 1 Kap. foreskriver Benedikts Regel uden Glosse eller Fortolkning; 2. fastsætter Abbedernes Rettigheder; 3. handler om Generalkapitlerne, deres Myndighed, og alle Abbeders Pligt at møde ved dem; om Tvistigheders Afgjørelse, m. v.; 4. angaar Abbeders Valg, Vacancer, Vælgernes Egenskaber; 5. Abbedernes Afsættelse, hvorfra ei engang Abbeden i Citeaux var befriet.

[2]) At det ikke strengt overholdtes, blev en Følge af Ordenens uhyre Tilvæxt. Dog indskærpede Generalabbeden ofte denne Pligt, og man har endnu et Undskyldningsbrev fra Bergens Biskop af 1326 til Generalkapitlet for Abbe-

bebyggedes med udsøgt Pragt, og maatte nødvendig gives et uhyre Omfang, naar det skulde kunne rumme alle til Generalkapitlet mødende Abbeder med deres Følge.

Denne Orden var aldeles eximeret fra Stiftsbiskoppens eller Ordinariens Opsyn og stod middelbar under Paven, der allerede 1119 bekræftede Regelen. Biskoppen af Langres, i hvis Stift Citeaux var anlagt, frasskrev nemlig sig og Eftermænd al Myndighed over Ordenen, mod dennes Forpligtelse aldrig uden vedkommende Biskops Tilladelse at oprette noget nyt Kloster. Tilsyn med Ordenens Klostre var imidlertid fornødent, og dette skulde derfor udføres af Generalabbeden, der ifølge Regelen aarlig skulde personlig visitere samtlige Klostre. Dette blev imidlertid snart en Umulighed paa Grund af Klostrenes Antal og fjerne Beliggenhed. Han overdrog da gjerne Visitationen i de forskjellige Lande til en nærmere boende Cistercienser-Abbed med Ret til atter at overdrage sin Pligt til andre, og saa fjerne Lande som Norge og Sverige bleve maaske aldrig besøgte af nogen fransk Abbed [1]). Disse Visitatorer indkrævede tillige de aarlige Afgifter (contributiones), som ethvert Cistercienserkloster var pligtigt at yde til Moderklostret, som deraf skulde bestride Ordenens fælles Udgifter, hvoriblandt til Generalkapitlerne. Imidlertid fulgte Privilegier paa Privilegier for Ordenen i det Hele og dens enkelte Klostre [2]). Et halvt Aarhundrede efter Stiftelsen tallede den alt 500 Abbedier, og uagtet et Generalkapittel i 1151 forbød Oprettelsen af flere, var Tallet dog Aar 1200 blevet 1500, og midt i 13de Aarhundrede bestod den af omtrent 2000 rige Stiftelser, der alle erkjendte Abbeden i Cistertium som Fader. Den ydre Magt og Anseelse fødte indre Stridigheder og ydre Kampe, nærmest med Cluny, hvis Anseelse daglig sank. For at overholde den indre Fred gav Clemens IV en ny Regel, Clementina, der blev almindelig antagen. — Iøvrigt maa man lægge Mærke til den væsentlige For-

---

den af Lyses sildige Ankomst (Barth. IV. 94). I 1321 havde nemlig Generalkapitlet befalet, at 2 Abbeder aarlig skulde afgive Møde for Provindsen Dacia (de 3 nordiske Riger). Martene et Durand Thesaurus. IV. col. 1508.

1) Det synes allerede tidligt at være bleven Praxis, at Generalabbeden overdrog Visitationen i Norden til en tydsk Abbed, denne atter til en nordisk, almindeligst en dansk. Saaledes fik Abbeden af Esrom i 1380 Fuldmagt fra en tydsk Abbed til paa hans Vegne at visitere 3 norske tilligemed 2 svenske Klostre. (Vadstena Brevbog, kgl. Bibl. i Stockholm, fol. 99.)

2) En Samling af disse findes i Script. Rer. Dan. IV. 560 ff. Ligesaa enkeltviis i Dipl. Svecan. I. 243. 247. 492. II. 35. 138. 369. Script. Rer. Dan. V. 269. Suhms Danm. Hist. IX. 281. X. 418. XI. 410. 516 o. fl. St.

skjel, der var imellem Benediktinerne og Cistercienserne, idet de Første lagde fortrinlig Vægt paa Lærdom og literære Sysler, medens Bernhard, der selv ingen lærd Mand var, ansaa Kundskaber for unyttige, ja tildeels skadelige, og derimod udelukkende indskærpede Haandarbeider, Agerbrug, Havedyrkning [1]) m. v. I disse Henseender have de derfor gjort sig meest fortjente. Den oprindelige Strenghed blev snart ved Pavebuller og paa Generalkapitler formildet; Armoden og Tarveligheden især afløstes af Rigdom og ødsel Pragt baade i Bygninger og Levemaade. Klostrene erhvervede sig udstrakte Godser, Kirker, Fiskerier, ja endog Kroer [2]), og Cistercienserkirkerne hørte til de prægtigste Bygninger i Christenheden.

Ogsaa Nonneklostre af Cistercienserordenen stiftedes omtrent samtidigt med Munkeklostrene. Blandt hine mærkes især Klostret Tart i Bourgogne, stiftet 1120 af den hellige Stephan og confirmeret 1147 af Pave Eugenius III, der selv var Cistercienser. Det skal være bleven Moder til 6000 Klostre, og blev som saadant Hovedkloster for samtlige og Samlingssted for Nonnernes særskilte Generalkapitel. De deelte Skjebne med Mandsklostrene. Yppighed og slap Disciplin indsneg sig efterhaanden; Nonnerne bekymrede sig snart ikke mere om Regel, Faste og Kyskhed, men levede i deres Klostre et verdsligt Liv, dandsede, spillede, modtog den omboende adelige Ungdoms Besøg, førte sig prægtigt i Klæder, og kom i stygt Ry, indtil man først længe efter Reformationen bragte den gamle Strenghed igjen nogenlunde tilbage [3]).

Endnu før Bernhard af Clairveaux's Død (1153) kom Cistercienserne til Norge, dog ikke som de første danske Klostre af denne Orden directe fra de franske Moderklostre, men fra England. I 1146 indkaldte Biskop Sigurd af Bergen engelske Munke fra St. Mariæ Kloster de **Fontibus (Fontes, Fountains)** ved York, hvilke stiftede St. Mariæ Kloster i Lyse (coenobium Vallis lucidæ) ved Bergen, og Aaret efter, 1147, stiftedes ved Bernhardinere fra Kirkested Kloster i Lincoln St.

---

[1]) „Monachus ordinis nostri debet provenire victus de labore manuum, de cultu terrarum, de nutrimento pecorum." Constit. capituli generalis apud Cistertium. 1134.

[2]) Jfr. Lysekloster's Historie. Hvor forskjelligt fra de oprindelige Statutter, der blandt Andet bestemme: „Ecclesias, altaria, sepulturas, decimas alieni laboris vel nutrimenti, villas, villanos, terrarum census, furnorum et molendinorum reditus et cætera his similia, *monasticæ paupertati adversa*, nostri ordinis excludit institutio."

[3]) Geschichte der Mönchsorden. II. 117 ff.

Mariæ Kloster paa Hovedøen ved Oslo. Det er fremdeles utvivlsomt, at St. Mariæ Bernhardinerkloster ved Bergen er det samme, som det almindelig saakaldte Nunnusetr eller Nonneseter sammestedś[1]), ligesom ogsaa dette Kloster for Cistercienserinder er stiftet samtidigt med Lyse ved Nonner fra England og paa den samme Biskop Sigurds Foranstaltning[2]). Dette Klosters Historie viser, at det har staaet under Bergens Biskops Tilsyn, uagtet dette ikke stemmede med Ordensregelen; maaske har det været en Indrømmelse ved Stiftelsen. Vi have intet Kloster af samme Orden her i Landet at sammenligne dets Stilling med, og det eneste Kloster i Danmark, der var beboet af disse Nonner, Mariæ Kloster i Roeskilde[3]), var som saadant yngre og er mindre bekjendt end det bergenske. I Sverige derimod vare Nonneklostrene af denne Orden ikke underkastede Biskoppernes Tilsyn. Da Nonnerne i Gudem havde antaget et saadant, paalagde Generalabbed Johannes af Citeaux Abbederne af Alvastra og Varnem at forandre dette[4]). — Alle Klostre i Norden af denne Orden synes at have været Guds Moder helligede. At iøvrigt de bergenske Bernhardinerinder senere af Norges Rigsraad bleve udjagede og Klostret overdraget St. Antons Munke, vil nedenfor blive omtalt.

Omtrent paa een Tid, mod Midten af 12te Aarhundrede, stiftedes saaledes 3 Cistercienserklostre i Norge. Det var og en dertil høist beleilig Tid, da Eugenius III, Paven, og Nikolaus af Alba, Kardinallegaten i Norge, begge vare Cistercienserе, og virkede for deres Ordensbrødre. — Et halvt Aarhundrede yngre var Cistercienserklostret paa Tuterøen

[1]) Klostrets fulde officielle Titel har været: monast. beatissimæ Mariæ ad sanctam trinitatem ordinis St. Bernardi. Barth. C. 506. Identiteten af Mariæ Kloster i Bergen og Nonneseter fremgaar af mange Breve, hvori disse Benævnelser forekomme i Forening. Barth. IV. 23. Script. Rer. Dan. IV. 412 o. fl. St.

[2]) At Nonneseter allerede nævnes i Harald Gilles Saga (Heimskr. c. 7), strider ikke herimod; thi paa hiint Sted omtales ikke Klostret, men kun det Sted ved Bergen, hvor det laa. Man vil oftere i Sagaerne finde Stiftelser nævnte paa Tider, de ei vare til, og Forf. har da kun villet antyde Stedet, hvor de i hans Tid laa. Saaledes Jonsvoldene, Bakke o. fl.

[3]) Daugaard, Danske Klostre. 171—174.

[4]) Ved Brev af 18de Januar 1342 (i Vadstena Brevbog fol. 100, Haandskr. A. 26. paa kgl. Biblioth. i Stockholm). Nonnerne skulde i modsat Fald som raadne Lemmer afskæres fra alt Samfund med Ordenen. Vi antage paa Grund heraf, at det bergenske Nonneseters Afhængighed af Biskoppen har været en Undtagelse.

(coenob. St. Mariæ de Tuta insula) i Throndhjemsfjorden, der stiftedes 1207 ved Munke fra Lyse-Kloster.

De norske Cistercienser-Abbeder hørte blandt Rigets Prælater, og deeltoge som saadanne ofte i Rigets Anliggender. Stifterens strenge Regel blev neppe længe overholdt; tvertimod synes hverken Clausur eller Tarvelighed at have udmærket dem. Vi finde dem snart hist, snart her i reent verdslige Ærinder, og Tugten synes mod Reformationstiden at have været slappere i disse Klostre end i de øvrige. I det Mindste har Historien optegnet os flere Vidnesbyrd derom.

Ordensdragten var hvid eller graahvid [1]) (monachi albi eller grisei), over hvilken Dragt Brødrene udenfor Klostret bare en sort Kappe. Nonnernes Dragt var ligeledes hvid med sort Slør og Skapular. Lægfolkets Dragt var bruun. Klædningen skulde være af groveste Sort.

§ 5. Præmonstratenserne.

Vi have allerede omtalt de mange Forsøg, som fra Sekulargeistlighedens Side gjordes paa at tilegne sig Klosterlivets Anseelse og formeentlige Fortjenstlighed, uden at opgive de verdslige Forbindelser og Fordele. Men paa hvor mange Maader man end forandrede Augustins Regel, strandede dog alle Forsøg paa Tidsalderens Fordærvelse og paa det Modsigende i selve Ideen, saa at disse regelbundne Kanniker langt hurtigere end selve Munkene glemte deres Pligter og derved tabte deres Anseelse. Kun een Reform af de regulære Kanniker syntes i længere Tid at have naaet sit Øiemed, men dog kun ved saagodtsom ganske at forlade hine og derimod fuldkommen at slutte sig til Munkeordenerne. Derfor bleve Medlemmerne af denne Reform i Tidens Løb ei heller betragtede som Kanniker, men førte efter Stiftelsesstedet det selvstændige Navn Præmonstratensere.

Norbert, (fød 1082, død 1134 som Erkebiskop i Magdeburg), en adelig Chorherre i Kølln, forlod efter et udsvævende Ungdomsliv sit Kanonikat, og drog om i Verden som ivrig og heldig Bodsprædikant. Efter et mislykket Forsøg paa at reformere Kannikerne ved Domkirken i Laon, trak han sig med nogle Ligesindede tilbage til Coucy-Skoven, et usundt

[1]) Script. Rer. Dan. II. 606. Heraf den norske Benævnelse grámúnkr, der stedse bruges om Cistercienserne; den forekommer endnu i 14de Aarhundrede (Barth. IV. 195), da forresten den danske Benævnelse Graabrødre paa Minoritterne begyndte at blive almindelig i Norge.

Sted i Nærheden af Laon, hvor den hellige Jomfru selv anviste ham en Slette til Byggeplads (pratum monstratum, — pré-montré), hvorefter det her 1120 anlagte Kloster fik Navnet Prémontré (Præmonstratum) og Ordenen selv Præmonstratensernes [1]). I Førstningen levede de som Brændehuggere af at sælge Ved i Laon. Norbert gav dem Augustins Regel med nogle Tillæg, og kaldte sine Disciple regulære Kanniker; men til Adskillelse fra de øvrige Augustinere bare de hvid Dragt, og hvid, firesnudet Hat eller Barett. Efterat alt hjemme i Prémontré var ordnet, begav Norbert sig til Tydskland og Nederlandene, hvor den nye Stiftelse vandt mange Tilhængere.

Honorius II stadfæstede Ordenen i 1126 tilligemed dens Statutter. Hver Munk skulde ved Midnat forlade sin Seng for at holde Bøn, daglig udføre forskjellige foreskrevne gudstjenstlige Handlinger, indfinde sig i Bodskapitlet, for at udholde Pønitents, samt hver Fredag lade sig piske; Fasten skulde strengt overholdes hele Advent igjennem, samt fra Qvasimodogeniti til Paaske; Kjødmad var stedse og overalt forbuden [2]); Taushedеn skulde strengt overholdes. Straffene vare mange og strenge [3]), samt inddeelte i 5 Klasser, og ingen Benaadning var tilladt. — Abbeden i Prémontré var den hele Ordens Generalabbed, der i Forening med 3 andre franske Abbeder dannede et Fædrenes Raad, som atter til visse Tider indkaldte samtlige Ordensabbeder til Generalkapittel i Prémontré. Ordenen var i dens Velmagtsdage inddeelt i 3 Cirkarier (Provindser), hvis Formand kaldtes Cirkator. Forstanderen i de enkelte Klostre kaldtes deels Abbed deels Provst.

Regelens Strenghed [4]) vakte Almuens Interesse for Ordenen; hermed fulgte Gaver, Forrettigheder og allehaande Begunstigelser, og Klostrene

---

[1]) Den benævnes iøvrigt ogsaa oftere Norbertinerordenen efter Stifteren.

[2]) Dette Forbud varede, som det synes, lige til Slutningen af 13de Aarhundrede. Ved Brev af 12te Juni 1289 underrettede derimod Abbeden af Prémontré samtlige Undergivne om, at Paven havde tilladt Ordenens Abbeder paa Reiser og Besøg hos Slægtninger at nyde hvad man satte for dem. Dipl. Norv. III. No. 27.

[3]) De brugelige Straffe vare: Knæfald, Afbigt, Fasten paa Vand og Brød, Piskning, nederste Sæde, Fængsel, Indspærren paa Vand og Brød eller i Lænker, samt livsvarigt Fængsel.

[4]) Paa et Generalkapittel 1290 blev Ordensregelen reformeret og Abbeden af Bekkaskog i Skaane, som havde været tilstede ved dette Møde, overdroges ved Fuldmagt af 26de Octbr. s. A. at indføre Reformen i sit eget og de norske Klostre. Dipl. Norv. III. No. 29.

tiltoge hurtigt i Antal og Rigdom. Præmonstratensernes øvrige Deeltagelse i Kampen mod Albingenserne i Frankrige befordrede meget deres Udbredelse i dette Land; ellers vare de fleste Klostre — man regner indtil 3000 — i de tydske Lande. Reformationen traf derfor og denne Orden føleligst, idet det evangeliske Norden med England, Nederlandene og Tydskland inddrog dem alle. — Ved ethvert Mandskloster af Ordenen var oprindelig tillige et Nonnekloster anlagt, for hvis Forsyning Brødrene skulde sørge. Uagtet Regelens strenge Forbud mod Omgang imellem begge Kjøn var dog Naboskabet farligt, og blev senere paa Grund af slet Omtale ophævet. Derimod opstode selvstændige Nonneklostre i Stedet.

De første Spor af Præmonstratenserne i Norge forekomme i Tønsberg mod Slutningen af 12te Aarhundrede. I en Beretning om Tønsberg fra denne Tid[1]) fortælles, at „paa Toppen af Bjerget ved Byen findes en smuk Kirke, indviet St. Michael, hvilken med sit Gods underholder Kanniker af Præmonstratenserordenen i Byen." St. Michaels Kirke paa Slotsbjerget (Tønsberghuus), der senere blev en af de kongelige Collegiatkapeller (ovenfor S. 6), har altsaa oprindelig tilhørt et Præmonstratenser-Kapittel i Tønsberg, om hvis Alder og Skjebne man forøvrigt Intet veed. Ligesaalidt veed man, naar St. Olafs-Kloster i Tønsberg af Præmonstratenserordenen er stiftet eller om det er forskjelligt fra det nysnævnte. Det er stiftet direkte fra Prémontré[2]), og dets Foresatte kaldtes Abbed; det synes lidet rimeligt, at der paa samme Tid har været 2 Stiftelser af samme Orden i Tønsberg, hvilket endog Kilderne modsige[3]), og det er derfor rimeligst, at Klostret ved Michaelskirken

---

[1]) De profectione Danorum in terram sanctam, i Script. Rer Dan. V. 341—362. Det her omtalte Sted findes S. 352. Om Forfatteren af denne Beretning var Dansk eller Nordmand, er endnu omtvistet. Grunde for begge Meninger ere anførte i N. M. Petersens Univers. Program 1852. S. 28—29 og i Munchs Norske Folks Historie III. 223. For os her er det nok, at Forf. ubetinget er samtidig og godt kjendt i Tønsberg. Mig forekommer det, at Spørgsmaalet løses lettest ved at antage, at Forf. var en Præmonstratensermunk fra Børglum i Vendsyssel, der forhen derfra har været sendt til Tønsberg i Anledning af Præmonstratenser-Conventets Anlæg der. Saaledes forklares hans gode Kjendskab til begge Landes indre Forhold, og de norske Sprogformer, som i Beretningen findes.

[2]) „Tunsbergæ vel Olevyn (ɔ: Olavi) filia Præmonstrati", i en gammel Liste over denne Ordens Klostre i Norden i Script. Rer. Dan. VIII. 317.

[3]) I det nysnævnte Brev i Dipl. Norv. III. Nô. 29 paalægges Abbeden i Bekkaskog at visitere Ordenens Kirke (ecclesiam) i Tønsberg og i Dragsmark. Dette synes at vise, at der dengang kun har været eet Præmonstratenser-Kloster i Tønsberg.

er stiftet ved Kanniker fra Prémontré, og at Olafsklostret er en Fortsættelse af hiint Kapittel.

Det tredie norske Kloster af denne Orden hed Dragsmark (i sildigere Tid forvansket til Dresmer) og laa i Bahuuslæn. Det er ifølge udenlandske Kilder en Datter af Børglum [1]), ifølge norske derimod stiftet af Kong Haakon Haakonssøn ved Midten af 13de Aarhundrede [2]), — to Beretninger, der simpelt hen forenes ved at antage, at Kong Haakon har stiftet dette Kloster ved Kanniker, hentede fra Børglum. Det kaldes paa Latin efter Gudsmoder, hvem det var helliget, monasterium de Silva sanctæ Mariæ, hvoraf man dannede sig det norske Navn Mariskog, hvorunder det enkelt Gang forekommer [3]), og som har foranlediget mangehaande Gjetninger.

Til Nonneklostre i Norge af denne Orden findes intet Spor, og er der al Grund til at betvivle Tilværelsen af Nonneklostrene i Hammer og paa Spaanheim, hvorom mere i Specialhistorien, er kun Reins Kloster tilbage, hvis Orden er uvis. Men dette har sandsynligere været beboet af regulære Chorfruer eller af Cistercienserinder, end af Norbertinerindernes strenge Congregation. En Efterretning om Reins Nonners Dragt vilde iøvrigt afgjøre Spørgsmaalet, da Farven var forskjellig — sort, graa, hvid.

§ 6. Johanitterne.

Det religiøse Sværmeri, som foranledigede og vedligeholdt Korstogene, maatte ikke alene have en væsentlig Indflydelse paa Stiftelsen af Cistercienser- og Præmonstratenser-Ordenen, men ogsaa komme til Syne i særegne, netop ved disse Religionskrige foranledigede nye Arter af Munkeselskaber. Nyheds- og Efterligningssygen rakte her Sværmeriet Haanden, og mere end alt andet maatte den Fristelse være uimodstaaelig, som de umaadelige Fordele ved Munkevæsenet medførte. Og dog, bemærker Planck, maa de geistlige Ridderordeners første Optræden vække den eftertænkende Iagttagers Opmærksomhed ikke blot ved deres Usædvanlighed, men især formedelst deres særegne, udtrykkelig udtalte Øiemed. Et Selskab,

[1]) Filia Burgillanensis. Script. Rer. Dan. VIII. 317.

[2]) Haak. Haakons. Saga c. 333.

[3]) I Kong Magnus Lagabøters Testamente. Navnenes og Klostrets Identitet maa ansees saa vis, at en Gjentagelse af Beviserne derfor, hvilke iøvrigt findes i 1ste Udgave af dette Skrift S. 82—83 og 719, maa ansees unødvendig.

der gjør en stadig Krig med sine Medmennesker til Religionspligt, og indskærper denne ved et særeget høitideligt Løfte, er i Sandhed et for den sunde Menneskeforstand paafaldende Fænomen, der alene kan forklares af hiin Tidsalders Aand. Der er ingen Grund til at betvivle, at de fleste af Medlemmerne ved disse Ordeners Stiftelse antoge, at det var den frommeste og Gud velbehageligste Gjerning af Verden at slaa en Vantro ihjel, men dette troede i hiin Tidsalder Tusinder med dem, uden derfor ved et særeget Løfte at forpligte sig for hele Livet dertil. Korstogene ansaaes i og for sig for en Religionssag, og Ridderne maa derfor med deres Forbund have havt en Bihensigt, som de da heller ikke lagde Skjul paa. Med eet Ord — der gaves blandt de nye Ordeners Stiftere Mænd, som af Clunyacensernes og Cisterciensernes Exempel havde uddraget den Lærdom, at et religiøst Selskab i hine Tider var det letteste og sikreste Middel til at erhverve Magt og Rigdom. Dette viser sig tydeligt af de Privilegier, Ridderne tildeels med stor Møie udvirkede for sig, og endnu tydeligere af den Hurtighed, hvorved de virkelig naaede sine jordiske Øiemed. Inden 50 Aars Forløb havde hver af de 3 Ordener i Europa og Asia erhvervet Besiddelser, som tilsammen kunde dannet et Kongerige, og vare komne til en Magt, hvormed ikke enhver Monark i Europa kunde maale sin [1]).

Kjøbmænd fra Amalfi (i det Neapolitanske) havde i 1048 bygget et Kloster i Jerusalem, helliget Johannes Døberen, hvis Munke kaldtes Johanniter eller Hospitalsbrødre, og hvis Pligt det især skulde være at pleie og hjælpe syge og fattige Pilegrime. I Aaret 1113 sluttede en Samling af Korsriddere sig til dette Klosterhospital, og omdannede Indretningen til en Ridderorden med Vibehold af Augustins Regel. I Førstningen indskrænkedes disse Ridderes Pligt til at pleie, understøtte og ledsage Pilegrime, men allerede under den første Stormester Raymond du Puy føiedes 1120 hertil den nye Forpligtelse at kæmpe mod de Vantroende. Nu deeltes Ordenen i 3 Klasser: Riddere, hvem Kampen paalagdes, Prestmunke, som forestode Hospitalerne og førte Aan-

---

[1]) Gesch. d. christl.-kirchl. Gesellsch.-Verfassung, IV. 499. 502. 503. Disse Planck's træffende Bemærkninger ramme vel kun for en Deel den ældste af Ridderordenerne, Johanniterne, som nemlig var stiftet førend Cistercienserne kom i nogen Anseelse; men Clunyacensernes Exempel var iøvrigt fristende nok. De to andre geistlige Ridderordener, Tempelherrerne og Marianerne, forbigaaes her, da man ikke finder noget Spor af, at de have eiet Besiddelser i Norge.

dens Vaaben, samt Vaabendragere eller tjenende Brødre, der skulde pleie de Syge og ledsage Pilegrimene. Fordrevne fra Jerusalem, bosatte de sig 1191 paa Øen Cypern, hvorfra de 1309 flyttede til Rhodos, og udmærkede sig her ved deres heltemodige og udholdende Kampe mod Tyrkerne, hvem det først 1522 under Suleiman II lykkedes at komme i Besiddelse af Øen. Efter Opholdet her benævnes de ofte Rhodiser-Riddere. Deres senere Skjebne paa Malta vedkommer ikke vort Emne. Deres Hospitaler (domus sacra hospitalis sancti Johannis Hierosolymitani) anlagdes ikke blot i Orienten, men udbredte sig snart over hele Europa, hvor disse Stiftelsers Hovedformaal blev at indsamle Penge til Krigens Fortsættelse mod Tyrkerne. Imidlertid virkede de visselig tillige meget godt som Pleie- og Forsørgelses-Stiftelser i en paa slige ellers saa fattig Tidsalder.

Regjeringsformen var monarkisk. Stormesteren af St. Johannes Hospital var den hele Ordens uindskrænkede, ofte despotisk-strenge Overhoved, som havde Ret til ubetinget Lydighed i alle verdslige Anliggender; den geistlige Magt deelte han derimod tildeels med Ordenskapitlet, hvori han havde Forsædet. Næst ham stode Hovederne for de 8 Tunger (linguæ): Provence, Auvergne, Frankrige, Italien, Aragonien, Tydskland, Castilien og England, hvilke kaldtes Generalpriorer. Den tydske Tunge (lingua allemannica) bestod igjen af 4 Afdelinger eller Priorater, Tydskland, Bøhmen, Ungarn og Dacien. Prioren for det sidste Priorat var — som det synes[1]) — stedse Forstander for Andvordskov Kloster i Sjælland, og under ham stode Ordenens Hospitaler i de 3 nordiske Riger. Prioraterne vare atter inddeelte i Balleiater (bajulivatus), hvis Formand kaldtes Balliv (bajulivus), og disse bestode igjen for det meste af flere Commènder eller Comthurier, der forestodes af en Commendator eller Comthur. En saadan Commènde udgjorde den laveste Eenhed, et Hospital med Klosterbygning, tjenende Munke og Lægbrødre, hvis nærmeste Foresatte kaldtes Prior (prior domus hospitalis). Alle Ordenens Medlemmer maatte være af god og gammel Adel. Riddernes

[1]) Af Udtrykkene i den tydske Generalpriors, Broder Johannes's, Udnævnelse af Jakob Mortensson, Prior i Andvordskov, til Prior i Dacia, af 29de Juli 1467 (Barth. VIII. 157—159) synes det, som om Generalprioren havde frit Valg; men man finder ikke, at andre end Andvordskovske Priorer ere valgte til denne Post. Hans derved erholdte Indflydelse i alle 3 Riger i Forening med hans adelige Byrd var maaske Aarsag til, at han i Unionstiden stedse havde Sæde i Danmarks Rigsraad.

Klædning bestod i Fredstid af en lang, sort Mantel med det ottekantede, hvide Johanniterkors paa venstre Axel og Bryst [1]).

Uvist er det imidlertid, om disse forskjellige Distinktioner nøiagtig ere blevne overholdte i Norden; i saa Fald maa der have været Johanniter-Riddere i alle 3 nordiske Riger. I et Brev af 1327 [2]) udstedt paa et Provinsialkapittel i Andvordskov af Johanniterne i Provindsen Dacia, omtales nemlig Comthurer i alle tre Riger, een i Norge, een i Sverige og flere i Danmark, og der er neppe nogen Tvivl om, at Comthurerne hørte til Ordenens første Klasse, Ridderne, under hvem de geistlige Priorer stode [3]). Allerede i 1170 skulle, ifølge Daugaard, Johanniterne havt Eiendomme i Norden, men Klostre have de neppe besiddet der saa tidligt, i det Mindste slet ikke i Norge. I Værne Klosters Historie vil det formeentlig blive gjort mere end sandsynligt, at det første og maaske eneste Johanniter-Hospital i Norge er stiftet af Magnus Lagabøter paa hans egen Kongsgaard Værne i Rygge Sogn, og at han, da Deeltagelsen i Korstogene, eller rettere den fortsatte Kamp mod Tyrkerne, baade var fjern og for sværmerisk en Idee til at vinde Hjerterne i Norge, hovedsagelig har indrettet det til et Invalidehospital for sin Hird. Herved blev tillige Ordensregelens Fordring paa god Adel hos Medlemmerne opfyldt, forsaavidt det efter norske Forhold kunde ske. Hirdskraaens Bestemmelser om Hirdmændenes Rettigheder, Anseelse m. v. maa have fyldestgjort Johanniternes Fordring paa adelig Byrd, især naar der ikke paa anden Maade var Udsigt til at faa Fodfæste i Landet.

Værne (Varne) Hospital er saaledes det eneste sikre Johanniter-kloster i Norge. Man har iøvrigt som saadanne tillige opført Langseter Hospital i Borgesyssel og Hofvin Hospital ved Oslo. Selvstændige Stiftelser have de dog i alle Fald ikke været, da det ovennævnte Brev af 1327 kun nævner een Commendator i Norge, og hine Hospitaler vistnok ere ældre end dette Aar. Forøvrigt er det ikke urimeligt, at Værne har havt sine Filialer omkring i Egnen, og til denne Klasse maa vel de

---

[1]) Geschichte d. Mönchsorden VI. 82—89.

[2]) Barth. VIII. 156—157. Suhm XII. 156.

[3]) Desuagtet betvivle baade Münter i sin Reformations-Historie I. 109, og Daugaard S. 15. 275, at Johanniter-Riddere have været bosatte i de nordiske Riger. Have de deri Ret, maa man nødvendig antage, at Ordenens Bestemmelser ikke her ere blevne iagttagne, hvilket imidlertid ikke er beviist. Stedet hos Daugaard (S. 275) synes dog netop at vise, at der var Forskjel paa den ridderlige Prior (Comthuren) og den klosterlige.

nævnte Hospitaler, hvis de mod Formodning have tilhørt Johanitterne, snarere regnes. Fane Hospital, et Par Mile Syd for Bergen, har derimod vist ikke været Johanitternes, men snarere et almindeligt Kloster-hospitium, der tilligemed sin Kirke i 14de Aarhundrede af Bergens Biskop og ikke af Johanitternes Foresatte overlodes Kong Haakon V, for at indlemmes i de 14 kongelige Kapeller [1]). Forøvrigt kjender man saare lidet til denne Ordens Skjebne i Norge. Det synes som om Værne efter den sorte Død og Foreningen med Danmark, da den norske Hirds Betydning aarlig aftog, er blevet et almindeligt Klosterhospital, hvori dog endnu i sildigere Dage Landets anseeligste Mænd gave sig ind i deres Alderdom [2]). Forbindelsen imellem Formanden i Andvordskov holdtes vedlige, men forøvrigt synes Pengesendinger og enkelte Befalinger at have været de eneste Baand mellem denne afsidesliggende Stiftelse og Ordenens Mægtige i Syden. Disse lagde ogsaa Mere an paa at trække Penge derfra, end paa at udvide Ordenen saa langt oppe mod Nord. Saaledes udstedte Stormesterens Vikar i 1463 en Befaling til Prioratet Dacia at indskrænke Munkenes Antal, for lettere at skaffe den aarlige Afgift — 140 rhinske Gylden — til Rhodos. Der skulde ikke være flere Munke, end Gudstjenesten fordrede; Fængsel skulde indrettes ved alle Klostre, og de dovne Brødre straffes paa en saadan Maade, at Lysten til at opholde sig der ei blev altfor stor [3]).

Det er ovenfor bemærket, at der ikke findes Spor af, at Tempelherrerne eller de tydske Riddere have havt Eiendomme i Norge, eller i Norden i det Hele. Ogsaa Münter [4]) antager dette; men Daugaard troer (S. 15—16) i et Par Pavebuller at finde Beviis for, at Tempelherrerne have eiet Huse i Norden. Den første af ham paaberaabte Bulle angaar vel kun Lunds Erkestift, og er altsaa os uvedkommende; men hvad der med Hensyn til den anden kan anføres, rammer og det Beviis, der søges i den første. Hiin indeholder en Opfordring fra Clemens V af 1308 til Kongerne i Danmark, Sverige og Norge at fængsle alle Tempelherrer i deres Riger og lægge Beslag paa deres Gods, indtil Pa-

---

1) Dipl. Norv. III. No. 59. Forf. af Comment. de coenob. Norv. (Script. Rer. Dan. IV. 417 ff.) har optaget dette Hospital blandt Klostrene, og denne Omstændighed har vel foranlediget, at det er blevet antaget for et Johannit-terhospital.

2) Saaledes Kansleren Ivar Vikingssøn mod Enden af 15de Aarhundrede.

3) Pontopp. Annal. II. 631.

4) Reformations-Historie I. 110.

ven derom anderledes bestemmer [1]). Denne Bulle er udstedt i Anledning af Ordenens paatænkte Ophævelse, der besluttedes paa det kort efter afholdte Kirkemøde i Vienne, hvortil Cirkulærskrivelser fra Paven udstedtes, samtidigt med denne Opfordring til den verdslige Magt om at forsikre sig Tempelherrernes Personer og Eiendomme. Under saadanne Omstændigheder kan man let tænke sig, at Paven har sendt slige Breve ogsaa til Kongerne i de nordiske Riger, for det mulige Tilfælde, at en eller anden Tempelherre der kunde opholde sig, uden at man derfor maa antage, at dette nødvendig har været Tilfældet. Men selv om Pave-Clemens virkelig har antaget, at disse Riddere fandtes i Norden, bliver dette dog intet tilforladeligt Beviis; dertil indeholde Pavebullerne altfor mange Vidnesbyrd om Romerhoffets Uvidenhed med Hensyn til Forholdene her; og man maa derfor, indtil andre og gyldigere Grunde anføres, fremdeles betvivle, at Tempelherrerne nogensinde have eiet Besiddelser i de nordiske Riger.

§ 7. Franciskanerne.

Alle hidtil omtalte Munkeordener tabte efterhaanden Folkets Agtelse; deres Rigdomme, Pragt og tøilesløse Sæder stode i en altfor skærende Modsætning til Ordensløfterne, til at selv den troskyldigste Lægmand i disse Herrer kunde see sande og ydmyge Guds Tjenere. Den almindelige og uagtet alle Reformer stedse tiltagende Usædelighed blandt de Klostergeistlige syntes at true det hele Munkevæsen med Opløsning, da det i Begyndelsen af 13de Aarhundrede næsten samtidigt faldt to Sværmere ind at stifte Munkeordener paa Grundsætninger, der skulde gjøre en slig almindelig Fordærvelse umulig. Ikke uden Grund søgte de Ondets Rod i Klostrenes Rigdomme, og troede derfor ved at forandre Armodspligten til Betleri ganske at kunne udelukke Fordærvelsen. Den endog i Cisterciensernes Historie uhørte Hastighed, hvormed disse Tiggermunke udbredte sig over hele den katholske Verden, den Magt, de snart udviklede, og den faste Eendrægtighed, hvormed de anvendte denne i Pavemagtens Interesse, har givet disse Ordener en universalhistorisk Betydning, og da de ogsaa i

---

[1]) Suhm XI. 571, der ligesom Daugaard deraf slutter, at der har været Tempelherrer i Norden. Forøvrigt bemærkes, at Barth. IV. 584—597 og 601—624 indeholder flere Pavebuller til Norge angaaende disse Riddere; men de angaa nærmest Ordenen i det Hele, Beskyldninger mod den o. s. v. Nærmere Oplysninger kunne dog maaske deraf udledes.

Norge vare i Besiddelse af flere Klostre, end de øvrige Ordener, vil en noget udførligere Beretning om dem være passende.

Johan Bernardoni, en Kjøbmands Søn, fødtes i Assisi i Umbrien i 1182, og blev af Faderen bestemt til Handelen. Fra en Handelsreise til Frankrige vendte den unge Johan saa forfransket tilbage til Hjemmet, at hans Landsmænd kaldte ham Signor Francese, Franciscus, et Navn han siden beholdt. Ulyst til at være Handelsmand, Hang til Sværmeri og Ødselhed, samt en Gavmildhed, der endog bragte ham til at stjæle fra Faderen, for at give de Trængende eller understøtte Bygning af Kirker, paadrog ham dennes Misnøie, og efterat have forsøgt sig som Soldat, troede han sig efter en farlig Sygdom kaldet til Bodsprædikant. Han tilbragte nu sin Tid paa eensomme Steder, i Huler og Gravhvælv, bortgav sin sidste Dragt, og iførte sig en Tiggers Laser. Under Pøbelens Forhaanelser levede han en Stund paa denne Maade, frasagde sig al Arv efter sin Fader, søgte kun Omgang med Tiggere og Dagdrivere, og drog omkring i Egnen for at indsamle Pengebidrag til Istandsættelsen af den siden saa berømte St. Damians Kirke i hans Fødeby. Tilsidst vakte hans uegennyttige Opofrelser og sværmerske Taler ligesaameget som hans cyniske Levemaade Menigmands Opmærksomhed, der snart gik over til Ærefrygt og Beundring. Enkelte Ligesindede samlede sig om ham, og Abbeden af Subazzo ved Assisi overlod ham den lille Kirke Portiuncula, den snart vidtberømte Franciskaner-Moderkirke. I Aaret 1210 skal han have givet sine 6 Tilhængere den første mundtlige Regel, hvortil Jesu Ord til Disciplene, Matth. 10, 9. 10, var Grundvolden. Franciscus's Disciple skulde ligesaalidt som Frelserens have Guld eller Sølv i deres Belte, to Kjortler, Sko eller Stav. Da han med denne Regel fremstillede sig for den myndige Innocents III, og bad om dens Approbation, skal Paven have svaret, at det var en Regel for Sviin og ikke for Mennesker. Franciscus gik bort, væltede sig i Dyndet, og vendte saaledes tilbage med Forespørgsel, om Regelen nu passede. Den skarpsindige Pave blev opmærksom, og indsaa snart, at han her havde fundet en Mand, der mægtig kunde fremme hans vidtomfattende Planer. Han billigede derfor foreløbig hans Regel og paabød ham overalt at prædike Bod og udbrede den christne Tro. 1215. Under Eftermanden Honorius III blev Franciskanerordenen 1223 formelig antagen i den katholske Kirke, og samtidig hermed tilstod han Ordenen den saakaldte Portiuncula-Aflad for Enhver, som den 2den August besøgte Moderkirken. Denne Aflad skulde gjælde bestandig, medens al anden ophørte idetmindste ved Jubelaarene, den rensede ubetin-

get fra alle Synder, og udstraktes snart til alle Minoritterklostre, hvem den i Tidens Løb indbragte uhørte Summer.

Antallet af Franciscus's Tilhængere var imidlertid daglig tiltaget med forbausende Hurtighed, og de udbredte sig saa rask over Italien og de tilgrændsende Lande, at da han i 1219, altsaa førend Ordenen endnu formelig var antagen, holdt det første Generalkapittel i Portiuncula, samledes 5000 Tiggermunke om ham som Affendinger fra de forskjellige Klostre, uden at Franciskus havde draget ringeste Omsorg for denne Mængdes Underholdning. Igjennem hele det 13de Aarhundrede tiltog Franciskanernes Antal, saa at man tilsidst regnede 7000 Klostre af denne Orden. De fandtes næsten i hver By. Ordenens skrevne Regel, der er noget forskjellig fra den første, er given 1223 og udgjør 12 Kapitler af følgende væsentlige Indhold: 1) Brødrene skulle som Tegn paa deres Ydmyghed kaldes „mindre Brødre" (fratres minores, Minoritter); blind Lydighed, streng Kyskhed og Armod i egentligste Forstand ere Hovedpligterne. 2) Hvo der vil optages i Ordenen, skal føres til Provinsialministeren, for at prøves i den katholske Tro, og naar Intet er til Hinder, skal denne sige til ham: „Gaa hen, sælg Alt hvad du eier, og giv de Fattige." Ingen Broder maa forlade Ordenen. Dragten skal være en askegraa Kutte, hvoraf Navnet Graabrødre i Danmark og senere i Norge[1]), en Strikke om Livet, et Par korte Buxer og Træklodser under Fødderne. Alle Minoritter vare saaledes oprindelig Barfodmunke (Nudipedes), men dette formildedes senere. Naar Klædningen gaar itu, skal den bødes med Sækkestrie og gamle Klude. 3) Gudstjenesten skal forrettes efter den romerske Lithurgi. Alle Fredage, Tiden fra Allehelgens til Juul samt fra Fastelavn til Paaske holdes streng Faste. 4) Ingen Broder maa modtage Mynt eller Penge. De Syges Pleie og Brødrenes Beklædning skal besørges af Ministeren eller Kustoden ved de aandelige Venner (amici spirituales)[2]). 5) Enhver, som kan, skal arbeide, og i Betaling derfor tage Levnetsmidler o. desl., kun ikke Mynt. 6) Brødrene skulle ikke en=

---

[1]) Saalænge vort Oldsprog var i Brug betegnede grámunkr en Cistercienser (ovenfor S. 32). Den islandske Benævnelse förumunkr (Tiggermunk) findes ikke brugt i Norge. I norske ældre Breve kaldes Minoritterne for det Meste berfœttabrœðr (Barfodbrødre).

[2]) Disse bleve i Tidernes Løb meget fordeelagtige, idet alle Pengesager og Handelsaffærer gik igjennem dem, og Regelen saaledes blev omgaaet. Gesch. d. Mönchsorden III. 233.

gang som Corporation have nogen Eiendom; selv ikke det Huus[1]), hvori de bo, maa de kalde deres. Som Fremmede i denne Verden skulle de tjene Herren i Armod og Elendighed, samt trøstigen tigge[2]). 7) Pønitents paalægges af Provinsialen. 8) Alle Brødre skulle have en Generalminister, hvem ubetinget Lydighed skyldes, medens han skylder Paven samme Pligt, og forøvrigt skal han være den hele Ordens Tjener (minister). Hvert tredie Aar skal en saadan vælges af samtlige til Generalkapittel forsamlede Provinsialministre og Kustoder, der igjen, naar de ville, kunne holde Kapittel i deres Provinds eller Kustodie[3]). 9) Retten til at prædike afhænger af Biskoppens Tilladelse og en udstaaet Examen hos Ministeren; Prædikenen skal være opbyggelig, anstændig og kort[4]). Regelens 3 sidste Kapitler angaa Pønitentser og Straffe, Forbud mod Omgang med det andet Kjøn, Missioner til de Vantro, m. v.

Den virksomme Hjælp, Franciskanerne allerede fra Ordenens første Dage af ydede Paverne i Gjennemførelsen af deres hierarkiske Planer, belønnedes med Privilegier af omfattende og høist forskjellig Art. Deels angik de Lettelser i Ordensregelens strenge Forbud mod Eiendom, og en udvidet Fortolkning af de aandelige Venners Benyttelse var hertil den bedste Hjælp[5]); deels gik de ud paa at begunstige Ordenens Udbredelse ved Dispensationer fra Regelens 2det Kapittel, i den Grad at Clemens IV og Eugen IV endog fritoge de groveste Ugjerningsmænd fra Bandsstraf, naar de bleve Minoritter[6]); deels opmuntredes paa forskjellig Maade til Gavmildhed mod Ordenen, idet Biskopperne forbødes at lægge Hin-

---

[1]) Huus, domus, er det stadige Navn paa Minoritterklostrene. Ei engang Navnet Kloster vilde Franciscus have fælles med de rige Munke.

[2]) Vadant pro elemosyna confidenter.

[3]) Hver Provinds var nemlig deelt i flere Custodier, under hvis Formand (custos) de enkelte Minoritterhuse og disses Forstandere, der kaldtes Gardianer, stode.

[4]) Denne sidste Forbring til en Prædiken udledede Franciscus af Rom. 9. 28, hvor han, som hele den occidentalske Kirke, fulgte Vulgata bogstavelig: „verbum abbreviatum fecit dominus super terram." Hans Bibelfortolkning var i det Hele naiv. Saaledes tog han Brødrenes Navn af Jesu Ord (efter Vulg.): quod uni ex *minoribus* meis fecistis, mihi fecistis, hvilket med stort Held udlagdes som en Spaadom af Frelseren om denne Orden. (Gesch. der Mönchsorden II. 258. III. 236. 237. Om Franciskaner-Regelen i det Hele: III. 227—316.)

[5]) Gesch. d. Mönchsorden V. 9 ff.

[6]) Sammest. VII. 128—130.

dringer i Veien derfor, idet Brødrene tillodes at tage Betaling under Navn af Gaver for Gravsted i deres Kirker eller Begravning i deres Ordensdragt; fremdeles at tage Alt — endog Penge, som skjenkedes ved Testamente [1]). Desuden formindskede Paverne Minoritternes Udgifter ved forskjellige Buller, der gik ud paa deres Eiendommes Exemtion eller Frihed for alle Geistligheden ellers paalagte Afgifter, Tiender o. s. v., først til Staten, siden til den romerske Curie og Kirken, først kun for Huus og Have, siden for alle Eiendomme, Klostret besad, eller ved Forpagtere, Leilændinger o. s. v. havde Raadighed over. Af endnu mere gjennemgribende Følger vare de Privilegier, som gaves Ordenen paa Sognepresternes Bekostning, saasom fri Prædikeret selv mod Biskoppens Villie og under Interdikt, tvertimod Regelens 9de Kapittel, uindskrænket Rettighed til at høre Skriftemaal [2]), Ret til at have sin egen Conservator eller overordentlige Dommer og Forsvarer m. v. Hertil kom endvidere den Skare af Afladsbuller, der udstedtes for Ordenen, hvilke inddeeltes i Aflad for Brødrene og Aflad for Andre til Brødrenes Bedste, f. Ex. for dem, der besøgte en eller anden Minoritter-Kirke, eller helligholdt St. Franciscus's Fest [3]). De afgive sørgelige Vidnesbyrd om Vankundighed, Overtro og lav Vindesyge paa en lettroende Almues Bekostning. Tilsidst deelagtiggjordes Ordenen i alle andre Ordeners Rettigheder, og saaledes var da Privilegiernes Maal saa fuldt, det kunde blive, — og Stifterens fromme Planer aldeles tilintetgjorte.

Det var dog ikke paa een Gang, at alle disse Naadesbeviisninger ovenfra væltede ud over Minoritterne. Det var efterhaanden, som Paverne mærkede deres overordentlige, stedse stigende Indflydelse paa Menigmand, ja endog paa Geistlighed, Fyrster og Konger, at de saaledes stræbte at knytte dem fastere og fastere til sig. Disse fattige Tiggere bleve

[1]) Til at modtage Gaverne og anvende dem til Brødrenes Bedste, til Kjøb og Salg m. v. benyttedes en aandelig Ven — Klostrets Syndikus eller Prokurator, hvorved man undgik at støde an mod Regelens Bogstav, idet Brødrene selv jo Intet eiede og Intet rørte. De nøde alle en Eiers Fordele, ingen af hans Bekymringer. Gesch. d. Mönchsorden V. 118 ff.

[2]) Sammestedes VII. 135 ff. Ved Bulle af 2den April 1304 paalagde Benedikt XI Biskopperne af Roeskilde, Linkøping og Stavanger med apostolisk Magt at forsvare Minoritterne og Dominikanerne mod Enhver, som i de 3 Riger vovede at hindre den frie Prædikeret og Skriftemaal, der vilde aftvinge dem Afgift til Domkirken eller desl. Barth. D. 79—81.

[3]) Sammestedes V. 124. VII. 137—141. I Pontoppidans Annaler I. 507—517 findes Clemens IV's Indulgenser af 1268 trykte.

nemlig snart Kongernes Skriftefædre, Sendebud og Raadgivere, Geistlighedens og Pavens heldigste Pengesamlere, Almuens Lærere og Veiledere. Gjennem 300 Aar vare de Vankundighedens ligesaa heldige som ufortrødne Prædikanter, og Alt dette medens idelige indvortes Kampe rystede Ordenen. Endnu før Stifterens Død, (han døde 1226, som han havde levet, nøgen paa den bare Jord), dannede den snedige Pater Helius et talrigt Parti, der vilde drive en Formildelse i Regelen igjennem. Han sirede tildeels, og der opstod saaledes to Afdelinger i Ordenen, fratres de observantia, der fulgte Regelen bogstavelig, og fratres conventuales, hvem de fleste ovennævnte Indulgentser gjaldt, og som fulgte en elastisk Fortolkning af Regelen [1]).

Allerede samme Aar, som Ordenen blev formelig anerkjendt, vandrede 1223 de første Minoritter over Eideren, og udbredte sig hurtig over Jylland, de danske Øer og Skaane. Hvad Aar de, rimeligviis fra Danmark, først kom til Norge, findes ikke optegnet: den Graamunk nemlig, som Skule Jarl i 1225 sendte til Kong Haakon for at melde hans snarlige Ankomst, var vistnok en Cistercienser fra Tuterøen, og ikke en Franciskaner [2]); Suhms Efterretning [3]), at Minoritter i 1230 nedsatte sig i Kongehelle, er sandsynlig, skjønt tvivlsom; vist er det derimod, at der før Midten af Aarhundredet var i det Mindste tre Klostre af Ordenen i Norge, nemlig i Konghelle, Tønsberg og Bergen; Ordenens Klostre i Nidaros og Marstrand ere sandsynligviis yngre end 1277, da de ei nævnes i Magnus Lagabøters Testamente, hvori de øvrige Klostre betænkes, og Oslo Minoritterkloster stiftedes først 1291 af Hertug Haakon, som dertil indkaldte Munke fra Danmark [4]). Flere end disse 6 Klostre har Ordenen neppe havt i Norge; thi et Minoritterkloster i Stavanger er mere end tvivlsomt. Men ingen anden Orden havde heller saa mange Klostre. Der findes ingen Spor til, at Franciskaner-Nonner (St. Klaræ Orden) have fundet Veien til os.

Af de ovennævnte 6 Klostre veed man med Sikkerhed, at de 2 i Oslo og Tønsberg havde Barfodmunke, for Bergens Minoritters

---

[1]) Disse Kampe naaede Danmark, men der er ikke fundet noget Tegn til, at den ved Laurentius Brander i Odense fremtvungne Reform i flere danske Klostre har strakt sig til Norge. Script. Rer. Dan. V. 519 ff. Her vare nok alle Minoritter fratres conventuales.

[2]) Haak. Haakonss. S. c. 133.

[3]) Danm. Hist. IX. 603.

[4]) Wadding, Annales Minorum. V. 271.

Vedkommende er det ligeledes vist, uagtet det andet der værende Barfodmunke-Kloster, Augustinerkonventet ved Jonskirken, gjør Adskillelsen mellem begge vanskelig, og for de øvrige er det høist sandsynligt; men deres Historie er for ufuldstændig, til at noget Bestemt derom kan siges. De norske Minoritter dannede fra 1280 [1]) af en særskilt Afdeling, Custodia Norvegiæ, hvis Formand (custos) stod under Provinsialministeren for Provincia Daciæ (d. e. de 3 nordiske Riger, i alt med 8 Kustodier), der valgtes paa Kapitlerne hvert 3die Aar, og stod umiddelbar under Generalministeren i Rom [2]). Provindsialkapitler holdtes næsten aarlig omkring i de forskjellige Klostre [3]). Hvert Klosters Forstander hed Gardian, der undertiden havde en Vicegardian under sig. Stundom synes Kustos at have været tillige Gardian i det Kloster, hvori han opholdt sig, stundom var der baade Kustos og Gardian i samme Kloster. Om Munkenes Navn i Norge er ovenfor talt. Det ældste kjendte Vidnesbyrd om den danske Benævnelse Graabrødres Benyttelse i norske Breve er fra 1381, da Minoritterne i Tønsberg tillægges dette Navn [4]); først eftersom det danske Skriftsprog fortrængte det norske, blev Graabrødre-Navnet almindeligt i Norge.

§ 8. Dominikanerne.

Samtidigt med Franciskanernes stiftedes endnu en anden Tiggerorden af den spanske Adelsmand Dominicus de Guzman. Født 1170 udmærkede han sig allerede tidligt ved sine ivrige Studier og Bodsøvelser, og blev derfor udseet til at reformere de forvildede Chorherrer ved Osma

---

[1]) Script. Rer. Dan. V. 519.

[2]) En særegen Tittel forekommer i Brev af 1376, hvori Biskop Botolf af Stavanger kaldes conservator privilegiorum ordinis fratrum minorum. Dipl. Arn. Mag. fasc. 73. No. 1. Dette er utvivl den ovenfor omtalte Ordenens Dommer og Forsvarer, som den havde i alle Lande, og som havde særegne Rettigheder. Maaske har Tillægget privilegiorum, som ellers ikke pleier at tilføies, Hensyn til en Bestemmelse i Regelen, at „conservatores secundum privilegia multa possunt, quæ non possunt conservatores secundum jura." Gesch. d. Mönchsorden. V. 124. ff.

[3]) Fortegnelser over de i Provindsen Dacia holdte Kapitler findes i Script. Rer. Dan. V. 519. ff. VI. 572. Den sammesteds V. 511—528 trykte Historia ordinis fratrum minorum in Dania indeholder i øvrigt intet særskilt om Norges Klostre.

[4]) Dipl. Norv. III. No. 435.

Bispestol, samt senere benyttet som Kjetteromvender blandt Albingenserne i Spanien. Her var det, at han ved personlig Berørelse med de lavere Stænder lærte at kjende den næsten ubetingede Vigtighed, Almuen tillagde Armoden blandt de Christne, især blandt Geistligheden, og allerede mellem 1208 og 1214 [1]) synes han at have fattet den Beslutning at stifte en Munkeorden, hvis første Pligt skulde bestaa i ved Prædikener at virke til Kjetteres Omvendelse til den ene saliggjørende Kirke, et Hverv, hvorved Ordenen i Tidernes Løb har gjort sig saa frygtelig berømt. For derimod at skaffe sine Prædikener Indgang blandt Folket og vinde dettes fulde Tillid, ansaa han streng Armod nødvendig. Samtidigt og udentvivl ganske uafhængigt af hinanden ere saaledes Frants og Dominik faldne paa at stifte Tiggerordener. Men ligesom Stifterne vare af høist forskjellig Karakteer og Dannelse — den ene en cynisk, uvidende Sværmer, den anden en i Livets høiere Stillinger brugt og dannet lærd Mand, — saaledes var og deres Opfatning af de ligeartede Ordeners Øiemed meget forskjellig. Man betegner maaske denne Forskjel nærmest ved at sige, at Franciskanernes Hovedsag var at tigge, hvormed de forenede Prædiken som en passende eller nødvendig Indledning, Dominikanernes derimod at prædike, hvormed Tiggerarmod forenedes, for at finde Indgang hos den udannede Mængde.

Dominikanerordenen stiftedes 1215 i Toulouse, da 16 Personer sluttede sig til Dominikus, hvorpaa Ordenen i 1216 fik pavelig Sanktion under Navn af Prædikebrødre (fratres prædicatores) med Stifteren som Superior eller Generalminister, der som saadan tog Bolig i Rom. Fra Toulouse af vandrede Brødrene ud i den vide Verden, for at prædike Evangeliet efter det romersk-katholske Lærebegreb. I Paris fik de et meget anseet Kloster i Gaden St. Jakob, hvoraf deres franske Navn Jakobinere. Det første Generalkapittel holdtes 1220, og Aaret efter døde Dominik, efterat have fastsat Regelen for de 60 dengang stiftede Klostre. Ordenen optog ogsaa Nonner, Dominikanerinder, ligesom der og dannede sig en tredie Art af Dominikanermunke, det saakaldte Christi Ridderskab, bestaaende af Adelsmænd, der, uden at aflægge Munkeløftet, forenede sig til Kjetternes Omvendelse, og senere dannede Prædikebrødrenes Tertiarier.

Dominikanernes Regel er bygget paa den hellige Augustins, da In-

---

[1]) Tiden angives forskjellig mellem disse Aar i Anledning af Minoritternes og Dominikanernes heftige Strid om deres Ordeners indbyrdes Alder.

nocents III havde gjort det til en Betingelse for Sanktion, at en allerede af Kirken antagen Ordensregel skulde lægges til Grund. Af nye Bestemmelser anføres her kun de vigtigste. Klædedragten lignede, især i Begyndelsen, de regulære Kannikers, til hvis Orden Stifteren forhen havde hørt, men siden forandredes den til en hvid, fodsid Kappe (tunica), og hvidt Skapulare m. v., hvorover man udenfor Klostret bar en sort Overklædning med spids Hætte til at drage frem over Hovedet, caputium, hvoraf de fik Navnet Kaputsinere. Overklædningen skaffede dem i Norden, navnlig i Danmark, Navnet Sortebrødre. Brødrene skulde sove paa Straasække med Tunikaen paa, samt med Strømper og Sko paa Fødderne. Fastetiden varede fra Korsets Ophøielse (14de Septbr.) til Paaske; Kjødmad var kun de Syge tilladt. Taushed indskærpedes med Strenghed. Ingen Lægbrødre maatte optages, da de vare uskikkede til Prædike-Embedet, og ofte foraarsagede Uordener i Klostret. Til at antages som Profes fordredes at kunne læse og forstaa sit Breviar. Professerne stode under en Pater Læsemester (lector), der skulde undervise dem i Theologien og i sømmelige Sæder, vaage over deres Flid og Sædelighed, og til den Ende blandt Andet aarelade dem alle 5 Gange aarlig. Straffene vare mildere end Franciskanernes. Iøvrigt gjaldt Augustins Regel [1]).

Store Privilegier bleve Tid efter anden tilstaaede denne Orden. De vare i de fleste Henseender lige Franciskanernes, hvortil derfor henvises. Vigtigst var den absolute Exemtion og den frie Prædikeret, der bragte dem i bestandig Strid med Sekulargeistligheden. For Hierarchiet derimod vare Dominikanernes to særegne Privilegier, nemlig Bogcensuren og Inkvisitionen [2]) de vigtigste og følgerigeste. Med rædsom Strenghed herskede de over Samvittighederne, og ved at kvæle ethvert Reformationsforsøg i Fødselen støttede de Katholicismen og Pavestolen ligesaa meget,

---

[1]) Geschichte der Mönchsorden VIII. 119—131. Generalkapittel skulde holdes aarlig afvexlende i Rom og Bologna, hvor der snart opstod berømte theologiske Skoler for Dominikanere, og hvorhen derfor Ynglinger strømmede fra alle Lande, og meget bidroge til Ordenens Anseelse.

[2]) Disse to Retninger af denne Ordens Virksomhed forbigaaes iøvrigt her, fordi de neppe kom til Anvendelse i Norge. Det skulde da været ved enkelte Hexeprocesser. — Det synes som om Pave Innocents IV har forsøgt paa at indskrænke Dominikanernes Privilegier; thi i et Brev fra Lyon 4de Juli 1247 indskærper han Ordenens Magister og Brødre at være Stiftets Ordinarius lydige, dog Retten til at ind- og afsætte Priorer uforkrænket (Danske Selsk. Begyndelse og Tilvæxt S. 172). Modsigende Pavebuller ere iøvrigt ikke ualmindelige.

som Franciskanerne ved deres blinde Lydighed, Uvidenhed og Mængde. Men hvad Ordenen i de følgende Tider skadede i disse og flere Retninger, maa ikke lægges Stifteren til Last, men Privilegierne og Rigdommene, som deraf fulgte. Dominikus haabede at virke for Lærdom og christelig Oplysning, og endnu paa sit Dødsleie lyste han Forbandelse over dem, der hævede Armodspligten [1]). Af Middelalderens Videnskabelighed har Ordenen mange Fortjenester.

Ordenen var oprindelig 1221 bleven deelt i 8 Provindser, men hertil kom allerede 1238 4 nye, hvoriblandt Dacia; i sin høieste Velmagt skal den have udgjort 45 Provindser med 150,000 Brødre. I Spidsen for hver Provinds stod Provindsialministeren (minister provincialis), der havde en ved Generalen begrændset Myndighed over Provindsens Brødre, og skulde selv eller ved 2 udsendte Brødre, der aarlig valgtes, visitere dens Klostre. De enkelte Klostres Forstandere kaldtes Priorer. Samtlige Ordensklostre i Danmark, Sverige og Norge hørte til Provincia Daciæ, hvis Minister snart var bosat i det ene, snart i det andet Land, dog hyppigst i Danmark, hvor Ordenen havde de fleste Klostre [2]).

I hver Provinds holdtes aarlige Provindsial-Møder (capitula provincialia), paa hvilke Generalkapitlernes Statutter kundgjordes til Efterlevelse i Provindsen, samt Bestemmelser for denne fattedes angaaende Disciplin, Skriftemaal, Straffe, Visitation m. v., ligesom man her erindrede Ordenens Velgjørere, bestemte Sjælemesser for de i det sidste Aar afdøde Brødre og Venner o. s. v. Disse Møder holdtes i Provindsen Dacia paa forskjellige Steder, idetmindste i de første Tider aarlig, og man finder, at idelig Flytning af Brødre fra det ene Kloster til det andet, uden Hensyn til Nationalitet eller Afstand, fandt Sted, uden Tvivl for at knytte Baandet desto stærkere og for bedre at overholde Ordensreglen [3]).

---

[1]) Dette glemtes ganske. I 1402 laa Dominikanerne i en heftig Strid med Erkebiskoppen af Salzburg, og paastode da i deres Forsvar, at Ordens-Regelen tillod ikke alene deres Klostre, men endog hver enkelt Munk at besidde personlig Eiendom. (Vadstena Brevbog fol. 210 b.)

[2]) Ifølge Daugaard S. 18 var der i Danmark 22 Dominikanerklostre, i Sverige har Wieselgren paaviist 13; Norge havde neppe mere end 4. Af Provindsialer bosatte i Norge kjender man kun to, nemlig Aake 1276 (Islensk. Annálar), der siden blev Kantsler, samt Ordenens sidste Provindsial i Norden Robert i Nidaros 1525 og senere. (Thyselius Handl. til Sveriges Reformations- och Kyrkohistoria I, 5 ff.)

[3]) Se herom G. Stephens Brottstycken av en Dominikaner-Ordens Statut- eller Capitel-Bok, Kbhvn. 1852 (særskilt Aftryk af Kirkehist. Samlinger I.), hvor

Til at dække de med disse Møder og andre Fællessager forbundne Udgifter maatte hvert af Daciens Klostre aarlig tilskyde mindst 4 Mark Sølv [1]).

Endnu før Franciskanerne bleve Prædikebrødrene kjendte i de nordiske Lande. En Dansk, Salomon fra Aarhuus, havde i 1220 stiftet personligt Bekjendtskab med Dominikus, var bleven optagen i Ordenen og strax affendt for at prædike i sit eget Fædreneland. Men da han fra Flandern søveis vilde drage hjem, drev Storm ham Nord paa Norge, og efter at have udstaaet stor Livsfare, kom han endelig i Land i Nidaros [2]). Her blev saaledes tilfældigviis den nye Orden først bekjendt; thi der kan ei være Tvivl om, ligesom det og bestyrkes af senere Efterretninger [3]), at han strax med Begeistring har taget fat paa sit Prædike-Embede paa det første Sted, han naaede, hvor hans Tale kunde blive forstaaet. Hans Ophold her blev dog kun kort, da han snart, understøttet af Skule Jarl, ilede over Land hjem til Danmark, og Aaret efter (1222) stiftede det første Dominikanerkloster i Lund [4]). Dog har hans Fremtræden i Norge baaret Frugter for Ordenen; thi man kan vist med Grund betragte denne Salomon som den middelbare eller umiddelbare Stifter af de 3 Prædikebrødre-Klostre, i Nidaros, Bergen og Oslo, der omtrent paa een Tid, henimod 1240 forekomme i fuld Flor med Brødre, færdige Bygninger (predikaragarðr) m. m., hvilket forudsætter, at de da allerede i nogen Tid have været til. Ogsaa i Hammer var et Dominikaner-Kloster, men som kun omtales en eneste Gang, og det henimod Reformationen, og det er derfor uvist, om det er nogenlunde samtidigt med de øvrige norske Klostre af denne Orden, skjønt det er ganske rimeligt [5]). I Norges femte Bispkopsstad Stavanger synes derimod Dominikanerne ligesaalidt som Franciskanerne at have havt noget Kloster.

---

man har Brudstykker af Forhandlingerne paa Dacias Provindsial-Møde 1252 i Odense, 1253 i Ribe (?), 1254 i Lund, et Aar mellem 1275 og 1280 paa uvist Sted, og 1291 i Vesteraas (Jfr. Dipl. Svecan. No. 1051). Udenfor disse heldigviis ved Hr. Stephens's Omhu reddede Brudstykker har man saare liden Kundskab om, at Provindsial-Møder ere holdte af Dominikanerne i Norden; f. Ex. 1305 i Skeninge (Dipl. Svecan. No. 1478).

[1]) Stephens S. 2.

[2]) Script. Rer. Dan. V. 500 ff.

[3]) Jfr. Prædikebrødrenes Historie i Nidaros.

[4]) Daugaard S. 143.

[5]) Peter, der blev Biskop i Hammer 1252 og fuldendte Domkirkens Bygning

De norske Dominikaner-Klostre vare alle anlagte i Domkirkernes umiddelbare Nærhed, hvilket gjør det sandsynligt, at de skylde Bispperne og maaske tillige Domkapitlerne deres Stiftelse, forsaavidt Huus og Tomt dertil udfordredes, ligesom det og lader sig formode, at det har været Prædikebrødrenes Beredvillighed til at overtage Underviisningen (studium), som har været Aarsag til denne Bistand fra Geistlighedens Side. Iøvrigt varede Venskabet ikke længe. Kannikerne mærkede snart, at de havde beredet sig selv farlige Medbeilere til Almuens Gunst og Gavmildhed; de fattige og folkekjære Prædikanter grebe paa den farligste Maade ind i deres Embedsmyndighed, og Forholdet mellem dem gik snart over til hemmeligt Nag og aabenbar Forfølgelse, saavel i Bergen som i Nidaros, paa hvilket sidste Sted Dominikanerne understøttede Erkebiskop Jørund i hans langvarige Kamp mod sit Kapittel. Men Geistligheden blev tilsidst nødt til at finde sig i Omstændighederne, da Paverne ved Privilegier og strenge Befalinger værnede om de nye Brødres Uafhængighed og Anseelse[1]). Aarsagen til, at Norge har havt saa mange færre Dominikaner- end Franciskaner-Klostre, er maaske tilfældig, men det er dog ikke urimeligt, at Franciskanernes større Uvidenhed og aabenbare Foragt for boglig Kunst netop har bidraget til deres Udbredelse, medens Dominikanernes Pligt at sende Studerende til Paris, Køln, Oxford eller Bologna[2]) nok i et fattigt og afsidesliggende Land som Norge kan have været en alvorlig Hindring for deres Klostres Anlæg udenfor de største Stæder. Ved hvert Kloster var nemlig, som før anført, en Skole, ledet af Læsemesteren (lector), der tilligemed Lærlingerne fritoges for forskjellige Forretninger, for at

og de øvrige geistlige Stiftelser der, havde nemlig forud været Prædikebroder. Haak. Haakons. Saga c. 276. Da saaledes først paa denne Tid den hele kirkelige Anordning i Hammer blev bragt i fuld Skik, synes intet rimeligere, end at det ved Domkirken allerede af Kardinal Nikolaus 1152 forordnede Kloster nu ved Fuldførelsen er indrømmet Prædikebrødrene, til hvis Orden Biskoppen hørte og som da vare i største Anseelse. Klostrets Ælde vilde være afgjort, hvis Suhms Beretning (X. 226), at Biskop Peter forud havde været Prædikebroder i Hammer, var paalidelig, men dette er uden Tvivl grundet paa en Misforstaaelse, ialfald endnu ubeviist.

1) Fordetmeste fik Prædikebrødrene Privilegier fælles med Minoritterne. Særskilt for de første i Provindsen Dacia er Johan XXIIs Bulle fra Avignon af 26de April 1318, hvori Rigernes 3 Erkebiskopper paalægges at beskytte Ordenens Priorer og Brødre mod alle Fornærmere. Dipl. Svecan. III. 362.

2) Denne Pligt opfyldtes. Norske Dominikanere studerede oftere udenlands, og enkelte udmærkede sig endog ved deres Lærdom.

ei Underviisningen skulde afbrydes. De Unge øvedes her blandt andet i Prædikener paa Modersmaalet, og maatte først efter bestaaet Prøve prædike offentligt[1]). Provindsen Dacia havde desuden i Fællesskab sit studium generale i Skeninge i Østergøtland, hvorhen Provindsens dygtigste Elever søgte[2]).

I Norge kaldtes Dominikanerne i ældre Tider Predikarar; først efter Unionen blev det danske Navn Sortebrødre eller Svartebrødre efterhaanden almindeligt. I de første 50 Aar efter deres Ankomst nøde de stor og som det synes velfortjent Anseelse; men det gik med denne Orden som med de øvrige. Folkegunsten gjorde dem rige, Rigdommen lade og usædelige; Ordenstugtens Forfald berøvede dem den let erhvervede Yndest og bragte Undergangen over dem. Paa Reformationstiden gjorde deres Provindsialminister, Broder Robert fra Nidaros, Forsøg paa at modarbeide Gustaf Vasas reformatoriske Skridt i Sverige, i hvilken Anledning han opholdt sig i Vesteraas og andre svenske Klostre af sin Orden; men forbitret herover gav Kongen Ordre til at jage Broder Robert og de øvrige norske Dominikanere over Grændsen[3]).

I den første Udgave af dette Skrift er et eget Kapittel indrømmet en Undersøgelse om de norske Tiggerklostres Lokalnavne. Efterat Enkelthederne saaledes engang ere offentliggjorte, bliver det her kun fornødent at anføre Udbyttet af Undersøgelsen. Foruden at Tiggermunkene eller deres Klostre i Norge benævnedes efter Ordenen (Predíkara-lifnaðr, domus fratrum minorum o. desl.) eller efter Helgenen, Klostret var viet (f. Ex. Olafsklostret) eller efter Dragten (Sortebrødre, Graabrødre), fik de desuden stundom, især i daglig Tale, Navn efter deres gjensidige Beliggenhed i samme By. Saaledes kaldes Dominikaner-Klostret i Oslo oftere: upp til brœðra, i Bergen út til brœðra; Minoritterne i Oslo derimod: austr at brœðra eller austr á Lykkium, og i Bergen: inn til brœðra. Paa Dominikanerne i Nidaros have vi ei fundet noget saadant Navn, men Minoritterne i denne Stad have uden Tvivl hedt: niðr at brœðra. I de Byer, hvor der ikke fandtes mere end eet Tiggerkloster, forekomme slige Lokalnavne ikke.

---

[1]) Statut paa Provindsial-Kapitlet i Lund 1254. Stephens anf. St. S. 6.

[2]) Pontoppidan, Gesta et Vestig. Danor. ext. Daniam 381. Münter Kirchengesch. II. 969.

[3]) Thyselius Handlingar etc. I. 5. ff.

§ 9. Birgittinerne eller Frelserens Orden.

Alle de mange gjennem Tidernes Løb mislykkede Forsøg paa i Klosterlivet at gjengive Billedet af et i Sandhed gudeligt Levnet afskrækkede ikke fra nye Anstrengelser. Tvertimod ansporede paa den ene Side det religiøse Sværmeri, efterat det engang havde taget denne Retning, Aanden til at udfinde en Ordensregel, der kunde føre til Maalet, og understøttede paa den anden Side Romerhoffet deslige Forsøg, fordi de vare saa umiskjendelig gavnlige for Hierarchiet i det Hele, og desuden i sit Væsen gave ligesom et anskueligt Billede af den katholske Kirkes Dogme om Retfærdiggjørelse gjennem enkelte Menneskers og selve Kirkens Overskud af gode Gjerninger. Hertil kom fremdeles, at Erfaring gjennem snart et Aartusinde havde viist, at Munkeordenerne, om de end forfeilede sit egentlige aandelige Øiemed, desto sikrere kunde gjøre Regning paa jordiske Fordele, og denne sidste Betragtning bragte en Skare af Mennesker, hvem Religionen forøvrigt lidet laa paa Hjerte, til at fremme de Planer, som de virkelig Gudfrygtiges blinde Iver udkastede til at danne et Samfund af Hellige paa Jorden. Dette var saaledes Tilfældet med Frelserens (St. Salvatoris) Orden efter Augustins Regel, almindeligen kaldet Birgittiner-Ordenen efter Stifterinden den hellige Birgitta, en af de ædleste Sværmerinder, som Kirkehistorien kjender. Da denne Munkeorden er den eneste, som har sit Udspring fra Norden, ville vi noget udførligere omtale den[1]).

Birgitta eller Britta var Datter af Uplands Lagmand Birger Persson til Finstad (af Mohammar-Ætten) og Ingeborg Bengtsdatter til Ulfåsa (af Folkunga-Ætten), og nedstammede saaledes baade paa Fædrene- og Mødrene-Side fra Sveriges og Gautlands berømteste Slægter.

---

[1]) Til dens Historie haves i Sverige en rig haandskreven Literatur, især paa Upsalas Bibliothek, men den er desværre endnu lidet benyttet, og end mindre er trykt. Til de utrykte her benyttede Kilder hører en Brevbog fra Vadstena, nedskreven især mellem 1410 og 1450, og indeholdende blandt Andet en rig Samling af Pavebreve. Den findes paa det kgl. Bibliothek i Stockholm (A. 26). Blandt de trykte Hjælpemidler hører Diarium Vadstenense, udg. m. Anm. af Erkebiskop E. Benzelius. Upsala 1721. 4to, hvorefter det atter er optrykt i Scriptores Rer. Svecic. I. i. 99—229. Diariet anføres her stedse efter den førstnævnte Udgave. Af Vigtighed er fremdeles: Vadstena Kloster-Reglor, udg. af C. F. Lindstrøm, blandt Svenska Fornskr. Sälsk. Skrift. II. Stockh. 1845. 8., der have foranlediget mange væsentlige Forbedringer og Tillæg til min ældre Fremstilling af Ordenens Historie; Nettelbla Vorläufige Nachricht v. d. Klöstern d. heiligen Birgitta außerhalb Schweden,

Hun skal være født 1304 paa Fædrenegaarden Finstad i Upland og blev 1344 Enke efter Ulf Gudmarsson (Hjorthufvud). Hun havde stedse været af et andægtigt og sværmerisk Sind, forlod 1346 Sverige, og drog med sine Sønner Carl og Birger til Rom. Hun havde nemlig allerede flere Gange havt Aabenbarelser af Frelseren selv [1]) og tilsidst faaet Befaling at stifte en Munkeorden, der skulde bære hans Navn, og for hvilken han selv meddeelte hende Regelen i alle dens Enkeltheder; — han erklærede hende for sin Brud og paalagde hende adskillige Valfarter til Spanien, Neapel, Sicilien og endelig til det hellige Land, hvor hun besøgte alle de Steder, som ved Christus havde faaet Betydning. Hjemkommen derfra døde hun i Rom 23de Juli 1373 [2]). Imidlertid havde hun med Held virket for Anlægget af et Kloster og for sin Ordens Confirmation, og 5te August 1369 (1370) tillod Pave Urban V, at et Kloster for 60 Nonner og 17 Munke byggedes i Vadstena [3]), samt bekræftede tillige den af hende overrakte Regel (constitutiones regulares St. Birgittæ). For at fremme Arbeidet hjemme var Sønnen Birger 1347 vendt tilbage, og i sit svenske Testamente af 1ste Mai 1346 havde Kong Magnus Eriksson givet Vadstena Kongsgaards Tomt til Byggeplads og flere omliggende Gaarde til Klostrets Grundlæggelse [4]). I 1367 paalagde Kong Albrekt en Penning (denarius beatæ virginis) af hver Bonde i Landet, som Bidrag til Klo-

besonders in Teutschland. Ulm 1766. 4., samt Birgittas Levnet i Vastovii Vitis aquilonia ed. Benzelius. Ups. 1708. 4. S. 91—107. Hovedsagelig efter Nettelbla er Ordenens Historie bearbeidet i Gesch. d. Mönchsorden II. 1—48. Hvad Helyot (IV. 29—46) har, er ubetydeligt og tildeels urigtigt.

1) De saakaldte revelationes St. Birgittæ, et Slags sibyllinske Bøger for Sverige, der siden bleve samlede, og efter megen Modstand bekræftede som kanoniske af Basel-Conciliet. To Brudstykker af hendes egen Haandskrift heraf har G. E. Klemming trykt i Brev til L. F. Rääf. Stockh. 1854. 4.

2) Dette Aar angives saavel i Diar. Vadsten. som i et Brev fra Rom af 13de Novbr. 1373 angaaende Birgittas aandelige Virksomhed (Vadst. Brevbog fol. 28. b) og i en Indskrift i St. Birgittas Huus i Rom, hvor hun døde (Bjørnståls Briefe an Gjörwell II, 112). Det maa saaledes være urigtigt, naar hendes Død sættes til 1372 i Vita S. Birgittæ (Fornskr. Sälsk. Skr. II. p. XXI). Om Birgittas Levnet findes iøvrigt det paalideligste bedst samlet af Reuterdahl i Svenska Kyrkans Hist. II. 2. 519 ff., som jeg i denne Henseende væsentlig har fulgt.

3) Vadstena ligger ved Vettern i Linkøpings Stift i Østergøtland, var forud en Kongsgaard, og fik senere Kjøbstads-Rettigheder.

4) Bygningen maa være paabegyndt senere end Kongens Testament af 1ste Mai 1346, hvor han taler om det „Kloster i Vadstena, vi og vore Arvinger skulle

strets Fuldførelse, og allerede før Ordenen bekræftedes, synes Klostret at have været istand. Om Birgittas Kanonisation ansøgte Kongen og Rigsraadet i 1376 [1]); men denne Sag havde store Vanskeligheder, og skal have kostet Klostret og Birgittas Slægt uhyre Summer. Den paafulgte først, ifølge en Betænkning fra Kardinalen af Ostia af 11te Marts, den 7de October 1391 ved Bonifacius IX, og hiin Dag har siden været Birgittas Helgendag (Brittemesse). Hendes Datter og ivrige Deeltagerinde i alle fromme Bestræbelser Katharina [2]) blev senere ligeledes optaget i Helgenernes Tal [3]), og hendes Dyrkelse paabuden først i de 3 nordiske Riger af Sixtus IV 1482, og siden i alle Birgittinerklostre af Innocents VIII [4]).

Pave Urban Vs ovennævnte Tilladelse synes kun at have angaaet Vadstena, men 3die Decbr. 1379 blev Frelserens Orden efter Augustins Regel bekræftet af Urban VI, og fra denne Tid stiftedes flere Klostre, alle som Døtre af Vadstena, rundt om i det katholske Europa. Pave Johan XXIII gav 1ste Mai 1412 Ordenen dens Hovedprivilegium, kaldet Mare magnum, der indeholder Alt den vedkommende [5]). Abbedissen i Vadstena var alle Ordensklostres Moder og Foresatte, og herfra udsendtes Brødre og Søstre for at visitere og reformere de øvrige, medens

bygge." (Handl. rör. Skand. Hist. XII. 6. jfr. 39). Naar man derfor finder opgivet (f. Ex. i Vitis Aquilon. p. 97), at Klostret er bygget af Birgitta selv, kan Meningen dermed kun være, at hun i levende Live sørgede derfor, men gjennem Andre, ikke personlig; thi hun kom ei tilbage til Sverige fra sin store Pilegrimsfærd, som efter Nogle tiltraadtes allerede i 1344 i Forening med Manden, men efter Diar. Vadsten. i 1346 efter dennes Død.

[1]) Script. Rer. Svecicar. I. i. 224.

[2]) Hun anføres som Abbedisse i Vadstena i Klostrets første Periode, d. e. i den lange Tid, som medgik fra Klosterbygningens Fuldførelse indtil Birgittas Orden fik pavelig Stadfæstelse. Hun nævnes 1357 som Klostrets Stifterinde og første Abbedisse (Reuterdahl anf. St. S. 525), men hun døde 1381, og det var først den 28de Octbr. 1384, at Conventerne overeensstemmende med Birgittas Regel introduceredes i Klostret. Disses første Abbedisse var derimod Ingegerd Knutsdatter, som først viedes 18de Mai 1388. (Diar. Vadsten.) Fra Bygningernes Fuldførelse til 1388 har følgelig Vadstena været et Nonnekloster, formodentlig af Augustiner-Ordenen.

[3]) Vitis Aquilon. 107—129. Hendes Helgendag var 22de Marts. ib. 129.

[4]) Celse, Bullarium 206. Erkebiskop Jakobs af Upsala Skrivelse til sin Provinds af 18de Februar 1489, i Troils Skrifter och Handlingar til Svenska Kyrko-Historian II. 375.

[5]) Lagerbring Svea Rikes Hist. IV. 306. Et Uddrag deraf i 35 Affnit findes i Vadstena Brevbog fol. 226 ff.

Vadstena selv, ligesaavelsom alle andre Birgittiner-Klostre stode som Augustinere under vedkommende Biskops umiddelbare Opsigt, ved hvem de Nyoptagnes Indvielse udførtes, og hvem det blandt andet paalaa at visitere Klostret hvert tredie Aar.

Ordenens Regel var grundet paa Birgittas Aabenbarelser [1]). Hvert Kloster skulde bestaa af 60 Nonner, 13 Prestmunke (fratres presbyteri), 4 Diakoner (fratres diaconi) og 8 Læghbrødre (fratres laici), der tjente udvendig. De 13 Prester forestillede Jesu 13 Apostle, Paulus medregnet, Diakonerne de 4 Kirkefædre Ambrosius, Augustin, Gregor og Hieronymus: disse i Forening med de 60 Nonner og 8 Converser udgjorde altsaa 72, Tallet paa Jesu første Disciple. Det hele Personale skulde altsaa saaledes være et levende Billede af Christi Apostle og Disciple, alle afhængige af Abbedissen, den hellige Moders Repræsentant. Nonnerne vare Klostrets egentlige Kjerne, Munkene vare der alene som nødvendige for hines aandelige Pleie og for at varetage Klostrets udvortes Anliggender. I alle Klosterkirker skulde være 13 Altere, et for hver Prestmunk; som synligt Tegn paa Søstrenes Forrang skulde disses Chor eller Plads i Kirken være ovenover Brødrenes. Disse skulde atter modtage Alt af hine: Mad, Klæder, Penge og andre personlige Fornødenheder. Huusholdningen var fælles under Overtilsyn af Abbedissen, der hver Allehelgensdag skulde opgjøre Klostrets Regnskaber for Aaret, beregne næste Aars Udgifter, og Dagen efter uddele Overskuddet til de Fattige, hvorimod Klostret skulde være fritaget for al Gjæstning. Herved haabede Birgitta at have gaaet en gylden Middelvei mellem Herreklostrenes Overflod og Tiggermunkenes uoverholdelige Armod. Enhver Nonne maatte, saalænge Klostret endnu ei havde tilstrækkelig Indtægt, ved Optagelsen betale en Indskudssum, tilstrækkelig til eet Aars Underhold, da hendes Fornødenheder ei vare medtagne i Beregningen over Klostrets Udgifter for Aaret; Munkene synes derimod ikke at have betalt noget bestemt Indskud [2]). Intet Kloster maatte anlægges uden Pavens Samtykke.

---

[1]) Regula St. Birgittæ findes paa Latin hos Hospinianus de Monachis libri VI. Genevæ 1569. fol. p. 506 ff. Paa Svensk er den trykt, foruden i Lindstrøms ovenfor nævnte Udg., i Rietz Script. Svec. medii ævi. III. 241 ff.

[2]) I Vadstena-Reglor af 1451 bestemmes, at naar Nogen ofrer sin Søn eller Datter til Klostret, kan han ofre noget til Almisse, som ham tækkes, dog ei Gods eller Rente, „siden Klostret (Vadstena) er rundelig begavet med Gods"; — — men de som indgaa i Klostret, skulle ei komme med tomme Hænder. S. 75—76.

Blandt Prestmunkene valgte Søstrenes og Brødrenes Konvent i Forening en **Formand**, der var Abbedissens Raadgiver og Sekretær samt tillige begge Konventers Skriftefader, hvoraf han havde Titelen Confessor generalis [1]). Optagelsesalderen var mindst 18 Aar for Nonnerne og 25 Aar for Brødrene, fra hvilken Bestemmelse Bispoppen dog ofte dispenserede. Der gjøres Forskjel paa Søstrene indentil (ad intra), der skulde „lære Bog", og udentil (ab extra), som skulde arbeide. De optoges paa samme Maade og aflagde samme Klosterløfter, men Abbedissen bestemte efter enhvers Anlæg, hvorledes de skulde virke, hvilket dog senere kunde forandres. Prestmunkene skulde hver Søndag udtyde Dagens Evangelium **paa Modersmaalet** [2]).

I Augustins Regel foretoges iøvrigt mange Forandringer, hvorved den skærpedes i enkelte Henseender, formildedes i andre. Armodspligten var saaledes ifølge det Anførte betydelig formildet; ligesaa vare Reglerne for Fasten ikke strenge, da Kjødspiser vare tilladte 4 Dage i Ugen; derimod var Taushedspligten streng, især for Søstrene; Bodskapittel skulde holdes hver Thorsdag, og Straffene vare de sædvanlige, nemlig at falde til Fode, spise paa Jorden, faste o. s. v. Clausuren var meget streng, og paa dennes Virkning i Forening med Taushed seer man, at Birgitta fornemlig har bygget sit Haab; ingen Gjæster eller Fremmede maatte beværtes i Klostret [3]); ingen af Beboerne maatte udgaa, uden for at stifte nyt Kloster, forsvare Ordenen, bekæmpe Kjettere eller af lignende høistnødvendige Grunde. Til at forestaa Klostrets ydre verdslige Sager brugtes de 4 ældste Lægbrødre, „som Korset bare", hvoraf een som Sysselmand stod i Spidsen for hele Økonomien, og en anden som Gaardsmester under ham havde Tilsynet med Klostrets Bygninger og Haver.

Særegne for denne Orden vare Reglerne for Novitiatet, Klædedrag-

---

[1]) Som saadan skulde han 3 Gange aarlig holde almindelig Skrifte, men det daglige Skriftemaal forøvrigt fordeelte han mellem de øvrige 12 Prestmunke. Søstrenes Skrifte foregik ved et Vindue (skrifte-vindögat, Reglor S. 73), og kun sengeliggende Søstre maatte skriftes inde i Klostret, hvorved visse Regler nøie skulde iagttages (Vadstena Brevbog fol. 49).

[2]) Vadstena-Reglor S. 45. 72.

[3]) Selv den visiterende Bisop maatte ei betræde Søstrenes Kloster, men skulde standse ad crates (Mare magn. cap. 9). I Diar. Vadsten. findes derfor nøiagtig antegnet, naar nogen Fremmede undtagelsesviis fik Tilladelse til at besøge Søstrene eller Brødrene, og stedse med Oplysning om, hvorlænge de opholdt sig der. Saaledes om Dronningerne Margareta og Philippa, Kongerne Erik, Carl og Christian I, m. Fl.

ten og Mindet om Døden. Med Hensyn til Novitiatet eller Prøveaaret var, for at forebygge ubesindig Indtrædelse i Ordenen, bestemt, at Postulantinderne, som de kaldtes, skulde et heelt Aar igjennem gjentagende anholde om Optagelse. Klædedragten bestod for alle Ordenens Medlemmer af 2 ankelside Vadmels-Kjortler eller Underklædninger, lidt kortere for Brødrene, den ene graa, den anden hvid, med en graasort Overklædning, Mantel, uden Rynker eller mange Folder, i Brystet heftet med en Træknap. Paa Hovedet bare Brødrene en graa Vadmels Hætte „med stakket Strut"; om Livet et Læderbelte. De forskjellige Arter Medlemmer adskiltes ved bestemte Ordenstegn. Nonnerne bare en saakaldet Krone (corona sororum) som Christi Brude, bestaaende af 3 smale hvide Lærreds-Strimler, af hvilke den længste gik Hovedet rundt, og de to andre forbandtes med den første i Kors over Issen. Hvor de 2 Strimler vare befæstede til Hovedbaandet, samt hvor de krydsede hinanden, vare 5 røde Pletter eller Blodsdraaber som Tegn paa Christi Lidelse. Prestmunkene bare et rødt Kors med hvid Ring i Midten, Diakonerne en hvid Cirkel med 4 røde Tunger, og Lægbrødrene et hvidt Kors med 5 Blodsdraaber, udenpaa Mantelen paa det venstre Bryst. Desuden bare de nylig nævnte 4 ældste fratres ab extra (d. e. fornemme Lægfolk, der vare i Klostrets Broderskab) som særeget Kjendetegn et lidet rødt Kors paa venstre Bryst[1]). Til Minde om Døden skulde en Ligkiste stedse staa ved Kirkedøren og en Grav holdes aaben, til hvilken Abbedissen med alle Søstrene daglig skulde begive sig i Procession, holde Bøn der, og kaste en Haandfuld Jord ned i Graven. — Forøvrigt gaves meget nøiagtige Regler for selve Klosterbygningerne, for at forebygge Samkvem mellem begge Kjøn. Klosterkirken laa almindeligviis i Midten, og fra dennes øvre Ende udgik 2 Fløie, en for hvert Konvent, hvilke stode i umiddelbar Forbindelse med Kirken, saaledes at Søstrene fra deres Fløi havde Adgang til den øvre Deel af Kirken, og Brødrene til Kirkens Gulv og Altere. Chorene vare saaledes indrettede, at begge Kjøn ikke kunde see hinanden. Mellem begge Klosterfløie var kun et lidet Hul i Muren, gjennem hvilket de forskjellige Fornødenheder paa en Slags Rulleindretning (rota sororum) blev indskudt til eller fra Brødrene, da begge Konventer havde

---

[1]) Dette lignede den nuværende Carl XIIIs Orden, jfr. Vadstena Kloster-Reglor S. 12. 58 ff. 70. Alle disse Ordenstegn ere stukne i Kobber i Nettelblas Nachricht. Paa Generalkapitlet i Gnadenberg 1487 indskrænkedes Antallet af fratres ab extra til 4, et Tal, der dog alt forekommer i Reglerne af 1451, og sorores ab extra forbødes aldeles. Nettelbla S. 179.

fælles Huusholdning [1]). Hvert Konvent havde sin egen Have, indhegnet med en 3 Alen høi Muur, „dog ei høiere — bemærker en samtidig Forfatter — end at en rask Munk nok kunde komme derover" [2]).

Det er ovenfor bemærket, at vedkommende Ordinarius var Birgittinerklostrenes Visitator og aandelige Foresatte. Denne Eftergivenhed fra Stifterindens Side var deels af Paven opstillet som en Betingelse for Regelens Bekræftelse, deels og i sig selv klog, da den uden væsentlige Ulemper befriede Klostrene fra den indflydelsesrige Geistligheds Had og Misundelse, og forskaffede dem i Biskoppen en ofte nyttig og ivrig Forsvarer, idet Klostrenes stærke Søgning i Begyndelsen netop af de rigeste Familier ogsaa havde gavnlige Virkninger for Biskoppen selv. Da imidlertid Vadstena atter havde Visitationsret over Ordenens samtlige Klostre, og fremmede denne ved udsendte Brødre og Søstre, kunde det ikke undgaaes, at Uenighed opstod mellem disse og den Biskop, i hvis Stift det visiterede Kloster laa [3]). Paa den anden Side synes Birgitta at have stræbt saavidt som muligt at unddrage Ordenen fra Curiens Indflydelse og Tidens dogmatiske Kampe. Anden Hensigt synes nemlig den Befaling ikke at kunne have, at Birgittinerne ikke maatte benytte de pavelige Dekretaler eller den kanoniske Ret i det Hele som Veileder i Tvivlsmaal, men skulde ene og alene holde sig til Constitutionerne og Augustins Regel; hine Bøger maatte ikke engang findes i Kapitlet. Man tør dog vel ikke formode, at hiint Forbud af St. Birgitta grundede sig paa en personlig Overbeviisning om Dekretalernes Falskhed og selve den romersk-katholske Religions Udskeielse fra Christendommen, som denne i Augustins Dage forkyndtes. I ethvert Tilfælde er denne hendes Bestemmelse høist mærkelig.

En stor Vanskelighed havde denne Orden at bekæmpe, idet den fordrede et bestemt og det talrigt Antal Nonner og Munke, for at et Klo-

---

[1]) Vadstena Kloster-Reglor S. 80. I Birgittinerklostret Marienkron ved Stralsund var Hullet i Muren saa stort, at et Menneske kunde skydes ind paa Nullerne. Dette maa have vakt Skandal; thi paa Kapitlet i Gnadenberg fastsattes i Cap. 2. Art. 7 „ne pueri . . . . per rotam sororum sive portam in monasterium ipsarum inducantur."

[2]) Nettelbla S. 42. — Th. Kantzow i Pomerania (Kosegartens Udg. II. 9) antyder det Samme. Dog vare vist Birgittinerne bedre end deres Rygte.

[3]) Herom vidne og Kilderne paa flere Steder, Script. Rer. Svecic. I. 225—226, Vadstena Diariet oftere, Nettelbla S. 45. Iøvrigt viser ogsaa denne Ordens Historie, at man efterhaanden glemte Lydighedspligten mod Ordinarius, og at Vadstenas Abbedisse i senere mægtigere Tider har søgt at uddanne Ordenens Forfatning selvstændig og uafhængig af Pave, Konge og Biskop.

ster kunde stiftes. Birgittas egen Overbeviisning om sine Aabenbaringers Sandhed tillod hende naturligviis ingen Indskrænkning i dette historisk begrundede Antal, og maaske haabede hun tillige derved at forebygge den Anledning til Fordærvelse, som de ældre Ordeners altfor hurtige Tilvæxt gav. En Forsamling af ikke mindre end 85 Medlemmer foruden det talrige Tjenerskab fordrede betydelige Udgifter, ikke alene til det første Anlæg, men og til Klostrets Vedligeholdelse i Fremtiden. Man seer og, at selve Vadstena har havt at kæmpe med de Vanskeligheder, som Omsorgen for at holde Konventerne fuldtallige foraarsagede. Først i 1405 blev Lægbrødrenes Tal fuldstændigt; Prestmunkenes og Diakonernes Tal var derimod i de første 60—70 Aar stedse fuldt [1]), saa at det endog har været vanskeligt at blive optaget som saadanne. For at lette Optagelsen toges derfor den Beslutning, at de Brødre, som for længere Tid vare fraværende som Visitatorer eller desl., skulde betragtes som indtil Videre udtraadte af Konventet i Vadstena, hvor deres Pladse altsaa kunde besættes [2]). Hvorvidt man imidlertid altid har havt det fulde Antal Nonner kan være tvivlsomt endog for Vadstenas Vedkommende [3]), og da den første Begeistring for den nye Orden havde lagt sig, aftog de Riges Tilstrømmen, saa at det synes, som om de fleste Klostre af Mangel paa tilstrækkelig Formue aldrig have været fuldtallige, hvilket bevirkede, at det oftere omtalte Generalkapittel i Gnadenberg 1487 fastsatte 20 Søstre og 12 Brødre, hvoriblandt 10 Prester, som tilstrækkeligt Minimum [4]); men Forflyttelse af Konventerne til et saadant nyt Kloster maatte ei foregaa, førend Bygningerne vare saavidt fremskredne, at mindst hiint Antal trygt kunde bo der og i Et og Alt overholde Regelen.

Birgittinerordenen nød i Begyndelsen stor Anseelse. At en indfødt Kvinde af Landets ypperste Æt stiftede en Orden og indskreves i de Hel-

---

[1]) Diar. Vadsten. 31. 34. 44. 54. 56. 91 o. fl. St.

[2]) Dette vedvarede endnu i 16de Aarhundrede. Man har nemlig en Bulle af Leo X, af 17de Juni 1516, hvori han tillader Birgittinerne at optage Brødre over det bestemte Antal i Syges og Bortreistes Sted. Ved samme Bulle tillodes Ordenen at have i Rom to forstandige Brødre, frie for Clausuren, hvilke som Ordenens Fuldmægtige (procuratores, syndici et negotiorum gestores) skulde varetage dens Tarv ved Curien, og der forebrage dens Sager. jfr. nedenf. S. 64. Troil Skrifter och Handlingar. V. 338 ff.

[3]) I 1521 var Søstrenes Tal fuldt, saa at en Nonne kun ved en andens uformodede Død var saa heldig strax ved Hjemkomsten fra en Visitation i Reval at blive optagen. Diar. Vadst. 63.

[4]) Statutterne hos Nettelbla 171—172.

liges Tal, maatte i og for sig smigre Nationalstoltheden, og man finder og, at Konge, Rigsraad, Geistlighed og Adel i Sverige kappedes om at fremme Ordenens Sag. Dens første Medlemmer bestode af Nordens ædleste Mænd og Kvinder, og Dronning Margareta selv fandt det stemmende med sin kløgtige Politik at lade sig som Vadstenas Patronesse optage som soror ab extra[1]). Endnu ivrigere tog hendes Eftermand Kong Erik sig af Birgittinerne, og hans Indflydelse i Forening med den nordiske Geistligheds Forbønner formaaede Kirkemødet i Basel, hvorom nedenfor, til at bekræfte Birgittas Aabenbarelser som kanoniske i den romersk-katholske Kirke[2]). Ligesaa var det hans personlige og vedholdende Bestræbelser, der skaffede Ordenen Klostre i Danmark og Norge, hvilket allerede Margareta for Danmarks Vedkommende havde paatænkt, og hvorom Kong Erik under et Ophold i Vadstena 1413 fornyede Løftet[3]). Ogsaa Paverne toge sig af Ordenen og skjenkede den forskjellige Privilegier, blandt hvilke de vigtigste ere det ovennævnte Mare magnum af 1412, og Pave Martin V's Privilegier af 1ste Mai 1420 i 59 Kapitler, samt Tilladelsen til at holde Jubelaar i Vadstena med samme Salighedsvirkning som det bekjendte Jubelaar i Rom. Et saadant holdtes i Vadstena 14de Juni til 14de Juli 1394 med saadan Tilstrømning, at Halvparten af det indkomne Offer, som Paven havde forbeholdt sig selv, løb op til 5370½ Mark[4]). Til Birgittiner-Klostrenes særegne Privilegier hørte og Bestemmelsen i Mare magnum, at enhver Troende over 16 Aar i det Land eller den By, hvor et Kloster af Frelserens Orden fandtes, ifølge Reve-

[1]) Diar. Vadst. p. 25.

[2]) Eriks og Philippas Skrivelser til Pave, Keiser og Kardinaler med Forbønner for Ordenen ere trykte af Benzelius i Monumenta hist. eccl. Sviogothicæ. Upsala 1709. 4. p. 164—173. Ogsaa Dronning Philippa var soror ab extra i Vadstena, og dette har sandsynlig foranlediget den grundløse Beretning om, at Eriks Mishandlinger bragte hende til at gaa i Kloster der, (Dalin Gesch. Schwed. II. 496), hvilket tilstrækkelig er gjendrevet af Jahn i hans Unionshistorie 478—480; dog uden at omtale Betydningen af soror ab extra. Disse Brødre og Søstre lignede andre Ordeners Tertiarier deri, at de uden at bo i Klostret eller aflægge Munkeløftet, deelagtiggjordes i Ordenens Fortjenester, og fik Ret til at begraves i Ordenens Dragt. Fratres ab extra lignede i andre Henseender Dominikanernes Christi Ridderskab. Desuden fandtes naturligviis et betydeligt Tjenerskab „udenfor Taleporten“, hvilket stod under Klostrets Værn, men ei var optaget i Ordenen. (Vadstena-Reglor S. 27 ff.)

[3]) Diar. Vadst. 49. 55—57.

[4]) Rhyzelii Monasteriologia. 86.

lationerne skulde yde 1 Penge gangbar Mynt aarlig til Klostret; men da det tilføies, at Undladelse heraf ei var Synd, er det neppe rimeligt, at denne Afgift (denarius s. Mariæ) er bleven almindelig eller varig [1]).

Birgittas kloge Forskrift om aarligt Overslag over Udgifterne overholdtes vel i Formen, men Begjærlighed efter at forøge Indtægterne afholdt Abbedissen fra paa Allehelgensdag at uddele det virkelige Overskud blandt de Fattige. Ordenens Medlemmer levede uden legemligt Arbeide i Yppighed, og Klostertugtens Forfald kunde derfor umuligt udeblive. Rygter om begge Kjøns ulovlige Omgang udbredtes, Klager derover indløb til Rom, man maatte tage sig alvorligt af Sagen, og i 1422 befalede Pave Martin V, at Konventerne skulde skilles ad. Det lykkedes imidlertid Vadstena gjennem Kong Eriks, Dronningens og alle tre Rigers Biskoppers Forbønner at faa dette Bud tilbagekaldt [2]), medens man paa et Generalkapittel i Marienvold 1425 paany indskærpede Bestemmelserne om, at Nonner og Munke ikke ved nogen Leilighed maatte komme i Berørelse; men 3 Aar derefter blev dette Kapittels Beslutninger atter ophævede [3]). Det farligste Angreb maatte Ordenen udholde paa Kirkemødet i Basel, hvortil Abbedissen og Confessor generalis i Vadstena indstevnedes 1433, for at forsvare St. Birgittas Aabenbarelser og den tilstaaede Aflad [4]). For at aflede Uveiret sammenkaldte Kong Erik alle 3 Rigers Biskopper til Vordingborg 1434, og herfra udgik 3die Juli et Bønskrift til de i Basel forsamlede Fædre [5]), om at tilbagekalde de Beslutninger mod Ordenen, som allerede kunde være fattede; foretoges noget voldsomt Skridt, var den største Forvirring overalt, og især i disse Lande, at befrygte. I et andet Brev af samme Dag fra Nordens Biskopper til Conciliet ytre de sig med Bestemthed mod de mange slemme Rygter. De oplyse i den Anledning, at alle Ordenens Klostre i de 3 Riger have en betryggende

---

1) Vadstena Brevbog fol. 226—241. En saadan Afgift opfordrede Kong Erik og Erkebiskoppen af Lund alle vorne Christne i de 3 Riger til at yde (til Maribo Klosters Anlæg.) Pontopp. Annales. II. 514—516.

2) Diar. Vadst. 64. Martin Vs Bulle af 15de December 1423, hvorved Konventernes Forening atter tillades, findes i Vadstena Brevbog fol. 248.

3) Følgen heraf blev fornyet Befaling fra Rom. 1428 . . . „venit nobis de Roma citatio strictissima, qualis non fuit audita ab exordio hujus ordinis, super dualitate nostrorum conventuum et de omnibus hunc ordinem concernentibus.“ Diar. Vadsten. 70.

4) Anf. St. S. 76.

5) Trykt hos Lagerbring, Svea Rikes Hist. IV. 586—588.

Bygningsmaade. Presternes Gaard (curia) ligger adskilt fra Søstrenes Indelukke (monasterium) og mellem begge er et hvit, stærkt og bredt Steengjærde (maceria); hver af Boligerne har desforuden sin særskilte Aflukning (clausura), atter omgivet af Ydermurene, og hvert tredie Aar blive saavel Bygningerne som Gjærdet og Murene nøie undersøgte af Bispperne ved deres Visitats [1]). Dette i Forening med Kongens egen Forbøn afværgede Ordenens Undergang, og en Legat, som Paven affendte til Lybek for at undersøge de virkelige Forhold, vendte tilbage med uforrettet Sag. Medens Ordenen saaledes alvorligen truedes udenfra, sønderslededes den i sit Indre af Splid og Uvenskab, hvis egentlige Grund Diariet aldrig tydeligt omtaler, fordi slig Omtale udtrykkelig var forbuden, men desto oftere berører som en erkjendt og beklagelig Omstændighed. Om man saaledes end ved Kongens og Geistlighedens Hjælp forebyggede en alvorlig Undersøgelse, var dog Ordenens Anseelse hos Folket forbi allerede ved Midten af 15de Aarhundrede, hvorover Christian I i Brev til Paven af 22de Juni 1468 udtrykkelig beklager sig [2]).

Man greb da til Reformer paa Generalkapitler, og af de paa saadan Maade fattede Beslutninger haves endnu Gnadenbergs Kapittels Statutter af 1487 [3]). Under Forsæde af Stiftets Ordinarius, Bispen af Eichstädt, mødte her Udsendinge fra de fleste Birgittinerklostre, og man kan af de nye Paabud erfare, hvori man især antog, at Tugten trængte til Reform. Saaledes fastsattes, at Abbedisse og Confessor ei maatte tilstede anden Visitator, end den, Regelen foreskrev; ved Brødres og Søstres Indvielse maatte kun to Geistlige ledsage Bispen; ingen Verdslige maatte tilstedes Adgang til Brødrenes Chor; den, der bragte Klostrets Hemmeligheder ud, skulde straffes med Infami; Abbedissen maatte aldrig søge verdslig Hjælp mod sine Undergivnes Opsætsighed. Fremdeles gaves Regler for Ordenens Klædedragt, forbødes Stiftelsen af Klostre uden tilstrækkeligt Udkomme, og indskrænkedes, som ovenanført, Birgittas Fordring paa 85 Personer til 32 som Minimum for at danne et dobbelt Konvent [4]).

---

[1]) Vadstena Brevbog fol. 274. b.

[2]) Script. Rer. Dan. VIII. 444. Hvilken Forskjel mellem dette Brev og Kong Eriks om samme Ordens Anseelse af 1434. Lagerbring Svea Rikes Hist. IV. 584—585.

[3]) Statuta capituli Montis-gratiæ, hos Nettelbla 162—184.

[4]) Dette var naturligvis ganske vilkaarligt; den allegoriske Betydning i det forrige Tal bortfaldt, og de oftere bekræftede Revelationer bleve saaledes her uden Videre af jordiske Hensyn tilsidesatte. I Vadstena Kloster-Reglor af

Endelig findes heri Regler for Klostrenes Bygningsmaade og Indretning, for Havemurens Høide, Talestuen, Spiserullen m. v., Alt for at hindre ulovligt Samkvem.

Med Hensyn til denne Orden bør endnu bemærkes, at den i Rom havde et Herberge eller Klosterhospits, domus St. Birgittæ, hvis Pligt det var at pleie de derhen ankommende svenske og vel tillige danske og norske Pilegrime, idetmindste af Ordenens Brødre. Formanden, rector domus sanctæ Birgittæ de urbe, stod umiddelbar under Vadstenas Abbedisse, og Herberget vedligeholdtes deels ved Tilskud fra Moderklostret, deels ved Gaver i Rom, og deels ved Kollekt i de nordiske Lande. Desuden fik Ordenen omtrent 1462 en egen negotiorum gestor i Rom, hvortil valgtes en romersk Patricier af Indflydelse, og hvis Forretning var at fremme Birgittinernes mangehaande Forretninger ved Pavehoffet, hvortil Bestyreren af Birgittas Huus ikke besad Myndighed og Anseelse [1]). Ordenen existerer endnu i det katholske Europa, men skjønt den senere har undergaaet adskillige Reformer, har det dog aldrig lykkes den at vinde stor Udbredelse [2]). Forsaavidt lykkedes altsaa Stifterindens Plan.

I Norge havde Birgittinerne, ligesom i Sverige, kun eet Kloster, nemlig Munkeliv i Bergen, der mellem Aarene 1421 og 1434 omdannedes fra et Benediktiner- til et Birgittiner-Kloster. Da det i 1455 var afbrændt af Tydskerne paa Bryggen, opholdt Birgittinerne sig midlertidigt i omtrent 20 Aar i Hovedø Cistercienser-Kloster ved Oslo, paa samme Tid som dettes forrige Beboere synes at have været bosatte i Munkeliv, og der rimeligviis forestaaet Klostrets Gjenopbyggelse. Beviserne herfor findes i de nævnte Klostres Historie nedenfor. I Sverige og Danmark

---

1451 foreskrives derimod, at Konventerne ei maa indføres i et nyt Kloster, førend Bygningerne ere saavidt færdige, at de kunne bo der, og saamange Søstre og Brødre paa een Gang indtræde, at alle Pligter kunne opfyldes, „og derefter saamange andre Personer, at det bestemte Tal paa Brødre og Søstre er fuldt." (Lindstrøms Udg. S. 75.) Dette maa vel forklares saaledes, at Tallet 85 maatte være tilstede, men at man med Lægbrødre og Lægsøstre kunde i fornødent Fald fylde Tallet. Enhver seer, at ei heller dette var Revelationernes Mening.

[1]) Vadstena Brevbog fol. 308. Om Rector jfr. Troils Handlingar II. 375. En Deel Breve fra Rector til Abbedissen i Vadstena ere trykte sammesteds V. 299. ff., og afgive flere Oplysninger.

[2]) Dalin har i sin Historie (Gesch. Schweden II. 469—470) leveret en Fortegnelse over Birgittinerklostrene i Europa; men den er ufuldstændig; endog Mariager i Jylland mangler deri.

beholdt denne Orden længst sine Klostre, idet Vadstena stod ved Magt til 1595, og Maribo lige til 1620. Vadstenas Klosterbygninger indrettedes senere i Dronning Christinas Tid til et Hospital for gamle Krigere (Krigsmannahus), der vedvarede til mod Enden af forrige Aarhundrede [1]).

§ 10. Kanniker af St. Anton af Viennes Orden.

I 11te Aarhundrede anrettede en Sygdom, som man kaldte den hellige eller Helvedes Ild (ignis sacer, infernalis, gehennalis), ogsaa St. Antons Ild, megen Ødelæggelse, da den medførte Tabet af Livet eller i det Mindste af det angrebne Lem. Den fik det sidstnævnte Navn, fordi man troede, at den hellige Eneboer Antonius's Been, som opbevaredes i Kirken i Vienne nærved Grenoble i Dauphiné, ene kunde helbrede Sygdommen. Da nu en Adelsmand ved Navn Gaston saa sin Søn angreben af denne Sygdom, gjorde han det Løfte til den hellige Antonius, at han med sin Søn og hele Formue vilde ofre sig for sine af denne Sygdom hjemsøgte Medmennesker, hvis Sønnen beholdt Livet. Ønsket opfyldtes, og i 1091 skred da Gaston ufortøvet til at indfri sit Løfte ved at anlægge et Hospital for Antonssyge i Vienne. Han samlede om sig et Lægbroderskab af Hospitaliter, og uden at nogen egentlig Regel foreskreves, bekræftede Urban II paa Kirkemødet i Clermont 1096 Ordenen, der bar sort Dragt og som Skjelnemærke fra andre Chorherrer et blaat Halvkors (T) paa venstre Bryst. Først 1218 gik disse Antonsbrødre over til at danne en Munkeorden, der aflagde Ordensløfterne, og i 1297 blev det store St. Antonshospital i Vienne omformet til Ordenens Hovedabbedi, under hvilket alle Brødre, der underlagdes St. Augustins Regel, skulde staa. Fra nu af bare de Navnet Antonianere eller St. Anton af Viennes regulære Kanniker, ordnede sig i det Hele i Lighed med Johanniterne, benævnede deres Formand Stormester, og udbredte sig over hele det katholske Europa. Comthurierne behandledes snart som indbringende Præbender, Sygepleien forsømtes, og Forsøg paa Reformer havde det sædvanlige Udfald. Tilsidst sluttede Ordenen sig til Johanniterne, og deelte Skjebne med dem. De regnes i Almindelighed til Tiggermunkene, fordi Lægbrødrene idelig dreve om under Paaskud af at helbrede for Helvedes-Ilden. Midlet var fremdeles den hellige Antonius's Been, hvoraf

[1]) Lindstrøm i Fortalen til Vadstena Kloster-Reglor S. 47—48. Tunelds Geografi öfver Sverige. II. 61.

enhver Tiggermunk havde et Stykke med sig, og afpressede Almuen store Gaver ved at true de Uvillige med Sygdommen. Man tænkte derfor kort efter Reformationen paa at hæve Ordenen, „fordi Brødrene — ifølge Kardinalernes Erklæring — bedrage Bønder og Enfoldige og udbrede utrolig megen Overtro."

I Norden blev denne Orden først kjendt i Aaret 1403, da en Broder Theodorik optraadte i Vadstena som Ordenens Nuntius til Danmark, Sverige og Norge, for at sælge Aflad og helbrede Sygdomme. Han lod sin Ankomst med stor Bram forkynde forud ved Opslag paa Kirkedørene, hvori han kundgjorde, at han medbragte St. Antons og mange andre Relikvier, uddeelte Aflad for en Mængde opregnede Synder, hvoriblandt brudte Eder, Helligbrøde, Mishandling af Forældre m. fl. Enhver, som blev berørt af Antons Helligdom blev fri for tre Slags „Pest", nemlig ignis sacer, pludselig Død og faldende Syge. Dette, tilføiede han, er vel bekjendt og prøvet i alle Verdens Lande, undtagen i disse[1]). Vi see altsaa, at Ordenen her som andensteds optraadte som Overtroens djerveste Udbredere, og maa forøvrigt af hans Slutningsord antage, at Antonsmunke før denne Tid aldeles ikke have viist sig i Norden. Imidlertid forekommer en St. Antonii Kirke i Hammer allerede mod Slutningen af 13de Aarhundrede, ligesom det er vist, at der har været et St. Antonii Kloster sammesteds[2]). Det er derfor rimeligt, at Munke af denne Orden desuagtet længe før have havt et lidet Hospital i denne Bispsstad, der laa midt i den alfare Pilegrimsvei imellem Viken og Nidaros; men om dettes Alder veed man ellers intet. Derimod er det vist, at Kongen og Rigsraadet omtrent ved Aar 1500 udjoge Cistercienserinderne af Nonneseter i Bergen, og lagde dets Gods til Munkeliv, hvorpaa Brødre af St. Antonii Orden, med Kong Hans's og Rigsraadets Samtykke nogen Tid derefter toge den ødestaaende Klosterbygning i Besiddelse, og forbleve der indtil Hr. Vincents Lunge paa egen Haand begyndte at reformere i Bergen 1528, da han jog Antonsmunkene ud, fordi de bedreve et usfjelligt og løsagtigt Levnet, og indrettede Klostret til Bolig for sig selv under Navn af Lungegaarden[3]). Hvorfra disse Munke kom til Bergen, vides ikke; men det er ikke usandsynligt at antage, at det har været Munke fra Antonsklostret i Hammer, som have benyttet

[1]) Vadstena Brevbog fol. 92.

[2]) Suhm, Danm. Hist. X. 1027. Thaarups Magazin II. 254.

[3]) Saml. til norske Folks og Sp. Historie VI. 21. Dipl. Norv. II. No. 1036.

Helligheden til at sætte sig fast i Bergens By, der aabnede en videre Mark for deres Virksomhed.

Førend vi forlade dette Afsnit, maa det endnu i Korthed undersøges, om det er sandsynligt, at andre end de nu nævnte Munkeordener have været bosatte i Norge. Om Helligaandsordenen og Tempelherrerne er ovenfor talt; ligesaa er det berørt, at der ei findes Spor til Klara Orden eller Franciskaner-Nonner i Norge. Der gives nemlig kun et eneste Kloster, hvorom her kunde være Tale, nemlig Reins Kloster i Stadsbygden ved Throndhjem; thi de øvrige Nonneklostre i Landet henhørte med Bestemthed til andre Ordener. Hiint stiftedes omtr. 1236 af Hertug Skule, og det er ovenfor anført blandt Augustinerne, fordi man seer, at Nidaros Erkebiskop har havt Ret til at visitere dette Kloster og til at oppebære Gjæsthold deraf [1]). Thi slig Ret var utvivlsom med Hensyn til Augustinerklostrene, men vilde været en Undtagelse, om Rein havde været beboet af Cisterciensferinder eller Klarisser. Disse Sidste, der benævnedes saaledes efter Franciskus's Samtidige, den hellige Klara, der med sin Søster Agnes stiftede en streng Nonneorden i den oftere omtalte St. Damians Kirke i Assisi, hvorefter den og kaldtes St. Damians Orden, underlagdes først Benedikts Regel, men indlemmedes allerede 1224 i Franciskanerordenen, og kom overalt i stor Anseelse. Klostrene af St. Klara Orden vare i Almindelighed rige Stiftelser og deres Foresatte bar Navn af Abbedisse. Da dette ligeledes var Tilfældet med Reins Kloster, kunde det ligesaa gjerne havde hørt til denne som til Augustiner-Ordenen, dersom Tiden rigtig vilde passe. Men da St. Klaras Ordens Regel først stadfæstedes 1246, skjønt Ordenen selv rigtignok var ældre, og det første Kloster i Danmark af denne Orden, nemlig det anseede St. Klara Kloster i Roeskilde, først stiftedes henimod Aarhundredets Midte [2]), vilde det være for dristigt at antage Reins Kloster for saa meget ældre.

Ligesaa er det neppe rimeligt, at nogen af vore Augustiner-Klostre have hørt til Eremiter-Ordenen (ordo Eremitarum beati Augustini), som grundlagdes i Rom 1256 af Pave Alexander IV. Derimod er det vist, at enkelte Munke af denne Orden, der regnedes til Tiggermunkene, nu og da have opholdt sig her i Landet. Saaledes udstedte Bi-

---

[1]) Aslak Bolts Jordebog, udg. af P. A. Munch, S. 115.

[2]) Daugaard De danske Klostre 174 ff.

skop Olaf af Bergen (ved 1440) en Anbefaling for „Eremiter-Augustineren Broder Jon Wyburton, som med sin engelske Provindsials Samtykke i længere Tid havde opholdt sig i sin Ordensdragt i Bergen, der skikket sig vel og nu vilde valfarte til „Blodet i Wilznak“ [1]).

Til Karthauser og Karmelitter, der først i Katholicismens sidste Tider havde Klostre i Danmark og Sverige, have vi ikke fundet Spor i Norge, og de kunne saaledes her forbigaaes. Derimod er det rimeligt, at enkelte af disse Tiggermunke uden at have havt nogen fast Bolig her, nu da have, ligesom vi have oplyst om Antons-Munkene, drevet omkring i Riget, for at sælge Aflad, samle Penge o. s. v.; thi der omtales et Brev af Kong Christoffer, hvori han tager alle Sortebrødre og Graabrødre i de 3 Riger i sit Værn, og forbyder fremmede Tiggermunke, som ei have Klostre her, at tigge paa Land eller Strand [2]).

Efter det saaledes Oplyste havde Norge i Middelalderen følgende sikre Klostre: Nidarholm, Selje, Munkeliv for Benediktinermunke; Gimsø, Nonneseter i Oslo og Bakke for Benediktinerinder; Helgeseter, Jonsklostret i Bergen, Halsnø, Kastelle og Utstein for Augustinere; Nidarholm for Clunyacensere; Lyse, Hovedø, Tuterø for Cistercienserе [3]); Nonneseter i Bergen for Cistercienserinder; Michaelskirken i Tønsberg, Olafsklostret sammesteds og Dragsmark for Præmonstratensere; Værne for Johannittere; Klostre i Nidaros, Bergen, Stavanger, Tønsberg, Oslo, Marstrand og Konghelle for Franciskanere; Klostre i Nidaros, Bergen, Oslo og Hammer for Domi-

---

[1]) Dipl. Norv. I. No. 775. Landsbyen Wilznak i Mark-Brandenburg var et i lang Tid ogsaa her fra Norden søgt Valfartssted. Ved Blodet i W. forstodes 3 Hostier, hvilke vare fundne uforbrændte, men hver med en Blodplet, i Gruset efter Kirkens Brand 1383.

[2]) Ifølge Registraturen af 1622 over Breve paa Agershuus. Brevet maa være af Christoffer af Bayern, uagtet Registraturen angiver, at det er udstedt i Transkript af 1301, hvilket rimeligvis er en Skrivfeil eller Læsefeil for 1501 eller den Tidspunkt, da Antonsmunkene fik fast Bolig i Bergen. Man vilde ei fundet det nødvendigt i Norge at bringe dette ældre Værnbrev i Erindring, hvis der ikke just da havde været Anvendelse derfor.

[3]) Desuden nævner Manrique i Annales Cistercienses II. 20 blandt de i 1145 stiftede Klostre Abbatia de Gradis eller Gradicensis in Norvegia, der skulde være en Datter af et samme Aar stiftet bøhmisk Kloster (abbatia Placencis). Manrique selv finder det usandsynligt, at et Kloster i Bøhmen, samme

nikanere; Munkeliv og i nogle Aar Hovedøen i senere Tid for Birgittinere; og Nonneseter i Bergen ligesaa for Antonsmunke, hvilke rimeligviis ogsaa have eiet St. Antons Kloster i Hammer. Sikre Klostre af tvivlsom Orden ere Rein og Olafsklostret i Hammer. I det Hele altsaa 32 eller 33 sikre Klostre, hvortil komme næsten ligesaamange, der hidtil have været ansete for Klostre, og hvorom vi i næste § ville anstille nogle almindelige Undersøgelser, medens hvert enkelt af dem vil blive omtalt i Specialhistorien.

§ 11. Sagn om Klostre. Klosterhospitier og dermed beslægtede Stiftelser.

Paa mangfoldige Steder i Norge gives der Sagn om Klostre, til hvilke Historien slet Intet kjender, medens den tvertimod oftere oplyser, at ikke Klostre, men andre med dem beslægtede Indretninger have været der i Middelalderen. Man kan visnok deraf slutte, at Klostrene i Folkets Øine have indtaget en saa overordnet Plads fremfor andre geistlige Stiftelser, at hine i Sagnet ligesom have opslugt disse. Forøvrigt have mange Omstændigheder bidraget til denne Sammenblanding. Lægmanden besad langtfra ikke den Indsigt i Munkevæsenet, som var nødvendig for tilbørlig at skjelne f. Ex. mellem et Kloster og en Kollegiatkirke, et Hospital eller et Hospitium: geistlige Mænd forestode dem alle; i dem alle holdtes Gudstjeneste; de lagde sig alle Eiendomme til, modtoge Skriftemaal, pleiede Syge, herbergede Reisende; Godgjørenhed mod dem bragte Syndsforladelse; kort — der vare for mange Punkter, hvori de for Almuens Blik ganske faldt sammen, til at nogen Skjelnen kunde finde Sted. Dette blev i senere Tid saameget vanskeligere, da Reformatorernes egennyttige Iver ødelagde Hospitierne, Hospitalerne og Kollegiatkirkerne tilligemed Klostrene, og Sagnet skar dem derfor alle over en Kam og kaldte dem Klostre. Selv den første protestantiske Geistlighed, der i Norge ikke

---

Aar det selv anlagdes, skulde afgivet Stiftere til Norge, og hele Beretningen er uden Tvivl grundet paa en eller anden Misforstaaelse. Intet tyder paa, at Norge, især ved Midten af 12te Aarhundrede, har staaet i nogen Forbindelse med Bøhmen, der kunde foranlediget en saadan Stiftelse, og det maa ansees vist, at her ikke har været flere end 4 Klostre af Cistercienser-Ordenen. De tre Munkeklostre nævnes alle hos Manrique i Anledning af deres Stiftelse, men Nonneseter i Bergen findes der ikke, og paa dette Kloster maa man altsaa gjette, hvis Nogen forøvrigt vil tillægge Beretningen noget Værd. Men Nonneseter er uden al Tvivl stiftet fra England.

stod paa noget synderlig høiere Dannelsestrin end den katholske Klerus, manglede denne Indsigt; de Almuen kjære og ofte nyttige Indretningers Tilintetgjørelse skulde retfærdiggjøres, og det nemmeste Middel hertil var at udgive dem alle for Klostre, disse papistiske Stiftelser, som paa Reformationstiden ikke kunde sættes i slet Lys nok [1]). Nu efter 300 Aars Forløb at udskille Klostrene fra de dermed beslægtede Stiftelser er et saare misligt Arbeide, da Historien i det Hele saagodtsom ingen Hjælp dertil giver; men det maa altid være et Forsøg værdt, om muligt at bringe de norske Klostersagn ind paa Historiens Enemærker. Om end derfor det, som i det Følgende herom meddeles, ifølge Sagens Natur bliver usikkert og ufuldstændigt, er det i det Mindste at haabe, at det vil bidrage til en bestemtere Skjelnen mellem ensartede geistlige Institutioner i vort Land; nogen Samling af Klostersagn er det derimod ikke Hensigten her at meddele.

Det er for det Meste enten Stedsnavne eller Ruiner, eller begge Dele i Forening, hvortil Klostersagn støtte sig, og hvori de søge sin Hjemmel. Navne som Munkeby, Munkedam, Munkefjord, Munkerud, Munkehagen, Munkegaard, Abbediengen, Klostret, Klosterseter o. s. v. maa i og for sig henlede Tanken paa Klostre der i ældre Dage. Kommer nu hertil, at sammesteds kan paavises Levninger af en gammel, usædvanlig Bygning, Kjælderhvælving eller desl., saa er gjerne Klostersagnet færdigt. I denne Henseende er det ganske mærkeligt, at alle ældre murede Bygninger, om hvis Bestemmelse man iøvrigt Intet veed, af Almuen saagodtsom udelukkende tillægges Munkene, og det afgiver et Beviis for, at disse i deres Velmagtsdage have udmærket sig ved Byggelyst og Bygningskyndighed, en Sandhed, som Historien bekræfter. Stedsnavnet alene maa iøvrigt ansees som den mindst paalidelige Hjemmel for et Klosters virkelige Tilværelse i sin Tid; thi ikke at tale om, at Navne, der begynde med „Munk", lettelig kunne skrive sig fra de danske adelige Slægter af dette Navn, der i senere Tid vare bosatte i Norge, saa bevise saadanne Navne ikke andet, end at Stedet, som bærer dem, har tilhørt et Kloster, saaledes som f. Ex. Munkebu ved Oslo og Abbedi-Engen i Aker tilhørte Hoved-

[1]) Reformationens Modstandere toge og til Gjenmæle mod denne Side af de danske Reformatorers ublue Egennytte. Se Povel Eliesens Undervisning om „Hvore krancke — — arme oc fattige Menniskir schule tracteris og besørgis", Sechers Udgave I. 145—166; f. Ex. S. 154—155: „Da have nu Førster og store Herrer vældet sig til samme Hospitaler, og gjort deraf Forlæning til sine Tjenere, der dennem have tjent udi megen syndig Handel" o. s. fr.

sen, eller at det paa anden Maade har staaet i Forbindelse med Klostervæsenet. Disse Navne have altsaa sin Interesse, skjønt de i og for sig lidet eller intet bevise. Ruiner af ved Ælde eller Omfang mærkelige Bygninger, hvælvede Kjældere m. v. tjene i alle Fald til at vise, at noget Særeget her har været anlagt, da endog den rigeste Privatmand kun anvendte liden Bekostning paa sin Bolig, og sjelden byggede af andet end Træ; men naar man, som f. Ex. ved Teige, Spaanheim o. fl. St., har antaget, at Klostre have ligget der, blot fordi deslige Bygninger fra Oldtiden der findes, saa er dette et Spring i Beviset; thi Munkene vare ikke de Eneste, som byggede af Steen. — Stedsnavne og Ruiner i Forening afgive vel heller intet afgjørende Beviis for et Klosters Tilværelse, men gjøre dog Sagnet saa sandsynligt, at Klostret ikke uden bestemte Grunde kan udslettes. Det slemmeste er, at disse Klostersagn ofte ere meget unge, foranledigede af en eller anden Forsker, der var i Besiddelse af sin Samtids Tillid. Saaledes lægger Müller i sin Beskrivelse over Tønsberg paa Teige Gaard det bekjendte Olafskloster, uagtet han har været opmærksom paa, at Klostret ifølge samtidige Efterretninger laa inde i Byen, medens Teige ligger udenfor samme og i ældre Tider altid nævnes som Bispegaard. Maaske har Lokaliseren af Sagnet om Axel og Valborg oprindelig foranlediget denne Feiltagelse; thi Skjøn-Valborg skal i sin Barndom, siger Sagnet i Tønsberg, været i Skole i Klostret paa Teige, og i Mariæ Kirke i Tønsberg blev Klædet kløvet mellem hende og Axel Thordsøn. Ligeledes paaviser Krüver (Norske Mindesmærker S. 63) baade Sagn og Ruiner ved Gaarden Munkeby i Skogn, og antager med Bestemthed et Kloster der, en Mening, som siden var almindelig i de Egne: og dog vil det paa sit Sted blive godtgjort, at man her kun har Levninger af en Sognekirke, der nedlagdes 1589. Men naar Sagnet lægger Klostre paa Steder, hvor hverken Navn eller Ruin minder derom, da har Formodningen og den ukritiske Gjetning ikke havt noget Støttepunkt, og Sagnet maa derfor ansees for gammelt og sandsynligviis ægte; men dette er kun Tilfældet med faa af dem.

Sagnet, som nu ikke altid kan skjelnes fra nyere Tiders løse Formodninger, nævner indtil 40 Klostre omkring i Landet, hvorom Historien aldeles tier. Denne Taushed kan ikke forklares alene af de skriftlige Kilders Ufuldstændighed; thi dertil ere disse igjen for mange og betydelige. Ei heller kan man antage, at Sagnet paa de fleste Steder skulde have forverlet Klostre med derfra aldeles forskjellige Anlæg. Det maa altid have en Grund, om denne ogsaa kun er en Misforstaaelse. Disse i Historien

ukjendte Klostre maa derfor for en stor Deel antages for geistlige Stiftelser eller Besiddelser, der i Lægmands Øine havde en eller anden Lighed med virkelige Klostre. Ved en saadan Forklaring vederfares Sagnet al den Ret, hvorpaa det efter sin Natur gjør Fordring. Vi antage med Dr. Vedel Simonsen [1]), at det hovedsagelig er Hospitier, Herberger og lignende Hvilesteder for Reisende, som senere ere blevne forvexlede med Klostre, og skulle nærmere anvende dette paa de norske Forhold.

Herberger for Reisende forekomme allerede tidlig i Norge, men ikke som Klosterstiftelser. Det sálohús, som Kong Eystein I i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede anlagde paa Dovrefjeld for veifarende Mænd [2]), var et saadant Herberge; ligesaa sálustofvan paa Filefjeld (nu Maristuen), der nævnes først i 14de Aarhundrede [3]). At slige Herberger have været gamle i Norge, sees deraf, at sálohús og Regler for Opholdet deri findes i den ældre Gulethingslov [4]). Disse Huse vare verdslige Stiftelser, der have bestaaet lige til vore Tider, under Navn af Fjeldstuer, og fandtes kun paa de meest øde Steder, hvor der gik Hovedveie over de store Fjeldrygge. Men efterhaanden trængte man til flere af disse verdslige Herberger. Savnet blev afhjulpet af Kong Erik Magnussøn og hans Broder Hertug Haakon (1280—1299) og fremdeles af den sidste som Konge ved to Retteboder om Vertshuse (tafernishús d. e. tabernæ) [5]). I den ene befaler Kongen, at der langs Landeveiene i Norge skal paa hver hele eller halve Dagsreise oprettes Vertshuse, Veifarende til Nytte og Almuen, der boede ved Veien, til Forskaanelse. De skulle helst bygges paa Kongens Gaarde, medens dog ogsaa Biskopperne have lovet at hjælpe til af deres Gods. Manden i Huset tillades at udsælge Mad, Drikke og Hestefor $\frac{1}{3}$ dyrere end gangbar Priis, fritages for Leding og andre Byrder, og tages i Kongens Værn; Straf fastsæt-

[1]) Jfr. hans interessante Afhandling i Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed. III. 225—248 om et Kloster ved hans Hovedgaard Elvedgaard i Fyn.

[2]) Heimskringla, Sigurds, Eysteins og Olafs Saga Cap. 24.

[3]) Bjørgv. Kálfsk. 42. Den kaldes her sálustofva Helga Ivarssonar uppi á Borgund. Allerede Kraft (Norges Beskrivelse IV. 961) har gjort opmærksom paa det Urigtige i, at den skulde være anlagt af og bære Navn efter Dronning Margreta. I Haakon Haakonss. Saga c. 112 omtales mikit sæluhús vid kirkjuna (Varianten har sælahús-stofa, sálustofva, hvilket viser, at forskjellige Benævnelser have været gængse) midt i Eidaskov i Vermeland.

[4]) Norges gamle Love I. 47. (Paus's Oversættelse I. 112.)

[5]) Norges gamle Love III. No. 55 og 56. S. 136—138. Retteboderne henføres af Udgiverne til 29de Mai 1303.

tes for den, der drager af Huus uden at betale. Af den anden Retterbod seer man, at Kong Eriks Befaling om slige Huse havde mødt Uvillie baade hos Almuen og Sysselmændene, der hidtil havde været vante til at tage sig frit Herberge, hvor de lystede. Men fra denne Tid maa Indretningen være kommen i fuld Stand; thi senere omtales flere slige Vertshuse alene mellem Bergen og Karmsund, og langs Norges sydlige Kyst var deres Antal efter Reformationen saa stort, at Kong Christian IV fandt det nødvendigt at afskaffe flere af dem [1]). Lignende Herberger finder man indrettede i Jæmteland paa Upsals Erkebiskops Bekostning [2]), under hvem Landskabet laa i geistlig Henseende.

Skjønt det mindre vedkommer Sagen i det Enkelte at forfølge den her givne Oplysning, kan det dog maaskee være interessant at paavise, hvorledes endnu Gaardsnavne over hele Riget udentvivl have bevaret Mindet om denne Herbergsindretning i Norge. I Thelemarken paa 11 forskjellige Steder, samt i Nore Sogn i Numedal og i Valle i Setersdal træffer man Gaardsnavnet Svalestue, der tydelig henpeger paa en saadan Anvendelse for; enkelte af dem ere endnu Gjæstgiverier. Dette Navn forekommer ellers ikke nu andensteds i Norge, men forskjellige Vend-

---

1) I sin Klage over de tydske Søstæders Plyndringer paa Norges Kyst før og under den Krig, der endte 1369, nævner Kong Haakon VI, at de havde brændt foruden Kongsgaarden Avaldsnes flere Gaarde omkring Karmsund, samt alle for fattige Reisende indrettede Huse mellem Bergen og Karmsund. (Sartorius Urspr. d. deutschen Hanse, ved Lappenberg II. 696). Kong Christian IV befalede 8de August 1607, at alle Kroer langs Kysten af Mandals og Nedenes Lene skulde ophæves, da de gave Anledning til Drukkenskab, Drab og anden Uorden, saa der kun skulde blive tilbage 2 i Flekkerø, 1 i Merdø, 1 i Vester-Risø, 2 i Øster-Risø og 1 i Grimstad. (Norske Registre III. 299.)

2) Saaledes tog Johannes archielectus til Upsal i 1290 (Dipl. Svecan. II. 89), Gyrd Bodakarl paa Rafundaskog i Jæmteland i Kirkens Værn og sin Beskyttelse, samt fritog ham for alle Afgifter mod at yde Gjæsthold (hospitalitatis causa) paa Skoven. 9de Marts 1303 skjænkede Erkebiskop Nikolaus af Upsal en Gaard til Thorer Gyrdssøn fri for al Afgift, for at han kunde sættes istand til at pleie trængende Reisende, og i et andet Brev af samme Dag bekræfter han sin Formands Erkebiskop Jakobs Oprettelse af et Herberge (hospitium) paa samme Skov, da Mangelen deraf var Reisende til Besvær, og ofte satte Fattiges Liv i Fare. (Dipl. Svecan. II. 376. 377.) Dette var saaledes et formeligt Hospitium, og bærer ogsaa i det latinske Dokument dette Navn, medens samme Hospits paa Norsk kaldes sjælastofva og Manden i samme stofukarl. (Dipl. Svecan. IV. 302.) Med Klosterhospitier har det derimod Intet at gjøre, da Bonden fik Gaarden til Odel og Arv mod hiin Pligt at pleie Reisende.

ringer deraf, saasom Svalestad, Svalheim, Svalingen o. fl. Ganske svarende til det gamle sálohús er Gaardnavnet Salhuus; saa heder en bekvemt liggende Gaard i Bygland (Ose Thinglag No. 40) og et søgt Hvilested i Hammer Sogn nogle Mile N. for Bergen, ligesaa Gaarde i Orkedalen (No. 201), der tilhørte Domkirken i Nidaros, i Stjørdalen (No. 107) tæt ved Kirken, og ved Brønø Prestegaard paa Helgeland. Ligesaa nævnes Saalhuus-Parten i Erkebiskoppens Avlsgaard Faanes i Frosten, og i Skatvolds Sogn i Stjørdalen eiede han hele det gamle Herresæde Fljodar „med alt Saalhuus". En Gaard Fjetlid i Opdal, der nu ei findes i Matrikulen, tilhørte Nidaros Domkirke og „er der salustofva frelse fore" d. e. Gaarden har Saalestue-Rettighed; ligesaa eiede Domkirken Gaarden Buder (Buan) paa Soknedals-Skoven ved Veiskjellet i Rennebo „og var der salustofva" [1]). Gaarden Suulstuen (No. 231 og 232) i Verdalen er vel en nyere Form af sálostofa, og den bekjendte Suletind paa Filefjeld faar da sin Betydning af Beliggenheden ved Fjeldstuen. Den ovenfor nævnte Form sæluhús synes at gaa igjen i de saa hyppigt forekommende Gaardnavne Selberg, Sellid, Selnes, Seljeseter, Seljestødl, Seljebakke o. s. v., hvor Tanken ei som f. Ex. ved Sælvaag, Sælhorn o. s. v. kan henledes paa Sælfangst. Saaledes har vel og Selø i Nordfjord, hvorpaa Klostret stod, sit Navn af dets passende Beliggenhed for Fartøier, der her oppebiede gunstig Vind forbi Statland. Ved det her Anførte bestyrkes Tilværelsen af sálustofvor i Betydning af offentlige Herberger.

Omsorgen for Veifarende i Middelalderen overtoges altsaa i de ældste Tider af Kongerne, men deeltes siden mellem dem og Geistligheden. Et Herberge kaldtes paa Norsk tafernishús, sálustofva eller salhús, paa Latin taberna, hospitium eller hospitale, hvoraf dannedes det norske Navn spital, der forresten betyder et Sygehuus. Men ogsaa Klostrene vare forpligtede til at forsørge syge og fattige Reisende, og efterhaanden, som Reiserne og Pilegrimsfartene tiltoge, blev Gjæstfrihedspligten besværlig. Man kan derfor ei tvivle paa, at Munkene her i Landet som andensteds have søgt at forene Klostrets Ro med denne Pligt, ved i Nærheden af Klostret at anlægge et hospitium, hvor Reisende paa Klostrets Bekostning fik fornøden Pleie. Af denne Art maa de Hospitier have været, som man finder anlagte saa nær Byerne, at de ei kunne have været Herberger eller sálustofvor i verdslig Forstand, men dog saa langt derfra,

---

[1]) Aslak Bolts Jordebog S. 28. 33. 49. 51. 55. 111—113.

at de ei heller kunne antages for Byens Sygehuse; saaledes f. Ex. Hofvin Hospital i Aker og Hospitalet udenfor Tønsberg. Hvad her er sagt om Klostrene, gjælder ligeledes om Biskopperne og Domkapitlerne, der paa lignende Maade underholdt Hospitier paa passende Steder. Disse velgjørende Stiftelser af geistlig Oprindelse gik naturligviis til Grunde ved Reformationen, da deres Underholdsmænd mistede sin Værdighed og Indtægt, og heraf forklares ligefrem, at de bagefter fik Navn af Klostre, enten saa Biskop eller Kloster i sin Tid havde vedligeholdt dem[1]).

Skulde man nu, efterat geistlige Hospitiers Tilværelse maa ansees afgjort, bestemme, hvor i Norge de maa have været meest fornødne og følgelig nærmest kunde søges, da er det klart, at deres Savn maa være først følt og altsaa tidligst afhjulpet i det Strøg, der førte tvers igjennem Landet til St. Olafs idelige besøgte Helligdom i Nidaros. At man alene skulde benyttet Bondens Gjæstfrihed, er saa meget mindre sandsynligt, som dette vilde stride mod Geistlighedens Interesse, der helst ønskede i Et og Alt at tage sig af Pilegrimene, og det er derfor høist rimeligt, at geistlige Herberger meget tidlig ere anlagte paa denne Vei. Ei heller kan det vække Forundring, at Sagaerne, der saa ofte omtale Reiser over Land fra Viken til Throndhjem, aldrig nævne slige Herberger; thi det er Kongernes eller andre Høvdingers Tog, som Sagaerne tale om, og disse havde den hele Vei Kongsgaardene til Hvilepunkter, hvor Kongens Aarmand eller Sysselmand var forpligtet til at sørge for det Fornødne. — Men ikke

---

[1]) Rigtigheden heraf bestyrkes fremdeles ved Biskop Øysteins Jordebog (Fol. 129. b), hvor Spitalen i Alfstad Sogn paa Thoten omtales som tilhørende Bergs Præbende ved Oslo Domkirke. Thoten laa i Hammers Biskopdømme, og det kunde ikke være nogen Grund for Oslos Prælater paa deres Bekostning at forsyne hiint Stift med et Fattig- eller Sygehuus (Hospital i nyere Betydning). „Spitalen" paa Alfstad var følgelig uimodsigelig et geistligt Hospitium, anlagt for at sørge for Pilegrimenes Pleie mellem Nidaros og Oslo, et Foretagende, hvori Oslos Geistlige maatte være meest interesserede i et Strøg, der laa Sønden for Hammer. Saaledes bliver enhver Gaard i Landet af Navnet Spital os af Betydning. De ere ikke mange og nævnes derfor her alle, saavidt de findes i Matrikulen: Spitalen paa Mjøsskoven sydlig i Stange paa Hedemarken, hvor Vei gaar over til Odalen, og saaledes kommer i Forbindelse med Gaarden Spitalen i Vingers Sogn; Spitalen paa Rolfsøen i Onsø Sogn, Spitalen i Gleminge Sogn ved Frederikstad, Spitalen ved Krogstadkilen i Raade, Spitalen i Thjødling Sogn og Spedalen i Fjære Sogn ved Grimstad. Endelig mærkes Pladsen Hospital øverst i Setersdalen ved en Klevvei, som fører derfra til Moland i Øvre-Thelemarken.

alene tvers igjennem Landet til Nidaros vare Pilegrimsreiser hyppige; ogsaa til St. Svituns Skrin i Stavanger, til Sunnivas i Bergen, til Seljemændene o. s. v. skede Valfarter, ligesom i det Hele Søreiser langs Kysten vare meget almindelige. Ogsaa paa denne Led maatte derfor Trangen til Herberger snart opstaa, og følgelig Spor deraf være at paavise. Og herved fremkommer det sidste Sandsynlighedsbeviis for, at de i Kilderne ikke omtalte, men af Sagnet paaviste saakaldte Klostre have for en stor Deel været Hospitier eller dermed beslægtede geistlige Indretninger; thi paa faa Undtagelser nær, ved hvilke tillige netop den rimeligste Tvivl mod deres Klosternavn kan reises, ligge disse saakaldte Klostre midt i den alfare Vei mellem Konghelle og Nidaros, eller spredte langs Kysten mellem dette Sted og Oslo.

Begynder man søndenfra ved Konghelle, træffer man først det saakaldte Skjærs Kloster ved Sked Kirke i Bahuuslen, et Par Mile fra Svinesünd. Midt i den alfare Vei igjennem Viken laa det bekvemt som Hospits. Herefter følger Rakkestad Kloster eller Hospital ved Rakkestad Kirke, Lekum, Slitu og Thorkildsrud i det flade Edsberg, hvor flere Veie gaa nordover, samt Langseter Hospital nordligst i Thrygstad, Alt østenfor Glommen; Borge i Raade og Helene i Spydberg, Vest for samme. Saa mange i een Kreds vække imidlertid Formodning om, at ikke alle have været Klostre eller Hospitier, men Udsondringen hører til den specielle Historie. Det nordligste af de her nævnte Steder ligger en Dagsreise fra Oslo, paa hvis østlige Udkant, følgelig i de sydfra Kommendes Vei, to deslige Indretninger nævnes: Skodin (Skøien) og Hofvin Hospital. En kort Dagsvandring nordfor Oslo, opad Throndhjemsveien, træffe vi igjen 3: Asak i Skedsmo, Skea i Sørum og Nannestad i Sognet af samme Navn. Vestover landverts til Tønsberg har man 1 Miil fra Oslo Blakestad saakaldte Kloster i Asker, der nok i ældre Tid kan have været et Hospits, eftersom man endnu sidst i 16de Aarhundrede af Mangel paa Landevei helst tog til Søes fra Oslo til Asker. Ad Bergensveien støder man paa den mærkelige Steenbygning paa Grans Prestegaard, som en længe vedligeholdt Indskrift angiver for et Konventhuus, og hvis hele Indretning tyder paa et Hospitium. Veiene over Hadeland og Romerige forene sig atter ved Alfstad paa Thoten, hvor der beviislig var et „Spital", hvorom Sagnet tier, ligesom et lignende paa Hofvin (Hovinsholm) paa Helgøen laa bekvemt for dem, der søverts toge opad Mjøsen. I Gudbrandsdalen støder man paa Grytting og Rolfstad Klostre i Fron, og endelig havde man paa

Huseby i Børsefkogn, nogle faa Mile Sydvest fra Nidaros, maaske det sidste Herberge for dem, der søgte til Olafs hellige Stad. Svenske Pilegrime kom almindelig over Jæmteland, hvor Upsala Erkebiskopper, som anført, underholdt et Hospits paa Rafunda-Skoven, og for dem laa Munkeby ved Levanger eller Alstahaugs Kloster i Skogn ret beleiligt. Langs Kysten nævner Sagnet Klostre paa følgende Steder: Tangen ved Arendal, Fodneby i Mandalen, Liknes (eller Egeland) i Hvinesdal, Talgø i Ryfylke, Fane paa Søndhordland, Herrø, Giske og Borgund paa Søndmør, alle paa Kysten eller i dens umiddelbare Nærhed. I Molands Sogn i Øvre Thelemarken beretter Sagnet, at der skal have været et Kloster paa Gaarden Moghuus (Múkhús? Munkehuus). Da en Ridevei, endnu kaldet Bispeveien, fører over Seterdalens Fjelde fra Stavanger ned i Molands Sogn, hvorfra en anden Ridevei fører over Hardangerfjeldene til Bergen, er det ei usandsynligt, at Sagnet her har Ret, og at der paa Moghuus har været et Klosterhospits, hvortil man ad to Veie kunde søge. Paa Gaarden Erlands-Venstøb ved Skien lægger Sagnet ligeledes et Kloster, maaske et af Gimsø Nonner underholdt Hospits, og det kom da til at slutte sig til „Spitalen“ i Thiødling og Hospitalet ved Tønsberg. Udenfor Søleden eller de meest besøgte Landeveie faar man saaledes kun følgende af Sagnet omtalte Klostre tilbage: Hesthammerø i Ekern-Vandet, Klosterseter i Andebo, Opedal, Spaanheim og Vigør i Hardanger, Veø i Romsdalen, Throndenes i Nordlandene og Munkefjord i Finmarken. Men deels have disse beviislig ikke været Klostre eller Hospitier, deels er det her ikke Tale om at bringe dem alle ind under Hypothesen. Det maa i det Hele betragtes som en Tilfældighed, at senere Forskere (nærmest afdøde Sognepræst A. Mørch) just have givet de ovennævnte Steder Klosternavn; havde de kjendt f. Ex. Eysteins og Aslak Bolts Jordebøger, vilde uden Tvivl alle de deri anførte Spitaler og Saalhuus været medtagne; thi man bør neppe skjelne mellem disse Indretninger, uden for saa vidt som de vare af verdslig (kongelig) eller geistlig Oprindelse.

Det er forøvrigt ikke Meningen, at samtlige ovenfor nævnte saakaldte Klostre alle skulle have været Hospitier. Tvertimod er der al Grund til at antage, at mange af dem kun have været Bugaarde eller Avlsgaarde (grangiæ) under de ellers bekjendte Hovedklostre. Til denne Klasse kan blandt andre Klosterseter, Opedal, Spaanheim, Munkeby o. fl. med temmelig Sikkerhed henregnes, skjønt de naturligviis ogsaa som saadanne tillige kunne have tjent som Hospitier. Andre have maaske staaet paa Over-

gangen mellem Hospitier og Sygehuse, saasom Rakkestad, Fane, Hospitalet paa Ilevolden; eller mellem Hospitier og Gilder, som Lekum og Herre. Nogle, som Thenol og Helene, synes nærmest kun at have været Kapeller, tilhørende snart et Kloster, snart et Domkapittel, som der holdt en Munk eller Prest, hvis ensomme Bolig ved Kapellet let kunde efter Reformationen faa Navn af et Kloster, især hvis Valfarter paa Grund af hellige Kilder, virksomme Helgenbilleder eller desl. skede did. Endelig er der ei usandsynligt, at Throndenes Kirke eller Prestegaard er angivet for et Kloster, fordi Degnen i Throndhjem var Sogneprest her og lod dette da saare vidløftige Kald bestyre af flere Kapellaner. Havde disse deres fælles Bolig (commune) paa Throndenes, lader Sagnet sig simpelt forklare.

Alt hvad her er anført til Oplysning om Hospitier i Norge, maa iøvrigt betragtes mere som en Antydning af det Sandsynlige, end som en paalidelig Beretning om det Virkelige. Det maa ved hvert enkelt af dem senere komme under Overveielse, til hvilken Art af slige Stiftelser det sandsynligst bør henføres, og til mere end Sandsynlighed lader Sagen sig kun i enkelte Tilfælde bringe.

Andet Afsnit.

Om det norske Klostervæsen i Almindelighed.

---

§ 1. Indledende Oversigt.

I det Foregaaende ere de norske Klostre opførte under de Munkeordener, til hvilke de med Vished eller Sandsynlighed hørte, og i den Tidsfølge, hvori de bosatte sig i Norge. Det er ligeledes bemærket, at de tiltoge i Antal og Anseelse fra Begyndelsen af 12te og gjennem hele 13de Aarhundrede, og at de til den store Mandedød og Unionen stege i Velmagt og Indflydelse. I disse Henseender synes derfor de norske Klostre at have staaet paa samme Fod som de danske og svenske; men i Antal stode de derimod betydeligt tilbage. Medens man nemlig anslaar de danske Klostres Antal til 150 og de svenske til 100, bliver Antallet i Norge, Domkapitler, Hospitaler og tvivlsomme Klostre medtagne, neppe over 50, og Danmark har følgelig havt ligesaamange som begge de andre Riger tilsammen. Aarsagen hertil ligger vel for en stor Deel i de klimatiske Forhold, der afskrækkede Munkene fra uden Nødvendighed at drage til Norge. Men de norske Klostres udelukkende Beliggenhed ved Kysten kan ikke heraf forklares. Alle vore Klosterstiftelser laa nemlig enten paa Øer eller paa det faste Land i Kystens umiddelbare Nærhed, og de eneste Forsøg man kjender paa at forplante Munkevæsenet til det Indre af Norge, nemlig Klostrene i Hammer, vise tydeligt nok, at de ikke have villet ret lykkes. Her kan Klimatet ikke bære Skylden; thi Egne som det søndenfjeldske Opland tilbøde Munkene langt større Behageligheder, end Bahuuslens Skjærgaard og de fleste nordenfjeldske Kyststrøg. Snarere kunde Grunden hertil søges i Oplandenes ringere Befolkning og lavere økonomiske Standpunkt i Middelalderen, førend Agerbrug og Skovdrift blev lønnende Næringsveie, da Indvaanerne næsten udelukkende levede af Fædriften; medens Kystboerne i de rige Fiskerier havde en stadig og indbringende Handelsvare, der satte dem i livlig Forbindelse med Udlandet.

Men uagtet Norge ikke var rigt paa Klostre, i det Indre næsten ganske manglede saadanne, og man derfor maa antage, at Nordmændene i Almindelighed ikke have viist samme Iver som andre Folkeslag for disse Indretninger, mangler Klostrenes Historie ikke heller i dette Land Vidnesbyrd om, at de der, hvor de fæstede Rod, nøde baade Yndest og Beskyttelse af Høie og Lave. Den høiere Kultur, som de første til Norge indflyttede Munke vare i Besiddelse af, maatte, paa samme Tid den hævede dem og deres Stiftelser i den almindelige Agtelse, snart tvinge dem endog mod deres Villie ind i Statslivets Forviklinger, og under de norske Borgerkrige (1130—1240) nævnes saaledes Munkene for første Gang i Statshistorien. Alene den Omstændighed, at et Kloster mere end noget andet indviet Sted ansaaes for et uforkrænkeligt Asyl, gjorde dem vigtige under en Borgerkrig, og Partihøvdingerne søgte derfor at vinde dem for sig. De enkelte Klostres Historie vil afgive Beviser herpaa. Saaledes holdt Nidarholms Munke, der vare blevne berigede ved at optage Magnus den Blinde i Klostret, med Magnus Erlingssøn, og Munkeliv med Baglerne, medens Hovedøen var bleven vunden for Sverres Sag, hvorfor dets Munke bleve bandsatte paa et Generalkapittel i Citeaux Aar 1200. Erling Skakke støttede sig til Geistligheden, og befordrede derfor af politiske Grunde tillige Munkenes Sag. Disse mærkede saaledes, at der i disse urolige Tider var Gunst og Penge at tjene ved at kaste sig paa Politikken, og i 13de Aarhundrede blev derfor og deres Deeltagelse deri stedse almindeligere.

Under Sverres og Haakon Haakonssøns Regjering nævnes Klostrenes Forstandere som aktive Deeltagere i Statssager, idet Abbeder og Priorer i Egenskab af Rigets Prælater efter Indkaldelse vare tilstede saavel paa Mødet i Bergen 1190 som paa det store Rigsmøde sammesteds 1223, hvor Tvisten om Norges Krone blev afgjort til Kong Haakons Fordeel. Saavel Statskløgt som personlig Tilbøielighed synes at have bevæget denne ypperlige Fyrste til at fremdrage Munkene, og ved de to Tiggerordeners Ankomst og Udbredelse under hans Regjering tiltog de Klostergeistliges Indflydelse meget. Munke benyttedes ved Underhandlingerne mellem Skule og Kongen, mellem denne og Danmark; de deeltoge i Gesandtskaber til Spanien, England og Skotland, og ved Haakons Kroning vare Rigets Abbeder og Priorer indbudne. Kongen selv stiftede paa egen Bekostning mange Klostre, og hans Medbeiler Hertug Skule vilde ei heller i denne Retning staa tilbage for ham, og levede paa en særdeles venskabelig Fod med de nordenfjeldske Klostre. Samtidig hermed bragte Kardinal Vilhelm

som pavelig Legat Orden i det norske Kirkevæsen 1247, og det kan saaledes ei undre os, at Geistligheden allerede under Haakon og endmere under hans milde, eftergivende Søn Magnus Lagabøter udviklede en Magt, som tilsidst gjennem Konkordatet i Tønsberg 1277 truede med at knuse Kongens.

Kong Magnus arvede Faderens Yndest for Munkene, og Klosterstiftelserne forøgedes blandt andet med Værne Hospital, en Indretning, der synes at have sat Munkevæsenet i umiddelbar Forbindelse med Hirden. Abbeder og Munke benyttedes fremdeles i Statens Anliggender som Fredsunderhandlere og Gesandter, og i Hirdskraaen [1]) tilstod han Rigets Abbeder selvskreven Stemme ved Kongevalg, en Ret de imidlertid sjelden eller aldrig synes at have benyttet. Han valgte sit Gravsted hos Minoritterne i Bergen, hvis Velgjører han i levende Live havde været. Sønnen Erik kom strax ved sin Tronbestigelse i aaben Kamp med Geistligheden, som endte med Biskoppernes Udjagelse og Ophævelsen af Konkordatet i Tønsberg. Derimod findes ligesaalidt Spor af nogen Konflikt mellem Kongen og Munkene som af hans særdeles Yndest for dem; men den Omstændighed, at de i det Mindste udvortes vedligeholdt Venskabet med Kongen, medens Sekulargeistligheden aabenbart kæmpede mod ham, maatte nødvendigt virke fordeelagtigt for dem i Almuens Øine, der elskede Kongen og stod paa dennes Parti mod Geistligheden.

Kong Haakon Magnussøn synes med Hensyn til Geistligheden at have gaaet en Middelvei mellem Faderen og Broderen. Skjønt han ikke indlod sig paa at gjengive Erkebiskoppen de ved Tønsberg-Konkordatet tilstaaede Rettigheder, ophævede han dog dennes upassende Afhængighed af Kronen som Kongens Jarl, og stræbte forresten som det synes ad en anden Vei, nemlig ved Stiftelsen af de 14 kongelige Kapeller, at danne sig en Modvægt mod den høiere Geistlighed, og skabe en kongelig-geistlig Stand, der i enhver Henseende bunden til Kongemagten forenede geistlig Erudition med verdslig Kløgt, og saaledes gjorde Kongen uafhængig af Geistlighedens Bistand i Statssager. Mod Klostrene viste Kong Haakon sig gavmild og gunstig; Minoritterklostret i Oslo er stiftet af ham. Men med hans Tidsalder synes Interessen for Klosterstiftelser at være ophørt. Intet nyt Kloster er yngre end Begyndelsen af 14de Aarhundrede, og fra denne Tid af synes Munkenes Virksomhed hovedsagelig at have indskrænket sig til at sikre sig, forøge og forbedre det allerede Erhvervede. Igjennem hele

[1]) Hirdskraaen. Kap. 3. Norges gamle Love. II. 393.

Magnus Erikssøns lange Regjering (1319—1355) spillede de norske Klostre ingen politisk Rolle, og vi lære dem kun at kjende af Testamenter, Skjøder, Mageskifter og Eiendomstrætter. Den store Mandedød (den sorte Død 1349—1350) kan sættes som Vendepunkt i Klostrenes Historie. Fra Midten af 14de Aarhundrede gik de øiensynlig tilbage i Søgning, Agtelse, Dannelse, Sædelighed og tildeels i Formue. Dog var ikke dette særeget for Norge: hele Europas Sædelighed og Religiøsitet befandt sig i en saagodtsom opløst Tilstand, hvorfra ingen pavelige Buller, ingen Kirkemøder eller enkeltstaaende Reformer, men alene Bogtrykkerkunsten, Videnskabelighedens Gjenoplivelse og Luthers Kæmpeaand kunde udfri den christne Kirke.

Sortedødens nærmeste Følge var, at Klostrene manglede Søgning, saa at endogsaa de rigeste ikke saa sig istand til at erstatte det ved Pesten lidte Tab. Naar man tænker sig en Landfarsot, som efter Sagnet bortrev hver tredie Mand i det hele Rige, kan man og let slutte, at de Efterlevende havde nok at gjøre med at arve og skifte, saa at Faa eller Ingen tænkte paa at gaa i Kloster. Senere lykkedes det dem ikke atter at hæve sig til den gamle Magt. Paa Unionens Tid havde Klostrene noget nær udspillet deres Rolle; de vedbleve at bestaa endnu i 150 Aar, fordi de havde erhvervet det Fornødne dertil, og det ikke endda faldt Nogen ind at angribe deres Tilværelse. Vel sørgede de med punktlig Nøiagtighed for, at enhver Konge ved sin Regjeringstiltrædelse formelig fornyede deres af foregaaende Konger givne Privilegier, ligesom i senere Tider en Paragraf om Klostrenes og deres Foresattes Rettigheder optoges i Haandfæstningerne; vel deeltoge enkelte Abbeder nu og da i Rigsmøderne, men deres Indflydelse i Statssager var forbi; Folket vedblev vel ogsaa nu som før i Testamenter at ihukomme Klostrene, men dette synes nærmest at have været en Følge af Skik og Brug, og hele Unionshistorien har ikke en eneste Klostermand at opvise, som ved Lærdom, Dygtighed eller christeligt Sind hævede sig over Mængden. Almuen kom derfor saagodtsom ene og alene gjennem de mange Pengeforhold, som opstod imellem dem, i Forbindelse med Abbederne og Munkene. De lærte dem mere at kjende som rige Godseiere, strenge Jorddrotter og privilegerede Herrer, end som Guds Tjenere, Folkets Forsvarere og den Fattiges Venner. De fleste Klostre havde ved denne Tid skrabet en Formue sammen, der satte deres Beboere istand til at føre et efter norske Forhold bekvemt Liv, uafhængigt af Verdens Dom og Verdens Gavmildhed.

Under saadanne Omstændigheder maatte den nye, saagodtsom inden-

landske Birgittinerorden hendrage den Gudfrygtiges og Veldædiges Opmærksomhed paa sig. Endnu i Besiddelse af Nyhedens friske Duft, endnu ialfald tilsyneladende ubesmittet af den almindelige Fordærvelse, forekom den Alle som en Indretning, der opfyldte Hensigten og fortjente Understøttelse. Benediktinerne i Munkeliv maatte vige for den Orden, „til hvilken Folkets Hu stod". Men meget snart opstod der Splid og Uorden ogsaa i disse Klostre; Kong Eriks personlige Kjærlighed for denne Orden holdt den vel endnu i Anseelse, men Christian I synes forgjeves at have stræbt at opretholde Tugten og ved den Folkets Gunst. Ingensteds synes Sæderne at have været ryggesløsere end i Bergen, hvor de tydske Kjøbmænds plumpe Uteerlighed og stive Trods mod geistlig og verdslig Myndighed ogsaa virkede fordærveligt paa Klostrene. Som Rigmænd og i udelukkende Besiddelse af den hele Handel gave disse Hanseater Tonen an, som Alle, der havde Liv og Eiendomme kjære, med eller mod deres Villie maatte følge.

Ved Reformationstiden maa Klostrene nærmest betragtes som Majorater eller Fideikommisser i en usædelig, til Arbeide udygtig og uvillig, samt ukyndig og grundfordærvet Klasses Hænder, der alene holdtes oppe af Vane og Overtro. De bleve derfor og, tildeels førend Reformationen lovlig indførtes, et let Bytte for den danske Adels Rovgjerrighed. Folket rørte hverken Haand eller Fod til deres Redning, og Biskopperne vare de Eneste i Riget, der bleve deres Forsvarere til det Sidste; men det var Kirkens Ret, disse paatalte. Klostrenes Fald var fortjent, og deres æreløse Fald kan regnes blandt de Erfaringsbeviser, Historien saa ofte giver paa, at offentlig og privat Sædelighed er det eneste sikre Værn for Nationer som for Stænder og Personer. Guld og Gods ere kun Vaaben i Fiendens Haand mod selve Besidderen, naar denne ikke hos sig selv har den moralske Reenhed og Kraft, hvoraf Kampens heldige Udfald er afhængig.

§ 2. Klostrenes Privilegier og Rettigheder, samt den dem vedkommende Lovgivning.

Det er i foregaaende Afsnit ved hver af de forskjellige Munkeordener i almindelige Udtryk omtalt, at Paver, Konger og Geistlighed forundte dem mange og forskjellige Privilegier. Disse almindelige Benaadninger, hvoraf Cistercienserne og Franciskanerne have de fleste at opvise, vare et fælles Gode i hele den katholske Kirke, som uden Videre tilfaldt ethvert

nystiftet Kloster. De høre derfor og nærmere hjemme i en Kirkehistorie end i et enkelt Lands Klosterhistorie, og de kunne derfor her kun indrømmes faa Linier. Deres Antal tiltog som bekjendt efterhaanden, og fra Tiggermunkenes Tid bleve de saa omfattende og mangfoldige, at det næsten er umuligt at overskue dem alle. Immunitet, d. e. Befrielse for alle, hvilkesomhelst, ældre og yngre Afgifter til Staten og Kirken, — Exemtion d. e. Fritagelse for det biskoppelige Overtilsyn, Ret til uden Andres Indblanding paa kanonisk Maade at vælge sin Formand, og udelukkende Afhængighed af Paven eller vedkommende Ordensgeneral; — Indulgentser eller Aflad af forskjellig Art, ved Jubelaar, paa Helgenfeste o. s. v. vare disse almindelige pavelige Privilegiers Gjenstand. Jus asyli eller Klostrenes Ret til at tage Fredløse eller Ugjerningsmænd, som flygtede til Klostrene, i Beskyttelse mod den Forurettedes Selvhevn, var ligeledes et almindeligt Klosterprivilegium, og ikke, som Nogle have antaget, en særskilt Benaadning for enkelte Klostre f. Ex. Helgeseter. Det fulgte nødvendig af den ukrænkelige Hellighed og Uangribelighed af verdslig Magt, hvormed Klostrene omhegnedes, og Misforstaaelsen er vel opstaaet deraf, at Helgeseter beholdt denne Ret efter Reformationen. Af specielle Privilegier gives der utallige angaaende de forskjelligste Gjenstande, ligefra Tiggermunkenes Rettighed til at holde Gudstjeneste for lukkede Døre under Interdikt, til Dominikanernes Ret til herreløst Gods [1]), og Præmonstratensernes til at nyde Kjødmad paa Reiser. Alle deslige Privilegier kostede det ikke Paven det Mindste at udstede; vedkommende Stat, Biskop, Sogneprest eller Almue vare de Lidende, og paa samme Tid som Udstedelsen af disse Breve bragte betydelige Pengesummer ind i det pavelige Kammer, og bleve en Rigdomskilde for Curiens Embedsmænd, tjente de til mere og mere at løsrive Klostrene fra Stat og Biskop, og bringe dem i et stedse trangere sluttet Afhængighedsforhold til Rom, hvorhen da ogsaa de trodsige Abbeder toge sin Tilflugt baade i Tide og Utide.

Uagtet det kunde synes, at disse Ordenerne i det Hele vedkommende Privilegier maatte være tilstrækkelige til Munkenes Sikkerhed, erhvervede dog gjerne desforuden hvert enkelt Kloster en særskilt Pavebulle, hvori de for dets Orden gjældende almindelige Rettigheder formelig forsikredes det, og desuden i Almindelighed en eller anden særskilt Ret eller tvivlsom Sag afgjordes til Klostrets Fordeel. Af slige, den norske Klosterhistorie nærmest vedkommende Buller ere endnu mange i Behold. Det ældste Pa-

---

[1]) Dipl. Svec. II. 40.

vebrev vedkommende Norge, som vi kjende, er netop en saadan Skjærmbulle for St. Michaels Kloster eller Munkeliv ved Bergen, udstedt af Eugen III 1146, hvis Hovedindhold vi anføre som en Prøve paa slige [1]). Efter Abbed Orms Anmodning tager Paven Klostret under den hellige Peters og sin Beskyttelse, og bekræfter det ved nærværende Frihedsbrev, saa at St. Benedikts Regel der til evig Tid skal overholdes. Fremdeles bekræfter han Klostret i fast og uforstyrret Besiddelse af alle de Eiendomme, som det nu retfærdig og kanonisk har eller i Fremtiden erhverver paa lovlig Maade, det være sig Jordegods, Eiendomme, Tiender, Enge, Skove o. s. v., hvilke navnlig opregnes, og særligen tages under paveligt Værn. Han forbyder den, der engang har aflagt Klosterløfte, uden Abbedens og Brødrenes Tilladelse at forlade Klostret. Dets Munke skulle stedse have fri Adgang til Pavestolen. Ingen maa under nogetsomhelst Paaskud indsættes i Klostret som Abbed, uden den som Brødrene enten eenstemmig eller med Stemmeflerhed kanonisk havde valgt. Ingen maa forstyrre Brødrenes Ro, berøve dem eller tilbageholde deres Besiddelser af hvilkensomhelst Art, forminske dem eller paalægge Afgifter deraf, alene med Forbehold af det apostoliske Sædes Myndighed og Biskoppens kanoniske Domsret, samt den ham skyldige Ærbødighed. Hvis i Fremtiden nogen Geistlig eller Verdslig, bekjendt med denne Bestemmelse, tillader sig Noget herimod, og gjentagende advaret ikke gjør Klostret Fyldest for sit Tilgreb, skal han være sit Embede berøvet, udelukkes fra Nydelsen af Sakramentet, og lide sin Straf paa den yderste Dag. De derimod, som værne om Klostrets Bedste, skulle have Christi Fred, her nyde en god Gjernings Frugter, og hisset finde evig Salighed.

Af denne eller lignende Art vare de almindelige Privilegier, som Paverne forundte de enkelte Klostre, kun med de Forandringer eller Tillæg, som vare en Følge af de forskjellige Ordensregler. Et Privilegium, som ei er omtalt i det ovenanførte Brev, men som i følgende Tider tilstodes samtlige Klostre, og var disse en herlig Rigdomskilde, var Retten til at begrave Enhver, som ønskede det, paa Klostrets Kirkegaard. Uagtet denne Ret gaves under Betingelse af, at vedkommende Sogneprest ikke derved skulde lide, maatte dog dette blive Følgen; og der mangler ei heller Vidnesbyrd om, at slige Begravelser have givet Anledning til alvorlige Stridigheder med Presteskabet. Iøvrigt tilstode Paverne enkelte Klostre aldeles særegne Benaadninger. Saaledes fik Munkeliv Kloster i Bergen 1399

---

[1]) Munkelivs Brevbog 14—15. Thork. Dipl. II. 1—3.

af Bonifacius IX Ret til at uddele Portiuncula-Aflad [1]), og 1403 forundte han Værne Hospital samme Aflad, som var tilstaaet St. Marcus-Kirken i Venedig [2]).

Af kongelige Privilegier for norske Klostre kjendes ingen tidligere end fra 13de Aarhundrede, men i gamle Registraturer omtales flere ældre, ligesom foregaaende Kongers Frihedsbreve paaberaabes lige op til Olaf Kyrre og Eystein I, det er op til den Tid, da de første Spor af Klostre vise sig her i Riget. Det maatte naturligviis ogsaa være saa; thi det var netop i de første Tider, at disse nye Indretninger havde meest at frygte for verdslig Øvrigheds, mægtige Naboers eller andre Uvedkommendes Indblanding. Munkelivs Brevbog, den eneste tiloversblevne nogenlunde fuldstændige Samling af Klosterbreve, viser, at Abbederne have sørget for ved hver Konges Tronbestigelse at faa Klostrets af foregaaende Konger tilstaaede Friheder bekræftede. Deslige Kongebreve til Klostrenes Bedste ansaaes nemlig for en Naadegave, der ved Giverens Død ophørte, hvis den ikke af Eftermanden fornyedes, og vare ikke en Klostrene tilkommende Rettighed. Men af disse Beskjermelsesbreve udviklede sig derimod under Unionen, da Norge blev et Valgrige, visse kongelige Løfter til Klostre og Klosterfolk, der indtoges i Haandfæstningerne, og altsaa bleve Dele af Kongens ved sit Valg besvorne Pligter. Herved overgik altsaa de ældre Benaadninger til virkelige, statsretligt sikrede Rettigheder.

Det ældste, os bevarede kongelige Beskyttelsesbrev er af Kong Magnus Lagabøter fra 1264, givet Munkeliv Kloster, og næsten ordret gjentaget af alle følgende Konger [3]). Her tages den hellige Michaels Kloster i Munkeliv, Abbeden, Brødrene, Klostrets Eiendomme, Skove, Fiskevær, Skibsnøst, Jagt og andet Tilhørende, Brødre og Søstre, som have givet sit Gods derind, i Guds Hegn og kongelig Trøst og Værn i alle retmæssige Sager. Sysselmænd og alle andre kongelige Ombudsmænd paalægges at hjælpe Klostret til dets Ret ved Inddrivelse af Tilgodehavende, og ellers hvor det fordredes. — Til de af denne Konge Klostrene tilstaaede Rettigheder høre og Bestemmelserne angaaende Klostrene i Konkordatet til Tønsberg 9de August 1277 mellem Kongen og

---

[1]) Munkelivs Brevbog 90—91.

[2]) Regist. paa Agershuus 1622.

[3]) Indtil 1427, da Munkelivs Brevbog slutter. Thork. Dipl. II. 252. Samtidigt og i Udtrykkene kun lidet afvigende er samme Konges Værnbrev for Dragsmark Kloster. Dipl. Svec. I. 728.

Erkebiskoppen[1]), hvori Kongen frasktriver sig al Indblanding i Testamenter til Kirker og Klostre, samt i Biskoppers og Abbeders Valg. Desuden erkjender han Biskopper, Abbeder og Klerker frie for Ledingsfærd samt for at bidrage Noget dertil af eget Gods, medmindre Faren var saa stor, at Clerus selv indgik derpaa. Her har man altsaa den frie Valgret og Ledingsfriheden anerkjendt af Kongemagten, og skjønt dette Forlig ikke blev af lang Varighed, undlod dog Geistligheden og Klostrene ikke i Fremtiden at paaberaabe sig det, og Kongerne gave i Almindelighed efter, idet de tilstode Klostrene disse Friheder som særegne Benaadninger. Magnus's Sønner Erik og Haakon gjentoge i 1290 det Munkeliv af Faderen givne Værnbrev, og forøgede det desuden med nye Friheder paa Grund af, at Abbeden Erik i lang Tid havde været Kongehusets troe Tjener[2]). De forbøde saaledes at paalægge Klostret eller dets Tyende eller Gods nogensomhelst Afgift eller anden ulovlig Udpresning, og naar Trætte opstod mellem Klostrets Beboere og Andre, skulde der bødes efter Sagens Natur overeensstemmende med Loven, men Klostret ikke tilsvare Nogen de Kongedømmet tilfaldende Bøder (Sagøren), saalænge Kongerne lade denne Bestemmelse gjælde. At disse Friheder vare rene Naadesbeviisninger, der, som Brevet af 1290 udtrykker sig, stode „saalænge til vi ville tilbagekalde dette vort Brev", sees og deraf, at Kong Haakon V i det Brev, han ved sin Tronbestigelse forundte Munkeliv Aar 1300, uden videre har udeladt hine nye Benaadninger, og kun i almindelige Udtryk taget Klostret i sit Værn. Men i Eftermandens Kong Magnus Erikssøns Brev af 12te Marts 1328[3]), hvortil alle følgende Kongebreve om Munkeliv henholde sig, er Brødrene Eriks og Haakons Brev af 1290 atter optaget og stadfæstet i alle dets Ord og Dele, og fra denne Tid af bleve derfor sandsynligviis hine Friheder mere og mere betragtede som lovligt erhvervede Rettigheder, som det var Kongernes Pligt uden videre at bekræfte[4]). Først i 1361 findes Munkeliv at have faaet fuldkommen Frihed for alle Paalæg, idet Kong Haakon VI „af kongelig Naade" øgede Klostrets Værnbrev med den Bestemmelse, at Ingen maatte byde eller be-

---

[1]) Norges gamle Love II. 462 ff. Thork. Dipl. II. 66 ff. Hist. eccl. Isl. I. 386 ff.

[2]) Munkel. Brevb. 7. Thork. Dipl. II. 128.

[3]) Munkelivs Brevbog. 8—9.

[4]) Derimod vare Klostrene vist ikke berettigede til, saaledes som Abbeden i Munkeliv gjorde 1420, at hjemle Eiendomme, der solgtes til Verdslige, de Friheder, de som Klostergods vare i Besiddelse af. Dipl. Norv. III. No. 652.

fale over Abbeden eller hans Undergivne, ei heller paalægge Klostret nogensomhelst Tyngsel, kun Pavens Ret og den hellige Kirkes Love i aandelige Sager forbeholdne [1]).

Ogsaa andre Klostre fik lignende kongelige Naadegaver. Saaledes tilstod Kong Magnus ved Brev af 14de Juni 1350 Abbed Andres af Lyse og hans Brødre den Rettighed, at de Mænd, som han sætter paa sine og Klostrets Bugaarde, skulle være deelagtige i alle de Munkene af fremfarne Konger forundte Friheder, fornemlig de Bønder, der vare i Klostrets Brødrelag, saa at 6 af disse, som Abbeden vælger, skulle være frie for alle Nævninger og Ledingsfærd, uden naar Kongen kalder dem med sit eget Brev, eller almindeligt Opbud skeer. Fremdeles skal Abbeden have Domsret over sine og Klostrets daglige Svende og Beboere, undtagen i Sager, der angaa Liv eller Ulivsfaar [2]). Ogsaa i Hovedøens Historie findes Spor af Sagøre som klosterlig Rettighed. Ved Gavebrev af 12te Marts 1352 overlod nemlig Hertuginde Ingeborg Abbeden i Hovedø tillige Sagøren af alt det Gods (Bygdø m. v.), som hun havde skjænket Klostret, dog saaledes, at den for det Første skulde anvendes til hendes Bedste [3]). Det synes af hvad saaledes er oplyst om Benaadningerne for Munkeliv, Lyse og Hovedøen at følge, at disse Klostre i det mindste for nogen Tid have været i Besiddelse af Sagøre (sakeyri) eller Kongens Ret til at hæve Bøderne for de mod Klostret eller af dets Tjenere øvede Misgjerninger, ligesom af den dermed forbundne Domsret over verdslige Undergivne. Men selv om saa er, har denne Ret hverken været almindelig eller varig; thi denne Kongedømmets vigtige Indtægtskilde kan ei være bleven bortgiven; ellers maatte deraf findes tydeligere Spor. Et Kongebrev af 9de April 1541 til Befalingsmanden Thord Rod paa Bergenhuus taler og derimod. Kongen har erfaret, siges der, at mange af hans Undersaatter, Edel og Uædel, som ere forlenede med Klostre og andet geistligt Len i Norge, fordriste sig at oppebære Sagøre eller Leding af deres Tjenere (d. e. Leilændinge), uagtet Kongens Embedsmænd altid af gammel Tid have oppebaaret disse Indtægter, hvorfor slig Ulovlighed forbydes [4]).

---

1) Munkelivs Brevbog. 10. Hvad her er anført om Munkeliv, fordi det er det eneste Kloster, hvis samlede Værnbreve nogenlunde fuldstændig ere bevarede, gjælder udentvivl ogsaa om de fleste øvrige Klostre.

2) Dipl. Norv. II. No. 307.

3) Suhm Danm. Hist. XIII. 269—270.

4) Registre over alle Lande IV. fol. 5. b. i Afskrift i Rigsarkivet. Af en Jor-

En anden Rettighed, som Kongerne i senere Tider tilstode Klostrene, var Fritagelse for Gjæsteri eller Klostrets Pligt at huse Kongen eller hans Mænd med Følge paa deres Reiser. Dette var en Byrde, som i det Mindste i Danmark ofte var yderst trykkende; men det synes ikke at de norske Klostre betydeligt besværedes derved; thi at f. Ex. Esge Bilde paa Reformationstiden „lod Fæ og Heste opæde Munkelivs Ager og Eng" [1]), var aabenbar Vold og i Strid med Birgittinernes fuldstændige Frihed for Gjæstning (ovenfor S. 57). I de oldenborgske Kongers norske Haandfæstninger omtales derimod denne Frihed. Saaledes lovede Christian I „ikke at gjæste eller stede (d. e. tilstede) at gjæste Klostre, Kirker eller Almue til Uskjellighed" [2]); Kong Hans forpligtede sig til, ei at tilstede sine Fogder — — „at paalægge Skat eller Beskatning, Heste-Gjæstning, Skydsfærd eller andensomhelst Tyngde enten paa Kirker, Klostre, Klerker, Ridderskab, deres Tjenere, Land eller Len"; samt længere hen: „Vi ville ei lægge vore Hofsinder eller Smaasvende ind til Biskopper, Klostre eller nogen vore gode Mænd, som har Slot eller Len paa Tjeneste eller i Pant, men holde dem ved vore egne Slotte og i de Len, som ligge til vort Fadebur" [3]). I Christian IIs Haandfæstning omtales Klostrenes Frihed for Borgeleie, som Byrden benævnedes i Danmark, for dette Riges Vedkommende, men ikke særskilt for Norges [4]), og i Frederik Is norske Haandfæstning omtales den aldeles ikke [5]), hvilket lader formode, at det norske Rigsraad har fundet Byrden for ubetydelig til at

debog over Stavangers Lene af 1661 i Stavangers Amtsarkiv sees, at Befalingsmændene over Lyse og Utstein Klostre havde Hals og Haands Ret over enkelte af deres Gaarde der i Lenet. Dette er maaske en Levning af den her forbudne Ulovlighed; thi var det en Ret, som de med Klostrene efter Reformationen forlenede danske Adelsmænd havde tiltaget sig, maatte den vel gjælde hele Godset og ikke ganske faa Gaarde. Dette synes derimod at henpege paa Forhold, ældre end Lenstiden, og altsaa at kunne sættes i Forbindelse med det om 6 af Lyses Landbønder ovenfor Anførte.

[1]) Münch. Dipl. No. 3902. Om Forholdet i Danmark jfr. Daugaard S. 44 ff. og især P. V. Jacobsen: „Om det kongelige Natholds, Borgeleier og Gjæsteri i Danmark under Christian III og Frederik II", i Historisk Tidsskrift II. 1—88.

[2]) Huitfeld 845 ff. Islands Forordninger I. 2 ff.

[3]) Samlinger t. N. Hist. IV. 356. 358. En Følge heraf var det vel, at Kong Hans 1498 paa Bahuus fritog Kastelle Klosters Landbønder for at holde Heste af Slottet (d. e. modtage dem paa Foder). Münch. Dipl. No. 4293. b.

[4]) Haandfæstningen, fælles for begge Riger, er trykt i Samlinger IV. 363—377.

[5]) Saml. I. 1—12. Jfr. Norsk Tidsskr. f. Vid. og Litt. I. 218 ff.

omtales. Derimod indeholde alle disse Haandfæstninger i almindelige Udtryk en Bekræftelse paa alle af fremfarne Konger Kirkerne og Klostrene forundte Friheder og Rettigheder, som altsaa nu vare blevne uafhængige af Kongens Naade eller særlige Yndest for enkelt Kloster [1]).

Blandt de Klostrene af Kongemagten tilstaaede Begunstigelser maa endelig de Forleninger omtales, hvormed et enkelt norsk Kloster har været benaadet. Da Rigsraaden Hr. Hans Kruckow i 1453 gav sig i Munkeliv Kloster med alt sit Gods, bestemte Kong Christian I, at han fremdeles for Livstid skulde beholde Søndfjord Len, som han da havde inde, og at Klostret desuden skulde nyde det i 10 Aar efter hans Død med al kongelig Rente og Rettighed uden Regnskab [2]). Ligeledes havde dette Kloster fra samme Konges Tid, og som det synes lige til 1528, Andens Len i Nordland ad gratiam (d. e. saalænge Kongen behagede), og selv efter denne Tid, da Bergens Raadmænd forlenedes dermed, synes Klostret at have havt en aarlig Afgift deraf [3]). Fremdeles var Munkeliv i samme Konges Tid uden Afgift forlenet med Nordfjord, der siden lagdes til Bispestolen i Bergen [4]). Dette har været særegne Gunstbeviisninger mod Birgittinerne i Munkeliv, af hvis Orden Christian I tog sig med saa megen Iver; thi man finder ikke, at Forleninger ere faldne i andre norske Klostres Lod.

Et aldeles særeget Privilegium gav Kong Magnus Erikssøn 14de Februar 1344 Lyse Klosters Munke, da han tillod dem i deres Huus Salteyðuhús i Bergen at udsælge alle Slags Drikkevarer, altsaa gav dem en formelig Kroholds-Bevilling, ligesom han samtidig hermed fritog Klostrets Bud (cursores), som det benyttede i Ærinder til Bergen, fra visse Byrder [5]).

Biskoppernes Forhold til Klostrene var vel ikke altid det bedste paa Grund af de mange Sammenstød mellem begge, hvortil de pavelige

---

[1]) Naar iøvrigt saavel Hans som Christian II i deres Haandfæstninger love, aldrig at indblande sig i Biskoppers, Prælaters eller Abbeders frie Valg, saa var dette ikke en Frihed, disse Konger tilstode Geistlighed og Klostre, men et Løfte om at afholde sig fra en Ulovlighed. (jfr. mere om dette Forhold, Norsk Tidsskrift f. Vid. og Litt. I. 252—260.)

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 25. No. 15 b, trykt i 1ste Udgave af dette Skrift S. 751 ff.

[3]) Samlinger t. N. Hist. VI. 22. 47.

[4]) Nye Danske Magazin VI. 322. 328.

[5]) Barth. VIII. 215.

Exemtioner gave Anledning. Dog gives der mange Vidnesbyrd om Biskoppernes Iver for Klostrenes Bedste, og flere Klostre ere af dem stiftede. Deres Privilegier for Klostrene lignede Pavernes, og indeholdt en Forsikring fra den nærmeste Øvrighed, at den erkjendte og respekterede, hvad den høiere havde tilladt. Til særegne Benaadninger fra Biskoppernes Side hører, at de gave et Kloster Tienden eller Landskylden eller begge Dele af en Kirke eller et Sogn, Kaldsretten til en Kirke o. s. v. Saaledes havde Biskop Helge i Oslo givet Nonneseter sammesteds hele Stor-Aker Gaard med Kirke, Landskyld og Tiender, kun med Forbehold af Kathedratikum. Paa lignende Maade var Olafs Kloster i Tønsberg i Besiddelse af Slagns Kirke og dens Tiender, og havde Halsnø Kloster Kaldsret til Eids Kirke paa Søndhordland. Almindeligere og mindre bekostelige for Giverne vare de Afladsbreve, hvormed Biskopperne kom et afbrændt eller iøvrigt trængende Kloster til Hjælp, idet de lovede dem 40 Dages Aflad, som inden en vis Tid understøttede Klostret med Penge. Iøvrigt henvises med Hensyn til Biskoppernes Forhold til Klostrene til følgende § 8.

Vi komme nu til de Bestemmelser om Klostrenes Rettigheder, som Norges ældre offentlige Ret, Landsloven, Christenretten og Provindsialstatutterne indeholde; men der er ikke meget at høste paa den Mark. Den Uafhængighed af verdslig og geistlig Øvrighed, som Klostrene i det Hele nøde, gav ogsaa sjelden Anledning til, at de bleve Gjenstand for den indenlandske Lovgivning. De havde sine egne Love, der laa udenfor Statens baade geistlige og verdslige Ret, og nævnes derfor kun tilfældigviis i de borgerlige Love. I Hirdskraaen nævnes Abbederne blandt de Høvdinger i Landet, som i Tilfælde af Tronledighed selvstevnte skulde indfinde sig til Kongevalg i Nidaros[1]). Af denne Ret udgik sandsynligviis i Unionstiden Abbedernes Deelagtighed i Kongernes Valg og Hylding. Man findet nu og da Abbeder deeltage heri, dog maaske mere af tilfældige Grunde, end fordi de vare Klosterformænd[2]); thi ved flere Kongevalg var ingen Abbed nærværende.

---

[1]) Norges gamle Love II. 393. Den samme Bestemmelse findes i Landslov. II. og Byloven II. 5. (sammest. S. 27. 195.) jfr. Werlauff om norske Kongers Salving og Kroning S. 9.

[2]) Hertug Christians norske Hylding 1489 (Dipl. Norv. II. No. 955) forsegledes først af selve Norges Riges Raad, dernæst af „flere ypperste Prælater, Klerker, Riddere og Riddermændsmænd", og blandt disse, ikke blandt Raadets Medlemmer, anføres som de første Abbederne af Dragsmark, Hovedø og Lyse.

Til Landslovens Bestemmelser om Klostrene hører først og fremst den fortrinlige Fred og Hellighed, hvormed de ligesaavel som Kirkerne omhegnedes, og den forøgede Straf, som Brud paa denne Fred medførte. En lignende Hellighed værnede om Munkenes og Nonnernes Personer. Hvo der belaa en klostergiven Kvinde, straffedes med Fredløshed, ligesom Omgjængelse i forbudne Led [1]). Det var Sacrilegium, som straffedes med Band, hvoraf Paven alene eller den, han dertil gav Fuldmagt, kunde udløse den Dømte, at lægge Haand paa Prest, Klerk eller Klostermand [2]). Paa den anden Side indeholde Lovene ogsaa enkelte Bestemmelser, der sigtede til at forebygge skadelige Forviklinger. Hertil hører det Bud, at ingen Nonne maatte indvies, førend man havde Arvingernes Tilladelse dertil. Lader hun sig beligge, skal hun gaa i Bispoppens Gaard, men den, som beligger hende, være fredløs og hans Gods forbrudt til Biskoppen [3]). Ligesaa var Testationsretten til Kirker og Klostre indskrænket [4]). En Følge af Klosterlivets Væsen var det, at ingen Munk kunde være noget Gods raadig som sin Eiendom. Med Hensyn hertil bestemte derfor Lovene, at ingen Klostermand maatte gjøre Testamente, i hvilken Henseende han sattes i Lighed med Trælle, Døve, Stumme, usindige Børn og den, der er hjemme i sin Faders Gaard [5]). Christoffer af Baierns Forordning af 1443 om Klostrenes Reform ved Biskopperne og fattige Klostres Sammensmeltning m. v. [6]), samt Christian IIs kortvarige Lovbog [7]), som

---

[1]) Jons Christenret c. 49. Norges gamle Love. II. 375. Det grunder sig paa Kardinal Vilhelms Statut af 16de August 1247, som satte Bandsstraf derfor. Thork. Dipl. II. 29. Norges gamle Love. I. 451. 452.

[2]) Jons Christenret c. 54. Sammest. II. 379. jfr. Suhm IX. 84. Et Brev af 1376 (Dipl. Arn. Magn. fasc. 73. 1.) indeholder en Beretning til Biskop Botolf i Stavanger om en mod Gardianen i Oslo forøvet Voldsgjerning, som havde bragt Gjerningsmændene i det store Band, af hvilket Biskoppen anmodes om jure delegationis at afløse dem, da det var dem umuligt at drage til Rom.

[3]) Sverres Christenret 68. Jons Christenret 49. Norges gamle Love. I. 428. II. 375.

[4]) Jons Christenret c. 71, efter Kardinal Nikolaus's Statut.

[5]) Norges g. Love. II. 350. De øvrige her nævnte maatte ei gjøre Testamente, fordi de ikke var sig selv raadige, Klostermænd, fordi de havde overgivet deres Gods. At Munken ansaaes for borgerlig død, viser Dipl. Norv. I. No. 126, hvor en i Lysekloster levende Munks Hustru kaldes dennes Enke (relicta).

[6]) Kofod Ankers Lovhistorie II. 564—565.

[7]) Christian IIs danske Lovbøger, udg. af P. H. Resen; især S. 2. 5. 8. 9. 11. 36.

efter Udtrykkene kun angaa Danmark, maa vi her forbigaa som Norges Lovgivning formeentlig uvedkommende, uagtet de iøvrigt ogsaa kunne kaste Lys paa Tilstanden i dette Rige, og derfor i det Følgende om Tugtens Forfald ville blive berørte. Det samme gjælder om sidstnævnte Konges strenge Forbud mod Prælaters, Klostres, Adelsmænds og Bønders Handel til Kjøstædernes Skade, der udtrykkelig kun er givet for de danske Lande [1]). Bestemmelserne om Klostrenes Ophævelse m. v. under Christian III ville finde en mere passende Plads i dette Afsnits Slutningsparagraf om Klostrenes Undergang i Norge.

Endelig haves en Samling af geistlige Statutter, vedtagne paa de af Erkebiskoppen med hans Lydbiskopper afholdte Biskopsthing eller Provindsialsynoder, der give flere Oplysninger. De ælste Synodalstatutter, som ere os opbevarede fuldstændige, ere de som Erkebiskop Jon udgav paa et Bispemøde i Bergen 1280, og hvoraf man har to Bearbeidelser. Disse Statutter slutte sig til de Indrømmelser, som ved Konkordatet i Tønsberg 1277 gjordes Geistligheden, og som her tildeels ordret gjentages. Ligesom i Christenretten fastsættes Bandsstraf for den, der lægger vred Haand paa Klerk eller Klostermand; ligesaa for den, der med ond Villie sætter Ild paa Kirke eller Kloster eller Herberge indenfor Kirkegaarden [2]). I den kortere Bearbeidelse foreskrives: „Fremdeles uagtet det i de hellige Skrifter er forbudt at kjøbe hellige Poster for Penge, som og at tage Gods af dem, som gaa i Kloster, gives der dog nogle Nonner, som uagtet disse Forbud ikke ville optage Nogen i Søstrelag uden Betaling. For at læge denne Sygdom befales, at dersom nogen Abbedisse eller Prior i Nonneklostre modtager Penge eller Gave, eller foreskriver nogen Kontrakt eller ulovlig Betingelse for nogen Kvinde, som vil indtræde i Søstrelaget, eller med Raad eller Bifald fremmer saadant, da har hun eller han ved saadan Handling forspildt sin Myndighed i Klostret. Hvad der paa den anden Side uden Aftale er dem lovlig givet eller tilbudt, skal det derimod være dem tilladt at modtage. Den samme Regel skal gjælde i alle Klostre" [3]). — „Ligesaa forbyde vi, at Klerker eller Lægmænd løbe ind i Nonneklostre uden lovlig Grund; gjør en Klerk dette, miste han sit Embede, og Lægmanden skal straffes med Forbud eller

---

[1]) Hvitfeld 1170—1172. Det er dog rimeligt, at han har givet lignende Forbud i det Mindste for Oslo og Tønsberg.

[2]) Norges gamle Love III. 234. 236. Hist. eccles. Isl. I. 464. 467.

[3]) Norges gamle Love III. 239. Hist. eccl. Isl. I. 470. Her sigtes tydeligt til Benediktinerinderne, der ansaa sig berettigede til at fordre Indtrædelsespenge.

Band." — „Ei skulle flere tages i Kloster, end at de uden Nød kan leve af dets Gods." — „Det forbyde vi og alvorligt, at nogen Klostermand, Broder eller Søster, besidder eget Gods; alt skal være Sameie for dem, og om nogen findes at have personlig Eiendom, skal han, naar han dør, ikke have christen Mands Grav" [1]).

Paa et Koncil i Oslo i Juli 1306 udstedte Erkebiskop Jørund og hans Lydbiskopper to Statutter, det ene af 5te, det andet af 6te Juli, hvilke begge have Bestemmelser om Klostrene. Saaledes i det første: „I Betragtning af den store Skade og Tab, Klostrene inden Provindsen Nidaros lide baade i aandelige og timelige Sager paa Grund af de derværende Brødres Ukyndighed og boglige Uvidenhed, bestemme vi, at fra hvert Kloster skal Stiftets Biskop udvælge en dertil skikket Person, som paa Klostrets Bekostning og med rimelig Udgift skal sendes til en passende Høiskole (studium) udenfor Riget" [2]). I begge findes følgende Forbud mod Optagelse af Religiøse af forskjelligt Kjøn og af for Mange i samme Kloster: „Den skjændige Skik har flere Steder indsneget sig, men maa herefter aldrig taales, at nogle regelbundne Mænd tage Kvinder ind i Klostret til sig i Søstrelag, og ligeledes Søstre indtage Karle hos sig, tvertimod gode Sæder og de hellige Fædres Regler. Da det fremdeles i lang Tid er blevet optaget baade i Brødre- og Søsterklostre et langt større Antal end rimeligt er, saa at disse Stiftelsers Gods paa mange Maader er tilsat og adsplittet, medens Simoni og andre Lyder ligesom under Fattigdoms Kappe have indsneget sig: saa skal hver Biskop i sit Stift lade gjøre Overslag over Klostrenes Gods, og derefter fastsætte, hvormange der maa indtages i hvert af dem. Dette Antal maa siden ei forøges uden Godset voxer og Biskoppen samtykker" [3]). — I Juli 1320 fornyedes paa et Bispemøde i Bergen under Erkebiskop Eilifs Forsæde det ældre Forbud mod at optage regelbundne Personer ved Kjøb eller Kontrakt. Den Klosterformand, som handlede herimod og paa slig Maade tilvendte sit Kloster Gods, skulde eo ipso være afsat, den, der havde overværet Handelen, straffes efter Biskoppens Tykke. Fremdeles gjentoges Forbudene mod, at der i Munke-, Kannike- eller Søstre-Klostrene optoges flere Personer, end sømmeligt kunde leve af Klostrets Gods, samt mod Munkenes Besiddelse af særlig Eiendom [4]).

[1]) Norges gamle Love. III. 241.

[2]) Anf. St. III. 244.

[3]) Anf. St. III. 245. Hist. eccl. Isl. I. 476.

[4]) Anf. St. III. 248. I. 497.

Under Erkebiskop Paals Forsæde holdtes atter i September 1334 et Koncilium i Nidaros, paa hvilket de ældre Forbud mod at indtage Klosterfolk for Penge fornyedes for alle Klostre, og de samme Straffe derfor fastsattes. Ligesaa maatte de ikke optage Proventfolk uden Biskoppens Samtykke. Ved dette Møde opstilledes som et nyt Tvangsmiddel, at enhver Abbed, Abbedisse eller regulær Søster ved sin Indvielse skulde aflægge Ed paa, aldrig at samtykke i slig Handel. Fremdeles forordnedes, at Søsterklostrene skulde stedse, især om Natten, holdes ombyggelig lukkede, saa at ingen Klerk eller Lægmand, Regulær eller Verdslig maatte indlades efter Aftensang uden i høieste Nødsfald, og selv da ikke paa mistænkeligt Sted eller Maade. Ingen Biskop, Abbed, Abbedisse eller andre Kirkens Formænd maa sælge Kirkegods til Odel (til æfinlegrar staðfestu). Hvad herimod er skeet, skal være magtesløst, og det Frasolgte igjen lægges tilbage under Kirkerne [1]). — Ved Erkebiskop Paals 2det Statut fra Tønsberg i Juli 1336 fornyedes Jørunds Bud om, at udsende Munke fra hvert Kloster til Studium, og fastsattes, at de Klerker eller Klostermænd og deres Tilhængere, som overbevistes om overlagt Modstand mod deres Foresatte, efter Kirkeloven skulde fratages deres Værdighed [2]). I hans 3die (udaterede) Statut indskærpes, at der ere visse Synder, hvorfra ikke simpel Prest eller Munk kan afløse, men som man maa søge Biskoppens Afløsning for, deriblandt at lægge voldsom Haand paa lærd Mand, Prest, Munk eller Nonne; fremdeles bestemmes her, i Anledning af Forskrifter om Ægteskab i forbudne Led, Bandsstraf for de Geistlige eller Klostermænd, Karle eller Koner, som vidende gifte sig [3]). Vigtigere og mærkeligere er dette Statuts Bestemmelse angaaende Forholdet mellem Sognepresternes og Munkenes Ret at høre Skriftemaal, hvilket for de sidstes Vedkommende indskrænkedes i høiere Grad, end deres pavelige Friheder synes at tilstede. Der forbydes nemlig alle Brødre (Geistlige og Munke) at tiltage sig at høre Skriftemaal i videre Udstrækning, end det ved Loven er Sognepresterne tilladt. Kun det Skriftemaal tillades, som „Prædikebrødrenes Provindsial-Priorer eller Barfodbrødrenes Ministre, eller disses Vicarier og Barfodbrødrenes Custoder ydmygt udbede sig Ret til hos Biskoppen enten for sig selv eller for de Brødre, som de dertil finde skikkede, saa at disse i deres Klostre eller Bispedømmet maa høre

[1]) Anf. St. III. 278. 279. 281. I. 508—511.

[2]) Anf. St. III. 283.

[3]) Anf. St. III. 286. 287.

deres Undermænds Skriftemaal; Provindsialerne skulle da sætte gilde Mænd af prøvet Levnet, kloge, sædelige og forstandige til dette for Sjælene saa vigtige Embede. Paa andet Vilkaar have de ikke Ret til at høre noget Skriftemaal eller til at afløse nogen Mand." — Ligesaa indeholder dette Statut Bestemmelser om det andet Tvistemne imellem Prester og Munke, nemlig om Gravfæstning. Ingen maa lokke nogen til at lade sig begrave i fremmed Sogn. „Hvis nogen Prester eller Munke vove at begrave nogen, som ikkun efter deres Overtalelse har valgt sig Gravsted i deres Kirker eller Kirkegaarde, da er det Pavens Bud, at de skulle give det nedgravne Lig tilbage, hvis det kræves inden 10 Dage efter Ligfærdsdagen, men hvad de derfor have oppebaaret, skulle de tilbagegive, enten det kræves eller ikke. I modsat Fald lægger Paven Forbud paa den Kirke eller Kirkegaard, hvor Liget nedgroves, saa der hverken maa synges eller graves" [1]. — Ved et i 1351 efter Pesten afholdt Biskopsmøde i Nidaros fornyede Erkebiskop Olaf og hans Lydbiskopper de ovennævnte Forskrifter om at holde Nonneklostrene lukkede, samt Forbudet mod at optage Klosterfolk for Penge eller Proventfolk uden Biskoppens Samtykke, samt Bandsstraffen for dem, der lagde voldsom Haand paa Munk, Nonne, Klerk, Convers eller anden religiøs Person [2].

Efter denne Tid kjende vi kun et geistligt Statut, der vedkommer Klostrene. Det er udstedt af Erkebiskop Aslak Bolt i Bergen den 24de August 1435, og angaar Munkenes Omstrygen paa Tiggeri. „Blandt andre Usæder her i Provindsen er den, at Klostermænd og Andre fare og tigge Almisser, hvor dem lyster, af det ene Biskopsdømme i det andet, uden Biskops og Kapittels Lov og Vidende, hvoraf stor Avind maa komme Klostrene imellem, især fordi det Kloster, som har mange Brødre, sender nogle paa hver Kant, og faar derved flere Penge end det behøver, men de, som have god Ret til at terminere i Biskopsdømmet, savne saameget mere. Thi have vi denne Usæd med de her tilstedeværende Kanniker aldeles afskaffet, og forbyde enhver . . . at tigge Almisser i andet Bispedømme end det, hvori Klostret ligger, med mindre han har Biskops og Kapittels Lov der, hvor han vil terminere. Men de Brødre, som hidkomme af andre Lande og ville tigge Almisser, skulle have særlig Lov af Erkebiskoppen, samt af Biskop og Kapittel i det Bispedømme, hvori han vil terminere, og dertil Lov af sin Formand. Hvo som anderlunde ter=

---

[1]) Norges gamle Love. III. 291.

[2]) Anf. St. III. 304. Hist. eccl. Isl. I. 530 ff. Suhm XIII. 816 ff.

minerer, har forvirket hvad han har med at fare, Halvparten til Bispkoppen og Halvparten til den Prest eller Provst, som hindrer ham. Men Lægmænd forbyde vi at hindre dem under den hellige Kirkes haardeste Straf" [1]).

§ 3. Klostrenes Indtægter og Udgifter.

At Klostrene i Norge som i andre Lande i Almindelighed vare rige Stiftelser, kan ikke forundre Nogen, der tager Hensyn til den Indflydelse, de ovenfor omtalte Friheder maatte have paa Indtægternes Forøgelse og Udgifternes Formindskelse. Lægger man hertil, at Klostrene for det Meste ved selve deres Stiftelse vare blevne forsynede med en til et passende Antal Beboere tilstrækkelig Indtægt, og at Gavmildheden om end i Aftagende vedligeholdt sig mod disse Indretninger, saa maatte der slet Bestyrelse, Ødselhed eller store Ulykker til, for at Klostrene kunde blive trængende. Vi ville paa de følgende Sider søge at give et Begreb baade om Klosterformuens Omfang og Art. Vi begynde med Indtægterne, og ville blandt disse først behandle de ældste, almindeligste og betydeligste, og derfra gaa over til de mindre sædvanlige eller betydelige.

1. Øverst i disse Henseender staa Gaverne af selve Klostrenes Stiftere, som naturligviis vare forskjellige efter Stifterens Stand og Formue, samt med Hensyn til den Orden, for hvem Klostret indrettedes. Konger, Biskopper og Høvdinger ere i det Foregaaende nævnte som Klostrenes sædvanlige Stiftere. De Første grundlagde gjerne Klostrene ved at udlægge en Deel af de omliggende Krongodser til Munkenes Underholdning. Saaledes siges det udtrykkeligt, at Kong Eystein I stiftede Munkeliv „af Kongedømmets Odel" [2]), og at Kong Haakon Haakonssøn, da han stiftede Dragsmark, gav dertil 50 Markebol Jordegods [3]). Paa lignende Maade ere sandsynligviis Utstein og Værne overgaaede fra Kongsgaarde til Klostre. Biskopperne, der ikke i Almindelighed af eget Eiendomsgods

---

[1]) Barth. D. 835—838. Her er rigtignok dette Statut dateret 1438, men dette maa være en Afskriverfeil, da Erkebiskop Aslak Bolt netop i August 1435 holdt Concilium i Bergen, hvor ingen af Biskopperne mødte, men kun 5 Kanniker, som ogsaa omtales her i Brevet. Dette Statut stadfæstedes desuden paa Bispemødet i Oslo 20de Decbr. 1436. (N. D. Mag. I. 44.)

[2]) Munkelivs Brevbog 6—7. Thork. Dipl. II. 127. I Sagaerne meldes om Stiftelsen kun, at Kongen lagde dertil meget Gods. Fornm. Sög. VII. 100.

[3]) Haak. Haakonss. Saga c. 333.

kunde fundere noget Kloster [1]), anvendte dertil nærmest en Deel af Bispestolens Kirkegods og Tiender, og virkede iøvrigt paa den private Godgjørenhed til sine Stiftelsers Bedste. Saaledes lagde Biskop Helge af Oslo, hvem vi dog derfor ikke tør tillægge Stiftelsen af Nonneseter i Oslo, Akers Kirke med alt Gods, Landskyld og Tiender til dette Kloster, og paa lignende Maade maa Olafsklostret i Tønsberg være kommen i Besiddelse af Bispestolens Indtægter af Nøtterø, Stokke og Skeidaug samt Rettigheden til Slagns Kirke [2]). Naar Rigets Høvdinger fulgte Kongernes Exempel ved at stifte Klostre, opofrede de i Almindelighed langt Mere. Det Gods, som udfordredes til Stiftelsen, toge de af deres Odelsgods, og anvendte desuden ofte betydelige Summer paa Kirkens og Klostrets Bygning. Saaledes Dag Eilifssøn med Hensyn til Gimsø, Sigurd Ullstreng med Nidarholm, Erling Skakke med Halsnø og Skule Jarl med Reins Kloster.

Stiftelsen af Tiggerklostrene var forbunden med færre Udgifter og Omstændigheder. Da disses Beboere skulde leve af Almisser, behøvede de for at danne et Konvent kun en liden Bolig [3]) med Tomt til Have og Kirkegaard, som det synes at Biskopperne eller Domkapitlerne i Regelen have overladt Dominikanerne, og Kongerne eller Borgerne i vedkommende By Franciskanerne. Deres Kirker byggedes efterhaanden ved de indsamlede Almisser; undertiden overtoge Kongerne selv Bekostningen derved, som Haakon Haakonssøn med Minoritter-Kirken i Tønsberg; eller og gave de en betydelig Sum til dette Øiemed, som Magnus Lagabøter med samme Ordens Kirke i Konghelle og Kloster i Bergen [4]).

Det Exempel paa Gavmildhed, som Stifterne saaledes gave, blev ikke uden Følger, og privat Godgjørenhed var i det Hele Tidsalderens Særkjende. De fleste af disse Gaver skjenkedes Klostrene uden noget betinget Vederlag; men andre bevirkedes ved Dødsfrygten, Gavebrevene forfattedes paa Dødsleiet, og man betingede sig et Vederlag, der som oftest paaførte Klostrene en fast aarlig Udgift. Disse kunne derfor ikke henregnes til de

---

[1]) Lysekloster Stifter, Biskop Sigurd af Bergen, anvendte imidlertid sin Fædrenearv dertil. Script. Rer. Dan. IV. 408.

[2]) Ovenfor S. 91. Dipl. Arn. Magn. 61. No. 17. Dipl. Svecan. IV. 184.

[3]) Det synes som om de mindre Tiggerklostre have været byggede af Træ i det Mindste ved det første Anlæg. Om Prædikebrødrenes Kloster i Bergen siges det udtrykkelig.

[4]) Haak. Haakonss. Saga c. 333. Magnus's Testamente i Script. Rer. Dan. VI. 251.

uegennyttige Opofrelser til Klostrenes Bedste, som hidtil ere omtalte, men maa betragtes som en ny Art Indtægter, der indkom ved

2. Sjælemesser, Bønnehold eller Vigilier (sáloliðir, sálohjalp, bœnahalld), hvorved efter det katholske Lærebegreb den Afdødes Sjæl befriedes fra Skjærsilden eller i det Mindste lindredes i de Kvaler, den der maatte udstaa. Til den Ende gav deels Vedkommende selv i sit Testamente, deels hans Efterladte, ofte betydelige Gaver til Kirker og Klostre, mod at der skulde læses Messer for hans Sjæl. Disse Sjælemesser synes at have staaet i Forbindelse med Skiftet efter den Afdøde. Dette skulde efter den ældre Lovgivning være sluttet den 7de eller senest den 30te Dag (at sjáund eða at þrittúgs morne) efter hans Afgang [1]. Naar Skiftet sluttedes, holdtes Arveøl (erfi eller erfisøl), hvormed almindelig et sáloøl (Sjæleøl eller Gravøl) har været forenet. Heraf kommer Benævnelserne þrittúgtir og sjáund [2]) om Sjælemesser, der især benyttes i nordenfjældske Testamenter, og betegner Betaling for Sjælemesser paa Begravelses-Dagen.

Disse Messer ere følgelig forskjellige fra de aarlige eller evige Sjælemesser (anniversaria, ártiðahalld), som aarlig til evig Tid skulde holdes paa Giverens Dødsdag, hvilken derfor af vedkommende Kloster eller Kirke optegnedes i en egen Bog, der benævnedes ártíðabók eller sálaskrá (obituarium). Disse Messer betaltes derfor og meget høiere end hine þrittúgtir [3]). Ligesaa pleiede Giverne nøiagtig at bestemme, baade hvormange Messer der aarlig eller paa visse Tider skulde holdes for den givne Sum, og hvilken Pomp, hvormange Voxlys m. v. der ved denne Leilighed skulde anvendes. I sit Gavebrev af 1352 til Hovedø Kloster fastsatte Hertuginde Ingeborg, at Abbeden for de ved hendes Gave erholdte Indtægter skulde bygge et nyt Alter i Klosterkirken, hvor to Messer skulde holdes, og hun og Hendes ihukommes med Bønner. Paa hendes Aartid (Dødsdag) skulde desuden paa dette Alter ofres $\frac{1}{2}$ Mark, en Voxfakkel paa $\frac{1}{2}$ Lispund brænde, og Munkene have en Tønde Øl [4]). I

---

[1]) Ældre Gulath. Lov. Cap. 122. Nyere Landslov. Arvebolk 12. Ældre Eidsivathings-Christenret Cap. 48. Norges gamle Love. I. 51. 391. 404. II. 86.

[2]) Sjaund bruges endnu i Hardanger og Nordhordland i Betydning af Gravøl. (Aasens Ordbog.)

[3]) Saaledes gav Dronning Dorothea i 1492 500 Mark Sølv til Dragsmark Kloster, hvorfor en evig Sjælemesse der skulde holdes. Dipl. Norv. II. No. 968. 969.

[4]) Suhm XIII. 269—270.

1341 skjænkede Gro Thorleifsdatter 2 Markebol Jordegods til Dragsmarks Kloster, mod at Abbed og Brødre skulde holde hendes Aartid med Sang og Vigilier evindelig, samt (paa Aartidedagen) føde 10 fattige Mænd og lade brænde to Kjerter over hendes Grav. Desuden skulde de holde en Messe for hende paa hver Dag i hendes Aartide-Uge, og hvis disse Betingelser ikke opfyldtes, skulde det Meste af det givne Gods falde tilbage til hendes Arvinger [1]). Paa lignende Maade bestemte Lagmanden paa Orknø, Sighvat Kolbeinssøn, i sit Testamente af 1325, at Munkeliv skulde beholde de to af ham givne Gaarde saalænge, som Munkene holdt det, de havde lovet ham og hans Sjæl [2]). Undertiden forbeholdt Giverne sig udtrykkelig at blive indførte i Aartidebogen (skrásetning) [3]). Disse Exempler, der kunde forøges med mangfoldige andre, ere tilstrækkelige til at vise, at Sjælemesserne vare en vigtig Indtægtskilde for Klostrene, men at de i Tidens Længde gave Munkene nok at bestille og passe paa. Den til mange af Gaverne knyttede Betingelse, at de skulde falde tilbage til rette Arvinger, naar Messerne ikke bleve ordentlig holdte, foranledigede efter Reformationen mange Forviklinger og Krav fra Givernes Familier. Deres Paastand paa Godset blev i Almindelighed tagen til Følge, naar de beviste, at det var givet som Vederlag for nu ophørte Sjælemesser [4]).

3. Betaling for Gravsted i Klostrets Kirke eller paa dets Kirkegaard indbragte ligeledes betydeligt, og staar paa det Nøieste i Forbindelse med Sjælemesserne. Den Yndest, Klostrene nøde, og den fortrinlige Hellighed, som tillagdes dem, bragte Mange til at foretrække en Klosterkirke som Hvilested for sin egen, mindre anseede Sognekirke. Paverne tillode ofte Munkene, uden Hensyn til fra hvad Menighed Vedkommende var,

---

[1]) Gavebrevet er trykt hos Suhm XIII. 788.

[2]) Munkelivs Brevbog 108—109.

[3]) Anf. St. 53—54. Dipl. Norv. I. No. 243.

[4]) Man feiler imidlertid, naar man i nyere Tid har villet gjøre gjældende, at Gaverne for Sjælemesser vare den eneste eller dog væsentligste Oprindelse til det nu saakaldte beneficerede Gods; thi dette Gods er endog tildeels en Arv fra Hedendommen, idet de gamle Afgudstempler med sit Gods lagdes til de første christne Kirker og Prestegaarde; men forøvrigt er det for en meget betydelig Deel samlet ved Kongers, Biskoppers og Andres ubetingede Gaver, indkjøbt af vedkommende Prest selv for rede Penge, betalt i Bøder for Overtrædelse af Kirkeloven, ydet som Vederlag for Begravelse inde i Kirken, eller for at faa christen Jord for en Selvmorder, mageskiftet for Skove, der ere udlagte til Almindinger, o. s. v. Det beneficerede Gods har Overtroen mindre at takke, end man almindelig tror.

at begrave Lig paa deres Kirkegaarde, naar den rette Sognepræst derved intet Tab led, og paa denne Maade erhvervede især Tiggerklostrene sig ofte Indtægter. At Kong Magnus Lagabøter valgte sit Gravsted hos Minoritterne i Bergen, er ovenfor omtalt, og det var vel ikke uden Nødvendighed, at han udtrykkelig forbyder Alle og Enhver heri at gjøre nogen Hinder; thi hidtil vare Kongerne blevne begravne i Domkirkerne. Prædikebrødrene i Oslo sluttede 1461 en formelig Kontrakt med St. Annæ Gildebrødre sammesteds, hvorefter disse overdroges en Tomt ved Klostret til Gildestue og et Alter i Kirken, som de selv skulde betjene og for hvis Indtægter de skulde gjøre Regnskab, Alt mod en aarlig Afgift, samt mod at alle Gildebrødrene forpligtede sig til at tage Gravsted i Klostret [1]). Herved havde Prædikebrødrene sikret sig en stor Deel af Oslo Borgeres Begravelser, og Indtægterne deraf kan ei have været ubetydelige. — De Rige, der ønskede at gjøre saamange Kirker og Klostre som muligt deelagtige i de med Begravelserne forbundne Fordele, og med det Samme skaffe sig selv en hæderlig og pragtfuld Jordefærd, bestemte undertiden, at deres Lig skulde bæres fra den ene Kirke til den anden, førend det kom til sit sidste Hvilested. Saaledes forordnede Rigsraaden Hr. Jon Marteinssøn i sit Testamente af 1401, at hans Lig skulde lægges i Oslo, først i St. Halvards Kirke, hvorfor dertil skulde gives 2 Mark og indrides med hans korte Harnisk og Hingst, som hans Arvinger, om de vilde, atter kunde indløse for 40 Mark. Derfra skulde Toget gaa til Nonneseter paa lignende Vilkaar, og fortsættes til Korskirken, Olafsklostret, Barfodbrødrene, Klemenskirken og endelig til vor Frue Kirke (Mariæ kongelige Kapel paa Øren), hvor han vilde begraves. Hver af de Kirker, som saaledes for en kort Stund modtoge Liget, fik større eller mindre Gaver, deels til Munkene eller Presterne, deels til fattige Folk [2]). Paa saadan Maade er det ikke at undres over, at Spørgsmaalet om, hos hvem en anseet Mand havde bestemt sit Gravsted, kunde give Anledning til hadefuld og langvarig Strid mellem de forskjellige Kirkers Foresatte (ovenfor S. 96).

4. Offer, især det Offer, der indkom paa de Dage, da Klostrene havde pavelig eller bispoppelig Tilladelse til at uddele Aflad til dem, der med Gaver besøgte Klosterkirkerne, hørte ogsaa med til de Indtægter, som grundede sig paa og altsaa vare afhængige af Folkets Tillid til og Agtelse for Klostret. Til denne Slags Indtægter hørte ogsaa de Afladsbreve, som

---

[1]) Nye Danske Magazin I. 97—98. Dipl. Norv. III. No. 854.

[2]) Pontopp. Annales. II. 495.

flere Ordener udstedte mod Betaling, hvori de gjorde dem, de løde paa, deelagtige i alle Brødrenes gode Gjerninger. Af slige kun med Navne og Datering udfyldte Afladsblanketter haves endnu mange i Behold, udstedte især af Tiggermunkene og Johanitterne. Med Hensyn til det Offer, der ellers faldt paa de forskjellige Altere i Kirkerne, vare forskjellige Bestemmelser gjældende; i Almindelighed deeltes det mellem Kirken og vedkommende Alterprest; i Klostrene derimod kunde Prestmunken ikke tilegne sig personlig Noget af hvad der faldt paa hans Alter, og disse Offere maa derfor alle have gaaet ind i Klostrets Regnskaber. — En Indtægtskilde af lignende Art var omdragende Munkes eller Lægbrødres Indsamling af Almisser, Offer og Testamentgaver. Det kaldtes terminatio, terminare, og Indsamleren terminarius, fordi han skulde holde sig inden Stiftets Grændse. Det var oprindelig kun Tiggermunkene, som skulde søge sit Erhverv paa denne Viis; men ogsaa de øvrige Ordener toge efter, og Paven selv anviste dem Maaden. Ligesom nemlig denne udsendte Afladskræmmere over hele Christenheden for at skrabe Penge sammen, men efter Udtrykkene for at spare Syge, Gamle og Andre, der hindredes fra personlig at valfarte til Rom, for forøgede Udgifter med de frivillige Gavers Fremsendelse, saaledes erhvervede Munkene lignende Tilladelse hos Biskoppen, til inden Stiftet paa samme Maade at omsende en Broder, for at modtage frivillige Gaver, der betaltes med Aflads- eller Brodrelags-Breve. Det rige Vadstena selv gav Exemplet[1]), der uden Tvivl fulgtes af Munkeliv, ligesom Johanitterne og Antonianerne den hele Tid paa denne Maade toge sig af Sjælepleien. Terminarierne gik snart ind i hinandens Næring, og dette gav Anledning til Erkebiskop Aslaks ovennævnte Statut af 1435.

5 Betaling for nye Brødres og Søstres Optagelse var en Indtægt, som Klostrene maatte modtage, men ikke kræve eller gjøre til en Pligt og Betingelse (ovenfor S. 93). Man negtede ikke den Formuende at yde til Klostret hvad han fandt passende, men man vilde aabne disse hellige Tilflugtssteder ogsaa for den Fattige, der Intet havde at give. At Klostrene stadig overtraadte dette Paalæg kom saaledes maaske mere af et aristokratisk Ønske om at holde de lavere Stænder ude af selve Konventet, og tvinge den Fattige til at indtræde som Tyende, end

[1]) I en Vadstena Brevbog 4to. paa kgl. Bibl. i Stockholm (F. e. II.) findes S. 117 Formularer for Abbedissens Ansøgning til vedkommende Biskop om slig Terminations-Bevilling for en tro Tjener af Klostret, da Regelen forbød Brødrene selv at drage omkring, og et Biskops-Pas for ham. Rimeligviis er denne Misbrug først opkommen i senere fordærvede Tider.

af Begjærlighed efter Penge. Herfra gjøre forøvrigt Birgittinerne en Undtagelse, da disses Regel udtrykkeligt fordrede af hver Nonne ved Indtrædelsen en Sum, der var tilstrækkelig til hendes Underholdning et Aar rundt. Et større eller mindre Indskud (inngangs-veizla) var overalt almindeligt i Nonneklostrene. I Munkeklostrene kjendes for Tiden kun eet Vidnesbyrd om, at der er givet Penge for Optagelsen, og det er under ganske overordentlige Omstændigheder. Da nemlig den ulykkelige Kong Magnus Blinde indsattes i Nidarholm, fik Klostret til hans Underholdning Gaarden Store Hernes i Frosten[1]).

Derimod havde de større Munkeklostre en anden og meget betydelig Indtægt for at optage Lægbrødre og Lægsøstre, de saakaldte próventumenn, der enten gave sig med hele sit Gods ind i Klostret, eller afstode til dette en vis Pengesum eller Jordegods mod for sin Livstid at forsørges i Klostret, samt der faa sin Grav og Sjælemesser efter Døden. Ved saadan Leilighed udstedtes et formeligt Dokument (próventubref, brœðralags- eller systralags-bref), hvori Proventmandens Gave og Klostrets Forpligtelser nøie bestemtes. Af slige haves mange, især udstedte fra Munkeliv, der rundt om sig, som det synes endog i flere tilstødende og det tilhørende Gader, havde disse Klostrets Lægfolk boende. Betalingen for Proventfolkene var forskjellig, eftersom de forbeholdt sig flere eller færre Bekvemmeligheder, eftersom de vilde have Mad fra Abbedens, Munkenes eller fra Tyendets Bord. Skjønt en saadan Indtrædelse i Munkenes Brødrelag, hvorved den Optagne ikke aflagde Klosterløfterne eller forøvrigt løsrev sig fra Verden, hovedsagelig var en aldeles verdslig Beregning, hvorved Enker, Syglinger, Vanføre eller Mennesker uden nære Slægtninger sikrede sig en sorgfri Alderdom, eller hvorved man paa en anstændig Maade kunde blive en besværlig, aldrende eller sindssvag Slægtning kvit — Exempler paa begge Dele mangle ikke, — saa stod dette dog i nøie Forbindelse med den almindelige Ærefrygt for Klostrene, saameget mere som den saaledes Optagne derved deelagtiggjordes i Munkenes gode Gjerninger, og derved paa en Maade kunde sørge for Sjæl og Legeme tillige. Derfor ere disse Proventbreve omtalte paa dette Sted efter Gaver, Testamenter og Offere, fordi alle disse Indtægter kunne under Eet henregnes til dem, hvis Beløb og Varighed vare afhængige af Folkegunsten, og som derfor ogsaa uden Tvivl betydeligt aftoge i den senere Tid. Det Om-

[1]) Heimskr. Har. Gill. S. c. 12, Kong Magnus blev virkelig Munk, ikke blot Proventmand.

vendte var derimod Tilfældet med de Indtægter, til hvilke vi nu komme, og som vistnok i Begyndelsen stode langt under de frivillige Ydelser, men som i vel bestyrede Klostre efterhaanden tiltoge mere og mere, og tilsidst for nogle Klostres Vedkommende gjorde disses Beboere uafhængige af den ydre Verden. Disse Indtægter vare

6. Landskyld, Bygsel, Tiender og andre Ydelser af Jordegods. De ældste Gaver til Klostrene bestode, som anført, deels i Jordegods, deels i Bygningsmaterial, rede Penge eller anden Hjælp til det første Anlæg. Jordegodset benyttedes kun for den mindste og nærmest liggende Deel af Munkene selv til Klostrets Forsyning med hvad Landbruget kaster af sig; alt det øvrige Gods derimod var og vedblev at være Bygselgods, hvoraf Klostret oppebar den aarlige Landskyld in natura. I Begyndelsen vare naturligviis disse Jordeiendomme ikke tilstrækkelige til alle Munkenes Fornødenheder, Indtægterne deraf vare vel endog oprindelig beregnede paa, at Munkene selv ved Arbeide skulde erhverve det Manglende. Men efterhaanden bleve Gaverne af enhver Art ikke alene tilstrækkelige til at skaffe Klostrets Beboere det Nødvendige, men ved klog Bestyrelse, saaledes som det f. Ex. tydelig sees at have været Tilfældet i Munkeliv i 13de og Begyndelsen af 14de Aarhundrede, blev der aarlig et ikke ubetydeligt Overskud tilbage, som Abbeden under de da lidet udviklede Handels- og Kredit-Forhold ikke kunde anvende fordeelagtigere, end ved at udsætte dem i Jordegods. Da nu Kirkeloven strengt forbød at tage Rente af udlaante Penge, hvilket ansaaes som Aager (usura), blev Jordegodset stedse kjøbt, deels til Eiendom deels til Brug i visse Aar, og den aarlige Landskyld, som Sælgeren betalte, traadte saaledes i Rentens Sted. Var Gaarden solgt til Brug, havde Sælgeren Ret til at indløse den igjen, naar Brugstiden var udløben; men undertiden var Gjenløsningsretten uindskrænket, saa at Laaneren eller hans Arvinger kunde bie dermed saalænge de vilde. Paa saadan Maade solgte en Bonde i Strandebarm til Abbeden i Munkeliv en Gaard, som Abbeden skulde bygge og bole (ɔ: bortbygsle) og tage Landskyld af, indtil Pengene vare betalte; i denne Tid skulde Bonden hjemle Abbeden Gaarden for hver Mand til Eie; „men — lægger Bonden til — det er vor Jord og hans Penge“ [1]).

Et Kloster, der som Munkeliv besad flere hundrede Gaarde, deels som Eiendom, deels i Forstrækning for rede Penge, maatte naturligviis aarlig faa store Beholdninger af de Produkter, hvori Afgiften blev ydet.

---

[1]) Munkelivs Brevbog S. 42. jfr. Norges gamle Love. II. 379—381.

Heraf fulgte, at Abbeden som Forstander for Klostret blev Handelsmand, der som oftest i egne Skibe udførte Overskuddet til Udlandet, eller paa Stedet solgte det til Englændere eller Hanseater. Hertil benyttedes da de mange Brygger, Kjældere og Pakboder, der saa ofte omtales som Klostrene tilhørende, og de indkomne rede Penge anvendtes atter deels til nye Indkjøb, deels til Udredelsen af Klostrenes Udgifter i Udlandet. Hjemme dreves i Regelen kun Byttehandel. Stundom fandtes derfor store rede Beholdninger opdyngede i Klostrene [1]), indtil man kunde faa kjøbt Jordegods, Saltkogerier, Skove, Laxevarp, Teglovne, Kværner, Tomter, Haver, Brygger, Boder og Gaarde i Byerne. Noget klart Begreb om Omfanget af Klostrenes Jordegods kunne vi forøvrigt ikke faa, deels fordi man savner de Flestes Jordebøger, hvoraf Underretningen nærmest skulde hentes, deels fordi en Reduktion af de mangfoldige forskjellige Skyldspecies baade i sig selv er mislig, og ovenikjøbet vanskeliggjøres ved de store Forandringer, Forholdet mellem Vare og Mynt siden Middelalderen har undergaaet [2]). — Hermed ere nok Klostrenes vigtigste Indtægter nævnte. Man finder vel, at enkelt Kloster har havt enkelt særegen Indtægt, saasom Værne en fast Tiende af Kongens Hird, Lyse af et Drikkehuus i Bergen, Munkeliv af et Par Len o. s. v., men disse vare dog i det Hele hverken almindelige eller betydelige.

Klostrenes Udgifter vare ligeledes af høist forskjellig Art. Den ældste, største og nødvendigste var naturligviis hvad der udfordredes til Beboernes Føde og Beklædning, eller den klosterlige Huusholdning i det Hele, hvorom mere i det Følgende. Af andre Udgifter mærkes især:

1. Afgifter til Rom. Pavernes Omhu for Munkevæsenet var ikke fri for Egennytte. De forøgede Klosternes Indtægter og Rettigheder, og tilstedede dem Indgreb i Andres Ret, men forbeholdt sig selv Deel i Byttet. Foruden at ethvert Pavebrev, der angik Klostret, maatte betales

[1]) Björgv. Kálfsk. har S. 84 en afbrudt Fortegnelse over Munkeliv Klosters Beholdning af rede Penge i 1321, der efter Sølvets Værd i hine Dage maa have været meget betydelig.

[2]) Munkelivs Brevbog afgiver forresten en Mængde Oplysninger, som, omhyggelig benyttede, sandsynligviis ville opklare denne ikke uvigtige Sag. Mindre paalidelige ere derimod de Bidrag til Kundskab om Klostergodsernes gjensidige Størrelse, som den senere Lensrente afgiver; thi denne var hverken stedse eens, ei heller alene bestemt efter Godsets virkelige Størrelse, idet flere andre Hensyn, saasom Lensherrens Stilling, kongelig Naade o. desl. tillige kom i Betragtning. En Fortegnelse over de norske Klosterlens Rente 1602 findes i Schlegels Samlung I. I. S. 81—94.

i dyre Domme ei alene hos det pavelige Kancelli, men og hos Kardinalerne, hvis Understøttelse behøvedes og betaltes i Forhold til Sagens Vigtighed, maatte Klostrene desuden svare Afgifter til Rom af forskjellig Art. Den ældste Afgift til Rom, som derfor fremfor andre kaldtes Rumaskattr, var denarius Petri, Peterspenge, der ydedes aarlig af alle Voxne i Norge, og ikke rammede Klostrene mere end Bonden og hans Hustru [1]). Derimod benyttedes Korstogene, Tyrkekrigene, Hussiterkrigen eller andre den almindelige Kirke vedkommende Begivenheder, til at udskrive overordentlige Skatter af den hele Christenhed. Disse Afgifter krævedes i Regelen i Form af Tiende, og kaldtes derfor Pavetiende (pavatiúnd, decima papalis). De udskreves til forskjellig Tid, af forskjellig Størrelse og Varighed, snart sexaarige, snart treaarige Tiender eller Halvtiender. Endnu længe efter Korstogenes Ophør bleve slige Afgifter oppebaarne in subsidium terræ sanctæ, skjønt de oftest benyttedes i ganske andre Øiemed. Klostrene maatte ligesaavel som Geistligheden yde denne Tiende, der i Regelen synes at have udgjort en Tiendedeel af de aarlige Indtægter; men det rette Forhold hermed er endnu ikke opklaret. Der udfærdigedes nu og da en Værdsætning (taxa) af Klostrenes Formue, hvorefter Pavetienden og andre Udredsler beregnedes, men nogen fast Regel synes dog ikke at have været af Varighed. Stundom saa den norske Kirke sig nødt til at gjøre Forestillinger mod disse Afgifter. I Anledning af at Pave Clemens VI i Decbr. 1343 havde paalagt en 3aarig Tiende af alle Geistliges Indtægter, holdt saaledes Erkebiskop Paal et Møde i Bergen med sine Lydbiskopper i September 1345. Man fandt, at dette Paabud i visse Henseender og visse Dele af Riget umuligt kunde adlydes, og besluttede derfor at tilmelde Paven dette ved nogle Udsendinge. Til Sagens Fremme ved Pavehoffet og til Reiseudgifterne skulde hvert Bispedømme bidrage 3, 4 eller 6 Pund (Sterling), og alle Abbeder, Abbedisser og Kapitler 10 Skilling Sterling [2]). Om dette hjalp, kan ikke oplyses. — Som særegen pavelig Naade fritoges enkelte Ordener eller Klostre for disse Extraskatter. Saaledes Johanniterne næsten altid, fordi disses hele Formaal var Kamp mod de Vantroe, hvortil de anvendte deres hele Indtægt; ved Bulle af 21de November 1216 fritog Honorius III Cistercienserne og Præmonstratenserne for Afgift til Korstogene [3]). Da Conciliet i Basel

[1]) Norges gamle Love. I. 137. 420. II. 385.

[2]) Suhm XIII. 90. Pontopp. Annales. II. 170.

[3]) Suhm XI. 281.

1434 udskrev Halvtiende af den hele christne Verden til Krigen mod Hussiterne, skulde ingen Geistlige eller Klosterfolk derfor være fritagne, men i Opregningen af Munkeordnerne, som derefter følger, ere dog Dominikanerne og Franciskanerne ikke nævnte, og disse have altsaa vel været frie, ifølge deres almindelige Privilegium, at de skulde nævnes med udtrykkelige Ord, hvis nogen iøvrigt almindelig Befaling skulde være bindende for dem[1]). — En anden Afgift maatte baade Kirker og Klostre svare til de pavelige Legater[2]). Denne Afgift, der indfaldt til ubestemte Tider, var iøvrigt særdeles drøi; men vi savne al Oplysning om dens Beløb for Klostrenes Vedkommende. Enkelte Ordener, hvoriblandt Cisterciensferne og Præmonstratenserne, vare udtrykkelig fritagne for denne Afgift.

2. Afgifter til udenrigske Foresatte betaltes af de fleste Ordener, men ikke af alle. Benediktinerne, hvis Klostre hver for sig stode umiddelbart under Paven, kjendte Intet til en saadan Afgift; ligesaa synes Franciskanerne at have været befriede derfor. Men de øvrige Munkeordener maatte betale en aarlig Ordenskollekt, enten til Moderklostret eller til Ordenens General eller andre Foresatte. Clunyacenserne skulde aarlig indsende deres Bidrag til Cluny, Cistercienserne til Citeaux, Præmonstratenserne til Premontré[3]). Paa et Generalkapittel i Bologna 1302 paalagdes alle Dominikanerklostre en aarlig Afgift til Ordenens Prokurator i Rom, ligesom hvert Kloster inden Provindsen maatte yde sit Bidrag til de faste Fællesudgifter ved Provindsialmøder, Brødrenes Uddannelse i Udlandet m. v. Denne Udgift fastsattes for Dacien til 4 Mark Sølv aarlig af hvert Kloster[4]). Betydeligst var naturligviis Johanitternes Afgift til Stormesteren paa Rhodos, da denne Ordens Maal i Regelen ikke var at vedligeholde de rigest mulige Stiftelser i de forskjellige Lande, men at skaffe derfra det størst mulige aarlige Tilskud til den fra Cypern og siden fra Rhodos udgaaende Krig mod Tyrkerne. Herfra skrev sig det før nævnte Bud om Munkenes Indskrænkning til det høist nødvendige Antal. Johanitternes Afgift (ordinaria responsio) af Provindsen Dacia udgjorde 140 gode rhinske Gylden aarlig, som de paa egen Bekostning skulde bringe til Stormesteren, et Bud, der paa Grund af den store Bekostning, dette

---

[1]) Conciliets Brev findes i Vadstena Brevbog fol. 271.

[2]) 1257, Suhm X. 339. 1275, Dipl. Svecan. I. 492. II. 142. Münters Kirchengesch. II. 435. ff. Den norske Kirkes Bidrag til Kardinal Vilhelm 1247 angives til 500 Mark brændt. (Suhm X. 94 efter Mathæus Parisiensis).

[3]) Dipl. Norv. III. No. 29.

[4]) Suhm XI. 411. Stephens Brottstycken. 2.

medførte, 1447 formildedes derhen, at de maatte udbetale denne Afgift til en Broder i Maynz, og senere til Ordenens Prior i Køln[1]). Paa Reformationstiden omtales Cisterciensernes aarlige Bidrag til Citeaux, der indbetaltes til Ordenens Foresatte i Danmark[2]). Forøvrigt er i det Hele de nordiske Klostres Forhold til Udlandet med Hensyn til Pengebidrag dunkel og lidet oplyst. Saameget kan man dog med Bestemthed sige, at ikke ubetydelige Summer paa denne Maade stadig gik ud af Landene, deels direkte fremsendte, deels indsamlede ved Afladskræmmere og de Collektorer og Subcollektorer, der idelig forekomme i Rigernes Historie.

3. Udgifter til befalede Reiser eller til Ophold ved Udlandets Høiskoler, det saakaldte studium, vare for enkelte Ordener heller ikke ganske ubetydelige. Cistercienser- og Præmonstratenser-Abbederne vare forpligtede til paa visse Tider, oprindelig endog aarlig, at indfinde sig til Generalkapittel i Moderklostrene; Franciskanernes og Dominikanernes Foresatte maatte ideligt indfinde sig paa Provindsialkapitler, og tillige, som det synes efter Omgang, selv lade saadanne holdes i deres Kloster. Naar man tager Hensyn til den Pragt og det Følge, hvormed de rige Abbeder optraadte, maa de paa sine Reiser have sat betydelige Summer til[3]). Ethvert Dominikanerkloster var forpligtet til at underholde en eller to Brødre ved Ordenens studia i Udlandet, og man finder, foruden ved Provindsial-Skolen i Skeninge (ovenfor S. 51—52), norske Prædikebrødre ved de berømte Høiskoler i Bologna, Paris og Orleans. De fornødne Penge for de i Udlandet studerende Brødre maatte naturligviis udredes af Klostret[4]); for Kannikerne ved Domkapitlerne derimod

---

[1]) Pont. Annal. II. 597 ff. Barth. VIII. 157—159. At Afgiften var 140 Gylden siges udtrykkelig paa mange Steder. Naar derfor en Optegnelse i Scr. Rer. Dan. VIII. 315 angiver langt høiere Summer, som vedkommende Priorater sendte til Rhodos, da maa dette have været en overordentlig Anstrengelse af samtlige Hospitaler een Gang for alle til Rhodos's Understøttelse. Efter hiin (udaterede) Opgave betalte nemlig: Englands Priorat 42,050 Dukater, Aqvitaniens 16,175, Allemaniens 30,250, Tolosas 16,000, Castiliens 20,000, Portugals 8,000, Cataloniens 16,200, Allemania og Dacia 19,070 Dukater. Den faste aarlige Afgift kan dette umuligt være.

[2]) Saml. til Norg. Hist. II. 75. Dipl. Norv. I. No. 1039. 1069. De udgjorde for Tuterøens Vedkommende aarlig 2 rhinske Gylden i Contributioner og 1 Gylden i Expenser.

[3]) At de norske Abbeder virkelig reiste, vil Specialhistorien vise.

[4]) I hvilken Grad Munkene i senere Tider forsømte denne Pligt, viser Rostocks

blev det paa Provindsial-Synoderne i Bergen 1327 og i Nidaros 1351 bestemt, at de skulde nyde deres fulde Præbender uden Afkortning, medens de studerede udenlands, og Udgifterne til deres Vikarier tages af Kommunet ɔ: Kapitlets Fællesformue [1]). Disse for Videnskabeligheden saare vigtige Bestemmelser gjorde det muligt for en lærelysten Mand at udvide sine Kundskaber i Udlandet; thi skulde Vikarierne havt deres Løn af selve Præbenderne, vilde Overskuddet blevet utilstrækkeligt, og det var derfor et Held, at Biskopperne ikke toge Hensyn til den Modstand derimod, hvormed de residerende Kanniker nu og da fremkom.

4. Afgift til Bispestolen samt Biskoppens Gjæsthold. Disse Afgifter til indenrigske Foresatte vare ikke almindelige for alle Klostre. De bestode deels i Afgifter til Erkestolen, deels til Stiftets Biskop. Erkebiskoppernes Fordring til Klostrene gik ud paa subsidium pallii eller Hjælp til Erkebiskoppens Vielse i Rom, og den udgjorde de halve Renter og Tiender baade af Klostre og Kirker i det første Aar af hver Erkebiskops Embedstid [2]). Det var saaledes en betydelig Afgift ved hvert Erkebiskopsskifte, og den Modvillie, hvormed f. Ex. Skalholts Stift sees at have optaget senere Krav paa denne Skat, gjør det rimeligt, at den enten oprindelig ikke er bleven opkrævet overalt, eller at den først i senere Aar, da Fordringerne stedse tiltoge, er bleven saa trykkende, at den maatte vække Misnøie og Modstand. — Vedkommende Biskops Rettighed af Klostrene bestod i cathedraticum og Gjæsthold paa hans Visitatsreiser. Herved maa imidlertid bemærkes, at ligesaa vist som det er, at nogle Klostre vare forpligtede til at erlægge cathedraticum og end flere at holde Biskoppen med Følge i et bestemt Antal Dage paa hans Reiser, ligesaa beviisligt er det, at andre Klostre, navnlig Cisterciensernes, derfra vare befriede. Saaledes skriver Biskop Arne af Bergen i 1306 til Presterne paa Søndhordland, i hvilket Landskab Lyse og Halsnø Klostre ligge, at

---

Universitets-Matrikel fra dets Stiftelse 1419, hvori man finder opført en stor Mængde norske Geistlige, men kun 2 norske Munke. (Norske Samlinger. I. 72 ff.)

[1]) Norges gamle Love. III. 277. 306.

[2]) Aslak Bolts Brev til Skalholts Stift om subsidium pallii (Hist. eccl. Isl. II. 346—348). Lignende Fordring gjorde Erkebiskop Vinald 1386 (ib. 454). Betalingen for Pallium var forøvrigt neppe eens bestandig, men afhængig af Pavens Pengeknibe og Ordinandens Personlighed. Mangler ved dennes kanoniske Kompetence var et almindeligt Paaskud, ikke til at negte Indvielsen, men til at lade ham betale den desto dyrere. (Jfr. Münters Kirchengesch. II. 474—476).

enhver Kirke i Stiftet, Klostrene alene undtagne, ifølge Kirkeloven ere pligtige Aar om andet at udrede en Kjendelse til Moderkirken, hvor Bispestolen er, kaldet cathedraticum, bestaaende i en Løb Smør af hver Prest, undtagen Vikarier, og ½ Løb af hver Kirke [1]). Heraf synes det, at Biskop Arne erkjender, at endog Halsnø Kloster, der dog stod umiddelbart under Biskoppen og Kapitlet, har ifølge Kirkeloven været fri for cathedraticum, og naar der desuagtet berettes [2]), at Abbeden af Halsnø i 1328 blev stevnet, fordi han i flere Aar havde undladt at betale denne Afgift, saa kan dette maaske forklares af Klostrets Patronatsret til Eids Kirke, for hvilken naturligviis Kjendelsen maatte betales. Det Samme var Tilfældet med Nonneseter i Oslo, og her seer man tydeligt, at det var som Patronesse for Akers Kirke, at Abbedissen maatte erlægge cathedraticum, der udgjorde aarlig 4 Huder [3]). Medens derfor denne Afgift ikke kan anføres som en Byrde paa Klostrene, eftersom disse derfor havde tilbørligt Vederlag i de sekulære Kirkers Indtægter, der tilhørte dem, saa var derimod Biskoppens Ret til Gjæstning baade almindeligere og en bestemt Byrde, der iøvrigt ogsaa sees at have staaet i Forbindelse med Patronatsretten. De to Døgn, hvori saaledes Biskoppen skulde ligge paa Aker, skulde han holdes af Nonnerne i Oslo [4]). Men Retten til Gjæsthold havde han og af Klostre, der ikke vides at have besiddet Kirker. I en Beretning om sin forestaaende Visitats i Elvesyssel 1457 opgiver Biskop Gunnar af Oslo Provsten, hvorlænge og i hvad Orden han vil opholde sig paa hvert Sted, og deriblandt i Dragsmark Kloster 5 Nætter, saa at Klostret skulde holde ham saalænge, som gammel Sædvane var; laa han der længer, skulde han holde sig selv [5]). I Nidaros Stift vare Bakke, Helgeseter, Holms og Reins Klostre forpligtede til at yde Erkebiskoppen Natteleie, naar han visiterede [6]). Cistercienserne (i Tutersøen) og de to Tiggerordener vare altsaa fritagne, hvilket og stemmer med disses Rettigheder. Gjæstholdet har saaledes været en temmelig almindelig Byrde for Klostrene. Dette bestyrkes ved en Bulle fra Avignon af

---

[1]) Dipl. Norv. III. No. 63.

[2]) Barth. IV. 228.

[3]) Øyst. Jordebog fol. 11. Om cathedraticum i det Hele jfr. Hist. eccl. Isl. I. 234—235.

[4]) Øyst. Jordebog anf. St.

[5]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 92. No. 19.

[6]) Aslaks Jordebog 114—115. Om hine Klostre have ydet cathedraticum, er tvivlsomt. jfr. sammest.

18de Decbr. 1345 om Gjæstihold paa Visitatsreiser, og om hvad der i Erstatning derfor tilkom Erkebiskopper, Biskopper og andre Prælater, som personlig visiterede i Tydskland, England, Danmark, Norge, Sverige og andre Lande. Godtgjørelsen fastsættes heri for Erkebiskopperne af Klostre og Konventer over 12 Personer til 260 gros de Tours, under 12 Personer til 220; for Biskopperne af den første Klasse Klostre 180, af den anden 150; for Abbeder ligesaa 100 og 80 o. s. v., Alt daglig [1]). Dette var en betydelig Skat, hvis slig Visitation oftere foregik, og Mangelen paa rede Penge har vel og nødt Visitator til, som ovenfor er viist, at tage Gjæstholdet in natura, idet Klostret i de lovbestemte Antal Dage frit beværtede Biskoppen med hele hans Følge [2]). Men naar Gjæstholdet var en saadan ubestridelig Ret, maa det ansees for Trods af Abbeden i Utstein, da han i 1333 lukkede sit Klosters Porte for Stavangers Biskop, som havde begivet sig derhen for at visitere Klostret i Anledning af flere Uordener. Abbedens Undskyldning for denne Færd, at han ei ansaa sig forpligtet eller berettiget til at tage sig af Biskoppen til sit Klosters Skade, var kun en tom Udflugt, hvori han ei heller fik Medhold ved sin Appel til Erkebiskoppen [3]). Til disse Afgifter til Bispestolen maa og den aarlige Ydelse til Domkapitlet i Bergen henregnes, hvortil Prædikebrødrenes Kloster i Bergen synes at have været forpligtet, ifølge et mellem Parterne i Biskop Audfinns Tid (1314—1330) indgaaet Forlig. Imidlertid ere Udtrykkene i Forliget høist tvivlsomme, saa intet Bestemt kan udledes deraf [4]).

5. Anlæg og Vedligeholdelse af Filialklostre og Hospitier maa fremdeles henregnes til Klostrenes Udgifter, forsaavidt de gave sig af dermed. Det er kun et eneste af de større norske Klostre, som man med Visshed veed stiftet fra et andet norsk Moderkloster, nemlig Tutero fra Lyse; men man kjender for lidet til Omstændighederne ved selve Stiftelsen til at afgjøre, hvorvidt dette Anlæg har medført Udgifter for Lyse. Have nemlig Andre besørget Klostrets Opbygning og lagt Gods til Munkenes Underhold, kan Lyseklosters Opofrelse have været høist ubetydelig. Vigtigere baade for Folk og Land vare derimod de Pleieanstalter for Reisende, som udentvivl ogsaa de rigere Klostre anlagde langs med Landeveiene eller paa

---

[1]) Suhm XII. 278. Grossi Turonenses eller gros de Tours var en i Middelalderen almindelig Mynt, hvoraf der oprindelig gik 64 paa en Mark Sølv.

[2]) Jfr. Bjõrgv. Kálfsk. 87—89. Størrelsen af Biskoppens Følge var lovbestemt.

[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 33. No. 4. 5.

[4]) Barth. IV. 165—172, jfr. Dipl. Norv. II. No. 28.

Søleden, og som de senere vedligeholdt af egen Formue, hvorom ovenfor S. 72 ff. Om end enkelte Klostre, f. Ex. Værne, anlagde slige Filialer hovedsagelig for at kunne indsamle Penge paa saa mange flere Steder, og altsaa søgte at gjøre sig selv en Fordeel deraf, er det dog ikke sandsynligt, at Hospitierne i det Hele have kunnet bestaa uden Tilskud, og derfor ere de omtalte paa dette Sted.

6. Om Kongens Ret til Gjæsthold og Borgeleie i Klostret er ovenfor (S. 89) talt. Vi have ei antaget den for trykkende, da Landets store Udstrækning, Klostrenes affides Beliggenhed og Mangelen af Klostre inde i Landet betydeligt maatte indskrænke Kongens Adgang til at benytte sig af denne Ret.

Andre væsentlige eller almindelige Udgifter, som Klostrene have maattet bære, kjendes ikke [1]), og Overskuddet af Indtægterne kunde saaledes anvendes til Bygninger, Kirkeprydelser og hellige Kar, samt til Munkenes personlige Fornødenheder. De gjentagne Forbud mod at optage flere Brødre eller Søstre, end som tilbørligt kunde underholdes af Klostrets Gods, synes at vise, at det i det Hele ikke har været almindeligt, at Klostrene forøgede sin Formue, skjønt dette vidselig var Tilfældet med enkelte af dem.

§ 4. Klostrenes Embedsmænd og deres Forretninger.

I Spidsen for det hele Klosterkonvent stod en Formand, der kaldtes Abbed, Abbedisse, Prior, Gardian, Commendator eller Provst, eftersom Klostret hørte til denne eller hiin Orden; men da disse i de større Klostre ikke kunde overtage det Hele, havde Abbederne eller Abbedisserne som oftest under sig Priorer, Priorinder, Ombudsmænd og andre deels geistlige deels verdslige Betjente, til hvem de overdroge særskilte Grene af den store Klosterhuusholdning. Prior og Priorinde havde nærmest det daglige Tilsyn med det Indre i Klostret, overholdt Orden og Sædelighed, m. v. Der var saaledes Priorer i Nidarholm, Tuterø, Munkeliv, Hovedø, og Priorisser i Bakke samt i Nonneseter i Oslo og Bergen, og vistnok i alle de større Klostre. Men foruden Bistand af deres eget Kjøn trængte Abbedisserne desuden til mandlig Hjælp i den verdslige Bestyrelse samt

---

[1]) Ligesaa almindeligt som det var, at Klostrene berigedes ved Andres Gaver, ligesaa sjeldent synes det at have været, at de selv viste sig gavmilde. Det eneste Exempel herpaa, jeg har fundet, er at Hovedøen i 1437 gav sit Fiskeri i Botnen (Bundefjorden) til Nidaros's nylig afbrændte Domkirkes Gjenopbyggelse. (Schøning, Domkirkens Beskrivelse S. 315).

til Prest ved Altertjenesten i Klosterkirken. Disse to Forretninger vare forenede i een Person hos Birgittinernes Confessor generalis, og uden-tvivl ligesaa hos de Priorer, der omtales i Nonneklostrene [1]). I disse nævnes fremdeles Raadsmanden (ráðsmaðr, mansionarius, oeconomus, procurator) og Presten, den første uden Tvivl svarende til Birgittinernes Sysselmand og Gaardsmester (S. 57), samt til Mandsklostrenes Ombudsmand eller Aarmand (umboðsmaðr, ármaðr). Slige Raadsmænd forekomme ikke alene i Nonneklostrene, men ogsaa i Bispegaardene, Kannikegaardene og Hospitalerne [2]), og indtoge her en Stilling, der ganske synes at have lignet nyere Tiders Slotsforvalteres, Inspektorers eller Økonomers. Tilsynet med Bygninger, Gaardsbrug, Tjenerskab o. s. v. var dem overdraget, medens Klostrenes fraliggende Gods bestyredes af Ombudsmanden eller Aarmanden, der i Almindelighed var en paalidelig Mand af Klostrets Broderskab, bosat i den Egn, hvor Godset laa, der besørgede Landskylden inddrevet, ledige Gaarde bortbygslede m. v., stillede Sikkerhed for Oppebørslerne, og saaledes stod i samme Forhold til Klostret, som de kongelige Fogder til Kongen, og havde ogsaa samme Navn som disse [3]). Raadsmands-Posten var i Nonneklostrene snart forenet med Preste-Embedet, snart skilt derfra, hvilket rimeligviis beroede paa reent personlige Hensyn. Man finder saaledes i Bakke Kloster snart Prioren nævnt, snart en Raadsmand og Prest i dennes Virksomhed; i Gimsø omtales ligesaa en Prest og mansionarius, et Navn der ganske svarer til Raadsmand [4]).

---

[1]) Jfr. S. 93, hvor Abbedisse og Prior forbydes at optage Søstre for Penge.

[2]) Dipl. Norv. II. No. 16 a og b., hvor ráðsmaðr er oversat med yconomus sive procurator; ib. III. No. 149, rædesmenn ved Maria-Kirkens Kommune i Oslo. Eystein Raadsmand (Haak. Haakonss. S. c. 85) har maaske nærmest været Nidaros Domkapittels Udsending ved Rigsmødet i Bergen 1223. Endnu bærer Forstanderen for St. Jørgens Hospital i Bergen Tittel af Raadsmand, og den kvindelige Bestyrerinde heder Raadskone. Vort Landsmaal kjender ligeledes disse Navne, og har flere Afændringer deraf. (Aasens Ordbog S. 369).

[3]) Dipl. Norv. I. No. 252. Munkelivs Brevbog 101. Dipl. Arn. Magn. fasc. 48. 9. Af en ganske anden Art vare de Abbedens eller Konventets procuratores eller Ombudsmænd, som mødte med Fuldmagt ved Retstrætter, Overeenskomster, Provindsialmøder eller desl. Disse vare for Tilfældet valgte Munke, der strax Hvervet var udført traadte tilbage i sin forrige Stilling. jfr. f. Ex. Dipl. Norv. III. No. 16.

[4]) Samme Betydning har vist og provisor, som Presten og Forstanderen for

Til de større Klostres underordnede Embedsmænd hørte fremdeles Sacristanen (sacrista), eller den Munk, der havde Klostrets hellige Kar og Klenodier i Varetægt, Kjældermesteren (cellarius), Portneren (ostiarius), og Opsynsmanden med Klæderne (vestiarius), af hvilke en og anden tilfældig nævnes i latinske Breve. Disse i Udlandet sædvanlige Poster fandtes altsaa ogsaa i norske Klostre, men vi kjende ikke de særegne norske Navne paa dem. Som en særskilt Foresat i Konventet forekommer desuden Skriftefaderen (poenitentiarius), men det er tvivlsomt, om en særskilt Skriftefader i Almindelighed har været ansat i Klostrene; thi for det Meste var vel Abbeden selv eller Prioren Munkenes Skriftefader, og den poenitentiarius, der i 1334 omtales i Utstein Kloster, var bleven Abbeden der og Munkene paatvungen af Klostrets Ordinarius Biskoppen i Stavanger. Maaske ansattes en saadan ikke undtagen i Klostre, hvori Tugten ved Abbedens Ligegyldighed var forfalden, saa at Skriftestolen ikke kunde betroes ham eller nogen af Brødrene. I et fra de ovennævnte forskjelligt Forhold stod Læsemesteren (frater lector) i Dominikaner- og Franciskaner-Klostrene, som forestod Skolen eller studium i Klostret, og havde Tilsynet med Novisernes Sæder, Undervüsning og Dannelse i det Hele. I Anseelse stod han umiddelbart efter Klostrets Forstånder; men ligesaa lidt om denne som om de foregaaende Embedsmænd finder man i norske Kilder mere end det blotte Navn.

Skjønt Abbederne i de rigere Klostre saaledes kun forbeholdt sig Overtilsynet med den hele Stiftelse, medens de overdroge den indre Tjeneste til Prioren og hans Underordnede, samt de ydre Forretninger til Klostrets Ombudsmænd, vare dog især de dygtigere iblandt dem langtfra frie for Forretninger, men disse vedkom rigtignok mindst Klostret selv. Hvad før er nævnt om Klosterfolks Benyttelse i geistlige og verdslige Handler, gjælder naturligviis hovedsagelig om Abbederne eller Klosterformændene i det Hele. De kaldtes til at være Pavens, Kongens eller Biskoppernes Fuldmægtige, til Dommere og betroede Mænd; de benyttedes i Kongens Raad og som hans Sendebud og Underhandlere, og fik i det Hele snart mere at gjøre med den Verden, de tilsyneladende havde forladt, end med det Kloster, hvorhen de havde taget deres Tilflugt. Paverne forsømte sjelden at benytte de Klostergeistlige, naar Leilighed dertil gaves. De overdroge til dem som upartiske og sagkyndige Mellemmænd at bilægge eller

---

St. Stephans og Jørgens Hospital ved Tønsberg kaldtes. (Dipl. i Deichmans Bibl.)

afgjøre de Stridigheder, som Egennytte og Herskesyge uafladelig udspændt mellem Biskopperne og deres Kapitler eller mellem den sekulære Geistlighed i det Hele. Som pavelige delegerede Dommere blev det oftere paalagt en eller flere Klosterformænd, enten alene eller i Forening med en Biskop eller anden Prælat at dømme i geistlige Sager med apostolisk Myndighed. Som Mænd, der nøde Pavens særegne Tillid, fik de stundom det Hverv at undersøge tvivlsomme Tilfælde, for at sætte Paven istand til at fatte en Beslutning. Som pavelige Pengesamlere (collectores) endelig fik de stundom Arbeidet og Fortjenesten ved enten selv eller gjennem antagne Underordnede (subcollectores) at indkræve Pavetiende, subsidium terræ sanctæ og andre Indtægter, Paven tiltog sig. Endog Valget af Norges Erkebiskop blev ved en Leilighed overdraget Klosterformænd alene. I alle saadanne Tilfælde optraadte Abbederne „jure delegationis“ med uindskrænket apostolisk Myndighed, som Alle, selv Erkebiskoppen, om Sagen angik ham, ubetinget maatte underkaste sig [1]).

Kongerne og Rigets Regjering benyttede ligeledes ofte Klostrenes Foresatte. Førend et norsk Rigsraad i dettes senere Betydning udvikledes som en selvstændig Statsmyndighed, kjendte man kun til Kongens Raad, og til dette kaldte han hvem han vilde og havde Tillid til. Under Magnus Erikssøns Mindreaarighed (1319—1335) finder man de første Spor af et egentligt Rigsraad, men dette ophørte med hans Myndighedsalder, og først ved Unionen blev det norske Rigsraad en egen Statsmagt, der repræsenterede det enkelte Rige ligeoverfor Unionskongen og de to andre Riger [2]). Som kongelige Raader optræde Norges Abbeder oftere, som Rigsraader derimod saa sjelden og under saa særegne Omstændigheder, at det maa betragtes som tilfældige Undtagelser. At Rigets Abbeder deeltoge i det store norske Rigsmøde 1223, hvor Kong Haakons Ret til Norges Trone afgjordes, samt efter Indbydelse vare tilstede ved hans Kroning 1247, er allerede ovenfor omtalt. I Egenskab af kongelige Raader vare Abbederne af Munkeliv og Jonskirken i Bergen Vidner ved Kong Haakons Udstedelse af Privilegier for Lybekkerne [3]), hvor de nævnes foran Kongens Slægtninger og Rigets Baroner. I 1285 synes endog

---

[1]) Beviserne herfor ville findes i Specialhistorien; foreløbigt henvises til Dipl. Norv. II. No. 37. III. No. 49. 380. Thork. Dipl. II. 169 ff. Suhms Danm. Hist. X. 11. Script. Rer. Dan. III. 106. IV. 415.

[2]) Keysers Udsigt over den norske Samfundsordens Udvikling i Middelalderen, i Nor III. 4de Hefte. 61—63.

[3]) Codex dipl. Lubecensis I. 145—147. Thork. Dipl. II. 36—37.

Abbeden i Munkeliv i Forening med Enkedronning Ingeborg og Erik Dugalssøn at have dannet en interimistisk Regjering, da der fra Bergen i Kongens Navn udstedtes Instrux for Biskop Narve af Bergen og Hr. Bjarne Erlingssøn angaaende Underhandlingerne med Sverige, Danmark og de tydske Stæder. Flere, som ligeledes vare af Kongens Raad, samtykkede i og forseglede Instruxen[1]). Da Kong Haakon i 1301 havde indfundet sig i Nidaros, for at fremtvinge Kannikernes Underkastelse under Erkebiskoppen, sadde Abbeder næstefter Biskopperne til venstre Side af Kongen ved det høitidelige Thing i Sommerhallen, medens de verdslige Høvdinger sadde paa høire Side[2]). Under samme Konge forekomme Abbed Einar af Munkeliv 1306 og Gunnar Abbed af Lyse 1312 som kongelige Raadgivere[3]). I 1343 var Abbed Arnulf af Hovedø blandt de kongelige Raader, der paa Baahuus bekræftede Kong Magnus's Morgengave til Dronning Blanka, og 10 Aar senere (1353) fornyede han med flere Andre de Norskes Forpligtelse, at hiin Gave skulde komme hende tilgode[4]). Blandt de mange norske Rigsraader, der i 1450 paa Mødet i Nidaros erklærede Kong Carl Knutssøns Valg ulovligt og Christian af Oldenborgs derimod for det gyldige, var og Olaf Abbed af Halsnø[5]), og Cistercienserabbeden Paal deeltog i 1476 og 1482 som Rigsraad i Rigets Anliggender. Det sidste Aar var han i Sverige, og sluttede med flere norske Raader et Forbund med Steen Sture[6]), men i 1489 vare Abbederne af Dragsmark, Hovedø og Lyse vel deelagtige i Prinds Christians norske Hylding, men undtages deri udtrykkelig fra Rigsraadet (ovenfor S. 91 Anm.) Paa Reformationstiden forekommer derimod Abbed Hans af Hovedø som Medlem af selve Rigsraadet[7]). Vi slutte heraf, at Abbederne oftere kaldtes til Sæde i Kongens Raad, naar og fordi de besadde hans Tillid, men at de ikke saaledes som Biskopperne have havt nogen statsretlig Adkomst hertil, og at derfor senere deres Sæde i Rigsraadet kun blev tilfældig og afhængig af den Tillid, enkelt Abbed for sin Person kunde vække.

En anden ligesaa hæderfuld Stilling var deres Benyttelse som konge-

---

1) Thork. Dipl. II. 104—106. Dipl. Svecan. II. 667.
2) Laurentius Biskops Saga. Manuskr. Cap. 14.
3) Dipl. Norv. III. No. 64. Danske Magazin I. 328.
4) Huitfeld 486. Suhm XIII. 288.
5) Jahns Unionshistorie 532.
6) Hadorphs Rimkrøn. II. 302.
7) Münch. Dipl. No. 3163.

lige Sendebud til fremmede Stater, men det var kun under Norges Uafhængighedstid (især før 1319), at Klostermænd ligesom Nordmænd i det Hele vistes denne Tillid. Ei at tale om Abbed Bjørn af Nidarholm, der spillede en saa vigtig politisk Rolle i de norske Borgerkriges sidste Aar, har man neppe noget Gesandtskab fra Kong Haakon den Gamle, hvori ikke Munke deeltoge. Abbed Laurentius af Hovedø opholdt sig i længere Tid ved Pavehoffet som Kongens Sendebud, og udvirkede endelig Tilladelse til Kongens Kroning[1]); hans Formand i Hovedø Askatin var bleven Rigets Kantsler, og benyttedes som Gesandt til Keiseren 1250, til Danmark 1261, til Skotland 1264 og 1265, hvor han sluttede den følgerige Fred til Perth 1266, samt til England 1269, hvor han afsluttede Forbundet i Winchester, og derpaa Aaret efter blev Biskop i Bergen[2]). I Tvisten mellem Norge og Danmark i Midten af det 13de Aarhundrede benyttedes paa begge Sider Prædikebrødre som Fredsbud og Underhandlere. Simon predikari sendtes med Broder Sigurd i 1256 til Danmark[3]), og Aaret efter bragte Prædikebrødrenes Provindsial, Broder Absalon, som Kong Christoffers Gesandt et Forlig istand i Tønsberg. Sigurd (Prior i Nidaros?) fulgte tilbage med Provindsialen til Danmark i Kongens Ærinde[4]). I Spidsen for Sendefærden til Spanien 1257 stod Biskop Peter af Hammer, der før havde været Dominikanermunk, og den ovennævnte Broder Simon, hvilke efter Hjemkomsten overøstes med Naadesbeviisninger. Simon synes at have været Kongens Skriftefader, og fulgte ham paa Skotlandstoget 1263[5]). Barfodmunken Broder Mauritius, der uden Tvivl ogsaa havde været med i den spanske Færd, benyttedes i lignende Forretninger af Kong Magnus, der sendte ham og en Broder Sigurd til Skotland, for at istandbringe en Vaabenstilstand med dette Rige[6]). Sikkerlig var det den samme Mauritius, som i 1281 atter var i Skotland for i Kong Eriks Navn at beile til den skotske Arving Margreta[7]). Ligeledes forekommer Abbed Richard af Lyse som Kong Eriks Affending

[1]) Suhm Danm. Hist. X. 71. 94.

[2]) Sammest. X. 173. 200. 434. 547. 656.

[3]) Haak. Haakonss. S. c. 286. 291.

[4]) Fornm. Sögur. X. 77.

[5]) ibid. X. 92. 93. Haak. Haakonss. S. c. 320.

[6]) ibid. X. 156. 158.

[7]) Suhms Danm. Hist. X. 827. jfr. nedenfor § 6.

til England 1280 og 1281 [1]). Iøvrigt bør bemærkes, at de Fleste af de her nævnte Munke, saasom Askatin, Laurentius og Richard vare Englændere, og at denne Omstændighed maaske baade kan forklare deres Valg og norske Munkes Tilsidesættelse i senere Tider, da Klostrene ikke længer forsynedes med dygtige Beboere fra Udlandet.

Fremdeles overdrog Kongerne og Kongefamilien Abbederne nu og da forskjellige Hverv inden Riget, der vidnede om Tillid og Agtelse. I 1295 paadømte Abbed Erik af Munkeliv i Hertug Haakons Navn og paa dennes Vegne med fuld Myndighed i Nyfylke de der paastevnte Sager [2]); og i 1306 optog Abbed Einar i Munkeliv med 2 af Raadet efter Kongens Befaling et Vidnesbyrd hos Enkedronning Isabella, om hvad der var forefaldet i Kong Eriks sidste Timer med Hensyn til hans Gaver til Biskop Narve af Bergen [3]). Endnu oftere benyttede Kongerne selve Klosterbygningerne som Samlingssted ved vigtige Anliggender. Konkordatet med Geistligheden i 1277 afsluttede Kong Magnus i Barfodbrødrenes Kirke i Tønsberg; et Forlig mellem Erkebiskop Jørund og hans Kapittel bragte Kong Erik 1297 istand i Tuterøen, og Prædikebrødrenes Kloster i Bergen benyttedes meget ofte som Rigsraadets Samlingssted. Ligesaa vare Klostrene sædvanlig Opbevaringssted for Andres Skatte og Kostbarheder. Kong Sverrer havde ladet en Sum Penge indsætte i Kirkens Væg i Hovedøen, hvilken imidlertid Biskop Nikolaus med Magt tog ud deraf [4]); Hertuginde Ingeborg havde betroet en betydelig Sum i Penge og Smykker til Abbeden i Lyse [5]), og i 1455 lod Christian I den af Tydskerne myrdede Hr. Olaf Nilssøns Slægt indsætte i Utsteins Kloster en Kiste med Guld, Sølv og Klenodier, som Borgen for at de uden Selvhevn vilde oppebie Sagens lovlige Udfald [6]).

Uagtet Geistligheden neppe glædede sig over de Klostergeistliges stigende Indflydelse under Haakon den Gamle og hans Eftermænd, bidrog den dog selv paa mange Maader til at forøge og befæste deres Anseelse. Var Forholdet mellem Biskop og Kapittel spændt, benyttede begge Parter næsten bestandig Klosterformænd til at optage Thingsvidner, oversætte og

---

[1]) Rymeri foedera (3die Udg.) vol. I. p. II. 587.

[2]) Dipl. Norv. II. No. 35.

[3]) Dipl. Norv. II. No. 64. Suhm XI. 531.

[4]) Sverres Saga c. 132.

[5]) Dipl. Norv. II. No. 247.

[6]) Werlauff i Skand. Litterat. Selskabs Skrifter XVI. 110.

forkynde Pavebuller, kort til allehaande juridiske Forretninger. Men endnu større Tillid vistes Abbederne, ja endog simple Munke, naar de afsendtes af Erkebiskoppen for i hans Navn og paa hans Vegne at visitere i de fjernere Bispedømmer. En saadan Visitator hævedes derved til Biskoppens Overordnede, da han havde fuld erkebiskoppelig Myndighed til at irettesætte Biskoppen, paadømme geistlige Sager, give nye Befalinger o. s. v. Den oftomtalte Abbed Ritabjørn af Holm begyndte sin offentlige Løbebane som Erkebiskop Peters Fuldmægtig til Skalholts Stift 1226, hvor han skulde afsætte Biskop Magnus og indstevne ham for Erkestolen[1]). Ligesaa afsendte Erkebiskop Jørund 1306 Dominikaneren Bjørn fra Nidaros som Visitator til Island, hvorfra han imidlertid skilte sig uden Hæder[2]); ja en norsk Abbed, uden Tvivl Stein af Munkeliv, var endog hele den norske Kirkes Repræsentant paa det store Kirkemøde i Kostnitz 1415[3]).

Ligesaalidet er det usædvanligt i Norge som i andre Lande at finde Munke hævede paa Bispestolen, deels ved Pavens, deels og almindeligst ved Domkapitlernes frie Valg[4]). Men ogsaa dette var sædvanligst før den sorte Død og især i 13de Aarhundrede; senere var det yderst sjelden og kun Følge af særegne Omstændigheder, at Kapitlerne gik udenfor deres egen Midte. I 13de Aarhundrede bleve Abbederne Sigurd og Birger af Tuterøen valgte til Erkebiskopper, Abbed Askatin af Hovedø og Prædikebroderen Narve til Biskopper i Bergen, Abbed Orm i Tønsberg til Biskop i Oslo, Prædikebroderen Peter og Cisterciensferen Thorfinn til Biskopper i Hammer. Abbed Olaf af Nidarholm valgtes 1350 til Erkebiskop, Biskopperne Benedikt og Jakob den Ældre af Bergen havde før været Munke, ligesaa maaske Botolf af Hammer, og Biskop Alf af Grønland (ved 1350) synes forhen at have været Benediktiner i Munkeliv. Især var det dog Bispestolene udenfor Norge selv, der forsynedes med norske Klostermænd, eftersom de selv manglede Domkapitler. En Abbed af Holm blev 1321 Biskop i Skalholt, og efterfulgtes 1322 af den bergenske Dominikaner, Islændingen Jon Halthorsson, som igjen havde til Eftermand Jon

---

1) Script. Rer. Dan. III. 86. Hist. eccl. Isl. I. 309—312.

2) Hist. eccl. Isl. II. 152—153. 172—174.

3) Grams Anm. til Meursius, Lamis Udg. Coll. 560.

4) At omvendt Biskopper paa deres gamle Dage gik i Kloster, var ikke almindeligt i Norge. Det var Tilfældet med Biskop Reidar i Nidaros, der 1151 blev Munk i St. Viktor i Paris (Suhm VI. 106). Oftere lode de sig derimod optage i Klostrenes Broderskab, f. Ex. Biskop Audun af Stavanger i Minoritternes.

Endridssøn, Abbed i Selje. Samme Bispestol betroedes 1349 til Abbed Gyrd af Jonsklostret i Bergen. I 1405 blev Abbed Jon af Munkeliv Biskop i Skalholt, og 1420 omtrent var Minoritermunken Severin Biskop paa Færø; ja endog til Bispestole udenfor Nidaros Metropolitanhøihed forfremmedes norske Munke, idet f. Ex. en Franciskaner i Oslo Henrik først i 14de Aarhundrede blev Biskop i Reval[1]).

Med Hensyn til Abbedernes Ornat og Titulatur oplyser de norske Kilder intet Usædvanligt. De Segl, man endnu har tilovers, vise dem i samme Dragt som i Udlandet, med Tonsur og Krumstav. Titulaturen var ligeledes den sædvanlige: Abbed af Guds Naade (dei gratia[2]), licet indignus, lagdes stundom til), af Guds Taalmod, Miskund. Priorerne brugte ikke denne ydmygfornemme Titel, men kaldte sig kun „Brødre". Ligesaa have vi aldrig fundet Abbedisserne benytte Tillægget „af Guds Naade," da de i Almindelighed kun skreve sig: Søster N. N., Abbedisse. De kaldtes, eftersom de havde været gifte eller ikke, Frue eller Jomfru, en Hæderstittel, de saaledes i den Tid deelte med Dronninger og Kongedøtre. I Tilskrifter benævnedes Abbederne: værdige Fader med Gud, eller hæderlige Fader og reenlivede Mand; Paverne kaldte dem elskelige Sønner (dilecti filii). Som verdslige Magnater bare Abbederne, men ikke Priorer eller Gardianer, Herretitlen, og deres Rang var umiddelbart efter Biskopperne foran hvilkensomhelst af de verdslige Høvdinger.

§ 5. Klostrenes øvrige Beboere, Indretninger og Bygninger.

Fra de Styrende i Klostrene skulle vi nu gaa over til de Styrede, hvilke igjen bestode af forskjellige Arter med forskjellige Rettigheder og Pligter. Man maa i denne Henseende skjelne mellem 1) de egentlige Munke, Kanniker eller Nonner, der dannede Klostrets Kjerne; 2) Ungbrødrene eller Ungsøstrene, der forberedte sig til Klosterløfternes Aflæggelse; 3) Lægbrødrene og Lægsøstrene af forskjellig Art, og 4) Abbedernes og

[1]) Script. Rer. Dan. V. 517. De øvrige Beviissteder for det her Anførte ville forekomme i Specialhistorien.

[2]) Denne Titulatur, der skal antyde Vedkommendes guddommelige Bemyndigelse til at befale, brugte i Middelalderen foruden Kongerne tillige Biskopperne og Abbederne. Magister capellarum som afhængig af Kongedømmet tilkom den derimod ikke. Ved Reformationen bleve Superintendenterne Kongens saavelsom Kirkens Tjenere, og hiin Titulatur bortfaldt følgelig. At i et Brev af 1542 (Danske Magazin I. 341) Hans Reff fremdeles kalder sig „Biskop af Guds Naade", er derfor en besynderlig Trods eller en Feilskrift.

Kapitlets Tjenerskab (hjón, varnaðr, familia). Af disse kunne alene de to førstnævnte Arter henregnes til Klosterfolk i egentlig Forstand; de to sidstnævnte derimod henføres kun til Klostervæsenet, forsaavidt som de hørte til Klostrenes Befolkning, og i større eller mindre Grad vare underkastede de Indskrænkninger, som Ordensreglen eller Abbeden som Huusbonde foreskrev. Alle vare de derimod deelagtige i Klostrenes Friheder og Rettigheder, knyttede ved forskjelligartede Interesser til deres Vel, og forøvrigt i mange Henseender af stor Vigtighed for dem.

Munkene, Kannikerne eller Nonnerne dannede tilsammen et Konvent eller Kapittel, der i Forening med Klostrets Forstander afgjorde alle Sager vedkommende dets Eiendomsforhold, hvorom de fornødne Breve stedse udstedtes i Abbedens eller Priorens og Konventets fælles Navn. Uagtet nemlig Munkene med Hensyn til den aandelige Forsorg skyldte deres Foresatte blind og ubetinget Lydighed, deelte de dog de jordiske Forretningers Bestyrelse med ham, saa at han ikke uden sit Kapittels Samtykke kunde kjøbe, sælge eller paa anden Maade raade over Klostrets timelige Velfærd. I alle Kjøbebreve, Mageskifter o. s. v. paaberaabes derfor og stedse Konventets Samtykke i Forening med Formandens. En Følge af denne Konventets Ret til Stemme i Klostrets Pengesager var fremdeles, at Abbeden i det Mindste een Gang aarlig skulde aflægge Regnskab for sine Medbrødre over Klostrets Bestyrelse, at han ei uden Raadførsel med dem maatte paadrage Klostret Gjæld m. v.[1]). En anden Ret, som tilkom det samlede Kapittel, var Valget af Abbed eller Abbedisse. Denne frie Valgret var Klostrene hjemlet ved pavelige Buller og kongelige Erklæringer; dog undergik den Modifikationer, og var forskjellig for de forskjellige Ordener. Cisterciensernes og begge Tiggerordeners Valgret var ubetinget, og de kunde med fuld Ret protestere mod enhver Indblanding heri; men dette var ikke saa ganske Tilfælde med Benediktinerne og de forskjellige Augustinere, der under visse fastsatte Omstændigheder for enkelt Gang kunde tabe deres Valgret, som da tilfaldt Stiftets Biskop. Det Samme sees og at have fundet Sted med Cistercienserinderne. Seljes, Munkelivs, Halsnøs og flere Klostres Historie vil nærmere oplyse dette. At forøvrigt Kastelles Augustinere i 1403 overdrog deres Valgret til Abbe-

---

[1]) Denne Bestemmelse, der fattedes paa et Kirkemøde i Lyon 1245, var Aarsag til, at man i alle slige Gjældsbreve finder udtrykkeligt anført, hvortil de ved Laan tilveiebragte Penge skulde anvendes, saasom til Klostrets Bygning, Patiende o. s. v.

den i Ebelholt i Sjælland[1]), maa ansees som en Undtagelse fra Regelen, maaske for at løsrive sig fra Afhængigheden af Nidaros Erkebiskop og Domkapittel; ligesaa at Biskoppen af Stavanger paa Reformationstiden uden videre indsatte Abbeder i Utstein. I Almindelighed havde Munkekonventet stedse Valgretten ubetinget, medens derimod Biskopperne for nogle Klostres Vedkommende havde Tilsyn med Valget, samt enkelte Konventer behøvede hans Stadfæstelse, før den Valgte kunde tiltræde sin Post.

Til den anden Klasse af Klostrenes Beboere hørte Ungbrødrene (novitii). De fleste Munkeordener fastsatte nemlig et Prøveaar (Novitiat) for Enhver, der ønskede at optages i Ordenen, førend det tillodes ham at aflægge Munkeløfterne (profiteri, professionem facere). I dette Aar skulde Novisen strengt iagttage alle Ordenens Forskrifter, prøve sig selv om han følte sig skikket for Klosterlivet, samt enten bære Ordensdragten i Lighed med de egentlige Munke, eller en derfra forskjellig, særegen Novitiatdragt. De maatte, endog med større Strenghed end Munkene, iagttage Klausuren, og naar Aaret var omme, havde de Valget mellem igjen at træde tilbage i Verden, eller at optages i Konventet, og da som Munke undergaa Tonsuren, eller som Nonner modtage Sløret og den hvitidelige Indklædelse af Biskoppen. For Birgittinerordenen gjaldt, som ovenfor viist, særegne Bestemmelser om Optagelsesmaaden. — Disse Ungbrødre havde forøvrigt ingen Stemme i Kapitlet, ofte ikke engang Plads ved Munkenes Bord i Refektoriet, og ingen Anledning til at gjøre sig gjældende. Det er derfor intet Under, at man i vor Klosterhistorie saagodtsom aldrig finder dem omtalte. — En egen Art af vordende Klosterfolk dannede de saakaldte oblati og donati eller oblatæ (ofrede til Klostret), hvorved forstaaes Børn, som Forældre eller Værger allerede i den spæde Alder bestemte for Klosterlivet og helligede til Gud, saa at de ikke uden at betragtes og forfølges som Apostater i den modnere Alder selv kunde træde tilbage, og for hvis Underholdning og Opdragelse derfor en vis Sum udsattes. Paa denne Misbrug, der især fandt Sted blandt Benediktinerinderne og gjentagne Gange forbødes, har man og Exempler i Norge[2]). Det er let at indse, til hvilke sørgelige Misbrug en Sædvane førte, som gjorde umyndige Børn med deres Eiendom afhængige af Klostres eller Geistliges Begjærlighed efter at forøge deres Formue.

---

[1]) Script. Rer. Dan. VI. 176.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 67. No. 7. a. fasc. 96. No. 8. 1ste Udg. af dette Skrift S. 754.

Den tredie Klasse dannede Lægbrødrene (leikbræðr, fratres laici, conversi) og Lægsøstrene. Disse vare verdslige Personer af forskjellig Alder og Kjøn, som uden at aflægge Munkeløfterne, af forskjellige Grunde, af Alderdom, Vanførhed, Mangel paa kjær Slægt eller Arvinger, eller alene for at sikre sig et nødtørftigt Udkomme eller befries for selv at sørge for sit Gods's Bestyrelse, lode sig optage i Ordenens Brodrelag, og underkastede sig som Klosterbeboere en Deel af Regelen, ligesom de og i Almindelighed anlagde en Dragt, der betegnede dem som Klosterfolk [1]). Man maa her skjelne mellem de Lægbrødre, der for Betaling lode sig optage i Broderskabet og indtage i Klostret, og hvilke derfor og ofte forekommer under Benævnelsen præbendarii eller præbendariæ, og de Lægbrødre, der mod Løn tjente i Klostret, hvilke vi derfor henføre blandt Tjenerskabet, da deres Rettigheder neppe væsentligt vare forskjellige fra de almindelige Tjeneres. — Hiin første Art af Lægfolk kaldtes i Norge Proventfolk, próventumaðr eller próventukona, af det fransk-latinske provenda, d. s. s. præbenda, egentlig en Soldats daglige Ration; senere en Munks eller anden Geistligs daglige Kost, eller hvad der hertil blev henlagt. Saaledes er Ordet gaaet over i vort Oldsprog i de to sidste Betydninger. Gaarden Store-Hernæs paa Frosten blev af Harald Gille skjænket Nidarholm for Kong Magnus „i hans Provent", altsaa til hans daglige Underholdning, og Provent eller Præbende benævnes med et Fællesnavn det til et enkelt Alters Betjening eller en Kanniks Underholdning henlagte Jordegods [2]). Men desuden betegner det den Sum i Gods eller Penge, som en Person enten formelig gav et Kloster, en Domkirke eller Hospital, eller for sin Livstid indrømmede samme Nytten og Brugen af, mod at forsørges for sin Livstid, og i større eller mindre Grad erindres med Sjælemesser efter sin Død [3]). Underholdning, Bolig, Opvartning, Frihed o. s. v. var afhængig af og afpasset efter det indskudte Beløb. Den, der gav Meget, kunde i Klostret berede sig det mageligste og behageligste Liv, uden at være bunden til nogen besværlig Observans; den Fattigere derimod maatte finde sig i færre Bekvemmeligheder og ringere Kost,

---

[1]) Dette skede stundom i Dødens Stund, og de Personer, der saaledes i sidste Time lode sig optage i Broderskabet, kaldte man conversi ad succurrendum. Disse bleve da begravne i Ordensdragten.

[2]) Saaledes Sikulanda próventa, Hofvinar præbenda, Hægs præbenda, Straums próventa o. s. v., isæng i Øysteins Register.

[3]) I Munkelivs Brevbog S. 79 omtales, at Lendermanden Hr. Finn Gautssøn paa Mel havde givet Lysekloster en Gaard i Provent for sin Søn Herr

ja stundom tillige forpligte sig til at gjøre nogen personlig Tjeneste for sin Underholdning. Disse sidste bleve saaledes et Overgangsled til den egentlige tjenende Klasse. Ved en Proventmands Optagelse udstedtes af Klostrets Foresatte et formeligt Dokument (próventubref), hvori Gaverne og Rettighederne nøiagtig anførtes [1]).

Af Proventbrevene er det indlysende, at Klostrene, foruden deres Bestemmelse for egentlige Religiøse eller regelbundne Personer, tillige have tjent som Pleie- eller Forsørgelses-Anstalter, indrettede omtrent i Lighed med de nu saakaldte Hospitaler i Byerne, hvori aldrende Folk mod en vis Indskudssum sikre sig frit Huus saalænge de leve, Ugepenge eller andre faststatte Ydelser, og fri Begravelse efter deres Død. Det var forresten ikke blot Klostrene, men tillige Biskopperne og Kannike-Kommunerne, som paa samme Maade overtoge Forsørgelsespligten for dem, der ønskede at give sig i Provent hos dem, og Kongerne oprettede desuden særskilte Stiftelser i lignende Øiemed. Kong Haakon Haakonssøn stiftede St. Katharinas Hospital i Bergen, som Sønnen Kong Magnus 1276 med Biskop Askatins og Abbed Eriks af Munkeliv Raad forenede med sin Stiftelse Allehelgens-Hospital [2]). De heri forsørgede Almissemænd skulde have samme Forpleining som de Mænd, der vare hjemme i Munkeliv, hvorved tydelig Proventmændene der betegnes, og disse verdslige Hospitalers Forsørgelsesmaade synes kun deri at have skilt sig fra Klostrenes, at de ikke toge Penge for Optagelsen, hvoraf igjen Følgen blev, at Hospitalslemmerne bleve mere afhængige end Proventmændene i Klostrene. Hospitalerne arvede hine, medens disse vedbleve at raade over deres beholdne Gods, som ved deres Død tilfaldt Arvingerne, med Undtagelse af Sengen, der efter gammel Vedtægt tilfaldt Klostret. Hospitalerne bleve saaledes nærmest et Tilflugtssted for den fattigere Klasse; og de to her nævnte grundedes ved kongelig

---

Jon. Tittelen viser, at Sønnen havde været Ridder, og Proventet maa derfor vel enten have været Betaling for hans Opdragelse og Undervisning i Barndommen, eller og har man maaske, efterat han var bleven Ridder, maattet sætte ham i Kloster som affindig, spedalsk eller desl. jfr. Saml. til Norges Hist. I. 162.

[1]) Slige Proventkontrakter findes for Klostrenes Vedkommende i Munkelivs Brevbog S. 34. 58. 82. 100. Dipl. Arn. Magn. fasc. 92. No. 7. 16. Dipl. Norv. II. No. 66, og oftere i Diplomatariet (jfr. Sagregisteret under „Proventfolk"). De mærkeligste af dem forekomme iøvrigt i de enkelte Klostres Historie.

[2]) Fundatsen er trykt i Dipl. Norv. II. No. 16. Thork. Dipl. II. 63—65.

Gavmildhed, og vedligeholdtes senere tildeels ved milde Gaver. Da de paa Reformationstiden ødelagdes tilligemed Klostrene (ovenfor S. 69 ff.), vare de i Besiddelse af betydeligt Jordegods, som nu blev en verdslig Forlening istedetfor at anvendes til Fattiges Forsørgelse. Begge Forsørgelsesmaader vare gavnlige, ja nødvendige for deres Tid; de afhjalp et Savn, som nu føles i de protestantiske Lande, nærmest med Hensyn til ugifte Fruentimmer, og som har givet adelige og borgerlige Jomfruklostre og lignende Stiftelser i vore Dage sin Tilværelse.

Den fjerde og sidste Klasse af Klostrenes Beboere dannedes af Tjenere og Arbeidere af forskjelligt Slags. En Huusholdning saa vidløftig som et større Klosters maatte udfordre et betydeligt Tjenerskab, ligesom man paa en Tid, da Kunstfliden i Landet stod paa det lavest mulige Trin, maatte selv være forsynet med mange Slags Haandverkere og Arbeidere. Det er rimeligt, at mange af disse tillige vare Lægbrødre af Klostrets Broderskab, og dette gjælder vel især om saadanne Personer, der ansaaes værdige til at deeltage i Retshandlinger i Konventet. Paa slig Maade forekommer 1287 i Munkeliv en Arne grjótmeistare (Bygmester) og en Rane grjótsmiðr (Steenhugger) [1]), og i 1295 nævnes i Hovedøen en Thorstein Smed, Eirik Kjærtesvend, Hallkel Smed og Ølver Bagersvend [2]). De faste Tjenere og Haandverkere i Klostrene havde sit eget Bord (smiðaborð), hvortil ogsaa de mindre anseede Proventfolk gik. I et Inventarium paa Tuterøen fra Reformationens Tid nævnes [3]): et heelt Smederedskab, forskjelligt Snedker- og Tømmermands-Gods, hvoriblandt 7 Høvler, fuldt Glasmester- og Skomager-Verktøi, Fiskerbaade, Sildegarn m. v., hvoraf man seer, at de større Klostre med egne Arbeidere have ladet det til Gaardsdriften Fornødne forarbeide. Hertil kom endelig Abbedens og de rigere Proventfolks personlige Tjenere, samt alle til de ydre, grovere Sysler fornødne Underordnede, forsaavidt som de havde fast Tjeneste i Klostret. Man finder Abbedens eller Klostrets daglige Svende omtalte, hvilket antyder, at man foruden de faste Tjenere benyttede løse Arbeidere, blandt hvilke efter al Rimelighed de nærmestboende Leilændinger hørte, der betalte sin Jordafgift med Dagsarbeide ved Klostret [4]). Ligesaa nævnes Abbedens Kjerte-

---

[1]) Thork. Dipl. II. 109.

[2]) ibid. II. 169. Dipl. Norv. II. No. 36.

[3]) Inventarium paa Tuterøen. Münch. Dipl. No. 3184 og 3186.

[4]) Jfr. om saadan Dovning (dugnaðr) Dipl. Norv. I. No. 1115.

svende, Klerke, Løbere (cursores), Klostrets Bagersvende, Stegersvende o. s. v. Størrelsen af dette Tjenerskab var naturligviis endog i samme Kloster forskjellig til forskjellige Tider, og afhængig af Abbedernes Lyst til Pragt eller Sparsomhed, Munkenes og Proventmændenes Antal m. v., men ubetydeligt kan Antallet i intet Tilfælde have været i de større Klostre. I senere mageligere Dage toge neppe Munkene Haand med i de grovere Arbeider eller lode sig nøie uden Opvartning, og regner man sammen alle de Arbeider, som i et Kloster fordredes til Alles Beklædning, Bygningers Vedligeholdelse, Agerbrug, Fædrift, Fiskeri, Skovdrift og Havedyrkning, samt endelig Tilberedelser i Kjøkken og Bryggerhuus, Vask og Reengjøring, finder man at et talrigt Tjenerskab maa have været fornødent.

Hvormange Munke eller Nonner der i Almindelighed have været i de norske Klostre, lader sig ikke bestemme, da man kun finder faa Oplysninger derom, og Antallet i forskjellige Klostre og til forskjellige Tider var høist forskjelligt. Det talrigste Kloster-Samfund var Birgittinernes, der skulde have 85 Medlemmer af det dobbelte Konvent; men den idelig gjentagne Bøn om Brødre og Søstre fra Vadstena til Munkeliv viser, at det neppe har været muligt at holde Konventerne fuldtallige i Norge. I Nonneseter i Bergen var 1320 Cistercienserindernes Antal 35[1]), og i 1461 var der Prior og 11 Munke tilstede i Prædikebrødrenes Kloster i Oslo[2]). Johanitterne indskrænkede Brødrenes Antal til det mindst mulige (ovenfor S. 39); i Halsnø Kloster var Munkenes Antal fra Stiftelsen af fastsat, rimeligviis paa Grund af dets Hovedpligter: Gjæstfrihed og Sygepleie, og i 1310 blev det lagt Konventet til Last, at Tallet var formindsket[3]); men hvor stort det skulde været, nævnes ikke. I alle Tilfælde har Beboernes Antal inden ethvert Kloster, især udenfor Byerne, været stort, og vidløftige Bygninger nødvendige. Dette fremgaar og af de Klosterlevninger og Tomter af Klosterbygninger, som endnu ere tilovers. I det følgende Forsøg paa en Fremstilling af Klostrenes Bygningsmaade er Hovedøens fuldt udgravne og undersøgte Levninger lagte til Grund som den paalideligste

---

[1]) Dipl. Norv. III. No. 119.

[2]) Nye Danske Mag. I. 97—98. Nogle have vel desuden været fraværende paa Termination, ved Studium eller i andre Maader. I den ovenfor S. 111 nævnte Bulle synes 12 Munke at være antaget som et Middeltal.

[3]) Barth. IV. 407.

Veiledning, man nu har, og iøvrigt de beviislige Afvigelser derfra anførte [1]).

Man kan i Almindelighed skjelne mellem tre Arter Klosterbygninger: *Kirken* med Kirkegaard, *Klostret* med Have og *Bugaarden* med tilhørende Udhuse af forskjelligt Slags. Medens Træbygninger ellers vare de almindeligste her i Landet, vare Klostrene byggede af Steen, i det Mindste hvad de vigtigste Bygninger angaar. Klosterbygningerne dannede mestendeels, ligesom de gamle Slotte, en indbygget rummelig Firkant: *Gaardsrummet*, der gjerne var brolagt med flade Stene og omplantet med Løvtræer og havde en i Klippen hugget Brønd [2]). I dette Gaardsrum dannede i Hovedøen, Tuterøen, Rein, Selje, Utstein, Halsnø og Lyse Kirkens søndre Langvæg den nordre Side, og paa denne var en Dør, der satte Kirken i Forbindelse med Klostergaarden, medens Kirkens Hovedindgang var i Vestenden og udenfor Klostergaarden, hvis Port man altsaa ikke behøvede at aabne for at give Uvedkommende Adgang til Kirken. Saaledes har det været i Hovedøen, Utstein, Lyse, Tuterøen og Selje; kun paa Halsnø synes det, hvis iøvrigt den af sammes nu aldeles forsvundne Ruiner tagne Tegning er paalidelig, som om man maatte gaa over selve Klostergaarden for at komme til Kirkens Hovedindgang; men det er ikke usandsynligt, at ogsaa her den egentlige indre Klostergaard har været afluttet for sig og har dannet den sydøstlige 25

---

[1]) Om Hovedøens Klosterlevninger har man udførlige Oplysninger og Tegninger i Aarsberetningerne fra Foreningen til Norske Fortids-Mindesmærkers Bevaring, især for 1849; og en samlet Udsigt over vore Fortids-Levninger findes i N. Nicolaysens archæol.-hist. Fortegn. over Norges Levninger af Kunst og Haandverk fra Middelalderen. Chra. 1855. 16. Desuden har man i L. D. Klüwers Norske Mindesmærker (Christiania 1823. 4to) Grundrids af Munkeby, Tuterøen, Rein og Selje, samt et Prospekt af det sidstnævnte Klosters Ruiner; og i 1ste Hefte af Schønings Reise i Norge en Grundplan af Helgeseter Kloster og af Munkholm Fæstning samt Beskrivelse over de derværende Levninger af Nidarholms Kloster.

[2]) Nogle Maal kunne maaske interessere Enkelte. Efter Klüwer er Tuterøens indre Gaardsplads 55 Alen lang og 20—30 Alen bred, Reins 36 Alen lang og 22 bred, Seljes 30 Alen i Firkant, Lyseklosters ligesaa 25—30 Alen i Firkant, Nonneseters i Bergen (Lungegaardens) 56 Skridt i Firkant, medens det seer ud som Halsnøs Klosterbygninger have indsluttet et 55—80 Alen langt og 50—70 Alen (i Øst og Vest) bredt Gaardsrum med to endnu bevarede Brønde. Utsteins indre Gaard er ligeledes firkantet, og udgjør vel 25—40 Alen paa hver Side. Hovedøens er mindst, kun 27 Alen lang og 20 Alen bred, med Brønd i det nordøstre Hjørne.

—30 Alen brede og omtr. 50 Alen lange Deel af dette Klosters ellers uforholdsmæssig store Gaardsrum. Thi vel var dette Kloster en Pleiestiftelse, for hvis Brødre Klausuren maaske ikke har været saa streng, og det saameget mindre som dets Beliggenhed paa en Ø gjorde den mindre fornøden; men Klostrets Anlæg kan umuligt havt en Anordning, der begunstigede den frieste Adgang til selve Klostret, ved at lægge Indgangen til Kirken gjennem den indre Klostergaard[1]). Halsnø Klosterbygninger have derfor uden Tvivl dannet en meget stor Firkant, der atter var deelt i en større, ydre Gaardsplads, hvorfra Indgangen var til Kirken samt til Gjæsteværelserne, og i en indre af Kirkens Sydside og selve Klostret begrændset Klostergaard, der kun var tilgængelig for Munkene.

Klosterkirken begrændsede altsaa Gaardsrummet mod Nord, og de lignede, saavidt vi kjende dem, med Undtagelse af Nidarholms Kirke, vore sædvanlige ældre Steenkirker med Vaabenhuus i Vest, og Choret i Øst. Taarnet stod snart over Vaabenhuset i den vestlige Ende (paa Hovedøen og Selje), snart midt paa Kirken over Skibet (saaledes i Utstein). Af Nonneseter i Bergen (nu Lungegaarden) staa to Taarne, hvis Indre tyde paa Kapeller og i hvis ene Kjelder findes en herlig Brønd, endnu tilbage omtrent 60 Alen fra hinanden, og disse maa have udgjort Klostrets eller dets Kirkes Yderpunkter[2]). En Undtagelse fra den almindelige Bygningsmaade synes Reinskloster at have gjort, da det efter Klüwers Tegning (Plade 28, S. 94, 95) har dannet et Slags Korsbygning af forskjellig Alder og usædvanlig Anordning. Ligesaa har

[1]) Den Uregelmæssighed, som det samlede Gaardsrum danner, idet Kirkens vestre Ende indtager det ene Hjørne deraf, i Forening med de to Brønde, der hvis en Mellemmuur antages, ville komme til at høre hver til sit Gaardsrum, gjør denne min Formodning end rimeligere.

[2]) Ogsaa her ville vi anføre nogle Maal. Hovedøens Kirke er udvendig 90 Alen lang og 22 Alen bred, deraf Vaabenhuset 18 Alen, Skibet (indvendig) 27 Alen, og Choret 45 Alen. Dette danner et ligearmet Kors, idet to Fløie eller aabne Sidekapeller slutte sig dertil i Syd og Nord, hvilke tilsammen give 45 Alen udvendigt Maal. Denne Deel af Kirken viser sig aabenbart som en sildigere Tilbygning til den ældre Kirke, der nu kun udgjør Skibet og det nuværende Chors vestre Korsarm. Tuterøens Kirkes Grundvold er efter Klüwer 55 Alen lang og 20 Alen bred udvendig; den har paa Nordsiden ved Choret to med dette ved særskilte Døre forbundne Kapeller. I Halsnø Kirke var Vaabenhuset 10 Alen, Skibet 40 Alen og Choret 13 Alen langt, tilsammen udvendig 64 Alen. Bredden 22 Alen udvendig. Den har ingen Kapeller havt. Lyse Kirke er 66 Alen lang og 17 Alen bred udvendig;

Nidarholms Klosterkirke været af en særegen, i Norge usædvanlig Bygningsmaade, da den har dannet en Rotunde, omgivet af en ydre Ringmuur i 12 Alens Afstand fra den indre[1]). Denne maaske eneste Levning af saadan Bygningsmaade i Norge fortjener derfor Sagkyndiges Opmærksomhed. — I Klosterkirkerne var der, ligesom i Domkirkerne og andre anseelige Kirker, mange Altere. I Birgittinerklostrene skulde der være 13 Altere, et for hver af Prestmunkene; i Hovedøen var foruden Høialteret Øst i Choret, 3 Altere i Chorets nordre og 2 i dets søndre Fløi, samt mindst 3 Altere i Kirkens Skib. De øvrige Klosterlevninger give ikke herom tilstrækkelig Oplysning, og i Kilderne nævnes Altrene saagodtsom aldrig. I Munkeliv omtales kun St. Michaels Alter (Høialteret) og vor Frues Alter med hendes Billede over, ligeledes oppe i Choret[2]). I Prædikebrødrenes Kloster i Oslo var, foruden St. Olafs Alter, i det Mindste endnu et St. Anna viet Alter, der tilhørte St. Annas Gilde. De fornemste og kostbareste Begravelser vare i Kirkens Gulv ved de forskjellige Altere, men kun faa Gravstene ere nu tilovers, da de have været nemmest at tage til andet Brug.[3]). Nord og Øst om Kirken var Kirkegaarden, der i Hovedøen stod i Forbindelse med Kirken ved to Døre, den ene i Høichorets Nordside, den anden i Vestsiden af den nordre Chorarm.

Selve Klosterbygningerne eller Boligerne for Abbeden, Konventet og Lægbrødrene m. Fl. indtoge almindelig de øvrige Sider af Gaardsrummet. Dette var i Hovedøen rundt omgivet af en mod

---

Murene indtil 2 Alen tykke; paa hver Side af Choret ere to 21 Alen lange og (indvendig) omtrent 6 Alen brede Kapeller med Indgange fra Choret og fra det Frie. Ved Siden af det sydlige til Klostergaarden stødende Kapel er endnu en mindre, kun 2 Alen bred og 11 Alen lang særskilt Afdeling med Dør fra Kapellet og to Vinduer ud til Klostergaarden, der maaske har været Bibliothek eller Opbevaringssted for Kirkens Kar (skrúðhús). Et lignende Rum findes i Hovedøen.

[1]) Schønings Reise i Norge II. 1—10, med en Grundtegning af Munkholmen 1770, da hiin Rundbygning allerede forlængst havde faaet sin nuværende militære Bestemmelse.

[2]) Munkelivs Brevbog, 28. 84. 85. 165.

[3]) I det nordre Kapel i Lysekloster Kirke er afdækket en i Gulvet indfældet huggen Steenkiste, med Form for Ligets Hoved vendende mod Vest, og i Hovedøens Kirke fandtes 5 Ligstene i Choret og en i Chorsgangen. Under flere af disse fandtes en Mængde Skeletter lagviis nedlagte, de øverste i Norden, og ingen Spor af murede Gravrum eller Kister.

Gaarden aaben 4 Alen bred Buegang eller Svalgang, **Chorsgangen**, som bares af en buet Søilerad af huggen Steen og rimeligviis har været overhvælvet med Korshvælv. Gulvet i denne Gang var belagt med Steenheller og i den Deel af Gangen, der gaar langsmed Kirkens Sydside, findes Begravelser. Rundt om denne Svalgang laa selve **Klosterbygningen**, hvis enkelte Rum næsten alle have særskilt Indgang fra samme, ligesom herfra har været Indgang til Klostret fra det Frie. Den ældste Indgang har været i Nordenden af den vestre Gang lige udenfor Kirkens sydvestre Hjørne, men denne Indgang er bleven gjenmuret, da Kirken har faaet en Udvidelse her mod Vest (Vaabenhuset), og en anden yngre Teglsteens Indgang gaar fra den søndre Chorsgang ud mod Øst. Klostrets Pragtrum ligger mellem Kirkens Chor og denne Port, i den østre Gang; det er 13 Alen i Firkant, og dets Loftshvælv har hvilet paa en rigt udstyret Pille i Midten. Døren og begge Vinduerne have været spidsbuede. Formodentlig har dette været Abbedens Talestue og Konventets Høitidsrum. I den modsatte vestlige Gang var nærmest Kirken Klostrets største Værelse, langt simplere udstyret, formodentlig Konventstuen. Klostrets søndre Fløi synes at have dannet de for Huusholdningen fornødne Rum, hvoriblandt man med Bestemthed kan paavise Kjøkkenet og Forraadskammeret. I Kjøkkenvæggen er et Hul, maaske Birgittinernes rota sororum. I denne Fløi synes og Fængslet (carcer) at have været, og den staar ved 2 Døre fra Svalgangen i Forbindelse med det ydre Gaardsrum. I det Hele bærer Hovedøens Ruiner mærkelige Spor af Ombygninger og store Forandringer i den indre Anordning baade af Kirke og Kloster, hvilke rimeligviis for en Deel skyldes Birgittinernes korte Ophold her (ovenfor S. 64). Paa Klosterbygningens Sydside var Kjøkken-Gaardsrummet og i Øst og Syd Have. Alt var omgivet af en Muur, hvoraf endnu kjendelige Spor paa mange Steder sees. Omtr. 100 Alen i Vest for Kirkens Hovedindgang ligger en anden mindre Bygning, der uden Tvivl har været Bolig for Portneren (ostiarius), skjønt den rimeligviis tillige har afgivet Herberge for Fremmede. Den bestaar nemlig af to Hoveddele, adskilte ved en 8 Alen bred Aabning, fra hvilken i lige Linie mod Syd endnu tydelige Spor af en Vei ned til Klosterbryggen kan eftervises. Hiin Aabning er atter ved en Pille deelt i to ulige store Dele, den ene med $1\frac{1}{2}$ Alens, den anden med 4 Alens Aabning. Udenfor denne Pille er et Værelse i hver af de to Bygninger, hvilke jeg antager bestemte for Gjæster eller Pilegrime. Aabningerne mellem Pillen formoder jeg have

været optagne af en mindre Dør til dagligt Brug og en større Port til Processioner, og indenfor dette Klostrets yderste Hegn findes ligeledes Rum paa begge Sider, af hvilke et maa have været Portnerens. Denne lille Bygning er bygget af hugne Stene og i samme Stiil som Klostret, saaledes ganske vist ligesom dette fra Midten af 12te Aarhundrede, og den er interessant, fordi man hidtil ei kan paavise nogen tilsvarende, i det mindste ikke her i Norden.

Saaledes har Bygningernes Anordning i Hovedøens Kloster været, og den giver os et hidtil savnet Holdepunkt til Forklaringen af de øvrige norske Klostres Bygningsmaade, af hvis Ruiner vi have mindre tilbage, eller hvis endnu staaende Bygninger i Tidens Løb have undergaaet større Forandringer. Saaledes er paa Utstein Gaardsrummet ligeledes heelt indbygget, og en lukket Port fører ind fra Vesten, medens en hvælvet Gang fører i Vinkelen mellem begge Hovedbygninger ud til Haven i Syd; men de mange Forandringer, som dette endnu beboede Klosters Bygninger have været underkastede, gjør det umuligt nu at paavise, hvorledes selve Klostret har været indrettet. Halsnø Klosters Gaardsrum var, som anført, uden Tvivl afdeelt i to Dele, og den endnu (i 1843) staaende saakaldte Steenstue, hvis vestlige Dør fører ud til det ydre Gaardsrum, har rimeligviis været Sygestuen. Denne Bygning sattes ved en anden Dør mod Øst i Forbindelse med det indre Gaardsrum og selve Klosterbygningen. Denne udgaar ret mod Syd fra Kirkens Skib, er 47 Alen lang og 15 Alen bred udvendig. I Vest ud mod Gaardsrummet ere 4 Døre fra forskjellige Rum, og mod Øst fører en Dør ud til Kirkegaarden og en anden ud til Haven. Bygningen har i det Hele bestaaet af 7 Rum af forskjellig Størrelse; et af dem synes ikke at have havt nogen Indgang. Det er kun 5½ Alen langt og 3 Alen bredt, formodentlig Fængslet. Yderst indtages hele Bygningens Dybde af et stort Rum med Dør til Gaard og til Have, indvendig 13 Alen langt og 11 Alen bredt, og dette staar ligesaalidt som et lidet tilstødende Værelse i Forbindelse med de nærmest Kirken liggende 4 sammenhængende Værelser, hvoraf et lidet med 4 Døre vel kun har været en Gang. Naar man tager Hensyn til de faa Bekvemmeligheder, hvormed man i Middelalderen lod sig nøie, er det rimeligt, at denne ene Bygning har udgjort hele det egentlige Kloster, der da har bestaaet af Forstue eller Gang, to Værelser for Abbeden, en Kapittelstue, Spisestue og Arbeids- eller Sovestue for Munkene. De øvrige mange Bygninger,

man kan paavise og som tildeels endnu staa tilbage[1]), ville ligefuldt behøves for de mange Klosterbeboere udenfor Konventet, samt særlig for Halsnøs Vedkommende til Syge- og Gjæsteværelser. Disse ligge imidlertid alle mere mod Vest, udenfor den formodede indre Klostergaard, og støde umiddelbart til Udhusene[2]). — Selje Kloster er efter Klüwers Tegning (Pl. 33, S. 134) anlagt efter samme Grundplan som Hovedøen, men var meget mindre. Svalgang synes her kun at findes i Syd og Vest. Klostrets samtlige Rum ere 8, hvoraf et staar i Forbindelse med Kirkens Chor, altsaa vel Kapittelsstuen, et andet ligger for sig selv mod Øst (Abbedstuen?), de øvrige 6 derimod langs Svalgangen. Disse kunne ikke, som Klüwer antager, være Cellerne, da de hertil ere altfor store, og desuden næsten alle staa ved Mellemdøre i Forbindelse med hinanden. Noget anderledes beskrives Helgeseter Klosterbygninger efter en Synsforretning af 1559[3]), idet Klosterbygningen her skal have dannet en ret Vinkel med Kirkens sydvestlige istedetfor dens sydøstlige Ende, men ogsaa her gjenfinder man ellers i det Hele taget samme Anordning. Om Birgittinernes Klosteranordning er allerede før talt S. 58 og 63, hvortil intet for Munkelivs Vedkommende kan føies, da dette Kloster forlængst er aldeles jævnet med Jorden.

Norske Benævnelser paa de forskjellige Dele af Klosterbygningerne forekomme sjelden; endnu sjeldnere paa en saadan Maade, at nogen klar Forestilling om dem kan dannes. Ved lopt maa efter den sædvanlige Talebrug forstaaes Sal eller lignende Rum i andet Stokverk; ved stofva derimod tilsvarende Rum nedenunder. Abbedens Loft, hans Stue, hans nye Stue, ja endog hans Huse, altsaa særskilte ham forbe-

---

[1]) Det er forøvrigt neppe sandsynligt, at alle de mange Bygninger, hvoraf man her kan paavise Spor, have været samtidige. Det er mere end rimeligt, at flere af dem i senere Tider, da Halsnøen ofte beboedes af Lensherren eller dennes Foged, have afløst de ældre Bygninger, hvoraf man nu ved Eftergravning ogsaa har fundet Tomterne.

[2]) I første Udgave (S. 225—227 jfr. 797) har jeg her meddeelt en Grundplan af Halsnø Klosterruiner, som nu er udeladt, da Hovedøens Levninger med de derover offentliggjorte udførlige Tegninger og Beskrivelser gjør den unødvendig. Den ligeledes før leverede Plan af Lyse Kloster er udeladt, forbi den for den vigtigste Deels, Klostrets, Vedkommende grunder sig paa en i flere Henseender urigtig Tegning. Lyse-Kloster har uden Tvivl i alt Væsentligt ganske lignet Hovedøen.

[3]) Schønings Reise I. 13—14.

holdne Bygninger, omtales i Munkeliv[1]), ligesaa Abbedissens Stue (abbadísu stofva) i Oslo, i hvilken verdslige Forretninger foretoges. Det i fremmede Klostre saa ofte forekommende Talegitter (parloir), der skilte de Besøgende fra Klostrets Beboere, kaldes i norske Breve tala-port. I Munkeliv nævnes i Birgittinernes Tid saavel Søstrenes som Brødrenes Taleport. Konventstuen (conventstofva, setstofva) var et dagligt Fællesværelse for Kapitlets Medlemmer, hvor ligeledes Fremmede ofte indfandt sig for at afhandle verdslige Sager med Munkene. Ligesaa nævnes Søvnhuset (dormitorium), hvori Munkene havde deres fælles Sovestue, i hvilken ogsaa selve Abbederne i nogle Klostre (Halsnø og Utstein) skulde ligge[2]). Spisesal (refectorium) og Fangehul (carcer) nævnes kun i Breve paa Latin, og vi have ikke fundet norske Benævnelser paa dem, ei heller paa Gjæstebygningen (domus hospitum)[3]) i Halsnø. Ogsaa i Klostrene finder man, ligesom endnu tildeels hos Almuen Vestenfjelds, Kjøkkenet (eldhús) i en særegen fra de øvrige adskilt Bygning[4]). Til Celler eller særskilt Sove- og Arbeidsrum for hvert Medlem af Konventet gives der hverken i Ruinerne eller de skriftlige Kilder noget Spor; de vare ei heller i Brug hos alle Ordener, da f. Ex. Tiggermunkene skulde have fælles Sovestue og flere andre norske Klostre havde den; da saaledes Celler i det Hele ei var en Nødvendighed, have de sikkert ikke været i Brug i Norge, hvor Vinterkulden vilde gjort deres Opvarmelse nødvendig. Selv om man derfor med ældre Forfattere vil gjette, at Cellerne have været byggede af Træ ovenpaa den undre Steenbygning, en Bygningsmaade, som var temmelig almindelig i Norges Byer, og at dette er Grunden til, at de ei kunne eftervises i Ruinerne, maatte man dog deri fundet Spor efter den Mængde Skorsteenspiber, som Celler for et talrigt Konvent som Hovedøens vilde udkrævet. Men dette er ikke Tilfældet. Har noget norsk Kloster havt Celler, maa det have været Munkeliv; thi Vadstena Klosterregel[5]) foreskrev, at hver Broder skulde have sit særegne Sovekammer, og Bergens milde Vintre i Forening med Fortidens beskedne Fordringer paa Huus-

---

[1]) Munkelivs Brevbog S. 30. 66. 100. 111.

[2]) Jfr. disse Klostres Specialhistorie, og det i 1ste Udg. trykte Brev S. 785.

[3]) Barth. IV. 407. Sammesteds nævnes og officinæ et domus circa claustrum, hvilket ganske passer paa de til den sidste Tid staaende Levninger af Klostrets Tjenerbygninger og Udhuse.

[4]) Saaledes paa Utstein og Halsnø.

[5]) Lindstrøms Udg. S. 45.

varme gjør det dog muligt, at man her har kunnet hjælpe sig uden Kamin.

Forsaavidt som Kirken og Klostrets forskjellige Bygninger ikke aldeles indsluttede Gaardsrummet, var dette indesluttet med en Muur eller et høit Plankeverk, og slige have desuden omgivet samtlige Bygninger, Kirkegaarden og Haven. Munkeliv i Bergen synes at have været omgivet af en Muur¹), Prædikebrødrenes Kloster i Oslo derimod skiltes kun ved en Skigaard fra Chorsbrødrenes Gaard²). Hovedøens ydre Hegn kan endnu paa flere Steder gjenfindes. — Endelig laa Bugaarden eller Ladebygningerne og de til Gaardsbruget nødvendige Udhuse deels indenfor deels udenfor Klostrets Mure. Om disse Bygninger findes i Kilderne ingen Oplysning, men det er heller ikke nogen Grund til at antage, at de have været forskjellige fra de sædvanlige Udhuusbygninger paa de større Gaardbrug i Landet. Tomterne efter dem kunne paa flere Steder endnu paavises. — Man kunde spørge, om de norske Klostre undtagelsesviis have været befæstede, saaledes som det var Tilfældet med Bispegaardene paa de fleste om ei alle Steder³). Hvad Munkeliv i Birgittinernes Tid angaar, da synes Kirkens Taarn at have været baade høit og stærkt. Det blev derfor Tilflugtssted for den af Tydskerne forfulgte Lensherre Hr. Olaf Nilssøn, og i Forening med Kirken og Klostret samt de høie Havemure, kan det af Beretningen om Tydskernes Oprør⁴) sees at have udgjort et fast Sted; dog havde det neppe nogen Befæstning i egentlig Forstand. Med noget bestemtere Udtryk taler derimod Abbed Henrik af Utstein i sit Klageskrift over Biskop Hoskold (omtr. 1514) om sit Klosters Fæstningsverker, da han nævner Klostrets Volde og Forskandsninger, Taarn og Mure⁵); men hele dette Dokument bærer tydeligt Overdrivelsens Præg, og man tør vel her ikke mere end ellers tage hans Udtryk bogstaveligt. Forresten

---

¹) Munkelivs Muur, der strakte sig mod Marken i Bergen, stod endnu mod Enden af 16de Aarhundrede. (Dipl. af 22de September 1583 i Bergens Museum).

²) Haak. Haakonss. Saga c. 236.

³) Biskoppens Taarn i Stavanger, Oslo og Hammer forekomme som Befæstninger. Biskopskastellet i Oslo omtales som Byens vigtigste faste Punkt i 1240. Haak. Haakonss. Saga c. 236. jfr. Dipl. Norv. III. No. 736.

⁴) Skandin. Litterat.-Selskabs Skrifter. XVI. 91—120.

⁵) Hans Ord (1ste Udg. af dette Skrift S. 782) ere følgende: „Item paulo post, videlicet vice quarta, prædictus episcopus Hosculdus ingenti suo

vare alle Klostre paa Grund af deres Bestemmelse usædvanligt fast byggede og, som anført, ved høie Ringmure eller Plankegjærder skilte fra de ydre Omgivelser.

Foruden de her nævnte Bygninger havde de større Klostre Underbrug paa fjernere Steder, hvilke forestodes enten af Lægbrødre, eller af Munke der indfandt sig der til visse Tider, og saaledes have givet Anledning til deslige Avlsgaardes Forvexling med virkelige Klostre. Der er nemlig al Grund til at antage, at f. Ex. Opedal i Hardanger har været en saadan Bugaard under Lyse, Munkeby i Skogn under Tutersøen, Blakestad i Asker under det osloiske Nonneseter, og Munkebu (nu nedre Fos) ved Akerselven under Hovedøen. Naar sildigere Forfattere have benævnet slige Gaarde Filialklostre, da have de maaske dermed forbundet et lignende Begreb, men da dette fra Udlandet laante Navn ingensinde forekommer i norske Kilder, derimod Bugaardene oftere omtales, saa gives der ingen Grund til at benytte en Udtryksmaade, der desuden kunde foraarsage Misforstaaelse. — Fremdeles synes det som de større Klostre paa Landet i Almindelighed have havt et Afstrædested for Abbeder og Munke i nærmeste By, naar deres mangehaande Forretninger nødte dem til i nogen Tid at opholde sig der, og en saadan Klostergaard i Byen stod sandsynlig i Forbindelse med et Hospitium eller lignende Indretning, hvorved Klostret kunde opfylde sin Gjæstfrihedspligt. Hertil kan man maaske regne Lyseklosters Salteyðuhús i Bergen, den saakaldte Múnkagarðr, senere Munkekloster-Gaard i Oslo, formodentlig tilhørende Hovedøens Kloster, og Gimsø Klostergaard i Skien.

Om de i selve Byerne beliggende Klostres Bygninger veed man forøvrigt saare lidet bestemt, da saagodtsom overalt ethvert Spor af dem er forsvundet. De mange for Landbovæsenet fornødne Udhuusbygninger faldt her bort, men istedet derfor behøvede de desflere Bygninger for Proventfolkene, samt Søboder, Kjældere o. s. v. til Op-

---

sociato exercitu in præfatum monasterium nocturno tempore cum bombardis, ballistis et aliis rebus bellicis hostiliter irruens, adductisque secum scalis & .... scansilibus aggeres & fortalitia eius confregit, turrim murosque transscendit." Men i en paa Dansk forfattet Klage i samme Anledning nævnes alle disse Befæstninger ikke, men han omtaler kun, at Biskoppen førte Stiger med sig, og ved Hjælp heraf trængte ind gjennem Taarnvinduet og derfra kom ind paa Søvnhuset, hvor han greb Abbeden i hans Seng. (1ste Udg. S. 787).

bevaring af Varer af alle Slags, hvori Landskylden erlagdes. I det Hele finder man, at Klosterforstanderne her, ligesom Geistligheden i det Hele, ivrig stræbte at erhverve sig faste Eiendomme i Byerne, for atter at udleie dem. De fleste af de bekjendte Gaarde i Oslo tilhørte henimod Reformationstiden begge Kollegiatkirkerne eller andre geistlige Stiftelser; Munkebryggen i Bergen havde Navn af og tilhørte Munkeliv Kloster, som her havde mange Søboder. Ja hele Strøget paa denne Kant af Nordnes mellem Puddefjord og Vaagen synes næsten udelukkende at have været i dette Klosters Eie, som ved Kjøb, Mageskifte, Gave, o. s. v. erhvervede sig en Gaard paa dette Strøg efter den anden. Især lagde Munkeliv sig en Mængde Bygaarde til mellem 1418 og 1430, formodentlig i Anledning af den Udvidelse, Klostret behøvede til Birgittinernes Modtagelse. Indenfor Munkebryggen laa Jonsbryggen, der dog nok kun havde Navn af og ei tilhørte det strax op for samme liggende Jonskloster. Hovedøen og Olafsklostret i Oslo havde ligeledes Søboder, Pakrum, og det sidste flere Leiegaarde i Oslo, og synes at have havt sine Proventfolk boende i disse. Endelig bør man ved at tale om Klostrenes Bygningsmaade nævne Olafsklostret i Hammer, der ifølge en efter Reformationen forfattet Beskrivelse over Byen [1]) stod i umiddelbar Forbindelse med Domkirken, Bispegaarden, Kannikernes Gaard og Skolen, saa at man kunde gaa under Tag fra den ene Bygning til den anden; ligesaa omtales de mange Herrekamre (Gjæstestuer), der fandtes i dette Kloster. Alt dette er senere ved en Vandflom gaaet ud i Mjøsen.

§ 6. Klosterfolks Sysler, Levemaade, Sæder og indre Forhold i det Hele.

Af hvad der i Begyndelsen af 1ste Afsnit er sagt om Munkevæsenet i Almindelighed, fremgaar det, at Agerbrug og Havedyrkning, Haandarbeide og videnskabelige Sysler skulde være de legemlige og aandelige Beskæftigelser, hvortil Munkenes Tid skulde anvendes udenfor deres egentlige gudstjenstlige Handlinger. Disse sidste, der ved Munkevæsenets Opkomst, da Afsondringen fra Verden strengt iagttoges, bestode i Huusandagt i strengeste Forstand, i Selvbetragtning, Spægelser og Pinsler, eller i det Høieste i en privat Gudstjeneste i Klosterkirken,

[1]) Thaarups Magazin II. 254 ff.

havde, da Munkevæsenet naaede Norge, allerede forlængst antaget et mere offentligt Præg. Det er i foregaaende § viist, at Klosterkirkernes Hovedindgang var anbragt udenfor Klostermurene, saa at enhver Fremmed naarsomhelst kunde gaa derind, forrette sin Andagt og deeltage i Tjenesten, der saaledes her blev ligesaa offentlig som i Sognekirkerne. Da en af Klostrenes vigtigste Indtægter (ovenfor S. 99 ff.) grundede sig paa de saakaldte „gode Gjerninger", d. e. Messer, Bønner, Vigilier o. s. v., som i Klostrene forrettedes, blev naturligviis disses regelmæssige Afholdelse (tíðagerð) til fastsat Tid og Time en af Munkenes sædvanligste daglige Sysler. Kirketjenesten bestod da deels i den almindelige, kanoniske Jagttagelse af „Tiderne" (horæ canonicæ, ogsaa regulares, forsaavidt som Ordensreglen foreskrev nogen Afvigelse fra Kanon), som daglig skulde holdes 7 Gange ifølge Kirkens ældste Forskrifter [1]), deels i den ved Testamenter, Gaver eller paa andre Maader betingede Udførelse af Vigilier eller Sjælemesser for Klostrets Velgjørere, og hvorom Sjæleskraaen eller Aartidebogen indeholdt fornøden Oplysning. Efterhaanden som Gaverne tiltoge, bleve disse Messer naturligviis mange og besværlige for Munkene, og man finder derfor og allerede tidlig Klager over, at Tiderne ikke nøie overholdtes. Det gik naturligviis først ud over de kanoniske, fordi disses Overholdelse ikke som Vigiliernes vare underkastede Privatmands Kontrol, og nærmest blev det den besværlige matutina (Kl. 3 om Morgenen), som forsømtes. Saaledes anføres i nogle Klagepunkter mod Halsnø Munke ved Aar 1310 [2]), at de Fleste af dem sjelden indfandt sig ved denne Tjeneste; ligesaa førtes 1527 Klage for Provindsialen over Prædikebrødrene i Bergen, at de ikke „retfærdede deres Tider, da de vel stundom sang Natsang (vespera), men aldrig Ottesang" (matutina) [3]); ja den før omtalte Abbed Mathias i Tuterøen havde ikke holdt Messe i eet Aar, ikke læst sine Tider i 3 Aar, og var ikke kommen i Otte- eller Aftensang i 3 til 4 Aar [4]). Bestemte Vidnesbyrd om at Vigilierne forsømtes, have vi derimod ikke stødt paa, og ved disse kom efter det ovenfor Oplyste jo ogsaa Egennytten saaledes med i Spillet, at alene denne maatte tvinge Munkene til at udføre disse gudstjenstlige Forpligtelser, om det end skede uden Lyst eller Andagt, og

---

[1]) De vare: matutina, prima, tertia, sexta, nona, vespera og completorium.

[2]) Barth IV. 407.

[3]) Münch. Dipl. No. 2194.

[4]) Anf. St. No. 3187.

med en uanstændig Hurtighed. Hermed toge de det vist saameget mindre nøie, som Messen ansaaes for opus operatum, som en i og for sig fortjenstlig Gjerning, der uden Hensyn til Sindelaget, hvormed den udførtes, bragte Velsignelse for Levende og Døde. — En egen Art Sjælemesser opstod derved, at Klostre af samme Orden indgik Forening om gjensidigen at erindre de i Klostrene Afdøde. En saadan sluttedes omtr. 1443 mellem Gimsø Kloster og Nonneseter i Oslo, hvorved de lovede at erindre hinanden i deres Bønner og holde Messer over de i begge Klostre døde Nonner [1]). — Til disse stadige og kirkelige Forretninger kom fremdeles for enkelte Klostre, som havde denne Ret, Begravelser, Besøg hos Døende o. desl., samt endelig for Alle den almindelige Gudstjeneste paa Helligdagene.

Mellemtiden mellem de ovennævnte Messer og Tider anvendtes forskjelligt efter de forskjellige Ordensregler, ja selv inden samme Kloster, efter den Enkeltes Dannelse, Evner og Tilbøielighed. Om Munkenes Benyttelse til Forretninger udenfor deres Kloster eller i det Hele i fremmed Øiemed er talt i § 4; nu skulle vi derfor kun omtale, hvorledes de have anvendt deres Tid i det Daglige hjemme. Her maa man udentvivl skjelne mellem sildigere fordærvede Tider og den første Tid, Munkevæsenets gyldne Alder i Norge, indtil henimod Enden af 13de Aarhundrede, da endnu de faste Indtægter vare faa, og Arbeiderne i og ved Klostret mange; da tog vel endnu Munken selv som oftest fat med baade paa Ageren, i Skoven og i Haven, baade som Bygmester, som Gartner og Avlskarl: da sad vel og endnu Nonner flittige ved Rok og Væv for at skaffe tilveie det Fornødne til Alles Beklædning. Men Klostrenes Beboere arbeidede for sig selv alene, hverken for Efterkommere eller den ydre Verden, og saasnart derfor Klostret var tilstrækkelig forsørget, og de nødvendige Forretninger kunde blive udførte ved Lægbrødrene eller Tjenerne, bleve Munkene og Nonnerne selv som oftest Lediggængere.

Reglerne fastsatte Afskrivning, videnskabelige Sysler, eensom Selvbetragtning, Faste og Pønitentse som Afverling med de gudstjenestlige Handlinger. Dog, naar disse sidste vare affærdigede, var ogsaa som oftest Munkens Dagverk endt. Det Aandssløvende ved en idelig Opramsen af udenadlærte latinske Bønner, i Forening med slet Exempel og Mangel paa Forkundskaber og Veiledning, avlede en Ligegyldighed for aandelig Sysselsættelse og en Begjærlighed efter sandselig Ny-

[1]) Registraturen af 1622 over Breve paa Agershuus.

delse, som maaske har været større i Norge end i andre Landes Klostre. Biskopperne stræbte i Begyndelsen af 14de Aarhundrede at hjelpe paa de norske Munkes „Ukyndighed og boglige Uvidenhed“ ved at paabyde Klostrene at sende Brødre med gode Evner udenlands til Studium (ovenfor S. 94. 95), men dette har neppe baaret stor Frugt, da Studiernes Forfald senere aarlig tiltog i hele Riget. Hvorvidt imidlertid Munkene i boglig Dannelse væsentlig have staaet tilbage for den sekulære Geistlighed, lader sig nu neppe oplyse. Der er kommet saare faa Vidnesbyrd om deres Videnskabelighed til vor Kundskab, men da en ofte egennyttig Iver paa Reformationstiden ødelagde de „papistiske Bøger“, og en uhørt Vandalisme senere tilintetgjorde, hvad den første Storm havde levnet, er vissselig de fleste Vidnesbyrd om deres stille Flid gaaet tabte, og man ledes derved let til at dømme dem haardere end de maaske have fortjent. Vi ville da her samle de sparsomme Efterretninger om Munkens boglige Sysler, som ere levnede.

Som egentlige Forfattere kjender man yderst faa norsk Munke. Den ældste og mærkeligste, for ei at sige eneste, bliver Munken Thjodrek eller Diderik i eller ved Nidaros, der levede ved Midten af det 12te Aarhundrede, og har efterladt sig en i Lybek tilfældig genfunden kort Norges Historie paa Latin, der gaar til Borgerkrigenes Udbrud [1]). Et for hans Tid ikke ubetydeligt Bibliothek maa have staaet til hans Raadighed, da han foruden Bibelen citerer Origenes, Eusebius Augustin, Gelasius, Hieronimus, Beda og flere Kirkefædre; blandt Middelalderens Historieskrivere: Jornandes, Paulus Diakonus, Sigebert Gemblacensis m. Fl. og blandt Klassikerne: Plato, Plinius den Ældre, Lucan, Horats, Ovid og Proba Falconia, som han forvexler med Virgil [2]). Har hans Kloster eiet alle disse Bøger allerede ved Midten af 12te Aarhundrede, har dette havt et for sin Tid usædvanlig velforsynet Bibliothek, ja selv om man antager, at han nu og da har citeret efter Hukommelsen, og at mange af disse Bøger have tilhørt Erkebiskoppen, Domkapitlet og andre Geistlige eller Klostre, bliver dog disse Thjodreks Citater altid et skjønt Vidnesbyrd om boglig Syssel saa høit op mod

[1]) Thiterici monachi Historia de antiquitate Regum Norvagiensium, udgivet af B. C. Kirchmann, Amsterdam 1684. 8, og derefter aftrykt i Scipt. Rer. Dan. V. 311—341. I Dedikationen til Erkebiskop Eystein antyder han sig som Nordmand.

[2]) Jfr. Suhms Fortale til Udgaven i Script. Rer. Dan. V. 311—312. Suhms Danm. Hist. VII. 543.

Nord. Kong Haakon Haakonssøn, der fandt stort Behag i Ridderromaner, lod flere slige hjembringe fra Spanien, Frankrige og England, samt oversætte paa Norsk, tildeels ved en Munk Robert[1]). Den ovenfor S. 117 nævnte Franciskaner, Broder Mauritius, har paa Latin skrevet en Beretning om en Reise i Spanien og det hellige Land, som han med Hr. Andres Nikulassøn o. Fl. foretog ved Midten af 13de Aarhundrede, men hvoraf man alene har nogle faa Blade tilbage[2]). Som Forfattere maa og nævnes Islændingen Eystein Asgrimssøn, en Tidlang (1343—1357) Munk i Helgeseter, der har digtet det berømte Digt Lilia i 100 Strofer til Jomfru Marias Ære[3]), og Nordmanden Jon Halthorssøn, Prædikebroder i Bergen, der 1322 blev viet til Biskop i Skalholt, i hvilket Embede han udmærkede sig ved Nidkjærhed og Fromhed. Han var og en lærd Mand, havde studeret i Paris og Bologna, og ansaaes efter sin Hjemkomst fra Udlandet for den lærdeste Klerk, som havde været i Norge[4]). Han har efterladt og nogle Fortællinger, blandt Andet en Beretning om Erkebiskop Absalons Død[5]), samt en Oversættelse af et fransk Digt, kaldet Klarus Saga Keisara-sonar. Han døde under et Besøg i Bergen 2den Febr. 1339, og blev paa Biskop Haakons Bekostning begraven i sit forrige Hjem, Prædikebrødrenes Kloster, hvor han havde faaet sin første Dannelse. Flere navngivne Forfattere blandt norske Klostergeistlige kjendes ikke thi Karl Abbed af Thingøre, fra hvem vi have Sverres Saga, samt Munkene Odd og Gunlaug, der have skrevet hver sin Saga om Olaf Tryggvessøn, vare og bleve Islændinger. Derimod er der vist

[1]) Müllers Sagabibliothek III. 480—484.

[2]) Brudstykker i 8vo. p. Perg., fundne i Rigsarkivet i 1846. At denne Forfatter Broder Mauritius er den samme som Kong Magnus's Gesandt til Skotland (Fornm. Sög. X. 156. 158) fremlyser blandt andet deraf, at der i disse Brudstykker foruden Itinerariet findes en Afskrift af Ægtepagten i Roxburgh af 25de Juli 1281 mellem Margreta af Skotland og Kong Erik i Norge, i hvilken Pagts Afslutning netop Broder Mauritius deeltog som en af de norske Underhandlere (Rymer Foedera, 3die Udg. II. 1079). Ligesaa findes heri de i Dipl. Norv. I. No. 75 og 78 trykte Breve, hvilket lader formode, at Broder Mauritius er bleven benyttet som pavelig Subcollector af Pavetiende. Jfr. iøvrigt Munch i Norsk Tidsskr. f. Vidensk. og Lit. I. 43—46.

[3]) Det er oftere trykt; sidst i Hist. eccl. Isl. II. 398 ff. Oversat af Finn Magnussen i Liunges Dana 1818, tilligemed en Udsigt over hans Levnet.

[4]) Fornm. Sögur. XI. Formáli. p. 11.

[5]) Trykt i Fornm. Sögur. XI. 440—446. I Udtog i Müllers Sagabibliothek III. 471—474.

fuld Føie til at antage, at nogle af de gamle norsk-islandske Annaler ere Tid efter anden nedskrevne af Munke. Den Nøiagtighed, hvormed Klostrenes Anlæg, Brand og andre Fata ere optegnede, medens langt vigtigere politiske Begivenheder ere forbigaaede, tale for, at disse Annaler skyldes Klosterfolk og ikke Sekulargeistlige. Af en Klostermand i Lyse er endnu tilovers Fortalen til Klostrets Liber daticus betitlet: Fundatio monasterii Lysensis[1]), og fra Reformationstiden eller noget senere en Commentariolus de coenobiis Norvegiæ, der ligeledes høist rimelig har en Munk fra Lysekloster til Forfatter. Denne altfor korte Liste vilde dog maaske kunne faa nogen Udvidelse, naar det i det Hele i Middelalderen havde været sædvanligt, at Forfattere navngave sig i deres Skrifter; men dette var saameget mindre Tilfældet med Munkene, som deres Ordensregel endog kunde siges at negte dem den Forfængelighed at bringe sit Navn til Efterverdenen.

Hyppigere end Forfattervirksomheden var Afskrivningen. Gode og flittige Afskrivere blandt Munkene nævnes ikke saa sjelden. Afskrivning af Bøger paalagdes stundom som Bod for begangne Uordener[2]), og i Almindelighed udmærke Klosterbrevene sig ved en smuk og tydelig Skrift. Men af denne Munkenes Virksomhed er nu saagodtsom Intet tilbage; thi hvad der ikke strax ved Reformationen forsætlig ødelagdes, kom i det følgende Aarhundrede i uvidende Fogders Besiddelse, hvem de med Klostrene forlenede danske Adelsmænd overdroge Klostergodsets Bestyrelse. Disse Karle forstode hverken Latin eller Norsk, de tiloversblevne Pergamentbøger fandtes brugbare til at styrke Indheftningen af deres aarlige Regnskaber, og bleve hertil uden Betænkning sønderskaarne. Vi have for nogle Aar siden saaledes gjenfundet Meget i Rigsarchivet, og rimeligviis vilde endmere findes, naar man i Danmark anstillede en lignende Undersøgelse; thi det kan ikke være Tvivl underkastet, at denne Benyttelse af Haandskrifter er en Opfindelse af de danske Fogder, som i Almindelighed ligesom deres adelige Herrer begyndte sin offentlige Virksomhed i Norge, fulgte Herren til dennes nye og bedre Len i Danmark, og saaledes lettelig kan have medtaget fra Norge, hvad de af sit Bogbinder-Materiale havde i Behold[3]). Men selv om ikke mere findes, give

[1]) Trykt i Script. Rer. Dan. IV. 407—409.

[2]) Barth. IV. 406—407.

[3]) De danske Lærde have saameget mere Opfordring hertil, som Tilfældet nylig i Danmark har bragt for Dagen tð paa lignende Maade anvendte Blade af

disse Brudstykker et hæderligt Vidnesbyrd om den norske Litteraturs Tilstand i Rigets Blomstringstid [1]). Hvad Andeel Munkene have havt heri, lader sig vanskelig bestemme; man kan neppe engang være sikker paa, at den ødelagte Codex har hørt hjemme just i den Egn, hvorfra Regnskabet er; thi deels boede disse Fogder ikke altid i sit Distrikt, deels aflagdes Regnskaberne for de underliggende Len af Hovedlenets Slotsskriver, hos hvem de underordnede Fogder indfandt sig for at gjøre Forklaring. De mange Brudstykker af Lovbøger, Sagaer m. m., som f. Ex. findes om Regnskaber fra Nordfjord, kunne saaledes visstnok ved første Betragtning antages for at have hørt oprindelig hjemme i Selje Kloster, men de kunne ogsaa være tagne af Bergens Bys sekulariserede Kirker og Klostre og være sønderskaarne ved Regnskabs-Opgjøret paa Bergenhuus. Et Brudstykke, som nu findes om et Regnskab fra Senjen, kan tilhøre en Codex, som Fogden har medbragt did fra hvilkensomhelst anden Egn, hvor han før har tjent. Vi kunne saaledes Intet med Vished heraf slutte, og maa indskrænke os til at omtale de faa Underretninger om Munkenes Afskriver-Virksomhed, som iøvrigt ere kjendte, og disse ere desværre yderst faa. I sit Testamente omtaler Kong Haakon V en Prædikebroder Hjalm (uden Tvivl i Oslo) som en flittig Afskriver af Missaler, Breviarier o. s. v., der udmærkede sig ved deres Skjønhed, og hvoraf Kongen selv eiede nogle [2]). I Munkeliv omtales 1461 Broder Olaus Petri som en flittig Afskriver, god Sanger og Lærer samt ivrig Overholder af Ordensregelen; men han var en Svenske fra Vadstena, der kun tilfældig forblev i Munkeliv til sin Død [3]). Enkelte Vidnesbyrd om Munkenes Afskriverflid udenfor Jordebøger, Sjælestraaer og Brevbøger opbevares endnu som Sjeldenheder i Bibliothekerne. Paa Skokloster i Sverige forvares en Foliant (No. 156), som indeholder en Samling af oldsvenske Digte og Riim,

---

en Codex af Saxo. De i Rigsarchivet fundne Fragmenter ere og for en Deel danske, saaledes rimeligviis medtagne fra Danmark til det omtalte Brug. Denne vandalske Sønderskjæring synes først alvorligt at være begyndt her i Norge i Begyndelsen af 17de Aarhundrede, altsaa da Christian 4des danske Udgave af Norges Lovbøger berøvede disse deres praktiske Værd; og da Ødelæggelsen først var begyndt, toges alt for Fode. Regnskaberne før denne Tid have og Pergament i Ryggen, men det er i Regelen ubeskrevet.

[1]) Mere herom i Munchs nysnævnte Afhandling i Norsk Tidsskr. I. 46—52.

[2]) Suhm XI. 852. Danske Magazin I. 330.

[3]) Diar. Vadsten. p. 104.

hvoriblandt Ivans og Gavians Saga (1ste Eufemia-Vise), med en Haand fra 15de Aarhundrede, og som er besørget afskrevet af en Broder Johannes fra Nidaros „ad usum et commodum fratrum minorum custodiæ Bergensis“ [1]). Ligeledes eiede Jesuitercollegiet i Antwerpen paa Bartholins Tid et Psalterium, der er skrevet af en Birgittinernonne i Munkeliv [2]).

Her, hvor Talen er om det Lidet, vi have fundet med Hensyn til Munkenes Syslen med Litteraturen, bliver og det rette Sted til at nævne Klostrenes Bibliotheker og Skoler, hvor ubetydeligt end det Bidrag bliver, som til Oplysning derom kan gives. Man kan af de ovenfor exempelviis anførte Klassikere, Kirkefædre og Historieskrivere fra Middelalderen, som Thjodrek Munk sees at have kjendt og benyttet, slutte sig til et ikke ubetydeligt Bibliothek i eller ved hans Kloster; ligesaa faar man deraf, ligesom af de nysnævnte Brudstykker i Rigsarchivet, et Begreb om, hvilke Slags Bøger især afskreves og opbevaredes; hovedsagelig var det foruden de til Altertjenesten fornødne Messebøger, Gradualer, Bønnebøger o. s. v., de latinske Kirkefædre, sildigere Kommentærer til disse og den kanoniske Ret, Dekretaler, Legender o. desl. samt endelig af Landets egen Litteratur, Lovbøger og Sagaer. Enkelt Bog bortgaves ogsaa nu og da i Testamenter, og Arnulf Steinarsøn, Kannik i Oslo, gav ved sit Testament af 1349 alle sine Bøger [3]) til Hovedø Kloster, hvori han selv siden blev Abbed. Dette Klosterbibliothek blev af Hr. Mogens Gyldenstjerne, forsaavidt det ikke overgaves til Luerne tilligemed Klostret 1532, ført til Agershuus Slot, hvor en stor Samling af Hovedøens Brevskaber m. v. endnu fandtes 1622, da en Registratur over Archivet paa Slottet blev optaget. Et Manuskript af Moralia Gregorii in Jobum har ifølge en Paaskrift tilhørt Helgeseter

[1]) G. Stephens's Indledning til Sv. Fornskrift-Sälsk. Udgave af Ivan Lejonribbaren S. 93 ff. Det er uden Tvivl den samme frater Johannes Nicolai de Nidrosia, der 1466 blev Student i Rostock. (Norske Saml. 8vo. I. 78.)

[2]) Bogen ender nemlig med følgende Slutningsord med røde Bogstaver: „Ego Birgitta filia Sighfusi, soror conventualis in monasterio Munkalyf prope Bergas, scripsi hunc Psalterium cum literis capitaliciis, licet minus bene quam debui. Orate pro me peccatrice.“ (Efter en Notits i Norske Vid. Selsk. Manuskr. No. 32 fol.) Her har man dog en norsk Nonne, som har forstaaet Latin.

[3]) Dipl. Arn. Magn. 66. No. 27.

Kloster [1]), og da Inventarium optoges over Tuterøen henimod Reformationen, anføres deri og „72 Bøger paa en Ramme" uden nøiere Angivelse. Forøvrigt er der ikke længere ringeste Spor tilbage af noget norsk Kirke- eller Kloster-Bibliothek fra den katholske Tid. Deres Skjebne have vi ovenfor beskrevet, og hvad tilsidst var reddet fra Brand, Vanrøgt og Vandalisme, skrabedes omhyggeligt sammen i Kjøbenhavn af Th. Bartholin og Arne Magnussøn, men gik for en stor Deel op i Luer ved Kjøbenhavns store Ildebrand 1728. — Af hvad Tiden nu har levnet er det ikke muligt at danne sig nogen Forestilling om vore ældre Bibliothekers Omfang og Værd [2]).

Om de norske Klosterskoler have vi ligesaa lidt noget væsentligt til Oplysning at anføre. De forekomme saa at sige aldrig i samtidige Efterretninger, og de kjendes derfor kun derfra, at Lector eller Læsemester i Klostret omtales. Saadanne forekomme ved de 3 Dominikanerklostre i Nidaros, Bergen og Oslo, samt ved Minoritterklostret i Bergen. De have sandsynligen, ligesom de øvrige Klosterskoler, lignet deres Forbilleder i Udlandet, hvor Underviisningsfagene hovedsagelig vare Læsning, Skrivning, Sang, Fortolkning af Ordensregelen og den katholske Kanon; oprindelig vare de nemlig kun bestemte for Novisens Underviisning, da Domkapitlerne havde deres egne Skoler for Geistligheden. Men naar et Kloster var saa heldig at have en dygtig og nidkjær Lærer, udvidedes naturligviis Underviisningen, ligesom den vel og stundom aabnedes for andre end Noviserne. Al høiere videnskabelig Dannelse maatte imidlertid Munkene, ligesom Nordmanden i det Hele ligetil den seneste Tid, søge i Udlandet. De norske Studerende søgte især til Paris, Orleans, Bologna, Oxford, Løwen og Rostock, paa hvilket sidste Sted de havde sit eget Huus, collegium Norvegianorum, kaldet domus eller regentia sancti Olavi [3]). Men foruden ved Universiteterne studerede Munkene fortrinsviis ved Ordenens Hovedklostre eller studia i Ud-

---

[1]) Catalogus Biblioth. Thottianæ. VI. 13. Paaskriften lyder: Liber canonicorum regularium St. Augustini monasterii sancte sedis prope Nidrosiam.

[2]) I den arnamagnæanske Samling paa Universitets-Bibliotheket i Kjøbenhavn og paa Kongens Bibliothek sammesteds findes endnu mange Stykker fra Norge. Den eneste Sjeldenhed, som nu er bevaret her i Landet foruden nogle Lovbøger og Rigsarchivets Brudstykker, er den Erkebiskop Aslak Bolt forhen tilhørende prægtfulde Codex af Vulgata i Deichmanns Bibliothek i Christiania. Ældre Katalog S. 530. (Særskilt beskrevet af J. Rosted. Christiania 1786).

[3]) Westphalens Monumenta. IV. 1056. I Rostock studerede kun to norske Munke,

landet. Saaledes bestemtes paa Dominikanernes Generalkapittel i 1261, at Provindsialpriorerne i forskjellige Provindser, hvoriblandt Dacien, skulde lade yngre, lærvillige Brødre oplære „in logicalibus“, og dertil udvælge passende Klostre[1]). Dette er maaske Oprindelsen til Skeninges ovenfor omtalte studium.

Men i hvorom Alting er, saa var det visselig kun Faa, maaske endnu Færre end i Nabolandene, der anvendte deres Tid til aandelig Sysselsættelse, især efterat Kongernes Iver og Interesse for boglig Kunst var gaaet i Graven med Sverres ogsaa i denne Retning høitfortjente Mandsstamme; den langt største Masse af Munke og Nonner søgte i sandselige Nydelser den eneste Glæde, de ifølge deres lave Dannelsesgrad satte Priis paa. Middelalderens stolte Ridderlighed og elskelige Fromhed var stedse parret med Overtro, Uvidenhed og den laveste Sandselighed. Nordmanden har i det Hele staaet i slet Ry for sin Umaadelighed i Nydelsen af stærke Drikke[2]), og man behøver til Beviis paa dens Almindelighed blandt alle Klasser kun at henvise til hvilkensomhelst Skildring af Sæderne i ældre Tid. Spørgsmaalet bliver saaledes egentlig kun, om man kan godtgjøre, at Klosterfolk i denne Henseende have været bedre end deres Samtidige, og dette er der neppe Grund til at antage. Tvertimod synes det, som om den geistlige Stand i det Hele mere og mere hengav sig til Drik, og et mærkeligt Vidnesbyrd i denne Henseende afgiver en Optegnelse fra omtr. 1320, over hvad Presterne i Søndfjord og Sogn skulde have i Forraad til Biskops og

Minoritten Johannes Nicolai fra Nidaros og Augustineren Petrus Laurentii fra Oslo Stift (Dragsmark?); jfr. mit Uddrag af Rostocks Matrikel i Norske Samlinger 8vo. I. 72—94.

[1]) Martene et Durand Thesaurus Anecdot. IV. 1730.

[2]) Theodorik fra Niem († 1416) giver en sørgelig Skildring af Nordmændenes Sæder, hvoriblandt følgende: „Sed de more seu consvetudine in Norvegia clerici et laici bibunt ad haustus æquales, et nisi super modum quis inebrietur cerevisia, potu cocto, tunc non reputat se beatum; et exigit alter ab altero, ut sibi faciat justitiam, rebibendo æqualiter cum ipso. Nec quis crederet, nisi videret, quantum quisque utriusque sexus ibidem biberet una vice.“ (Pontopp. Annal. II. 26 ff.) Selv den usle Kong Erik af Pomern lader i 1420 sin Kansler fortælle Paven, at det norske Folk, som dog blev ham tro til det Sidste, er „pondere peccatorum pergravatus, nimium rudis, animo bestialis et quasi cultu silvestris et moribus incompositis.“ (Vadstena Brevb. fol. 115—116.) Hans norske Kansler var dengang den danskfødte Biskop Jakob af Oslo, men det er neppe rimeligt, at han er Concipisten.

Følges Modtagelse paa Visitationsreiser[1]). Heri bestemmes t. Ex., at Biskoppens Ophold paa Askevold skulde vare i 3 Døgn, hvortil to Prester skulde tilveiebringe 3 Tønder Øl og ½ Læst Mundgodt (Tyndtøl) hver, samt en halv Tønde Viin begge; 3 Andre skulde til Gjæstholdet bidrage med 2 Tønder Øl og 4 Tønder Mundgodt hver, samt en halv Tønde Viin tilsammen; desuden Brød, Stabburskost og Kryder, svarende til Drikken, dog saa at i det Mindste eet (Bismer=) Pund Bagsterbrød beregnes til hver Dag foruden Hvedebrød. Omtrent i lignende Forhold ere Forskrifterne for de øvrige Prestegaarde, hvor Biskoppen agtede at opholde sig. Selv om man nu, hvad der synes rimeligt, antager, at alle disse Drikkevarer ikke virkelig fortæredes paa Stedet, men at det nærmest var et Regulativ, hvorefter Biskoppen oppebar Gjæstholdet tildeels i Penge[2]), vedbliver dog ligefuldt et mærkeligt Misforhold mellem Drik og Mad, idet denne sidste baade i Mængde og Godhed langt staar tilbage for Drikkevarerne, saa at det tydeligt sees, at der i det Hele ikke er lagt synderlig Vægt hverken paa deres Art eller Værd. Det er og fra de ældste Tider af anerkjendt, at Nordmanden var meget tarvelig i sin Kost; men desto stærkere toge Alle uden Undtagelse til Øllet og Vinen, og at Fylderiet i Klostrene var almindeligt bevise Kilderne altfor ofte, ligesom endog Munkenes Velgjørere selv bidroge hertil ved at udsætte en Sum, hvorfor Konventet en vis Dag aarlig efter udført Sjælemesse kunde have sig en lystig Aften.

Og dog forekommer i Provindsialstatutterne intet Forbud imod Drukkenskaben eller omtales i det Hele denne som almindelig; men dette kan ei vække Forundring, da en Last, der var udbredt til alle Stænder, naturligviis betragtedes med særdeles milde Øine. Geistlige og Verdslige roste sig af deres Udholdenhed i denne Nydelse, men da man ikke vovede dette med Hensyn til Munkene paa Grund af Regelens Bud, fortaug man hellere det Hele som en uskyldig og naturlig Afvigelse fra en urimelig Forskrift. Kun naar Anklage mod en Klostermand reistes af andre Hensyn, tog man og Drikfældighed med blandt Ankeposterne. Saaledes i de ovenfor nævnte Klager mod Munkene i Halsnø og Abbeden i Utstein. De første beskyldes (1310) for som oftest at tilbringe

[1]) Björgynjar Kálfskinn. 88—89.

[2]) Udtrykket i Biskoppens Forord til dette Regulativ: ad tenendam hospitalitatem et ad respondendum sibi in episcopalibus, antyder formeentlig denne dobbelte Bestemmelse for Natural=Ydelserne.

Nætterne ved Drikkelag ligetil Ottesang [1]), hvorved Klostrets Gods ødes, saa at det neppe forslaar til Udøvelsen af dets Gjæstfrihedspligt. Mod Utsteins Abbed anføres, at han efter egen Tilstaaelse oftere havde tilbragt Nætterne ved Bægeret i Selskab med en ung adelig Pige, tvertimod hvad der sømmede hans Stand. Men selv her synes Bebreidelsen ikke saameget at ramme ham, fordi han havde hengivet sig til Nattesviir, som fordi han havde gjort dette i Selskab med en Kvinde, og for denne røbet Klostrets indre Forhold, hvilket naturligviis aabenbart stred mod hans Pligt [2]).

Man dømte nemlig meget strengere in puncto sexti. Kyskhedsløftet hørte med til de tre Munkeløfter, og enhver Overtrædelse deraf maatte derfor og forekomme endog den ukyndige Lægmand som en klar og aabenbar Forbrydelse. Og dog var maaske Løsagtigheden i Klostrene ligesaa almindelig som Drikfældigheden, idetmindste ere Klagerne derover og Beviserne derfor hyppigere. Uagtet gjentagne Advarsler paa Bispemøderne vare Nonneklostrene blevne saagodtsom aabne Huse, hvor begge Kjøn tidlig og seent gik ud og ind efter Behag. Ved ingen Anledning viste Klosterlivets Naturstridighed sig klarere end med Hensyn til Regelens Overholdelse i dette Punkt. Kyskhedsløftet blev aldrig samvittighedsfuldt overholdt, og Erkjendelsen heraf var det vel, som foranledigede, at man saa igjennem Fingre med de hemmelige Udskeielser, og kun straffede, men straffede haardt den Brøde, der blev bekjendt og vakte Skandal. Man betragtede saa at sige Løsagtigheden med samme Øine som Lykurg Tyveriet: Skammen og Brøden bestod kun i at lade sig gribe paa frisk Gjerning. Heraf kom det da og, at man under Navn af Tjenerskab, Proventfolk o. s. v. optog Mandfolk i Nonneklostrene og Kvinder i Munkeklostrene, uagtet man oftere forgjeves ivrede derimod. Vor Klosterhistorie savner ei heller Vidnesbyrd om Tugtens yderlige Forfald i denne Retning, af hvilke nogle af de meest iøinefaldende her maa have Plads. Den nysomtalte Abbed Erik af Utstein foregik ei

---

[1]) Barth. IV. 407: sæpius noctes in potationibus ducunt imsompnes usque ad horam matutinarum.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 33. No. 4. „Abbas confessus est . . . se cum quadam juvencula nobili ad multos annos in nocturnis potationibus contra statum suum consedisse, ipsamque inauditum ab hoc seculo ydioma docuisse, ita videlicet ut nullus homo intelligere potuit quod ad invicem conferebant . . . . et eorum constitutiones conversas in noricum, ut ipsa intelligeret, quales penas fratres mererentur pro suis culpis et delictis."

alene sit Konvent med et slet Exempel ved at have en ung Kvinde hos sig i Klostret, men han havde ligeledes vedgaaet, at han i en Række af Aar havde tilladt sin Søster at synge i Choret sammen med Brødrene. I Bergen var før og ved Reformationstiden Tugten i det Hele yderlig forfalden. At Nonneseters kvindelige Beboere mod Enden af 15de Aarhundrede udjoges efter Rigsraadets Foranstaltning paa Grund af deres løsagtige Levnet, er allerede forhen omtalt. Ved samme Tid erklærede Confessoren i Munkeliv, der var kaldet til Vadstena i Anledning af indkomne Klager over ham og Tugten i hans Kloster, at han ikke saa sig i Stand til at drive igjennem, at Muren mellem Brødrenes og Søstrenes Konvent blev saa stærk, at ulovlig Omgang kunde hindres, med mindre Bergens Biskop vilde tage sig deraf [1]). I 1527 skriver Biskop Olaf af Bergen om Prædikebrødrene i denne By [2]): „Deres Levnet og Omgængelse er som paa Øvregaden i Bergen. De ere stundom hos dem paa Øvregaden, men de, som der hjemme ere, visitere ideligen og dagligen Brødrene og Klostret igjen, som her er i stort Anskrig, og Kirken og hendes Personer og Hjon (Tjenere) neppe baadeligt." Naar han ei vilde benævne Brøden med sit rette Navn, kunde han ikke udtrykke sig skarpere, end ved at sætte Munkenes Levnet i Lighed med deres paa Øvregaden; thi det er noksom bekjendt, at denne Gade, der ligger bag Bryggens Kjøbmandsstuer, var opfyldt med liderlige Huse, i hvilke Bryggens Pebersvende, hvem deres Huusbonder i Tydskland udtrykkelig forbøde at gifte sig, holdt deres Skjøger, og der kan saaledes ikke være nogen Tvivl om, hvem Biskoppen mener ved dem paa Øvregaden [3]). I den ligeledes ofte før omtalte Klage over Abbed Matthias af Tuterøen omtales dennes „Leiepige" i Klostret, og gives en Prøve af den skamløse Tale, han pleiede at føre ved Bordet i Munkenes, Fremmedes, ja endog Tjenernes og unge Drenges Paahør, „som er baade Synd og Skam at sige af, og er intet Andet hans Snak end om Horeri og Skalk-

---

[1]) Vadstenas Brevbog fol. 337.

[2]) Münch. Dipl. No. 2194.

[3]) „De contorske Oldermænd og Bisiddere . . . . holde 7 offentlige Horehuse. Deres Svende og Drenge gjøre dem det efter, bruge ofte falsk Alen og Vægt, og ere store Epikuræere og Sviin. Steenkjælderen, Akkrogen, Smiden, Knutsgaarden, Gluboltz og alle Husene paa Øvregaden, ere de ikke offentlige Horehuse, og have de anden Næring end af det offentlige Horeri?" (Sandvigs Uddrag af den saakaldte Norske So. Suhms Saml. II. 1. 23. jfr. Sagen i Urda II. 269).

hed baade Aften og Morgen"[1]). — Man kan overhoved gjerne erkjende, at Vidnesbyrdene om Usædeligheden i vore Klostre baade ere faa og af usædvanlig Art, og dog maatte tilstaa, at Fordærvelsen har været stor, naar offentlige Klagemaal have bragt Kundskaben derom til os; thi sligt betroes kun i yderste Nødsfald til Papiret. Derimod ere Klostrene ogsaa ofte med Urette beskyldte. Sagnene f. Ex. om underjordiske Gange til Nonneklostrene, der nævnes overalt og ingensteds finde Bestyrkelse ved nogen tilværende Gang, om Børneskeletter, der skulle være opgravede i Klosterhavene o. s. v., høre sandsynligviis til en yngre Tid, da Klostrene vare ophævede og mangeslags Beretninger om dem snege sig omkring[2]).

Ved et saadant Liv indenfor Klostermurene maatte de blive **Splidens** istedetfor Fredens Boliger, og det vilde været et Særsyn, dersom Kilderne ikke havde opbevaret Vidnesbyrd om Tvedragt og Voldsomheder samtidigt med Drukkenskab og Usædelighed. Man har ogsaa langt flere Klager over de første end over de sidste. Augustinerne i Bergen paalagdes i 1308 Straf af Kardinal Berengar, fordi de havde været ulydige mod deres Foresatte og holdt Slagsmaal indbyrdes[3]). Den oftnævnte Abbed i Utstein laa i aaben Kamp med sit Konvent, og den gik saa vidt, at Biskoppen maatte blande sig deri, da Munkene ei længere kunde udholde den Strenghed, hvormed han straffede endog de ringeste Forseelser, medens omtrent samtidig hermed Munkene i Halsnø tiltaltes af Bergens Biskop, fordi de ikke rettede sig efter Abbedens Irettesættelser under Paaskud af, at han ei gjorde det overeensstemmende med Regelen[4]). Idelige indvortes Trætter og Klammerier hørte fortrinsviis hjemme i Birgittinerklostrene, og heraf hjemsøgtes og Munkeliv strax det var kommen i denne Ordens Besiddelse (1434). Allerede 6 Aar derefter maatte Vadstena affende en af sine hæderligste Brødre, for at bringe Enighed tilveie mellem Søstrene og Brødrene[5]), hvilket og

---

[1]) Ligesaa lægges det (Barth. IV. 407) Halsnø Abbed til Last, at han ei tog Hensyn til sit Rygte i sin uanstændige Tale.

[2]) Et ganske eiendommeligt Sagn i Oslo-Egnen ville vi her nævne som en Prøve paa deres Urimelighed. Mørch fortæller, at der paa Skodin (Skøjen) i Akers-Hered var indrettet en særskilt Afdeling under Nonneseter i Oslo, hvorhen de Søstre forvistes, som vare grebne i Ukyskhed. Slige Forbrydersker bleve snarere efter Ordensregelen indmurede i selve Klostret, end sendte ud derfra til almindelig Forargelse.

[3]) Barth. IV. 206—208. Trykt i 1ste Udg. af dette Skrift S. 752.

[4]) Barth. IV. 407.

[5]) Diar. Vadsten. p. 84.

efter et Aars Ophold skal have lykkes ham. Men Roligheden blev ikke af Varighed. Kort Tid derefter (omtr. 1444) tilskrev Biskop Olaf af Bergen Abbedissen i Vadstena, at fornemlig Brødrenes Uordener havde vakt saa stor Skandal, at man maatte befrygte, at hele Stiftelsen gik til Grunde, hvis man ikke hurtig og alvorlig straffede de Gjenstridige og bragte Observantsen tilbage[1]). Formodentlig blev det nu rettet paa for en Tid, men nogle Aar senere (1449) kom en Broder Gudbrand fra Munkeliv til Vadstena og meldte, at det førstnævnte Klosters Prælat (altsaa selve Confessor generalis) havde slaaet en af Brødrene ihjel, og at hele Klostret var saa slet anskrevet, at det vilde blive forladt, hvis man ei gjorde hurtige og alvorlige Skridt til dets Reform[2]). I Halsnø Kloster var der 1307—1310 en Munk, Erik Færøske, der først blev udstødt af Konventet, fordi han ikke vilde adlyde hvad Abbeden befalede ham; Biskop Arne af Bergen fandt imidlertid denne Straf for haard, eftersom Abbeden ikke forud havde paalagt ham den Pønitents, som Regelen bestemte, og Erik blev saaledes atter optagen i Konventet[3]), medens Biskoppen med det samme tilkjendegav, at dersom Erik eller nogen anden viet Munk for Fremtiden viste sig ulydig, skulde det ikke gaa ustraffet af, selv om Abbeden tiede dertil. Nogle Aar derefter var den samme Erik paa Grund af to Medbrødres Mishandling falden i Band, hvoraf han dog mod anden Bod blev afløst. En Lægbroder Aasulf, som havde lagt voldsom Haand paa en Broder Jon, skulde sendes til Bergens Biskop, for der at udstaa sin Straf; negtede han at møde frem, skulde Abbeden bandsætte ham[4]).

Ogsaa i andre Henseender synes det nu og da at have staaet misligt til med Regelens Overholdelse i de norske Klostre. Munkevæsenets Princip, at ingen Munk maatte eie Noget, finder man oftere tilsidesat. Man vil ikke alene i flere Klostres Historie finde Exempler paa Gaver til enkelte Munke eller Nonner, men en Abbed i Utstein har endog gjort

---

1) Afskrift i Danske Geheimearkiv.

2) Diar. Vadsten. p. 101. I et Brev af 1ste Januar 1496 fra Bergens Lagmand og Raadmænd til Vadstena Abbedisse føres atter alvorlig Klage især over Confessorens mod Regelen stridende Selvraadighed og Ulydighed mod Abbedissen, og man spaar, at Brødrene ville drage derfra (Svenskerne til Sverige og de Danske til Danmark), hvis ikke St. Birgittas Regel atter oprettes. (Ørnhjelms haandskr. Diplomatar. X. 1047).

3) Barth. IV. 314 ff.

4) Ibid. 406—407.

Testamente, og deri skjænket en Gaard til St. Svituns Kirke i Stavanger til Sjælemesser for sig selv [1]). Dette var aldeles stridende mod geistlig Lovgivning og Klosterregler, men at Misbrugen maa være opstaaet temmelig tidlig, viser det nysnævnte Brev af Kardinal Berengar til Abbeden i St. Hans Kloster i Bergen. „Hvis, skriver han tilsidst, de omtalte Kanniker og Converser have nogen privat Eiendom, skal Du lade Dig den overlevere, og trolig anvende den til Klostrets Gavn." — Ogsaa med Klausuren var det ofte ilde bevendt. Abbederne droge idelig omkring og deeltoge i allehaande Klostret uvedkommende Sager, og Munkene fulgte naturligviis Exemplet, saa ofte Leilighed gaves [2]). At fremdeles en og anden Munk løb bort fra sit Kloster, kunde naturligviis ligesaalidt forhindres her som i andre Lande. Man har i Hovedøens Historie et mærkeligt Exempel herpaa, idet en Magister Arne, Kannik ved Oslo Domkirke, først forlod denne anseelige Stilling og antog Prosesdragt i Hovedøen, men kort efter rømte derfra, drev om i Akers-Hered, tilbagefordredes af Abbeden, men toges i Beskyttelse af Rigsforstanderen Hr. Erling Vidkunssøn, der optog ham i Kongsgaarden og gjorde ham til Kongens Klerk, d. e. til Kannik ved Mariæ-Kirken i Oslo [3]). — Om Straffene og deres Art er allerede talt i 1ste Afsnit ved hver Orden især. I Almindelighed havde Klosterformændene uindskrænket Strafferet, men saavel af det nylig om Halsnø Fortalte som af Utsteins Historie seer man, at Munkene i de ikke eximerede Klostre havde Ret til at appellere til Stiftets Biskop, der kunde formilde Straffen [4]).

Man faar i det Hele et sørgeligt Begreb om Munkenes moralske Værd og Stilling i Opinionen paa Kirkens store Schismas Tid af de

---

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 30. No. 6.

[2]) Abbeden af Halsnø anklages af Bergens Biskop ved 1310 for at søge Anledning til at fjerne sig fra Konventet, snart for at opholde sig i lang Tid i Byen (Bergen), hvor han sætter Klostrets Penge til, snart for at flakke om paa Landet (rura girovagus circueundo); naar han kommer hjem, sover han ofte ikke i Dormitoriet med Brødrene, men i Gjæstehuset; Brødrene følge hans Exempel, snige sig bort fra Sovestuen, og flakke om Natten omkring i Husene rundt Klostret. (Barth. IV. 407).

[3]) Barth. IV. 195 ff. 197 ff. Hovedøens Historie ved 1326.

[4]) „Det er min lovlige Ret — siger Biskop Erik af Stavanger (Dipl. Arn. Magn. fasc. 33. No. 4) — at mildne de Munkene ilagte Straffe, naar Revselsesretten i utaalelig Grad misbruges." Ligesaa er det ovenfor viist, at Biskop Arne af Bergen forandrede Bandsstraffen til Skrifte, Faste m. v.

Bevæggrunde, som Abbed Stein i Munkeliv (Norges Affsending ved Kirkemødet i Kostnitz) anfører for sin Beslutning at overdrage sit Kloster til Birgittinerne. „Det er ikke uden dyb Sorg og alvorlig Bekymring, skriver han, at vi tydelig have bemærket, at alle St. Benedikts Klostre, især her i Norge og i Sverige, lades saagodtsom øde, og at mange af dem allerede ved Prælaternes voldsomme Indtrængen ere besatte af sekulære Prester. Vi have og bragt i Erfaring, at Folkets Omhu for at hjælpe paa vore Mangler og forebygge vor Undergang meget er lunknet i Forhold til fordums Tid. Der er daglige Beviser for, at de Fleste, som i vore Dage give sig i Kloster, ikke gjøre det for at lægge Vind paa Bodsøvelser som i gamle Dage, men for at fraadse og føle sig desto herligere i legemlig Ro, og hvad værre er — leve liderligt under Gudfrygtigheds Maske. Vover deres Foresatte at revse dem endog paa den lempeligste Maade, da tabe de strax Taalmodigheden, bestjæle og skade sit Kloster, ja lægge vel ogsaa stundom Haand paa sine Foresatte. Munkeliv idetmindste er af disse Grunde nu sin Undergang nær" o. s. v.[1]). — Vistnok taler han kun om Benediktinerne, men vor Klosterhistorie giver desværre ingen Anledning til at antage, at Tugt og Sæder have været bedre i de andre Klostre, og Abbed Steins Dom gjælder derfor sikkert i en altfor stor Almindelighed. At det ei blev bedre i det følgende Aarhundrede, have vi oftere antydet.

§ 7. Klostrenes Indflydelse paa Næringsveiene.

Den stadige Forbindelse, hvori de norske Munke stode med de mere kultiverede sydlige Lande, havde vel i visse Henseender sine skadelige Følger for Norge, men med Hensyn til Næringsveienes Opkomst vare Reiserne til Generalkapitler og Høiskoler i Udlandet sikkert gavnlige, idet de gjorde Nordmændene hurtigere, end ellers vilde skeet, bekjendte med og bragte dem Frugterne af den stigende Civilisation. Munkene vare paa en vis Maade Bier, der paa deres Udflugter til Europas Have indsamlede Kulturens Blomsterstøv, som de efter Hjemkomsten til Kuben med mere eller mindre Travlhed bearbeidede; ja selv ved den lade og døsige Munk blev dog altid fra hans Besøg i Syden Noget hængende, som forplantet paa norsk Grund bar god Frugt. Selv den Kjendsgjerning, at der i Middelalderen fandtes Klostre i et saa nordligt og udyrket Land

---

[1]) Brev af 20de Septbr. 1420 i Vadstenas Brevbog fol. 115.

som Norge, er et Vidnesbyrd om de første Munkes christelige Iver; thi hvilketsomhelst Sted i Norge, som Stifteren anviste Englænderne eller andre Udlændinger til Byggeplads, maatte sammenligningsviis for dem være et afsides, mindre behageligt Opholdssted, hvormed de kun gjennem stadig Beskæftigelse og omhyggelig Jorddyrkning m. v. kunde forsones[1]). Man bør i det Hele ikke dadle Munkene, fordi de ikke i Norge som i Syden tyede til Vildmarker med deres første Anlæg; deels var det naturligt og stemmende med Alles Fordeel, at de bosatte sig nogetnær i Midten af deres oprindelige Gods, deels og hovedsagelig var det fra først af den norske Munks væsentligste Formaal at virke for Christendommens Grundfæstning i Landet, og da maatte han ikke bo for afsides. Den Tid var desuden forlængst forbi, da Munk og Eneboer vare eensbetydende Navne.

Men hvad enten nu Munkene af Magelighed og Lyst til Verden, eller af ædlere Bevæggrunde sloge sit Bo i eller nær ved dyrkede og velbebyggede Egne, saa er det vist, at denne Omstændighed var fordeelagtig for Landet ved det Exempel paa en bedre Benyttelse af Jorden, som de i det Hele gave. Vel har Agerbruget stedse staaet paa et lavt Trin i Norge, og vi kunne ikke anføre noget afgjørende Vidnesbyrd om, at Munkene have bragt det væsentlig fremad; men det kan dog neppe være tvivlsomt, at de fra Udlandet have medbragt Kjendskab til bedre Redskaber og en forstandigere Brugsmaade, og indførte samme paa Klostrenes Bugaarde. Jorden havde i det Hele for Nordmanden i Middelalderen en uforholdsmæssig liden Værd, der hovedsagelig bedømtes efter Havnegangenes Udstrækning, og vi tør ikke tillægge Munkene nogen væsentlig Indflydelse paa Agerbrugets Forbedring, da de især havde bosat sig i Egne, hvor Fædrift og Fiskeri vare Hovednæringer, medens det for Kornavl skikkede søndenfjeldske Opland saagodtsom ganske manglede Klostre. Det samme er Tilfældet med Skovene, førend Trælastudskibningen ret kom i Gang ved Midten af 16de Aarhundrede, og man finder ikke, at Munkene for disses Bevaring og hensigtsmæssige

[1]) At de første Munke have følt Forskjellen mellem Hjemmet og Norge, udtrykker en Cisterciensermunk i Lyse saaledes: „Nos qui portavimus pondus diei et æstus, qui reliquimus omnia et secuti sumus Christum — Nos patrios fines, nos cara parentum abdicavimus pignora, nos dulcia liquimus arva!" (De fundat. monast. Lysensis. Script. Rer. Dan. IV. 408.) Disse Citater af Evangeliet og Virgil smage vel af Kloster-Svulst, men ere iøvrigt passende paa Omstændighederne.

Tilsyn have gjort andet og mere, end at de i Bygselbrevene have indskærpet Landslovens Forbud mod, at Leilændingen misbrugte Skoven[1]).

Med større Bestemthed lader derimod deres Indflydelse paa Havedyrkningen sig paavise. Man er enig om at tilskrive de første Munke, som kom herover, Udbredelsen af denne ligesaa lønnende som behagelige og forædlende Næringsgreen, om hvis Værd de raae Hedninger ikke engang gjorde sig noget Begreb[2]). Ligesaa vist er det udentvivl, at Havedyrkningen paa Landet i Norge i Katholicismens Dage i mange Egne har staaet paa et ligesaa høit Trin hvad Frugttræavlen angaar som nu, da Brændevinet saagodtsom ganske har fortrængt Tillavningen af Mostviin, der før var saa almindelig og som først i de sidste Aar atter har begyndt at vinde Indgang. For alle Munkeordener var Havedyrkning en fastsat Hovedsyssel, og ved alle Klostre fandtes der mindst een Have, ofte flere, som dyrkedes med stor Flid. Munkene hjembragte fra Udlandet Frugttræer, Nødder, Urter og Blomster, for at forsøge dem i norsk Jordbund, og endnu den Dag i Dag findes de vidtløftigste og med de bedste Frugter forsynede Haver paa Landet i Almindelighed ved Klostrene. Lyseklosters, Halsnøens, Utsteins, Gimsø, Værne og Dragsmarks Haver ere endnu til, og i Anseelse. Paa Opedal i Ullensvangs Sogn i Hardanger, der som før anført hørte under Lysekloster, findes endnu den vidtløftigste, mellem en Mængde Opsiddere afdeelte Frugthave i Norge, hvis Æbler og Kirsebær udgjøre Gaardens største Herlighed og en vigtig Udførselsvare[3]). At denne Have skyldes Lysekloster er ikke Tvivl underkastet, ligesaalidt som at det er Munkene i dette Kloster og

---

[1]) Jfr. herom Munchs Historie. II. 1019 og de der anførte Lovsteder.

[2]) I de ældste Love omtales grasgarðr (Urtehave, egentlig kun en indhegnet Græsmark), laukgarðr (Løghave, i hvilken altsaa foruden Græsset Løgarter var den mærkeligste Urt) og hvanngarðr (Hvann, Angelica), men i Magnus Lagabøters Landslov nævnes foruden disse tillige eplagarðr (Æblehave), næpa- ertra- ok bauna-reitr (Næpe-, Erte- og Bønne-Seng.) Prof. Munch har anf. St. S. 1018 gjort opmærksom paa Forskjellen mellem ældre Frostath. Lov XIV og Nyere Landlov IV. 9, hvoraf man seer, at Havedyrkningen i Mellemtiden havde faaet en større Udstrækning og Betydning. Før Christendommen maa man antage, at Løg og Hvann vare de eneste Urter, der dyrkedes hjemme ved Husene, og at man iøvrigt holdt sig til Markens Rigdom paa Bær.

[3]) Kraft Norges Beskrivelse IV. 458. Om Frugtavlens Ælde og Vigtighed i denne Egn vidner det sammestedes omtalte Skjøde af 1449, som angaar Attendedelen af Æblehaven paa Nabogaarden Hofland. (Dipl. i Bergens Museum.)

Halsnø, om hvis 3 vidtstrakte Haver ovenfor er talt, som Hardanger har denne vigtige Næringsgreen at takke. Ved de to andre Cistercienserklostre, Hovedøen og Tuterøen, ere vel Haverne nu forsvundne, men paa begge findes endnu vildtvoxende en Mængde Urter og Blomster, som ellers kun trives i Haverne[1]), ligesom efter Sagkyndiges Erklæring Hovedøens Flora skal være usædvanlig rig. Blandt Klosterhaverne i Bergens By, hvor nu kun Lungegaardens og maaske Munkelivs ere tilbage, har især Minoritternes udmærket sig, og havde paa Reformationstiden og senere ei sin Lige i Egnen. I Biskop Gebles Tid, hvem Klostret og Kirken overdroges til Bispegaard og Domkirke, blev i denne Have af Gartneren Adrian fra Flandern fremdrevet Æbler, Pærer, Kirsebær og Druer, i senere Tid omtales endog dens Kastanier, Korender, Figener og Laurbær; men nu er den ganske forsvunden[2]). Selv ved det ellers ukjendte og udentvivl ubetydelige St. Olafskloster i Hammer omtales dets Æble-, Kirsebær- og Humlehaver. Ligesaa forekomme Biskoppens og Borgernes Podemestere og Mostpersere i Hammer, som tilberedte Most, Pære- og Kirsebærdrank[3]). Humlehaver, som nu ere mindre almindelige, vare i ældre Tider, da Øldrikken var saa stor, nødvendigere og fandtes næsten paa hver Gaard. At Munkene saaledes forstode at give Nordmændene Smag for den fredelige, aandsdannende Havesyssel er maaske den største Fortjeneste, de have af Landets Kultur. Ogsaa Biavl dreves i Klostrene, som i Norge i det Hele, forholdsviis almindeligere end nu. Honningen anvendtes til Mjøden og Voxet til Kirkelys, hvoraf dengang saa mange forbrugtes paa Alterne og ved de kirkelige Optog. Imidlertid var Avlen ikke tilstrækkelig til Landets Forbrug; thi Mjød, Honning og Vox vare i Middelalderen stadige Indførselsvarer fra Flandern, England og tildeels fra Hansestæderne.

Hvorvidt Munkene have havt nogen særlig Fortjeneste af Fædriften, give Kilderne os ingen Anledning til at afgjøre; men hvad de vigtigste Huusdyr angaar, synes det ikke rimeligt. Norges bedste Heste f. Ex. findes netop i de Strøg af Landet, hvor Munkene ikke vare bosatte, og hvor de besadde de færreste Eiendomme; ei heller er det bekjendt, at de øvrige Huusdyrracer ere eller have været fortrinligere i Nærheden af de paa Jordegods rige Klostre, end i andre Egne af Landet, de vesten-

---

[1]) Suhm Danmarks Historie IX. 127.

[2]) Urda II. 282.

[3]) Thaarups Magazin II. 249. 264.

fjeldske Faar maaske undtagne; men at dette i saa Fald skyldes Munkenes Bestræbelser, er ikke bekjendt. Derimod er det sandsynligt, at de i Lysekloslers Skove fredede Hjorte skrive sig fra ældre Tider, ligesom man paastaar, at en egen Art vilde Duer med sort Baand over Vingerne, der findes paa Utstein Klosterø, skulle have været tamme i ældre Tider og didbragte af Munkene. Forresten vare Hornkvæg, Sviin, Faar, Gjeder, Gjæs, Høns og Duer de sædvanlige Huusdyr i Klostrene[1]), og Norden- og Vestenfjelds, hvor Fædriften var Hovedsagen for Klostrenes Leilændinger, ydedes Landskylden i Huder, Skind, Smør, Ost og Talg, der igjen af Klostrene bragtes i Handelen.

Fiskerierne vare af Vigtighed for de Klostre, der eiede Fiskevær, Laxevarp o. s. v. Katholicismens Fastedage bragte allerede tidlig Norges rige Fiskerier i Flor, og Skreiden (Stokfisken) var længe Landets væsentligste Udførselsvare. At de langs Kysten bosatte Munkes Opmærksomhed derfor hendroges til denne Indtægtskilde, var ganske naturligt, alle Klostre eiede større og mindre Fiskerier, Sæl- og Ægvær, og i alle Privilegier tages disse i Beskyttelse. Disse Fiskevær vare enten bortbygslede mod aarlig Landskyld ligesom Jordegodset, eller de bleve bortsatte paa visse Aar, og da var Vilkaaret gjerne det, at Brugeren holdt al Redskab og ydede Klostret i reent Udbytte den halve Fangst. Vilkaaret var altsaa haardere da end nuomstunder, da Eieren i Regelen maa bekoste alt hvad til Driften behøves. I det Hele havde Fiskevær i ældre Tider forholdsviis en langt høiere Værd end nu, hvilket vistnok ikke ene og alene maa tilskrives Formindskelse i den aarlige Afdræt, men vel og havde sin Grund i misligt Agerbrug, faa Næringsveie i det Hele, samt at Fisken var den stedse lettest afsættelige Vare, i hvilken man derfor i ældre Dage som oftest beregnede Værdierne istedetfor i

[1]) Oplysning om Besætningens Størrelse paa et rigtignok længe slet bestyret Kloster paa Landet, giver det ovennævnte Inventarium paa Tuterøen (Dipl. Münch. 3184. 3186). Der fandtes, da Abbeden blev greben, 25 Nød samt 10 Kjør og en Oxe, som nylig forud vare førte bort, 2 Heste, 16 Ungnød, foruden 13 levende Fæ, der ligeledes vare førte bort, 12 (efter det andet Inventarium 25) Sauder, 10 Kalve, 23 (efter det andet 3) Sviin, 8 Gjæs; frembeles i slagtet Tilstand eller iøvrigt som Afdræt af Kvægavlen nævnes 12 Sider Flesk, 12 slagtede Nød, 2 Tønder grønsaltet Kjød, 2 Tønder Smør, 8 Voger Talg, 30 Oste, 18 saltede Huder og 4 Huder hos Garveren o. s. v. Til de to Heste nævnes to Sadler, saa at disse maaske have været Rideheste, og Arbeidshestene andenstebs opstaldede eller forglemte i Optegnelsen.

Mynt [1]). Munkene dreve vel og stundom selv Fiskeri, da man t. Ex. finder Sildegarn omtalt i Kloster-Inventarier, men dette skede vel nærmest til Tidsfordriv og Huusbrug, og neppe i det Store eller paa fjerntliggende Fiskevær. Mere end ved Besiddelsen af større Fiskerier virkede uden Tvivl Munkene til Fiskearternes Udbredelse og Foraedling ved Anlægget af Fiskedamme, hvoraf Levninger endnu findes ved enkelte Klostre. Paa Gaarden Blakestad i Asker (ovenfor S. 76) sees Indsænk i Jordsmonnet, som kaldes Munkedammene, og Gaarden Munkedammen i Christiania skylder høist rimeligt slige Anlæg sit Navn. Forresten udskibede de større Klostre deres Overskud af Fiskevarer tildeels i egne Skibe til Udlandet, især til England, som dengang modtog den betydeligste Deel af Norges Tørfisk, og forsaavidt som de saaledes befordrede Afsætningen, kunne de siges at have fremmet denne Næringsvei, af hvilken vi forresten ikke have fundet, at de havde nogen særegen Fortjeneste.

Dette er derimod Tilfældet med Bygningskunsten. Før Christendommens Indførelse vare Steenbygninger ikke kjendte i Norge, og det var ved engelske Bygmestere, at vore ældste Steenkirker opførtes. Hofene eller Afgudstemplerne vare af Træ, i Almindelighed Reisverksbygninger, klædte med hugne Planker og tækkede med Spaan; Kongsgaardene og Høvdingernes Bopæle vare berøvede mange af de Bekvemmeligheder [2]), hvortil de christne Missionærer hjemme allerede vare vante. Vel holdt den nationale Bygningsmaade, Reisverksbygningerne, sig ved Siden af den fremmede Architektur, især oppe i Fjeldbygden, hvor Kirker i hiin Stiil endnu, uagtet deres Lethed, trodse Aarhundreder, men i Byerne og langs Kysten fortrængtes efterhaanden Stavekirkerne af Steenkirker. Klosterkirkerne byggedes i Almindelighed af huggen Steen, og selve Klosterbygningerne synes ogsaa i det Mindste for en Deel at have været af Grundmuur, men kun paa de færreste Steder er endnu tydelige Levninger deraf tilbage. Dette er imidlertid ovenfor omtalt i § 5; her skulle vi kun tilføie noget om den Kunstfærdighed, hvoraf deres Levninger bære Præg. Udgravningen paa Hovedøen har bragt for Dagen en Samling af architektoniske Ornamenter, som efter Sagkyndiges Dom give et høit Begreb om den Bygningskyndighed og den Kunstfærdighed,

---

[1]) I de enkelte Klostres Historie vil man forøvrigt finde Enkelthederne i denne Henseende. De fleste Oplysninger forekomme ved Klostrene i Bergens Stift.

[2]) Jfr. Keysers Afhandling Om Nordmændenes Boliger i Norsk Tidsskrift. I. 305—322, og med Hensyn til vore ældste Kirker, deres Alder og Bygningsmaade N. Nicolaysens archæol. hist. Fortegnelse.

de engelske Bygmestere have besiddet. Flere af Soklerne, Kapitælerne o. s. v. ere udhugne med en usædvanlig Kunst og Omhu i rene og ædle Mønstre, Chorsgangens aabne Søilerad har ligeledes været meget smagfuld, og i denne Bygnings ældre Deel er der i det Hele ikke sparet hverken Arbeide eller Penge, for at alt skulde blive varigt og smukt. De senere Udvidelser derimod ere af mindre architektonisk Værd. Her støder man idelig paa Benyttelse af Teglsteen ved Siden af huggen eller brudt Kalksteen; Teglstenene ere i det Hele mindre vel brændte og vække ikke Formodning om, at Teglsteensbrændingen har staaet paa noget høit Standpunkt [1]), skjønt Profilstenene have ret smukke Former. Michaelskirken i Bergen eller Munkelivs Klosterkirke beskrives som den stolteste Steenbygning, og Bergens Domkirkes (oprindelig Franciskaner-Kirkens) ældre Dele vække lignende Forestilling [2]). Ruinerne paa Lysekloster vidne ligesom Hovedøens om reen Smag og Bygningskyndighed. Saavel Haakon Haakonssøn som Hertug Skule fremmede med rund Haand Munkenes Iver i denne Retning, og den af Førstnævnte byggede Dragsmark Klosterkirke tiltrækker sig endnu i sine Ruiner Sagkyndiges Opmærksomhed [3]). Bygningsmaterialet valgtes med en senere hen ukjendt Omhu, og Kalken især udmærkede sig ved en uopløselig Fasthed. Munkene skaffede selv disse Fornødenheder til Veie, og man kan endnu paa flere Steder, saasom ved Lysekloster, paavise de Steder, hvor Stenen er brudt og huggen, ligesom man oftere træffer Steenhuggere, Murere o. Fl. omtalte som Lægbrødre i Klostrene. Halsnø Kloster eiede en Kalkovn (límaofn), som Abbeden 1328 var sysselsat med at anlægge [4]). Som almindeligt Vidnesbyrd om Geistlighedens Fortjenester af Bygningskunsten behøver man blot at henvise til Middelalderens Mesterverker af Kirkebygninger i det Hele, ligesom det er almindelig erkjendt, at Reformationen netop ved sin Protestantisme har virket fordærveligt paa Architekturen i Almindelighed og den kirkelige i Særdeleshed. For Norges Vedkommende sammenligne man blot Mariækirken med Nykirken i Bergen, Akers Kirke med Vor Frelsers i Christiania, Grans, Aas eller Tunes Kirker med Frons, Kongsbergs eller Arendals, for at blive over-

[1]) Jfr. Nicolaysens Fortegn. S. 6 i Anledning af Dr. Lischs Antagelse af det Modsatte, hvorom mere paa næste Side.

[2]) Se Afbildning af et af Vinduerne i Aarsberetningen 1854 fra Foreningen til Norske Fortidsmindesmærkers Bevaring.

[3]) Brunius Arkitektonisk Resa i Bohuslän 114—115.

[4]) Barth. IV. 228.

beviist om den næsten utrolige Tilbagegang, ikke alene med Hensyn til Materialets Skjønhed og Værd, der kan forklares af økonomiske Hensyn, men hvad der meest maa beklages, i Anordning, Perspektiv, ædel Simpelhed og et for Guds Huus passende Ydre i det Hele. Man kan kun trøste sig med, at Sandsen og Iveren for Fædrenes Bygningskunst nu atter er vakt til et Liv, der allerede bærer Frugt, skjønt man visselig aldrig mere vil faa gjenvakt Middelalderens runde Haand eller energiske Udholdenhed.

Uvissere er Klostrenes Indflydelse paa andre Kunster og Haandverksdriften i det Hele. Man finder, at Munkene havde de fornødne Redskaber til de Arbeider, som hyppigst tiltrængtes, og hvortil de derfor selv holdt Haandverkere. Guld- og Sølvarbeider, hvoraf vel meget indførtes fra Udlandet, men dog det Meste vistnok forarbeidedes i Landet selv, hørte til Klostrenes almindeligste og kostbareste Prydelser, men denne Kunst er ældre end Christendom og Klostervæsen[1]). Derimod var det Kirkerne og Klostrene, der skaffede Maler- og Billedhugger-Kunsten Indgang i Landet, da de hedenske Afgudsbilleder visselig vare i høi Grad raae og ufuldkomne, og det var nærmest ved udenlandske Kunstnere, at de christne Kirker prydedes. Altertavler og Helgenbilleder i Klostrene omtales oftere i Forbindelse med Gaver af kostbare Klædningsstykker til til at hænge om dem paa de store Festdage. Herhen høre og Glasmalerierne paa Kirkevinduerne, de i Mængde paa Hovedøen og Lyse udgravede glasserede Muursteen i Kirkegulvene[2]), og enkelte andre Vidnesbyrd om, at Kunstfliden eller Kunstsandsen har staaet høiere i Klostrene end andensteds i Landet i hine lidet kunstelskende Tider.

---

[1]) Man se t. Ex. den ved Enden af Björgynjar Kálfskinn paabegyndte Liste over Munkelivs Guld- og Sølvkar. (Munchs Udg. S. 84). Forøvrigt vare Nordmændene allerede fra den fjerneste Oldtid bekjendte som dygtige Metalarbeidere, hvorom ogsaa jordfundne Levninger bære Vidnesbyrd, og Oldtidens Smede nøde overalt stor Anseelse.

[2]) Af Glasmalerier er nu ingen tilovers fra Klostertiden. De af Kraft (Norges Beskr. IV. 160) omtalte Ruder i Utsteins Kirke ere fra en nyere Tid, og opbevare Navnene paa Klostrets senere Forvaltere m. Fl. I Hovedøens Ruiner fandtes Stumper af Vinduesglas af rød, blaa, grøn og rød Farve, med indbrændte Zirater i Spidsbueform, men uden Figurer. Gulvfliserne i Hovedøens Kirke findes afbildede i de ovennævnte Aarsberetninger af 1849—1852, og har givet Dr. Lisch i Schwerin Anledning til at antage en høi Grad af teknisk Dygtighed i Norge i Middelalderen. (Blätter z. Geschichte der Kirchen zu Doberan und Althof. Schwerin 1854. S. 19.)

Paa Handel og Søfart samt Omsætningen af Landets Produkter maa Klostrene naturligviis have havt idetmindste nogen Indflydelse, i Førstningen meest ved de fremmede Varer af alle Slags, som de fra Udlandet til eget Brug indførte, senere ved det Overskud af Klostergodsets Afdræt, som de bragte i Handelen. Den Samling af Mennesker, som opholdt sig i Klostrene, gjorde fremdeles disse til gode Markeder for Omegnens Beboere, som her afsatte deres Varer, deels ved Bytte, deels mod rede Penge eller Aflad[1]). Ved Gimsø Kloster sees der fra gammel Tid at have været drevet Kjøbmandskab, og det er derfor ikke usandsynligt, at dette Nonnekloster har givet Anledning til Byen Skiens Anlæg eller Opkomst. Den er nemlig meget yngre end Klostret, men længe førend Byen havde faaet anerkjendt Handelsret, dreves her Kjøbmandskab, støttet paa gammel Vedtægt[2]). Gimsø vedblev imidlertid sin tilvante Handel, og denne maa have været Bymændene imod, saa de hos Kong Magnus udvirkede et Tillæg til Skiens Fribrev, hvorved det forbødes at holde noget Kiøbmandskab i Gimsø, uden med hvad Abbedissen tiltrængte til Klostrets Forsyning[3]). — Den store og almindelige Mangel paa rede Mynt skaffede denne en uforholdsmæssig Værdi, og gav Anledning til, at Byttehandel blev den almindeligste saavel mellem Landsmænd indbyrdes som i Handel med Udlændinger. De sædvanligste Byttemidler i Norge vare Tørfisk, Jern og Vadmel, hvoraf de to første gjerne i Betalingen regnedes i Hundreder, det sidste i Pakker, stundom og i Alen. Saavel Klostrene som de øvrige geistlige Stiftelser toge ogsaa direkte Deel i Handelen med Udlandet, hvorhen de sendte deres egne Skibe, ladede med Landets Udførselsvarer, og tiltuskede sig derfor, hvad de fra Udlandet behøvede. De bergenske Kirker og Klostre synes at have havt Islandshandelen i sin Haand, formodentlig som særlig kongelig Naade, og de have havt ikke faa Skibe i denne Fart; thi ved Aaret

---

[1]) Abbeden af Munkeliv betalte 1303 nogle Bønder for at værdsætte en Klostret tilbuden Eiendom med Aflad for deres Synder. (Munkel. Brevb. S. 95).

[2]) Norges gamle Love III. 178—179, hvor man har Byen Skiens maaske ældste Privilegier, udstedte af Kong Haakon 16de Marts 1358, og hvorved man i Byen faar Ret til at kjøbe og sælge Korn og al anden Vare, „eftersom gammel Sædvane forhen har været i Byen i Skien.“ Da dette Brev, før det gik under i Skiens Brand 1777, var sammenheftet med to andre yngre, er det rimeligviis Byens ældste Privilegium.

[3]) Sammest. III. 189. jfr. Suhms Danm. Hist. XIII. 708, hvor Brevets Udtryk halde nokon kopskath (Skriv- eller Læsefeil for kopskaph) er gjengivet „hæve Kopskat“. Brevet er udstedt i selve Gimsø 21de Novbr. 1371.

1343 omtale Annalerne ikke mindre end 4 slige Skibe (Lysebussen, Postolasuden, Avaldsnesbussen og Kathrinasuden) som forliste under Island [1]). Det Afbræk, som Klostrene herved tilføiede Handelsstanden, kunde først blive betydeligt, naar der tilstodes dem særlige Begunstigelser [2]); men man finder dog ikke, at der i Norge er bleven udstedt noget almindeligt Forbud mod Klostrenes Handel, saaledes som Tilfældet var i Danmark under Christian II, hvilket vel heller ikke kunde være saa paatrængende nødvendigt her, hvor Klostrenes Antal var saa meget mindre, selv om det er rimeligt nok, at denne Indflydelse for enkelt Klosters eller Kjøbstads Vedkommende kan have været betydelig nok. Med Undtagelse af Skien er det ikke heller sandsynligt, at nogen norsk By skylder et nærliggende Kloster sin Opkomst [3]), saaledes som Tilfældet saa ofte var i Sverige, Danmark og andre Lande; thi de norske Kjøbstæder, hvor Klostre fandtes, vare ældre end disse [4]), og nærmest opstaaede ved Kongsgaardes Nærhed eller ved deres fordeelagtige Havn og Beliggenhed i det meest befarede Kyststrøg. Aarsagen til, at Norge i denne Henseende gjør en Undtagelse fra den almindelige Regel, ligger nærmest i Landets Beskaffenhed, der besværliggjør Handel og Omsætning, lægger Hindringer i Veien for Landstæders Opblomstren, og derfor ogsaa maatte hindre Klostrene fra at blive Kjernen for en om dem sig dannende Stad. Derimod er det paa den anden Side neppe tvivlsomt, at Klostrene i Byerne

---

1) Íslenzskir Annálar. S. XXXV og 260—262. Lysebussen tilhørte naturligviis Lyse Kloster, de 3 andre nævnte Skibe de tre kongelige Kapeller: Apostelkirken, Avaldsnes og Katharina Hospital i Bergen. Det er formodentlig med Hensyn til denne privilegerede Handel paa Island, der ved Reformationstiden gik over til Hamborgerne og senere til Kjøbenhavnerne, at der i den saakaldte „Bergens Fundats" berettes, at Halsnø Kloster fik Tilladelse til som andre Kanniker i Bergens Stift at sende sin egen Landskyld, norræn varning, til Island, sig til Forbedring med Kjøbmandskab.

2) Saaledes paalagde Kong John af England ved Brev fra Pontefract af 30te August 1211 alle sine Befalingsmænd i engelske Havne, at lade Abbediet Lyses Skibe fra Norge med Gods og Handelsvarer frit seile hjem uden Told eller Afgift, saalænge Kongen fandt for godt. (Rotuli litterar. patentium in Turri. Vol. I. Pars I. p. 95 a. London 1835. Fol.)

3) Det skulde da nærmest være Moss fra Varne, men dette er i høi Grad tvivlsomt. Hamarkaupang reistes og faldt med Bispestolen.

4) Marstrand (Malstrandir) nævnes vel først samtidigt med det derværende Franciskanerkloster, men det er rimeligt, at Byen idetmindste som søgt Fiskeplads maa være ældre end Klostret, da Tiggermunke ikke mere her end andenstedsZ kunde nære sig paa Udøer.

i flere Henseender bidroge til disses Opkomst og Anseelse, og man kan vel ikke uden Grund tilskrive Klostrenes og lignende Stiftelsers Undergang samt de katholske Biskoppers Fald ved Reformationen den øiensynlige Tilbagegang, hvori de norske Kjøbstæder befandt sig i anden Halvdeel af 16de Aarhundrede, og hvorfra Tønsberg, Konghelle og Hammer aldrig, og Oslo først ved Trælastudførselens Opsving hævede sig. De nordenfjeldske Byer lede mindre, fordi de i Fiskehandelen havde en stadigere og uafhængigere Indtægtskilde.

Betragter man under Eet hvad vi saaledes have kunnet oplyse om Klostrenes Indflydelse paa Næringsveiene, vil man uden Tvivl finde, at denne ikke har været betydelig. Dette er og rimeligt nok, da her vare for faa Klostre i Riget til, at de kunde have virket meget i denne Henseende, ligesom deres tidlige Tilbagegang og Sædernes Forfald ogsaa herpaa maa have havt en skadelig Virkning.

§ 8. Munkenes Forhold til Sekulargeistlighed og Almue.

Da Biskopperne i det 12te Aarhundrede med uegennyttig Iver befordrede Klosteranlæg i Norge, vare endnu ikke Munkenes Privilegier i den Grad forøgede og udvidede af Paverne, at nogen Fare for den egentlige geistlige Stands Anseelse og Udkomme deraf kunde befrygtes. Det var først ved de to Tiggerordeners Stiftelse og hurtige Udbredelse, at en saadan Frygt opstod og snart viste sig grundet, og det vil i flere Henseender kaste Lys paa Munkevæsenets Virkninger i Norge, noget nærmere at omtale de mange Forviklinger, som Munkenes særegne Rettigheder foranledigede især med den derved forurettede Sekulargeistlighed.

Før Dominikanernes og Minoritternes Bosættelse i de større Byer og især i Stiftsstæderne laa de fleste Klostre paa Landet, og disse befattede sig saare lidet med at udføre geistlige Forretninger, og grebe i det Hele næsten slet ikke ind i Sekulargeistlighedens Virksomhed. Nu forandredes derimod Forholdet aldeles, og dog maa hverken Biskopperne eller Kannikerne i Førstningen havt Øinene aabne for den Fare, som disse nyere Ordeners uhyre Forrettigheder truede dem med. Thi det var saa langt fra, at Geistligheden lagde dem Hindringer i Veien for deres Nedsættelse, at den tvertimod maa have rakt Haand dertil, da samtlige Dominikanerklostre endog vare anlagte paa selve Domkirkernes Grund, altsaa udentvivl med Biskops og Kapittels Samtykke og Bistand. Men snart mærkede de, at de fostrede en Slange ved deres egen Barm, og

nu brøde Forfølgelser løs, som med faa Afbrydelser vedvarede gjennem mere end eet Aarhundrede. Det er Privilegiernes Natur, at de skade og forurette den Ene, idet de begunstige den Anden, og Tiggermunkenes (ovenfor § 2) truede næsten Sekulargeistligheden med Undergang. I alle 3 Nordens Riger forsøgte derfor Biskopperne at faa Tiggermunkenes Forrettigheder indskrænkede inden rimelige Grændser, men Dominikanernes Klage herom til Rom foranledigede en Bulle fra Pave Innocents IV af 17de September 1245 til samtlige Erkebiskopper, Biskopper, Abbeder, Prælater o. s. v. i Danmark, Sverige og Norge, hvori han strengt irettesætter disse, fordi de tillode Sekulargeistlige, ledede af Pengebegjærlighed, at hindre Prædikebrødrene, der havde valgt med Selvfornegtelse at tjene Christus i den yderste Fattigdom, at udføre deres Embede. Man havde saaledes, skriver Paven, villet negte dem at høre Skriftemaal, paalægge Pønitents og uddele Nadveren, samt at opbevare Herrens Legeme i deres Oratorier; man havde forbudt dem at begrave Folk paa deres Kirkegaarde og besørge Jordfæstningen; ja selv afdøde Brødres Lig vilde man først skulde bringes til Sognekirken, førend de maatte begraves i Klostret; man negtede dem Klokker, viet Kirkegaard, og Ret til at holde Gudstjeneste uden paa visse Tider: man vilde foreskrive dem et bestemt Antal Prestmunke, Klerke og Lægfolk, fastsætte Forbruget af Voxlys, Fakler og Kirkekar og tilvende sig selv Overskuddet, tvinge dem til at indfinde sig ved Prestemøderne og underkaste sig disses Bestemmelser, ja de truede endog med at ville holde Bodskapittel i Klostrene over Brødrene, og vilde tvinge Priorerne til at sværge sig Troskabsed. Klostrenes Velgjørere forfølges under de løseste Paaskud med Bandsættelse, og Munkene trues med at udjages af deres Boliger, hvis de ikke underkaste sig i Eet og Alt. Fremdeles forlanger man Tiende af deres Havefrugter, og Afgift af deres Boliger „ligesom af Jødernes Huse," under Paaskud af, at Andre vilde betale Leie af Grundene, hvis ikke Munkene boede der. Alle disse Indgreb i Dominikanernes velerhvervede Rettigheder forbyder Paven derfor under Bandsstraf, som vedkommende lydige Erkebiskopper o. s. v. skulle med apostolisk Myndighed lyse over de ulydige[1]).

I denne Pavebulle har man Stridspunkterne mellem Munkene og Presterne samlet anførte, men Truslerne i Bullens Slutning kunde ikke

[1]) Dipl. Norv. I. No. 29. Ogsaa heraf fremlyser det, at Dominikanerne havde faaet Byggetomt af Domkapitlerne.

forebygge, at de gamle Stridigheder om Udstrækningen af Munkenes Privilegier og disses rette Fortolkning idelig fornyedes til Forargelse for Folket, og til ikke liden Bekymring for Paven og begge Parters Foresatte. Det var især i 13de og 14de Aarhundrede, at denne Kamp stod paa, og fra den Tid har man derfor flere Formaningsbreve til gjensidig Forligelighed og Eftergivenhed [1]). Den ovenanførte Bulle vovede Geistligheden ikke ligefrem at modsætte sig, men man søgte ved List eller ad Omveie at naa Maalet. Det Middel, Kannikerne i Bergen hertil valgte, var ligesaa originalt som virksomt. Prædikebrødrenes Kloster laa under Bakken nedenfor Kannikegaarden, og begges Kirkegaarde stødte til hinanden. Nu anlagde Kannikerne deres Priveter med Bagsiden ud mod Klosterkirkegaarden, der da tilligemed Kirken og Haven oversvømmedes med Ureenlighed ovenfra, som i Sommeren 1247 frembragte en ulidelig Stank. Følgen blev, at Kirkesøgende udebleve fra Klostret, og at Ingen vilde lade sig begrave hos Brødrene. Paa disses Klage for Kardinal Vilhelm, der netop da opholdt sig i Bergen i Anledning af Kong Haakons Kroning, fik Kapitlet Befaling strax at nedrive disse Huse, og anlægge dem paa et Sted, der ei besværede Munkene [2]). Uvenskabet vedvarede imidlertid, skjønt det maatte skaffe sig Luft paa andre Maader, og næsten et heelt Aarhundrede igjennem havde Bergens Biskopper fuldt op at bestille med at bringe Forlig til Veie, der atter ved første Anledning bleve omgaaede eller brudte [3]). Forholdet i Nidaros var ikke bedre; Tvisten dreiede sig om de samme Spørgsmaal: Skriftemaalet, Prædike- og Jordfæstnings-Retten, og det Forlig, den udvalgte Erkebiskop Birger i 1264 istandbragte, indeholdt Tønder nok til ny Splid [4]); i Oslo maatte Paven selv atter indskride for at faa Ende paa Kampen mellem Kapitlet og Dominikanerne, og vælge delegerede Dommere for at dømme dem imellem [5]).

Efter den Erfaring, Domkapitlerne saaledes havde faaet angaaende Tiggermunkenes skadelige Indflydelse paa Geistlighedens Kaar, var det ikke at undres over, at de stræbte at forebygge flere slige Dødsfienders

---

[1]) Se blandt Andet Dipl. Svecan. I. 500—503. Barth. III. 79—81. Iøvrigt henvises til Bispemødernes Bestemmelser i denne Henseende ovenfor, især S. 95, og til Specialhistorien.

[2]) Dipl. Norv. II. No. 7 og 8.

[3]) Mere herom i de bergenske Prædikebrødres Historie.

[4]) Thork. Dipl. II. 48—49. Dipl. Norv. I. No. 59.

[5]) Dipl. Norv. III. No. 380. Suhm Danm. Hist. XIII. 720.

Bosættelse. Da derfor Hertug Haakon Magnussøn havde besluttet at grundlægge et Francisканerkloster i Oslo, og til den Ende i 1291 havde indkaldt nogle af Provindsens Brødre til Byen, hvor han selv gav dem Byggetomt, forbød Simon, Erkeprest ved Halvardskirken, i Bisskoppens Navn Brødrene at fortsætte de paabegyndte Bygningsarbeider, truede Arbeiderne med Band, og da dette ikke hjalp, udførte han virkelig Truslen. Dette kom naturligviis for Paven, der strax tog sig alvorlig af Minoritternes Sag, og ved Bulle af 11te November 1291 befalede han Abbeden af Munkeliv samt Provsten og en Kannik ved Apostelkirken at undersøge Sagen, og om den forholdt sig som anført, at stevne Oslo Biskop, Erkeprest og Kapittel til at møde for Paven inden 4 Maaneder, for at lide Dom efter Loven [1]). Geistligheden tabte naturligviis, da dens egenmægtige Adfærd her var lige imod Minoritternes Privilegier, og Klostret blev bygget og staar tildeels endnu.

Ubetinget Ret havde derimod Biskop og Kapittel, naar de med al Magt modsatte sig de selvtagne Rettigheder udenfor eller tvert imod Privilegierne, som Munkene ikke saa sjelden forsøgte at tilvende sig. Den frie Ret til at prædike og skrifte var kun forundt de to Tiggerordener, men disses Exempel var for fristende til, at ikke de øvrige Munkeordener skulde forsøgt paa at efterligne dem. Saaledes tvistedes oftere om Begravelsesretten mellem vedkommende Prest og det Kloster, der laa inden hans Kald; endnu hyppigere søgte vedkommende Munke at trække Sognets Skriftebørn til sig, idet de paaberaabte sig den Ret til at skrifte deres Tyende og Undergivne, som Privilegierne i Almindelighed hjemlede dem. Her maatte da Bisskoppen skride ind, skjønt hans Bestræbelser ofte bleve spildte ved Abbedernes Appeller til udenrigske Foresatte. I 1329 bandsatte den for sin Kirkes Rettigheder nidkjære Biskop Audfinn af Bergen Abbeden og Munkene i Lyse, deels fordi de havde siddet Dommen om Laxefisket i Oselven overhørige, deels fordi de tvertimod Kirkeloven havde indanket samme for Kongens Domstol, deels endelig fordi de uagtet given Advarsel vedbleve at høre de omboende Sognefolks Skriftemaal, at synge Messe for dem og betjene de Syge, samt Sognepresterne uspurgte havde begravet disses Sognemænd paa Klostrets Kirkegaard [2]).

---

[1]) Dipl. Norv. III. No. 31. Enkelthederne i denne Sag maa forbeholdes Specialhistorien.

[2]) Barth. IV. 268. Blandt Bilagene i 1ste Udg. S. 755.

Endmere aabenbart gik Munkene Pavernes Hensigter med de givne Privilegier for nær, naar de i Tillid til deres Exemtion ansaa sig berettigede til at omgaaes med og tage Personer i Forsvar, som den sekulære Geistlighed lovlig havde bandsat. Hvad enten Munkene her ledede af Trods, af Lyst til at prøve Udstrækningen af deres Rettigheder, eller af Egennytte, da den Bandsatte naturligviis fandt sig vel tjent med i dyre Domme at betale en Bistand, som tilintetgjorde Bandsættelsens Virkninger, saa var deres Fremfærd i denne Henseende lige forargelig, og aabenbart i Strid med Begrebet om en christen Kirke. Ei heller finder man, at de hos deres Foresatte have fundet Medhold i slig Selvraadighed. Da Cistercienserne i Hovedøen havde holdt Messe for Kong Sverre, uagtet han var bandsat af den norske og danske Geistlighed, ja af Paven selv, bleve paa derover indkommen Klage til Abbeden af Citeaux de Munke, som havde deeltaget i Messen, paa Cisterciensernes Generalkapittel Aar 1200 idømte den i Regelen fastsatte Straf[1]). I 1309 havde nogle tydske Kjøbmænd, som boede Vinteren over i Bergen, negtet at betale Tiende paa Grund af dette temporære Ophold, og bleve derfor af Biskop Arne satte i Band. Men de saaledes Bandsatte vedbleve desuagtet at gaa i Kirke hos Prædikebrødrene og Minoritterne, under Paaskud af, at Biskoppens Excommunication ikke angik andre Kirker, end han havde Myndighed over. Ved Brev af 31te Mai s. A. til samtlige „lærde Mænd, Abbeder, Provster, Chorsbrødre, Prædikere og Barfodbrødre, Munker, Kanniker og Sognepresten" inden Byen i Bergen imødegaar Biskop Arne denne nye og urimelige Paastand, der maatte — siger han — hvis den var sand, medføre, at Kirken var sønderplittet i sit Indre. Derimod maa den Mand, der er bandsat i een Kirke, nødvendig være det i alle, overeensstemmende med vor Tro, at der er een, hellig, almindelig Kirke, og paa Grund heraf forbyder han Alle og Enhver at give disse bandsatte Tydskere Adgang til deres Kirker, da de vel maa vide, at enhver Geistlig, Klostermand eller Verdensmand[2]), Prædike- og Barfod-Brødre[3]) ikke undtagne, der holder Messe med vitterligt Bandsatte, selv paadrager sig Bandsstraf[4]). I Forbindelse hermed tilkjendegav han alle Geistlige, exemte og ikke exemte,

[1]) Martene et Durand, Thesaurus novus Anecd. IV. 1294.
[2]) Klaustrmaðr eða veraldzmaðr d. e. her Sekulargeistlig.
[3]) D. e. her Minoritterne i Bergen, ikke St. Jons Augustinere.
[4]) Dipl. Norv. II. No. 97.

at 3 Tydskere vare belagte med Kirkens Band, og forbød dem at have nogen Omgang med disse [1]).

I alt dette havde Biskop Arne fuld Ret, og han blev ikke staaende ved at hævde Kirkens Sag ligeoverfor Munkene inden sit Stift, men stræbte samtidig hermed ved Pavehoffet at udvirke Bestemmelser mod de exemte Munkeordener, saavel med Hensyn til deres Forhold til Geistligheden i det Hele, som især angaaende Prædikebrødrenes Pligt at betale en vis aarlig Afgift (portio canonica) til Sognepresterne, der oftere er paa Tale under Stridighederne [2]). Arnes Broder og Eftermand Audfinn deeltog ligeledes med Varme i disse Stridigheder, og istandbragte endelig efter mange Underhandlinger et Forlig imellem Prædikebrødrene og Kannikerne, i hvilket endnu den gamle Privetsag omtales, og hvori forøvrigt mangfoldige Trætter bilægges [3]). Samme Biskop forbød ligeledes ved Brev af 27de Marts 1320, foranlediget ved indkomne Klager fra Sognepresterne, under Bands Pine Alle og fornemmelig Presterne ved Apostelkirken (d. e. de kongelige Kanniker) og andre Klostermænd i Bergen at række Andres Sognemænd uden Nødvendighed Kirkens Velgjerninger og Herrens Legeme paa Paaskedag eller til andre Tider, da det stred mod Pavens Bud og Kirkeloven, ligesom det berøvede Presterne deres lovlige Offer [4]).

Med Hensyn til Klostrenes uvenlige Forhold til Sekulargeistligheden og især angaaende Uenighederne mellem denne og Dominikanerne, giver et Brev fra Prædikebrødrene i Nidaros til deres forrige Provindsial Broder Peter Philipssøn, da Erkebiskop i Upsala (1330—1341), flere

---

[1]) Dipl. Norv. II. No. 102. Begge Breve ere af 31te Mai, og tydelig af samme Aar, skjønt det sidste urigtig er dateret 1310.

[2]) Barth. IV. 315—316. 165—171. Björgv. Kálfsk. 131. Herom iøvrigt Mere i de enkelte Prædikebrødre-Klostres Historie. Til portio canonica hørte blandt andet quarta funeralium, som nedenfor omtales.

[3]) ibid. 165—171. Brevet er udateret; maaske er det derfor yngre end det herefter omtalte Forbud af 1320.

[4]) Suhm XII. 337 efter Barth. IV. 52—55. Udtrykket her: prestar at Postolakirkiu oc nokkorer aðrer klaustermenn i bönom, maa ikke tages bogstaveligt, som om Kannikerne ved Apostelkirken vare Klostermænd; thi Meningen kan her kun være samtlige exemte Geistlige i Byen, der gik Presterne for nær. At jeg heri har Ret, viser og selve Brevet, hvor de oven nævnte Udtryk længere nede ere omskiftede med veraldar prestar eða klaustra; thi verdslige Prester kunde de kongelige Geistlige kun i det Tilfælde kaldes, at de i ingen Deel vare klosterlige.

interessante Oplysninger[1]). Konventet i Nidaros beder heri blandt Andet deres forrige Foresatte om at hjælpe dem med nogle af Kirkens Gaver; thi Erkebiskoppen i Nidaros og hans Kapittel unde dem intet Godt, men paaføre dem Bekymringer med Hensyn til Fjerdeparten af alle Begravelser (quarla omnium funeralium, som nemlig Sekulargeistligheden tilkom), forbyde dem at prædike i Byen og paa Landet og at høre Skriftemaal, ligesom Erkebiskoppen under Trusel med Affættelse har forbudt Sognepresterne at vise Prædikebrødrene Velgjerninger, og finder sin Glæde i at negte disse, hvad han forunder sine kjære Venner Minoritterne; og dette paa samme Tid som han endog tillader Cistercienserne at tigge, idet han giver dem Lov at tage Almuen til Gudsbord (communicare populum). — Om det end kan være Grund til at betvivle, at denne Klage forholder sig rigtig i alle Dele, da Erkebiskoppen vel neppe uden Grund har turdet negte Prædikebrødrene en saa uimodsigelig Ret som at prædike og høre Skriftemaal, saa oplyser den dog det spændte Forhold, som atter i 14de Aarhundrede fandt Sted mellem dem og Kapitlet, og det er ikke urimeligt, at dettes Forkjærlighed for Minoritterne, hvorom Brevet taler, staar i Forbindelse med den samtidige Kamp, især i Sverige, mellem begge Tiggerordener. — I det Hele var denne Tidspunkt, Kong Magnus Erikssøns Mindreaarighed, en haard Tid for Geistligheden; thi Rigsforstanderen, Hr. Erling Vidkunssøn, var den fiendsk, og synes med Flid at have understøttet dem, der satte sig op mod den geistlige Øvrighed. Han tog en fra Hovedøen bortløben Mester Arne i Beskyttelse, trods Abbedens og Oslo Biskops Reklamationer, og gjorde ham til kongelig Klerk, og i 1328 bestyrkede han Tydskerne i deres Vrangvillighed mod Bergens Biskop, hvem de negtede at betale Gaardetiende, ja holdt endog Sammenkomster med dem i den Anledning hos Prædikebrødrene, som altsaa sandsynlig ogsaa denne Gang

---

[1]) Orig. paa Perg. i svenske Rigsarchiv. En Afskrift deraf i Diplomatarium Langebekian. i Kbhvn. er henført til 1440, men da Broder Petrus Philippi, der før havde været Prædikebrødrenes Provindsial i Dacia, blev Erkebiskop i Upsala efter Olaf († 11te Marts 1330), og døde i August 1341 (Chronicon de archiepsc. Upsaliens. ed. Schefferus. Ups. 1673. 78 sq.), saa maa dette Brev nødvendig falde mellem disse Aar. Den norske Erkebiskop, hvorover der føres Klage, bliver følgelig enten Eilif Korte († 2den September 1332) eller Paal Baardssøn, snarest den sidste, da Brevet tyder hen paa de Stridigheder mellem Minoritter og Dominikanere, som i hans Tid udbrøde i Provindsen, og maaske vare foranledigede af Upsalas Erkebiskop. (Regesta Danica I. 259).

har staaet Geistligheden imod [1]). Efter denne Tid blive Vidnesbyrdene om Munkenes og Presternes indbyrdes Uenighed færre, sandsynligviis ligesaameget en Følge af, at Forholdene nu efterhaanden vare blevne ordnede, som af begge Partiers forbedrede Formuesforfatning, der gjorde dem mere ligegyldige ved enkelte Indgreb; men endnu i 1443 bandsatte Biskop Olaf af Bergen Dominikanerne sammesteds, saafremt de ikke 3 Dage efter Oplæsningen af hans Befaling igjen opgrove og lode bortbringe en Forbryders Lig, som de med Tilsidesættelse af Kirkeloven havde begravet paa deres Kirkegaard [2]).

Det er især om de eximerede Munkeordener, Talen her har været, da disse nærmest og hyppigst maatte støde den geistlige Øvrighed, i hvis Virkekreds de indtrængte sig. De Vidnesbyrd om Uenighed mellem vedkommende Biskop og de hans Opsyn underlagte Klosterstiftelser, som man iøvrigt træffer paa, ere her af mindre Vægt, da de hverken synes at have været flere eller mærkeligere, end de lignende Formaninger, Trusler eller Straffe, som selve Sekulargeistligheden nu og da modtog eller idømtes af deres Foresatte.

I et særeget Forhold til den lavere Geistlighed kom Klostrene gjennem de Sognekirker, som de eiede, og hvori Gudstjenesten enten forrettedes ved Prestmunke fra selve Klostret, eller ved egne Kapellaner, som det ansatte ved Kirken. Denne Gjenstand er ovenfor berørt, idet der er viist, at slige Klosterkirker eller Kapeller paa Landet have i senere Tider givet Anledning til Klostersagn paa hine Steder, samt at flere af Norges Klostre eiede Sognekirker, og med Hensyn til disse stode i samme Forhold til vedkommende Biskop som andre Kirkeeiere eller Indehavere af Kaldsretten. Klostrenes Besiddelse af Sognekirker maa, som det synes, have været en baade Almue og Sogneprester temmelig ligegyldig Sag; thi da Prestmunkene vel stod paa samme Dannelsestrin som Sognepresten Vicarius, blev Almuen lige vel eller lige ilde tjent med dem begge, og da det var meget faa Kirker i Landet, som gjennem Klostrenes Kaldsret berøvedes Sekulargeistligheden, kunde det ei heller være af nogen Betydning for disse. Kun forsaavidt som Almuen i det Hele forsømtes derved, at Presten ikke boede ved sin Kirke, men opholdt sig

[1]) Efter Barth. IV. 231 ff. trykt i Saml. til Norges Historie V. 352 ff. I Munchs Indledning dertil oplyses flere Træk af Hr. Erlings spændte Forhold til Prælaterne.

[2]) Dipl. Norv. I. No. 786.

deels i Klostret, deels i Bispestaden eller udenlands, og lod Kirketjenesten besørge af en slet lønnet Vicarius, blev det Almuen af Vigtighed, hvem der udnævnte dens Prest, og hvorvidt denne var Kannik eller Munk tillige; thi Vikariatvæsenet har altid været et fordærveligt Misbrug i Kirken. Men dette fandt uden al Tvivl hyppigere Sted ved Sekulargeistlighedens end ved Klostrenes Sognekirker. Kannikens slet lønnede og overlæssede Kapellan i det Mindste stod hverken med Hensyn til Kultur, Videnskabelighed eller udvortes Livsomstændigheder synderligt over den Almue, blandt hvem han skulde virke, medens Klostret enten holdt en fast Prest ved Kirken, der som saadan havde sit Udkomme, eller lod Tjenesten skifteviis besørge ved Munke.

Om Munkenes Forhold til Almuen er i det Foregaaende oftere leilighedsviis talt, samt paaviist, at det i Almindelighed var godt. Aarsagen til, at Almuen som oftest gav dem Fortrinnet for Sognepresterne, laa ikke alene i den Tro, at deres Messer, Aflad, Skriftemaal og Gravsteder vare helligere end Sognepresternes, men vi søge det visselig ikke med Uret tillige for en stor Deel deri, at Forholdet til Sognepresterne var tvunget og lovbestemt, følgelig et Pligtforhold, til Munkene derimod frivilligt, stundom hemmelig tilsneget, og følgelig et Kjærligheds- og Tillids-Forhold. Det er ikke først i vor Tid, at Sognebaandets Løsning har fundet Forsvarere; en saadan aandelig Frihed har til alle Tider tiltalt saavel den oprigtige Christne, der i sin Tro ikke stemmede med sin Sogneprest, som Fritænkeren, der med Glæde vilde gribe Leiligheden til at løsrive sig fra lovlige Forpligtelser[1]). Egennytten bragte Munkene til at bestyrke saavel den Ene som den Anden i denne Lyst til Uafhængighed, og naar da Biskoppen ifølge Pligt og Skyldighed anvendte Lovens Bud mod slige Misbrug, udlagdes dette som en Følge af Sognepresternes egennyttige Klage, og Uordenens Ophavsmænd, Munkene, erstattedes rigeligt deres Uleilighed ved forøgede Gaver og hyppigere Benyttelse, hvor det lovligt kunde ske. Vidnesbyrd om fiendtligt Forhold mellem Munke og Almue høre derfor til Undtagelserne, og vi have ikke truffet paa Noget, der med Bestemthed har Præget af almindelig

[1]) Til denne Klasse hørte de tydske Handelssvende i Bergen, som frygtede Bandsættelsen, forbi den ifølge Tidsalderens Rædsel for den Bandsatte virkede ufordeelagtig paa deres Handelsdrift, og derfor gjennem Tiggermunkene søgte Adgang til Kirken. Naar dette ikke hjalp, underkastede de sig vel og for enkelt Gang Biskoppens Dom, men grebe strax Leiligheden, naar den gaves, til at hevne sig paa sin Prest ved at forholde ham hans Rettigheder.

Misnøie med Munkene som saadanne. Thi at Helgeseter Kloster i 1240 blev stormet og brændt af Birkebenerne, havde politisk Grund, da Hertug Skule der havde søgt et Fristed, og den Insult, som tildeels af Lægfolk tilføiedes Abbeden af Nidarholm i Nidaros Domkirke 1301, var foranlediget af Hevn fra Domkapitlets Side [1]). Mere tvivlsom er Aarsagen til den Voldsgjerning mod Minoritterne i Oslo, som flere af Byens Indvaanere 1376 tillode sig, idet de opbrøde Kirkedøren, trængte ind i Klostret, og mishandlede Ordenens Custos i Norge Nikolaus og en anden Munk, samt dræbte en Lægbroder. Udtrykkene i Brevet derom [2]) synes imidlertid at antyde, at Anledningen til Opløbet har været, at Voldsmændene vilde have fat paa en Mand, som maa have taget sin Tilflugt til Klostret, der altsaa ved at tage ham i Beskyttelse har paadraget sig den opirrede Pøbels Selvtægt.

De mange Forbindelser, hvori Munkene i Egenskab af Jorddrotter, Pengemænd, skattefrie Gaardeiere i Byerne m. v. kom til Almuen, maatte desuagtet foraarsage Tvistigheder, Forviklinger og Misfornøielser baade fra Munkenes og Almuens Side, især naar en Lægmand fik med en vrangvillig Abbed at gjøre, over hvem han ikke uden at klage til udenlandske Foresatte kunde faa Ret, en Vidløftighed og Bekostning, der gjorde Sagens Forfølgelse umulig. Iøvrigt svarede dog Munkene i Almindelighed, hvor fritagne for at møde for verdslig Domstol de end ved deres Privilegier vare, for Landets sædvanlige Domstole (Hovedøen f. Ex. for Akers Thing og Oslo Lagmand) i Trætter angaaende deres Jordegods eller verdslige Forhold i det Hele, og det var saaledes vist en grundløs Udflugt, naar Abbeden i Lyse i Anledning af Fiskeretten i Oselven negtede at svare for nogen anden Dommer end Abbeden af Citeaux eller Paven [3]), saameget mere som han, førend Sagen gik hans Kloster imod, havde afgivet Møde for Biskoppens Domstol, og senere forgjeves appelleret til Erkebiskoppen [4]). Paa civile Processer mellem Klostrene og Almuen er der da heller ingen Mangel, især i Munkelivs og Hovedøens Historie, og naar de til vor Tid bevarede Domme i Al-

[1]) Dipl. Norv. III. No. 49. Mere herom i Nidarholms Historie.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 73. No. 1. „Homo quidam, quibus dimeritis exigentibus ignoramus, atrociter fuit interfectus."

[3]) Barth. IV. 261.

[4]) Derimod havde Cistercienserabbeden Matthias i Tuters Ret, da han, anklaget for geistlig Forseelse erklærede, at Erkebiskoppen ikke var hans „Retter." (Münch. Dipl. No. 3187). I en Retssag (Dipl. Arn. Magn. 60. No. 6)

mindelighed ere faldne ud til Klostrets Fordeel, ligger dette hverken deri, at dette altid havde Ret, eller at Dommen var partisk, men ligefrem deri, at det kun var de vundne Eiendomstrætter, hvorom Munkene bevarede Retsbeviserne, medens de ingen Opfordring havde til at forsyne sig med Domsbreve i tabte Sager. Dette blev Modpartens Sag, og af slige Breve findes nu yderst faa bevarede. Hertil hører f. Ex. en Dom af Oslo Lagmand af 1401, hvori han dømmer Abbeden af Hovedøen og Presten paa Eidsberg til enten at anlægge en ny Vei over de Eiendomme, begge disse havde i Eidsberg, eller ifølge Landsloven lade Bønderne fremdeles bruge den Førselsvei, som de i lang Tid havde benyttet [1]).

Om Klosterleilændingernes Stilling i Forhold til andre Leilændingers have vi ingen afgjørende Oplysning fundet; dog har den neppe været slettere. Den Lethed, hvormed Klostrene kunde faa kjøbt Jordegods af selve Bønderne, der ofte frivillig overgik fra Odelsmandens uafhængige Stilling til Bygselmandens [2]), synes at tale for, at hverken Afgiften har været overdreven eller Behandlingen haard. De Exempler paa det Modsatte, som enkelte Klostres Historie afgiver, høre vist til Undtagelserne, og andre Bygselmænd vare vel ei heller altid frie for Jorddrottens umilde Behandling. Blandt Klagemaalene over Abbed Erik i Utstein 1333 anføres, at han Aaret forud havde taget 12 Mand med sig med Ballister og Lænker, begivet sig til Klostrets Gaarde, og mod Biskoppens Forbud ranet og plyndret utalligt Gods, som han derpaa med sine Følgesvende havde forødt i Drik og anden Overdaadighed [3]); og om Abbed Matthias af Tuterø anføres, at han havde bedraget mange af Landbønderne, og paalagt dem ulidelige Afgifter [4]). Men dette var alt aabenbar Uret, som Intet beviser angaaende Forholdene i Alminde-

---

mellem Hovedøen og Mariæ Kirke i Oslo angaaende noget Tømmer, negtede Biskoppens Official at stevne Munkene i Hovedøen, men Aarsagen synes at have ligget i formelle Feil fra Kanslerens Side.

[1]) Dipl. Norv. III. No. 557.

[2]) Mærkeligt i denne Henseende er et Vidnesbyrd af 1293 (Munkelivs Brevbog 123. Thork. Dipl. II. 141), hvorefter en Bonde havde solgt sin Gaard til Abbeden af Munkeliv, for at faa Penge til Julekost. Forskjellen mellem Odelsmand og Leilænding kan ikke have været stor, naar man saaledes uden sand Nødvendighed opgav sin Eiendomsret.

[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 33. No. 4.

[4]) Münch. Dipl. No. 3187.

lighed. I det Hele synes det ikke urimeligt, at Klostrenes Landbønder ved oftere at deelagtiggjøres i enkelte af Munkenes Friheder, f. Ex. for Leding eller Skydsfærd, hvormed Almuen høilig besværedes, have havt en fordeelagtigere Stilling end andre Bønder, og dette har afgjort været Tilfældet for dem, som nu og da af særskilt Naade underlagdes Klostrets Jurisdiktion (ovenfor S. 88). Ligesaa vare vel Kongernes og Biskoppernes særskilte Værnbreve for Klosterleilændingerne ikke ganske uden Virkning for disse [1]). Da saaledes Provsten paa Lister havde bandsat Munkelivs Landbønder og Ombudsmand der i Egnen, anmodede Biskop Haakon af Bergen Biskoppen af Stavanger om strengt at irettesætte Provsten derfor, hvis Haakon ikke skulde nødes til at gaa frem mod denne med den Myndighed, hvormed han af Paven var udrustet [2]). Ikke alle Bønder kunde gjøre Regning paa saa kraftig Hjælp, naar de forurettedes.

Et virksomt Middel til at vedligeholde den gode Forstaaelse med Almuen og sin Indflydelse paa denne fandt Munkene i de verdslige Brødre, aandelige Venner, Tertiarier, eller hvad de ellers kaldtes, som alle Munkeordener, men især Johanitterne og Tiggerbrødrene, optoge deels for Betaling, deels som Erstatning for visse Tjenester, deels i Haab om saadanne. Her mødtes Almuens og Munkenes Interesser; thi da de Mænd eller Kvinder, der paa slig Maade formelig vare optagne i Ordenens Broderskab, deelagtiggjordes i enkelte verdslige og — efter Løftet i Brødrelagsbrevet — i alle Ordenens aandelige Goder, var saadan Optagelse en Fordeel, som ikke blot den lavere Almue, men endog Rigets første Mænd attraaede, da de paa denne Maade, uden i nogen Henseende at forsømme de jordiske Sysler, kunde sørge for sit evige Vel. For Munkene vare disse paa den anden Side i mange Henseender gavnlige, om ikke uundværlige. De Pengesager, Franciskaneren ikke selv turde befatte sig med, overlod han til en af Ordenens aandelige Venner at bringe i Orden. Skulde Birgittinerne have et Privilegium eller deslige udvirket hos Kongemagten, da var det Pligt for Ordenens sorores og fratres ab extra af al Magt at befordre Sagen. Dominikanerne tællede ligeledes ofte anseelige Mænd blandt deres Tertiarier. Saaledes kalder Konventet i Nidaros 133* Sysselmanden i Jæmteland, Harald, sin Medbroder og sande Velgjø-

[1]) Thork. Dipl. II. 19. 128.

[2]) Dipl. Norv. I. No. 262.

ter[1]), og Rigsraaden Hr. Jon Marteinssøn kalder sig i sit Testament af 1401 baade Prædikebrødrenes og Minoritternes Broder i Oslo. Ligesaa lod Biskop Audun af Stavanger sig i 1431 af Minoritternes Provindsial optage i Ordenens Broderskab for Liv og Død[2]), og Thorleif Bjørnssøn, som Norges Rigsraad i 1481 paa Kronens Vegne (under Mellemriget efter Christian den Førstes Død) forlenede med Island, lod sig i 1480 optage som frater ab extra hos Munkelivs Birgittinere[3]). Den ligefremme Fordeel, Klostrene havde af disse Tertiarier, er omtalt i 1ste Afsnit; men desuden bleve de et særdeles gavnligt Mellemled mellem Munkene og Almuen rundt om i Landet, som talte deres Sag hos Høie og Lave, opmuntrede til Gavmildhed mod dem, og i fornødent Fald kunde benyttes til at modsige eller besmykke onde Rygter. Hele dette Broderskabsvæsen, som var bygget paa Tilliden til Munkenes gode Gjerninger, maatte naturligviis med Tugtens Forfald mere og mere tabe sin Virkning og Anseelse, og vi have derfor fortrinsviis fra det 15de Aarhundrede valgt Exemplerne paa dets Tilværelse i Norge.

§ 9. Klostrenes Undergang i Norge.

Munkevæsenet havde uddannet sig i Middelalderens urolige og lovløse Tider, og under lignende Forhold fandt det Indgang i Norge. I en saadan Tid, blandt et krigersk, voldsomt og udannet Folk maatte derfor Klostrene i Almindelighed virke gavnligt, ja vel endog være et nødvendigt Led i den Kjede af ydre og indre Omstændigheder, som fra Middelalderens Barbari ledede Folkeslagene gjennem Hierarchiets Trældom til Reformationens Oplysning og gjennemgribende Følger baade for Katholiker og Protestanter. Man kan erkjende, at Munkevæsenet var en nødvendig Institution for Middelalderens christne Kirke, og at det i sin

[1]) Orig. i svenske Rigsarchiv, trykt efter en Afskrift i Langebeks Diplomatarium i 1ste Udg. af dette Skrift S. 774—775.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 41. No. 1.

[3]) Hist. eccles. Islandiæ. IV. 171. 172. Her findes Formularen for en saadan Broders Optagelse. Spor af Munkenes Handel med Broderskabsbreve finder man overalt i Landet, selv i afsides Fjeldbygder som Setersdalen, og ligesaa af deres Omstreifen paa andet Tiggeri (Termination) ligeop i Lofotens Skjærgaard. Paa Udøen Røst traf Pietro Quirini, en Venetianer fra Kandia, der forliste her i 1431, en Dominikaner. (Schøning i Norske Vidensk. Selsk. Skrifter 8vo. II. 113. Forster Entdeckungen im Norden 261.)

Vældes Tid bidrog til at støde Menneskeslægten fremad paa Sandhedens Vei, uden derfor i vore Dage at kunne betragte det som andet end et udnyttet Redskab. Bogtrykkerkunsten og den klassiske Videnskabeligheds Gjenoplivning i Midten af 15de Aarhundrede bibragte Klostrene Naadestødet. De vare fra den Stund af en Udvæxt paa Kirkens Træ, der trak dets Safter til sig uden at bidrage til dets Udvikling. Den Reformation i Kirken, som Luther og hans Samtid udførte, rammede derfor og strax Klostrene, og at slige Stiftelser endnu i flere katholske Lande staa ved Magt, grunder sig vistnok mere paa hierarchisk-conservative, end paa christelig-katholske, i selve Lærebygningen begrundede Hensyn. Buen og Pilen, Brystharnisket og Pantserskjorten vare herlige Vaaben for deres Tid, men Krudtets Anvendelse i Krigen gjorde andre Angrebs- og Forsvars-Midler nødvendige. Bogtrykkerpressen var det Krudt, som sprængte de ved Uvidenhed og Usædelighed allerede undergravede Munkeboliger i Luften, og hvor de endnu findes, staa de som Minder om en svunden Tid, de ikke formaa at kalde tilbage.

Skjønt de fleste norske Biskopper paa Reformationstiden vare velstuderede Mænd, der i Udlandet havde fuldendt deres Dannelse, og saaledes neppe have gaaet fri for Tidsalderens reformatoriske Stræben[1]), var dog det religiøse Liv i Norge, i det Mindste saavidt dets Reformationshistorie hidtil er bekjendt, saa lidt udviklet, at Trangen til en Kirkeforbedring neppe føltes[2]). Den vilde vel derfor ikke paa den Tid uden ved Tvang, og, som det skede, i Forbindelse med Statsformens Omstyrten være bleven gjennemført, og da dette nu skede, foregik det

[1]) Blandt 8 navngivne Kanniker ved Nidaros Domkapittel 1532 vare de 3 Magistre, altsaa i Udlandet promoverede Geistlige (Münch. Dipl. No. 3181), Erkebiskop Olaf Engelbrektsøn, Biskop Magnus af Hammer, og, som det synes, Hoskold af Stavanger havde alle studeret i Rostock, Hans Reff af Oslo i Paris, Mag. Geble Pedersson, der blev første lutherske Superintendent i Bergen, først i Alkmaar og siden i Løven, og var allerede tidlig Reformationen af Overbevisning hengiven.

[2]) Sagnet om en „hellig Broder Steffen" i Tuterøen, der en rum Tid forud skal have spaaet Munkene en brat Undergang, viser, at Følelsen af en Reformations Nødvendighed ogsaa i Norge har paatrængt sig Enkelte, der frie for Tidens Fordærvelse agtede paa dens Tegn. (Peder Claussøn, Norges Beskriv. 78.) I 1487 var en „Broder Helge Staffan" Abbed i Gudeberga eller Huseby Kloster i Dalarne (Diplom. Dalekarlicum I. 139.) Et lignende Sagn gik paa Absalon Pederssøns Tid (1570) i Bergen (Norske Saml. 8vo. I. 20); gjælder det samme Mand, har han maaske draget om som Bodsprædikant.

paa en saa aldeles ukirkelig Maade, at kun Geistlighedens politiske Magt og dens Formue forsvandt, medens man overlod til en langt sildigere Tid, til Christian den Fjerde, at ordne selve Kirkevæsenet paa protestantisk Fod. Reformationen i Norge udgik derfor heller ikke fra den lærde Stand; man finder ikke engang, med Undtagelse af Beretningen om en Munk Antonius's Prædiken i Bergen [1]), at den nye Lære er bleven forkyndt for Folket, eller at nogen dygtig Geistlig havde erklæret sig for samme, førend de verdslige Magthavere allerede med fuld Iver reformerede paa deres Viis. Disse Herrer fandt nemlig i Reformationen et nemt Middel til at berige sig selv og til at fortrænge af Rigsraadet en Stand, der oftest havde dannet det nationale Oppositionsparti mod den danske Adels Indtrængen, og man kan ikke læse hiin Tids Brevvexling mellem Konge, Rigsraad, Adel og Geistlighed, uden stedse mere at bestyrkes i den Overbeviisning, at selve Religionsforbedringen var dem Alle en ligegyldig og uvæsentlig Gjenstand, medens Spørgsmaalet hovedsagelig dreiede sig om, hvem der skulde faa Løvens Part af Byttet.

Her faldt naturligviis Klostrene først og fremst i Øinene. Luthers Exempel og hans Skrifter mod Munkevæsenet, Klostrenes Sekularisation i de første protestantiske Lande, og fremfor Alt maaske de norske Klostres forholdsviis betydelige Gods fristede Konge og Adel altfor meget, til at de længe kunde afholde sig fra at efterligne Tydskerne. Disse egennyttige Bevæggrunde for en Reformation i Kirkevæsenet er dennes Skyggeside, og har i dens Fienders Hænder været et farligt, ofte med Held ført Vaaben mod Protestanterne, og i intet Land, selv Sverige ikke undtaget, forekommer det os, at de fremtræde mere aabenbart og mindre ledsagede af Overbeviisningen om selve Kirkeforbedringens Vigtighed og Nødvendighed forøvrigt, end netop i Norge [2]). Alle Dagens reformatoriske Spørgsmaale dreiede sig om de reent verdslige Pengeinteresser,

---

[1]) Ifølge Huitfeld og Edvardssøn; den sidste efter Absalon Pederssøns tabte Oration om Mag. Geble. Jeg har forhen antaget, at hermed meentes en Antonsmunk, men da den samtidige Absalon beretter, at denne „Hr. Antonius" siden blev Sognepræst til Halvardskirken i Bergen, maa han i alt Fald have havt dette Navn. (Norske Saml. 8vo. I. 4.)

[2]) Om hvorledes man i Danmark handlede med Nonneklostrene, giver Reformationens talentfulde Modstander Paul Eliesen Oplysning i sin Afhandling „om Syges og Fattiges Pleie". Sechers Udg. I. 155. Men i dette Rige førtes dog en livlig religiøs Kamp ved Siden af den politisk-økonomiske, skjønt man vel maa indrømme, at det sidste Hensyn ogsaa her var det overveiende.

om denne eller hiin danske Ridder eller Svend skulde have Bispoppens Len eller Klostrets Gods; om hvem der skulde forkynde den renere Lære for den forvirrede Almue, skriver Kong Christian III stundom, men hans Mænd her i Riget aldrig, og dog var Alt afhængigt af disse, da Kongen selv ingensinde satte sin Fod i Landet, siden han i 1529 som Hertug af Holsten havde været i Oslo, og forgjeves arbeidet for at blive hyldet som Faderens Eftermand i Norge. Partinavnene „Lutherianere" og Papister forekomme allerede fra Slutningen af Christian IIs Regjering; man finder omtalt, at snart denne, snart hiin Herre havde indrettet Gudstjenesten ved sin Sognekirke paa luthersk Viis [1]), og især førtes Klage over, at Lensherren paa Bergenhuus, Hr. Vincents Lunge (en Søn af Vincents Dyre), den eneste verdslige Magnat i Norge paa den Tid, der synes at have fattet det Kirkelige ved Luthers Reformation [2]), begunstigede og selv stillede sig i Spidsen for den nye Læres Tilhængere. Med videnskabelige Grunde sees derimod Partierne i Norge ingensinde at have mødt hinanden, og den her oplyste Forrykken af Stridsspørgsmaalet gav den hele Reformation i Norge Præget af en politisk Omvæltning. Det gik nu som ved Christendommens Indførelse; begge skyldtes Statshensyn mere end religiøs Trang og Overbeviisning. Da de danske Adelsmænd, Lunge, Nils Lykke, Klaus og Esge Bilde, Erik Gyldenstjerne, Truid Ulfstand m. Fl. begunstigede Lutheranerne, og altfor tydeligt lagde for Dagen, at de ad denne Vei agtede at plyndre de geistlige Stiftelser og grundfæste den danske Adels Herredømme i Landet, saa blev det nationale Parti, Geistlige og Verdslige, nødt til at forsvare Katholicismens Sag, selv om det under andre Omstændigheder havde været gunstigt stemt for Luther. Vi formode, at de mærkelige Modsigelser i Erkebiskop Olafs og Biskop Hans Reffs religiøs-politiske Færd paa denne Maade vil kunne forklares.

Klostrenes Inddragning under Kronen forberededes i Almindelighed

[1]) Saaledes melder Nils Mogensson, Prest paa Herrø, 10de Januar 1529 Erkebiskop Olaf, at Fru Ingerd Ottesdatters Folk paa Giske læse og synge fra Borde saaledes, som Hr. Vincentius bruger i Bergen. (Münch. Dipl. No. 2847).

[2]) Han havde studeret sammen med Mag. Geble i Løven (Norske Saml. 8vo. I. 8), var promoveret Doctor og havde en kort Tid været Professor juris ved Kjøbenhavns Universitet. (Werlauff Bidrag til Univers. Historie før Reformationen. Kbhv. 1836. S. 14. 2den Udg. 1850. S. 63—64.) Paludan-Müller, Grevens Feide II. 5 ff., giver en lærerig og vistnok i det Hele velgrundet Charakteristik af denne mærkelige Mand.

derved, at man, eftersom eller og før de viede Klosterforstandere døde, overalt hvor det lod sig gjøre indsatte verdslige Forstandere i Klostrene, der mod en aarlig Afgift til Kronen og under Forpligtelse af at føde og klæde Klosterfolket, overtoge Bestyrelsen af Godset, og anvendte Overskuddet til egen Fordeel. Mærkeligt bliver det imidlertid, at en Begyndelse hertil i Norge allerede var skeet i 1519 eller endog før, altsaa omtrent 10 Aar førend det første danske Kloster blev overdraget til nogen Verdslig [1]). I hiint Aar findes nemlig Herman Matssøn, der omkring 1522 havde Bahuus Slot i Befaling [2]), af Christian II allerede i rum Tid indsat som verdslig Forstander for Dragsmark Kloster, hvori han erklærer at have holdt alle Messer vedlige, saalænge han har havt Klostret i sin Befaling [3]). Han var fremdeles i denne Stilling i 1523, da han anmoder Hr. Henrik Krumedike om at skaffe ham afløst fra Klostret, saa at der overeensstemmende med Kirkeloven maa komme en viet Abbed, som kunde holde ret Ordensregel, og vilde mod Betaling unde ham et lidet Rum i Klostret til hans Dødsdag. Paa lignende Maade havde ligeledes Kong Christian II, uvist naar, forlenet Gimsø Nonnekloster til Diderik (Villumssøn) Tolder, efter hvis Død Bistop Hans Reff strax han kom til Stiftet (1524), atter havde indsat en Abbedisse i Klostret. Hvad Paaskud Kongen har benyttet, eller hvad Plan han har havt med at inddrage Klostre, længe førend han viste sig som en aabenbar Ven af Reformationen, er ikke for Tiden muligt at afgjøre. Hans Reffs Erklæring, at Gimsø kom til Diderik Tolder ifølge vrang Underviisning,

[1]) Det første inddragne danske Kloster var nok Dominikanernes i Haderslev, hvis Munke udjoges 6te Januar 1527. (Suhms nye Saml. III. 292. Knudsens Udg. af Krøniken om Graabrødrenes Udjagelse S. 5. Aftr. af Kirkehist. Samlinger. I.)

[2]) Dipl. Norv. II. No. 1070. 1ste Udg. af Klosterhistorien, Bilag No. 8 og 9. S. 756 ff. Saml. til N. Folks Historie VI. 11. 45. Han er maaske og den Herman Skriver, der aflagde Regnskab for Varberg 1521 (Christ. d. Andens Registrant. Suhms nye Saml. II. IV. 181) og forekommer paa Bahus endnu i 1530, formodentlig i Slotsloven for Hr. Claus Bilde (Holmbergs Bahus-L. Hist. III. 378) og iøvrigt sees at have havt Dragsmark i Værge og boet der mellem 1519 og 1523, ja maaske til henimod 1532, da Peter Størle fik Klostret (Saml. VI. 45.) Ved Overleveringen af Bahus Slot (1523) til Hans Erikssøn kaldes han hæderlig Svend Herman Matssøn (Frederik Is Registratur), og nævnes 1538 som Væbner i Oslo. (Orig. i danske Geh. Arch.)

[3]) Med Hensyn til Beviserne for hvad her og i det Følgende meldes om Klostrenes Undergang, henvises i det Hele til hvert enkelt Klosters Historie.

hentyder maaske paa, at Sekularisationen er skeet under en eller anden paaskudt Retmæssighed, som kunde skjule Kongens sande Hensigt; men flere norske Klostre inddroges neppe i hans Tid.

Den Vending, Religionsstridighederne under Frederik Is svage Regjering toge i Danmark, ytrede naturligviis ogsaa sin Indflydelse i Norge, og Regjeringens Planer med Klostrene bleve efter Herredagen i Odense 1527 stedse tydeligere. Vel havde Kong Frederik i sin norske Haandfæstning af 24de Novbr. 1524[1]), uden Tvivl forfattet af Hr. Vincents Lunge, bekræftet alle den norske Kirkes Privilegier og Friheder (§ 1), lovet aldrig at tillade nogen Kjettere, Luthers Disciple eller Andre at prædike mod den hellige Kirkes Fader Paven og den romerske Kirke, men straffe slige paa Liv og Gods (§ 2), og forøvrigt fornyet Kirkens og Klostrenes almindelige Privilegier; men dette hindrede ham ligesaalidt i Norge som i Danmark fra at begunstige Reformationen, da dette forlangtes af Adelen, der i hans Tid ganske raadede. Klostrenes Sekularisation begyndte derfor atter i 1528[2]). I dette Aar gav Kongen Gimsø Kloster til den danske Svend Iver Jenssøn (Jernskjæg), der 1531 til 1532 med eller mod sin Villie tog Christian IIs Parti, og derfor mistede Gimsø, som overdroges til Hr. Mogens Gyldenstjernes Myntmester Hans som Løn for hans Tjeneste under Agershuus's Beleiring. Samme Aar 1528 skjenkede Kongen Nonneseter Kloster i Bergen med dets Gods til Hr. Vincents Lunge, som befæstede Klostret og indrettede det til Privatbolig for sig (Lungegaarden), ligesom denne samtidig hermed skal have deelt det bergenske Prædikebrødre-Klosters Guld og Klenodier med dettes sidste Prior Jens Mortenssøn, som for at skjule Plyndringen satte Ild paa Klostret og forlod Byen. I 1529 forlenede Frederik I sin Tjener Jørgen Stenssøn med Kastelle Kloster; men da Erkebiskop Olaf strax fremkom med Klager over dette Indgreb i hans Myndighed over Klostret, vovede Kongen ikke for en saa ringe Sag at bryde med denne mægtige Herre, eller endnu at aabenbare sin Hensigt med disse Forleninger til Verdslige. Han paaskjød derfor kun Kronens formeentlige gamle Ret til Kastelle Kloster, og ud-

---

[1]) Saml. t. Norg. Hist. I. 1—12.

[2]) Et Brev bag en Jordebog af 1525, dateret Oslo 1ste August 1525, fra Kapitlet der til Kong Frederik, kunde ifølge den Tids Sprogbrug synes at antyde, at Inddragningen allerede før var begyndt, da der siges, at alle Kirker og Klostre i Oslo ere fordervede. (Danske Geh. Archiv). Men dette vil neppe sige andet, end at de befinde sig i en usel Forfatning.

satte Sagens Afgjørelse til en kommende Herredag, hvor som sædvanlig Intet blev bestemt, da hverken Kongen eller Nordmændene mødte[1]). Imidlertid havde Svogrene Vincents Lunge og Nils Lykke benyttet sig af de urolige, næsten lovløse Tider til at forøge deres Formue paa de bergenske Klostres Bekostning. Lunge havde som nævnt faaet Nonneseter, og dette Klosters Gods var ved dets forrige Cisterciensernonners Udjagelse for største Delen lagt til Munkeliv, medens kun en ringe Deel deraf fulgte med Klostret til St. Antonsmunkene, og fra dem altsaa til Lunge. Her var saaledes en god Leilighed til at forfølge Abbedissen i Munkeliv med Processer angaaende Nonneseters Gods. Den nye Lensherre paa Bergenhuus, Esge Bilde, understøttede sine Landsmænd, og allerede i 1529 gik det Rygte i Bergen, at Hr. Nils Lykke skulde have Munkeliv i Forlening[2]). Dette blev dog Intet af; thi Frygten for Christian den Andens Rustninger i Holland henledede Opmærksomheden paa dette Klosters fordeelagtige militære Beliggenhed, og vakte Frygt for, at den forjagede Konge ved de Katholskes Hjelp skulde sætte sig fast der, og saaledes beherske Byen. Samtidig hermed fandt man, at Byens Domkirke og Bispegaard laa Slottet for nær og vilde i Tilfælde af Angreb fra Søsiden hindre Slottet i at forsvare Byen. Dette gav da Anledning til vidløftige Undersøgelser og Forhandlinger (1529—1531) angaaende Nødvendigheden af hine geistlige Bygningers Nedrivelse, og Birgittinerne i Munkeliv fik ved enhver Leilighed høre, at de skulde miste deres Kloster, hvad enten det faldt i Lykkes Lod eller anvistes Bispen og Domkapitlet som Vederlag for deres Domkirke. I Februar 1531 overlode Bisp Olaf og hans Kapittel deres Gaarde og Domkirke til Kong Frederik, mod igjen at „indtage Munkeliv, det bemande og forsvare mod Rigets Fiender, samt bruge og beholde som Bispebolig og Domkirke." Esge Bilde lod da Abbedissen og Confessoren underrette herom, og tilbød dem indtil Videre at benytte Allehelgens Kirke og to Gaarde derved som Kloster; men de vilde ikke give sit Minde hertil, og begave sig for største Delen ud af Klostret, Nogle hjem til deres Slægt, Andre til Moderklostret Vadstena. Saaledes var Norges anseeligste Kloster ophævet over 6 Aar før Reformationen. Reins Nonnekloster ved Nidaros fik samtidig hermed ogsaa en verdslig Forstanderske. Lyk-

---

1) Münch. Dipl. No. 2962 og 4293. b.

2) Jørgen Skrivers Brev til Christian II. Saml. I. 548. Ekdals Arkiv. S. 1282. Allens Breve og Aktstykker. I. 556.

kes og Lunges rige Svigermoder, den mandige Fru Ingerd Ottesdatter til Østeraad, lod sig om Vaaren 1531 af Klostrets Nonner vælge til dets Forstanderske, og forbeholdt sine Døtre samme Ret, af Frygt, som hun skriver til Erkebiskoppen, for at nogen Anden skulde vælte sig derind; men Olaf modsatte sig med Alvor dette, saa det maaske for det Første ei blev Noget af Overdragelsen, uagtet der erhvervedes kongelig Stadfæstelse derpaa.

Thi nu indtraf en Begivenhed, der nødte det danske Adelsparti til i det Mindste for en Tid at standse med deres reformatoriske Iver. Den landflygtige Christian den Anden havde efter 8 Aars Ophold i Tydskland og Nederlandene endelig med stor Anstrengelse bragt en Hær paa Benene og faaet udrustet en Flaade. Hans Tilhængere havde havt et opmærksomt Øie henvendt paa Tingenes Gang i Norge, og trolig meldt ham Alt, hvad Frederik I og det danske Rigsraad foretoge sig mod Haandfæstningen. Da han nu havde Hæren rede og erfarede, at den hele Geistlighed i Norge var høist misfornøiet med Adelens Færd mod Kirker og Klostre, samt med Kongens egenmægtige Indgreb i Kirkens Rettigheder [1]), besluttede han over Norge at gjøre et Forsøg paa at gjenvinde sine tabte Lande. Fra Hesnes Havn, hvor hans Flaade, forsaavidt den kom frem efterat have lidt meget ved Storm, løb ind, udstedte han 6te Novbr. 1531 et aabent Brev til alle sine troe Undersaatter i Norge, Biskopper, Prælater, Abbeder, Priorer og Prestemænd, Riddere og Riddersmænd, Kjøbstædsmænd, Bønder og menige Almue, hvori han melder, at han i Holland havde erfaret den Uret og Uskjel, som uden Skyld og Brøde var paaført Nordmændene af dem, som havde gjort sig selv til Herrer over dem i hans Fravær, og derfor samlet et mægtigt Antal Krigsfolk, for at frelse dem derfra [2]). Hans Opraab fandt Gjenklang baade hos Geistlighed og Almue; det søndenfjeldske Rigsraad opsagde 29de Novbr. fra Oslo Kong Frederik I Huldskab og Troskab, og samme Dag fornyede Erkebiskop Olaf i Throndhjem for Gustaf Trolle sin Troskabsed til Kong Christian [3]). De verdslige Høvdinger i Landet vare derimod deelte i to Partier, hvoraf dog det danske var det mægtigste, da Frederik I ved Efterretningen om sin Brodersøns Rust-

---

[1]) Biskop Magnus af Hammers Brev til Christian II af 20de Juli 1531, hos Huitfeld 1345—1347.

[2]) Münch. Dipl. No. 3083, trykt i Saml. II. 84—85.

[3]) Paludan-Müller Grevens Feide II. 23—24.

ninger havde faaet samtlige Rigets Slotte i danske, ham hengivne Adelsmænds Hænder. Enkelte Nordmænd, hvoriblandt Hr. Gaute Galde og Einar Tjeld, ligesom den danske Iver Jensson (Jernskjæg) erklærede sig derimod for Kong Christian. Ligesaa synes Abbeden af Hovedøen at have gaaet ham frivillig til Haande; men Følgen heraf blev, at Høvedsmanden paa Agershuus, Mogens Gyldenstjerne, efter først strax ved Kongens Ankomst til Oslo at have provianteret Slottet med Klostrets Forraad, lod Abbeden længere ud paa Vinteren tilbyde med sine Brødre at flytte ind paa Agershuus, og da han afslog dette, gribe i hans Seng og føre fangen did, hvorfra han først slap ud, efterat Christian var afreist til Danmark. Klostret blev samtidig med Abbedens Fængsling (21de Januar 1532) afbrændt og nedbrudt, Munkene flyttede til Oslo, hvor Abbeden siden blev Prest ved Domkirken, og Godset lagdes under Agershuus Slot for bestandig [1]).

Imidlertid løb hele Toget uheldigt af, og den gamle Konge gik i den Fælde, som det danske Rigsraad opstillede for ham. Og nu brød Uveiret atter løst over den katholske Geistlighed. Biskopperne faldt til Fode, og maatte med store Bøder undgjælde deres Frafald fra Kong Frederik; Klostrene derimod benyttedes som Belønninger for dem, der havde bidraget til det danske Parties Seier. Prioren af Værne, der havde understøttet Christian II, blev uden Videre afsat, og Klostret givet Peder Brockenhuus i Forlening; ligesaa blev Gimsø, som ovenfor S. 179 er viist, af denne Grund frataget Iver Jensson og givet Hans Myntmester. Paa lignende Maade fik Erik Ugerup Olafsklostret i i Tønsberg og Peder Størle Dragsmark, hvilket dog allerede forud var kommet i Lægmands Værge. I 1531 afbrændte Minoritternes Kloster i Nidaros ved Vaadeild, hvorved sandsynligviis dettes Konvent opløstes, og samme Aar sluttede Hr. Nils Lykke en formelig Kontrakt med Tuterøens sidste Abbed Matthias, ifølge hvilken denne mod en rund Sum paa Haanden og en aarlig Livrente afstod sit Kloster, som han ved slet Bestyrelse havde ødelagt, til Nils Lykke. Denne fik 1ste Mai 1532 Kong Frederik Is Bekræftelse paa denne ulovlige Handel, hvis Iverksættelse det dog lykkedes Erkebiskop Olaf i det Mindste for en

[1]) Denne Beretning, affattet efter Abbedens Klage af 26de September 1532 (Münch. Dipl. No. 3152), stemmer godt med Huitfeld (S. 1353), at Gyldenstjerne afbrød et Kloster i Oslo, „at han ikke vilde være beskadt deraf." I Fiendens Hænder kunde det stærkbyggede Kloster blevet et farligt Udgangspunkt for et Angreb paa Slottet over Isen, som da laa.

Tid at forhindre; men senere kom Klostret dog i Lykkes Arvingers Besiddelse. Derimod lykkedes det ikke Vincents Lunge i 1531 at bemægtige sig Utstein Kloster, da Biskop Hoskold af Stavanger med Kraft modsatte sig, og jog Lunges der indsatte Foged bort. Allerede paa denne Tid vare dog de fleste og rigeste Klostre i Landet komne i danske Lægmænds Hænder, og sandsynligviis vilde det ikke varet længe, førend de faa endnu i Munkenes Værge forblevne Klostre[1]) vilde gaaet samme Skjebne i Møde, dersom ikke atter de politiske Forhold havde tvunget de verdslige Reformatorer til i nogen Tid at holde inde.

Frederik I døde nemlig paa Gottorp Slot den 10de April 1533, og det havde ikke lykkes ham hverken i Danmark eller Norge at faa sin Søn Hertug Christian valgt til sin Eftermand. Frygten for at Norge nu skulde falde fra, og enten vælge sig en egen Konge (man vaklede mellem Christian IIs Søn Hans og hans Svigersøn Pfalzgrev Frederik), eller forene sig med Sverige, bevægede det danske Rigsraad til denne Gang mere end ellers at tage Hensyn til Norges Ret. Norges Rigsraad blev strax (fra Kjøbenhavn 25de April) underrettet om Kongens Død, og da som Følge heraf det af denne til Juni berammede Møde maatte gaa ind, opfordrede det danske Rigsraad det norske til at bestemme et senere Møde til fælles Kongevalg. Vel bekjendt baade med den norske Geistligheds Indflydelse i Norge og den almindelige Forbitrelse over Kong Frederiks og hans Lensmænds Færd mod Klostre, Kirker og Hospitaler, ansaa det danske Rigsraad det fornødent, for atter at forsone Nordmændene, at fornegte Alt, hvad det gjennem sit svage Verktøi Kong Frederik hidtil havde udført i Norge, og skriver derfor i samme Brev til det norske Rigsraad: „Hvis Brøst, som hertil desværre med Kirker og Klostre skeet er, bede vi, at I det selve i en god christelig Skikkelse igjen bestille og reformere ville, som det sig bør at

---

[1]) De her ikke nævnte Klostres Skjebne i denne første Periode af Sekularisationen kjendes ikke med Bestemthed. Lysekloster havde mellem 1532—1536 faaet Abbed Matthias fra Tuterøen til Forstander. (Dipl. i danske Geh. Archiv.) Mærkeligt er det, at vore Kilder aldeles intet nævne om Minoritterne. Da samtlige Munke af denne Orden bleve udjagede af deres Klostre i Danmark i 1528, kunde det synes rimeligt, at de danske Magthavere i Norge ei heller have sparet dem her. Men i saa Fald vilde dette vistnok kommet paa Tale i Biskoppernes Klager og de Misfornøiedes Beretninger til den landflygtige Konge. Vi antage derfor, at Tiggermunkene for det Første have levet i Fred, nærmest maaske fordi Bybefolkningen i Norge i det Hele var katholsk.

være, førend I Eder hid i Riget begivendes vorde"[1]). Dette Hensyn til Norge i Forening med de danske Biskoppers Ulyst til at vælge den lutherske Hertug Christian, gjorde, at Kongevalget blev udsat til Midsommer 1534[2]), og Erkebiskop Olaf sammenkaldte det norske Rigsraad, menige Adel og Almue til Bod i Romsdalen til 15de August, hvorfra imidlertid de fleste søndenfjeldske Herrer under allehaande Udflugter afholdt sig, medens Almuen gav disse Udeblivende sin Fuldmagt[3]). Biskop Hans af Oslo tilstillede dette Møde en Forestilling, hvori han omtaler de Indgreb, Christian II og Frederik I havde tilladt sig i geistlige Sager ved at indsætte verdslige Forstandere i Gimsø, Olafs- og Værne-Kloster, samt Mogens Gyldenstjernes Adfærd mod Hovedøen, og forlanger, at Rigsraadet overeensstemmende med den fra Danmark gjorte Opfordring skulde snarest muligt bringe Alt igjen paa den forrige Fod[4]). Men dette blev der Intet af. Det danske Rigsraad havde 18de Juni indbudt det norske til Kongevalg i Kjøbenhavn til St. Hans-Dag 1534, og uden Hensyn til det ældre Brev indblandet sig i Norges indre Anliggender. Den gamle Kong Christians Tilhængere i Danmark reiste Hovedet, og forenede sig med Grev Christoffer af Oldenborg og Lybekkerne for at sætte ham paa Tronen. Et fælles Kongevalg blev saaledes umuligt, og Grevens Feide gav det dansk-holstenske Parti i Danmark saameget at gjøre, at Tiden nu havde været for Norge til at optræde selvstændigt og afgjørende. Men dette ulykkelige Rige var selv splittet i sit Indre, og dets første Mand, Erkebiskoppen, ikke sin store Opgave voxen. Hans mange, hinanden krydsende politiske Planer, i Forbindelse med de mange private Stridigheder, hvori han havde indviklet sig, gav ham ikke Tid eller Kraft til at tage sig med alvorlig Udholdenhed af Noget. Biskop Hans Reff meldte sig syg, maaske for at undgaa at tage Parti; Biskop Olaf Thorkildssøn af Bergen havde faaet sin Andeel i Rovet, og var ganske i Lunges og de øvrige Danskes Sold, og blandt de verdslige Rigsraader havde de Danskfødte Overmagten baade i Antal, Rigdom og Dygtighed. Det var ikke at vente, at de skulde vise sig tilbøielige til at tilbagegive de rige Godser, de allerede vare i Be-

[1]) Aktstykker til Grevefeidens Historie. 2den Samling. S. 10.

[2]) Nye danske Mag. II. 210. 222.

[3]) Flere Diplomer i den Münch. Saml. jfr. Paludan-Müllers Grevens Feide. II. 46 ff.

[4]) Münch. Dipl. No. 3234. Trykt i 1ste Udgave af dette Skrift 764—768.

siddelse af, og Alt blev for det Første som det var. Paa en uforklarlig eller dog kun af den indre Uenighed forklarlig Maade spildte Nordmændene det heldige Øieblik, da begge de i Danmark kæmpende Partier gjorde dem Tilbud, og da Christian III i 1536 lykkelig havde endt Krigen i Danmark, havde de endnu ikke bestemt sig. Erkebiskoppen fangedes nu paa en Maade i sine egne Garn, og af Frygt for Gjengjældelsen undveg han om Vaaren 1537 til Flandern, hvor han kort efter døde. Biskopperne af Stavanger og Hammer fængsledes, Biskopperne Geble af Bergen og Hans af Oslo, en Mand der gjennem hele denne bevægede Tid havde spillet en tvetydig Rolle, antoge Luthers Lære, og bleve i Embederne som kongelige Superintendenter; Norge blev overeensstemmende med Christian IIIs Revers til det danske Rigsraad en Provinds af Danmark. Vi have ilet over disse Begivenheder af gjennemgribende Vigtighed for Fædrelandet [1]), fordi vi Intet vide til Oplysning om Klostrenes Skjebne under Mellemregjeringen 1533—1536, og skulle nu omtale de sidste Foretagender mod de norske Klostre, med Hensyn til hvilke man nu hverken havde noget Rigsraad at raadspørge eller nogen Forsigtighed at iagttage.

Løftet paa Rigsdagen i Kjøbenhavn i Juni 1533, at Katholicismen skulde blive ved Magt, var bleven Adelen aftvunget, og var ikke blevet anerkjendt af den nye Konge, hvis Hengivenhed for Lutheranismen var almindelig bekjendt. Det var derfor heller ikke at vente, at han i nogen af Rigerne vilde erkjende sig bunden ved, hvad der før hans Valg var bleven aftalt, eller lade sig derved afholde fra at tage de Forholdsregler med Kirkevæsenet og Klostrene, som han og Rigsraadet fandt nødvendige eller gavnlige. Biskopperne bleve fængslede [2]), og den 10de Oktbr. 1536 udstedtes af Kongen og de paa Herredagen i Kjøbenhavn forsamlede Verdslige en Recess, der blev Grundlaget for Kirkeordinantsen og de senere geistlige Forhold [3]). Angaaende Klostrene indeholder den følgende Bestemmelser: „Og skulle alle Klostre, Prælaturer, Digniteter, Kannikedomme og andre geistlige Len, som nu ikke benævnt

---

[1]) Man vil finde dem fremstillede med Klarhed og sjelden Upartiskhed af C. Paludan-Müller i Grevens Feide II. 46—85. 248—277. 388—408.

[2]) Af de norske Biskopper, som anført, dog kun Mogens af Hammer og Hoskold af Stavanger.

[3]) Krags og Stephanii Christian IIIs Hist. Oversættelsen. I. 495—509. Om Klostrene S. 503.

ere [1]), ved deres Magt blive, til saalænge at Kongen og Danmarks Riges Raad derom med flere lærde og vise Mænd, som de til dem tagendes vorde, en anden Skikkelse gjøre: dog hver Mands Ret og Tiltale herved uskadt og uforkrænket udi alle Maader. Og skal det være Munkene frit og aabent for at udgaa af Klostrene, hvilke som der ikke ville indeblive, og de, som der inde blive ville, de skulle være deres Formænd, Abbeder, Priorer eller Provster der udi Klostret hørige og lydige, og føre et godt, ærligt og christeligt Klosterlevnet, eller gange ud af Klostret. Og skal dennem prædikes Guds Ord fore, som udi Klostrene blive. Og skulle de herefter ikke have fuld Magt uden Kongens og Rigens Raads Ja, Villie og Samtykke at afhænde, sælge eller pantsætte noget af Klostrenes Jordegods og Eiendomme i nogen Maade." — Uagtet Norge ikke udtrykkelig nævnes i Recessens Bestemmelser, Noget som paa Grund af den samme Dag foregaaede Statsomvæltning for dette Riges Vedkommende vel ei heller fra dansk Synspunkt kunde ansees nødvendigt, er det dog utvivlsomt, at dens Bestemmelser ere anseede gjældende og saaledes i det Hele satte i Kraft ogsaa i Norge. Thi det er aldeles stemmende med Recessen, at Christian III 17de Juni 1537 paalagde den daværende Statholder Nordenfjelds og Befalingsmand paa Bergenhuus, Esge Bilde, at lægge alle Bergens Bispestols Indtægter under Kronen, men derimod lade andre Prælater, Kanniker, Vikarier og Sogneprester over hele Stiftet beholde deres Gods, hvormed Lensherren ei maatte befatte sig. Ligeledes skulde han lade alle Munke- og Nonne-Klostre i Stiftet blive ved Magt; staa nogen af dem øde, fordi Beboerne have forladt dem, skal deres Gods lægges til Kongens Regnskab. Fremdeles skal han lade Domkirkens og andre Kirkers og Klostres Klenodier, Guld, Sølv, Breve o. s. v. registrere, men iøvrigt skal han lade Kirkens Personer og alle Sogneprester over Stiftet blive ved deres gamle Skikke og ingen nye Prædikere indsætte hos Almuen, „at det ikke skal voge (vække) nogen Forskræk eller Uenighed blandt den fattige, simple og uforstandige Almue der udi Landet, førend vi kunne finde der andre Raad til, og saa med Lempe og Føie komme dem til nogen Bekjendelse og bedre Forstand udi Guds Ord" [2]).

---

[1]) Bispoppernes, som bleve inddragne, ere omtalte i det Foregaaende af Recessen.

[2]) Diplom i Rigsarchivet. Trykt i 1ste Udgave S. 768 ff. Disse Kongens Ord vise hans christelige Sind og den kloge Forsigtighed, hvormed han vilde at Reformationsverket skulde gaa for sig. At det saavel Nordenfjelds som

Reformationsverket gik imidlertid fremad i Danmark som i Norge. Den 2den September 1537 udkom Christian den Tredies Kirkeordinants, samme Dag som de nye evangeliske Superintendenter indviedes, og i denne gaves da og nærmere Forskrifter med Hensyn til Klosterfolks Stilling. Saaledes bestemtes angaaende Tiggermunkene: „Ingen Tiggermunke skulle i vore Riger efter denne Dag opholdes. Hverken skulle de tigge eller prædike, eller høre Skriftemaal; men de, som gamle ere og skrøbelige, og til intet Embede bekvemme udi Kirken, de maa blive udi Klostret, der de maa have deres Føde for Guds Skyld, dog saa at de skulle aflægge Kappen og Klosterklæderne, og ikke bespotte Evangelium" [1]). Med Hensyn til de Klostre og de Munke, „som selv have at leve af", bestemtes i Overeensstemmelse med Recessen af 1536, at enhver Munk, som ønskede det, maatte forlade sit Kloster, og skulde af Formanden gives Klæder og Tærepenge, da denne selv maatte finde sig bedre tjent med at give en Munk, som ikke blive vil, een god Almisse, end at føde ham alle Dage mod hans Villie og Samvittighed; men Kongen vilde ei vide af ureen Reenlivethed og ukyskt Levnet. De Munke, som ville blive, skulle være Formanden lydige, leve et godt og ærligt Levnet, gaa med deres Kappe og bære eens Klæder, ikke for nogen Regels Skyld, men at man kan kjende paa deres Klædebon, af hvad Kloster de ere. De skulle ingen Tonsur længere bære, men de maa have „Kulfue" — Kallot, kullet Hue — eller kullede Hoveder, og maa ikke vise sig kronragede. Forøvrigt skulle de flittig høre Gudstjenesten og læse i den hellige Skrift, for om muligt endnu at blive tjenlige til Prester. Derfor skal og et saadant Kloster have en luthersk Prest, der skal have Underhold af Klostret [2]). Om Nonnerne bestemtes det Samme.

---

andenstedes i Norge, hvorhen sandsynligvis lignende Befaling er sendt, gik ganske anderledes til, var altsaa forsaavidt uden Christian IIIs Skyld, som det skede mod hans Villie; men dette vilde ikke kunnet ske saa let, hvis han havde, om endog kun en eneste Gang, selv besøgt det Rige, han 1536 tilføiede en aldrig forglemmelig Fornærmelse. Men han kom aldrig som Konge til Norge. — Forøvrigt havde han allerede 18de November 1536 tilskrevet Esge Bilde om Recessen, og givet ham Befalinger overeensstemmende dermed (Dipl. Norv. II. No. 1118); og ved Brev af 27de April 1537 paalagde han ham med deres Tilladelse, som Klostrene i Værge havde, at skaffe Kongen noget forgyldt Kobber af alle Slags fra Kirker og Klostre (Dipl. Norv. I. No. 1087.)

[1]) Kirkeordinantsen i Krags Christian IIIs Historie I. 570. ff.

[2]) Kirkeordinantsen; anf. St. S. 600.

De maatte have deres næste Venners Samtykke, for at forlade Klostret, og maatte ei færdes Landet omkring som andre løsagtige Folk, ei heller sidde til Drik eller Løsagtighed med Karle. Gjør Abbedissen eller Priorinden selv dette, eller saadant tilsteder, skal hun afsættes, og en anden Nonne indsættes i hendes Sted. De Gjenblivende skulle iøvrigt bære een (d. e. eens?) ærligt Klædebon, men ei tvinges til at bruge Skabelaris (scapulare), hvortil Nogle havde overtroisk Tillid. Ved Visitatserne skal Superintendenten og to verdslige Herrer undersøge, om Nonnerne faa deres tilbørlige Underhold af den, der har Klostret i Forlening af Kongen, og indberette til samme alle Misligheder. Ved hvert Nonnekloster skulde ligeledes være en luthersk Prest [1]).

Saaledes var der ved Kirkeordinantsen sørget for, at de i Klostrene tilbageblevne Munke og Nonner havde nødtørftig Underholdning, gaves Adgang til at gjøre sig bekjendt med den nye Lære, og holdtes til at leve sømmeligt. Dog opnaaedes ikke overalt Regjeringens gode Hensigt med disse Bestemmelser. De, der havde Klostrene i Værge af Kronen, stræbte at drage den størst mulige Fordeel deraf, og søgte vel derfor at gjøre de gamle Folk Livet i Klostrene saa suurt som muligt; disse igjen havde vanskeligt ved at finde sig i at være paatvungne et Formynderskab, og satte sig op imod den paalagte Tvang. Dette foranledigede en Forordning af 1ste August 1545 om Jomfruklostre, hvori Nonnernes aarlige Underholdning nøiagtig fastsattes, medens det paa den anden Side bestemtes, at den med Klostret Forlenede skulde nyde Alt, hvad Abbedisse og Søstre hidtil havde havt i Eie, og derfor bygge og forbedre Klostret [2]). Det er rimeligt, at ogsaa enkelte norske Nonneklostre kom til at nyde godt heraf, uagtet de verdslige Forstandere naturligviis

[1]) Sammest. S. 601. En saadan „Prædikanter“ omtales i Nonneseter i Oslo, hvem Kong Christian III i 1548 befalede tillagt en ringe geistlig Forlening til hans Underholdning, naar nogen blev ledig (Rigsarch. Afskrift af Norske Registranter. I. 39.)

[2]) Denne Forordning er trykt i Danske Magazin I. 191 ff. Nonnernes Føderaad var: 5 Tønder Brød eller 25 Skjepper Meel, 14 Tønder Øl eller 2 Pd. Malt og 10 Skjep. Humle, 2 levende Svin, 6 levende Lam, 2 levende fede Faar, 6 levende Gjæs, 10 Par Høns, 1 Fjerding Smør, 1 Fjerd. saltet Sild, 2 Vol røget Sild, ½ Td. saltet Fisk, 150 tørre Hvidlinger, 100 Flyndre, 1 Skjeppe Boghvedegryn, 1 Skjeppe Byggryn, ½ Skjeppe Havregryn, 1 Skjeppe Erter, 1 Fjerd. Eddike, ½ Td. Salt, 10 Læs Ved, ½ Læst Kul, 1 Vol Æg, 12 Mark Penge til Sko og Klæder, og to Nonner tilsammen en levende Oxe. — Man seer, at denne Taxt er sat i og for Danmark.

anvendte al sin Indflydelse for at bevæge de tilbageblevne Søstre til at drage ud jo før jo hellere med den Tærepenge, Kirkeordinantsen omtaler. Allerede 27de Marts 1540 kunde saaledes Lensherren paa Agershuus, Peder Hanssøn (Basse), melde Kong Christian, at Gimsø Kloster var tomt. Alle Nonner, skriver han, vare uddragne med deres frie Villie og ere gifte, saa nær som en gammel Nonne, som ei vilde gifte sig; dog var hun og da uddragen med egen fri Villie, og opholdt sig hos sine Venner [1]). Bakke Nonnekloster derimod beholdt sine kvindelige Beboere længe efter 1545, da man seer, at det i og efter 1552 havde Jørgen Pederssøn til verdslig Forstander [2]), den samme udentvivl, der i et udateret Brev anmoder Esge Bilde om at hjælpe ham til at faa dette Kloster, hvorpaa han har Livsbrev, da Alt nu medgaar til at føde og klæde Klosterfruerne [3]). Reins Nonnekloster fik uden Tvivl strax efter Erkebiskoppens Flugt Fru Ingerd Ottesdatter til Forstanderske, ifølge den ældre Overeenskomst med Abbedissen; i alle Fald havde hun det i Forlening af Kongen før 1543; men det osloiske Nonneseter havde endnu i 1544 sin Abbedisse, der raadede over Klostergodset; men i 1547 blev Kansleren Peder Huitfeld forlenet dermed mod at føde og klæde Nonnerne [4]); de bergenske Nonneklostre vare forlængst uden Nonner.

Om de sidste Munkes Skjebne i Norge har man kun faa sikre Efterretninger. Om Tiggermunkene have vi S. 183 formodet, at de beholdt deres Klostre under den første Sekularisation (indtil 1531). Men stort længere have de vel ikke holdt sig; thi ved Reformationens ydre Fuldførelse 1537 synes de alle at have været berøvede sine Klostre, hvoraf flere (Bergens Dominikanere, Nidaros, Tønsbergs og Konghelles Minoritter) ved Ildsvaade, medens andre da stode ledige, og af Kongen skjænkedes Byerne til Skoler, Hospitaler og Raadhuus, eller befaledes anvendte til andre Bygnin-

---

[1]) Indberetning fra Peder Hanssøn i Geh. Archivet. Klostret med Kirken afbrændte 1546. Dette stemmer godt med Biskop Mogens's af Hammer Klage i 1533 over den med Gimsø forlenede Iver Jenssøn (Jernskjæg), at han havde „beskæmmet Nonnerne" i Gimsø (Münch. Dipl. No. 3211); thi det vil neppe sige andet, end at han allerede da havde taget Raadigheden over Klostret fra dem, og vel gjorde dem Livet surt. Biskoppen tilføier, at han og Peder Brockenhus havde et Skalkerygte.

[2]) Orig. i danske Geh. Archiv.

[3]) Sammesteds uden Sted, Aar eller Underskrift.

[4]) Rigsarchivets Afskrift af Norske Registr. I. 289.

ger. Beboerne selv omtales ikke i Samtidens Optegnelser [1]). Derimod finder man, at flere Munke fra de andre Klostre have gaaet over til den lutherske Lære, og modtaget Ansættelse som Prester omkring i Landet. Saaledes blev Abbeden i Hovedøen Sogneprest i Oslo, Abbeden i Lyse Sogneprest paa Os, og Dragsmarks Præmonstratenseres Skriftefader Nikolaus Peterssøn blev luthersk Prest i sit reformerede Kloster. Fremdeles finder man i de ved Prestegaardene omkring i Landet førte Fortegnelser over Sognepresterne, der i Almindelighed synes at være paabegyndte rum Tid efter Reformationen, og derfor ikke altid kunne ansees for paalidelige for den ældste Tid, oftere en Munk anført som første luthersk Prest i Kaldet, og man tør vel derfor i det Hele antage, at de dygtigste Munke have valgt denne Levevei, som paa Grund af den store Mangel paa Prester, som ved Kirkeforbedringen opstod, neppe var vanskelig at komme ind i, medens de ældre og svagelige ere forblevne i Klostret, og de udygtige og liderlige have draget ud i Verden, og slaaet sig igjennem som Skriverkarle, Tiggere o. s. v.

Senere Bestemmelser vedkommende Klostervæsenet i Norge kjendes ikke; ei heller synes flere at have været nødvendige, da Klostrene nødvendigviis efter de givne Love efterhaanden maatte befries for sine gamle Beboere, hvorved Klostergodset blev et frit kongeligt Len; thi i Norge optoges ikke, saaledes som Tilfældet var i Danmark med Birgittinerklostrene i Mariager og Maribo, og i Sverige med Vadstena, nye Søstre fremdeles, eftersom Plads blev ledig [2]), og førend Aarhundredet var til Ende, vare saaledes alle levende Spor af Klostervæsen i Norge forsvundne. Idet vi nu slutte dette Afsnit, skulle vi derfor kun i chronologisk Orden give en Oversigt over de norske Klostres Sekularisation, forsaavidt den hidtil er bekjendt. Den begyndte under Christian II med Dragsmark (før 1519) og Gimsø (før 1523); derpaa under Fre-

---

[1]) Kun om Dominikaner-Prioren i Bergen Olaf Mortenssøn veed man, at han efter Klostrets Brand 1528 flyttede til dets Gaard Milde ved Bergen, hvor han endnu i 1539 boede uden offentlig Virksomhed. Nogle af hans Munke tjente Hr. Vincents Lunge som Hofmænd (ɔ: Skriverkarle eller lignende underordnede Betjente.)

[2]) Vistnok have de kongelige Forleningsbreve paa Klostrene, lige til henimod Slutningen af Frederik 2dens Regjering, det Tillæg, at Vedkommende skal føde og klæde de Munke eller Nonner, som der ere inde; men dette Tillæg er ordret udskrevet af de ældre Lensbreve og sandsynligviis indkommet af Uagtsomhed eller af Forsigtighed, om endda en enkelt gammel Klosterboer skulde leve.

derik I Nonneseter og Prædikebrødre Klostre i Bergen 1528, Kastelle 1529 og Munkeliv 1531. Samme Aar brændte 5te Mai Nidarholm og Minoritternes Kloster i Throndhjem; medens Tuterøen og Rein kom i Verdsliges Vold. Omtrent ved denne Tid afbrændte Byen Konghelle, og med den Minoritternes Kloster sammesteds, hvis Mure Høvedsmanden paa Bahuus Hr. Claus Bilde fik Frederik den Is Befaling til at nedbryde og anvende paa Slottets Befæstning [1]). I 1532 sekulariseredes Hovedøen, Olafsklostret i Tønsberg, Dragsmark og Værne, hvorfra strax alle Munke udjoges paa een nær, der tjente Lensherrens Foged som Skriver. Minoritternes Kloster i Bergen var ligeledes øde paa Reformationstiden, og blev derfor kort efter bestemt til Bispegaard, som det indtil senere Tider vedblev at være, ligesom Kirken blev og er Bergens Domkirke. 1536 afbrændte hele Tønsberg, og følgelig tillige Minoritter-Klostret der samt det sekulariserede Olafskloster. 1537 blev Nidarholms Kloster (d. e. Godset) forlenet til Jens Tilluffsøn (Bjelke) og Utstein til Thrond Ivarssøn (Rostung?); Minoritterklostret i Oslo skjænkedes 1538 af Christian III Byens Borgere til Hospital, som det endnu er, og 1539 fik Hr. Vincents Lunges forrige Foged Jens Splid Halsnø Kloster i Forlening. Uden Tvivl ved samme Tid blev Esge Bildes forrige Foged paa Vallen Nils Berildssen forlenet med Lyse-Kloster, hvilket han 1541 havde. Ogsaa Olafsklostret i Oslo maa tidligt været øde, da dets Tomt var udseet til Opførelse af en ny Bispegaard [2]), og dets Gods udlagdes i 1540 til Lector theologiæ ved Oslo Skole. Ligesaa blev Helgeseter i 1546, da der endnu var en Prior med nogen Myndighed, og hvem man ifølge kongelig Befaling skulde stille tilfreds med en Gaard eller andet Ophold for Livstid [3]), udlagt til Bispegaard for Superintendenten i Throndhjem, og Minoritternes afbrændte Kloster i Tønsberg blev i 1551 overdraget til Skolens og Rektors Brug sammesteds. Naar Lyse, Bakke, Nonneseter i Oslo, Jonsklostret i Bergen og de øvrige Tiggerklostre inddroges, kan for Tiden ikke bestemmes, men de 3 førstnævnte havde dog allerede i de

[1]) Norske Registr. i Rigsarchivet I. 463. Brevet er udateret, og Tiden kan derfor ei nøiere bestemmes, da jeg ingensteds finder noget om Konghelles Brand, der vel maa være yngre end eller maaske en Følge af Christian IIs Ophold der om Vinteren 1531—1532.

[2]) Brev i danske Geh. Archiv.

[3]) Norske Registr. I. 277. Han levede endnu 1550. Sammest. I. 62.

første Aar af Christian IIIs Regjering verdslige Forstandere, og ere saaledes efter al Rimelighed inddragne samtidig med de andre[1]), ligesom Tiggerklostrene rimeligviis vare forladte af Beboerne. Om Selje Kloster mangle alle Efterretninger længe før Reformationen. Det sidste Spor af norske Munke finder man i Dragsmark 1562. I Christian IIIs Artikler af 1ste Marts 1555 for de fire Hoved-Lensmænd i Norge paa Steenvigsholm, Bergenhuus, Agershuus og Bahuus, indeholdende Regler for Rigets Bestyrelse i geistlig og verdslig Henseende, betragtes Klostrenes fuldstændige Ophævelse som en fuldbragt Gjerning. Deri tales Intet om Munke, Nonner eller Klosterskikke, men det indeholder for Klostrenes Vedkommende alene Paalæg om, at indtale alt deres frakomne Gods under Kronen[2]).

Forsaavidt som altsaa, efterat alle Munke og Nonner vare uddragne af Klostrene eller døde der, Godset ikke anvendtes til Hospitaler eller Skoler, blev det som verdslige Forleninger betroet danske Adelsmænd og enkelte begunstigede Nordmænd, indtil Fællesstatens ødelagte Pengevæsen tvang Frederik III til først at pantsætte og senere at sælge samtlige Klostergodser. Men Klostrenes Skjebne efter Sekularisationen vedkommer ikke denne Materie. At de tildeels endnu danne Landets betydeligste Godser, er den Dag i Dag et Vidnesbyrd om deres Omfang og Betydenhed i deres Velmagts Dage.

---

[1]) Jons-Klostret i Bergen stod uden Tvivl øde i 1552, da Kongen, uden at nævne noget om Munkenes Forsørgelse, skjænkede det til et Raadhuus for Byen, hvortil tillige Allehelgens-Kirke maatte nedbrydes. Men kort efter afbrændte Klostret med en Deel af Byen fra Muren til Raadhuset den 19de Decbr. 1561, og dets Ruiner plyndredes af Borgerne, der gjorde Skorstene af dets Marmorblokke. Klostrets Taarn blev senere anvendt til Brandvagt m. v. (Edvardsens Bergens Beskrivelse.)

[2]) Norske Registr. I. 355—359.

Anden Hovedafdeling.

De norske Klostres Specialhistorie.

Tredie Affnit.

Kloſtre i Nidaros og Bergens Stifter.

I.

Kloſtre i Nidaros Stift.

§ 1. Overſigt. Beſlægtede Indretninger.

Ligeſom Thrøndelagen (þrøndalag, þrándheimr) i de ældſte Tider var den bedſt befolkede Deel af Norge, „hvor Landets ſtørſte Styrke var", ſaaledes blev og den af Kong Olaf Tryggvesſøn anlagte By ved Udløbet af Nidelven, Nidaros, allerede tidligt et af Kongernes ſædvanligſte Opholdsſteder. Som Følge af det inderlige Forhold mellem Kongemagten og den førſte Chriſtendom, reiſtes de førſte Kirker og finder man de førſte Spor af Kloſtre i denne Deel af Landet (ovenfor S. 12). Nidarholms og Bakke Kloſtre ved Nidaros vare ſtiftede i førſte Halvdeel af 12te Aarhundrede. Domkapitlet ſtiftedes ſamtidigt med Erkeſtolen og Hammer Biſpedømme 1152; og fra nu af havde Erkeſtiftet ſine faſte Grændſer, mod Nord til Finmarken, mod Syd til Dovre og Stat, idet hele det nuværende Nordlands og Finmarkens Biſpedømme ſamt Søndmøre af Bergens Stift hørte derunder. Samtidig med Domkapitlet finder man omtalt Helgeſeters Konvent for regulære Kanniker. I 13de Aarhundrede forøgedes Stiftets Kloſtre med Tuterøen og Rein paa Landet ſamt Prædikebrødrenes og ſidſt Minoritternes Kloſtre i Byen; men flere end disſe 7 Kloſtre kan man ikke med Sikkerhed tillægge dette Norges vidtløftigſte Biſpedømme. Foruden disſe uomtviſtelige Kloſtre nævner deels Sagnet deels nyere Forfattere flere andre, hvis Tilværelſe vi anſee høiſt tvivlſom, og under Eet ville behandle i § 9, nemlig: Alſtahoug Kloſter i Skogn, Munkeby i Levanger, Huſeby i Børgſeſkogn, Veø i Romsdalen, St. Peders Kloſter i Borgund, Kloſtre paa Giske og paa Herrø, alle paa Søndmøre, Throndenes Kloſter i Senjen og Munkefjord i Finmarken.

Ikke heller paa Hospitaler var dette Stift saa rigt, som man skulde ventet af Rigets første geistlige Sæde, og der fandtes neppe noget udenfor Byen selv. Her synes at have været 3 samtidige Hospitaler, nemlig: 1) et Hospital for fattige Mænd (hospitale pauperum, fatœkra manna spital) paa Ilevolden[1]); 2) Marie Hospital for fattige Kvinder paa Ilevold (Mariu spital á Völlum, kerlingar við Mariukirkiu)[2]). Disse to Hospitaler have dog uden Tvivl, ligesom Katharina- og Allehelgens-Hospitalerne i Bergen, udgjort en Fællesstiftelse, der skyldes Erkebiskop Jon, 1267—1277, i hvilket sidste Aar det var i Stand[3]). 3) Et Hospital ved Domkirken (spitalsgarðr firir norðan Kristkirkiu)[4]), der maaske er det samme som det Sygehuus (hospitale infirmorum), hvis Prest forekommer 1280 blandt Byens Sogneprester[5]), maa efter det Anførte være forskjelligt fra Hospitalerne paa Ilevolden, og stod under Domkapitlets Jurisdiktion; men iøvrigt vides Intet til Oplysning om dette Hospital. Saaledes kjender man egentlig kun et dobbelt Fattighuus paa Ilevolden, og et Sygehuus ved Domkirken. Naar der tales om „Spitalen"[6]) i Throndhjem, menes den førstnævnte selvstændige Stiftelse; men dette Udtryk viser tillige, at Nidaros ikke har havt flere slige Stiftelser.

Erkebiskoppernes Iversyge mod Kongemagten har maaske været Aarsag i, at ikke heller flere af de kongelige Kapeller fandtes inden Erkestiftet. Det Kapel ved Kongsgaarden i Nidaros, som Kong Haakon Haakonssøn byggede, blev ikke optaget iblandt de kongelige Kapeller, saaledes som Tilfældet blev i Bergen med Apostelkirken, i Oslo med Mariæ-Kirken og med Kirken ved Avaldsnes Kongsgaard paa Kormt. Ikkun St. Mariæ Kirke paa Tromsø (juxta paganos), som samme

---

1) Thork. Dipl. II. 78. Norges gamle Love II. 481 ff.

2) Dette Skrift 1ste Udg. 770. 771. Dipl. Arn. Magn. fasc. 10. No. 16. fasc. 15. No. 9.

3) Thork. Dipl. II. 76. Norges gamle Love anf. St. Dipl. Norv. II. No. 468. Det nuværende Hospital i Throndhjem er uden Tvivl denne Jons Stiftelse. (Kraft Norges Beskr. V. 399).

4) Thork. Dipl. II. 231. Dipl. Norv. I. No. 88.

5) Thork. Dipl. II. 88. Dipl. Norv. III. No. 16.

6) Saaledes i Aslak Bolts Jordebog S. 15. 35. 42 o. fl., hvor Mageskifter mellem Erkebiskoppen og Spitalen omtales. Sygehuset ved Domkirken har nærmest været underholdt af og hørt under denne, og med dette kunde saaledes intet Skifte foretages.

Konge havde bygget [1]), for at fremme Christendommen i Finmarken og der modarbeide de indtrængende Karelers græske Ritus, blev ved de 14 kongelige Kapellers Stiftelse formelig overdraget Kronen, men dette som det synes med Uvillie fra Erkebiskoppens Side, der ikke kunde hindre det, eftersom Paven i 1246 havde overdraget Kongen Kaldsret til de Kirker, han eller hans Arvinger byggede blandt Hedningerne [2]). Senere hen i Tiden, da disse Kapellers Anseelse forfaldt, fordi Kongerne ei længere opholdt sig i Norge og sørgede for deres Bedste, maa Erkestolen have tilvendt sig Myndigheden over Tromsø Kirke; thi i 1486 lod Kong Hans for Erkebiskop Gaute oplæse i Bergen de Breve, som hjemlede Kongen Kaldsretten til Tromsø Kirke, hvilken derfor Gaute med sit Kapittels Raad og Samtykke ogsaa afskod, mod at den Kaldte skulde være en duelig og indenlandsk Klerk, der skulde være Nidaros Erkebiskop lydig [3]).

Af Gilder har der i Middelalderen været flere i Nidaros Stift, men i selve Byen kjende vi kun eet ved Navn, nemlig Korsets Gilde (krossgildi) [4]), hvori ifølge Byloven Lagthinget holdtes [5]). Det er rimeligviis det samme som Myklegildet i Nidaros, som oprettedes og hvis Skaale byggedes Kong af Olaf Kyrre [6]), og som uden Tvivl laa paa Bratøren. At Hertug Skule i sine sidste Dage tilbragte tre Aftener deri, antyder, at det har været det anseeligste i Byen, og Udtrykket „det store" Gildehuus viser, at der og har været idetmindste eet mindre [7]). Efter al Rimelighed have Haandverkerne her som i Bergen, Oslo og Tønsberg havt et særskilt Gilde, som maaske ligesom i hine Byer har baaret Navn efter det talrigste Laug, Skomagernes. Omkring i Thrønde-

---

[1]) Haak. Haakonss. Saga c. 333.

[2]) Werlauff i Skand. Litt. Selsk. Skr. XVI. 15.

[3]) Dipl. Norv. I. No. 950.

[4]) Haak. Haakonss. Saga c. 238. Ved en Forvexling af kórs og kross har Aall (Snorre III. 318) oversat krossgildi ved „i Gilde hos Korsbrødrene", hvilket her i dobbelt Henseende bliver urigtigt.

[5]) Norges gamle Love. II. 188. Var. 18.

[6]) Heimskr. Olaf Kyrr. Saga c. 2. Ogsaa Munch (Norske Folks Hist. II. 444 ff.) antager, at Korsgildet og Myklegildet er det samme, uagtet det sidste var viet St. Olaf; thi det var ikke usædvanligt, at slige Stiftelser vare viede Forskjellige.

[7]) Dette fremgaar og af Udtrykket „Gildeskaalerne" lige ud for Landgangsstedet ved Øren, hvilke omtales i Inge Baardssøns Saga (Fornm. Sögur. IX. 122. 124. 126) i Anledning af Erling Steinveggs Overfald 1205.

lagen har der rimeligviis været flere Gilder, skjønt ingen af dem omtales i Kildeskrifterne. Men Spor af dem ere dog endnu tilbage. Saaledes beretter Schøning (i sine utrykte Reiseoptegnelser), at der nedenfor Meldalens Kirke har staaet et Gildehuus, hvorefter Stedet kaldes Gilles-øy, og strax Vest for Opdals Hovedkirke skal ligeledes have staaet en Gildeskaale, hvorefter en Ager endnu har Navn [1]). Paa Søndmøre var et Gilde paa en af Herrøerne [2]), hvoraf Tomten endnu paavises i Nærheden af Hovedkirken. Ligesaa tager man vist neppe Feil ved at antage, at Gildeskaal (Gildisskáli) Prestegaard og Kirke i Salten har sit Navn efter et herværende Gilde, som iøvrigt aldrig nævnes. Da Gilderne var en verdslig og ingen geistlig Indretning, maa endelig ogsaa Gildet i Ressund og Aasmændenes Gildehuus (gildihús Ásmanna), begge i Jæmteland [3]), henregnes til de nordenfjeldske Gilder, uagtet Landskabet i geistlig Henseende hørte til Upsala Stift i Sverige. — Efter Reformationen ere Brødrene i de forskjellige Gilder sandsynligviis vedblevne med deres papistiske Skikke, hvilket har foranlediget et Kongebrev af 19de Juli 1552, hvori Christian III forordner, at da han har „forfaret, at der i Throndhjems Stift holdes mange Gilder, hvori bruges stor Uskikkelighed, Gud allerhøieste til Vanære og mange vore Undersaatter til et ondt Exempel, da paa det at slig Uskikkelighed kan nederlægges, have vi befalet vor Lensmand og (Superintendenten) os elskelige Mester Hans Gaas" at forandre slige Gilder overalt, hvor de findes i Stiftet, efter den Skik, som derpaa er gjort i Bergens Stift [4]). Ogsaa af dette Brev sees, at der endnu efter Reformationen existerede mange Gilder i Stiftet, om hvilke vi saaledes ingen Kundskab have.

Efter den Begrændsning for dette Arbeide, som i Indledningen er

---

[1]) Eller havde Navn i Midten af forrige Aarhundrede, ifølge Presten Feltmanns Indberetning af 1743. (Kallske Saml. No. 198 paa kgl. Bibl. i Kjøbenhavn, ifølge Hr. N. Nicolaysens Meddelelse.)

[2]) Schøning om Domkirken S. 187. Allerede Neumann har i Urda II. 137 antaget, at det er dette Gilde, Sagnet har udgivet for et St. Albani Kloster paa Herrø.

[3]) Dipl. Norv. III. No. 225. Handlingar rør. Skand. Hist. XVII. 26, Dipl. Svecan. III. 240.

[4]) Chr. III Registrant i Afskr. i Rigsarchivet. S. 317. Denne Skik for Gilderne i Bergen kjendes ikke. At Middelalderens Gilder vare Oprindelsen til de senere Haandværkslaug, er almindelig bekjendt. Det kan i denne Henseende fortjene at bemærkes, at endnu i Christian IVs Tid kaldtes Laugsartiklerne, f. Ex. for Skrædderne i Bergen, Gildeskraaer (Norske Registre.)

opstillet, ere alle disse Indretninger iøvrigt Klosterhistorien uvedkommende, og derfor her kun løselig paapegede.

§ 2. St. Laurentii Kloster paa Nidarholm.

(Monasterium de Holm).

Den lille Holme i Throndhjemsfjorden, der ligger omtr. 3000 Alen i Nord for Byen Throndhjem, og hvorpaa Munkholmens Fæstning nu er anlagt, benævnes i Sagaerne Hólmr, Niðarhólmr eller Niðarneshólmr. Den benyttedes i den ældste historiske Tid som Rettersted; der stod den Galge, paa hvilken Olaf Tryggvesøn lod fæste Haakon Jarls og hans Træl Karks Hoveder. Ligesaa omtales den som sædvanligt Anløbssted for dem, der af en eller anden Grund ikke vilde løbe ind i selve Elven, hvor Byens egentlige Havn var og endnu er[1]). Senere hen var her et Munkekloster. Om dettes Stiftelse haves to forskjellige Beretninger, en engelsk, der henfører den til Kong Knut den Mægtige, og en norsk-islandsk, ifølge hvilken Klostret først et Aarhundrede senere skulde være stiftet af Thrønderhøvdingen Sigurd Ullstreng. Vi skulle noget nærmere betragte begge, og derved maaske forene dem.

Matthæus fra Paris, der skrev i Midten af 13de Aarhundrede, beretter, at Kong Knut stiftede et Benediktinerkloster paa Holmen ved Nidaros, og en anden engelsk Forfatter, Johannes Bromton, melder udtrykkelig, at samme Konge efter Hjemkomsten fra Rom (d. e. 1027) anlagde to Klostre af Benediktinerordenen, hvilken han fortrinlig elskede, det ene i Norge og det andet i Norfolk i England[2]). Disse engelske Kilders Angivelse af Tiden stemmer saaledes godt med Kong Knut den Mægtiges Tog til Norge og Ophold i Nidaros 1028[3]), til hvilket Aar derfor og Stiftelsen af Nidarholms Kloster efter engelsk Opgave maa henføres. Det gaar heller ikke an at antage denne Efterretning for urigtig, da Matthæus selv havde opholdt sig i Norge under Haakon Haakonssøns Regjering og besøgt Klostret, som han ifølge pavelig Befaling reformerede (se nedenfor). Ingen kunde saaledes bedre end han have Anledning til at lære at kjende dets Alder og Stifter. — Mærke-

---

[1]) Fornm. Sögur II. 69. 207. IV. 322. o. fl. St.

[2]) Matth. Parisiens. ed. Wats. p. 505—506. Script. Rer. Dan. I. 269. III. 77. IV. 415. not. b. Munch Norske Folks Historie. I. ii. 823.

[3]) Suhm III. 657. Forbedringer S. 86. Schønings Reise II. 3.

ligt er det derfor, at samtlige norsk-islandske Kilder tie om Klostrets Stiftelse ved Kong Knut, og fortælle eenstemmig, at Magnus Barfods Lendermand Sigurd Ullstreng paa Viggen stiftede Klostret i Nidarholm, endog med det Tillæg, at først han gjorde det [1]). Man kan derfor ikke antage, at Sigurds Fortjeneste kun har indskrænket sig til at udvide Klostret ved nye Bygninger og i det Hele gjøre det rigere og anseeligere [2]), og da der ikke er Grund til at formode, at nogen af Beretningerne er upaalidelig, saa bliver det sandsynligst, at Kong Knut af Danmark vel i 1028 har stiftet, d. e. anviist Midler til og paabegyndt, et Kloster paa Nidarholm, hvortil han har hentet Benediktinere fra England, men at Knytlingernes korte og forhadte Herredømme i Norge og Folkets Ligegyldighed for Sagens Fremme har hindret de engelske Munke fra at fuldføre Stiftelsen, hvis Bygninger saaledes ere blevne overgivne til Undergangen, efterat de første fremmede Beboere vare bortdøde eller dragne hjem igjen [3]). Naar Sagen forholder sig saaledes, kunde engelske Forfattere, der forefandt Stiftelsen 1028 omtalt i Klosterannaler, med Grund henføre den til Kong Knut, medens de norske og islandske Sagaskrivere derimod, som Intet derom fandt optegnet, holdt sig til den Mand, som virkelig bragte Klostret i fuld Stand, og tilskreve saaledes den dem velbekjendte Sigurd Ullstreng Æren for det Hele.

Paa denne lille Holme ved Nidaros finder man altsaa de første Spor af Klostervæsen i Norge, men om Klostrets Tilstand i denne dets ældste Tid har man ingen Efterretning. Ligesaalidt er Aaret optegnet,

---

1) Sigurðr lét fyrst setia múnklífi í Níðarhólmi. Fornm. Sög. VII. 40. I Biskop Jon Øgmundssøns Saga (utrykt) fortælles, at Sigurd paa Jons Opfordring i Skriftemaalet lod bygge et Svartmunkekloster paa Nidarholmen, hvilken Holme han havde faaet i Foræring af Kong Magnus; hertil lagde han sit Fædrenegods og mange store Gaarde. (Munchs Norske Folks Hist. II. 625. Müllers Saga-Bibl. III. 397.) Theodor. Monach. c. 31. I Heimskringla findes Intet om Stiftelsen.

2) Dette antager Suhm i Script. Rer. Dan. V. 339 i Anm. til Stedet hos Theodorik, hvis Udtryk imidlertid ikke tillade en saadan Udtolkning. Han levede neppe 50 Aar efter Sigurd, var selv Munk i Nidarholm eller ialfald i Helgeseter, og skriver: „Sivardus Ulstreng . . . ædificavit coenobium nobile . . . in parvissima quadam insula, quæ adjacet metropoli Nidrosiensi.“ Men han kunde dog, dersom der havde været et Kloster paa Nidarholm, som af Sigurd kun udvidedes, ikke derom have været uvidende eller undladt at omtale dette, naar han iøvrigt nævnede Stiftelsen.

3) Rimeligviis har dog denne Kong Knuts Klosterstiftelse endnu i Kongerne Magnus's og Haralds Tid fristet en kummerlig Tilværelse, ved imod Bene-

da Sigurds Ulfstrengs Stiftelse foregik; Theodorik bemærker kun, at det skede efter Kong Magnus's sidste Irlandstog (1103), og Nidarholm bliver altsaa omtrent af samme Alder som Munkeliv i Bergen (mellem 1105 og 1110). Klostret var helliget det occidentalske Munkevæsens Fader, den hellige Benedikt, samt Martyren Laurentius, og kaldes derfor snart St. Benedikts, snart St. Laurentii Kloster i Holm, dog almindeligst det sidste [1]). Enkelt Gang kaldes det ogsaa St. Mariæ Kloster af Benediktinerordenen, men dette er maaske en Skrivfeil [2]). Ligesaa er det vist, at det var beboet af Munke af Clunyacenser-Ordenen, og naar det desuagtet ogsaa oftere kaldes et Benediktiner-Abbedi, da ligger ikke nødvendigt heri nogen Modsigelse [3]), eftersom Clunyacenserne vare reformerede Benediktinere, der oftere beholdt dette ældre Navn (ovenfor S. 27).

Allerede Stifteren Sigurd havde lagt betydeligt Gods til Klostret [4]), og dette blev i Harald Gilles Tid forøget med Gaarden Store Hernes i Frosten, som da tillagdes Nidarholm i Provent for hans Brodersøn Kong Magnus Sigurdssøn, da denne, blindet, gildet og afhugget den ene Fod i 1136 her frivillig eller ufrivillig gik i Kloster [5]). Men ef-

diktinernes Skik at drage om paa Bygden og tigge. Jfr. Beretningen i Harald Haarbraades Saga cap. 22 om de som Munke udklædte Mænd, der overfaldt Kong Magnus's Tilhænger Thrond. (Munch, Norske Folks Historie. II. 134.) Ved denne Tid kan der ei være Tanke paa Munke fra noget andet Sted end fra Nidarholm.

[1]) Script. Rer. Dan. IV. 415. V. 339. VI. 250 o. fl. St.

[2]) I en Pavebulle af 1350. Dipl. Norv. I. No. 322.

[3]) Derimod kan det maaske være af Betydning, at det er Munkene selv, som kalde sig Clunyacensere, medens Pave, Erkebiskop og Fremmede kalde dem Benediktinere; thi disse sidste vare underkastede vedkommende Biskops Tilsyn, hine derimod fritagne derfor. Nidarholms Munke have maaske ønsket at unddrage sig Erkebiskoppens Myndighed, og uden at faa Stadfæstelse derpaa erklæret sig for Clunyacensere. En Optegnelse i Aslak Bolts Jordebog (S. 115), at Holms Kloster aarlig paa St. Benedikts Translat. Dag (11te Juli) skulde visiteres af Erkebiskoppen, eller yde ham en Dags Veitsle, om han hindredes fra at komme, synes at vise, at i al Fald han betragtede dem som sig undergivne Benediktinere.

[4]) Sigurðr gaf þartil stórar eignir. Fornm. Sög. VII. 40. Blandt dette var hans Fædrenegods, altsaa formodentlig selve Viggen (eller Vigg) i Børgsen, og dette er maaske Aarsagen til, at Nidarholms Klostergods som verdsligt Len benævnedes Vigs-Godset, hvilket man hidtil har antaget for at skrive sig fra Gaarden Sarevik paa Strind.

[5]) Heimskr. Har. Gill. Saga c. 12 og Fornm. Sög. VII. 196 berette, at han

terat Sigurd Slembedegn havde myrdet Harald Gille i Bergen og forgjeves forsøgt selv at blive tagen til Konge, besluttede han at reise et Parti i den ulykkelige Magnus's Navn. Han begav sig derfor til Holm, og tog 1138 Magnus med Magt ud af Klostret mod Munkenes Villie, da han allerede havde modtaget Munkevielsen [1]). Hvorvidt derimod Kong Magnus selv havde Lyst til at følge med Eventyreren Sigurd, sees allerede tidlig at have været Tvivl underkastet, da det saavel i Heimskringla som i Sigurd Slembedegns Saga fortælles, at mange berettede, at Magnus drog godvillig med, uagtet man sagde andet for at undskylde ham. Visselig var han og lidet skikket til Konge og Hærfører [2]). Han blev nu slæbt om fra Sted til Sted af sin formeentlige Farbroder, indtil begge fandt Døden i Slaget ved Hvolar 1139, Magnus i den trofaste Reidar Grjotgardssøns Arme [3]). Han var den eneste norske Konge, der blev Munk.

Under Kampene mellem Magnus Erlingssøn og Sverre lader det til, at Munkene i Holm i Lighed med den øvrige Geistlighed have staaet paa den Førstes Side; thi man seer, at Magnus med sine Skibe stedse lagde til ved Klostret, og opholdt sig under Holmen saagodtsom altid, naar han befandt sig paa denne Kant, ligesom hans Tilhængere søgte sin Tilflugt did efter tabte Slag i Byen og paa Fjorden [4]). Sverrer eller hans Birkebener derimod toge aldrig der sin Post, og det maa følgelig været Tilliden til Munkenes Hengivenhed og gode Villie til at understøtte og i fornødent Fald advare ham, der mere end Stedets fortrinlige Beliggenhed i militær Henseende har været Aarsag til, at Magnus altid har holdt sig her. Det samme var og Tilfældet med Sverres senere Fiender Kuflungerne og Baglerne, der ligeledes lagde til her [5]),

---

frivillig begav sig did, og tog Munkeklæder. Morkinskinna alene (l. c. not. 2) antyder, at han mod sin Villie bragtes did (var fluttr til Hólms).

1) Sagaernes Udtryk her: hann hafði aðr tekit múnkavígslu, er modsat Udtrykket ovenfor: ok tók við múnkaklæðum; dette sidste har nemlig Hensyn paa Professdragten, som strax ved Indtagelsen maatte anlægges; det første derimod til den egentlige Munkevielse, der foregik Aaret efter Optagelsen, og gjorde en Tilbagegang til Verden umulig. Heimskr. Inges Saga c. 2. Fornm. Sög. VII. 207.

2) Heimskr. Inges Saga c. 2. Sig. Slemb. Sag. i Fornm. Sög. VII. 335.

3) Heimskr. Inges Saga c. 10. Fornm. Sög. VII. 222.

4) Sverres Saga c. 45. 46. 60. 62. 70. 71. 72.

5) Sammest. c. 106 og 155.

naar de ikke vovede sig ind til Birkebenerne i Byen; men forøvrigt give Sagaerne ingen Bidrag til selve Klostrets Historie. Nidarholm nævnes vel oftere, men det er alene Øens strategiske Vigtighed, som hertil giver Anledning. Et Uheld rammede Klostret i 1210, da dets Bygninger afbrændte [1]). Af Abbeder i Nidarholm forekommer en Nikolaus ved Midten af 12te Aarhundrede [2]) og Asgaut 1223, da han var nærværende paa det store Rigsmøde i Bergen [3]); men om disse Mænd vide vi ellers Intet.

Asgauts Eftermand var den bekjendte Bjørn Abbed kaldet Ritabjørn [4]), der tog saa virksom Deel i sin Tids politiske Begivenheder. Allerede som Munk maa han have tildraget sig Opmærksomhed, da han 1226 af Erkebiskop Peter blev sendt til Island med Øgmund Aressøn for at afsætte Biskop Magnus af Skalholt og indstevne ham for Erkestolen [5]). Efter Tilbagekomsten derfra blev han valgt til Asgauts Eftermand som Abbed i Holm, hvor har derfor rimeligviis forhen har været Munk, og i 1232 viet til Abbed [6]). Som saadan blandede han sig i Stridighederne mellem Kong Haakon og Skule, og synes at have hørt til dennes indflydelsesrigeste og fortroligste Raadgivere. Da saaledes Jarlen i 1235 havde forladt Nidaros mod Kongens Ankomst did, og uagtet dennes Opfordring til at vende tilbage, fortsatte sin Færd til Oplandene, affendte Kongen efter Erkebiskoppens og sine Venners Raad Abbed Bjørn af Holm efter Jarlen, hvem han traf i Hamar, da han allerede havde begyndt oprørske Stemplinger, og var Abbeden, siger Sturla Thorssøn, kommen to Dage senere vilde Freden mellem Kongen og Jarlen været brudt. Nu derimod bragte Kongens høimodige Tilbud og Abbedens Forestillinger Jarlen til Besindelse [7]). Venskabet varede

---

[1]) Íslenzskir Annálar 88. Script. Rer. Dan. III. 77.

[2]) Hungrvaka S. 123. not. Han kaldes Abbed i Nidaros, men da Holm var det eneste Abbedi i Stiftet paa den Tid, maa dette være meent.

[3]) Haak. Haakonss. Saga c. 86.

[4]) Hos Suhm (IX. 364 og i Registret) sammenblandes han med den Mester Bjarne, der ved 1220 var tilstede, da Kong Haakon gav Erkebiskoppen Myntret (Dipl. Norv. III. No. 1); men denne Bjarne, der og forekommer ved Rigsmødet 1223, var Gesandt ved Pavehoffet 1246 (Suhm X. 71. 94), og da var Ritabjørn allerede død. Navnene Bjørn og Bjarne ere desuden forskjellige.

[5]) Íslenzskir Annálar 100. Script. Rer. Dan. III. 86. Hist. eccl. Isl. I. 309 ff.

[6]) Ísl. Ann. 106. Script. Rer. Dan. III. 90.

[7]) Haak. Haakonss. Saga c. 184—185.

imidlertid ikke længe. Allerede om Vaaren 1236 afsendtes Bjørn Abbed paany fra Nidaros for at mægle. Han traf Jarlen i Konghelle, og det lykkedes ham ogsaa denne Gang at standse de udbrydende Fiendtligheder, ligesom han paa Tilbagereisen fik i Eidsberg Kirke forebygget en Kamp mellem Skule og Kongens Lendermand i Borgesyssel Arnbjørn Jonssøn [1]). Med veludført Ærinde vendte nu Bjørn tilbage til Nidaros, og hans Fremtræden i disse Dage, da Spændingen mellem Haakon og Skule idelig truede med at bryde ud i Krig, var i enhver Henseende hæderlig, og viser ham som en dygtig og formaaende Underhandler. Men snart efter tog han mere aabenbart Jarlens Parti, og indvikkede derved baade sig selv og sit Kloster i Ubehageligheder.

Om Vaaren 1239 ankom Bjørn Abbed til Kong Haakon i Tønsberg med Breve fra Skule, og fordulgte de Rustninger, denne foretog i Anledning af det aftalte Møde i Bergen om Sommeren. Bjørn var allerede bleven forsynet med venskabelige Svarbreve, da Kongen fik sikker Underretning om Hertugens krigerske Planer, og derfor opholdt Abbeden til andre Breve bleve skrevne [2]). Disse modtog, som det synes, Hertugen ved sin Ankomst til Bergen, og da han deraf saa, at hans Planer vare røbede, drog han tilbage til Nidaros før Kongens Ankomst. Denne traf derfor i Bergen kun Erkebiskoppen og Bjørn Abbed, hvoraf den Første paatog sig at bringe Fred til Veie Høsten og Vinteren over, og Bjørn sluttede paa Hertugens Vegne et Forlig med Kongen om Fred for Vinteren. Erkebiskoppen satte Bandsstraf for den, der brød dette Forlig. Abbeden reiste nu atter Nord med Breve fra Kongen, men da Skule desuagtet lod sig 6te Novbr. 1239 paa Ørething give Kongenavn, blev Abbed Bjørn ifølge Bergensforliget bandsat af Erkebiskoppen, saavel for sine Handlinger i det Hele, som fordi han havde været paa Raad med Skule i denne Sag. Hermed blev Abbeden meget ilde tilfreds og appellerede til Paven. Efter mange Raadslagninger bleve Skule og Abbeden enige om, at hiin skulde forsyne denne med de fornødne Penge mod Pant i Nidarholms Kloster, hvorpaa han skulde drage Hertugens Ærende til Danmark og Tydskland, samt derfra for sig selv til Romerhoffet. Henimod Juul forlod han med Hertugens Breve og Penge Nidaros, og drog over Fjeldet til Oplandene. For ikke at vække Mistanke gav han sig god Tid paa Veien, som om han intet vigtigt havde at fare med;

[1]) Haak. Haakonss. Saga c. 186.

[2]) Variant i Haak. Haakonss. Saga c. 195.

men ved Ankomsten til Hamarkaupang blev han ligefuldt anholdt af Munan Biskopsøn, og med Breve og Penge under sikker Bedækning ført til Bergen, hvor han blev holdt fangen i Borgen, indtil Kongen ankom did i 1240, da strax Abbedens Breve ransagedes. De vare til Paven, Keiseren og andre mægtige Fyrster, af hvem Skule haabede Hjælp, og fulde af Opdigtelser; nogle endog af saa farlig Natur, at de kunde kostet Bjørn, deres sandsynlige Forfatter, Livet; men da Kongen havde faaet Brevene i sin Vold, og derved hindret deres mulige Følger, tilgav han med sædvanligt Høimod Abbeden, og tog ham med sig Øster til Viken, hvor han saaledes overvar Skules Nederlag i Oslo [1]). Da dennes Fald kort efter gjorde Ende paa de norske Borgerkrige, tillod Kongen endog Abbeden at fuldføre sin Reise til Rom, før at fremme sin Appel mod Bandsættelsen, og han er sandsynlig samme Sommer 1240 reist til Rom, hvor han allerede i April 1241 maa være ankommen [2]).

Et saadant uroligt Liv maatte nødvendig virke skadeligt paa selve Klostret. Sagaen beretter herom kun det Ovenanførte, at Abbeden havde pantsat sit Kloster til Hertug Skule. Den engelske Munk Matthæus Parisiensis derimod, som nogle Aar senere sendtes til Norge for at reformere Holms Kloster, omtaler denne Sag vidtløftigere for Klostrets Vedkommende. Klostret Holm af St. Benedikts Orden, siger han, var i høi Grad forarmet, Konventet adspredt og Klostret selv med dets Eiendomme næsten ødelagt. Abbeden (han nævnes ei, men det er tydeligt Ritabjørn) forlod Kloster og Orden, tog hemmelig dets Segl med sig, og ved Hjælp af dette deels solgte deels pantsatte han næsten alle Klostergodserne, og havde Sakristanen i Ledtog med sig ved dette Bedrageri. Herpaa løb begge deres Vei. Erkebiskoppen af Nidaros tog da Klostret under sig, og sigtede Munkene som alle Klosterreglers aabenbare Overtrædere, nogle endog som Tyve og Rømningsmænd. Munkene derimod, som uden Abbed dog nogenlunde under Priorens Bestyrelse havde søgt at opfylde deres Pligter, appellerede til Paven, da de fandt det ubilligt, at Alle skulde lide for Eens eller Nogles Brøde. Paa Grund heraf lod Erkebiskoppen Sagen staa hen, medens Prioren, efterat have faaet noget af Godset tilbage og sanket en Deel Penge sam-

[1]) Haak. Haakonss. Saga Cap. 196. 198. 205. 215. 225. Med samme Mildhed havde Kong Haakon kort før givet de Varbelger Fred, der ved hans pludselige Ankomst til Nidaros havde taget deres Tilflugt til Holms Kloster. (ibid. c. 214).

[2]) Dipl. Norv. I. No. 23; jfr. strax nedenfor.

men, begav sig til Rom. Men her havde Abbeden og Sakristanen været kort før, og ved Hjælp af det stjaalne Segl pantsat Klostret for omtrent 500 Mark, saa at Prioren maatte vende hjem med uforrettet Sag [1]).

Ritabjørn derimod havde været heldigere i Rom. Det kan ikke være Tvivl underkastet, at han er bleven løst af Bandet, da Pave Gregor IX endog overdrog ham med Abbeden af Tuterøen at undersøge og give Betænkning om de Undergjerninger, man tillagde Erkebiskop Eystein [2]); ligesom han fra Paven (nærmest den i Juni 1243 valgte Innocents IV, hvis længe udsatte Valg han rimeligviis i Rom har oppebiet, og imidlertid gjort Gjæld paa Klostrets Regning) medbragte til Kong Haakon et Brev „med Velsignelser og fagre Ord, hvis Mage neppe er kommen til Norge fra nogen Pave," fortæller Sturla Thordssøn. Han kom først hjem til Norge om Sommeren 1244, opholdt sig, som det synes, en Tid hos Kongen i Bergen, og skulde endelig seenhøstes reist til sit Kloster. Han kom dog kun til Selje Kloster, hvor han blev syg og døde [3]). Saaledes endtes da den urolige Bjørn Abbeds Liv. At det har været en Prælat, udrustet med sjeldne Aandsgaver, Kløgt og Veltalenhed, røber enhver Efterretning om ham; sit Tilnavn Rita-Bjørn fik han paa Grund af de mange vigtige Breve, han i sin Tid havde skrevet og ideligt færdedes med. Han vilde indtaget en høi og hæderlig Plads blandt Norges berømte Mænd, hvis han kunde frikjendes for Træskhed, Odselhed og maaske Vægelsind; men man kjender ikke Motiverne til hans Handlemaade, og maaske hans hele Færd fra Politikens Standpunkt kan forsvares som Følger af en urokkelig og uegennyttig Hengivenhed for den ustadige Hertug Skule.

Hvem der blev Abbed efter Bjørns Død 1244 findes ikke optegnet. Prioren var samtidigen med Ritabjørn kommen tilbage fra Rom med uforrettet Sag, og skjønt man ved Tidenden om Abbedens Død valgte en anden Abbed [4]), har denne neppe været nogen dygtig eller kraftfuld Mand, siden det altid er Prioren, der omtales som den, der drev paa Klostrets Reform [5]). Først lykkedes det ham at bringe Orden i Pen-

---

1) Matth. Paris. udg. af Wats. S. 505—506.

2) I Brev af 30te April 1241. Dipl. Norv. I. No. 23.

3) Haak. Haakonss. Saga c. 246. Isl. Annál. 116. Script. Rer. Dan. III. 95.

4) Matth. Paris. S. 506.

5) Hans Navn nævner Matthæus ikke. Man kunde formode, at den Klemet

gesagerne. Forsynet med Anbefaling fra Kong Haakon til Munken Matthæus fra Paris samt med 300 Marks Reisepenge, begav Prioren sig ledsaget af en af Munkene, som det synes, til England, hvor Ritabjørns Pantebreve vare komne i italienske Aagerkarles Hænder, som da opholdt sig i London, og det lykkedes ham her at faa denne Sag heldig opgjort [1]). Værre stod det imidlertid til i aandelig Henseende, da Munkene kun ved gjentagne Foræringer kunde bevæge Erkebiskoppen til at udsætte sin Beslutning at udjage dem, da de efter hans Erklæring kun vare Munke af Navn, og sætte sig i Besiddelse af Klostret og Øen. Munkene toge derfor i 1247 sin Tilflugt til Kardinal Vilhelm, som da opholdt sig i Norge. Denne, der selv ikke kjendte til Ordensregelen, raadede dem at udbede sig en Lærer og Reformator af Paven, og gav dem desangaaende et Anbefalingsbrev med. Hermed drog baade Abbed og Prior afsted, og udvirkede fra Paven en Anmodning til Abbeden af St. Albans i England, om at overlade dem Matthæus, hvem de kjendte som en klog og trofast Munk, til Klostrets Reformator, og ved dennes Bestræbelser blev nu ogsaa Nidarholm i aandelig Henseende bragt paa Fode igjen. — Saaledes fortæller Reformatoren selv denne hele Sag, der godt stemmer med Sagaernes Beretning om Bjørn Abbed, og i det Hele kaster Lys paa Forholdene, hvilke han godt maatte kjende, selv om han ikke er den samme Matthæus, der som Gesandt fra Kong Ludvig IX af Frankrige, Keiser Frederik II og Birger Jarl af Sverige havde været i Norge, og var personlig elsket af Kong Haakon [2]).

Med denne Reform kom Munkene i Nidarholm atter i Anseelse og

---

af Holm, der ofte nævnes i Haakon Haakonssøns Saga paa Varbelgernes Side, og som stundom (cap. 213, 214) kaldes Fader Klemet, har været Prioren; men det bliver altid høist usikkert.

[1]) Matthæus Paris. S. 506 fortæller, at det var „contra Caursinos, tunc Londoni existentes, at Prioren førte sit Klosters Sag. Caursini, Caorsini eller Caturcini kaldtes en Art Aagerkarle, som havde det sletteste Rygte, og dreve deres Handel i Frankrige, England o. fl. Lande, stundom udjagede af Kongerne, men ved Pavens Mellemkomst atter tagne til Naade. I Sliges Hænder maa altsaa Ritabjørn være falden, for at drive Penge op. Caorsinerne skulle have deres Navn af en liden piemontesisk By Caorsa; efter Andre af Byen Cahors i Frankrige.

[2]) Haak. Haakonss. Saga c. 243. 266. 267. At Kongen yndede Matthæus paaberaabte Munkene sig som Grund for, at de helst ønskede ham. (Matth. anf. St. Suhm X. 115—116). Han kalder overalt Nidarholms Munke Benediktinere.

Kongens Gunst. Deres Abbed Thorleif nævnes som den første blandt de Prælater, der fulgte Kongen paa dennes eget Skib paa hans sidste Tog til Skotland. Han meddeelte ham med 3 Biskopper den sidste Olie, og deeltog efter hans Død (15de Decbr. 1263) i Sjelemesserne over ham [1]). Iøvrigt findes intet om Thorleif. Det var venteligt ham, som Paven 1265 paalagde i Forening med flere Klosterformænd at vælge Erkebiskop efter Einar Smørbaks Død [2]), og i 1268 tilligemed Biskoppen af Bergen og Tuterøens Abbed paa ny at undersøge Paalideligheden af de Erkebiskop Eystein tillagte Mirakler [3]). — Ligesaa har Nidarholms Munke staaet sig godt med Eftermanden Kong Magnus Lagabøter; thi i sit Testamente af 1ste Februar 1277 gav han 120 Mark Sterling i Penge til „Benediktinerklostret" i Holm, den største Sum i rede Penge noget Kloster fik, mod at Munkene forpligtedes til stedse at meddele Alterens Sakramente med Brød og Viin frit til alle saavel sekulære som regulære Geistlige i Stiftet, overeensstemmende med det Forpligtelsesbrev, de havde udstedt til ham [4]). Da Testamentet viser, at en lignende Sum mod samme Forpligtelse blev givet Kannikerne ved Domkirken i Bergen, samt Biskopperne af Stavanger, Oslo og Hammer, er altsaa Holms Kloster traadt i Erkebiskoppens og hans Kapittels Sted, maaske paa Grund af Kongens Misnøie med den herskesyge Erkebiskop Jon, med hvem Konkordatet i Tønsberg kort efter sluttedes.

Under Kong Erik Magnussøns Regjering var Haakon Abbed i Nidarholm. Han forekommer som Udsteder af flere Breve [5]) i Nidaros, men om hans Færd som Klosterformand eller om Holms Skjebne i den Tid oplyse de Intet. De angaa de Stridigheder, som paa denne Tid fandt Sted mellem den unge Konges Raadgivere og Geistligheden om dennes nylig erhvervede store Rettigheder, som den nye Regjering ikke vilde erkjende. Kampen mellem Kongemagten og Geistligheden varede længe, og en Munk i Nidarholm Arne, der uden Tvivl forhen havde været Kannik i Nidaros og Sognepræst til Borgund, benyttedes af Dom-

---

[1]) Haak. Haakonss. Saga c. 319. 329. 330.

[2]) Script. Rer. Dan. III. 106.

[3]) ibid. IV. 425. Suhm X. 623 efter Raynalds Annal. eccl. XIV. 169.

[4]) ibid. VI. 250. Thork. Dipl. II. 256.

[5]) Dipl. Norv. III. No. 16 og 20. Thork. Dipl. II. 86. 94 og Pl. V, hvor Abbedens Segl er afbildet.

kapitlet som et paa Grund af sin nye Stilling upaaklageligt Vidne angaaende Geistlighedens Rettigheder [1]).

Denne Broder Arne er udentvivl den samme, der i 1296—1303 forekommer som Abbed i Holm; i alle Fald viste ogsaa denne Abbed i hele sin Færd sig som en Ven af Kannikerne i Nidaros. Disse førte paa den Tid en forargerlig Kamp med deres Erkebiskop Jørund, der efterat Erkestolen havde staaet ledig i næsten 5 Aar efter den fordrevne Jon Rødes Død 1282, fra Hammers Bispestol forflyttedes til Erkesædet, og viste sig mere eftergivende mod Kongemagten, medens han paa den anden Side søgte at indskrænke Domkapitlets stigende Magt. Fra den Stund Kapitlet mærkede dette, havde han aldrig Fred, og en langvarig Proces begyndte, hvis Dokumenter tildeels endnu ere til, og i hvis Udstedelse Abbed Arne har deeltaget [2]). Da Uvenskabet gik saa vidt, at ikke alene Domskolens Elever og Abbeden af Holm, men endog selve Bymændene i Nidaros blandede sig deri, saa at tilsidst Erkebiskoppen og hans Tilhængere ei uden Livsfare turde vise sig paa Gaderne, tog endelig Kong Haakon Magnussøn ved sin Kroning sig alvorlig af Sagen, og tvang Kannikerne til for det Første at falde til Fode. Samtidig hermed benyttedes Abbed Arne til forskjellige Hverv udenfor sit Kloster. Saaledes paalagde Bonifacius VIII ham ved Bulle af 16de Decbr. 1296 uden Appel at paadømme en Sag mellem Domkapitlet og en Prest Nikolaus Golia i Nidaros angaaende Mærens Kirke, hvilket skede 1301 [3]), fra hvilket Aar man ogsaa har hans Vidnesbyrd som pavelig Dommer i Sagen mellem Chorsbrødrene i Nidaros og Hr. Vilhjalm af Torgar angaaende Tienden af Haugs Kirke i Verdalen, som Abbeden ved Vid-

---

[1]) Sammest. III. No. 28. 30, og II. 120—121. 124—126. Arne kaldes her først Broder Arne i Borgund, og siden Broder Arne i Holm. At han havde været Kannik før, indlyser af Brevet. Tvisten er iøvrigt Klosterhistorien uvedkommende.

[2]) Dipl. Norv. III. No. 35. 47. 49. 50—52. 55. 56. 66 og 67 a—d. Vi mærke herved alene, at Nidarholms Konvent paa sidstnævnte Sted kalder sig Benediktinere. Denne lange Strid vedkommer iøvrigt ikke Klosterhistorien, da det neppe er rigtigt, naar Jonsson kalder den en turba monastica (Hist. eccles. Island. II. 155). Hovedkilden udenfor Diplomerne, nemlig Laurentius Biskops Saga, giver ingen Anledning til at antage, at Munke have havt nogen væsentlig Deel i Kampen, hvis Hovedmænd paa Kapitlets Side vare Kannikerne Sighvat Lande, Eilif Korte, der siden blev Erkebiskop, og Audun Raude. (Laur. Bps. Saga c. 12).

[3]) Dipl. Norv. II. No. 37. 63. Thork. Dipl. II. 183—184.

ner oplyste med Rette tilkom Domkapitlet [1]). — Abbed Arne var under denne Strid paa Kannikernes Side, og dette paadrog ham i 1301 personlig Overlast. Da nemlig disses Modstandere havde lagt voldsom Haand paa nogle af Kapitlet — Striden var nemlig i den sidste Tid udartet til Slagsmaal paa Gade og Kirkegaard, — sendte dette en Kannik til Rom, som derfra bragte Befaling til Abbed Arne at lade Fornærmerne, saafremt Klagen fandtes grundet, bandsætte i Byens Kirker, med Klokkeringning og brændende Kjerter paa alle Søn- og Helligdage, indtil de gjorde de Forurettede Afbøn og søgte Afløsning hos Paven. Abbeden fandt Misgjerningen klar og beviist, og bandsatte derfor Vedkommende efter Pavens Bud. Da tillige Ingjald, Kannik af Hammer [2]), havde taget sig af disse Kirkeskjændere, bestyrket dem i deres vrange Sind og hjulpet dem med Penge, saa bandsatte Abbeden i Pavens Navn tillige Ingjald og Presten Audun Joka. Men da Arne nogen Tid derefter forrettede sin Andagt for Alteret i Domkirke-Choret, lode Ingjald, Audun og en Lægmand Sigurd med flere Hjælpere Chordøren tillukke, og tvang Abbeden til at forblive derinde, til han havde hørt Ingjald oplæse et Skrift, han havde med. Imidlertid holdt Audun ham fast ved Klæderne og Sigurd spærrede Døren, medens Alle skjældte ham ud, fordi han havde givet Befaling til deres Bandsættelse. Om alt dette udstedte Kristian, Abbed af Tuterøen, den 31te Oktbr. et vidnesfast Dokument [3]); men Udfaldet af den hele Sag kjendes iøvrigt ikke. — Abbed Arne nævnes sidste Gang i Aaret 1303 [4]).

---

[1]) Dipl. Norv. III. No. 46. 47. Thork. Dipl. II. 56.

[2]) Han var sandsynlig Jørunds Ven fra dennes forrige Stilling som Biskop i Hammer, og blev 1305 selv Biskop der. Laurentius Biskops Saga fremstiller alle disse Kampe til Jørunds Fordeel, og oplyser i alle Fald, at ogsaa Kannikerne tillode sig Haandgribeligheder mod de Geistlige, der holdt med Erkebiskoppen.

[3]) Dipl. Norv. III. No. 49.

[4]) Dipl. Norv. III. No. 55. Da den følgende Abbed først nævnes 1313, vide vi ikke, om man til Arnes Tid skal henføre Hr. Bjarne Erlingssøns Testament af 25de Januar 1308, hvori han gav Holms Kloster 3 Mark brændt. (Suhm XI. 594. Testamentet er nu uden Tvivl tabt, og kjendes kun i en forvirret Oversættelse af Peder Dyrskjøt i danske Geheimearchiv.) Nærmest er maaske Arne død i 1309, eller var da for svag til at deeltage i Forretninger udenfor Klostret, hvilke da udførtes af Konventet; jfr. Dipl. Norv. III. No. 81. Under dette Brev hænger endnu begge Klostres Segl, hvoraf Nidarholms er det samme, som er stukket i Kobber paa Pl. VI. bag Thorkelins Diplomatars 2den Deel, hvor det imidlertid feilagtig er angivet for at være

Islændingen Grim Skutesson [1]) var formodentlig Arnes Eftermand som Abbed i Nidarholm. Han omtales første Gang som saadan 24de Novbr. 1313, da han med Audun Abbed i Tautra gav Udskrift af Pave Klemens V's Bulle af 1312 om en 6aarig Afgift af alle Munkeordener i Norge til det hellige Lands Forsvar [2]). I hans Tid brændte Nidarholms Kloster 1317 [3]). Ved Pintsetider 1319, „den Vaar, som vor værdige Herre Haakon, Norges 5te Konge af dette Navn, døde," [4]) solgte Abbed Grim med sine Brødres Raad Klostrets Møllehuus ved Ilen i Nidaros til Bjørn Prest i Hospitalet for 25 Mærker; Abbeden frasktev sig og Eftermænd Løsningsretten til dette Møllehuus, der stedse skulde tilhøre Hospitalet. Brevet udstedtes paa Vigg, og forsegledes der af Abbeden [5]). 20 Mai 1320 udstedte han, ligeledes paa Vigg, tilligemed Abbed Thorer (af Munkathveraa) et Vidnesbyrd om Thingøre Klosters Stiftelse og Tiender paa Island, som Biskop Jørund af Holar havde berøvet det. For sin Person vidnede desuden Grim, at Erkebiskoppen havde misbilliget denne Færd [6]). — Efter Arne Helgessøns Død i Norge i Januar 1320 stod Skalholts Bispestol ledig til Vaaren 1321, da Abbed Grim blev valgt til Biskop i Skalholt, og indviet i Bergen 28de Juli s. A. af Audfinn og Haakon, Bergens og Stavangers Biskopper [7]). Han kom imidlertid ikke tilbage til sin Fædreneø, men døde i Norge, efterat have baaret Bispenavn i 3 Maaneder, i hvilken korte Tid han imidlertid skal have taget saa haardt til Bispe-

Bergens Kapittels Segl. Omskriften er: Sigillum capituli sancti Benedicti de Nidarholm.

1) Han kaldes i Annalerne deels Skútu-Grimr, Skotugrimr, deels Grimr Skútuson. Det første have de bedste Annaler. Íslenz. Annál. 216. 217.

2) Barth. IV. 640—649. Suhm XI. 720.

3) Ísl. Annál. 208. Denne Ulykke henføres af nogle yngre Annaler til 1316.

4) Tillægget „den Femte" brugte Kong Haakon Haalæg, ligesom Faderen Magnus kaldte sig den Fjerde. (Kongesegl i Lybeks Archiv).

5) Dipl. Norv. III. No. 115.

6) Afskrift i danske Geheimearchiv. Hist. eccles. Islandiæ. II. 183—184. Da begge Breve ere udstedte paa Vigg ved Pindsetid, kunde det synes rimeligt, at de ere fra samme Aar, men de ere tydeligt daterede 1319 og 1320. Gaarden har følgelig været et sædvanligt Opholdssted for Holms Abbeder, og det er derfor saameget rimeligere, at hermed menes Stifterens Fædrenegaard, og ikke nogen af Gaardene Vik paa Strinden eller Frosten, som man ei vilde skrevet Vigg, end mindre paa Vigg.

7) De denne Sag vedkommende Breve ere trykte i Hist. eccl. Isl. II. 60—61, og Grims Troskabsed til Erkebiskoppen hos Suhm XII. 347.

stolens Indtægter, at han efterlod den i betydelig Gjæld, hvorfor man forandrede hans forrige Navn Skutegrim til Ögenavnet Skurðgrimr (Slagtergrim)[1]), og har ikke villet regne ham med blandt Skalholts Biskopper.

Efter hans Tid ere Efterretningerne om Nidarholms Kloster og dets Abbeder høist ubetydelige. Vi anføre, hvad vi have fundet. I August 1346 var Olaf, Abbed i Holm, tilstede i Communestuen i Chorsbrødregaarden i Nidaros ved Afslutningen af en Gaardhandel[2]), og i sit Testamente af 23de Septbr. 1349 gav Erkebiskop Arne Vade, der døde af Pesten, en Kalk (spíra) og 2 Mærker brændt til Holms Kloster for Sjælemesser (firir prítugt)[3]). Hans Eftermand som Erkebiskop blev vor Olaf, der 1350 valgtes af den eneste Pesten overlevende Kannik Lodin. Olaf kom 1351 tilbage fra Rom, og døde 1373[4]). — Erling (Elling) Abbed til Holm udstedte 5te April 1431 med to nidarosiske Priorer et Vidnesbyrd om, hvad Erkebiskop Aslak Bolt havde betalt Kong Erik paa sin Formand Askells Gjæld[5]), og 11te Juli 1436 beseglede han med Flere i Nidaros en Affkrift af Arvid Ingeldssøns Testamente[6]). Med Erkebiskop Aslak mageskiftede Abbed Erling til Klostret Gaardene Astar og Fjelkros imod Dele af By og Lid[7]). Henimod Reformationstiden var Jon Lafranssøn Abbed i Holm. Han nævnes allerede i Erkebiskop Gautes Tid († 1510), til hvem „Jon Forstander i Holms Kloster" mageskiftede 1 Øre i Vanebo mod 1 Øre i Haverstad i Sparbo[8]); 27 Septbr. 1516 mageskiftede han med sin Konvents Samtykke og efter Erkebiskop Erik Valkendorfs Raad Gaarden Sunland i Lade Sogn paa Strinden til Kanniken Hr. Autleif Matssøn i

---

1) Hist. eccl. Isl. II. 58.

2) Dipl. Norv. II. No. 276.

3) Dipl. Arn. Magn. fasc. 10. No. 16. Trykt i 1ste Udg. S. 770—773.

4) Hist. eccl. Isl. I. 453. — Suhm XIII. 216 og efter ham Munthe (i Saml. II. 209) kalder Olaf Abbed til Hammer, men dette grunder sig paa en Trykfeil hos Suhm.; jfr. Dipl. Norv. I. No. 323, indeholdende Clemens VIs Stadfæstelse af hans Valg, dat. 3die Novbr. 1350. Olafs Virksomhed som Erkebiskop tilhører Kirkehistorien.

5) Nye Dan. Magaz. I. 34—35.

6) Schønings Anh. til Domkirk. 12—13.

7) Aslak Bolts Jordebog S. 33.

8) Sammesteds S. 4.

Throndhjem mod Gaarden Elene i Byrgsen, hvorpaa Sunland lagdes til Bolds Præbende. [1]).

Endelig undergik Klostret anden Gang ved Ildebrand 1531, idet Lynilden slog ned saavel der som i Domkirken. Nidarholms Brand synes altsaa at have været samtidig med Stadens og Domkirkens, der den 5te Mai d. A. aldeles lagdes i Aske [2]). Efter denne Tid forekommer Nidarholms Klosterkonvent ikke oftere, og sandsynligviis er det splittet ad ved denne Ulykke, som Tidsaanden midt under Reformationsstriden ikke satte Munkene istand til at bekæmpe. Abbeden og en Broder Peder af Holm nævnes paa denne Tid blandt Abbeden af Tuterøens Dommere [3]), men Klostret selv og dets Skjebne omtales ikke i noget af de mange Breve fra denne Tid. Formodentlig har det efter Branden ligget øde, og under Erkebiskop Olafs sidste Kamp (1536—1537) finder man, at han har holdt dette faste Punkt besat. Da nemlig Thord Roed, Jens Splid og de øvrige Anførere for den danske Krigsmagt i April 1537 søværts ankom til Throndhjem, deelte de sig i to Afdelinger, hvoraf den ene under Thor Roed indesluttede Steenvigsholm, og den anden under Jens Splid beleirede Holms Kloster, hvoraf der blev skudt Nat og Dag [4]). Klostrets Besætning overgav sig sandsynligviis samtidig med Steenvigsholms, hvis Kapitulation er af 29de Mai [5]), og Følgen af dets Benyttelse mod Kongen blev naturligviis, at det strax lagdes under Kronen. Allerede den 3die Juni tilskreve Hr. Truid Ulfstand og Christoffer Huitfeld, øverste Høvedsmænd for kgl. Maj.s Folk, fra Thrond-

---

[1]) Dipl. Norv. I. No. 758. Seglet er nu mutileret, men efter en Paategning af Arne Magnussøn var det endnu det samme som i 1309 (ovenfor).

[2]) Saml. til Norges Hist. II. 56—57. Svensens Samlinger I. 3. 35. Schøning (Reise II. 5) maa have misforstaaet sin Kilde (Ramus Norg. Beskr. 204), naar han fortæller, at Nidarholms Kloster afbrændte ved Gnister fra Domkirken; thi Ramus beretter kun, at "Nogle skrive, at dette skal være skeet ved Tordenild, som og skal have fløiet fra Domkirken Nord til Holms Kloster, og dette ligeledes afbrændt." At derimod Gnisterne skulde faret 4300 Alen over Fjorden og tændt paa Nidarholm er usandsynligt. Beretningen antyder dog, at Klostrets Ødelæggelse var samtidig med Byens.

[3]) Münch. Dipl. No. 3181.

[4]) Jens Splids Rapport til E. Bilde dateret Holms Kloster 1ste Mai 1537, i danske Geheimearchiv.

[5]) Steenvigsholms Kapitulation er nu trykt i Aktst. til Grevefeidens Historie 2den Saml. 312—315. Om disse Begivenheder Nordenfjelds faaes fuldstændig Underretning i Paludan-Müllers Grevens Feide II. 401—403.

hjem Holms Klosters samtlige Landbønder og Almue, at de paa Kongens Vegne havde givet velbyrdige Svend Jens Tillufssøn (Bjelke, Fru Ingerd Ottesdatters Datters Lucia Gyldenløves Mand) Holms Kloster med alt dets Gods i Befaling og Forlening, og befalede dem derfor at være ham og hans Ombudsmænd lydige, samt til ham at betale den Afgift, de aarlig vare Klostret skyldige [1]). Da imidlertid Christoffer Huitfeld kort efter blev Høvedsmand paa Steenvigsholm (d. e. over Throndhjems Len), blev Holms Kloster lagt under Throndhjems Kongsgaard, og Tuterøens Kloster forundt Jens Tillufssøn i Holms Sted [2]). Nogen Jordebog over Nidarholms Klosters Gods er hidtil ikke fundet, og man har saaledes intet Begreb om dets Størrelse; kun viser en Notits af Jens Tillufssøn, at han ikke var tilfreds med Byttet, da han erklærer Tuterøens Klosterrente for den mindste Nordenfjelds [2]). Af Klosterkirken staar endnu en Rotunde tilbage, der nu er indtagen i og udgjør den væsentligste Deel af Munkholmens Fæstningsverker [3]).

§ 3. Bakke Nonnekloster (Nunnusetr á Bakka),

ligeoverfor Nidaros paa Nidelvens Østside i Hlade Sogn, nævnes første Gang ved Midten af 12te Aarhundrede [4]), da det var i fuld Virksomhed, men nærmere kan dets Alder ikke bestemmes. Ligesaalidt kjender man med Vished den Orden, hvortil Klostret hørte. Vi have S. 18 opført det som Benediktiner-Kloster, og antage fremdeles dette for sandsynligst, da det, skjønt yngre end forhen antaget, dog maa være stiftet i 12te Aarhundredes første Halvdeel, da Benediktinerne endda vare i

---

[1]) Samtidig Afskrift i Enden af en Jordebog over Tuterøen i danske Geheime-Archiv.

[2]) Sammesteds. Holms Gods blev saaledes ingen særskilt Forlening.

[3]) Schønings Reise II. 7. ff. Bings Norges Beskr. 434. og Urda II. 101 indeholde Oplysninger om Klosterlevningerne. Til selve Klostrets Historie opgiver Schøning (ans. St. S. 5), at han har samlet Materialier, men disse indskrænke sig, forsaavidt de endnu efter al Rimelighed ere bevarede paa det kgl. Bibl. i Kjøbenhavn, til nogle faa og ubetydelige Optegnelser af nu trykte Diplomer.

[4]) Fornm. Sögur. VII. 355. Kong Eystein Haraldssøns Skald Einar Skulessøn var nemlig paa Grund af et Besøg hos Abbedissen i Bakke kommen for silde til Kongens Bord, og digtede til sin Undskyldning en skjemtsom Vise. Aftrykket i Fornm. Sög. har forledet mig til i 1ste Udg. at henføre denne Begivenhed til Kong Eystein Magnussøn, hvorved jeg har faaet Bakke Kloster 50 Aar ældre.

Anseelse. Vistnok taler noget for, at det kunde været et Cistercienser-Kloster; thi da var det just denne Ordens Tid [1]); men herimod taler den Omstændighed, at Bakke Kloster stod under Erkebiskoppens umiddelbare Tilsyn, der „ifølge gammel Vedtægt" visiterede Klostret hver Johannes Evangelists Dag (27de Decbr.), samt hvis han derfra var forhindret, oppebar een Dags Veitsle af samme [2]). Dette strider altfor meget mod Cisterciensernes fuldstændige Frihed (ovenfor S. 31), til at vi uden bestemt Vidnesbyrd tør antage Bakkes Nonner for at have hørt til denne Orden. Stifteren nævnes ei heller nogensteds; men da det gamle Jarlesæde Hlade, der efter Hladejarleslægtens Undergang tilhørte Kongedømmet, var en af Klostrets vigtigste og nærmeste Eiendomme, bliver det ei usandsynligt, at en af Norges Konger har væsentlig Deel i Stiftelsen. Sit Navn Bakke har Klostret ligefrem af Beliggenheden paa Bakkehældet ned mod Nidelven: det udtrykker intet Andet end det Appellativiske: Nonneklostret paa Bakken, et Navn, der var og blev tilstrækkeligt, da Egnen kun havde dette ene Nonnekonvent.

Om ingen af de med Jordegods forsynede norske Klostre ere Efterretningerne saa tarvelige som om Bakke; de indskrænke sig til en tilfældig Omtale enkelte Gange i Sagaerne, og nogle Testamenter samt uvæsentlige Gaardhandler. Da Sverres Skib Mariesuden gik af Stabelen i Nidaros i 1183, gav Kongen nogle Kirkeklæder til Bakke [3]), og nedenfor Klostret var et Landingssted, hvor de søværts ankommende Fiender under Borgerkrigene oftere lagde til [4]); men dette giver intet Udbytte for Klostrets Historie. Som Barn aflagde Kongesønnen Haakon Haakonssøn (1212) et Besøg hos sin Slægtning (sifkona) Astrid i Bakke Kloster [5]). Mærkeligt bliver det, at Bakke Kloster hører til de yderst

---

[1]) Munch, Norske Folks Hist. II. 855, antager dette, og formoder, at det som de 3 Cistercienserklostre i Lyse, Hovedøen og Bergen skyldes Biskop Sigurds Forsorg, samt henfører Stiftelsestiden til 1152, da Kardinal Nikolaus var i Nidaros og Erkestolen oprettedes. Skulde man da her søge det S. 68—69 omtalte Abbatia de Gradis?

[2]) Aslak Bolts Jordebog S. 114—115.

[3]) Sverres Saga c. 80.

[4]) Fornm. Sög. VIII. 169. 171. 197. IX. 315. 529—530. X. 98. 158.

[5]) Haak. Haakonss. Saga c. 6. Jfr. Munchs Historie III. 548. Denne Astrid skulde vel ikke være den i Fagrskinna Cap. 214 nævnte Nonne, der nedstammede fra Skule Kongsfostre, og gjennem dennes Ægteskab med Sigurd Syrs Datter kunde henregnes til Kongeætten.

faa, der ikke ere betænkte i Magnus Lagabøters Testamente [1]). Den forjagede Biskop Thorfinn af Hammer gjorde 23de August 1284 sit Testamente i Cistercienserklostret Doest ved Brügge i Flandern, og gav da 40 Mark norsk til Nonnerne i Bakke [2]), og Hr. Bjarne Erlingssøn gav det i sit Testamente af 1308 en Gaard paa Søndmøre [3]). Ligesaa fik Klostret i Erkebiskop Arnes Testamente 1349 en lukket Kalk (spira) med „cedula" ved, samt 2 Mærker brændt til Sjælemesser [4]). — 23de September 1359 bortbygslede Søster Kristin, Abbedisse i Bakke, og Sigurd Thoressøn, Raadsmand sammesteds, hvad Klostret eiede i Gaarden Sarevik paa Strinden til Jon Sigurdssøn og hans Arvinger, mod en halv gammel Mark i Landskyld. Opsagdes Bygselen eller betaltes Afgiften ikke rigtig, skulde Klostret have sin Gaard igjen [5]). 18de Febr. 1381 gjorde Agmund Olafssøn, Kannik i Nidaros, sit Testamente, hvori han til Klostret paa Bakke gav to Stykker Klæde (varningr) [6]). Ligesaa skjænkede velbaarne Mand Arvid Ingeldssøn ved Gavebreve af 4de Decbr. 1430 og 9de April 1434 forskjellige Fiskevarer og en Nobel til samme Kloster [7]). 26de Febr. 1431 udstedte Svein Rolfssøn, Prest og Raadsmand i Bakke, og Kolbein Guthormssøn i Konventstuen (setstofan) i Bakke Kloster Vidnesbyrd om, at Hustru Brynhild Kolbeinsdatter, i Overvær af Lucia Priorisse og alle Konventsøstrene, solgte til Domkapitlet i Nidaros 12 Spands Leie i Grindal i Rennabu. Til Vitterlighed sattes Konventets Segl for Skjødet, hvilket lader formode, at Sælgersken har været Proventkvinde i Klostret [8]). Endelig finder man nogle Jordeskifter omtalte mellem Bakke Kloster og Erkebiskopperne Aslak og Gaute, uden at heller disse give nogen Oplysning om Klostret [9]).

Den sidste Abbedisse i Bakke hed Benedikta Jonsdatter. Det er sandsynligviis denne, der havde modtaget fra Abbed Matthias af Tuterøen 20 Skeer paa 57 Lod og en forgyldt Ske vægtig 9 Lod,

---

[1]) Thork. Dipl. II. 253 ff. Script. Rer. Dan. VI. 248 ff.
[2]) Testamentet findes hos Suhm X. 1037.
[3]) Afskrift i danske Geh. Archiv. Suhm XI. 594.
[4]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 10. No. 16. Trykt i 1ste Udg. af d. Skr. S. 770 ff.
[5]) Dipl. Norv. II. No. 354.
[6]) Dipl. Norv. II. No. 468.
[7]) Schønings Anhang til Throndhj. Domk. Beskr. 6 ff. og 11—12.
[8]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 15. No. 6. Schøning Domk. Anhang S. 53.
[9]) Aslak Bolts Jordebog S. 8. 14. 33. 76.

som han formodentlig paa denne Maade har villet forstikke. Sølvet blev imidlertid „annammet" hos Abbedissen, da Abbeden blev arresteret og stillet for Retten [1]). Forøvrigt nævnes hun med sit ovennævnte fulde Navn i et Brev af 6te Mai 1536, da hun efter værdige Faders og Herres Erkebiskop Olaf Engelbrektssøns [2]) Raad samt med sine Konventsøstres Samtykke mageskiftede Klostrets Ødegaard Verkland paa Strinden til Frue Kirke i Throndhjem mod den Part, som samme Kirke eiede i Klostrets Gaard Thorp, ligeledes paa Strind [3]). Hun døde først 1561 [4]).

Hermed ende de faa og usammenhængende Efterretninger om dette Kloster. Da man, som anført, finder dets Abbedisse og Konvent endnu 1536 i Udøvelse af deres klosterlige Rettigheder, er der ingen Grund til at antage, at det paa nogen voldsom Maade er bleven reformeret, især da man finder, at det overeensstemmende med Ordinantsen har havt en verdslig Forstander, der var forpligtet til at føde og klæde Nonnerne. I 1547—1552 forekommer Jørgen Pederssøn som Forstander i Bakke. Han udstedte 17de Juni 1547 med Jens Tillufssøn (Bjelke) til Østerraad, Peder Pederssøn til Huseby, Olaf Mogenssøn, Lagmand i Throndhjem, og mange Andre paa Frostething et Vidnesbyrd om, at Christoffer Galde og hans Fogder havde i enhver Maade opført sig vel imod dem og Almuen [5]). Maaske er det den samme, der i et Brev uden Sted og Tid anmoder Esge Bilde om at hjælpe ham til at faa Bakke Kloster, hvorpaa han har Livsbrev og har anvendt mange Penge; Ingen, skriver han, kan faa mere ud deraf, end hvad der medgaar til at føde og klæde Klosterfruerne derudi, især med den svære Tje-

---

[1]) Münch. Dipl. No. 3184.

[2]) Dette Brev godtgjør saaledes, at de have Uret, som ifølge Hist. eccl. Island. II. 344. have kaldet ham Olaf Stigssøn. Han forekommer ellers yderst sjelden i samtidige Kilder med sit Fadersnavn.

[3]) Dipl. Arn. Nagn. fasc. 19. No. 5.

[4]) „Aar 1561 døde Fru Benedicte, Abbedisse i Bakke Kloster". Biskop Hagerups Optegnelser fra 1731 af Domkapitlets Papirer (kgl. Bibl. i Kbhavn. Gamle Saml. fol. 988 blandt Schøningiana; meddeelt af Hr. N. Nicolaysen.)

[5]) Brev i danske Geheimearchiv. Dette i Forening med et ligesaa fordeelagtigt Vidnesbyrd fra Geistligheden Nordenfjelds af samme Dag sees Chr. Galde at have forsynet sig med i Anledning af, at hans Fiender i Danmark vilde berøve ham Steenvigholms Slot, hvilket han i Skrivelse af 1ste Juli beder Esge Bilde at forhindre. (Sammesteds).

neste, han deraf maa gjøre [1]). Denne Tjeneste maa have været meget svær, hvis den ikke gav Forstanderen noget Overskud; thi Bakke Klosters Gods har været meget betydeligt [2]), men dets Jordebog fra den katholske Tid er sandsynligviis tabt.

Rimeligviis har Bakke Kloster under verdslig Bestyrelse staaet ved Magt indtil 1564, da baade dette og Helgeseter Kloster bleve „ruinerede" [3]), formodentlig af Claudius Gallus og hans svenske Hær, som i dette Aar havde Throndhjem og Omegn besat. At selve Klosterbygningen har været holdt ved Magt idetmindste til 1556, fremgaar deraf, at den verdslige Forstander havde sin Bolig der indtil dette Aar. Da imidlertid Hoved-Lensherren i Throndhjems Len, som hidtil havde boet paa Steenvigsholm Slot, nu fik Befaling at bosætte sig paa Kongsgaarden i Throndhjem, fik den med Bakke Kloster forlenede Adelsmand 8de Juni 1556 Befaling at flytte til Steenvigsholm, og holde dette Slot i god Forvaring; Klostrets visse Rente blev hans Løn for denne Tjeneste. — Med Bakke Kloster have Følgende været forlenede: Jørgen Pederssøn (ovenfor), Christoffer Erikssøn (Bernhoft), 1555—1560 † 1563. Axel Gyntelberg 1560—1564, da han overgav Steenvigsholm til Svenskerne og derfor tabte Forleningen. Hans Offessøn (Rød) 1564—1599, Laurits Kruse 1599—1608, Jens Sparre 1608—1611. Ditlev Rantzau 1611—16**, Henrik Jakobssøn Wind, Admiral, 1630—1633, Steen Beck 1633—1641, Ove Bjelke 1641—1648 (?), Daniel Knutssøn Bildt 1648(?)—1652, Matthias Budde 1652 [4]). 19de Oktober 1660

---

[1]) Brudstykke af et Brev sammestedes. Denne Jørgen Pederssøn er maaske den samme, der i Erkebiskop Olafs Tid forekommer som Foged i Jæmteland, (Saml. til Norg. Hist. 1ste og 2det Bind; se Registrene), og i Juli 1556 forlenedes med Mosvigen (Norske Registr. Afskrift I.) samt var en Broder af Peder Pederssøn, der ligeledes oftere forekommer i de nævnte Bind af Samlingerne, og var blandt Anførerne for det danske Krigsfolk mod Erkebiskop Olaf. (Brev fra Thord Rod, P. Pederssøn m. fl. angaaende Steenvigsholms Beleiring, i danske Geheimearchiv).

[2]) Ifølge L. Creutz's Indberetning til Carl X af 1658 var Bakke Klosters Gods da forpagtet til en dansk Adelsmand for 1700 Rigsdaler aarlig, men 300 Rigsdalers Rente laa i Nordlandene. (Handl. rör. Skandin. Hist. XXX. 196.)

[3]) Nysnævnte Optegnelser af Biskop Hagerup.

[4]) Efter Lensbrevene i Norske Registre. I denne Liste mangler maaske en eller flere før 1630, ligesom der er en Forvirring i Forleningen omkring 1648, som for Tiden ei kan klares. Iver Prip synes samtidigt at have havt med Bakke Kloster at gjøre, ligesom der efter Christian 4des Død i det Hele blev Forvirring i Administrationen.

solgtes Bakke Kloster og Gods af Kong Frederik den Tredie til Brødrene Marsellius for 29032 Rigsdaler [1]).

Af Klostrets Bygninger er nu Intet tilovers. Endnu i 1606 stod noget af Kirkens Mure tilbage, og Laurits Kruse, som da var forlenet med Klostret, fik 24 Decbr. Befaling at lade Kirkeværgerne ved Frue Kirke i Throndhjem til denne Kirkes Bygning tage de „overblevne gamle Muurstene, som findes paa den gamle Kirke paa Bakke Kloster [2]). Efter Schønings Beretning stod Klostret der, hvor Bakke Gaards Have nu er. Hovedbygningen laa mod Øst eller Syd, medens den i nyere Tid er vendt mod Vest, og man fandt paa Schønings Tid Spor af Kirkegaardsmuren og opgrov ved Kjældergravning en Mængde Menneskebeen.

§ 4. Helgeseter (Elseter) Kloster.

(Monasterium sanctæ Sedis).

Omtrent 1000 Alen i S. V. fra Nidaros Domkirke paa den anden Side af Nidelven ved en liden Bæk, der falder i samme, laa Helgeseter Kloster for regulære Kanniker af Augustinerordenen. Stedets ældste Navn synes at have været Elgioseter, Eigloseter eller Elgeseter, hvilket siden, da der blev et Kloster, forandredes til Helgisetr, sancta Sedes, den hellige Bolig. Det er da ligesom Múnkalíf i Bergen egentlig kun et appellativisk Udtryk for enhver gudelig Stiftelse, men brugtes alene til at betegne dette Kloster, og en østenfor samme liggende Gaard bærer endnu Navnet Elseter. Dette Kloster er uden Tvivl samtidigt med eller nærmest noget yngre end Domkapitlets Stiftelse, og skyldes rimeligviis Erkebiskop Eystein. At Helgeseter ikke er ældre end dette, følger af Afhængigheden af samme, som et gammelt Kloster neppe vilde underkastet sig. I ethvert Tilfælde er det sikkert, at Eystein skjenkede meget Gods til dette Kloster, og at han flyttede den ældre Marie-Kirke i Nidaros did, for at faa Rum for sin Udvidelse af Christ- eller Domkirken, ved hvilken Leilighed ogsaa Kong Harald Haarderaades Lig flyttedes fra Mariekirken til Helgeseter [3]). Rimeligviis har man ved

---

[1]) Skjøde i danske Geh. Arch. Om Bakkes senere Eiere jfr. Kraft Norg. Beskr. V. 597 ff.

[2]) Rigsarchivets Afskrift af Norske Tegnelser. (Orig. III. 263.)

[3]) Schøning (Forbedringer S. 380) og Munthe (Aalls Snorre III. 63) have

Domkapitlets Stiftelse (1152) besluttet, at dette efter udenlandsk Mønster skulde bestaa af sekulære Kanniker ved Domkirken og regulære Kanniker paa Helgeseter (jvfr. ovenf. S. 22—23); men Udførelsen heraf er forsinket ved Borgerkrigerne, saa at Klostret først 1176 eller kort derefter fik en Kirke opført, og dermed fuldførtes [1]). Som Følge heraf stod Helgeseter i et Afhængighedsforhold til Erkebiskoppen og hans Kapittel, hvis Udstrækning ikke bestemt kan angives. Formanden havde kun Titel af Prior, idet Erkebiskoppen altsaa ansaaes for Klostrets Abbed (Fader), og han visiterede det aarlig paa Thomas af Canterburys Dag (29de Decbr.) [2]). Men paa den anden Side besad Klostret selvstændig Eiendom, og mageskiftede eller solgte uden Andres Samtykke [3]). Stiftelsen af Helgeseter Kloster for regelbundne Kanniker falder altsaa ind samtidig med Kardinal Nikolaus Ophold i Norge, og hiin Legat eller en af de første Erkebiskopper, og da nærmest Erkebiskop Eystein, kan med Rimelighed ansees for Stifteren.

I Historien nævnes Helgeseter første Gang i Sverres Saga, da Kongen i Anledning af Mariesudens Bygning gav en Chorkaabe til Klostret (cap. 80). Under Bagleroprøret ankom Biskop Nikolaus til Helgeseter 1199, og tvang Prioren og de andre Kanniker til at tage Parti med Baglerne, da han ellers truede med at sætte Ild paa Klostret. De fore da afsted med ham, og vare paa hans eget Skib [4]). Den Virksomhed, disse nødtvungne Partigængere lagde for Dagen, findes forøvrigt ei antegnet. Ved det store Rigsmøde i Bergen 1223 indfandt

---

ved en Misforstaaelse af Beretningen om Flytningen af Kong Haralds Lig antaget, at Klostret er stiftet af denne Konge, altsaa over 100 Aar tidligere end her er antaget. Men dette gaar umuligt an. Munch har (Norske Folks Hist. III. 38) forklaret Udtrykkene i Morkinskinna og i Ágrip Cap. 36 som ovenanført, hvorved de af mig i 1ste Udgave opstillede Vanskeligheder bortfalde.

[1]) Munch anf. St. viser, at Mariekirken, endnu da Thjodrek Munch skrev, stod paa sin gamle Plads i Nidaros; Thjodreks Historie ender med 1130, og han nævner ingensteds Helgeseter Kloster, hvilket han neppe kunde undgaaet, hvis det havde været til i hans Tid.

[2]) Aslak Bolts Jordebog S. 115. At Helgeseters Convent regnedes til Domkapitlet, sees af Forliget i 1264 mellem dette og Prædikebrødrene (Dipl. Norv. I. No. 59, hvorom mere under Prædikebrødrene.) Thi her nævnes Prioren i Helgeseter S . . . . blandt dem, der havde sluttet Forliget, næstefter Erkebiskoppen og foran Erkepresten og Kapitlets øvrige sekulære Medlemmer.

[3]) Sammesteds oftere f. Ex. S. 38. 100. Dette skede med samme Ret som de sekulære Kanniker ved Domkapitlerne selvstændigt bestyrede sit Gods.

[4]) Sverres Saga c. 156.

sig blandt Geistligheden fra Thrøndelagen Svein, Prior af Helgeseter. Han nævnes umiddelbart efter Erkebiskop Guttorm, før Abbederne af Holm og Tuterø samt Domkapitlets Affendinger [1]). Da Hertug Skule i Julen 1239—40, efterat have ladet sig udraabe til Konge, vilde begive sig over Fjeldet til Oplandene, bragte han forud sin Hustru Fru Ragnhild og sin Datter Ragnfrid med flere af sine Huusfolk i Sikkerhed i Helgeseter, og ved sin Ankomst til Nidaros kort efter tilstod Kong Haakon paa Erkebiskoppens Bøn dem Fred og Naade. Paa Grund heraf vedligeholdt Kongens Mænd en venskabelig Omgang med Skules Slægt, og aflagde nu og da Besøg hos Fru Ragnhild i Helgeseter; men en Dag mærkede de, at Alle i Klostret lo ad dem, som om de vilde spotte dem, uden at de kunde erfare Aarsagen. Dog samme Dag fik Kongen Budskab om Skules Seir ved Laaka. Ved Efterretningen derom udsendte Kongen Krigsbud overalt, medens Erkebiskop Sigurd og Lambe, Prior i Helgeseter, begave sig til Kongen, og idet de beklagede det lidte Tab, tilbøde sig at fare til Skule og bringe et Forlig istand. Kongen takkede dem for deres gode Villie, men erklærede, at han ei vilde søge Forlig, førend han selv havde prøvet Styrke med Hertugen. Skulde dette Forsøg falde ugunstigt ud, vilde det være Tiden at mægle dem imellem [2]). Slaget i Oslo afgjorde strax efter Skules Skjebne. Som Flygtning kom han til Nidaros, hvor han fandt Stemningen meget ugunstig imod sig. Nedslagen og raadvild tog han ikke de nødvendige Forholdsregler mod uformodet Overfald, saa at Birkebenerne uforvarende om Natten kom over ham. Forladt af Sine flygtede han i en Baad over Nidelven, og skjulte sig i en Skov. Hans Søn Peter undkom ligeledes til Øvre Helgeseter, hvor han siden fandtes skjult i et Bagerhuus og dræbtes. Hertugen derimod opholdt sig to Dage i Skoven, men i Gangdage-Ugen (Dagene før Christi Himmelfart), da man i Procession med Korset gik rundt om Markerne, begave Kannikerne i Helgeseter sig paa deres Procession ind i Skoven, gave ham og hans Mænd Chorkapper paa, og førte dem saaledes mellem sig ind i Klostret. Hertugen begav sig op i Klokketaarnet, og lagde sig strax til Hvile, da han var meget træt. Da Birkebenerne fattede Mistanke herom, fore de over til Klostret, hvor de fra Taarnet bleve beskudte af Hertugens Mænd. Erkebiskop Sigurd kom med flere anseede Herrer og Bymænd derhen, og

---

1) Haak. Haakonss. S. c. 86.

2) Haak. Haakonss. S. c. 214. 221. 222.

forbød Birkebenerne at angribe Klostret eller der vække Ufred; disse svarede derimod, at Klostrets faste Bygningsmaade gjorde det nødvendigt for dem at angribe det, hvad man saa end sagde derom. Erkebiskoppens Tilbud af Løsepenge for Hertugen, saa at han i Fred kunde drage til Kongen, vilde Birkebenerne kun antage paa Betingelse, at St. Olafs Helligdom sattes i Pant for at Hertugens Løfter ei brødes. Andre derimod brøde sig i deres Hidsighed ei om Forslaget, og lagde, medens Underhandlingerne endnu varede, Ild til Klostret; Nogle forsøgte vel strax at slukke, men Ilden greb om sig. Da Hertugen mærkede dette, bød han sine Mænd gaa ud. Selv gik han først, holdt Skjoldet for Ansigtet, og bad Fienden skaane dette. Han faldt saaledes 23de Mai 1240 og alle hans Mænd med ham, undtagen en Geistlig Mester Berger, hvis farlige Saar siden lægedes. Efter denne Daad forsøgte Birkebenerne forgjeves at slukke Ilden, og hele Klostret lagdes i Aske. Hvilken Vigtighed et Klosters fortsætlige Opbrænden i hine Tider tillagdes, sees af Kong Haakons Ord, da disse Tidender bragtes ham: „Det er to store Tidender, sagde han: Klostret i Helgeseter er brændt, og Skule min Maag er falden [1]).“ At Gjerningsmændene faldt i Band for deres Gjerning, kan ei være Tvivl underkastet, skjønt Intet derom meldes. Kong Haakons gode Forhold til Erkebiskoppen har vel hjulpet til at bringe Sagen i Orden, og rimeligviis er Klostret paa Kongens Bekostning atter opført større og prægtigere end før.

Iøvrigt ere Efteretningerne om dette Kloster ligesaa ubetydelige, som om de throndhjemske Klostre i det Hele. Det nævnes ei i Magnus Lagabøters Testamente, formodentlig paa Grund af Forholdet til Erkestolen og Domkapitlet, men fik derimod af Biskop Thorfinn af Hammer 1284 i hans Testamente 3 Gaarde: Thveigie (?), Heldeland og Vallinstad, samt 19 Mark, og i 1349 af Erkebiskop Arne en lukket Kalk og 2 Mark brændt til Sjælemesser, ligesom det og betænktes i Agmund Olafssøns og Arvid Ingeldssøns Testamenter. Agmund gav desuden en Broder Olaf i „Æelioseter“ en ny Kjortel og en sort Klo (Kappehage) med Sølvbeslag, og Arvid gav Bjørn Esgeirssøn, Degn i Helgeseter, 30 Fisk „til gils“ og en Guldnaal [2]).

---

[1]) Haak. Haakonss. Saga c. 239—241. 243.

[2]) Testamenterne ere nærmere anførte under Nidarholm. Hvorfra Suhm (XI. 594) har, at Helgeseter fik 1 Mark i Hr. Bjarne Erlingssøns Testamente 1308, vides ikke; i den dyrskjøtske Afskrift i danske Geheimearchiv nævnes det ikke.

Thord, prior sanctæ Sedis de ordine canonicorum, udstedte 14de Marts 1280 med Nidaros Kapittel og Abbederne af Holm og Tuterø et Vidnesbyrd om Kathedralkirkens Immunitet. Blandt Vidnerne vare Baard og Sigurd, canonici regulares af Helgeseter, paa hvis Vegne de havde afgivet Møde og forseglede Brevet med deres Konvents Segl. 5te Octbr. s. A. udstedte den samme Prior Thord med de ovennævnte Prælater et nyt Vidnesbyrd, angaaende den daværende Strid mellem Kongen og Geistligheden [1]). Den langvarige ovenfor under Nidarholm omtalte Strid mellem Erkebiskop Jørund og Domkapitlet, i hvilken ogsaa Helgeseters Konvent for en Deel var indviklet, afgiver ogsaa nogle Oplysninger om dette Kloster. Saaledes paaberaabes i et Brev af 4de Juni 1295 [2]) Hr. Priors af Helgeseter Kundskab om en af Tvistepunkterne; og i et udateret Vidnesbyrd af Abbed Arne af Holm og Erik Thoressøn paa Lade (efter 1295) angaaende Domkapitlets Rettigheder, nævnes blandt disse Retten til at vælge Priorerne i Kastelle Kloster og Helgeseter. Ordene ere omtrent følgende: Erkebiskop Jon havde tilstaaet Kannikerne med Erkebiskoppen at stadfæste Valget af Biskopper, Abbeder og Abbedisser i de Klostre, der havde Kapitler; men i de Klostre, hvor intet Kapittel var, skulde Erkebiskoppen indsætte Formænd med deres Raad og Samtykke. „Havde saaledes begge Myndighed (forræði) over og Valgretten til Kastala Kloster Øster og Helgeseter" [3]). I Anledning af de samme Stridigheder optoges 25de October 1297 af Bjarne [4]) Prior i Ælgisætre med Flere i Erkebiskoppens Retsstue forskjellige Mænds Vidnesbyrd om Hr. Markus Dyllas Testamente med Hensyn til Domkirken, Kannikerne, Erkebiskop Jons Gravsted og Mariekirken i Nidaros [5]).

Efterat Mødruvalla Augustinerkloster paa Nordlandet paa Island

[1]) Dipl. Norv. III. No. 16. 20. Thorkel. Dipl. II. 86—88. 94. Thords noget beskadigede Sigil, forestillende en Geistlig uden Krumstav, viende Monstrantsen foran Altret, og af Omskriften: sigill . . . . e sedis, er stukket i Kobber sammesteds Tab. V.

[2]) Dipl. Norv. III. No. 36. Thork. Dipl. II. 161.

[3]) Dipl. Norv. III. No. 35. Schøning Domkirken S. 230. Anhanget S. 21. Et Valgbrev, hvorved dette bestyrkes og nærmere oplyses, forekommer nedenfor ved Aar 1534.

[4]) Maaske er det den samme Broder Bjarne fra Nidaros, der med Laurentius Prest visiterede paa Island 1307 og 1308. Íslenz. Annál. 190. 192.

[5]) Dipl. Norv. II. No. 42. Thork. Dipl. II. 199. Under det sidste Brev hænger Helgeseters Konvents Segl, forestillende Guds Moder kronet, med Bar-

var afbrændt i Septbr. 1319, ophævede Biskop Audun af Hole dette Kloster og sørgede for Munkenes Underhold andensteds. Saaledes sendtes en Broder Ingemund Skulessøn til Norge, hvor han optoges blandt Helgeseters Kanniker, og tilsidst udvirkede hos Erkebiskoppen Klostrets Gjenoprettelse [1]). Fra 1333 haves et af Prioren i Helgeseter og 3 Andre udstedt Vidnesbyrd om Kannikernes Ret til en Gaard i Nidaros [2]). I 1339 udvalgte Munkene i St. Jons Augustinerkloster i Bergen Gyrd, en fra Helgeseter dimitteret Munk, til deres Abbed. Vel blev dette Valg baade i formel og reel Henseende erklæret ugyldigt med Hensyn til Vælgernes og den Valgtes Egenskaber; men Biskop Haakon af Bergen, hvem Valgretten derfor var tilfalden, udnævnte dog denne Gyrd til Abbed i Jonskirken, da han besad rene Sæder og fornødne Kundskaber [3]). I Febr. 1347 vare Bjørn Thoressøn, Lagmand i Nidaros, og Sverker Arnessøn, Frostathingslagmand, tilstede paa Lyng i Verdalen, for efter kongelig Befaling at dømme mellem Broder Arngrim, i fuldt Ombud for Brødrene i Helgeseter, og Sigurd Ottarsøn, Vigleik af Lyng og Fru Ragndids Arvinger angaaende sidstnævntes Deel i Gaarden Lyng. Lagmændene tildømte Arvingerne at betale Broder Arngrim eller hans Ombudsmand $3\frac{1}{2}$ Mark til Mariemesse i Fasten og ligesaameget til Halvardsmesse. Man seer, at ogsaa Kannikerne i Nidaros have været indviklede i denne Sag [4]). I 1353 ankom en islandsk Munk

---

net paa venstre Arm og Verdensæblet i høire Haand. Af Omskriften ere de sidste Ord: . . . sancte sedis alene tilovers.

1) Hist. eccl. Isl. IV. 98—99. Beretningen om dette islandske Klosters Forhold til Hole Bispestol ville vi her anføre, da omtrent samme Forhold har fundet Sted mellem Nidaros Erkestol og Helgeseter, kun med den Forskjel, at Domkapitlet som anført har deelt Myndigheden med Erkebiskoppen, hvilket ikke kunde finde Sted med Hole, der intet Domkapittel havde. „Biskop Jørund af Hole stiftede paa Mødruvellir ved 1290 et Kloster for regulære Kanniker af Augustinerordenen paa Betingelse, at Hole Biskop stedse skulde være Klostrets Abbed, som ved en af ham valgt Ombudsmand (oeconomus) havde Bestyrelsen af og Raadighed over Klostrets verdslige Sager, og hvis Pligt det derfor var at sørge for Munkenes Underholdning m. v. I aandelige Sager, d. e. hvad Bønner, Sange, Disciplin og den daglige Beskæftigelse angik, skulde den første Munk under Navn af Prior være de Øvriges Formand, men maatte Intet af Vigtighed foretage uden Biskoppens Bifald." (anf. St. S. 97—98.)

2) Dipl. Norv. III. No. 167.

3) Barth. 442—444. Han blev siden Biskop i Skalholt.

4) Dipl. Arn. Magn. fasc. 10. No. 12.

Eystein Asgrimssøn, der formedelst Ufredsommelighed og Vold var forjaget fra Helgafells Augustinerkloster paa Island, til Norge og blev optagen som Munk i Helgeseter. Han opholdt sig her til 1357, da han af Erkebiskop Olaf sendtes i Forening med Kanniken Eiulf Brandssøn som Generalvisitator til Island. Han synes nemlig at have forenet store Evner med et uroligt Sind. Som Generalvisitator udpressede han store Summer i sit Fædreland, og yppede paany Klammeri med Biskop Gyrd i Skalholt, om hvem han forfattede Nidviser; men da denne paa Grund heraf bandsatte ham, tabte han Modet, faldt tilfode, digtede for at gjenvinde Biskoppens Naade det herlige Digt til Jomfru Marias Ære, Lilia, i 100 Strofer, og blev endog Biskoppens Official. Paa Tilbagereisen til Norge 1360 led han Skibbrud paa Haalogaland, og naaede med Nød hjem til Helgeseter, hvor han døde 1361 [1]).

Iøvrigt savnes saagodtsom alle Efterretninger om dette Kloster. Af Priorerne nævnes Broder Ingevald 1429, Arvid 1431 og Gudmund Peterssøn 1436 som Udstedere af Klostret uvedkommende Breve [2]). I Erkebiskop Gautes Tid (1474—1510) var atter en „Herr" Ingevald Prior her, som afstod en Hage Sprataval østenfor Broenden i Throndhjem til Erkebiskop Gaute imod hvad denne eiede i Bjorka paa Inderøen [3]). Først henimod Reformationen forefindes atter et Par Efterretninger om Helgeseter, hvoraf dets Forhold til Erkestolen belyses. Den 22de April 1506 mageskiftede Erkebiskop Gaute paa Domkirkens Vegne en Deel Jordegods med Hr. Otte Matssøn (Rømer) og (dennes Svigersøn) Hr. Nils Henrikssøn (Gyldenløve) til Østeraad, og afstod tillige Hospitalets paa Ildevolden Ret til den til Eieren af Østeraad afstaaede Gaard. Ligesaa vare hæderlig Mand Hr. Olaf Thordssøn, Prior i Helgeseter, og ærlig Fru Magnhild, Abbedisse i Rein, da tilstede, og afstode hvad deres Klostre eiede i samme Gods til Hr. Otto og Hr. Nils for det Venskabs Skyld, de havde nydt og fremdeles ventede af dem. Brevet, der forsegledes af Alle de her nævnte tilligemed Domkapitlets Degn og Official samt velbyrdige Mand Olaf Bagge m. Fl., udstedtes i Erkebiskopsgaarden i Throndhjem, og viser, at Prioren i Hel-

---

[1]) Hist. eccl. Isl. I. 586—588. II. 398 ff., hvor Lilia er trykt, samt I. 527, hvor et Brev fra ham som Visitator findes.

[2]) Thork. Dipl. II. 3. Nye D. Magaz. I. 34. 41. Dipl. Arn. Magn. fasc. 15. No. 27.

[3]) Aslak Bolts Jordebog S. 5.

geseter selv havde Raadighed over sit Klosters Gods [1]). Dette fremlyser end yderligere af Erkebiskop Olafs Konfirmation af 13de December 1534 for Hr. Gunnar Bjørnssøn som valgt Prior i Helgeseter [2]). Heri erklærer han, at da Klostret ved Hr. Olaf Thordssøns Død har mistet sin Forstander (prior et pastor), indsætter han den valgte Broder Gunnar til Klostrets Prior, forlener ham med fuld Myndighed derover baade i aandelige og timelige Sager, og betror til hans Omsorg alle Friheder, Eiendomme m. v., som hidtil ere tilstaaede Klostret og dets fælles Bordhold, dog mod at Helgeseter fremdeles bliver Erkestolens Jurisdiktion og Overbestyrelse (regimen) underkastet.

Imidlertid var Sekularisationen af Klostrene i fuld Gang, og Helgeseter havde sandsynligviis alene sit Forhold til den endda mægtige Erkebiskop at takke for, at det ikke maatte dele Skjebne med de øvrige Klostre og modtage verdslige Forstandere, endnu førend Reformationen lovlig indførtes. Man seer nemlig, at Prioren i Helgeseter endnu indtil 1546 vedblev at bestyre sit Kloster. Prioren og en Broder Svend af Helgeseter nævnes blandt Abbed Matthias af Tuterøens Dommere (ved 1530) [3]), og 3die Oktober 1532 udstedte Vincents Lunge, Nils Lykke og Kong Frederiks øvrige Udsendinge et Leidebrev for Erkebiskop Olaf at møde dem i Helgeseter, hvor en Overeenskomst derpaa sluttedes [4]). Endnu i 1540 mageskiftede Prior Gunnar en af Klostrets Gaarde i Lade Sogn til Kantoren i Throndhjem Hr. Asmund Ingemarsøn mod en Gaard i Støren [5]). Aarsagen til, at Helgeseter saaledes en Tid lang har undgaaet Klostrenes almindelige Skjebne strax at faa en verdslig Forstander for Klostergodset, kjendes ikke; men 6te Januar 1546 overdrog Christian III Klosterbygningerne og Bugaarden derunder til den første evangeliske Superintendent Thorbern Olafssøn Bratt; dog befales des Lensherren Christoffer Galde, at „handle med Prioren herom, og fly ham en Gaard, eller iøvrigt i andre Maader stille ham tilfreds med en ærlig Opholdning i hans Livstid" [6]). Ved samme Tid maa Godset

[1]) Efter en Afskrift med Schønings Haand i danske Geheimearchiv fra en Vidisse af 1646.

[2]) Efter en Afskrift sammest. Trykt i 1ste Udg. af dette Skrift S. 773.

[3]) Münch. Dipl. No. 3181.

[4]) Sammestedes No. 3157. Paludan-Müller, Grevens Feide. II. 33.

[5]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 19. No. 6.

[6]) Norske Registranter i Afskr. i Rigsarchivet. I. 277. Hvor der blev af Prioren, er ikke optegnet, men endnu i 1550 levede Gunnar, da Galde tilstillede

være lagt ind under Throndhjems Hovedlen; thi i et Brev fra Christoffer Galde til Hr. Esge Bilde af 13de September 1547 omtaler han Kongens Ordre til at lægge Helgeseter Klosters Gods under Kronen, og beklager sig i den Anledning over Christoffer Ottesøn (Huitfeld), som havde taget en Gaard fra Klostret og givet bort. Saaledes beboedes altsaa Klostergaarden af Superintendenten, medens Godset fulgte Kronen, indtil Thorbern Bratts Eftermand Hans Gaas ifølge kongelig Befaling 1559 maatte afgive Helgeseter til Avlsgaard for Lensherren Evert Bild. I Gaas's Tid var det, at Kong Christian III 12te Juli 1552 tilstod Helgeseter Kloster Asylret „saa at naar Nogen kommer til Skade i Throndhjems Stift, eller for nogen ærlig Sag bliver ufrylig, da maa den have sin Tilflugt til Helgeseter Kloster, og der være fri og sikker uden al Hinder, til saalænge der bliver dømt paa hans Sag og Gjerning" [1]). Det er allerede S. 84 bemærket, at dette ikke maa forstaaes, som om Helgeseter først nu blev et Asyl, men derimod at den kongelige Tilladelse gik ud paa, at Helgeseter skulde fremdeles beholde den Asylret, det forhen som Kloster havde havt, men som naturligviis ellers vilde ophørt med dets Sekularisation.

Endnu 1558 holdtes Gudstjeneste i Helgeseter Kirke, hvilket sees af Hans Gaas's Forslag til Kongen om at henlægge Lade Kirkes Tiende og Rente did [2]). Om Klostret Overgang fra Bispestolen til Lensherren giver Gaas's Klage til Kongen af 10de Novbr. 1550 en Deel Oplysninger, hvoraf blandt Andet sees, at Bild havde udsagt Biskoppen strax i Novbr. 1559, uagtet Kongens Brev bestemte, at han skulde flytte til førstkommende Mikkelsdag [3]). Paa Grund af denne Overlevering toges en Synsforretning over Klostrets Bygninger, der befandtes meget forfaldne, og bestode af Kirken, Klostret og Bugaarden, hvis Størrelse og Beliggenhed er omtalt af Schøning [4]). I 1564 skal Bygningen alde-

---

Kongen en Kalk og Disk af Guld og en forgyldt „Patzs" (?), som blev annammet af Prior i Helgeseter. (Sammest. I. 62.)

[1]) Norske Registr. Afskr. I. 316.

[2]) Danske Mag. VI. 325.

[3]) Sammesteds 326—329. Heri havde uden Tvivl Lensherren Ret; thi Kongens Brev er af 23de Septbr. og lyder paa, at Gaas „nu strax til St. Mikkelsdag førstkommende antvorder" o. s. v. Da Ordren først indløb i November derefter, vilde Gaas have Udsættelse et Aar omkring, hvilket Bild vist ikke paa egen Haand kunde indrømme.

[4]) Schønings Reise I. 13—14.

les være ødelagt, Murene nedbrudte og Stenene være anvendte til Kongsgaardens og Frue Kirkes Bygning [1]). Klostrets Gods dannede efter Reformationen ingen særskilt Forlening, men laa under Throndhjems Gaard indtil 1604, da det fordeeltes mellem Lensherrerne paa Bergenhuus og i Nordlandene, medens Throndhjems Lensherre fik Romsdals Len i Erstatning. Heraf sluttes, at dets Gods hovedsagelig har ligget udenfor Throndhjems Len, og at det er det der tiloversværende Gods, som (ifølge Schøning anf. St.) blev henlagt til den latinske Skole i Throndhjem [2]). Saaledes ere alle Spor af Klostret nu for længe siden forsvundne. „Dersom ei Schøning ei havde leveret Tegning af Helgeseter Kloster — siger Klüver [3]) — saa var det nu fast umuligt at bestemme, hvilken Figur det har havt, da hver Steen er borttagen og Tomten bebygget med Huse.“

§ 5. Prædikebrødrenes Kloster i Nidaros.

At en Domikanermunk Salomon fra Aarhuus, der hørte til den hellige Dominikus's første Tilhængere, paa Tilbagereisen til sit Fædreland af Storm dreves ind til Nidaros 1221, og saaledes sandsynligviis gav Anledning til den nye Munkeordens Forplantelse paa norsk Grund endnu i dens første Aar, er ovenfor S. 50 omtalt. Imidlertid har man ingen afgjort Vished for, at just han har stiftet det Kloster af denne Orden, som henimod 20 Aar derefter forekommer i Nidaros i fuld Stand med Munke og Bygninger, medens det vist ikke kan betvivles, at han fra sit Kloster i Lund har udsendt Brødre til Norge, ligesaavel som han gjorde det til Danmark og Sverige. Man tør derfor med Bestemthed antage, at Stiftelsen er foranlediget ved hans ufrivillige Ophold i Nidaros, hvor Hertug Skule tog sig af ham, og sandsynligviis i Forening med Erkebiskoppen har fremmet et Klosters Anlæg. Prædikebrødrenes Kloster kaldes kun i Almindelighed Predikara-lifnaðr

[1]) Endnu i 1606 anvendtes Steen fra Elseters Klosterbygninger til Frue-Kirke i Throndhjem, ifølge kgl. Ordre til Steen Bilde af 24de December s. A. (Norske Tegnelser. III. 263.)

[2]) Norske Tegnelser, i Afskr. i Rigsarchivet. I Brevet herom til Laurits Kruse paa Bergenhuus af 26de Mai 1604 paalægges ham at tage Elseters Gods paa Søndmøre under sig. Udenfor dette til Throndhjems Stift hørende bergenske Len har altsaa Klostrets Gods neppe strakt sig.

[3]) Norske Mindesmærker S. 43.

(enkelt Gang Predikaralíf), apud Prædicatores, og fra 15de Aarhundrede af Sortebrødre-Klostet; hvilken Helgens Navn Klostret bar, er derfor ubekjendt. Dets Beliggenhed i Byen er heller ikke nogensteds i Kilderne nøiagtig angivet, ligesaalidt som man nu veed at paavise samme; dog er det aldeles vist, at det har ligget i Strøget ved Kongsgaarden, Domkirken, Bispegaarden og Kannikeboligerne, sandsynligviis Vest for Domkirken. I Nidaros Bylov omtales nemlig en Alminding mellem Kongsgaarden og Prædikebrødrenes Gaard [1]), der altsaa maa have ligget henimod Kalvskindet, omtrent ved de nuværende Laboratoriebygninger. Af denne afsides Beliggenhed ladet det sig og forklare, at dette Kloster reddedes, da hele Byen, Domkirken iberegnet, afbrændte den 5te Mai 1531 [2]). Have Minoritterne i Nidaros havt det lokale Navn „niðr at brœðra“ (ovenfor S. 52), er det rimeligt at Prædikebrødrene ere blevne kaldte „upp at brœðra“ eller „vestr til brœðra“ eller noget lignende, skjønt sligt Navn ikke forekommer.

Under det sidste blodige Optrin i de norske Borgerkrige, da Hertug Skule i Nidaros overrumpledes af Birkebenerne, nævnes Klostret første Gang i Historien (1240). Han flygtede ved Underretningen om Fiendens Landgang over Elven, medens hans Søn Peter først tyede til Prædikebrødrene, der tilbøde ham deres Beskyttelse, og forsikrede, at de nok skulde forvare ham saa vel, at Fienden ei skulde finde ham; men Peter turde ikke slaa sin Lid hertil, flygtede til Helgeseter og faldt der for Birkebenernes Vaaben [3]). Munkenes Tilbud at trodse Fiendens Overmagt for at redde Peter var maaske en Taknemmelighedsytring i Anledning af Faderens Velgjerninger mod Klostret.

Dominikanernes store Anseelse ved deres første Optræden er ovenfor omtalt, og herpaa afgiver ogsaa dette Klosters Historie Vidnesbyrd. 20de April 1241 paalagde Pave Gregor IX Dominikanernes Prior i Nidaros tilligemed 2 Abbeder at undersøge de Jertegn, der tillagdes Erkebiskop Eystein [4]). Under de siden opstaaede Tvistigheder mellem Kongerne Haakon af Norge og Christoffer af Danmark benyttede begge Konger Dominikanerne som Mæglere og Sendebud. Den Sigurd Prior, der ifølge Flatøbogen [5]) om Vinteren 1256—1257 havde reist

[1]) Norges gamle Love. II. 241.
[2]) Saml. til Norske Folks Hist. II. 56.
[3]) Haak. Haakons. Saga c. 239.
[4]) Dipl. Norv. I. No. 23.
[5]) Fornm. Sögur X. 77.

som Fredsbud mellem Norge og Danmark, og efter Fredsslutningen fulgte med Provindsial-Prioren Absalon derned, er udentvivl den Sigurd Amundssøn, der i 1264 forekommer som Prædikebrødrenes Prior i Nidaros [1]). Da det forøvrigt er umuligt at udfinde, til hvilke af de norske Klostre de i Haakon Haakonssøns Tid oftere forekommende Prædikebrødre hørte, bliver det bedst her ved Ordenens første Kloster at omtale dem alle. Foruden i de nævnte Underhandlinger med Danmark, benyttedes de og i Sendefærden 1257 til Spanien, da Kongens Datter drog did. I Spidsen stod Biskop Peter af Hammer, der forhen havde været Dominikaner, og den samme Simon predikare, der før havde været benyttet i Danmark. Efter Hjemkomsten 1258, Peter over Land, Simon og det øvrige Følge søværts, bleve de særdeles naadigt modtagne og begavede. Peter døde imidlertid kort efter (1259 eller 1260), og dette Tab gik Kongen saameget mere nær, som Eftermanden Lodin ei var Kongen huld. Simon Prædikebroder synes at have været Kongens Skriftefader, og hørte til hans stadige Raadgivere; han fulgte ham og paa hans sidste Søtog til Skatlandene, men blev der syg og døde nogen Tid før Kongen 1263. Hans Lig blev ført til Satiris og der begravet i et Minoritterkloster; efter sin Død blev han anseet som hellig, og har forøvrigt ved sin Indflydelse og Personlighed visselig bidraget meget til at sætte den Orden, hvortil han hørte, i Anseelse i Norge [2]). Det er fremdeles sandsynligt, at den Broder Nikolaus, der i 1260 affendtes til Danmark og Saxen for at beile for den unge Kong Magnus til den danske Prindsesse Ingeborg [3]), ligeledes har været en Dominikaner, og man seer saaledes, at Kong Haakon i høi Grad har begunstiget denne Orden, hvis Optræden i dens første Form ei heller kunde love andet end godt for Christendom, Oplysning og Videnskabelighed.

Denne iøinefaldende Begunstigelse af Kongen i Forbindelse med Ordenens store Privilegier maatte nødvendigviis baade gjøre dens mindre redelige Medlemmer myndige og trodsige, og paadrage Ordenen i det Hele Sekulargeistlighedens Had. Det ytrede sig da ogsaa snart ligesaavel i Nidaros som i Bergen og andre Steder (ovenfor S. 162 ff). I Aaret 1264 sluttedes der et Forlig mellem Domkapitlet i Nidaros og Prædikebrødrene sammesteds, og Vilkaarene for dette give Oplysning

---

[1]) Dipl. Norv. I. No. 59. Thork. Dipl. II. 49. jfr. Stephens Brottstycken, 63.

[2]) Haak. Haakonss. Saga c. 286. 291. 299. 320.

[3]) Fornm. Sögur X. 100. 101.

om Uvenskabet og dets Aarsag. Den til Erkebiskop nylig valgte Abbed Birger af Tuterø bragte det i Stand. Han og Kannikerne bekjendtgjøre, at i Anledning af den Trætte, som havde været mellem de lærde Mænd og Prædikebrødrene, havde de sidste lovet, at de for Fremtiden ei skulde angribe den hellige Kirkes (d. e. Domkirkens) eller dens Kannikers Rettigheder, samt at de skulde i alle Maader hædre dem i Ord og Gjerning blandt Almuen. Erkebiskoppen derimod lovede paa Kannikernes Vegne, at disse ei skulde forurette Brødrene mod de Privilegier, de beviislig vare i Besiddelse af, men vise sig gavmilde mod dem hver efter sin Evne, dog uden Forpligtelse, saa at enhver i denne Sag kunde gjøre, hvad han fandt sømmeligt, dem (Prædikebrødrene) til Gavn og sig til Sjælehjælp. Forliget bekræftedes paa den ene Side af den valgte Erkebiskop, Prioren af Helgeseter og 4 af Kapitlet, og paa den anden af Prioren Sigurd Amundssøn og Broder Klemet [1]). Senere Efterretninger vise imidlertid, at det naturlige Fiendskab ikke dermed var forbi. Denne Prior Sigurd er sandsynlig den Prior for Prædikebrødrene i Nidaros, som i 1265 efter Birgers Død af Paven fik Befaling til i Forening med Abbederne af Lyse og Holm samt Barfodmunkenes Kustos at vælge en Erkebiskop, hvorpaa de valgte Biskop Haakon af Oslo [2]).

Til at udstede bekræftede Afskrifter af vigtige Dokumenter og at bevidne geistlige Forhandlinger i det Hele, benyttedes Dominikanerne i Nidaros ofte. Saaledes gave Magister Petrus de Dacia [3]) og Broder Bo (Boetius) i 1280 [4]), Prioren Lodin i 1291 [5]), og det hele Konvent 1300 og 1307 [6]) Udskrifter af Domkapitlets gamle Fribreve. I 1429 gav Prædikebrødrenes Prior Peter med Flere Udskrift af Pave Anastasius IVs Bulle om Erkestolens Stiftelse [7]), og i 1431 bevidnede Brynike, Prior i Prædikeklostret, Abbeden af Holm og Prioren af Helgeseter, at Erkebiskop Aslak havde indbetalt en Sum Penge til Kong Erik paa sin Formand Askells Gjæld [8]). Endelig forseglede In-

[1]) Dipl. Norv. I. No. 59. Thork. Dipl. II. 48—49.

[2]) Íslenz. Annal. 134. Script. Rer. Dan. III. 106.

[3]) Han maa ei forverles med den berømte Prædikebroder af dette Navn, der døde i Skeninge 1275. Suhm X. 727.

[4]) Dipl. Norv. III. No. 16. Thork. Dipl. II. 86—89.

[5]) ibid. III. No. 30. 36, og II. 124—126.

[6]) Dipl. Norv. III. No. 44. 66. 67.

[7]) Thork. Dipl. II. 3 ff.

[8]) Nye Danske Mag. I. 34.

gevald, Prior i Sortebrødrekloster, med Flere et Mageskifte af 4de April 1437 mellem Erkebiskop Aslak og hans Kanniker [1]).

Et Vidnesbyrd om Tillid og Anseelse er det og, at Prædikebroderen Bjørn, der i Striden mellem Erkebiskop Jørund og hans Kapittel holdt med dette, desuagtet 1307 af Erkebiskoppen valgtes til i Forening med dennes hengivne Ven Islændingen Laurentius at drage til Island som Visitator [2]). Men ligesom disse to Mænd hjemme havde staaet imod hinanden, saaledes bleve de ei heller under Visitatsen enige, saa at denne ingen synderlige Frugter bar, da Biskop Jørund af Hole forstod at holde Spliden mellem dem vedlige [3]). Han beviste nemlig Bjørn al mulig Hæder, og tilbød ham Vinterherberge hos sig, medens Laurentius gjordes til Gjenstand for Biskoppens Slægtningers Spot. I det Hele skilte Bjørn sig lidet samvittighedsfuldt fra det ansvarsfulde Hverv, han havde sin Medvisitator at takke for, idet han af Hensyn til Biskoppen undlod at anstille den befalede Undersøgelse i Hole Stift, og da Laurentius alene tog sig deraf og opdagede flere Misbrug, negtede Bjørn at deeltage videre i Visitatsen, og vendte med mange Beskyldninger mod sin Medbroder tilbage til Nidaros. Ogsaa Biskop Jørund hevnede sig ved at bagvaske Laurentius i Norge, hvor imidlertid Erkebiskop Jørund laa syg af Fodverk, og hans Fiender Kannikerne havde tilrevet sig hele Myndigheden, ja endog berøvet Jørund den personlige Opvartning. Følgen heraf blev, at Laurentius ved Hjemkomsten fængsledes og mishandledes samt tilbagesendtes til Island, for at Biskop Jørund kunde tage Hevn over ham. Denne var dog ædel nok til ikke at benytte sig heraf, og satte den forfulgte Mand paa fri Fod, hvorpaa han gav sig i Thingøre Kloster og endelig døde som Biskop i Hole [4]). Det Anførte antyder, at Forholdet mellem Erkebiskoppen og Prædikebrødrene i Begyndelsen af 14de Aarhundrede ikke var godt. Det samme indlyser fremdeles af det ovenfor S. 167—168 omtalte Brev af 133* fra Brødrene til deres forrige Provindsial Erkebiskop Peter af Upsala, hvori de klage over, at

---

[1]) Nye Danske Mag. I. 41. Schøning Anh. til Domkirkens Beskrivelse S. 55.

[2]) Laurentius Saga c. 17—20. Det synes som man har gjort hinanden gjensidige Indrømmelser, idet En af hvert Parti beskikkedes til Visitator. Erkebiskoppen gik nemlig kun nødig og ifølge Laurentius's Anmodning ind paa at sende Bjørn (c. 17).

[3]) Hist. eccl. Isl. I. 552. Laurentius Saga anf. St.

[4]) Laurentius Saga cap. 19—26 og i Enden af Sagaen. Hist. eccl. Isl. II. 152—153. 172—174. Man bemærke, at Kilden neppe er fri for Eensidighed.

Nidaros Erkebiskop og Domkapittel var dem ved alle Leiligheder imod og søgte at hindre deres Virksomhed og Indflydelse hos Almuen, paa samme Tid som de beskyttede Minoritterne i Nidaros. Deres Medbrødre, Prestmunken Arne Lauritssøn og Ungbroderen Haakon, havde opholdt sig hos deres Klosters Velgjører Sysselmanden Harald i Jæmteland, og anholde derfor om, at Erkebiskoppen paa Grund af Klostrets store Nød og den Modstand, det møder i Nidaros Stift, vil tillade de nævnte Brødre som Terminarier (ovenf. S. 96) at drage om i Jæmteland, der holde Gudstjeneste, høre Skriftemaal og paalægge Pønitentser. Der forestaar nemlig Klostret store Bekostninger ved Murenes, Tagets og andre Bygningers Istandsættelse, hvortil de af de anførte Grunde behøve Hjælp fra Fremmede [1]).

At Testamenter til Fordeel for Prædikebrødrene i Nidaros ere mange bevarede. Det ældste er Kong Magnus Lagabøters af 1ste Febr. 1277, da han gav disse Brødre det samme som Rigets øvrige Tiggermunke, nemlig 12 Mark Sterling [2]). Gyrid Andresdatter gav dem en Mark brændt for Sjælemesser [3]); ligesaa Kanniken Arne Endridssøn 1309 en gammel Mark, Gunhild Sigurdsdatter 1342 fem Mark gamle, og Arne Halkelssøn i 1343 en Mark til Sjælemesser [4]). Ved Kong Magnus Erikssøns og Dronning Blankas Testamente af 1347 fik samtlige (4) norske Dominikanerklostre 100 Mark til Deling [5]). Fra den store Mandedøds Dage 1349 ere 2 Testamenter angaaende dette Kloster tilovers, nemlig Erkebiskop Arnes, der gav det 3 Mark brændt, hvorfor Brødrene skulde læse 2 Sjælemesser, samt desuden til Kost ½ Læst Rugmeel og 200 Stokfisk [6]); og Arnfinn Peterssøns, der gav dem 2 Pund Rug [7]). Kanniken Agmund Olafssøn testerede 1381 to Styk-

---

[1]) Orig. i svenske Rigsarchiv. Dette staar ganske vist i Forbindelse med Pave Benedikts Befaling af 1ste September 1338 til Erkebiskop Paal af Nidaros at tage Minoritterne i Dacia i Forsvar mod Erkebiskop Peter af Upsala, der ifølge Provindsialens Klager forurettede dem (Wadding, Annales Minorum. VII. 482—483). Spørgsmaalet er kun, om dette Bud er ældre eller yngre end Prædikebrødrenes Klage, og dette kan for Tiden ei oplyses.

[2]) Script. Rer. Dan. VI. 250. Thork. Dipl. II. 256.

[3]) Dipl. Norv. II. No. 70.

[4]) Schøn. Anh. 13. Dipl. Norv. II. No. 248. 255.

[5]) Samlinger til Norske Folks Spr. og Hist. V. 585.

[6]) Trykt i 1ste Udgave S. 770—773.

[7]) Dipl. Norv. II. No. 305.

ker „varnings" til Prædikebrødrene [1]) og 1430 gav Arvid Ingeldssøn til Sortebrødre-Kloster i Nidaros 40 Fisk „til gils" og en Tønde „öron" eller dens Værd, ligesom han ved senere Testamente af 1434 gav det to Nobel, hvilket er dobbelt saa meget som Helgeseter fik, og Halvparten af hvad der gaves samtlige Kanniker til Deling [2]).

Til dette Klosters Historie i de sidste 100 Aar før Reformationen, kjender man iøvrigt Intet [3]). Paa Reformationstiden finder man alene antegnet, at det var den eneste geistlige Stiftelse i Throndhjem, der undgik Ildebranden 1531, samt at Prioren af Sortebrødre og Lector Robert sammesteds nævnes blandt Abbed Matthias af Tuterøens Dommere [4]). — Det lader til, at denne berygtede Abbed ogsaa i dette Kloster har pantsat eller til Brug ved Leilighed forvaret en Deel Sølv, som Erkebiskoppen lod tage tilbage hos Broder Harald i Sortebrødre [5]). Af en Klage fra 1527 over Prædikebrødrene i Bergen sees, at Ordenens Provindsial-Minister paa denne Tid har været bosat i Throndhjem, og altsaa havt hjemme i dette Kloster [6]). Han hed Broder Robert Jonssøn [7]), og at han var Ordenens Foresatte i Norden (altsaa Provindsial i Dacia), siges udtrykkelig af Kong Gustaf I i to Breve af 30te Mai 1525 til den af ham indsatte Ordens-Vicarius for Prædikebrødrene i Sverige, Hr. Martin, og til Dominikanermunkene i Vesteraas, hvori han bebreider de sidste, at de ikke have lystret hans Befaling, at den norske Broder Robertus ikke skulde være deres Foresatte, da han var en udenlandsk

---

[1]) Dipl. Norv. II. No. 468.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 14. No. 10. Schøning (Anhang 8. 11). Den her anstillede Sammenligning mellem Gavernes Beløb kan maaske bidrage til at bestemme Antallet af Munke i de forskjellige Klostre, hvis man kan antage, at Testator har undt dem omtrent lige godt Alle. Er dette saa, vilde Prædikebrødrenes Antal blive Halvparten af Kannikernes, og Helgeseters en Fjerdepart, eller, Kannikernes beregnet til det almindelige 24, respektive 12 og 6, og disse Tal ere hverken for Prædikebrødrenes eller Helgeseters Vedkommende usandsynlige.

[3]) Det eneste, vi have fundet, er en Notits i Aslak Bolts Jordebog S. 90, at Prioren i Sortebrødrekloster i Nidaros Magnus Harcleiki (?) med sine Brødres Samtykke gav til Nidaros Domkirke 3½ Spand i Gaarden Sæmnes i Brøns Sogn, som Klostret havde faaet af Kolbein Villiamssøn. Dette bør bemærkes ovenfor ved S. 112 Anm.

[4]) Münch. Dipl. No. 3181. jfr. nedenfor under Tuterøen.

[5]) Sammesteds No. 3184.

[6]) Sammesteds No. 2194.

[7]) Robertus Johannis, Münch. Dipl. No. 1834.

Mand, som det ikke sømmede Svensker at adlyde. Desuagtet havde Kongen erfaret, at han befattede sig med Vicariatet, og at der var afstedkommet meget Ondt i Klostret for hans og hans Tilhængeres Skyld, ligesom og megen ond Stempling derved var ført ud blandt Almuen i Dalarne. Kongen befaler dem derfor at antage Overbringeren af hans Brev, Broder Nils Anderssøn, som Prior. I Brevet til Vicarien af samme Dag bebreider han denne, at han har gaaet for mildt frem og tilladt Robert fremdeles at befatte sig med hiint Embede, og derved foraarsaget Stemplinger i Dalarne af ham og andre norske Brødre der i Klostret. Disse skulde derfor strax sendes hjem til deres Fædreland, og Vicarien følge Broder Nils til Vesteraas og indsætte ham som Prior der. Broder Robert, hans Parti og andre Udlændinger der og andensteds i Ordenens Klostre, skal han paalægge at være ude af Riget inden St. Hans førstkommende, eller og vil Kongen finde anden Raad for dem [1]). Af disse Breve er det tydeligt, at Broder Robert har været en Nordmand, Prior i Vesteraas og Provindsial-Vicarius. Kongens Trusel har vel jaget ham fra Sverige 1525, og dette forklarer altsaa, at en anden end han forekommer som Prior i Nidaros, hvor han nemlig kun har fungeret som Provindsens Foresatte og tillige (efter Udtrykket i Münch. Dipl. No. 3181), eller efterat han var afgaaet som Provindsial, bestyret Lectorens Embede.

Naar og hvorledes Klostret er sekulariseret, hvor det er blevet af Munkene, samt hvortil Klostrets Bygninger i de første Tider ere anvendte have vi ikke kunnet finde. Maaske kan det ovenfor givne Bidrag til Bestemmelsen af dets Beliggenhed lede bedre Lokaliserede paa Spor i disse Henseender. Om dets Gods vides aldeles Intet. Det blev ikke nogen særskilt Forlening.

§ 6. Minoritternes Kloster i Nidaros,

hvis Stifter, Alder og Beliggenhed ere lige ubekjendte, synes at have været ubetydeligt [2]). Skjønt i Rigets vigtigste Stad forekommer det yderst sjelden og kun i Forbigaaende; dets Beboere findes ikke som Præ-

[1]) Thyselius Handl. til Sveriges Reformat. och Kyrko-Hist. I. 5—8, jfr. og Handl. rör. Skand. Hist. XXIII. 59—60.

[2]) Hverken Forfatteren af den norske Klosterfortegnelse i Script. Rer. Dan. IV. eller senere norske Topographer omtale dette Kloster.

dikebrødrene benyttede som Vidner, Notarier eller deslige, og intet Testamente nævner det med udtrykkelige Ord. Da Prædikebrødrenes Kloster laa oppe ved Domkirken, er det rimeligt, at den Broder Olaf „niðr at bræðra," som forekommer i et Brev af 1381 [1]), har været Munk i dette Kloster, og har den nuværende Munkegades ældre Retning ikke kunnet naa det ovenfor antagne Sted for Prædikeklostret, maa Gaden have Navn efter Minoritterne, hvis Kloster laa nede ved Øren eller Stranden [2]). De første Spor af dem findes i et Brev af 1313 [3]), hvor Franciskaneren Botolf i Nidaros omtales; Klostret nævnes ikke i Magnus Lagabøters Testamente, og det var ganske vist endda ikke til.

At Nidaros har havt et Kloster af denne Orden er imidlertid utvivlsomt. Det maa derfor forekomme, om end under et andet Navn, idetmindste i nogle af de mange Testamenter, man endnu har tilovers fra Nidaros, og hvori Prædikebrødrene og andre Klostre omtales, da man ikke kan tænke sig nogen Grund til, at Minoritterne altid skulde forbigaaes. Dette leder til den Formodning, at deres Klosterkirke er den Olafs Kirke i Nidaros, der oftere nævnes. Der var nemlig i Nidaros en Olafskirke forskjellig fra Domkirken eller Kristkirken, som den almindelig kaldtes, Sognekirke i Byen i Erkebiskop Jørunds Tid (1288—1309) [4]), hvilket og indlyser af Kanniken Arne Endridssøns Testamente af 1309, hvori Olafskirken nævnes blandt Sognekirkerne [5]). Senere forekommer ligeledes Olafskirken stadig i Testamenterne, men nu nævnes den ikke blandt Byens Kirker, men stedse blandt Klostrene og almindelig mellem Helgeseter og Prædikebrødrenes Kloster. Da nu Franciskanerne i Nidaros maa skaffes Plads i Testamenterne, saa tro vi os berettigede til den Formodning, at de havde eiet Olafskirken der og havt Navn efter den, en Formodning, som ogsaa paa andre Maader kan styrkes.

Olafskirkens Jordegods blev 1252 af Erkebiskop Sørle henlagt til Kannikernes Bordhold [6]), og i 1296 blev Laurentius Prest ved denne

---

[1]) Dipl. Norv. II. No. 468.

[2]) At Munkegaden — som Forf. har læst etsteds — skulde bære Navn efter Nidarholms Kloster, til hvilket denne Gade aabner Udsigten, synes derimod høist usandsynligt.

[3]) Dipl. Norv. II. No. 99. Det staar vel ikke udtrykkeligt, at han var Munk i Nidaros, men det er høist rimeligt.

[4]) Laurentius Biskops Saga c. 9. 14.

[5]) Schønings Anhang til Domkirken S. 13.

[6]) Dipl. Norv. II. No. 9. Thork. Dipl. II. 39. 40.

Kirke. At Minoritternes Konvent i Nidaros ikke er ældre end 13de Aarhundredes Slutning, sluttes deraf, at det ikke nævnes i Ordenens store Beskytters Magnus Lagabøters Testamente. Det er saaledes høist rimeligt, at en af Jørunds Eftermænd, nærmest Eilif Korte, har formaaet Kannikerne ved Domkirken til at indrømme Minoritermunke deres Sognekirke, Olafskirken, hvis Gods de selv kunde beholde, da Munkene Intet maatte eie, og at Munkekonventet i almindelig Talebrug har beholdt Navnet efter den gamle og bekjendte Kirke. Paa denne Maade forklares og lettest Grunden til den Forkjærlighed, Erkebiskop og Domkapittel efter Prædikebrødrenes Klage ved 133* skulle have viist „deres Venner" Minoritterne paa hines Bekostning, ligesom man, saavidt sees, alene saaledes kan begribe, hvorfor Olafskirken i Nidaros stedse i Testamenter efter 1309 nævnes blandt Byens Klostre, og ikke blandt dens Sognekirker, hvortil den efter ældre Forhold synes at maatte henregnes.

Under Forudsætning af, at denne Gjetning er rigtig, fik Minoritterne (Olafskirken) i Gunhild Sigurdsdatters Testamente 1342 ½ Spands Leie i Gaarden Setre paa Nordmøre, og 2 Mark brændt af Erkebiskop Arne i 1349. I Arvid Ingeldssøns Testamenter nævnes Olafskirken mellem Prædikebrødrene og Helgeseter, og fik 30 Fisk „til gils" [1]). I 1466 ankom Broder Jon Nilssøn (Johannes Nikolai), Minoritermunk fra Nidaros, til Rostock, hvor han i November immatrikuleredes ved Universitetet; han betalte de sædvanlige Indskrivningspenge 2 Mark, hvorfor fattige Studenter fritoges, og optraadte følgelig ikke som Tiggermunk [2]). Den fra Sverige rømte Oprører Kantsleren Hr. Peder Sunnanvæder sees at have havt stadigt Tilhold i „Graabrødre" Kloster i Nidaros, hvorfra han dog siden hemmelig flygtede, formodentlig af Frygt for at blive udleveret af Erkebiskop Olaf [3]). I 1529 omtaler Nils Mogenssøn, Prest i Herrø, Broder Peder af Graabrødre i Nidaros, og Gardianen samt Broder Nils i Graabrødre-Kloster nævnes blandt Abbeden af Tuterøens Dommere [4]). Naar hertil føies, at Kirken og Klostret afbrændte 5te Mai 1531 [5]), og at Lagmanden i Throndhjem

---

[1]) Diplomerne ere anførte ved de foregaaende Klostre.

[2]) Rostoks Univers. Matrikel i Norske Samlinger 8vo. I. 78. Han er uden Tvivl den ovenfor S. 143 nævnte Munk af dette Navn.

[3]) Saml. til Norske Folks Hist. I. 544. efter Münch. Dipl.

[4]) Münch. Dipl. No. 2847. 3181.

[5]) Saml. til N. Folks Hist. II. 56. 60. Notits i Cod. Arn. Magn. 330. fol.

Severin Pederssøn 12 Septbr. 1559 fik Graabrødre Kirke med Jorden, den staar paa, og saameget af Kirkegaarden, som ubygget er, til arvelig Eiendom, mod derpaa at opføre en god Kjøbstadsbygning og den altid holde ved Magt [1]), ere alle Efterretninger om dette Kloster meddeelte. Ildebranden 1531 har sandsynligen endnu før Reformationen opløst dette Konvent, som var stiftet for silde til at kunne komme til Anseelse eller blive talrigt [2]).

§ 7. Tuterøens Kloster.

(Monasterium sanctæ Mariæ de Tuta insula.)

Tautra, Totra eller Tötra, nu Tuterø, kaldes en liden Ø i Frosten omtrent 1 Miil nordenfor Throndhjem i Throndhjemsfjorden. Her blev et Cistercienserkloster grundlagt af Munke fra Lyse, og indviet 25de Marts 1207 [3]), som de øvrige norske Klostre af denne Orden, til Marias Ære. Det laa paa Øens nordostlige Side [4]), hvor endnu ikke ubetydelige Ruiner deraf staa igjen, og dette Kloster hører saaledes til de faa, hvis Orden, Stifter, Alder og Beliggenhed alle ere visse. I Klostrets første Tid var dets Abbeder i stor Anseelse. Abbed Sigurd af Tuterøen deeltog 1223 i Rigsmødet i Bergen, men maa kort efter være bleven enten afsat eller indstevnet (appellaðr) til et Generalkapittel i Cistertium; thi Aaret efter (1224), da Erkebiskop Guthorm om Vaaren døde, berettes, at Sigurd var i Udlandet. Nidaros Domkapittel valgte ham da med Skules Bifald til Erkebiskop, og sendte samme Vaar Bud til Kong Haakon i Oslo med Bøn om hans Bifald til Valget og hans Anbefaling til Paven. Men Sigurd var Kongens Uven, og ansaaes af denne uskikket til et saa vigtigt Embede; efter Overlæg med Biskop Nikolaus anbefalede derfor Kongen og Biskoppen Kapitlets Udsending Peter af Husstad til den ledige Erkestol, og han fik og pavelig Confirmation. Domkapitlet gjorde vel Modstand, og beskyldte Peter for

---

[1]) Norske Registre (Orig.) II. 641.

[2]) Medens Provindsialkapitler ofte holdtes i de øvrige Franciskanerklostre i Norge (Script. Rer. Dan. V. 519), blev der aldrig noget holdt i Nidaros.

[3]) Manrique Annal. Cisterc. III. 280. Script. Rer. Dan. IV. 416. Suhm IX. 127. Det har været alle ældre Forfattere bekjendt. Manrique kalder II. 367 Tuterøen Abbatia Tutavallis in Norvegia, men dette er en Forvexling med det ældre Tvis Kloster i Ribe Stift i Jylland, som bar dette Navn.

[4]) Klüvers Mindesmærker S. 77 og Plade 21.

at have anvendt Kirkens Penge for at fremme sit eget Valg; men da Kongen lagde sig derimellem, og især da Peter ganske forlod Kongens Parti og gjorde fælles Sag med Kapitlet og Skule, opgave Kannikerne Sigurd, som siden ikke forekommer [1]).

Efter Skules Nederlag i Oslo forlode hans Tilhængere ham efterhaanden; blandt disse drog Høvdingen Erling Ljodhorn til Tuterøen, og blev Munk der [2]). I 1251 brændte Klostret [3]), og dets Abbed fik baade i 1241 og 1268 Pavens Befaling at undersøge Paalideligheden af de Erkebiskop Eystein tillagte Jertegn (jfr. Nidarholms Kloster). Da Erkebiskop Einar døde om Høsten 1253, valgte Domkapitlet Abbed Birger i Tautra til hans Eftermand. Han drog Sommeren 1264 afsted til Rom, og traf underveis Kong Magnus i Bergen, som ei synes at have billiget Valget. Der anføres tillige, at Valget var ulovligt, fordi Birger var Prestesøn og Klostermand [4]). Birger opholdt sig Vinteren over (1264—65) ved Pavehoffet, uden at faa sit Valg confirmeret, hvorpaa han vendte tilbage til Nidaros, og blev archipostulatus til sin Død 1265. Ham skyldes Forliget mellem Kannikerne og Prædikebrødrene, samt Bekræftelse af Erkebiskop Sørles Gave til Kannikerne, som Einar havde taget tilbage. — Under Nidaros Domkapittels Stridigheder med Kongemagten i 1280 og senere med sin Erkebiskop Jørund, hvilke ere omhandlede ved Nidarholms Kloster, nævnes Tuterøens Abbeder som Udstedere af Domme, Udskrifter og Breve. Saaledes Abbed Thorer i 1280, Abbed Kristian i 1300, 1301 og 1303, samt Abbed Audun, Baard Prior og Klemens Munk i Tautra i 1313 [5]). Abbed Kristian bandsatte i 1301 de Mænd, der havde øvet Vold mod Abbeden af Nidarholm (ovenfor S. 210), og lyste i 1303 tilligemed denne, med pa-

---

[1]) Haak. Haakonsſ. Saga c. 86. 100, Var. 1. Saml. til N. Folks Hist. I. 300. Hist. eccl. Isl. I. 229, hvor et Brev fra Kongen til den frafaldne Erkebiskop Peter forefindes. Den Graamunk (grámúnkr), som Skule (Haak. Haakonsſ. Saga c. 133) sendte som sit Bud til Kongen, var høist rimelig en Cistercienser fra Tuterøen.

[2]) Tók þar við kufli. Haak. Haakonsſ. Saga c. 240.

[3]) Ísl. Annál. 122. Script. Rer. Dan. III. 99.

[4]) Sögubrot Magnúss Kgs. Fornm. Sög. X. 155.

[5]) Barth. IV. 542—543. Suhm XI. 719. Abbed Audun deeltog og i Biskopsmødet i Nidaros 1313, hvorfra Pave Clemens Vs Skattebrev paa alle Munkeordener i Norge af 1312 kundgjordes. (Suhm XI. 720.)

velig Myndighed, alle dem i Band, som forholdt Nidaros Kanniker Besiddelsen af visse Kirker, Tiender og andre Indtægter [1]).

Af Testamenter til Fordeel for Tuterøen kjendes kun faa. Den forhen nævnte Biskop Thorfinn af Hammer gjorde 22de August 1284 sit Testamente i Klostret Thosan (Doest) i Flandern, hvor han døde 8de Jan. 1285. Af samme sees, at han har været en Thrønder, ligesom han forhen skal have været Cisterciensermunk. Han maa saaledes have været Munk i Tuterøen, og dette er vel Grunden til, at dette Kloster er blandt de faa norske, som han i Testamentet erindrer. Ad Tutam insulam gav han nemlig 20 norske Mark [2]). Han er regnet blandt Helgenerne, formodentlig fordi han blev forjaget fra sit Stift paa Grund af sit Forsvar for Kirkens Friheder mod Kong Erik. Af Hr. Bjarne Erlingssøn fik Klostret 1308 1 Mark brændt, af Erkebiskop Arne 1349 en lukket Kalk og 2 Mark til Sjælemesser, af Arnfinn Peterssøn s. A. ½ Markebol i Gaarden Hareberg [3]), og af Agmund Olafssøn 1381 2 Stykker Varning. Mai 1384 var Matthias, med Guds Taalmod Abbed i Tuterø, tilstede i Nidaros, hvor han med Biskop Halgeir udstedte en Vidisse [4]).

Af Alt hvad vi hidtil have seet os istand til at meddele, har man ikke faaet synderlig Oplysning om Klostret selv; derimod maa det deraf være klart, at Tuterøens Abbeder have nydt en ikke almindelig Anseelse, siden to af dem bleve valgte til Erkebiskopper, en af Klostrets Munke sandsynligen er bleven Biskop i Hammer og som saadan har udmærket sig, og Flere oftere benyttedes som Dommere, Vidner, Voldgiftsmænd, pavelige Executorer o. s. v. Det S. 168 og 233 omtalte Brev fra Nidaros Prædikebrødre fra 133* viser, at Cistercienserne (i Tuterøen) have staaet sig godt med Erkebiskoppen, som endog, hvis Klagen forholder sig rigtig, havde tilladt dem at terminere. Vi have hidtil fundet Abbederne, overalt hvor de nævnes, fraværende fra Klostret, deels paa Reiser inden og uden Lands, deels især i Nidaros. I et Brev fra Biskop Haakon af Bergen 1340 omtales ligeledes Tuterøens Abbed i Bergen [5]), og i Mai

---

[1]) Dipl. Norv. III. No. 49. 55.

[2]) Ísl. Annál. 160. Script. Rer. Dan. III. 118. Suhm X. 909. 1026—1028, hvor Testamentet er trykt.

[3]) Dipl. Norv. II. 305. De øvrige Testamenter findes omtalte ved Nidarholms Kloster.

[4]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 11. No. 11.

[5]) Saml. til N. Folks Hist. V. 156.

1384 var Abbed Matthias af Tuterøen i Nidaros, og udstedte der med Biskop Halgeir et Brev om Domkapitlets Rettigheder [1]).

Gjennem hele det 15de Aarhundrede findes ingen anden Efterretning om Tuterøen, end at dets Abbed Jens (uvist naar) gjorde et Mageskifte med Erkestolen [2]), og det kan være et af de mange Beviser paa vore Kilders Ufuldstændighed, at intet Adkomstbrev for dette Kloster hidtil er kommet for Lyset. Peder Claussøn [3]) fortæller, at en Munk i dette Kloster, Stephan, udmærkede sig ved sit strenge Levnet, og derfor blev kaldet „hellig Broder Staffen." Han skal have spaaet, at en Kirkeforbedring forestod, og kom derfor paa Reformationstiden i stort Ry her i Landet. — I 1502 var her Abbedskifte, thi 14de August d. A. udstedte Broder Christiern, Electus til Tuterøen, paa Siveland ved Mandal (altsaa rimeligviis paa sin Reise fra eller til Udlandet) med to Andre Vidnesbyrd om en Handel [4]).

Fra Klostrets sidste Tid have vi, ligesom fra dets første, fuldstændigere Efterretninger. Det havde da en danskfødt Abbed, Matthias Henrikssøn, en i alle Henseender grundfordærvet Prælat. Han var forhen Munk i Sorø, og blev 1510 udnævnt til Abbed i Tuterøen af Sorøs Abbed Henrik Christiernssøn (Tornekrands), der i Forening med Abbed Herlaug af Heresvad i Skaane var indsat af Generalabbed Jakob af Citeaux som Visitator og Reformator af Ordenens Klostre i de 3 nordiske Riger og omliggende Lande. I Valgbrevet angives, at Tuterøen nu var uden Abbed, med faa Munke og sin Undergang nær, men at Henrik selv paa Grund af den fjerne Beliggenhed og de farlige Veie ikke personlig kunde visitere Klostret [5]). Men dette var et uheldigt Valg. Tvertimod det udtrykkeligste Forbud i Valgbrevet, pantsatte Abbed Matthias sit Klosters Jordegods og Kirkekar, eller bragte dem i Forvaring i andre Klostre, og da han saaledes havde sat dets Midler overstyr, forlod han Klostret og begav sig til Oslo, hvor Abbedværdigheden i Hovedøen var ledig; her blev han, uvist ved hvilke Midler, Abbed, og fortsatte nu sit forrige Liv. Herom beretter Biskop Hans Reff i Brev til Erkebi-

---

[1]) Dipl. Norv. III. No. 456.

[2]) Aslak Bolts Jordebog 7, senere tilskrevet, altsaa vel efter 1450. Ogsaa S. 33, 30 nævnes Mageskifter mellem Erkestolen og Tuterøen.

[3]) Norges Beskrivelse S. 78. Ovenfor S. 175.

[4]) Orig. paa Perg. i Rigsarchivet.

[5]) Dipl. Norv. I. No. 1028.

skoppen af 20de Oktbr. 1525 Følgende[1]): „Hr. Abbed Matthias af Tuterøen har stellet sig saaledes her i Hovedø Kloster, at han ingenlunde kunde blive der længere, medmindre han skulde været aldeles ene i Klostret uden Brødre, saa der hverken var bleven læst eller sunget. Derfor nødedes jeg til at sætte ham af derfra. Han for da ned til Danmark[2]), og har nu erhvervet nye Breve paa Tuterøen. Men han vil ikke gjerne did igjen, siden det er fordærvet, men agter at fordrive den forrige Mand Hr. Abbed Michel af Lysekloster og saa fordærve det med".

Fra Hovedøen er han saaledes vendt tilbage til Tuterøen, efter mindst to Gange at have været i Bergen, formodentlig for at passe paa, om ikke det rige Lysekloster skulde kunne falde i hans Lod. Men nogen Tid, som det synes 4—5 Aar, efter Hjemkomsten fra Hovedøen, tog Erkebiskop Olaf sig alvorlig af Sagen. Abbeden blev, uden Tvivl af Erkebiskoppens egne Folk, greben i Tuterøen, og stillet for en geistlig Domstol, bestaaende af Abbeden i Holm, Prioren i Helgeseter, Prioren i Sortebrødre, Gardianen i Graabrødre, Graabroder Nils, Prædikebrødrenes Lector Robert, Broder Harald, Broder Peter af Holm og Broder Svein af Helgeseter, samt desuden Degnen i Throndhjem og 8 af de øvrige Kanniker: Hr. Asmund, Hr. Olaf Reidarssøn, Mester Peder, Mester Anders, Hr. Sigurd, Hr. Thorfinn, Mester Elling og Hr. Hans Simonssøn[3]). Mange og svære Beskyldninger fremsattes imod ham, hvoraf følgende ere de væsentligste: 1) han havde under Gudstjenesten ofte slaaet Munkene i Kirken, saa Blodet styrtede af Næse og Mund, og skjældt Presten, medens han messede, for en Mær; 2) Andreæ Aften sidstleden haardroges han med Broder Nils, og klorede de hinanden som andre Katte; 3) han har ikke holdt Messe i eet Aar, og ikke læst sine Tider i 3 Aar; i 3 eller 4 Aar er han hverken kommen i Otte- eller Aftensang; han faster aldrig om Fredagene, Apostler-

[1]) Münch. Dipl. No. 1601, trykt i Ekdals Archiv II. 967 ff. Kort før dette Brev skreves, var en Munk fra Sorø Hans Anderssøn sendt op som Abbed i Hovedøen (se dette Kloster).

[2]) Han var i Febr. 1525 i Sorø, da han modtog Abbed Henriks Kvittering for Tuterøens Contributioner og Expenser i 6 Aar (Dipl. Norv. I. No. 1069), ligesom han forhen i 1514 og 1518 havde betalt disse. ibid. No. 1039, jfr. ovenf. S. 108.

[3]) Dommerne opregnes i Münch. Dipl. No. 1381. Mellem de nævnte Klostermænd og Kapitlets Medlemmer er et aabent Rum, hvilket gjør det tvivlsomt, om ogsaa de sidstnævnte vare blandt Dommerne, hvilket dog er rimeligt, da Seddelen forøvrigt Intet indeholder.

nes Aftener eller andre Fastedage om Aaret; 4) han skjælder sine Brødre for Lutherianer, Kjættere, Tyve og Guds-Forrædere, og de gjøre ham det Samme igjen; 5) han havde svaret, da Erkebiskoppen stevnede ham i Rette til Throndhjem, at denne ikke var hans Retter, men alene Paven eller Kongen; 6) han førte stedse uteerlig og liderlig Snak over Borde, saa alle Munkene, endog Ungbrødrene og Svendene, hørte derpaa, „og er intet andet hans Snak end Horeri og Skalkhed baade Aften og Morgen"; 7) han har bedraget flere Landbønder og paalagt dem ulidelige Afgifter; 8) da han drog fra Tuterøen til Hovedøen, solgte han hvad i Klostret var, hvoriblandt en Kalk og en Monstrants; i Bergen forkom han to eller 3 Kalke, i Oslo „slog han og en Kalk isønder, og efter sin Hjemkomst har han gjort ligedan"; 9) hans Tjener Peder har forklædt sig; 10) hans Kirke rinder som et Sold og Klostrets Jorder ere aldeles forfaldne [1]).

Forøvrigt synes disse Ankeposter ikke at være stilede til Retten, men derimod til Erkebiskoppen selv, og ere sandsynligen udstedte af dem, han udsendte til Abbedens Paagribelse. Udfaldet af Sagen er ubekjendt, men uden Tvivl sigter Abbeden dertil, da han 11te April 1531 paa Østeraad pantsatte 4 af Klostrets Gaarde til Hr. Nils Lykke, paa Grund af at han maatte betale Erkebiskoppen en stor Pengesum, „for vort Klosters store Trang og Nøds Sager Skyld, som jeg nu udi været haver" [2]). Men samtidig hermed maa Abbed Matthias have afstaaet hele sit Kloster til Hr. Nils Lykke; thi ved Brev fra Østeraad af 13de April s. A. erklærer denne, at da „hæderlig og velfornomstig Mand Broder Matthias" og menige Konvent i Tuterøen nu velvilligen have opladt ham deres Kloster, Gods og Eie, saa forpligter han sig, dersom Kong Frederik vil unde ham dette og han maa beholde det i Fred, at betale Abbeden 200 Lod Sølv, hvoraf han strax har erholdt 100, og Resten skulde betales Aarsdagen efter Klostrets Modtagelse; ligesaa lover han hver Prest i Klostret 40 Mark Penge, og hver Ungbroder 20 Mark Penge en Gang

---

[1]) Münch. Dipl. No. 3187. Enkelte af de uteerligste Ankeposter har det været nødvendigt at udelade.

[2]) Bag en Jordebog over Tuterøen i danske Geheimearchiv. Tiden for denne Rettergang er ikke antegnet, ei engang tydelig antydet. Den maa være før Pantsættelsen og Overeenskomsten med Lykke, da de ellers vist ikke vare forbigaaede blandt Klagepunkterne. Vi henføre derfor denne Sag senest til Vinteren 1530—1531.

for alle, men Abbeden aarlig saalænge han lever 40 Mark rede Penge [1]). — Disse dobbelte Forhandlinger umiddelbar efter hinanden forklare vi saaledes, at Abbeden, der nødvendig strax maatte have Penge, har givet Lykke det omtalte Pantebrev af 11te April, for at sikre ham i Tilfælde af, at Kongen ei bekræftede Overeenskomsten om hele Klostrets Afstaaelse, eller Erkebiskoppen ikke lod ham beholde Klostret i Fred; thi fik den ikke høiere Beskyttelse, var den aldeles ugyldig, og Lykke følgelig uden Sikkerhed for sine 100 Lod Sølv, der nemlig i begge Breve omtales som udlagte i rede Penge. — Lykke begav sig nu til Danmark, hvor Frederik I 1ste Mai 1532 stadfæstede Abbedens og Konventets Valg af Hr. Nils Lykke til Forstander for Tuterøens Kloster og dets Gods, saa at Hr. Nils og hans Hustru Fru Eline maa for Livstid beholde Tuterøen med Gods mod at opfylde samtlige Abbeden og hans Konvent gjorte Forpligtelser (der ikke ere indtagne i Kongebrevet, saa de siden kunde gaa i Forglemmelse), samt mod at gjøre en christelig Skik i Klostret med Guds Tjeneste og Guds Ords rene og klare Udlægning og Forkyndelse, som det sig hør og de ville forsvare o. s. v. [2]). Et Brev af samme Dag, hvori Kongen for hans tro Tjeneste skjenker Hr. N. Lykke Giske Gods, viser at han da havde opholdt sig hos Kongen næsten et Aar, og i denne Tid af Erkebiskoppen og dennes Parti var bleven berøvet sine Eiendomme i Norge [3]).

Da denne ulovlige Handel rygtedes, henvendte Nordens Cistercienser-Formand Abbed Henrik i Sorø sig til Abbed Matthias [4]). Rygtet gaar — skriver han — at Matthias udgiver mange Penge, og ikke vil have noget Raad med Abbeden i Sorø eller andre Ordenens Fædre; han frygter for, at han vil ødelægge sit værdige Kloster; men forsikrer,

---

[1]) Saml. til Norges Hist. II. 51 fra Münch. Dipl. No. 3106. Paa saadan Maade lader det sig vel og forklare, at Pantebrevet, men ikke det samtidige Afstaaelsesbrev er indført bag i den af Lykkes Arvinger forfattede Jordebog over Tuterøens Gods (i danske Geheimearchiv). Under Tidens usikre Forhold var det altid godt at kunne paaberaabe sig et Pantebrev, hvis Indfrielse Billighed fordrede, men Afstaaelsesbrevet var det, da Reformationen nu havde begyndt at seire, klogt at dølge, da det forpligtede Godsets Ihændehavere (Lykkes Arvinger) til at betale Abbeden en aarlig Sum og alle Munke en rund Sum paa Haanden, Noget, der nu maaske kunde undgaaes, da Klostret var blevet Kongens.

[2]) Afskr. i Ulldalske Saml. paa kgl. Bibl. i Kbhvn. No. 376. 4to. vol. IV.

[3]) Samlinger til Norske Folks Historie VI. 43.

[4]) Brev af 29de August 1531 i Saml. II. 75, efter Münch. Dipl. No. 3082.

at det ei længe vil gaa godt saaledes, da han hverken indsender sine Contributioner eller tager ham paa Raad med sig. Han formoder, at han vil skille sig af med Klostret, vel endog til anden Mands Haand, og derfor skraber Guld og Penge sammen. Han beder ham imidlertid vogte sig, og handle en ærlig Prælat værdigt. Mere om Sagen have vi ikke kunnet finde; men omtrent paa denne Tid forekommer en Herr Peter i Tautra, der enten maa have været Prior eller en af Erkebiskoppen indsat Abbed, hvem en Deel af Klostrets Inventarium blev betroet. Om Abbed Matthias høres siden intet.[1]).

Forøvrigt kom Nils Lykke neppe i rolig Besiddelse af Tuterøen. I 1532 var Erkebiskop Olaf saa mægtig Nordenfjelds, at han vist ikke har tilladt ham at tilrive sig et Kloster. Desuden fik Erkebiskoppen kort efter gyldig Ret til at tiltale N. Lykke paa Ære, Liv og Gods, da han havde besvangret sin afdøde Frues Søster, Lucia Nilsdatter Gyldenløve. Under saadant Tryk har Lykke ikke turdet spænde Buen høit, og baade hans og Lucias Breve fra den Tid røbe Forsagthed og Rædsel for den geistlige Dom. Kong Frederiks Død 1533 kom endnu til, for at gjøre Lykkes Stilling mere usikker. Han blev tiltalt, og 14de Juli 1535 faldt Dom, hvorved alt Lykkes Gods tildømtes Erkebiskoppen paa Norges Krones Vegne for hans „Kjetteri" med sin Svigerinde; dog skulde hans Liv spares, til Rigsraadets Beslutning var falden. Nu er Tuterøen i alle Tilfælde kommen i Erkebiskoppens Værge, og her lod han og 3die Januar 1536 de 3 af Kong Christian IIIs Sendebud sætte i Forvaring, efterat Nils Lykke og Vincents Lunge vare blevne myrdede i Throndhjem [2]). Da Erkebiskop Olaf ved Paasketider 1537 forlod Landet, blev Tuterøens Kloster lagt under Kronen, og da Nidarholm kort efter lagdes under

---

[1]) Münch. Dipl. No. 3184, maaske den samme „dominus Peter i Tautra", som 8de Novbr. 1526 fik en Seddel fra frater Robertus Johannis, Prædikebrødrenes Lector, med Tak for Laanet af et Par Støvler. Münch. Dipl. No. 1834. — Han var følgelig allerede i 1526 enten Prior i Tuterøen eller maaske Abbed der, medens Matthias var i Sorø og Hovedøen. Denne kan forøvrigt ikke, som jeg før har antaget, være den Matthias Danus, der var sidste Abbed i Lyse Kloster, thi denne skriver sig i et Brev af 1537 paa kgl. Bibl. i Kbhvn. Matthias Hanssøn, medens den anden hed Henriksøn. Desuden levede Lyse-Abbeden endnu 1563 som Prest i Os, og saa længe kan Tuterø-Abbeden neppe have levet.

[2]) Münch. Dipl. No. 3358. Paludan-Müller Grevens Feide II. 257—263. De fangne Rigsraader førtes i de første af Dage April 1536 fra Tuterøen og forligtes i Throndhjem med Erkebiskoppen. Sammest. II. 271.

Steenvigsholms Slot, fik Jens Tillufsøn Bjelke[1]), som dermed var forlenet, Tuterøen i Stedet (ovenfor S. 214). Men Jens Bjelke var ikke dermed tilfreds, da Tuterøen efter hans Erklæring havde den mindste Klosterrente Nordenfjelds.

Klostergodset var dog ikke ubetydeligt; thi ifølge en samtidig Jordebog udgjorde det 208 Spand, 1 Øre, 1 Ørtug og 2 Pendinge, foruden de 4 Gaarde af 14 Spands Skyld, som i 1531 vare pantsatte af Nils Lykke, „hvis Børn haver dem under sig, om de maa beholde dem“[2]). Efter denne Jordebog eiede Tuterøen 22 Gaarde i Frosten, 42 i Skogn, 10 i Verdalen, 12 i Røren, 8 i Sparboen, 11 i Beitstaden, 14 i Inderøen og 1 Gaard i Mosvigen; 13 Gaarde i Aasen, 6 i Stjørdalen, 9 i Lexviken, 5 paa Dragsstranden, 2 i Hevne (?), 1 paa Nordmøre, 3 i Stadsbygden og 8 Gaarde i Skogdal, tilsammen med de 4 pantsatte, 167 Gaarde[3]). — Fra Abbed Matthias's Tid haves endvidere tre Inventarier over hvad der fandtes i Klostret, da han blev greben, hvilke ere omtalte ovenfor S. 125 og 159[4]).

Af Klostrets Bygninger har Klüver leveret en Grundtegning med Beskrivelse, ifølge hvilken Kirkens nordre Muur endnu er tilovers, medens af Klosterbygningerne, der synes at have været af Træ, kun enkelte Grundstene ere tilbage. Klostrets Have er ligeledes forsvunden, men af de mange endnu vildtvoxende sjeldne Blomster og Urter kan man med Grund slutte, at Cistercienserne ligesaalidt her, under ugunstigere klimatiske Forhold, som i Hovedøen og Lyse have forsømt den af hiin Orden saa meget fremelskede Havedyrkning[5]). Ved Reformationen blev

---

1) Denne danske Svend ægtede kort efter den af Lykke forførte Lucia Gyldenløve, og blev ved hende Stamfader for den norske Green af Slægten Bjelke, det længe hørte til de rigeste og meest anseede Slægter i Norge.

2) Tuterøens Jordebog omtr. fra 1537 i danske Geheimearchiv. Bag i denne staar Jens Tillufsøns Forleningsbrev med Holms Kloster af 1537 og Abbed Matthias's Pantebrev til Hr. Nils Lykke af 1531. Jordebogen er samtidig med en lignende over Reins Kloster, der tildeels er skrevet med samme Haand.

3) Forskjellig herfra er Münch. Dipl. No. 3180, der synes at være en Restance-Bog, hvori 61 Landbønder ere opførte med en (skyldig) Landskyld af 33 Spand Smør, 5 Slagtenød, 9 Faar, 2 Voger Meel, 2 Pund Humle og 3 Mark Penge. Heri omtales ogsaa noget i Herjedalen indkrævet Jern; ved hver Bondes Navn er tilføiet enten solv. eller restat, og ved Enden antegnet: „Item hvis Restance igenstod findes uti forn. Register“.

4) Münch. Dipl. No. 3184. 3185. 3186.

5) Klüvers Mindesmærker S. 77. N. Nicolaysens archæol. Fortegnelse. 139.

Tuterøens Gods, som fornævnt, givet Jens Tillufssøn Bjelke i Forlening, og han havde det fra 1537 til 1556. 7de Juni d. A. fik Lensherren over Throndhjems Len Befaling at flytte fra Steenvigsholm til Kongsgaarden i Throndhjem, under hvilken derpaa Tuterøen lagdes som Avlsgaard; men i 1561 blev dette atter forandret, og Tuterøen udgjorde derefter i Forening med Reins-Kloster og Vigs-Gods en særskilt Forlening, hvortil dog maaske selve Klosterøen ikke hørte [1]).

§ 8. Reins Nonnekloster. (Nunnusetr á Reini).

Omtrent 2½ Miil V. N. V. for Throndhjem i Rissen Sogn ligger Gaarden Reine (Reinir), endnu et betydeligt samlet Brug. Den var oprindelig Kongsgaard, og blev af Kong Olaf Kyrre skjenket til Skule, en Søn af den engelske Jarl Toste Godvinssøn, der faldt med Kong Harald Haarderaade i Slaget ved Standfordbro 1066. Skules Søn med Gudrun, Kong Olaf den Helliges Søsterdatter, Asolf paa Reine eiede denne Gaard, derpaa Sønnen Guttorm paa Reine, Fader til Høvdingen Baard, som med Sverres Søster Cecilia avlede Kong Inge Baardssøn, og med Ragnfrid Erlingsdatter af Kvidin den navnkundige Hertug Skule, Kong Haakon den Gamles Svigerfader og farligste Rival. Paa denne sin Fædrenegaard stiftede Skule et Nonnekloster, hvori hans Søster Sigrid Baardsdatter, Enke efter Jon af Austraat, blev den første Abbedisse [2]). Tiden derimod, da Rein blev Kloster, er ikke angivet og kan ikke nøiagtig bestemmes. Kraft og Munthe [3]) henføre den til 1220 omtrent; men dette er vist for tidligt. Vel var Sigrid siden 1214 Enke, men hun levede endnu 1221 som saadan i Bergen [4]). Efter denne Tid

---

Schøning i sin utrykte Reise 2det Bind giver ogsaa en Beskrivelse over Levningerne. Ogsaa han taler om Haven, og oplyser, at „forrige Apotheker Strack i Throndhjem lod her hvert Aar indsamle medicinske Urter". Cand. theol. Jakob v. d. L. P. Hansen har indkjøbt de endnu staaende Ruiner paa Tuterøen og ved Gavebrev af 28de Marts 1846 skjenket dem til Foreningen til norske Fortids-Mindesmærkers Bevaring.

[1]) Krafts Norges Beskriv. VI. 38—39; jfr. næste §. Endnu i 1604 laa Tuterøens Klostergaard som Ladegaard under Throndhjems Kongsgaard. (Norske Tegnelser. III. 175.)

[2]) Haak. Haakonss. Saga c. 242.

[3]) Norges Beskrivelse V. 713. Kalls Snorre II. 80.

[4]) Fornm. Sögur. IX. 207. Haak. Haakonss. Saga c. 71. „Sigrid jarls systir er siđan var abbadís á Reini."

maa altsaa Stiftelsen være foregaaet, men Bygningen af Klostret samt dets prægtige Steenkirke maa være fuldendt inden 1238, da Sigrid forekommer som Abbedisse her (nedenfor). Da en saadan Kirkebygning maatte medtage flere Aar, kan Stiftelsestiden ei henlægges til 1237, da Skule blev Hertug og sikredes Tredieparten af alle norske Sysler. Denne Tidspunkt synes forøvrigt rimeligst, da det ikke er let forklarligt, hvad der kunde bevæge ham til at give Slægtens Hovedbol til gudeligt Brug, naar han ei paa anden Maade havde sikret sig og sin Søn Peter en endnu anseeligere Stilling. Sagaen [1]) beretter nemlig udtrykkelig, at han „gav Gaarden paa Reine, sin Fædrenearv, til et Kloster, lod der bygge en prægtig Steenkirke, indrettede der et Nonnekloster, og gav Gods dertil." Han har altsaa ikke alene paa sin Fædrenegaard, den han forøvrigt beholdt for sig og Arvinger, opbygget et Kloster; men han har virkelig til dette Brug bortskjenket sin Fædrenearv, som det ellers laa de norske Slægter saa meget paa Hjerte at efterlade Sønnen i ubeskaaret Stand. For at forklare dette, vilde vi helst henlægge Stiftelsen til 1237, da Skule var hævet til en Høide, der kunde bringe ham til at tilsidesætte slige Odelshensyn; men man faar da for kort Tid til Kirkebygningen, som Sagaen tillægger ham. Et andet passende Tidspunkt for en slig Beslutning findes vel nærmest ved 1226, da han laa meget farlig syg i Nidaros, ja endog var Døden saa nær, at han havde taget Sakramente [2]). Naar man kjender til Middelalderens Tillid til slige Gaver, synes denne Gjetning ei usandsynlig. I saa Fald vil Klostrets Stiftelse nærmest dateres fra denne Tid, men dets Fuldførelse neppe kunne sættes før flere Aar derefter.

Til hvad Orden Nonnerne i Rein henhørte, er ligeledes ubekjendt; da imidlertid Benediktinernes Tid nu var forbi, og da Klostret af andre Grunde ei kan have tilhørt Præmonstratensere [3]), maa de enten have været regulære Chorfruer af Augustinerordenen eller Cisterciensermder, dog snarere det første, da Klostret stod under Erkebiskoppens Opsigt, og aarlig visiteredes af ham [4]). I vore Kilder forekommer Klostret under

---

[1]) Haak. Haakonss. Saga c. 242.

[2]) Sammest. c. 144, „at jarl hefði fengit harða sótt, ok tekit alla kristiliga þjonustu."

[3]) Man har nemlig en saavidt skjønnes fuldstændig Fortegnelse over denne Ordens Klostre i Norge i Script. Rer. Dan. VIII. 316.

[4]) Aslak Bolts Jordebog S. 115. Der tilføies imidlertid, at han tilkom 3 Nætters Gjæstshold for Sognekirken ved Reins Kloster, hvoraf maaske Ret-

Navnene Renis monasterium, claustrum sanctimonialium de Rein, nunnuseir eller staðarin á Reini uden Antydning af Ordenen.

Kort efter Klostrets Stiftelse reiste sig Tvist mellem Skule og Asolf af Østeraad om hvem Gaarden Østeraad egentlig tilkom. Sigrid Baardsdatter havde nemlig bragt den med sig til Klostret som Enke efter den forrige Eier Jon, og ansaa den som sin Medgift, medens Asolf, der var gift med Jons Datter og Arving Baugeid, vilde have Godset betragtet som sin Hustrus Fædrenearv. Efter lange Underhandlinger enedes endelig Frænderne om, at Asolf skulde beholde Østeraad mod at erstatte Reinskloster Tabet med andet Gods [1]). Som Enke begav Skules Datter Dronning Margreta sig i Aaret 1264 seenhøstes til Rein, hvor hun tilbragte sine sidste Levedage. Sønnen Kong Magnus fulgte hende selv derhen, og 1267 døde hun her [2]). Et Kloster, som hans Morfader havde stiftet og hvori hans Moder havde tilbragt sine sidste Aar, glemte da ei heller Kong Magnus selv i sit Testamente 1277, da Nonneklostret paa Rein fik et Jordegods, der aarlig indbragte 30 Mark gangbar Mynt. Af andre Testamenter, hvori dette Kloster er omtalt, findes Hr. Bjarne Erlingssøns, der i 1308 gav det en Mark brændt; fremdeles gav i Febr. 1343 Arne Halkelssøn i sit Testamente Ingerid Thorsteinsdatter i Provent til Reine 40 Mark, og til hende selv personlig 10 Mark til Klæder efter Erkebiskop Paals Bevilling, samt et blaat „kothardi" foret med Maardskind [3]). Kong Magnus Erikssøn og Dronning Blanka gave i 1347 til Rein 10 Mark Sølv, 10 Markebol Jordegods til at holde begges Aartid med 1½ ℔ Vox, og 12 Ører Penge for Messerne, og i 1381 fik Klostret 2 Stykker Varning af Kanniken Agmund Olafssøn i hans Testamente. Igjennem mere end 200 Aar har man iøvrigt in-

tigheden bør forklares. Til St. Claras Orden (ovenf. S. 45) kan Klostret alene af den Grund ikke have hørt, at Skule gav sit Fædrenegods dertil, og denne Orden paa Reins Stiftelses Tid var en streng Tiggerorden.

[1]) Haak. Haakonss. Saga c. 194. Fra denne Asolf nedstammede Ingerd Ottesdatter (Rømer), som paa Reformationstiden paaberaabte sig sine Forfædres Stiftelse af Klostret som Grund for, at hun ansaa sig og sine Arvinger nærmest til at være Klostrets verdslige Forstandere.

[2]) Fornm. Sögur. X. 157—158. Ísl. Annál. 136. Script. Rer. Dan. III. 110. Suhm X. 610. Om hun har taget Sløret sees ikke, men er sandsynligt. Hendes Faders Stiftelse blev derved hædret. Hun er vel den „Dronning i Norge", som havde givet en Guldkalk til Rein. Se nedenfor.

[3]) Dipl. Norv. II. No. 255. De øvrige Testamenter findes omtalte ved Nidarholm.

gen anden Efterretning om dette Kloster, end at det afbrændte i 1317 [1]), samt Antydninger af et Par Mageskifter med Domkirken [2]).

Ved Paasketider 1479 bekjendtgjorde Ragnhild Henriksdatter, Abbedisse i Rein's Kloster, at Ogmund Anderssøn af Lausøen i Aafjorden havde givet denne sin Gaard til Klostret, mod at hans Arvinger til evig Tid skulde nyde og bruge den, saalænge de gjorde Klostret god Skjel deraf [3]). Denne Fru Ragnhild var endnu i 1506 Abbedisse i Rein, da hun den 22de April, i Anledning af Erkebiskop Gautes Mageskifte med Herrerne paa Østeraad, afstod sit Klosters Ret til en Deel af Gaarden Stjørnen (ovenfor S. 225).

Erkebiskop Olafs gjenfundne Archiv giver Oplysning om Klostrets endelige Skjebne. Hr. Nils Henrikssøns Enke Fru Ingerd Ottesdatter til Østeraad havde, sandsynligviis efter sine Svigersønners, Vincents Lunges og Nils Lykkes Raad, ladet sig af Abbedissen i Rein vælge til Klostrets Forstanderske. Ved Efterretningen herom lod Erkebiskop Olaf, der ved denne Leilighed var forbigaaet, og gjennemskuede Fru Ingerds Plan at benytte sin Stilling som Klostrets verdslige Forstanderske til at tilegne sig dets Gods, udtage af Rein Klostrets Adkomstbreve, en Guldkalk, som en fremfaren Dronning i Norge havde givet did, en Krone af Sølv forgyldt, et Støb, som Hr. Nils Henrikssøn og Fru Ingerd paa hendes Søsters Vegne havde givet, Klostrets Segl med Mere. I Anledning heraf tilskrev Hr. Nils Lykke den 8de April 1531 fra Østeraad Erkebiskoppen, og berettede ham, at hans Svigermoder havde ført Klage herover for Lykke som Kongens Befalingsmand der i Lenet. Hun havde selv begivet sig til Klostret, og saavel Abbedissen som Konventsøstrene havde erklæret hende, at hvad Erkebiskoppen havde gjort, var skeet ganske mod deres Villie. Lykke beder derfor denne, hvem Kong Frederik havde sat i denne Landsende til at være paa Kongens Vegne „en Overseer til hans Høimægtigheds Ære og Gavn", at

[1]) Isl. Annál. 210. Script. Rer. Dan. III. 130.

[2]) Aslak Bolts Jordebog S. 62. 63.

[3]) Diplom i norske Rigsarchiv, i en Vidisse udstedt af Mester Olaf, Degn i Throndhjem (siden Erkebiskop) og 3 Kanniker sammesteds 6te April 1520. Men denne Vidisse er igjen kun en Kopi paa Pergament, som det synes fra 18de Aarhundrede, og afskrevet af en Person, der ikke har forstaaet Sproget i Original-Vidissen, hvorfor dens Indhold næsten er uforstaaelig. Vidissen er udstedt paa Begjæring af Giverens Søn Anders Ogmundssøn, hvem maaske Reinskloster har gjort Besiddelsen af Lausøen stridig.

tilbagegive Fru Ingerd, hvad der var taget fra et Kloster, der var stiftet og udstyret af hendes Forfædre. Er Overeenskomsten mellem hende og Klostret ulovlig, kan den vel og ved Lov og Ret og med god Lempe forandres uden Selvtægt. — Herom skrev Fru Ingerd selv 10de April 1531 fra Østeraad baade til Erkebiskoppen og til Mester Henrik i Throndhjem [1]). Det første Brev er et Svar til Erkebiskoppen, der havde raadet hende at lade Reins Klosters Gods urørt. Hertil svarer hun, at hun aldrig har taget eller forringet Klostret for en Pending, men givet dobbelt for hvad hun har faaet derfra; hun har ei Villie til at gjøre det Skade i nogen Maade, men har gjort Alt til dets Bedste. Forøvrigt indeholder Brevet tildeels ordret de samme Besværinger, som Lykkes; havde hun faaet den ønskede Samtale med Erkebiskoppen, var vel ei denne Tvist opstaaet, men hun vidste ei rettere, end at Kongen raadede over Klostrene i verdslige Sager og Erkebiskoppen i aandelige. Hun havde derfor med Nils Lykke søgt om kongelig Stadfæstelse paa Valget, og havde ikke troet derved at fornærme Nogen, men henskyder sig under Lands Lov og Ret. Hun slutter med at forlange det borttagne Gods tilbage. — I et andet Brev af samme Dag beretter hun sin synderlig gode Ven, Mr. Henrik, at da hun for nogen Tid siden kom til Rein, beklagede Abbedissen og Søstrene sig for hende over, at Klostret stod til Nedfalds og at de ei havde Raad at sætte det istand, da dets Indtægter vare mindre end Nogen tror; de bleve da enige om, at Fru Ingerd valgtes til Klostrets Forstanderske, skulde bebygge Klostret og forsyne Søstrene med Klæder og Føde, holde det ved god Skik og christeligt Regimente m. v., som hendes Brev derom viser. Dette havde hun gjort af Frygt for, at nogen Anden skulde vælte sig der ind og ødelægge det fattige Sted, tage Klostrets Rente at opholde Verdens Forfængelighed med, det fortære og forskingre. Da Klostret er stiftet af Konger og Fyrster og hendes egne Forældre (d. e. Forfædre), haabede

[1]) Münch. Dipl. No. 3105. 3096 og 3097. Trykte i Saml. til N. Hist. II. 40—45. Denne Mag. Henrik er uden Tvivl den i 1568 døde Kannik i Throndhjem Henrik Nilssøn, der i 1518 blev Student i Rostok (Norske Saml. 8vo. I. 83) og i Jan. 1524 (Münch. Dipl. No. 4193) fik pavelig Dispensation til at forfremmes i geistlig Stand, skjønt han var uægte født. Han var en Søn af Drosten Hr. Nils Henrikssøn Gyldenløve, født før dennes Giftermaal med Ingerd, og ikke (som i Saml. til Norske F. Hist. III. 561. er antaget) en Søn af dette Ægteskab. Heraf bliver det forstaaeligt, hvorfor den sidste mandlige Ætling af Slægten blev Geistlig, og ei deeltog i den rige Arv.

hun ei, at denne Handling skulde „være nogen god Herre for nær", og at hun havde i Valgbrevet forbeholdt sine Børn samme Ret, var ei skeet for at fornærme Erkebiskoppens Ret, men for at hendes Døtre, om nogen af dem som Enker eller Jomfruer vilde give sig ind i Klostret og vare beqvemme til at styre det, skulde være nærmest til Forstanderskter [1]). Det havde været baade hendes og Søstrenes Mening at tilskrive Erkebiskoppen om hans Minde til Overeenskomsten, og hun beder nu, at Mr. Henrik vil forestille hans Naade Sagen som den rigtig forholder sig, saa at Søstrene kunne faa det dem Fratagne tilbage.

Det er imidlertid liden Grund til at antage, at Fru Ingerds Planer med Reins Kloster have været saa uegennyttige, som hun angiver, især da denne efter hendes Forklaring tilfældige Overeenskomst med Abbedisse Karine af Rein er samtidig med Hr. Nils Lykkes hemmelige og som det synes bedragerske Erhvervelse af Tuterøen. Han reiste og strax efter til Danmark, og erhvervede 1ste Mai 1532 Kong Frederik Is Bekræftelse saavel paa Søster Karines Valg af Fru Ingerd og hendes Børn som Forstanderskter for Reins Kloster og dets Gods, som for sig selv i Egenskab af Tuterøens Forstander [2]).

Erkebiskop Olafs Svar paa hine Breve og hans øvrige Foranstaltninger i den Anledning ere ikke bekjendte; men det stemmer aldeles med hans myndige og stive Charakteer at antage, at han strengt har holdt paa Kirkens Ret, og saaledes har hindret Fru Ingerd fra at nyde godt af den kongelige Naade. Man seer ogsaa, at han ikke har glemt dette Kong Frederiks Indgreb blandt Klagepunkterne over ham [3]). Rimeligviis er Fru Ingerd først efter hans Flugt kommen i fuld Besiddelse af Klostret, hvorpaa hun 4de Marts 1541 fik Livsbrev [4]). Efter en Jordebog fra denne Tid hørte da til Klostret 202 Gaarde af 225 Spands, 2 Ørers og 2 Marks aarlig Landskyld, hvoraf 32 Gaarde i Rissen, 14

[1]) Skjønt Valgbrevet ei haves, er det klart, at dette maa være en Udflugt, for at besmykke en Kontrakt, der gik ud paa ved Reformationen at sikre Familien Klostrets Gods.

[2]) Saml. VI. 43. Kongens Brev, dateret Onsdag efter Cantate 1532, i danske Geheime-Archiv.

[3]) Samlinger til Norske Folks Hist. II. 87—89, henført til 1531; men da Erhvervelsen til evig Eie af Tuterøen og Rein deri lægges Kong Frederik til Last, maa det være fra Høsten 1532 eller senere, maaske nærmest Udkast til en af Olaf holdt Tale, f. Ex. ved Rigsmødet i Bod 1533.

[4]) Norske Registr. i Afskr. I. 258. 264.

i Stadsbygden, 4 paa Bynes, 2 i Ytre-Skogn, 3 i Orkedal, 3 i Meldal, 7 i Lexviken, 12 i Stjørdal, 10 i Frosten, 6 i Skogn og Verdal, 16 i Ytterøen, 13 i Sparboen, 12 i Beitstaden, 11 i Snaasen, 10 paa Namdalseidet, 6 i Namdalen, 30 i Bjørnør, 8 i Nordbjugn og 3 i Romsdal[1]).

Da Fru Ingerd i 1555 druknede, kom Reins Kloster som verdsligt Len til Axel Gyntelberg, som derpaa havde Løfte af Juli 1553, og forlenedes dermed om Vaaren 1556. Han forflyttedes 1560 til Bakke Kloster. Eftermanden var kongelig Hoffinde Mogens Pedersøn, som 25de Juli 1560 fik det paa Tjeneste, og beholdt det til 1575[2]). Af de følgende Lensmænd har jeg fundet: Jørgen Munk 1575—1577, Jakob Huitfeld 1577—1578 og 1581—1582, Jakob Venstermand 1578—1581 og 1582—158*, Absalon Jul til sin Død 1590, Henning Gjøe 1590—1611, Jens Bjelke til Østeraad 1611—1615, Klaus Daa 1615—16**, Steen Villumsøn Rosenvinge 1628—1640. Iver Prip 1640, Oluf Parsberg 1641—1642, Frederik Urne 1642, Melchior Oldeland 1645—1646, Ove Bjelke til Østeraad 1646—1648, Jakob Mogensøn Ulfeld 1648. Under den følgende Pengetrang blev Lenet, hvormed næsten den hele Tid Tuterøen og Vigs-Godset var forenet, pantsat, bortforpagtet og endelig 19de Oktbr. 1660 solgt til Brødrene Marselius for 38110 Rdlr. 2 Ort[3]). — Af Klosterkirkens Mure er endnu en betydelig Deel tilbage, hvilke haves afbildede af Schøning 1774 og af Klüver 1817[4]), og Reinskloster Gaard hører endnu til de betydeligste Landeiendomme Nordenfjelds.

---

1) Papirhaandskrift i danske Geheimearchiv, hvoraf en Afskrift er mig meddeelt af Hr. Prof. Kall-Rasmussen.

2) I Strid hermed staar Saml. til N. Hist. VI. 28, hvorefter Reins Kloster i 1560 blev forlenet til Lagmanden i Throndhjem Søfren Pedersøn Skriver, hvilket dog af den Grund er mig mistænkeligt, at Uadelige og Nordmænd ikke nøde slig kongelig Naade. Mine Efterretninger om Lensmændene ere iøvrigt af Norske Registre, der dog hverken ere fuldstændige eller feilfrie.

3) Skjøde i danske Geh. Archiv; jfr. Handl. rør. Skand. XXX. 196, hvorefter Godset i 1653 var bortforpagtet for 2100 Rdlr. aarlig. I 1602 rentede Reins Gods 1150 Rdlr. (Schlegels Samlung I. i. 88.)

4) Bag 5te Deel af Folioudgaven af Kongesagaerne og i Klüvers Norske Mindesmærker Pl. 28. S. 94. Jfr. N. Nicolaysens archæol. Fortegnelse S. 127. I Schønings utrykte Reise 2den Deel findes fuldstændigere Forklaring om Ruinerne.

§ 9. Tvivlsomme Klostre i Nidaros Stift[1]).

1. Jlevoldens Kloster i Nidaros opføres i nogle haandskrevne Optegnelser om Norges Klostre af Presten Andr. Mørch som stiftet af Erkebiskop Jon omtr. 1270. Men det er ovenfor S. 196 oplyst, at denne Jons Stiftelse var et Fattig-Hospital for begge Kjøn, og det er sandsynligviis kun Mørchs Sammenblanding af Klostre og Hospitaler, der har ladet ham give Stiftelsen dette Navn.

2. Alstahaug Kloster i Skogn er ligeledes saaledes opført af Mørch. Skogns Hovedkirke Alstahaug ligger ved Hovedveien, der fra Throndhjem fører gjennem Stør- og Verdalen til Jæmteland. Mørch angiver, at paa Vestsiden af Kirken findes Ruiner af Klosterbygningen, og har vistnok dette fra Schøning, som meddeler[2]), at der før hans Tid saaes Grundvold efter en Bygning udenfor Kirkens Vaabenhuus, som Sagnet udgav for et Kloster. Stedet ligger bekvemt som Herberge eller Hospitium, og det kan derfor være rimeligt nok, at der ved Alstahaug Kirke har været et saadant for de fra Sverige over Jæmteland kommende Pilegrime (ovenfor S. 77).

3. Munkeby Kloster i Skogn. Et Sagn beretter, at der paa Gaarden Munkeby i Levanger Sogn har været et Kloster, hvilket Schøning (i sin haandskrevne Reise) antager rimeligt, og Klüver[3]) for aldeles vist. Kraft derimod antager dette med Rette for lidet sandsynligt. Det er nemlig vist, at de derværende Ruiner, hvoraf Klüver har givet Tegning, ere Levninger ikke af en Klosterkirke, men af en Sognekirke, der nedlagdes ved den saakaldte Reformats af 1589, og følgelig siden har staaet til Nedfalds, og til et Klosters Tilværelse her findes ingen Spor. Stedsnavnet Múnkabú betyder ligefrem: Munkenes Avlsgaard. Tutersøens Jordebog viser, at Gaarden Munkeby i Skogn samt den nærliggende Gaard Munkerøstad tilhørte dette Kloster, og herved er Navnet forklaret og den sidste Tvivl mod Klostrets Udslettelse hævet. Da Ru-

[1]) Hermed betegnes ikke alene de Klostre, hvis Tilværelse i og for sig kan ansees tvivlsom, men og alle de Stiftelser, som hist og her omtales som Klostre, hvad enten dette grunder sig paa Sagn, Stedsnavne, Ruiner, nyere Forfatteres Opgave, Lærdes Gjetninger eller deslige. Her blive saaledes ogsaa Steder omtalte, om hvis Udslettelse af Klosterhistorien der ingen Tvivl kan være, og som jeg derfor i Grunden uegentligen har givet Navn af tvivlsomme Klostre.

[2]) I hans haandskr. Reise III, efter Meddelelse af Hr. N. Nicolaysen.

[3]) Norske Mindesmærker S. 63.

inerne paa Stedet finde deres tilbørlige Forklaring som Levninger af Kirken, er der ingen Grund til at beholde Munkeby i Klosterhistorien som andet end en Bugaard under Tuterøen, skjønt det er ligesaa sandsynligt alene at betragte Gaarden som Bygselgods derunder. Kirken paa Munkeby, der ikke ligger bekvemt som Sognekirke, kan have tilhørt Tuterøen, og dette har da været Grund til at nedlægge den efter Reformationen.

4. Huseby Kloster i Børgseskogn ved Throndhjem. Gaarden Huseby (Húsabýr) i Skogns Sogn, Børgsens Prestegjeld, var Einar Thambeskelvers Høvdingesæde. Et Sagn beretter, at Gaarden, efterat hans Slægt var uddød, overgik til et Kloster, der blev sløifet, fordi en Munk der myrdede sin Prior for Alteret[1]). Paa Gaarden findes Levninger af en Kirke, hvis Skib er 22½ Alen langt og 16 Al. bredt, med 2½ Al. tyk Muur og Choret 10 Al. i Firkant, følgelig af samme Form og Størrelse, som Børgseskogns Kirke, der ligger strax derved[2]). Man kjender intet til Gaardens eller Kirkens Historie iøvrigt, men Kirkens nære Beliggenhed ved Sognekirken gjør det usandsynligt, at ogsaa den har været Sognekirke; snarere har den været Høgendeskirke (privat Kapel) for Huseby, men forenet med et Hospits eller Gilde. Herfor taler nemlig den Skik, Klüver omtaler, at syge Folk der omkring ty til Huseby for at faa et Stykke af en gammel Bygning, der ansees som en sikker Helsebot. Denne Overtro henpeger paa, at her i Middelalderen har været et helligt Sted, maaske en Pleieanstalt for Syge og Veifarende, eller et Klosterhospitium. For et saadant Herberge for Pilegrime er Huseby allerede ovenfor S. 77 antaget, og dets Beliggenhed en kort Dagsreise fra Nidaros i Forening med Sagnet og hiin Overtro med det gamle Huus, forskjelligt fra Kirken, henpege derpaa. At et Hospits har været her, styrkes og derved, at „Huseby Gaard og Len", der maa være dette Sted, opføres blandt „Kloster- og Smaa-Len i Throndhjems Stigt" i Christian IIIs Tid; thi ellers vilde den ikke blevet nogen særskilt Forlening efter Reformationen[3]). Derimod har her visselig ikke været noget selvstændigt Kloster.

---

[1]) Klüver Mindesmærker. S. 111.

[2]) Mere om denne i 1848 udgravne Kirkeruin findes i Aarsberetn. f. 1848 fra Foreningen til norske Fortidsmind. Bevaring. Man seer deraf, at det er Grundvolden af en gammel Kirke, hvilket og Kraft (Norg. Beskr. V. 637) har antaget, skjønt han forvexler den med Usmodals Kirke paa Nordmøre, sammest. S. 267. Klüver antager den uden Rimelighed for Rudera af Einars Borg.

[3]) Norske Registr. i Afskr. I. 124. 470, jfr. 38. Peder Pedersson (Borgermester

5. Throndenes Kloster i Senjen opfører Mørch som Kloster og tilføier, at af Klostrets Munke valgtes Prester for Haalogaland. At dette er falskt, indlyser alene deraf, at Throndenes Kald hele Middelalderen igjennem laa til Degnedømmet ved Nidaros Domkirke, hvis Prælat havde hele Indtægten af Kaldene i Senjen, der bestyredes ved flere Kapellaner, der sandsynligviis have været bosatte paa Throndenes, og dette har vel foranlediget Formodningen om et Kloster her. Throndenes herlige Kirke og Prestegaardens massive Kjælderhvælv vidne forøvrigt om, at Degnen i Throndhjem har sat en Ære i at holde sin Kirke og Prestegaard i god Stand [1]).

6. Paa Gaarden Helgumset i Fjeldbygden Lomundalen paa Fjeldet mellem Thrøndelagen og Nordmøre i Surendals Prestegjeld, fortæller Schøning (i sin utrykte Reise), at „der ifølge Beretning skal have staaet et Kloster". Gaarden ligger en Dagsreise fra Orkedalsøren og fra Surendalens Hovedbygd, hvorfra Veien gaar ned til Surendalsøren, og her er saaledes et passende Sted for et Herberge, der paa Grund af Klosternavnet vel nærmest har været et geistligt Hospitium.

7. Vedø Kloster i Romsdalen. Vedø — Veey eller Veeyar — Helligdommens Ø eller Øer, da den oprindelig har bestaaet af 2 nu ved et smalt Eid forbundne Øer, i Midten af hele Romsdalen og let tilgængelig for alle Distriktets Egne, har alt meget tidligt været et hyppigt besøgt og helligt Sted, hvor det ikke kan være Tvivl underkastet, at Fylkets Afgudstempel har staaet, ligesom senere Fylkeskirken, den nuværende Sognekirke, opførtes der. Vedø var ligeledes i Middelalderen en Kjøbstad med Kongsgaard og i det Mindste to Kirker, St. Petri og Korskirken, der vel er den samme som Fylkeskirken [2]). At der har været et Kloster paa Vedøen, antager Schøning, fordi der findes Grundvolde af 2 murede Bygninger, hvoraf den største har været 60 Skridt lang og 44 Skridt bred, den anden nærved liggende betydeligt mindre og omringet af en Muur 50 Skridt i Firkant, der umiddelbart støder til den større Bygnings Hjørneudgang; men saalænge alle Kilder tie om et Kloster, bør man først skaffe de Bygninger, der i Diplomerne omtales, deres Plads, før man paaviser Tomten for Klostret. Sagnet om et

i Throndhjem?) havde fra 1548 Børgsesogn og Budviken (altsaa de omliggende Bygder) i Forlening.

[1]) Nicolaysens archæol. Fortegnelse. 146—148. Det S. 147 omtalte Vaaben tilhører Degnen i Nidaros Svein Eriksson (1430?—1472).

[2]) Jfr. Schønings Reise II. 94—101: Kraft V. 186—188. Dipl. Norv. I. No. 285.

Kloster her, der nu er almindeligt i Romsdalen, er neppe ældre end Schøning selv, da han sikkert ellers med sin sædvanlige Nøiagtighed havde optegnet det. Den større Bygnings Udstrækning synes for stor til et Hospitium, som desuden i en By var mindre nødvendigt, og de af Schøning (anf. St.) aftegnede Ruiner lade sig vel rimeligst forklare om Vedø gamle Kongsgaard med et ved samme liggende Kapel (maaske St. Petri Kirke) med Kirkegaard. Til noget Kloster er intet Spor.

8. St. Petri Kloster i Borgund. For et Klosters Tilværelse her har man neppe nogen ældre Hjemmel end Strøm, men senere Forfattere have anseet dette for vist, medens alene Munthe med Grund har betvivlet Rigtigheden heraf[1]). Til Styrke for et saadant Kloster har man heller ikke kunnet anføre andet end de mange prægtige Marmorstene, som derfra ere tagne til Margaretas Kirke der. Men disse Ruiner vise ikkun, saavidt man kan erfare, at her har været endnu en Kirke, og St. Peters Kirke i Borgund er sikker nok. Med mere Grund kunde man paaberaabe den ovenfor S. 208 omtalte Broder Arne af Borgund; men denne havde været Kannik før han blev Munk, og deraf lader Udtrykket sig simplest forklare. At der iøvrigt i Borgund har været et af Nidaros Kapittel underholdt Klosterhospits, er før antydet som ikke usandsynligt.

9. Giske Kloster paa Søndmøre omtales ligeledes af Strøm[2]) og Mørch, men ogsaa dette er høist tvivlsomt. Strax vestenfor Giske Kirke[3]) fandt Klüver endnu Levninger af en vidløftig Bygning, 100 Alen lang og 50 Alen bred[4]), og et Hul i Jorden der kaldes Klosterhullet. Her har man altsaa en Ruin, forskjellig fra Kirken og selve Giske Gaard, som har ligget mellem denne og det formodede Kloster, og et Stedsnavn. Men havde der paa Giskeættens Hovedsæde været et Kloster, maatte det været stiftet af denne, hvilket dog aldrig omtales i Sagaer, Annaler eller Breve. Neppe har heller denne rige Æt

[1]) Søndmørs Beskrivelse II. 71. Kraft Norges Beskrivelse V. 117. Neumann i Budstikken VI. 598. Munthe i Urda I. 373. jfr. Nicolaysens Fortegn. 120.

[2]) Søndmørs Beskrivelse. II. 115—116.

[3]) Denne Kirke var, som Kraft V. 124 formoder, virkelig fra først af et Kapel for Armødlingerne paa Giske. Dipl. Norv. I. No. 294. Uagtet man heraf seer, at Kirken har været Maria helliget, kan man dog ikke deraf just uddrage, hvad Strøm anf. St. vil.

[4]) Denne Klüvers Beretning (S. 129) bliver dog noget mistænkelig, da den nøiagtige Strøm kun kjender Hullet i Jorden, og Neumann (Budstikken VI. 590) ikke engang fandt Spor af Bygningstomten.

søgt at fri sig fra Reisendes Besøg ved lige inde paa Gaarden at anlægge et Hospitium. Et saadant maatte snarere søges i større Afstand fra Hovedgaarden, neppe engang paa selve Øen, men ved Valderhaug, Aalesund eller en anden af de gode Havne ud for Borgund. Egnen har i al Fald neppe savnet sit offentlige Herberge, enten det har været verdsligt eller geistligt.

10. St. Albani Kloster paa Herø omtales af Torfæus, Strøm, Neumann, Kraft o. Fl. Strøm[1]) taler baade om Gildestuen paa Herø, hvis Tilværelse er aldeles vis, og om et Kloster der, hvoraf man endnu paaviser Levningerne paa Øens Vestside. Men da hele Klostret efter disse at dømme kun har været 14—15 Skridt i Firkant, og da man paa den lille Ø ikke veed at paavise noget Spor af Gildestuen, er det sikkert Gildestuen paa Herø, hvoraf man har Tomten tilbage, hvortil Omfanget ret godt passer, og Almuens Sammenblanding af de saakaldte papistiske Indretninger har siden dannet Klostersagnet, der efter det Anførte Intet har at støtte sig til. Torfæus's Beretning, at Klostret var viet St. Albanus, skal vel enten sige, at Gildet har været St. Albanus helliget, eller og har han forvexlet det af ham antagne Kloster paa Herø med St. Albani Kloster paa Selje, den nærmeste Havn søndenfor Herø og Statlandet.

11. Endelig omtaler Mørch et Munkefjord Kloster i Finmarken, hvilket dog ikke vedkommer den norske Klosterhistorie. Munkefjord er en af Ishavet dannet Fjord i den Deel af de forrige Fællesdistrikter, der nu hører til Rusland. Her skal Russerne i det 16de Aarhundrede have anlagt et græsk-katholsk Kloster, Leborin, for at fremme den græske Læres Udbredelse blandt Lapperne. Munkefjorden har dog snarere Navn efter et andet russisk Kloster Pezinga ved Peizen-Elv, 3 Mile fra dennes Udløb i Munkefjord; men hvilket af disse Klostre det end er, som Mørch har betegnet ved Navnet Munkefjord Kloster, saa er det klart, at det ikke vedkommer Norge, hvis nordligste christne Kirke i Middelalderen var paa Tromsø (ovenf. S. 196). Strax Vest for Munkefjorden ligger Korshavn, der ogsaa hentyder paa christen Kultus, men som efter det Anførte maa tilskrives Russerne[2]).

---

[1]) Søndmørs Beskrivelse II. 432—434.

[2]) Om de russiske Klostre i de forrige Fællesdistrikter haves Efterretninger i Budstikken V. 598. 641 ff.

II.

Klostre i Bergens Stift.

§ 10. Oversigt. Beslægtede Indretninger.

Neppe kommer man ind i Bergens Bispedømme, førend Kilderne til den norske Klosterhistorie begynde at flyde langt rigere, og afgive Vidnesbyrd om hvad alene en enkelt gammel Copibogs Redning fra den almindelige Undergang kan bidrage til at oplyse Fortidens Begivenheder. Af en bergensk Codex i de bartholinske Afskrifter og af Munkeliv Klosters Brevbog have vi øst saagodtsom alle de Efterretninger, vi have seet os istand til at give, men hvor troligt vi end have benyttet dem, ere de langtfra endnu udtømte. Da begge disse Kildeskrifter nu ere eller snart blive tilgængelige for Enhver [1]), har jeg anseet det unødvendigt i denne Udgave, som i forrige, at indtage enhver uvæsentlig Oplysning, de indeholde, og især sammentrængt og ofte kun ved Henviisning antydet de mangfoldige økonomiske Forhandlinger, som intet Udbytte iøvrigt give for Klostrets Historie.

Det ældste Spor af Munke i dette Stift viser sig i Slutningen af 11te eller senest i Begyndelsen af 12te Aarhundrede. Det er nemlig muligt, at Stiftets ældste Kloster, St. Albani Benediktinerkloster paa Selje, er fra Olaf Kyrres Tid, samtidigt med den der af ham oprettede Bispestol, og at dennes Flytning til Bergen har foranlediget Munkelivs Stiftelse der først i 12te Aarhundrede. Omkring Midten af samme stiftedes Jonsklostret og Nonneseter i Bergen, samt Lyse og Halsnø Kloster, hvortil henimod hundrede Aar efter Dominikanernes og Franciskanernes Klostre i Bergen kom. Disse 8 Klostre i Bergens Stift ere visse; men det er tvivlsomt, om Fane Hospital bør medtages i Klosterhistorien. Inden dette Stifts Grændser nævnes ogsaa Klostre paa Spaanheim i Ulvig, paa Opedal i Ullensvang og paa Kannikebjerget i Vigør, alle i Hardanger; men disse har man Grund til at opføre blandt de tvivlsomme Klostre.

---

[1]) Den førstnævnte findes i Afskrift af Arne Magnussøn i de bartholinske Haandskrifter vol. IV. eller E, den anden i Orig. p. Pergam., begge paa Universitets-Bibl. i Kjøbenhavn. Brevbogen er med Klostrets Jordebog udgiven af P. A. Munch under Tittel: Codex diplomatarius monasterii s. Michaelis. Christianiæ 1845. 4to., og en stor Deel af Brevene i Bartholiniana IV. ere nu trykte i det norske Diplomatarium eller ville snart deri blive optagne.

Af Hospitaler eller Fattig- og Syge-Huse i egentlig Forstand havde Bergens Stift, foruden Fane Hospital, i ældre Tider to, hvis Tilværelse er aldeles vis, nemlig Allehelgens Hospital i Vaagsbunden, hospitale omnium Sanctorum eller apud omnes Sanctos, der var et Fattighuus (hospitale pauperum), og St. Katharinas Hospital (spitalen at Katrinarkirkju), et Sygehuus for Spedalske (hospitale leprosorum), der begge paabegyndtes af Kong Haakon Haakonssøn (hans Saga c. 333), men fuldendtes 1266 af Sønnen, Kong Magnus, som i 1276 med Biskop Askatin gav Fundats for dem [1]). Begge bleve under Kong Haakon V indtagne blandt de 14 kongelige Kapeller. Forøvrigt synes Katharinas Hospital allerede kort efter Stiftelsen at være forandret fra et Sygehuus for Spedalske til et Fattighuus for Kvinder [2]). Rimeligviis er derfor det senere forekommende St. Jørgens Hospital for Spedalske stiftet omtr. ved samme Tid, og Kathrina-Hospitalets Lemmer med denne Sygdom flyttede derhen, da dette i 1276 overgik til et Fattighuus [3]); men først efter Reformationen, da en ny Bygning opførtes 1545, og hele Selje Klosters Gods lagdes dertil, blev St. Jørgens Hospital af nogen Betydenhed, saa at dens Stiftelse senere regnedes fra denne Tid [4]).

Var Nidaros Stift fattigt paa kongelige Kapeller, saa var Bergens desto rigere. Her fandtes Kapellernes Hovedkirke Apostelkirken (Postola-kirkja, ecclesia duodecim apostolorum), hvis Provst var Kapellernes Foresatte, magister capellarum regalium, med biskop-

---

[1]) Ísl. Annál. 136. Dipl. Norv. II. No. 16. Ovenf. S. 4—5.

[2]) Jfr. Fundatsens (Dipl. Norv. II. No. 16) Forskrift om Almisse-Kvinderne i Katharina-Hospital med Kong Magnus's Testamente 1277 (Thork. Dipl. II. 256), hvor det kaldes hospitale leprosorum (Spedalsk-Hospital).

[3]) At der tidligt har været Uvisherhed om Sammenhængen hermed, sees af Annalerne anf. St., hvor nogle berette, at Kong Magnus i 1266 fuldførte Katharina-Kirken, „og forøgede tillige Syge-Hospitalet" (altsaa et andet), medens andre sige, at han „øgede (udvidede) det til et Sygehuus" (altsaa det samme Hospital).

[4]) Den St. Jørgens Ridders Kirke, der omtales i Bergens Beskrivelse S. 47 som stiftet af Haakon Haakonssøn, er tydeligt Hospitalskirken, da hiin Helgen netop var Syges Patron; men at den skyldes denne Konge maa ansees tvivlsomt, da den ikke nævnes i den udførlige Fortegnelse i Slutningen af hans Saga over de af ham opførte Kirker og Klostre. Jeg har i Diplomer fundet St. Jørgens Hospital nævnt første Gang i et Testamente af 25de October 1475 i Lybeks Archiv.

pelig Myndighed over de øvrige. Fremdeles laa inden Stiftets Grændser de kongelige Kapeller: Allehelgens Hospital og St. Katharina Hospital i selve Byen; Korsets Hospital ved Fane (hospit. sanctæ Crucis de Fana), St. Ludvigs Kapel paa Thysisey (Thøssø), og St. Nikolai Kapel paa Herdla, alle i Bergens Omegn. Af disse blev Kapellet paa Thysisey indviet paa den bergenske Biskops Vegne af Biskop Erland af Færø omtrent 1306 [1]), og fra Begyndelsen af bygget til kongeligt Kapel; Kirken paa Herdla derimod tilhørte oprindelig Munkeliv Kloster, hvorfra det kom til Bispestolen, og igjen af denne ved Kapellernes Oprettelse afstodes til Kronen. Denne Samling af kongelige Kirker samt deres Foresattes Residents i Bergen foranledigede især i de første Aar efter Stiftelsen langvarige og heftige Stridigheder mellem magister capellarum og Bergens Biskop, hvis Myndighed hiin ikke vilde erkjende, ligesaa lidt som Sekulargeistligheden vilde tillade ham at gribe ind i deres Embedsvirksomhed ved at tage deres Sognefolk til Skrifte o. s. v. Denne Strid vedvarede, uagtet Pavernes og Kongernes Mellemkomst, indtil Foreningen med Danmark, da de dansk-norske Kongers Ligegyldighed for selve Kapel-Institutionen efterhaanden formindskede den kongelige Prælats Indflydelse, saa han længe før Reformationen var reduceret til Provst ved Apostelkirken, der kun som Medlem af Rigsraadet og Indehaver af et af de rigeste Prælaturer i Riget endnu beholdt nogen Anseelse. Selve Tittelen magister capellarum brugtes ikke [2]). Som Indehavere af dette Embede have vi fundet Følgende: Erlend, Provst 1280. 1285. Finn Haldorssøn, Provst 1306, Magister capellarum 1308, † 1330. Guttorm Paalssøn 1336, blev 1343 Biskop i Stavanger. Erling † 1346. Ivar Erikssøn 1347. Thorstein Halgrimssøn 1361. 1366. 1373. Vinald Henrikssøn 1378, blev 1386 Erkebiskop i Nidaros. Arnbjørn Sunulfssøn 1398. 1400. 1402. 1409. 1411, og uden Tvivl 1419, da han skrives Andorn. Peter Boasøn 1425. 1430. Thorlak eller Thorleif Olafssøn 1434. 1435. 1437, var 1438 Biskop

---

[1]) Barth. IV. 292. At Bergens Biskop var den, der skulde indvie dette Kapel, viser, at det har ligget i Bergens Stift, og altsaa paa Tøsøen (fordum þýsisey) og ikke — som man forhen tildeels har formodet — paa Storøen i Thyrifjorden paa Ringerige. Jfr. Kraft Norg. Beskr. 2den Udg. II. 151. (1ste Udg. II. 320).

[2]) Jeg har undtagelsesviis fundet den sidste Gang i 1486 (Thork. Analecta 142. 147), men i de 50 foregaaende Aar bruges den ikke.

i Viborg, og † 1455 som Biskop i Bergen. Sigurd Bjørnssøn 1440, da han uden Tvivl blev Provst ved Mariekirken i Oslo. Alf Thorgardssøn 1442 (eller før) — 1463, da han blev Biskop i Stavanger. Thorstein Thorkelssøn, udnævnt 1463(?). 1476. 1486(?). Christiern Pederssøn 1489. 1513. 1521. Klaus Pederssøn, Christian IIs Kansler. Embedet var ledigt 1525. Iver Kjeldssøn Juel, Hans Knutssøn, Jakob Nilssøn og Jørgen Pederssøn nævnes om hinanden paa Reformationstiden, da Kirkevæsenet i Bergen var aldeles i Vildrede. Provstiets betydelige Gods blev strax et verdsligt Len, kaldet „Apostelgods", som Jørgen Pederssøn beholdt til sin Død (?) 1554 [1]).

Ogsaa af Gilder kjendes flere i Bergens Stift. I Bergens By var der endog saa mange, at Kong Erik i 1295 fandt det nødvendigt at afskaffe flere af dem, og befalede, at kun Jatmunds, Marias og Nikulas's Gilder for Fremtiden skulde bestaa, medens flere ringere Gilder eller Sam-Drikkelag (samdrykkjur), hvoriblandt Guldsmedenes og Lodsernes (leiðsagumanna), forbødes [2]). Det fornemste af hine var St. Jatmunds eller Edmunds Gilde, hvis Gildeskaale var ovenpaa Apostelkirken i Bergen. Det synes nærmest at have været for Hirden og andre anseelige Mænd, medens sandsynligviis St. Mariæ Gilde, i hvis Gildehuus Bergens Lagthing holdtes [3]), har været det, hvortil den norske Borgerstand søgte. Om Nikolaus's Gilde vides Intet. De i den sildigere Middelalder alvældige Tydskere havde derimod deres eget St. Annas Gilde, der stod i Forbindelse med Halvardskirken [4]). Formodentlig staar dette St. Annæ Gilde i Forbindelse med det Skydeselskab af tydske Haandverkere i Bergen, til hvis „Papegøie" Biskop Hans Teiste i 1497 gav en Tomt fra Nonneseters Gods [5]). Paa Landet i Bergens Stift forekomme to Gilder, hvis Skraaer ere trykte, og hvoraf det ene har været paa Onareim i Tysnes Sogn, helliget St.

---

1) Norske Registr. i Afskr. I. 333.

2) Norges gamle Love III. 25.

3) Nyere Bylov, Norg. g. Love II. 187. 188. En Optegnelse i Varia Hvitfeld. i Arnemagn. Saml. lader formode, at Marias Gilde har været Maria og og St. Michael helliget. Naar i Bergen og i Oslo nævnes „Gildeskaalen" uden Tillæg, uagtet der beviisligt vare flere Gilder, menes rimeligviis Lagthings-Skaalen.

4) Dipl. Norv. I. No. 1040.

5) Dipl. Norv. II. No. 994. jfr. Danske Mag. 3die Række I. 89 ff.

Olaf[1]), det andet uden Tvivl ved Kinservig Kirke og helliget Jomfru Maria og St. Olaf[2]). Fremdeles kjender man et St. Michaels Gilde paa Voss, til hvilket Provsten ved Apostelkirken, Hr. Thorstein Thorkelssøn, gav en Tomt paa Vossevangen til at opbygge en Gildestue paa[3]), hvilken uden Tvivl har givet den nuværende Gaard Gildehuus sammesteds (Matr.-No. 22) Navn. Iøvrigt har vistnok hvert større Distrikt i Landet havt sit eget Gilde, eftersom Landsloven indeholder flere Bestemmelser om dem, ja endog sætter dem i Sammenligning med Kirke og Thing. At man nu kjender saa faa af Navn, kan ikke undre os, da Gildebrødrene sjelden eller aldrig havde Anledning til som Corporation at udstede Dokumenter, hvorved deres Gilde kunde blive os bekjendt.

§ 11. Munkeliv som Benediktinerkloster.

(Mikjalsklaustr á Nordnesi. Monasterium sancti Michaëlis Bergis).

Kong Eystein Magnussøn lod paa Nordnes ved Bergen, medens Broderen Sigurd var paa sit Korstog (1107—1110), paabegynde Anlægget af en Kirke til Erkeengelen Michaels Ære, og ved samme et Munkekloster, Alt af Steen. „Michaelskirken lod jeg bygge paa Nordnes (siger han i sin bekjendte Ordstrid med Broderen) og der sætte Munkeliv", og han lagde dertil meget Gods af Kongedømmets Odel[4]). Dette Klosters Beliggenhed er saaledes aldeles vis. Oprindelig liggende udenfor Bergens By paa Halvøen Nordnes, der danner den nærværende

---

[1]) Schnabel Hardangers Beskr. Bil. E. og Suhm XIV. 588 ff. efter Orig. p. Perg. (Kongens Bibl. i Kjøbenhavn No. 205. liden 8vo.)

[2]) Thork. Dipl. II. 268 ff. Thorkelin og Schnabels Udgiver H. Strøm, samt efter dem Neumann i Urda I. 98 ff. have ombyttet disse Gilder, idet Thorkelin har antaget sin Gildeskraa at vedkomme Onareim, og Strøm henført den af Schnabel afskrevne Skraa til Hardanger. Paa det første, meget forslidte Pergamentsblad af den Schnabelske Skraa staar nemlig tilføiet følgende, der mangler i Aftrykkene: „Item haffwer Endridh As--atsson giffwet j l. boll j Myrdall til ste Olafs gilde, vppa höyrande her Villem pa Tysnes, Botolf Aswlfsson, Rolff Askelsson, Kætell Gwnnarsson, Swen Botolfsson, oc alle gilldare wppa höyrande." Forvexlingen er imidlertid ikke foranlediget af Schnabel; thi paa Originalen har han skrevet: Dette St. Olafs Gilde har staaet udi Tysnes Præstegjeld i Sunhorlehn i Bergens Stift.

[3]) Milzows Presbyterologia Vos-Hardangriana.

[4]) Fornm. Sögur VII. 100. 122. Thork. Dipl. II. 127.

Stads nordvestre Deel, paavises endnu paa den aabne Plads „Klostret“ ret op for Nyalmenningen Stedet, hvor dets vidløftige Bygninger have ligget øverst paa Bjerghøiden mellem Vaagen og Puddefjord, hvilket ved Gravninger i de senere Aar yderligere er godtgjort [1]). Klostrets almindelige Navn var kun Múnkalíf, d. e. Munkebolig, der fortrinsviis over hele Norge tillagdes dette anseelige Kloster. Dets officielle Navn var derimod St. Michaels Kloster i Bergen, Mikjalskirkja (eller klaustr) á Norðnesi, staðr hins heilaga Mikjals at Múnkalífi o. s. v. Det var i de første 300 Aar af Benediktinerordenen, men hvorvidt Klostret allerede i Kong Eysteins Tid var i fuld Virksomhed, er ubekjendt. Det omtales første Gang i Aaret 1135 i Anledning af den stavangerske Biskop Reinalds Endeligt, som Kong Harald Gille lod hænge, da han ikke kunde eller vilde give Underretning om, hvor Kong Magnus's Skatte vare forvarede, hvorpaa hans Lig blev jordet i Michaelskirken [2]). I Januar 1146 udstedte Pave Eugenius III sit ovenfor S. 85 nærmere omtalte Værnbrev for dette Kloster i den høitideligste Form og de naadigste Udtryk. Munkelivs Abbed dengang hed Orm; men iøvrigt veed man Intet om ham eller hans Kloster i dets ældste Tid.

Det ældste Brev paa Norsk angaaende Munkeliv er et Jordebytte med Biskop Paal af Bergen (1156—†1194), hvorved Munkene skjødede Herdla paa Nordhordland til Kristkirken og fik igjen Mor inde i Hardanger mod ½ Mark Guld, som dette Gods var bedre end hiint. I sit Skjøde af 30te August (uden Aar) tilføier Biskoppen, at Gaarden Ø ikke hører til Herdla Gaard eller Kirke, hvorfor Munkene skulde blive i rolig Besiddelse deraf [3]). Iøvrigt nævnes dette Kloster nu og da i Forbigaaende ved de Begivenheder, som under Borgerkrigene forefaldt i sammes Nærhed. I Kampen mod Biskop Nikolaus var Klostret Middelpunktet for Kong Sverres Forsøg paa at fange denne (1198), en Plan,

---

[1]) Sver. Saga c. 146. Urda II. 262 samt Kartet ved samme. Ligesaa findes Stedet antydet paa Kartet til Sagens Beskrivelse over Bergen. Fra „Klostret“ gaar endnu en smal Gade, Munkebækſmuget, ned til Puddefjorden; den af Holberg (Bergens Beskr. 58) nævnte Munkelevgade er et nu ikke brugeligt Navn paa Gaden i modsat Retning fra Klostret til Muur-Almenningen. Bryggen paa Strandgaden ved Nyalmenningen hed før Múnkabryggja efter dette Kloster, og nævnes oftere f. Ex. Heimskr. Har. Gil. Saga c. 8. Fornm. Sögur VII. 183. VIII. 121. 264. IX. 9. 31. 101. 225.

[2]) Fornm. Sögur VII. 186.

[3]) Barth. IV. 430—432. Thork. Dipl. II. 11—12.

der røbedes ved de røde Hoser, Birkebenerne, der stode paa Udkik ved Klosterkirkeporten, lode tilsyne under deres Chorkapper. Ligesaa nævnes Munkeliv 1227, da Ivar Gretter paa Kong Haakons Bud frelstes hid, for at undgaa Hirdmændenes Hevn[1]). Ved Rigsmødet i Bergen 1223 nævnes blandt Deeltagerne Sigurd Abbed som forud tilstede i Bergen[2]), altsaa rimeligviis fra dette Kloster. Ved samme Høvdingemøde var og Bjarne Biskop af Orknø tilstede, og til dette Aar bør vel derfor henføres hans Gavebrev af Gaarden Holand i Dalsfjord til Munkeliv for hans Faders, Moders, Broders, Frænders og Venners Sjæle[3]).

Udentvivl var det den nysnævnte Abbed Sigurd, der i 1241 af Paven overdroges i Forening med Prædikebrødrenes Provindsial i Norge at undersøge Kong Haakons Fødsel og Arveret, i Anledning af Kongens Ønske at blive kronet; ligesom ogsaa Abbed S. (Sigurd?) af Munkeliv nævnes blandt Vidnerne under Kongens Privilegier for Lybek af 1250[4]); men det maa være en anden Abbed S. i Munkeliv, det nævnes i Biskop Askatins Gave af Peterskirken i Bergen til Domkapitlet[5]) (ved 1271); thi da maa den ældre Sigurd forlængst være død. Den sidste Efterretning om Klostret fra Kong Haakons Tid er af 1261, da Sønnen Kong Magnus's Bryllup stod i Bergen med Ingeborg af Danmark. I de 7 Dage nemlig, hvori hun opholdt sig i Bergen før Bryllupet, havde hun sin Bolig i Munkeliv, og Klosterfolket blev paa Bryllupsdagen herlig bevertet[6]).

Kong Magnus Haakonssøn gav i 1264 Klostret sit Værnbrev (ovenf. S. 86), og tog i 1276 dets Abbed Erik med paa Raad ved Stiftelsen af de to Hospitaler i Bergen, der i flere Dele indrettedes efter Munkelivs Mønster (ovenf. S. 124); til Klostret havde han givet Jordegods nordenfor Stat paa næsten 50 Maaneders Matebol[7]). Abbed Erik (127*—1299) synes at have været en forstandig og anseet Prælat, i hvis Tid Munkeliv lagde sig betydeligt Jordegods til. Han havde, førend han blev Munk, været Kong Haakon Haakonssøns Klerk, hvilket

---

1) Sverres Saga c. 149. Haak. Haakonsſ. Saga c. 157.

2) Fornm. Sögur IX. 324.

3) Munkelivs Brevbog 83. Thork. Dipl. II. 21—22.

4) Dipl. Norv. I. No. 25. Urkundenbuch d. St. Lübeck. I. 146. Thork. Dipl. II. 37.

5) Suhms Danm. Hist. X. 1001.

6) Haak. Haakonss. Saga c. 308. 309. Det er paafaldende, at Ronneseter ikke valgtes til Bolig for den kongelige Brud.

7) Munkelivs Jordebog bag Brevbogen. 193.

dennes Sønnesønner Kongerne Erik og Haakon i 1290 i Forening med Faderens og Farfaderens Kjærlighed for Munkeliv anføre som Grund for at stadfæste og forøge dets Privilegier (ovenf. S. 87). Desuden udstedte Kong Erik i April 1291 et særskilt Værnbrev for Klostret, med Hensyn til dets Oterfangst, Sæl-, Fiske- og Æg-Vær paa Lagø og Fæø blandt Solundøerne [1]. — Vi finde da ogsaa denne Abbed udføre Hverv, der forudsætte Anseelse og Tillid. I 1285 udstedte han med Dronning Ingeborg og Erik Dugalssøn Fuldmagt for de norske Freds-Underhandlere med Sverige, Danmark og de vendiske Stæder [2], og i 1295 var han paa Hertug Haakons Befaling i Ryfylke for i dennes Navn at undersøge og paadømme de der paastevnede Sager. Fra denne hans Virksomhed haves en Dom, hvori han tildømmet Presten paa Sand Farstad-Fisket [3]. I 1283 udstedte han med to andre Abbeder en Udskrift af Ægtepagten mellem Kong Erik af Norge og Margreta af Skotland, og i 1284 med Biskop Narve af Freden i Winton i 1269 mellem Norges Konge og Henrik III af England [4]. I 1295 og 1297 meddeelte han Notarial-Affkrifter af Stavangers Biskops og hans Kapittels Indlæg mod hinanden, og i 1298 paalagde Pave Bonifacius VIII ham med apostolisk Myndighed at paadømme en Injuriesag mellem to Geistlige i Stavanger [5].

Derimod kjender man Intet til de indre Forhold i Klostret under hans Styrelse. Man seer kun, at det har nydt almindelig Agtelse, og at dets Formue er bleven mere samlet og betydelig forøget ved Mageskifter, ved Kjøb [6] og ved Gaver. I Brevene herom nævnes som Vidner enkelte af Munkelivs Embedsmænd og høiere Tjenerskab, saasom Prioren Helge, Munkene Thorgils, Peter og Olaf i 1288, Abbedens Svende Simon og Kolbein 1285, hans Svend og Frænde Gevald 1287, Kolbein „Bonde" i Munkeliv 1295, Arne og Rane Steenhuggere (griotsmiðr, griotmeistare) 1287, Klostrets Ombudsmand Jon 1293,

---

[1]) Munkelivs Brevbog 63. Thork. Dipl. II. 128. Paa en af disse Øer havde Klostret et Kapel.

[2]) Thork. Dipl. II. 104. Dipl. Svecan. II. 667.

[3]) Dipl. Norv. II. No. 35. Thork. Dipl. II. 158.

[4]) Perg. Blad i Rigsarchivet. Rymer Foedera I. II. 645.

[5]) Thork. Dipl. II. 157. 232. Suhm X. 873. Dipl. Norv. III. No. 42.

[6]) Vi finde det unødigt ved dette Kloster særskilt at omtale de mange Kjøbebreve, der iøvrigt ingen væsentlig Oplysning give. Abbed Eriks Kjøbebreve vil man finde i Munkelivs Brevbog 132. 144. 38. 81—82. 138. 140. 85—86.

Munkene Peter og Ivar 1299 o. fl. Af Gaver og Testamenter fra denne Tid ere flere tilovers. Biskop Arne Thorlaksson af Skalholt skjenkede under Opholdet i Bergen ved Conciliet 1280 med Erkebiskop Jons Samtykke St. Nikolai Kirke med Gods i Kirkjubø paa Vestmanøerne ved Island til St. Michaels Kloster i Bergen, med Forbehold af Bispestolens og Prestens Rettigheder i enhver Henseende [1]). Denne Biskop boede gjerne i Munkeliv, naar han var i Bergen, og skal have yndet dette Kloster meget; han blev og begraven der, da han døde under et Ophold i Bergen 17de April 1297 (1298) [2]). — I 1281 gav den berømte Lendermand Hr. Audun Hugleiksson (Hestakorn) til Hegrenes Gaarden Unneberg i Søndfjord til Munkeliv, Gud til Ære, sig, sin Frue Gyrid og deres Børn til Sjælehjælp; i 1283 gav Steinvor Eysteinsdatter to Gaarde Velreide og Langaker i Nordfjord til Klostret, og i Hr. Gautes af Tolga († 1288) Testamente fik det en Mark brændt [3]). — Ligesaa haves to Proventbreve fra Abbed Eriks Tid. I det ene giver Gudrid Brasdatter Gaarden Vik i Hardanger sig til Sjælehjælp og Klostret til Odel, imod et nærmere bestemt Provent for Livstid og Gravsted ved St. Michaels Alter (Høialteret); i det andet (1293) give Odd Jørundsson og hans Hustru Ulvilde sig og sine Proventer (nemlig 20 Maaneders Matebol og 10 Mark brændt) ind i St. Michaels Kloster i fuldt Brødrelag og Bønnehold [4]). — Abbed Eirik døde i 1299 [5]), efter at han i nogle og tyve Aar havde forestaaet Munkeliv Kloster, og i denne Tid i høi Grad forøget dets Jordegods. Naar vi see hen til,

---

123. 112. 143. 124. 131 (Brevene ere her anførte efter Tidsfølgen). Flere af dem ere iøvrigt mærkelige. Saaledes S. 123, hvor en Bonde paa Lister sælger sin Gaard „for sin store Trang Skyld, da han ei havde noget til Julekost"; S. 125, hvor Abbeden tilstaar Sælgerne Ret til at gjenløse sin Gaard, hvis Gud gav dem saamange Penge i Eie, men laane Penge dertil maatte de ikke; o. fl. lignende. Men vi kunne her ikke nærmere gaa ind paa disse Sager, der ikke vedrøre Klostervæsenet.

[1]) Munkelivs Brevbog 99. Finn Jonsson (Hist. eccl. Isl. II. 39) udleder af denne Vestmanøernes Afhængighed af Munkeliv, at Tienden der fremdeles ydes efter norsk, ikke efter islandsk Sædvane.

[2]) Arne Biskops Saga c. 70. 80. Laurentius Saga c. 12.

[3]) Munkelivs Brevbog 166—167. 109. Dipl. Norv. II. No. 24.

[4]) Sammest. 164—165 og 102. Thork. Dipl. II. 138.

[5]) Islenz. Annál. 174. Script. Rer. Dan. II. 197. III. 123. Nogle Annaler henfører hans Død til 1298, men at han levede ind i Aaret 1299, sees af Munkelivs Brevbog 131.

at han allerede i Kong Haakon Haakonssøns Tid var i offentlig Tjeneste, maa han have opnaaet en høi Alder, og hans mange forskjellige Hverv som pavelig og kongelig Sættedommer, som Kongernes Raadgiver, Medlem af Regjeringen m. m. vidne om, at han tillige har været en brugbar og i verdslige Sager bevandret Mand.

Hans Eftermand som Abbed var Ranulf eller Runolf (1299—1305), der som sin Formand synes at have været en klog Huusholder, i hvis Tid Klostrets Gods fremdeles forøgedes. Han fik 1300 i Anledning af Kongeskiftet fornyet Værnbrev for sit Kloster af Kong Haakon V i de sædvanlige Udtryk[1]). Han vedblev at indkjøbe Jordegods, som næsten altid betaltes med rede Penge: skjært Sølv, de bedste engelske Penge, nye engelske Penge, brændte og hvide Mark o. s. v., sjeldnere med Kvæg eller Varer[2]), Vidnesbyrd om Klostrets Velmagt. Ligesaa optoges fremdeles Proventfolk. I 1302 fik Klostret en forhen paa Indløsning solgt Gaard Brualand i Utvik til Odel, tilligemed en Stue i nedre Slo, imod at Sælgerens Søn Baard Kaaresson fik Provent i Munkeliv. I Runolfs Tid gaves ligeledes Gaarden Hovland til Klostret, mod at en Kvinde Sigrid skulde have Tilhold der ved „Smedebordet" med halvt Drikke til Maaltiderne. Herfor skulde hun til Klostrets Nytte udrette hvad hun orkede og forstod, men syntes hun ei om sig der og drog sin Vei, skulde Gaarden dog tilhøre Klostret[3]). — I Anledning af, at Munkeliv havde kjøbt to Gaarde, som Hr. Ivar Lodinssøn havde solgt af sin Hustrus Fru Gudruns Medgift, dømte Kong Erik Magnussøn ham til at gjengive hendes Arvinger dette Gods og give Munkeliv andet Gods i Stedet, og da Kong Haakon i 1303 stadfæstede denne Dom, opfyldte Hr. Ivars Frænde Jon Lodinssøn dette Bud; saavel det ældre som det nu tilbudne Gods blev værdsat i udsendte Munkes Overvær, og Abbed Runolf og hans Kapittel betalte de sex Mænd, som paa Klostrets Vegne havde værdsat det tilbudne Vederlag, med „Aflad for deres Synder"[4]). — Den sidste Efterretning fra denne Abbeds Tid er et Forlig af 1304, hvorved Klostret afstod en

---

[1]) Munkelivs Brevbog 7—8. jfr. ovenfor S. 87.

[2]) Munkelivs Brevbog 145. 60—61. (Dipl. Norv. II. No. 58). 42—43. 37. 97. 148. 147.

[3]) Munkelivs Brevbog 43. 82.

[4]) Munkelivs Brevbog 93—95. 133—135. Jon Lodinssøn foretrak imidlertid at betale Taxten istedetfor at afgive Gaarden, ib. 133.

Gaard for at fri sig for Krav paa en anden [1]). Af Munke i Runolfs Tid navngives tre, Thorgils, Arne og Haakon.

Han døde i Begyndelsen af 1305, og ved St. Halvards Tid (15de Mai) d. A. blev Einar, forhen Abbed i Selje, forflyttet derfra til Abbed i Munkeliv (1305—1321) [2]). — 12te April 1306 kundgjorde han med to verdslige Herrer, at de efter Kong Haakons Bud havde undersøgt Biskop Arnes Fordring paa Gaarden Thoskar, som Kong Erik paa sit Yderste skulde have givet Biskop Narve, og henvendt sig til Enkedronning Isabella, som i Overvær af Hr. Bjarne Erlingssøn, Provst Finn ved Apostelkirken, Prædikebrødrene Halvard og Arnfinn, paa Bredestuen i Bergens Kongsgaard vedgik Gaven, som de Tilstedeværende med flere af Raadet bekræftede [3]). Ligesaa brugtes Abbed Einar som Vidne ved flere af de Stridigheder, som i 1309—1312 fandt Sted mellem Bergens Biskop og Erkebiskoppen angaaende Retten til at besætte Færø Bispestol og til subsidium pallii [4]), samt til at udstede bekræftede Afskrifter af Freden mellem Norge og England 1269, og af Pave Gregor IX's Skytsbrev for Hospitalet paa Fane af 1228 [5]). — Forøvrigt synes ogsaa denne Abbed at have bestyret Klostergodset vel, og forøget det ved nye Kjøb eller samlet det ved Mageskifter. Af Hjemmelsbrevene [6]) har kun en Lagmandsdom af 1306 nogen særlig Interesse. Ifølge Kong Haakons Bud og Befaling mødte Abbed Einar paa sit Klosters Vegne i Rette for Erling Agmundssøn og Hauk Erlendssøn Lagmand. Baard Slaatesvein med Hustru Sigrid klagede over, at Hr. Abbed Einar ulovlig havde lagt under Klostret Sigrids Gaard Havabrekka i Strandebarm. Han beviste ved to Vidner, at hendes Moder Thora og Søster Sigrid havde besiddet Gaarden det Aar, Moderen døde. Men da det ikke kunde oplyses, i hvad Egenskab hun besad Gaarden, og Abbeden beviste med mange Mænds Prov, at Thora og Sigrid havde afstaaet hiin Gaard til Abbed Erik og Klostret, den Tid hun gav sig i Provent der, mod at klæde og forsørge Sigrid, der var blind,

[1]) Munkelivs Brevbog 145—146.

[2]) Script. Rer. Dan. IV. 418. Suhm XI. 506.

[3]) Dipl. Norv. III. No. 64. jfr. Saml. til Norske Folks Hist. V. 543.

[4]) Bergens Kalvsk. 102. Barth. IV. 551—555. Suhm XI. 716.

[5]) Barth. IV. 339. Suhm X. 894. Dipl. Norv. II. No. 6.

[6]) Munkelivs Brevbog 117—118. 79—80. 111. 42. 41. 165. 150—151. 35—36. 154—155. 40—41. 154. 155. 99. 165—166.

da hun kom til Munkeliv, saa blev Gaarden Klostret tildømt[1]). — Fra Abbed Einars Tid er nu kun at tilføie, at han i 1308 blev med Biskoppen af Bergen indsat af Hr. Bjarne Erlingssøn til Executor af hans Testamente; hans Kloster fik som andre Klostre en Mark brændt[2]).

Abbed Einars Eftermand Ivar (1321—1326) kaldes 14 August 1321 „electus confirmatus til Abbed“[3]), og Formanden er følgelig afgaaet kort Tid forud[4]). Paa denne Dag blev Klostrets Inventarium overleveret ham. I samme opregnes følgende: Først det Bordtøi (borðbunaðr), som Abbed Einar kjøbte: 2 Kalke (spirur) indvendig og udvendig forgyldte, den ene med Laag, vægtige 8 Mærker mindre end 2 Ørtuger; 2 Kar med Stet (stettarker) og Laag paa 10 Mærker ½ Øre; 17 smaa og store Skaaler (skáler) uforgyldte, paa 18 Mærker; 3 Skaaler med gyldne Plader (með gylltum beitum), en med Emalje (smellt), en forgyldt Kalk med Emalje, der heder Jomfruen og veier 6½ Mark; en forgyldt Kalk med Laag paa 5 Mark; en anden paa 4 Mark; to Laagekar paa 9 Mk.; en uforgyldt Sølvskaal, kaldet Erkebiskoppen, 3 Mk.; to Stettekar uden Laag eller Forgyldning 3 Mk. og 3 Ører; endelig 4 udvendig forgyldte „Roser“. Derpaa opregnes de rede Penge: I engelske Penge 17 Mark brændte, i norske Penge 54 Mark i en Sæk; i en anden Sæk omtr. 48 Mark, i en 3die 41 Mark, i en 4de omtr. 23 Mark. Her afbrydes desværre Opregningen, da Resten af Haandskriftet er tabt[5]); men allerede denne Stump viser, at Klostret var rigt, ligesom vist ikke Mange i Norge have havt saamange rede Penge liggende som Abbeden i Munkeliv. Ogsaa denne Abbed forøgede aarlig Klostergodset med nye Indkjøb[6]), og maatte føre Processer, for at forsvare det før erhvervede. Den vidløftigste af disse angik en Gaard nederst paa Lærdalsøren i Sogn, som var givet til Klostret af Thorald Bjarkleif, men Andre siden uden Hjemmel havde brugt. Ved

---

1) Munkelivs Brevbog 79—80. Man seer heraf, at Abbeden mødte for verdslig Domstol i Eiendomssager, ialfald naar Kongen stevnede ham.

2) Dyrskjøts Afskrift i danske Geheimearchiv.

3) Benediktinernes Abbedvalg (electio) maatte nemlig bekræftes af Stiftets Biskop. Abbeden kaldte sig derpaa confirmatus abbas, indtil han var bleven viet; da først blev han Abbed af Guds Naade.

4) Han levede endnu 15de Mai 1321, da han udstedte Vidisse af Kong Haakons Forordning om Kansler-Embedet. Dipl. Norv. I. No. 164.

5) Sidste Blad af Björgynjar Kálfskinn S. 84.

6) Munkelivs Brevbog 163. 37. 144. 35.

Lagmandsdom af 11te Marts 1323 blev Gaarden tildømt Munkeliv, og Brugeren, der ei mødte, idømt Landnam samt Kost og Tæring til Abbeden [1]). I 1325 havde Klostret atter Proces med den nysnævnte Thorald. Broder Bodvar klagede paa Abbed Ivars Vegne over, at Thorald forholdt Klostret Gaardene Sælltar, Milliostnar (Mid-Lysne?) og Krangey, som Odd Jørundsøn og Ulvilde hans Kone havde givet i Provent for sig til Munkeliv. Thorald, hvis Datter var hine Folks Arving, mødte ikke eller lod møde, medens derimod Bodvar beviste, at hine Ægtefolk virkelig havde givet Klostret disse Gaarde, som derfor af Lagmanden fradømtes Thorald, indtil han paa lovlig Maade sagsøgte Klostret derfor [2]). — 22de Juni 1325 mægledes Forlig mellem Abbed Ivar og Broder Bodvar paa Konventets Vegne i Munkeliv paa den ene Side, og Sighvat Kolbeinssøn Lagmand paa Orkenøerne og hans Medarvinger paa den anden. Abbeden klagede over, at Klostret i 5 Aar var forholdt 5 Bol i Gaarden Thveit i Odde, som Abbed Einar ifølge irettelagt Brev havde kjøbt af Hr. Svein Brynjolfssøn. Den anden Part svarede, at Hr. Einar Abbed havde i Forvaring 100 gamle Mark, som var dem tilfalden i Arv 2 Aar før Abbeden døde, og disse 100 Mark, sagde de, havde han ingen Rigtighed aflagt for, ligesom de tilbød at bevise, at han havde erkjendt, at hiin Gjæld hvilede paa Jorden. Men da det for begge Parter vilde blive seent og vanskeligt at forfølge deres gjensidige Ret efter Loven, enedes de paa Lagthinget om, at Brødrene i Michaelskirken skulde beholde Gaarden Thveit, men frafalde Fordringen paa Landskylden, der stod tilbage, hvorimod igjen Sighvat og hans Part opgave al Tiltale til Klostret [3]). Dette Forlig maa og have været vel meent; thi 6te Juli derefter gav Sighvat Lagmand i sit Testamente til Munkeliv Kloster Gaardene Lydin og Sauraas, som skulde ligge under Klostret saalænge Munkene holdt ham og hans Sjæl, hvad de havde lovet. Dette Gods havde han selv erhvervet og ikke arvet efter Nogen [4]).

Abbed Ivar døde i Febr. 1326, og efterat han var begraven, samledes Munkene den 26de Febr. i almindeligt Kapittel for at vælge en ny Abbed. Her bleve de Alle enige om at overdrage Valget til Biskop

---

[1]) Munkelivs Brevbog 101—106. Suhm XII. 357.

[2]) Sammesteds 103—104.

[3]) Sammesteds 155—157.

[4]) Sammesteds 108—109.

Andfinn af Bergen, og forpligtede sig til lydigen at modtage den Abbed, han valgte. Efter Raadslagning med Forskjellige samt med sit Kapittels Samtykke faldt 1ste April hans Valg paa Hr. Heming, Abbed i Selje af samme Orden, da han var en forsigtig, kyndig og retsindig Mand baade i aandelige og verdslige Sager [1]). Saaledes flyttedes atter Abbeden i Selje til Munkeliv, og det var maaske til Tak derfor, at Munkene i Selje igjen valgte en Munk Erling i Munkeliv til Hemings Eftermand (se Selje).

Abbed Heming (1326—1336 eller 1337) forhvervede 12te Marts 1328 af den umyndige Kong Magnus i Bergen Stadfæstelse paa de af Kongerne Erik og Haakon i 1290 og 1300 Munkeliv givne Værnbreve, og Drotseten Hr. Erling Vidkunssøn hængte sit Segl for med Kongens til Vidnesbyrd om, at dette var skeet med Raadets Samtykke [2]). Ogsaa fra hans Tid kjendes nogle Gave- og Provent-Breve. I Marts 1328 gav Amund Thorkelssøn til Hr. Heming og Klostret i Munkeliv Gaarden Dal i Renneso i Ryfylke [3]), og i Decbr. s. A. sluttedes en Overeenskomst mellem Hr. Heming Abbed og hans Brødre paa den ene Side og Thorbjørn Chorsbroder ved Kristkirken i Bergen og Benedikt Rumfarssøn paa den anden, hvorved Thorbjørn gav Gaardene Ve i Oster og Sexin i Hardanger, værdsatte til 40 Mark gamle, til Munkeliv i Provent for Benedikt, som tillige skulde yde 25 gamle Mark i Brødrelagspenge. Godset skulde nyttes og bruges af Klostret, til det indløstes for den nævnte Sum, og Thorbjørn borge for Hjemmelen. Paa den anden Side skulde Benedikt have frit Bord i Munkeliv alle sine Dage, nemlig en Halvbolle Mundgodt daglig, og slig Spisning, som Lægbrødre fra gammel Tid have nydt i Munkeliv. Foretager eller siger Benedikt Noget, som Abbeden ei vil taale, skal Sagen foredrages Bergens Official, hvis de ikke i Klostret kunne forliges derom [4]). Ligesaa gav i April 1330 Ogmund Thorkelssøn i Provent for sig til St. Michaels Kloster 3 Gaarde paa Voss og i Jondal. Blandt Vidnerne var den nysnævnte Proventmand Benedikt Rumfarssøn; og i 1332 gav Erlend Arnafjord Gaarden Eik i Hardanger i Provent for sig i Munkeliv mod

---

[1]) Barth. IV. 112—114.

[2]) Munkelivs Brevbog 8—9.

[3]) Sammesteds 47. Om denne Gaard berettes (Sammesteds 190), at den ved Reformationstiden befandtes i Utstein Klosters Besiddelse.

[4]) Sammesteds 141—142. Suhm XII. 372—373.

daglig Preste-Spisning og mod iøvrigt at have det som andre Proventmænd [1]). I de første Aar har Abbed Heming havt en betydelig Sum at udrede i Pavetiende, hvortil de rede Penge i Klostret ei have forslaaet; thi 25de Mai 1329 indløste han 15 Maaneders Matebol i Gaarden Læderøy, som han havde pantsat til Helge Ivarssøn for 22½ Mark brændt til Pavetiende, og 20de Decbr. s. A. betalte han ham atter 47 Mark brændt, ligeledes laante til Pavetiende, og hvorfor Klostret havde pantsat 31 Maaneders Matebol i Læderøy, Lidarland og Løiningar, hvilke Gaarde nu faldt tilbage til Klostret [2]). Forøvrigt vedblev ogsaa han at kjøbe Jordegods [3]), skjønt man fra ham har de første Vidnesbyrd om, at Munkeliv solgte og pantsatte Gods; deriblandt i 1331, da han og hans Konvent solgte Gaarden øffste Mjølde i Oster mod Løsningsret inden ti Aar for Kjøbesummen [4]). Om Retten til Gaarden Sexin fik Abbed Heming i 1331 Proces, der paadømtes af Bergens Lagmand. Da Broder Hogne paa Munkelivs Vegne krævede Brynjolf af Sexin 2 Aars Landskyld af Gaarden, som Benedikt Rumfarssøn havde givet i Provent for sig, oplyste Brynjolf, at (Kongens Klerk og Kannik ved Apostelkirken) Paal Styrkarssøn havde forbudt ham at betale Landskylden til Andre end ham. Men Dommen blev, at Brynjolf skulde yde den til Munkeliv, indtil Gaarden blev det fradømt paa lovlig Maade [5]). — Abbed Heming beseglede iøvrigt i 1329 Biskop Audfinns Appel til Paven mod Erkebiskoppens Besættelse af Dals Kirke, og satte i 1334, i Mangel af Notarius publicus, sit Segl under Utsteins Abbeds Appel mod Stavangers Biskop [6]). Han forekommer sidste Gang i Begyndelsen af 1336 og maa være død enten i dette eller følgende Aar.

Eftermanden, den nysnævnte Hogne (1336 eller 1337—1349?), nævnes første Gang som Abbed i Octbr. 1337. Fra nu af omtales færre Kjøb af Jordegods, skjønt Klostret ei har manglet rede Penge; thi efterat Abbeden nylig havde kjøbt en Gaard tildeels for engelsk Mynt, laante han i Febr. 1338 Hr. Erling Vidkunssøn 110 gamle Mark og 20 Løber Smør mod Pant i Jordegods i Hardanger, et forgyldt Kar

---

[1]) Munkelivs Brevbog 50. 57—58.

[2]) Sammesteds 108. Helge Ivarssøn nævnes ovenf. S. 72.

[3]) Sammesteds 130. 148. 89. 57.

[4]) Sammest. 123—124. Dette vidner vel om Pengetrang paa den Tid.

[5]) Sammest. 120 og 139. Paa sidste Sted kaldes Gaarden urigtig Sæm.

[6]) Barth. IV. 271. Dipl. Arn. Magn. fasc. 33. No. 4.

og en Guldring [1]). — Ved 1339 meldte Biskop Haakon i Bergen Biskop Erik af Stavanger, at Abbed og Konvent af St. Michaels Benediktinerkloster havde klaget for ham over, at Provsten Hr. Ivar paa Vanesyn (paa Lister) tilføiede dem mange Forurettelser ved at forringe, berøve dem og til egen Fordeel raade over Klostrets Godser i den Egn, ja endog havde bandsat Munkenes Landbønder og Ombudsmænd. Han anmodede derfor sin Broder Biskoppen at holde Hr. Ivar i Tømme, hvis han (Haakon) ikke skulde nødes til selv at gaa frem mod Ivar med den apostoliske Myndighed, hvormed han her i Riget var personlig beklædet [2]). En Følge af denne Klage var det maaske, at Ivars Eftermand som Provst paa Lister Hr. Einar paa Vanesyn i 1346 for et Aar selv forpagtede Klostrets Landskyld paa Lister for 80 Maaneders Matebol i Smør, Huder og Varer [3]). 1340 sluttede Hogne en Rydnings-Kontrakt med Einar Einarssøn. Denne skulde paa sin Bekostning oprydde og bebygge Gaarden Herfangsdal i Oster, som i 10 Aar havde ligget øde. Han og Arvinger skulde derfor eie den halve Gaard, mod at tilsvare al Aabod evindelig, og Abbeden have 3 Løber Smør aarlig. Hvad Gaarden senere efter uvillige Mænds Skjøn gav Mere af sig, skulde tilfalde begge Parter til Landskyld og Kongen til Leding [4]).

Ogsaa Gaverne til Munkeliv vedbleve endnu. — 2den Decbr. 1340 gav Hr. Finn Ogmundssøn Gaarden Rud i Hardanger til Munkeliv, sig til Sjælehjælp og Bønnehold [5]), og 12te Marts 1341 gik Haakon Gunnarssøn med sin Hustru Thora ind i Munkeliv i Provent, og gav da sig til Bordhold og deres Sjæle til Frelse 50 Maaneders Matebol i deres Eiendomme paa Lister, Klostret til uindløselig Odel, samt desuden 7 Mark brændt. Herimod lovede Abbeden dem begge slig Mad og Drikke, som Prestbrødrene have i Konventet, og desuden Pitents og Øl som de, ligesom de skulde være deelagtige i alt det Gode, der gjordes i Klostret Nat og Dag. Desforuden skulde de hvert Aar have et Pund Meel og 2 Løber Smør hver til Kost, hvis de ei vilde spise i Abbedens Huus. Efter deres Død skulde Klostret eie Begges Senge ligesom an-

[1]) Munkelivs Brevbog 65—67. Trykt hos Suhm XII. 408. De øvrige Kjøbebreve fra Hognes Tid findes i Brevbogen S. 143 og 163—164.

[2]) Dipl. Norv. I. No. 262.

[3]) Munkelivs Brevbog 36. En Svein Guttormssøn var forud Klostrets Ombudsmand og stillede i 1346 Pant for Oppebørslerne. Sammest. 101.

[4]) Munkelivs Brevbog S. 81.

[5]) Sammesteds 132. jfr. Saml. t. N. Folks Hist. I. 142—143.

dre Proventmænds, og kom de ikke i Klostret, skulde ligefuldt Godset tilfalde dette [1]).

Nu vide vi Intet om dette Kloster før i det store Mandedøds-Aar 1349, hvis Hærgninger i Landet ere bekjendte. Om de i Bergen anstillede Processioner for at formilde Himmelens Vrede, berettes nedenfor ved Nonneseter; og uagtet vi udenfor denne Notits Intet finde om Munkelivs Skjebne i Pestens Tid, er den mærkelige Standsning af alle Efterretninger om Klostret i de første 12 Aar derefter dog et Beviis for dens indgribende Følger. Munkelivs Brevbog, der hidtil har ofte aarlig indeholdt flere Kjøbebreve o. s. v., har intet Brev mellem Aarene 1349 og 1361, og denne Taushed — forekommer det os — er et høirøstet Beviis om Pestens Virkninger paa de Munke, den i dette Kloster har sparet. Hvorvidt Abbed Hogne har overlevet Pesten, ere vi derfor ikke istand til at afgjøre; han nævnes ikke efter den Tid. Men fra Pestens Dage haves endnu 3 Testamenter vedkommende Munkeliv. I det første af 19de Septbr. 1349 vælger Fru Ingeborg Munansdatter sit Gravsted hos Brødrene i St. Michaels Kloster ved vor Frue Alter hos sin Mand Nikolas, og giver dem derfor 10 Løber i Gaarden Hvam i Sogn, hvoraf Klostret før havde faaet en Deel, mod at Brødrene hver Frue Messe skulde erindre hendes Sjæl samt holde hendes Aartid. Fremdeles gav hun Brødrene en blaa Silkekappe for 30 Sjælemesser, samt et guldvirket Skaut at have om vor Herres Legeme. Samme Dag gav Nikolas Plogpenning, frisk paa Sjæl men syg i Legemet, 10 andre Løb i samme Gaard og i samme Anledning til Munkeliv mod Gravsted ved Mariæ Alter hos Ingeborg Munansdatter sin Hustru, samt paa lige Vilkaar [2]). — 26de Septbr. gjorde Thorgeir Thorsteinsson, ligeledes syg i sin Krop, sit Testamente, valgte Gravsted i Munkeliv og gav derfor Gaarden Vik, som han forhen havde lovet Klostret i Provent for sig; desuden for sin Sjæl Gaardene Sviasloki og Dal samt en Sølvskaal paa 14 Ører, sig til Aartideholo. Brevet er udstedt i Munkeliv, hvor altsaa Pesten dengang rimeligviis var [3]).

Først i 1361 findes atter Noget om Munkeliv, da Kong Haakon

---

[1]) Munkelivs Brevbog S. 100—101.

[2]) Sammesteds S. 84. 85. Nikolas Plogpenning og Fru Ingeborg Munansdatter havde staaet i Hertuginde Ingeborgs Tjeneste (Dipl. Norv. I. No. 300. II. No. 312.)

[3]) Sammesteds 49—50.

VI 22de Juni i Bergen stadfæstede fremfarne Kongers Skytsbreve for Klostret, samt tillagde som ny Rettighed, at Ingen skulde have Myndighed over Abbeden eller Klostret eller paalægge samme nogensomhelst Tyngsel (dog den pavelige Myndighed og den hellige Kirkes Love uforkrænkede), Alt under Brevbruds Straf [1]. — I 1365 forbød Kong Haakon Matthias, Abbed af Munkeliv, og Abbed Peter af Lyse i Egenskab af Pavens Kollektorer, at kræve Pavetiende af hans derfor fritagne Kapeller [2], og 28de Juli 1366 vidnede Broder Alf, Biskop i Grønland, for Biskop Gisbrekt af Bergen, Hr. Ogmund Finnssøn, Drotsete i Norge, og Hr. Thorstein, Provst ved Apostelkirken, at den Tomt, som ligger ved Kirken paa Nordnes (d. e. Michaelskirken) udenfor Kirkegaarden, tilhører Munkeliv, men Husene der havde han selv for egne Penge opbygget med den Hjælp, han fik fra Klostret. Med de ovennævnte Herrers Raad fastsatte han da, at de nævnte Huse skulde hans Søstersøn Tideke Nikulassøn have saalænge han vilde, men siden skulde de tilfalde Klostret [3]. Matthias's Eftermand som Abbed i Munkeliv hed Sigurd, der nævnes i to Mageskifter af 1369 og 1371 [4], og formodentlig efterfulgtes af Abbed Erlend, som 1376 m. Fl. kundgjorde, at Erkebiskop Thrond havde kjøbt af Konrad Eggertssøn Gaarden Risar paa Thoten [5]. — 16de Juli 1378 gav Ivar Sigurdssøn i Bergen sin Gaard Thjodalsar i Kinservik med hvad dertil hørte, som Klostrets Ombudsmand kunde opspørge, sig til Sjælehjælp til Munkeliv Kloster, og 13de Juli 1379 udstedte Abbed Erlend med 3 Andre en Vidisse [6]. — 15de Juli 1381 overdrog Svein Botolfssøn Gaarden Strand i Nyfylke til Munkeliv for sin Kone Elins Sjæl, og til hendes Gravsted og Jordfæstning; Munkene skulde have Landskylden deraf, til Svein havde betalt dem 17 Løber. Døde han paa den Reise, han nu skulde begynde til Haalogaland, skulde Gaarden være Klostrets, mod at det holdt hans og Hustrus Aartid [7]. — I 1382 gav Amund Ivarssøn Munkeliv Gaarden Romareim til Odel og Eie, og 25de Juni s. A. fornyede Kong

---

[1]) Munkelivs Brevbog S. 9—10.

[2]) Dipl. Norv. I. No. 386.

[3]) Munkelivs Brevbog S. 12. Biskop Alf har uden al Tvivl før været Munk i Munkeliv, og kom først 1368 til Grønland.

[4]) Sammest. S. 80. 153. 64.

[5]) Dipl. Norv. I. No. 441.

[6]) Munkelivs Brevbog 157. Dipl. Norv. II. No. 458.

[7]) Munkelivs Brevbog S. 150.

Olaf med Drosten Hr. Ogmund Finnssøn de foregaaende Kongers Værnebreve for Munkeliv Kloster, samt gjentog Faderens særlige Privilegium af 1361 [1]).

Mellem 1385 eller før og 1405 var Broder Jon Abbed her, rimeligviis Erlends umiddelbare Eftermand. I hans hele lange Embedstid omtales intet Kjøb af nyt Jordegods, hvilket før var saa almindeligt, og heri ligger uden Tvivl en bestemt Antydning til Klostrets Tilbagegang i Velmagt, der begyndte med den store Mandedød, men først mod Aarhundredets Slutning bliver klar, og 20 Aar derefter, som nedenfor skal vises, fremtræder som en længe følt, beklagelig Virkelighed. Derimod mangler der ei paa Gaver og Proventbreve fra hans Tid. Han nævnes første Gang 20de Mai 1385, da Ogmund Ogmundssøn gav i Provent for sin Hustru Bergljot Baardsdatter, til St. Michaels og hans Klosters Ære og hende til Sjælehjælp og evindeligt Bordhold, Gaarden Eikeland i Moster og Skoven Trodaas samt 20 Kyrlag i Kvæg, Korn og Løsøre. Herimod optoge Abbed Jon og hans Brødre Bergljot i sit Brødrelag, og lovede hende Prestbrødres Mad og Drikke, Konemundgodt til hvert Maaltid, Pitents til Høitiderne, og mere af det Første, naar det Sidste skortede. Hvert Aar skulde hun oppebære 1½ Stykke Meel og 3 Løber Smør. Desuden skulde hun have saa mange Huusloft med sine Kleve over og Kjældere under samt Høisæde i Stuen, at hun kan bo bekvemt. Hendes Seng skal Klostret arve efter dets gamle Ret, men hun deelagtiggjøres i alle Bønner, Faster o. s. v., som aarle og silde i Klostret øves; hvorimod hun og Mand lovede Klostret sin Hyldest og overalt at virke til dets Bedste. Efter hendes Død skulde Jordegodset tilfalde Manden [2]). — Ligesaa gav Hr. Ogmund Finnssøn, Kongens og Rigets Drotsete i Norge, 19de Sept. 1386 til Munkeliv Ramsholmen Syd paa Framnes ved Hardsø (Korsfjord) med tilliggende Fiskevær til evig Eie; 9de Aug. 1401 gav Jørund Arnessøn sin Gaard Kannen i Bergen til Klostret, sig til Sjælehjælp og Aartideholb uden Løsningsret, og 23de April 1402 gav Eilif Arnessøn i sit Testamente sig til Aartidehold med 30 Sjælemesser et Par Huse, Loft og Bod i Vilborg-Delen af Arnegaard i Bergen [3]). Fremdeles overdrog Thjodild Helgesdatter 26de April 1403 til Abbed Jon og Munkeliv hvad hun

---

[1]) Munkelivs Brevbog 132. 10—12.

[2]) Sammesteds 58—59.

[3]) Sammesteds S. 129. 98. 39.

eiede i Kaaretoft og Kringlen i Bergen, samt alt det Gods, hun efter sin Fader Presten Helge havde arvet paa Hetland, nemlig Hammer Gaard nordenfor Mæfeid, og hvad Klostrets Ombudsmand ellers der kunde opspørge hende tilhørende; ligesaa overdrog hun Klostret at tiltale de Mænd, der havde faret ulovligt frem med hendes Penge, siden Faderen døde [1]).

Forøvrigt paatalte Abbed Jon sit Klosters Ret, og foretog et Par Mageskifter. I 1388 affagde saaledes Lagmanden i Ryfylke Ivar Sveinssøn en Dom mellem ham og Thormod Halvardssøn angaaende Gaarden Straumsland paa Lister. Bonden paastod, at han havde kjøbt den af Ingemund Uthyrmssøn, men Abbeden irettelagde derimod Brev for, at Abbed Runolf i 1306 havde kjøbt og betalt Gaarden, som derfor tildømtes Klostret, hvis Bonden ikke inden 12 Maaneder beviste, at den atter var indløst. — I 1392 overdroge Brødrene Peter og Jon Ogmundssønner Munkeliv til evig Eie Gaarden Raus i Davik som Vederlag for Faderens slette Brug af Klostrets Gaard Avalaker [2]). Af Mageskifter har man et af 1391 mellem Biskop Jakob af Bergen med Kapittel og Abbed Jon, der fik en Gaard i Vikør mod en Gaard i Hamar Sogn, og et andet af 1399, hvorved Munkeliv erhvervede sin første Lod i den vidløftige Gaard Jaafjorden eller Aafjorden (Jakobsfjord) paa Bryggen, hvis øvrige Dele det efterhaanden ved Kjøb og Bytte i de følgende Aar til 1425 kom i Besiddelse af [3]).

Munkelivs Forfald fremskyndedes ved Vitalianerne, disse nordtydske Sørøvere, hvis frygtelige Færd i alle Nordens Farvande Samtiden beskriver med de rædsomste Farver. Fra først af opmuntrede af Hanseaterne selv, som ved dem vilde sætte den fangne Kong Albrecht i Frihed, gjorde de sig snart til Søens Herrer, plyndrede og myrdede Venner og Fiender, Landsmænd og Fremmede uden Forskjel. Hermed ophørte Norges Søhandel aldeles, og med den naturligviis Adgangen til at afsætte Landets Produkter. Vi have før vilst, hvilken Betydning denne Handel maatte have for Klostrene, hvis Indtægter vare Handelsvarer, og begribe saaledes, at denne Standsning i Handelen maatte virke ødelæggende paa dem som paa det øvrige Folk. Men da Vitalianerne nu ei længere fandt noget paa Havet for sin Rovgjerrighed, opsøgte de Byt-

[1]) Munkelivs Brevbog 97. 98. 167. Saml. t. N. Folks Hist. VI. 505—507.

[2]) Munkelivs Brevbog 118—119. 115. 92.

[3]) Munkelivs Brevbog 65. 30—32. 28.

tet i selve Havnene, og det er et sørgeligt Vidnesbyrd om det før saa føstærke Norges Vanmagt, at dette uden Frygt eller Fare forsøgtes og lykkedes. Det rige Bergen blev især Maalet for deres Overfald. Hvor ofte de hjemsøgte denne By er tvivlsomt, og her er ikke Stedet at opklare dette; men de have rimeligviis været her baade i 1392, 1393 og 1395, og forlode sidste Gang Byen plyndret og brændt [1]). Blandt de nedbrændte Kirker maa Domkirken og Munkeliv have været. Thi vi feile neppe, naar vi antage, at det er disse Begivenheder, som gave Anledning til, at Pave Bonifacius IX 16de Jan. 1399 tilstod alle de Troende, der med deres Bønner besøgte Bergens St. Sunnive helligede Domkirke og Munkelivs Kloster af St. Benedikts Orden, samt understøttede disse Kirkers Bygning, samme Aflad som dem, der forrettede deres Andagt ved Kirken Portiunkula udenfor Assisi [2]). Afladen gjaldt aarlig paa St. Sunnives Dag (10de Juli) og de 2 paafølgende Dage. Bergens Kapittel og Munkelivs Konvent skulde hver udvælge 4 skikkede Mænd til at modtage de Bodfærdiges Skriftemaal og give dem Afløsning for alle Synder, som Pavestolen ikke havde forbeholdt sig at afgjøre [3]). Bergens Geistlighed og Munke have altsaa ikke ved egne Midler formaaet at gjenopbygge sine Kirker, og derfor har Paven her grebet til det virksomste Middel for at vække almeen Bistand, som man kjendte. Forøvrigt har vel og den store Pest, som i 1392 og 1393 hjemsøgte Norden, særlig Norge og Lybek, bidraget sit til den almindelige Elendighed [4]). Hertil kom endelig for Munkelivs Vedkommende en anden og mindre overgaaende Ulykke, nemlig at Benediktinerordenen i det Hele her som i andre Lande havde tabt sin store Anseelse blandt Menigmand.

Nu maatte Munkeliv sælge Jordegods. Den sidste Efterretning om Broder Jon som Abbed er et saadant Salg, da han 7de Juli 1405 solgte til Arne Andressøn og Hustru Ingeborg Einarsdatter det Huus, Klostret eiede i Fedjar, og havde faaet af Thore Subtilis. Huset skulde de beholde for Livstid, og have Ret til at hugge det Fornødne hvorsomhelst

[1]) Detmars Chronike ved Grautoff I. 359 ff. 494—495. 371. 497 ff. Islandske Annaler 360 ff. Disse Begivenheder have maaske og givet det første Stød til, at Norges Fart paa Grønland standsede, skjønt det først var efter Bergens Ødelæggelse 1439, at den aldeles ophørte.

[2]) Dette var Franciskanernes berømte Moderkirke, og Portiunkula-Afladen ansaaes for den virksomste af alle.

[3]) Munkelivs Brevbog 90—91—93.

[4]) Islandske Annaler 364. Corner hos Eccard 1166.

i Klostrets Skove, og have Havnegang for to Kyrlag Sauer paa Klostrets Øer under Fedjar. For alt dette havde han faaet fuld Betaling [1]). Kort Tid derefter maa Jon være bleven valgt til Biskop af Skalholt, da Formanden Vilhelm døde 1405. Imidlertid blev han først 1408 indviet af Erkebiskop Askell og kom dette Aar til Island, hvor han i September holdt sin første biskoppelige Messe, og derpaa efter gammel Sædvane herligen beværtede sine Tilhørere [2]). Naar han fratraadte sin Værdighed i Munkeliv er ikke optegnet. Han døde paa Skalholt 1413.

Hans Eftermand i Munkeliv var den sidste Benediktinerabbed Stein (1405?—1426). Han fik 29de Oktbr. 1408 Kong Eriks Værnbrev, hvori han tog Abbeden og Munkene af St. Benedikts Orden i Munkeliv under sin Beskyttelse, samt bekræftede alle dets Friheder og Rettigheder; ligesom han 29de April 1414 tilstod Munkeliv al kongelig Ret over dets Gods, Landboer, Hjon og Tjenere hvorsomhelst i Riget [3]). Førend denne Abbeds mærkelige Virksomhed omhandles, skulle vi nævne de mindre vigtige Oplysninger om Klostret i hans Tid. I 1410 førte han for Biskoppens Aslak Bolts Domstol Proces med Sigurd Bjørnssøn, Raadmand i Bergen, angaaende Retten til Gaarden Vang i Sogn, som denne i 14 Aar havde brugt og taget Landskyld af uden Klostrets Samtykke. Gaarden tildømtes Klostret, da Sigurd udeblev den Retsdag, han skulde bevise sin Adkomst; men i 1413 blev Sagen opgjort derved, at Sigurd paa egne og Thorgils Rostungs Vegne stadfæstede det Jordebytte, som for længere Tid siden var afsluttet med Biskop Jon af Skalholt, da Abbed i Munkeliv, og hvorved Klostret skulde have Gaarden Grisen i Bergen imod Vang i Vik i Sogn, der efter begges Død ligeledes skulde tilhøre Klostret. Dette Forlig blev i 1425 atter stadfæstet af Sigurd Bjørnssøn [4]). — Ligesaa hændede Ab-

---

[1]) Munkelivs Brevbog 67.

[2]) Finn. Joh. hist. eccl. Isl. II. 339. 465—466.

[3]) Munkelivs Brevbog 16—17. Det første Brev er paa Latin, det andet derimod paa reent Svensk; i begge staar, som sædvanligt i ikke norske Breve, Norge i Titulaturen efter Danmark og Sverige. Længere henne i Brevbogen (S. 24) findes disse samme Breve paany afskrevne, men uden Datum, og med den Forandring, at der staar Abbedisse istedetfor Abbed, og af St. Birgitte Orden istedetfor Benedikts. Ere disse Breve atter givne og ikke maaske kun paatænkte som Sikkerhed for Birgittinerne der, høre de i alle Fald til en senere Tid.

[4]) Munkelivs Brevbog 71—72. 75—76. 73—75.

bed Stein Dom over to Bønder, som i Aabodsfald maatte afstaa Jordegods til Klostret [1]). — I Abbed Jons Tid var Gaarden Duvehus i Bergen bleven solgt til Munkeliv, men da Sælgeren døde, før han fik Betaling, gjorde hans Søn Jon Erikssøn, Kannik i Nidaros, i 1410 for Guds Skyld og sine Forældres Sjæles Bedste slig Ende paa Sagen, at han eftergav en Deel af Pengene, mod at hans Forældres Navne indskreves i Klostrets Aartidebog, hvorpaa Duvehus tilskjødedes Klostret til evig Eie [2]). — 30te Novbr. 1411 var Abbed Stein med Biskop Aslak og Flere tilstede i Maalstuen i Bergens Bispegaard, da velbaarne Mand Svale Rømer lod, i Anledning af Kongens Krav derpaa, læse sin Slægts Adkomstbreve til Audun Hestakorns Gods [3]).

Fremdeles ere nogle Gaver og Testamenter fra denne Tid levnede. I 1412 erkjendte Orm Isakssøn, Raadmand i Bergen, at han for længe siden havde givet til Munkeliv, hvilket han nu ved sit Testamente bekræftede, de bedste Par Huse i Arnegaard i Bergen, hvorimod Abbeden skulde holde hans Ligfærd med Vox og Tilbehør samt hans Aartid paa sædvanlig, hæderlig Maade [4]). — Gunnar Thorsteinssøn gav i 1415 en Gaard i Skaanevik i Provent for sig til Munkeliv, og 12te s. M. vidnede Philippus Fartegnssøn og Fartegn Philipssøn, at Gyrid Sigurdsdatter gav for sit Gravsted og Aartidehold i Munkeliv 3 Huder i en Gaard paa Lister, ligesom de anmodede deres Ombudsmand Einar paa Lunde at paavise Brødrene, hvor Gaarden laa [5]). — 17de August 1418 skjænkede hæderlig og velbaarne Kvinde Fru Margreta Eilifsdatter, karsk paa Legem og Sjæl, med velberaad Hu hele sit Gods paa Hjaltland og i Akrefjord (Skaanevik), løst og fast, til Abbed Stein og Klostret i Munkeliv, Gud til Lov, den signede Maria og St. Michael til Hæder og Glæde, samt hendes Forældres og egen Sjæl til Ro og Naade, paa Vilkaar, at Abbed Stein eller hans lovlige Ombudsmand skulde, saalænge hun levede, have aarlig af Akrefjord-Godset 5 Løber Smør og af det hjaltlandske Gods 3 Stykker hjaltlandsk Vare, men efter hendes Død skulde det samlede Gods uigjenkaldelig tilfalde Klostret.

---

[1]) Munkelivs Brevbog 140. 119—120. Ved den sidste Sag mødte Broder Nikolas paa Aastedet som Klostrets Fuldmægtig.

[2]) Munkelivs Brevbog S. 53—54. jfr. 50—53.

[3]) Dipl. Norv. I. No. 630.

[4]) Munkelivs Brevbog S. 38—39. En anden Deel af Gaarden kjøbtes 1402.

[5]) Munkelivs Brevbog 124. 128.

Herimod skulde Abbed efter Abbed ubrødelig lade holde en evindelig Messe, saalænge Klostret staar, ved vor Frues Alter oppe i Choret. Som Følge af denne Gave gjorde Abbed Stein og alle hans Konventbrødre samme Dag hende deelagtig i alle Brødrenes gode Gjerninger. Saalænge hun levede, skulde hun desuden beholde den Bolig, hun nu havde i Abbedens Bygning, nemlig to Kjældere, to Stuer, en Bod, to Kover og et Loft. Ligesaa skulde hun have to Kjør og en Hest fodrede, og efter hendes Død skulde der holdes en evig Sjælemesse 4 Gange aarlig for hende og hendes Forældre [1]).

Fra de første 13 Aar af Abbed Steins Embedstid omtales ingen Kjøb eller Mageskifter, men fra 1418—1420 forekomme flere saadanne, hvis Hensigt synes at have været at erhverve saa mange og store Tomter som muligt i Strøget omkring Klostret. Dette bør vistnok sættes i Forbindelse med den indgribende Reform, hvortil vi strax skulle gaa over [2]). Blandt disse Mageskifter ville vi kun nævne et af 28de Septbr. 1420 med Raadmand Arvid Ingeldsføn og Hustru Ingerid Simonsdatter. Imod Afstaaelsen af nogle Tomter i Korskirkens Sogn i Bergen fik Munkeliv Kloster tilbage de Tomter, som Arvid og hans Hustru før havde af Abbeden tæt op under Klostret mod Stranden, med alt hvad dertil hørte, og de nu havde i Værge, undtagen Bygningerne, som de skulde lade bortføre. Fremdeles skulde de have de Huse oppe ved Klostret, som de før have havt der, i 40 Aar uden Leie, hvorpaa de skulde tilfalde dem eller deres Arvinger; Tomterne ved Søen og de Huse, derpaa bleve byggede, skulde de ligeledes have afgiftsfrie i 80 Aar, og nyde al den Frelse og Frihed, som af Konger og Høvdinger er Klostret, dets Gaarde og Jorder forundt. Men efter de 80 Aars Forløb skulde alle Tomterne ved Søen uigjenkaldelig falde tilbage til Klostret med alle derpaa byggede Huse, dog saa at Arvids Arvinger eller de, han undte det, skulde have Fortrinsret til at leie Husene mod passende Afgift [3]).

Vi have ovenfor S. 61 omtalt, at Kong Erik af Pommern og Dronning Philippa ivrigen toge sig af Birgittiner-Ordenen, og stræbte at forplante den fra Vadstena til Danmark og Norge. Allerede Dronning Margreta havde tænkt herpaa, og i Mai 1413 gjentog Kong

---

[1]) Munkelivs Brevbog S. 32—34.

[2]) Munkel. Brevb. 145. 69—71. (jfr. Saml. t. Norg. Hist. V. 333—337). 27. 28. 128—129. 160—161.

[3]) Dipl. Norv. III. No. 652. Arvid gav Tomten 1432 til Nidaros Domkapittel.

Erik under et Ophold i Vadstena Løftet herom. Men hertil krævedes Penge, som Kongen ikke med sin bedste Villie selv kunde opdrive, og det blev derfor uden Tvivl strax Spørgsmaal, om der ikke i Norge skulde gives noget allerede bestaaende Kloster, der med Gods og Bygninger kunde afgives til den nye Orden, hvis Udbredelse Konge, Rigsraad, Geistlighed og Almue vare enige om at fremme. Valget faldt paa Munkeliv, saavel fordi Benediktinerne ikke længere nøde sin forrige Anseelse, saa at Klostret, som nedenfor skal vises, næsten stod øde, som og fordi dette Kloster besad store Eiendomme og vidløftige Bygninger, som derfor med forholdsviis ringe Udgift kunde indrettes til Birgittinerne. Abbed Stein kaldtes eller reiste af egen Drift om Høsten 1413 til Danmark, hvor vi finde ham i Januar 1414 i Helsingborg hos Kongen [1]), og er derfra, rimeligviis efter Overlæg med denne, reist til Vadstena, hvor han anbefalede en Lappekvinde Margreta, der af brændende Iver for sine Landsmænds Omvendelse ønskede at optræde blandt dem som Missionær, til en unævnt Prælat, rimeligviis Erkebiskoppen af Upsala [2]). 14de April var han uden Tvivl atter samlet med Kong Erik i Kalmar, hvor han erholdt dennes førnævnte Værnbrev for sit Kloster. Abbed Stein omfattede Planen til Klostrets Reform med Iver og Kjærlighed, ja har vel endog, som Modstanderne senere paastode, fra først af faaet Birgittinere til Munkeliv [3]). Men et Kloster kunde ikke uden Pavens udtrykkelige Samtykke overgaa fra en Munkeorden til en anden, og da netop paa denne Tid et almindeligt Kirkemøde var udskrevet til Kostnitz, har vistnok Ønsket om at faa Planen med Munkeliv udført væsentlig bidraget til, at Abbed Stein, skjønt allerede en gammel Mand, blev valgt til at møde paa dette Concilium som Affending fra Norges Konge og Linkøpings Biskop, i hvis Stift Vadstena Kloster laa. Paa Kongen, Abbeden, Bergens og Linkøpings Biskopper beroede nemlig denne Sags

---

[1]) Her udstedte han denne Dag en Vidisse. Dipl. Norv. I. No. 640. 641. Han var her sammen med Biskop Arne af Skalholt, hvem han overdrog Opkrævningen af Munkelivs Tiender og Landskyld paa Vestmanøerne (ovenfor S. 267). Hist. eccl. Isl. II. 39. 468.

[2]) Handl. rör. Skand. Hist. XXIX. 22—24. Brevet er uden Aar, men kan vist med fuld Sikkerhed dateres 17de Marts 1414.

[3]) Jfr. Klagen af 1424 nedenfor, hvor det siges, at det da snart var 12 Aar siden at Abbed Stein første Gang bragte Birgittiner-Munke til Bergen. Det er vel de nedenfor nævnte to Munke, som Kongen havde udsendt, for at vælge Plads for et Birgittinerkloster.

Udgang, naar først Pavens Bifald var erhvervet[1]). Abbed Stein er neppe afreist til Kirkemødet tidligere end Vadstena-Munken Thorer Andresson, der drog did fra Vadstena 20de Decbr. 1414, og har altsaa ei udrettet noget for sin Sag hos Pave Johan XXII, som kort efter aftakkede (2den Marts 1415), medens Eftermanden Martin V først blev valgt 11te November 1417, og vistnok ikke strax gav sig af med en tvivlsom Sag, der under de daværende Forhold i Kirken maatte være af saa underordnet Betydning. Kirkemødet sluttedes 22de April 1418, men Abbed Stein er uden Tvivl vendt tilbage før, uagtet han ikke før i August s. A. atter omtales hjemme i Munkeliv. Han skal nemlig kun have været udenlands denne Gang i 3 Aar[2]).

Da der saaledes Intet var udrettet ved personligt Møde paa Conciliet, maatte man gaa den sædvanlige Vei med Ansøgninger hos den romerske Curie, og dette er uden Tvivl nærmere bleven aftalt mellem Kong Erik og de norske Biskopper under disses Ophold hos Kongen i Juni 1420 paa Laaland, hvor man netop var sysselsat med Stiftelsen af Maribo Birgittinerkloster[3]). Ved Hjemkomsten fra Danmark til Bergen tog Biskop Aslak Bolt sig for Alvor af Sagen. I Brev til Pave Martin V af 10de Septbr. 1420 oplyser han og hans Kapittel, at det hele Folks Hu staar til den hellige Frelserens Orden, som St. Birgitta havde stiftet, og man har længe ønsket at finde et passende Sted for Ordenen i Norge. Da nu Munkelivs Benediktinerkloster paa Grund af stor Dødelighed, Overfald og fiendtlige Plyndringer næsten er ødelagt, forarmet paa Gods og berøvet sine Beboere, er det Kongens, Rigsraa-

---

[1]) Gram oplyser i Anm. til Meursius 560, at blandt de paa Kirkemødet tilstedeværende Prælater fra Norden nævnes Abbas Stoxii pro rege Norvegiæ et monasterio suo et episcopo Lincopensi; og han har allerede gjettet, at det urimelige Stoxii er en Læsefeil for Steyn. At her menes Munkelivs Abbed kan neppe være tvivlsomt, især naar vi vide, at han netop da i lang Tid var udenlands, for at fremme Birgittinernes Sag, at han kort forud havde opholdt sig i Vadstena, og nu paa Kirkemødet havde Fuldmagt fra Kongen af Norge og Biskoppen af Linkøping, hvis Interesser netop mødtes i Bestræbelserne for at faa Munkeliv afgivet til Birgittinerne.

[2]) Jfr. Klagen nedenfor af 1424. Antage vi, at han er reist fra Norge om Høsten 1413, maa han være kommen hjem allerede Høsten 1416, altsaa endog før Martin Vs Valg. Men det er rimeligere, at han har været hjemme en Tid efter Opholdet i Sverige 1414; thi han var tre Gange udenlands og nævnes først i Decbr. 1415 som nærværende i Kostnitz.

[3]) Dipl. Norv. II. No. 657. Nye Danske Magaz. I. 2.

dets og den norske Almues fælles Ønske at forandre Ordenen. Kongen har forud ladet to Munke fra Maribo reise omkring i Norge for at udfinde det meest passende Sted for Birgittinerne, og de have fundet Munkeliv i alle Dele hensigtsmæssigst: Abbeden og den eneste gjenværende Munk ere heri med Glæde enige, naar Pavens Samtykke erholdes til uden ny Prøve at indtræde i Birgittinerordenen. Ansøgningen gaar derfor ud paa, at Munkeliv med sine „rigtignok smaa" Indtægter maa overgaa til denne nye Orden. — Biskopperne Arne af Skalholt og Arnbjørn af Hamar, der ligeledes opholdt sig i Bergen paa Hjemreisen fra Laaland, tilskreve s. D. Paven en lignende Ansøgning, hvori ogsaa de paaberaabe sig det hele norske Folks samstemmige Ønske om Forandringen, og forsikre at de personlig have forvisset sig om Umuligheden af at bevare Munkeliv for Benediktinerne [1]). — Samtidigt hermed gave saavel Biskop Aslak og hans Kapittel som Abbeden og hans Konvent (de sidste den 20de Septbr. s. A.) sit Samtykke til, at Munkeliv overdrages til Birgittinerne i Maribo paa Laaland. Aslaks Grunde ere de samme som i Brevet til Paven, nemlig Observantsens og Gudstjenestens Forfald, Mangel paa Munke, og Godsets Ødeliggen, Stifterens Kong Eriks Ønske, og de „vistnok faa Brødres" Samtykke. Ekterat have givet den ovenfor S. 152 meddeelte Skildring af Benediktinernes Fordærvelse i hans Tid, samtykker ligeledes Abbed Stein i Overgangen, hvortil han af Kongen og Maribo Kloster er opfordret, da det ansees som den eneste Redning for Munkeliv fra Undergang og fuldstændig Desolation, dog under Betingelse af Pavens Bifald, og at de derværende Benediktinere optages som de første Brødre af den nye Orden [2]).

Med disse Breve afreiste Abbed Stein samme Høst til Kong Erik: Denne tilskrev nu ogsaa Paven et Brev, hvori han roser Birgitta og hendes Orden; hans norske Undersaatter have ansøgt ham om at stifte et Kloster af denne Orden i Norge, men nye Klosteranlæg ere uden Nytte, saalænge de gamle synke sammen og forlades. Dette er Tilfældet med Munkeliv, som derfor Kongen, Biskoppen, mange af Rigsraadet, Prælater, Baroner og Almue antage bør overgaa til Birgittinerne, især fordi Brødre af denne Orden leve indesluttede, udelukkede fra al ydre Gjerning, og derfor friere Nat og Dag kunne tjene Gud og tiltage i aandelig Vært, ligesom Observantsen der rosværdig øves. Disse

[1]) Vadstenas Brevbog fol. 113 og 114.

[2]) Vadstenas Brevbog fol. 114. b. og 115.

Brødre ere ivrige for Sjæleplejen, ved idelige Prædikener, Skriftemaal og Andagtsøvelser, hvorfor lærde og anseede Mænd strømme til disse Klostre og staa dem bi. Kongen henviser til Overbringeren Abbed Stein, om nærmere Oplysning ønskes, og anbefaler Munkelivs Overdragelse til Birgittinerne [1]). — Endnu blev Tydsklands Keiser Sigismund vundet for denne Sag, der maa have havt en større Betydning i Samtidens Øine end i vore; ogsaa han tilskrev efter Kong Eriks Anmodning Paven et Brev, hvori Munkelivs Reform paa det bedste anbefales i almindelige Udtryk [2]), og saaledes udrustet har da Abbed Stein, formodentlig om Vaaren 1421, begivet sig til Rom.

Her var man paa den Tid endnu godt stemt for Birgittinerordenen, hvem Pave Martin V havde givet nye og forøgede Friheder den 1ste Mai 1420, og det lykkedes derfor Abbeden at udvirke en pavelig Befaling til Biskop Aslak af 26de Novbr. 1421, at anstille Undersøgelser om det i alle Dele forholdt sig med Munkeliv, som Kong Erik havde forklaret, og saafremt Benediktinerordenen ikke kunde reformeres med Abbeden og den eller de Munke, som nu vare tilbage, at afskaffe Abbedværdigheden og reformere Klostret efter St. Birgittas Orden, hvorpaa til evig Tid St. Augustins Orden skulde overholdes i Munkeliv. Brødre fra Maribo skulde i saa Fald modtage det reformerede Kloster med alle dets Godser, Renter og Privilegier, og uhindrede indrette Bygningerne efter Ordensregelen, samt uden Modsigelse eller Prøveaar optage Birgittiner-Lemmer, deriblandt ogsaa de gjenlevende Benediktinere, om de dertil vare villige. Endelig skulde Biskoppen med apostolisk Myndighed tildele Munkeliv alle de Rettigheder, Friheder, Indulgentser o. s. v., som Klostre af denne Orden nøde [3]).

---

[1]) Vadstenas Brevbog fol. 115 b — 116. Det er i dette Brev, at Kong Erik giver Nordmændene det ovenf. S. 145 omtalte Skudsmaal. Brevet er uden Datum, men nærmest fra Novbr. eller Decbr. 1420.

[2]) Vadstena Brevbog fol. 120. b. Han anbefaler Overdragelsen i følgende Billede: Monasticus ordo in magna parte medullæ corruptionem ferens sub cortice, ubi florere putatur illie veraciter putruisse perhibetur, et quia frustra fimo impinguat arborem, qui novit aruisse radicem, consultivum videtur, ut oleastro projecta locum potius de virenti oliva ramus insertus adornet.

[3]) Munkelivs Brevbog 17—19. Ellers er det mærkeligt, at Paven ei omtaler Biskoppens og Domkapitlets med Kongens stemmende Udsagn, som dog Abbed Stein maa have medbragt, men først i sin senere Befaling af 1426 nævner Aslaks Oplysninger, og det netop i de Udtryk, hvori de i 1420 vare afgivne.

Efter denne Pavens Bestemmelse var Spørgsmaalet altsaa kun, om Munkeliv kunde bestaa som Benediktiner-Kloster, og dette havde allerede Biskop Aslak besvaret benegtende. Men der vare Andre, der havde en anden Mening, og som af al Magt søgte at hindre Reformen. Det var nogle af Munkelivs egne regelløse Munke og de øvrige Munkeordener i Bergens By og Omegn. Disse frygtede naturligviis den nye Orden, „til hvem Folkets Hu stod", og ønskede at bevare Munkeliv i den Opløsningstilstand, hvori det var kommet. Neppe var derfor Abbed Stein hjemkommen og Indholden af Pavens Brev bleven kjendt, førend Abbed Thorkel af Lyse og hans Konvent, Prædikebrødrenes Prior Johannes, Minoritternes Gardian Gerlak og disses Konventer i Bergen 20de Januar 1422 udstedte en formelig Forsikring om, at Benediktinerklostret Munkeliv var forsynet med alle fornødne Bygninger m. v., havde tilstrækkelige Indtægter, Fiskeleier, Skove o. s. v., at aatte indklædte Munke foruden Abbeden „som oftest" opholdt sig deri [1]). Men understøttet af Bergens Biskop gjør Abbeden sig al Flid for at faa hine Munke ud af Klostret og St. Benedikts hellige Regel afskaffet. Derfor har han nylig indtrængt Munke af Frelserens Orden, og i mange Maader viist sin svigefulde Uvillie mod Benediktinerne, hvoraf nogle holdes fængslede af Biskoppen, de øvrige frygte for ufortjent at berøves Klostret og alt dets Gods, hvis de ei ved brave Mænds og deres Ordens-Fædres Bistand reddes [2]).

Saaledes havde Medlemmer af de 4 mægtigste gamle Munkeordener forenet sig om at modarbeide de farlige Birgittineres Omplantning paa norsk Grund, og have neppe indskrænket sig til at omhandle Forholdene i Munkeliv. Thi netop paa denne Tid reistes hos Pavehoffet et almindeligt Skrig mod Birgittinernes dobbelte Konventer, der blev saa vel understøttet, at Martin V i 1422 endog befalede, at de skulde stilles ad (ovenf. S. 62). Lykkedes det end Kong Erik og den heri med ham enige Geistlighed i Norden at faa dette Bud forandret, maatte dog alt dette gjøre Paven tvivlraadig, og den forventede Stadfæstelse af Reformen i Munkeliv udeblev. Modstanderne fik nyt Mod og søgte at vinde Udlandets Prælater for sig.

---

[1]) Disse 8 Munke nævnes derpaa ved Navn, og ere vel de samme, som man siden oplyste havde rømt eller vare udjagede af Klostret. Begge Parters Opgaver om Munkenes Antal er visstnok forbeholden.

[2]) Afskr. fra L. Gebhardi af Orig. i Lyneborgs Archiv, trykt i 1ste Udg. af dette Skrift S. 776—777.

Til den Ende udstedte Peter Oldemarket Dominikanerprior, Gerlak Gruter Franciskaner-Gardian, Johannes Strelov Kannik ved Apostelkirken, og Johannes Leffardi Prest til St. Peters Kirke, alle i Bergen, 5te Januar 1424 følgende Erklæring[1]): De melde alle Erkebiskopper, Biskopper, Prælater og Konventer af alle Ordener i de tydske Lande, og især de ærværdige Fædre i Lyneborg, Hertzenvelde og Stade, at Broder **Johannes van dem Berge**, Benediktiner i Munkeliv, var hjemkommen (fra Tydskland) 14 Dage før Juul, og bad da efter sine Venners Raad om Herberge hos Prædikebrødrene i Bergen, for at beskyttes mod Abbed Steins og hans Medhjælperes Vrede, som for længere Tid siden havde udjaget ham af Munkeliv, fordi han ikke var villig til at optage St. Birgittes Brødre, men vilde leve og dø i den Orden, hvori han var indklædt. Han havde al Grund til Frygt, da en Broder af samme Orden i Selje Kloster var bleven halshugget og en anden brændt m. v. Derefter havde Abbed Stein 5 Helligdage efter hinanden bandsat Broder Johannes, Prioren i Sortebrødreklostet og alle dem, som husede eller hjalp ham med Ord eller Gjerning. 27de Decbr. oplæste derfor Prior Peter fra sin Prædikestol de Breve, som Broder Johannes havde bragt til Bergen fra Abbederne i Lyneborg, Hertzenvelde og Stade, og 29de s. M. havde Prioren stevnet Abbeden til at møde og svare herpaa i Domkirken. Biskop Aslak indfandt sig med sine Domherrer, men Abbed Stein hverken kom eller lod give Svar paa Priorens gjentagne Opfordring. Siden Abbed Stein først bragte Birgittinermunke til Bergen, nu snart for 12 Aar siden, har han for deres Skyld tilsat Klostrets Gods, pantsat og solgt Kalke, Sølvskaaler og andre Klenodier, foretaget tre Udenlandsreiser, og engang været 3 Aar borte fra Bergen, for at udvirke Klostrets Ophævelse. Derfor har han og i lange Tider ingen **Broder villet indklæde**, men stedse udsat

[1]) Den plattydske Original paa Perg. findes ligeledes i Lyneborgs Archiv, og i Afskr. i danske Geheimearchiv, hvorefter det er trykt i 1ste Udg. 777—780. Det er neppe ganske uden Betydning, at samtlige disse Birgittinernes Modstandere — Munkene i Klostret medregnede — efter deres Navne at dømme vare Nedertydskere, og man kunde nok fristes til at gjette, at Spørgsmaalet ikke alene har været et religiøst-klosterligt, men tillige et politisk-merkantilt, om nemlig **nordiske** Birgittinere eller **hanseatiske** Benediktinere skulde for Fremtiden have Myndigheden i Munkeliv, det samme Kloster, Hanseaterne i Vredesmod nedbrændte ikke lang Tid derefter. I alle Fald berettiger hvad man kjender til Aslak Bolts Charakteer, til at antage i det Mindste Muligheden af patriotiske Bihensyn.

dette, for ingen Brødre mere at have. Dette have flere ærbare Prester, som gjerne vilde været Benediktinere, oftere udsagt, og af de 8 Brødre i Munkeliv, som alt vare indklædte, har han fordrevet Nogle med Løgn og Falskhed, Andre har han betalt fra sig med Penge, Andre har han ladet Biskoppen sætte i Stokken (fængsle), og berøver Munke, der have været i Ordenen i 9 Aar, deres Dragt. Alt dette har han gjort, for at tvinge Brødrene til at forlade Ordenen, og han saaledes faa sin Villie frem.

Disse Beskyldninger mod Abbed Stein angaaende de Midler, han skal have anvendt for at bevirke sit Klosters Overgang til Birgittinerordenen, være nu mere eller mindre paalidelige, — sandsynligt bliver det ligefuldt, at det er slige og andre Anstrengelser fra de øvrige Munkeordeners Side, der have været Aarsag til, at der hengik næsten 5 Aar fra den Tid, Paven havde overdraget Biskop Aslak at undersøge Forholdene, og til han endelig stadfæstede dennes Anordning. Først 15de Juni 1426 fik nemlig Forandringen i Munkeliv pavelig Bekræftelse. Heri gjentages først Pavebrevet af 1421, dernæst hvad ovenfor er anført om Biskop Aslaks Undersøgelse, og derpaa berettes, at denne, overeensstemmende med den ham tillagte Myndighed, havde fritaget Abbed Stein, da denne uanmodet og frivillig nedlagde sin Værdighed, fra hans Løfte og Forpligtelse til St. Benedikts Orden og Regel. Derefter havde Biskoppen høitidelig forandret Munkeliv Klosters Navn til St. Marias og Birgittas Kloster af Frelserens Orden efter Augustins Regel, og indsatte Brødre og Søstre af Maribo i personlig Besiddelse af tidtnævnte Kloster med alt dets Gods. Da der nu fra Kong Erik var fremkommen Bøn om, at Paven med apostolisk Myndighed vilde bekræfte denne Aslaks Foranstaltning, saa skede dette ved nærværende Brev i de sædvanlige Udtryk [1]).

§ 12. Munkeliv som Birgittinerkloster.

Saaledes var da endelig Tvisten endt til Birgittinernes Fordeel, maaske ikke uden Voldsomhed og lovstridig Fremfærd mod Benediktinerne;

[1]) Munkelivs Brevbog S. 19—22. Biskop Aslaks Reform kunde synes at være foregaaet om Høsten 1425; thi i et Brev af 19de August d. A. kaldes Stein Abbed af Guds Naade i Munkeliv, i et andet af 13de Novbr. derimod: Broder Stein, som før var Abbed i Munkeliv; men da han endnu i Brev af 18de Octbr. 1426, da Pavens Stadfæstelse maa været bekjendt, kaldes

men er Abbed Steins ovenfor S. 152 anførte Skildring af disses Liv sand, var en Forandring her aldeles fornøden. Man kan ei heller, saaledes som hos Modstanderne, paavise egennyttige Bevæggrunde for hans mangeaarige Virksomhed for denne Reform, som han trods Had og Forfølgelse endelig med stor personlig Opofrelse satte igjennem. Skjønt han var en meget gammel Mand, drog han tre Gange udenlands i dette Øiemed, og det var i den Tid saare besværligt og dyrt; han opgav frivillig sin hæderlige Stilling som Benediktinerabbed, for at indtræde i den nye Orden som simpel Munk, og underkaste sig i sin Alderdom en ny og før ukjendt Tvang. Kong Eriks Bevæggrunde have vi før omtalt; de vare vistnok ogsaa af reen religiøs Art, maaske dog med den Bihensigt at smigre Svenskerne, hvis Hjælp han tiltrængte mod Holsten. Biskop Aslak haabede maaske ved at indpode den nye Orden i en ved Alderdom ærværdig Stiftelse, der syntes at have udspillet sin Rolle, at bringe Velmagt og Agtelse did tilbage, ligesom han som Patriot vel og tog Hensyn til de Summer, som hidtil aarlig gik fra Norge til Vadstena, og som Biskop haabede i Birgittinerne at faa en kjærkommen Modvægt mod de hanseatiske Prester og de eximerede Munkeordener i Bergen, hvis Trods mod Biskoppen var gammel og faa Aar efter brød ud.

Man havde ikke udsat Forberedelserne, indtil Pavens sidste Bestemmelse indløb; thi Biskop Aslak og hans Kapittel havde i 1420 paa Forhaand udtalt sig mod Benediktinernes Forbliven, og de stode fast derved. To Munke fra Maribo, eller vel rettere to med Birgittinerklostrets Stiftelse i Maribo hidtil sysselsatte Vadstena-Munke, havde anbefalet Munkeliv som det meest passende Sted for den nye Orden i Norge, og da Abbed Stein om Høsten 1420 drog til Paven, overdrog han, rimeligviis med Biskoppens Samtykke, sit Klosters Bestyrelse til to Birgittinere, Broder Jon og Broder Hans Ingeldssøn, der 5te Decbr. 1420,

---

Abbed i Munkeliv (Brevbogen S. 75), maa hine Udtryk være tilfældige. Der var desuden ingen Grund for Biskop Aslak til i 3 Aar at udsætte en Reform, hvis Fornødenhed Paven havde overladt ham at afgjøre. Vistnok indeholder det nysnævnte Klagebrev af 1424 ingen udtrykkelig Tilstaaelse om, at Reformen alt var foregaaet, men ei heller noget, der afgjort modsiger dette. Udstederne maatte, naar deres Brev gik ud paa at faa Bistand udenlands, lade Biskoppens Foranstaltninger paa Pavens Vegne uomtalte, og det forekommer mig derfor rimeligst, at Aslaks Reform er foregaaet kort efter Abbedens Hjemkomst fra Rom 1421; og at Kong Erik til yderligere Betryggelse mod Klagerne har udvirket det sidste Pavebrev.

„staaende i Abbedens Sted i førnævnte Kloster", bortleiede en Tomt ved Søen vestenfor Borneskjær (paa Nordnes?) til Hans Borqvard, som tillige da gav Klostret i Testamentgave for sig og sin Hustrus Sjæle et Par Huse efter sin Død, mod at erindres i Brødrenes Bønner [1]).

Munkelivs Reform efter St. Birgittas Regel er følgelig foregaaet ved Vadstena-Munke, udsendte fra Maribo paa Laaland i Odense Stift. Dette Kloster var dog selv kun i sin Vorden. Dronning Margareta og Biskop Peter af Roeskilde havde gjort forberedende Skridt til et Birgittinerklosters Stiftelse her, og Kong Erik lovede i 1413 i Vadstena at udføre Planen. I Januar 1416 drog Confessoren selv med Prestmunken Asmund og en Convers derhen fra Vadstena; Confessoren vendte allerede i Mai hjem igjen, „efterat have grundlagt Klostret", og affendte senere 3 Søstre og 4 Brødre did [2]). Maribo er altsaa stiftet Aar 1416, men kom først i Virksomhed 1423 [3]), eller egentlig endnu sildigere. Førend Birgittinerne fra Vadstena havde Maribo Kloster i Stand, paabegyndte de altsaa tillige Munkelivs Reform, og man finder dem vandrende fra det ene Kloster til det andet under denne Tid [4]). Men i Munkeliv skulde kun et fuldstændigt Kloster ombygges efter Birgittas Regel, i Maribo derimod alt bygges fra Grunden af. Følgen heraf blev, at Datteren Munkeliv blev før et fuldstændigt Birgittinerkloster (1434) end Moderen Maribo, hvor man endnu i 1446 ikke havde fuldendt Kirke- og Kloster-Bygningen [5]). Vi kunne saaledes sætte som fast, at Kong Erik af Pommern samtidigt forplantede Birgittinerordenen til Norge og til Danmark.

Om Maaden, hvorpaa Forandringen i Munkeliv foregik, findes ingen Underretning. Vi kunne dog af nogle Adkomstbreve og andre Optegnelser fra den Tid gjøre os et Begreb derom. Efterhaanden, som

[1]) Munkelivs Brevbog 42—25. Dette er det første Vidnesbyrd om Birgittinernes Myndighed i Munkeliv. Det usædvanlige Navn Hans Borqvard henleder Tanken paa en anseet Prestmunk i Vadstena Johannes Borqvardi, der blev munkviet 1428, og meget brugtes ved Klostres Anlæg og Visitation. Han blev 1443 Confessor generalis, men fratraadte allerede 1444 og gik til Naadendal Kloster i Finland, hvor han døde 1447. (Diar. Vadsten.)

[2]) Diar. Vadsten. 49. 53. 55. 56. 57.

[3]) Script. Rer. Dan. I. 194.

[4]) Broder Asmund f. Ex., der i 1416 kom til Maribo, kom 1430 hjem til Vadstena fra Norge efter 14 Aars Fravær, og en Søster Bótild var i 1416 sendt fra Munkeliv til Maribo. Diar. Vadst. 73. 90.

[5]) Daugaard, Danske Klostre, 319.

Planen til Klostrets Reform modnedes hos Biskop Aslak og Abbed Stein, modtoges Birgittinere i Munkeliv, først som Gjæster, senere som vordende Herrer. Mellem 1420 og 1426 nævnes Stein som Abbed og Johannes Ingeldssøn som Forstander[1]) i Munkeliv, og begge handlede samtidigt og i fuld Enighed i Klostrets Navn. Efter Steins Hjemkomst fra Rom (Høsten 1421) ere uden Tvivl Bygnings-Arbeiderne for Alvor begyndte af Birgittinerne, medens den gamle Abbed bragte Klostrets Jordebog og Hjemmelsbreve i Orden. Saaledes istandbragtes den oftnævnte Brevbog, der blev afsluttet 3die Juli 1427 af Peter Simonssøn, Kannik i Vexiø og pavelig-keiserlig Notar. Han indleder Brevbogen med den Erklæring, at de gudfrygtige og andægtige Mænd Confessor generalis og Brødre af St. Birgittas Orden i Munkeliv have fremlagt denne Bog, hvori Klostrets Pave- og Konge-Breve, ældre og nyere Kjøbebreve, Gavebreve, Skjøder o. s. v. ere indførte, samt et Skriin, hvori de originale, hele og uskadte, med Segl forsynede Breve rigtig fandtes, og af ham nu vare jævnførte med Afskrifterne o. s. v. Ved Siden af Brevbogen findes tillige en ligeledes 1427 forfattet alfabetisk Liste over de i samme omhandlede Eiendomme, men denne er neppe fuldstændig, indeholder ialfald betydeligt mindre Jordegods, end hvad der i den noget sildigere Jordebog er opført[2]). — Til de sidste Oplysninger, Brevbogen giver, hører den før omtalte Fru Margareta Eilifsdatters Afstaaelse 1424 af to Gaarde til Hr. Stein, Abbed i „St. Benedikts Kloster" i Munkeliv, ham og Klostret til evig Eie, for 14½ Pund engelsk, hun var det skyldig, samt for Huus og Bolig, hun der har havt[3]); samt Sigurd Sæbjørnsdatters Gavebrev af 8de Sept. 1426, hvori hun giver Munkelivs Forstander Hr. Hannes Gaarden Dal paa Stord[4]), Klostret til evig Eie, samt sig og Forældre til Sjælehjælp og Bønnehold.

---

[1]) Navnet „Forstander" bruges ikke i Birgittinerklostrene uden netop i et Klosters Stiftelses-Periode, førend Arbeidet var saavidt fremmet, at Birgittas Regel kunde efterleves. Da valgtes Confessor, og naar Søsterkonventet var i Stand, Abbedissen, som derpaa overtog den hele Bestyrelse. I Munkeliv var der altsaa en Birgittinernes Forstander 1420—1427, en Confessor 1427—1433, og endelig Abbedisse fra 1434.

[2]) Denne Jordebog er ligeledes udgivet af P. A. Munch bag i Brevbogen.

[3]) Munkelivs Brevbog 111—112. jfr. ovenfor S. 281 og Norsk Tidsskrift IV. 61. 66.

[4]) Munkelivs Brevbog 48—49. Andre Hjemmelsbreve fra den første Tid findes

Fra 1427 maa Munkeliv betragtes som et selvstændigt Birgittinerkloster med dobbelt Konvent; thi i Marts d. A. gav Thorkel Halgrimssøn med sin Hustrus Sigrid Halsdatters Samtykke Datteren Ragnhild ind i St. Birgittas Kloster i Munkeliv, som i Indtrædespenge fik en Tomt i Korskirkens Sogn i Bergen; og 15de August 1428 blev Hr. Arvid i Vadstena indviet til Munk i Brødrekonventet i Munkeliv [1]). — Imidlertid reiste der sig endnu engang en saa alvorlig Modstand mod Birgittinernes dobbelte Konventer, og saa almindelige Klager over disses hemmelige Omgang, at alt nær havde gaaet tilbage. De dobbelte Konventers Vanrygte havde givet Anledning til, at der i Italien ved denne Tid stiftedes Birgittinerklostre med enkelte Konventer (simplicia monasteria S. Birgittæ), og dette krævede indgribende Ændringer i Ordensregelen, hvilke nu Modstanderne forlangte. Vadstena med sin levende Tradition fra Birgitta modsatte sig naturligviis dette som et Livsspørgsmaal, og en Kardinal, hvem Paven overdrog at undersøge Sagen, indstevnede i Marts 1428 alle Birgittinerklostre med dobbelte Konventer (dupplicia) til at møde i Rom. Blandt disse anføres og Klostret i Bergen i Norge, hvis Tilværelse som selvstændigt Birgittinerkloster altsaa allerede vedkjendtes af Romerhoffet [2]). Vadstena blev saa alvorligt understøttet af Kong Erik og Nordens i Vordingborg i Juli 1434 samlede Biskopper, at Kirkemødet i Basel endelig gav efter og tillod Brødres og Søstres Samliv. Saaledes er det uden Tvivl gaaet til, at Vadstena-Diariet (S. 77) først regner Munkelivs Overgang til Birgittinerne fra Aaret 1434, skjønt Alt flere Aar forud var i Stand der. „I dette Aar“, siger Diariet, „begyndte Medlemmer af vor Orden at bebo (inhabitare) Munkelivs Kloster i Bergen i Norge, som før var af Benediktinerordenen“. Under dette Aar omtales derfor dette Kloster ogsaa først som Birgittinernes af de nyere Forfattere, der have omtalt denne Begivenhed. En Følge af, at St. Birgittas Orden nu var overført til Norge, blev naturligviis, at Aslak Bolt, der i 1428 var bleven Erkebiskop i Nidaros, paa et Kirkemøde i Oslo 20de Decbr. 1436 fastsatte, at St. Birgittas Helgendag skulde festligholdes sub festo

---

sammest. 121. 29—30. 74—75. Hertil hører og de ovenf. S. 280 omtalte Værnbreve af Kong Erik for St. Birgittas Orden i Munkeliv.

[1]) Munkelivs Brevbog 159—160. Diar. Vadst. 71.

[2]) Brudstykker af en Vadstena-Brevbog 4to. paa kgl. Bibl. i Stockholm. Jfr. ovenf. S. 62, hvor denne Stevning fra Rom og Diariets Omtale deraf er anført.

dupplici den 7de Oktober i alle Lande under Nidaros's Metropolitanhøihed [1]). I 1436 tillod Biskop Olaf af Bergen, paa Ansøgning af Konventet i Munkeliv, Lucie Jonsdatter, skjønt hun kun var 15 Aar gammel, og saaledes 3 Aar yngre end Regelen foreskrev, at optages som Nonne i Klostret, da hun havde nedlagt saamange Penge der, som denne hendes Brøde kunde bødes med i Romergaard [2]). Til Birgittinernes første Tid høre endelig og den oftere nævnte bergenske Raadmands Arvid Ingeldssøns Testamente af 4de Decbr. 1430, hvori han gav Munkeliv 4 Nobler og Anpart i en Fællesgave til flere af Bergens Kirker og Klostre [3]).

Neppe var Munkeliv saaledes kommen i fuld Stand, før der allerede blev Spørgsmaal om at bruge dets Brødre til Ordenens videre Forplantning. Da det paa et Møde i Telge 30te Aug. 1438 var bestemt, at et Birgittinerkloster skulde stiftes i Finland (i Raadendal, Vallis gratiæ), og Biskop Magnus af Aabo, den forhen norske Rigsraad, den høit agtede Hans Krøpelin m. Fl. havde faaet det Hverv at ordne denne Sag, skrev Biskoppen strax til Confessoren i Vadstena herom, og udbad sig Johan Djekn og Benedikt af Munkeliv til Finland, for at forestaa Bygningen. Men Confessoren afslog (14de Sept. s. A.) dette, fordi Johan var ukyndig i Klosterreglerne og Bygningskunsten, desuden endnu ikke Lem af Ordenen, og fordi begge vare hjemme i Munkeliv, som var Datter af Maribo og saaledes ei stod under Confessoren i Vadstena. Han tilraadede derfor at tage Brødre fra Vadstena, hvilket og skede [4]).

---

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 15. No. 28; udg. af B. C. Sandvig 1779, og atter optrykt i N. Dan. Mag. I. 42 ff. At Birgittas Datter Katharina, der ligeledes blev kanoniseret, fik sin Fest i Norge ligesom i Sverige (22de Marts), er neppe tvivlsomt, skjønt jeg Intet derom har fundet. Jfr. Troils Handlingar. II. 375.

[2]) Saaledes er uden Tvivl Meningen hos Huitfeld Folioudg. 796—797.

[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 14. No. 10. Schønings Anh. til Domk. Beskr. 8. Han havde, formodentlig efter sin Hustrus Ingerid Simonsdatters Død, givet sig i Provent hos Kannikerne i Nidaros, hvilke han ved et Tillæg til Testamentet af 1432 gav den Gaard i Bergen, som han havde bygget paa Munkelivs Tomt. Sammest. S. 10. Ovenfor S. 282.

[4]) C. M. Creutz, Birgittiner-Klostret i Nådendal, i „Suomi“ 1849. 212—213, efter Lagus, Handl. t. Uppl. i Finlands Kyrkohist. III. 38. Confessorens Udsagn, at Munkeliv ei stod under Vadstena, er vistnok en tom Udflugt; thi alle Birgittinerklostre skyldte dette og dets Abbedisse Lydighed.

Den Splid i det Indre og det Vanrygte i Folkemunde, som Birgittinerordenens hele Historie opviser, har og, i al Fald hvad Spliden angaar, snart naaet det norske Kloster. Skjønt de Munke i Vadstena, der have holdt Diariet vedlige, med største Forsigtighed og i de mildeste Udtryk have udladt sig om ubehagelige Tilfælde, naar de ikke kunde undlade at berøre dem, berettes allerede 20de Juli 1440, at da forlod Broder Johannes Hillebrandi Vadstena, for som Visitator at bringe Enighed tilveie mellem Brødrene og Søstrene i Munkeliv. Han opholdt sig næsten et Aar her, og kom St. Hansaften 1441 tilbage til Vadstena fra Munkeliv, „Alt vel der forrettet" [1]).

Denne Uenighed, som saa tidligt brød ud, var dog maaske en undskyldelig Følge af Mangel; thi Aarene 1436—1440 bragte mange Ulykker over Riget, især paa Grund af Kong Eriks slette Styrelse eller rettere fuldkomne Forsømmelse af alle Kongepligter. Søndenfjelds udbrøde to Oprør, Amund Sigurdssøn Bolts i 1436 og Halvard Graatops i 1438, Nordmændene feidede efter Kongens Bud paa Svenskerne, men bleve slagne; de pommerske Søstæder, som vilde hjælpe Kongen, plyndrede ogsaa norske Skibe, skjønt Norge stod paa Eriks Side. For at fuldende Ulykken laa i 1440 en hollandsk Flaade paa Norges Kyst, ligeledes udrustet for at hjælpe Kong Erik, og hindrede al Tilførsel af Korn fra Tydskland. „De vare idelig mange Steds under Landet og gjorde alle Dage ubodelig Skade med Rov, Brand og Dødsslag, som usigeligt er" [2]). For at afhjælpe Klostrets Nød sendte Abbedissen **Ragnhild Bergsdatter**, 21de Sept. 1440, en Udsending Laurents til Hedemarken og Oslo efter Korn. I Forbindelse hermed staa to udaterede Breve, der imidlertid tydelig angaa samme Person og Sag. Det første er til Rigets Drost, Hr. Sigurd Jonssøn. Da Gud har givet ham af sin Naade Magt og Vælde, hvoraf Nødlidende kunne vente Hjælp, henfly de til hans Herredom, og klage deres store Nød og Fattigdom, paa Grund af at ingen Tilførsel er kommen i Aar til Bergen som ellers, og de **have ingen Kornrente under Klostret**, saa de nu ingen Bjærgning have. Denne store Nød tvinger dem til at løbe og søge Brødet langt borte fra, og de sende derfor deres Bud Laurents til Oslo Bispedømme med Bøn om, at Drosten vil hjælpe ham til at faa kjøbt eller skjænket Korn til Livsophold, — en Gunst de gjerne ville forskylde,

[1]) Diar. Vadst. 84. 86.

[2]) Norges Rigsraads Klage af 20de Aug. 1440 i Jahns Unionshist. 518—519.

og som Gud, Maria og Birgitta skulle lønne Drotseten for. — Det tredie Brev, der tillige mangler Udskrift, men rimeligviis er til Hamars Biskop, angiver tydeligere Aarsagen til Mangelen: „Paa Grund af den Fattigdom og haarde Tid her i Bergen, for den store Ufred i Søen er, saa her ikke kommer Tilførsel fra Stæderne (ɔ: Hansestæderne), som før var sædvanligt, kunne vi ikke her faa kjøbt til Bjærgning." De bede derfor hans „faderlige Naade" (altsaa en Biskop) at sælge dem Tienden af nogle Kirkesogne, og lade det føre til Oslo, og hvad de ei strax kunne betale, ville de siden med Tak sende. De bede og, at hans Naade vil udgive sine Breve til Presteskabet, at Klostret kan faa nogen Almisse ind, helst i Korn [1]).

Med den almindelige Ufred i og udenfor Riget tiltog naturligviis de hanseatiske Kjøbmænds Voldsomhed og Ringeagt for Landets Love. Raadet og Menigheden i Bergen klagede for Rigsforstanderen Sigurd Jonssøn, som lovede at hjælpe derpaa ved et Rigsmøde i Bergen 1441, men som blev udsat paa Grund af de paafølgende Underhandlinger med Sverige og Danmark om Kong Christoffers Valg; de gjentoge sin Klage i 1442 for Kong Christoffer; men der skulde alvorligere Midler til, som ikke stode til Raadighed. Tydskerne paa Bryggen myrdede, plyndrede og fore frem efter egen Lyst uden Hinder [2]). Selv de helligste Steder afholdt dem ikke. Om Sommeren 1447 brøde de med væbnet Haand ind i Munkelivs Klosterkirke og udreve deraf to af Høvedsmandens paa Bergens Kongsgaard, Hr. Olaf Nilssøns Tjenere, og myrdede den ene af dem. Vel bandsatte Biskop Olaf af Bergen 21de August 1447 disse Ugjerningsmænd og Enhver, der havde staaet eller stod dem bi med Raad og Daad [3]); men han havde neppe Magt til at sætte den kirkelige Straf i tilbørlig Udøvelse, idetmindste afskræckedes Tydskerne ikke derved.

---

[1]) (Troils) Handlingar IV. 370—372, efter den ovenfor omtalte Codex Upsal. No. 6 4to. p. 88. Brevet synes at være til Hamars Biskop, deels paa Grund af Titulaturen, deels fordi Abbedissen beder, at Kornet maa blive sendt til Oslo, der gjør det usandsynligt, at dettes Biskop er meent. Desuden skulde Overbringeren ifølge det andet Brev besøge Hedemarken, og Biskoppen i Bergen paa den Tid, Olaf, Klostrets Patron, havde før været Kannik i Hamar og Sognepræst paa Gran.

[2]) Svensens Samlinger. II. II. 71—78.

[3]) Barth. IV. 403—405. 559—561. Dipl. Norv. I. No. 801. Dette Indbrud i Munkeliv var Forspillet til den langt blodigere Scene i 1455, og foran-

Imidlertid gik det endnu værre til i Klostrets Indre. En Broder Gudbrand ankom om Sommeren 1449 til Vadstena, og berettede, at Munkelivs Prælat (d. e. selve Confessoren) Ingemund havde ihjelslaaet en af Munkene, Broder Olaf, og Gudbrand forsikrede, at Klostret sandsynlig vilde blive forladt, hvis det ikke hurtig fik Hjælp ved Brødre fra Sverige. Hertil sigter vistnok et udateret Brev fra Biskop Olaf af Bergen, oversendt med en Broder fra Munkeliv, hvori han melder Abbedissen og Confessoren i Vadstena Kloster, at Tilstanden i Munkeliv, især i Brødrekonventet, er i høi Grad sørgelig, hvilket Overbringeren, der affendtes efter begge Konventers Ønske, naar han alvorlig paalægges at tale, vil udførlig kunne fremstille, da Biskoppen nødig vil føre det i Pennen. Men han tør ikke fortie, at Klostret paa Grund af nogle af Brødrenes grove og uhørte Udskeielser i den Grad er udskreget og vanrygtet blandt Folk, at man maa befrygte, at det hellige Sted ganske forlades, dersom der ikke hurtig hjælpes derpaa. Han raader derfor og beder indstændig, at 3 eller 4 i Regelen kyndige, fredsommelige, forstandige og fromme Brødre snarest muligt maa sendes til Bergen til Klostrets Reform, at de ved Hjælp af nogle brave Munke, som endnu ere der, kan bringe Lydighed tilbage og ganske udslette det Indtryk, Regelens ugudelige Overtrædere have gjort, ligesom Biskoppen lover selv at gjøre Alt, for at fremme det Gode [1]).

Uden Tvivl som Svar herpaa tilskrev Abbedissen i Vadstena Bergens Biskop et ligeledes udateret Brev [2]), hvori hun først takker for den Yndest, han hidtil har viist Ordenen og Munkeliv, og beklager høilig,

---

ledigєt som denne af Tydskernes Had til Hr. Olaf Nilssøn. Jfr. Werlauffs 2den Afhandling i Skand. Literat. Selsk. Skrifter XVI. 91 ff., hvor man blandt Andet S. 95 seer, at der i dette Aar er ført Klage over Hr. Olaf af Raadet i Lybek for Kong Christoffer, hvilket ligeledes omtales hos Detmar (Grautoff II. 105), ligesom der i Varia Huitfeld. (Arn. Magn. 22. b. fol.) findes et Vidnesbyrd, uden Tvivl fra dette Aar, om at Oldermanden paa Bryggen havde væbnet alle Tydskere, og da han herfor tiltaltes af Kongens Lensherre Olaf Nilssøn, som sædvanlig henskjød sin Sag under Kongen og de tydske Stæder, uagtet de Tydske paa Bryggen vare forpligtede til at svare for norsk Domstol.

[1]) Afskrift af Arne Magnussøn, der opgiver, at Diplomet var skrevet med samme Haand, som de i Barth. IV. indførte Breve fra Biskop Olaf. Arne henfører det til 1444, men 1449 bliver rimeligere.

[2]) Afskrift i Langebeks Diplomatarium. Jeg har ikke fundet dette Brev blandt Arnes Apographa.

hvad man har maattet erfare om Tilstanden og Manddrabet der. Vel gives der Forbrydelser, som den verdslige Arm maa straffe, fordi Kirkens Vaaben ei forslaar, men da Biskoppen, ifølge Birgittinernes Regel og Pavens Bemyndigelse, har fuld kanonisk Ret over Klostret i den omskrevne Sag (hvis Gjenstand ikke udtrykkelig nævnes), opfordres han til at straffe Forbryderne, ikke med borgerlig Død, som de havde fortjent, ei heller med Udstødelse af Ordenen, men med evigt Fængsel, efter Benedikts og Bernhards Ordensregler, da Birgittas Intet har om et sligt Tilfælde, hvis Mulighed hun ei havde tænkt sig. Efter at have viist, at en Indberetning til Paven om Sagen ikke er fornøden, fornyes Bønnerne om at tage alvorlig fat, og loves Ordenens Bistand til Alt, hvad Biskoppen til den Ende finder nødvendigt, da dens eget Vel stærkt opfordrer dertil paa Grund af al den Modvillie, den har været udsat for baade i Rom, Kostnitz og Basel. Biskoppen vil faa evig Løn for hvad han gjør til Klostrets Bedste. Hertil er føiet en Erklæring fra Magnus Unessøn [1]), Confessor i Vadstena, at et saadant Brev i forrige Aar er sendt til Bergens Biskop, med Anmodning til Enhver, dette meddeles, om at bistaa Overbringerne i Udførelsen af deres Hverv i Munkeliv. — Disse Anbefalingsbreve ere da efter al Rimelighed medgivne de to Prestmunke, Olaus Petri og Clemens, samt en Lægbroder Jaspar Theutonicus, der affendtes fra Vadstena 3die Juli 1450, for at reformere saavel Klostret som Beboerne. Men Reformerne i Birgittinerklostrene gik ikke hurtigt fra Haanden; endnu 2 Aar derefter opholdt disse Vadstenamunke sig der, og 16de August 1452 døde Formanden Olaus Petri under sine Arbeider for Klostertugten i Munkeliv. Han roses som en flittig Afskriver, god Sanger og Lærer samt Overholder af Regelen [2]).

Desuagtet nød Klostret fremdeles tilsyneladende udvortes Anseelse. 9de Oktbr. 1453 kundgjorde Kong Christiern I under sit Ophold i Bergen, at Hr. Hans Kruchow, Ridder og Norges Riges Raad, der

---

[1]) Magnus Unonis var Confessor i Vadstena fra 29de Mai 1444 til Vaaren 1452, da han efter kgl. Ordre resignerede, men valgtes atter senere, resignerede paany frivillig i Advent 1455, og døde i August 1470. Biskop Olaf maa være død i Slutningen af 1449 eller Begyndelsen af 1450, og det er vel Efterretningen herom, der har foranlediget Confessorens Tillægsskrivelse.

[2]) Diar. Vadst. 101. 104. Foruden Afskrifter af forskjellige Bøger for Choret, udarbeidede har Declarationes articulorum de relevationibus extractorum; altsaa en Slags Kommentar til St. Birgittas Aabenbarelser.

troligen havde tjent Kongen og Riget alle sine Dage, agter nu for sin Sjæls Bestandelse at blive hos Munkeliv Kloster og har givet Klostret alt sit Gods i Norge, løst og fast. Idet Kongen derfor paa hans Begjæring stadfæster denne Gave, under Kongen ham desuden Frihed hjemme at sidde og fri at være for al kongelig Tyngsel, Udbud eller anden Tjeneste, uden forsaavidt Kongen maatte tiltrænge hans Raad i Bergen eller andensteds, hvortil han bekvemmelig kunde komme. Sunnfjord Len, som han nu har, skal han fremdeles beholde for Livstid, og Munkeliv nyde i 10 Aar efter hans Død med al kongelig Rente uden Regnskab, Gud til Ære, Kongen og Dronning Dorothea samt deres to Børn, Arvinger og Forældre til gudelig Amindelse[1]).

Hensigten med Kongens Ophold i Bergen i dette Aar var for en Deel at undersøge og om muligt bilægge de Stridigheder, som længe havde fundet Sted mellem Høvedsmanden i Bergen, Rigsraaden Hr. Olaf Nilsson af Talgø, og de tydske Kjøbmænd paa Bryggen, der førte idelige Klager over ham. Denne voldsomme Høvding laa nemlig med sin Broder Hr. Peter Nilssøn i aaben Kamp med Hanseaterne, og ved det Forlig, som Kongen fik istandbragt i Prædikebrødrenes Kloster i Bergen kort efter Mikkelsdag 1453, blev Lenet frataget Hr. Olaf og overdraget Magnus Green. Men da Olaf i 1455 havde benyttet sig af Kongens Ophold i Slesvig til at bemægtige sig Elfsborg Slot, og derfra, som det synes, underholdt Forbindelser med Kongens Fiender i Sverige, maatte Christiern, for at fjerne ham fra dette farlige Punkt, nødtvungen gaa ind paa hans Fordring at faa Bergens Kongsgaard tilbage[2]). Imidlertid fik Kongen samtidig hermed det norske Rigsraad

---

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 25. No. 15 b. Trykt i 1ste Udg. S. 751—752. Af Udtrykkene i dette Brev er det iøvrigt klart, at Hr. Hans Kruchow ikke er bleven virkelig Munk, i hvilket Tilfælde Klausuren ikke kunde tilladt ham at blive staaende i Rigsraadet, eller Ordensregelen iøvrigt at nyde et verdsligt Len, men at han har ladet sig optage som frater ab extra, uden hverken at opholde sig i Klostret eller aflade fra verdslige Sysler.

[2]) Sagen er vidløftig fortalt af Werlauff, anf. Sted S. 91—120, men han feiler, naar han efter lybske Kilder antager, at Hr. Olaf ikke efter Løfte har indfundet sig i Bergen 1453. Brevet ovenfor af 9de Oktbr. viser, at baade han og Broderen da vare hos Kongen i Bergen. Detmars Fortsætter (II. 160) siger og, at han kun tog sin Tilflugt til et Kloster (nærmest Utstein eller Halsnø), indtil han havde faaet Kongens frie Leide. Begivenhederne 1455 ere udførlig fortalte af Detmars Fortsætter II. 178—180. Han har noget Nyt, som her er benyttet.

til for Norges Vedkommende at bekræfte den nys forud sluttede Traktat i Haderslev med Hansestæderne, i hvilken blandt Andet under Livsstraf Søkrig forbødes mellem Hanseaterne og Nordmændene. Med denne Traktat [1]) drog Lybeks Sendebud til Bergen for at bekjendtgjøre Indholden, men samtidig hermed skal Brødrene Hr. Olaf og Hr. Peter have angrebet 3 tydske Skibe, ved hvilken Leilighed Hr. Peters Søn blev skudt. Da nu de tydske Kjøbmænd i Bergen erfarede dette Brud paa Traktaten [2]), og at Hr. Olaf var kommen med sine Tilhængere til Bergen for at fratage Hr. Magnus Green Befalingen over Slottet, hvortil han endog skal have bedet Tydskerne selv om Bistand [3]), forenede de sig med de tydske Sømænd, som da fandtes i Bergen, for at slaa ham ihjel. Da de med Magt bragte Hr. Olafs Skib ind til Bryggen, og lossede Ladningen af 10,000 Marks Værdi, toge Brødrene med deres Venner og Folk, forfulgte af Tydskerne, sin Tilflugt til Munkelivs Kloster, hvorhen ogsaa Biskop Thorlak, efter forgjæves at have prøvet Mægling, begav sig med to Kanniker og mange Tjenere, for at dele Skjebne med sine Venner. Men hverken Munkelivs stærke Bygningsmaade og til Forsvar tjenlige Beliggenhed eller Stedets Hellighed afskrækkede Hanseaterne, der vel og fandt, at de havde gaaet for vidt til nu at trække sig tilbage. Klostret blev omringet, og Nordmændene beredte sig til Forsvar fra Taarnet. St. Egidii Dag, 1ste Sept. 1455, stormede 2000 væbnede Mænd Kirken, sprængte Porten og trængte ind i Klostret, hvor de myrdede Biskoppen for Alteret med Kanniker og Folk, Hr. Peter, dennes 2 Sønner og Hr. Olafs ældste Søn Nils, i Alt 60 Mænd. Da de ikke strax fandt Hovedgjenstanden for deres Had, Hr. Olaf Nilssøn selv, der havde forskandset sig i Taarntrappen, lagde de Ild omkring Taarnet, og tvang ham Dagen efter til at gaa ud, lode ham i Hast skrifte, sloge ham saa ihjel og hug ham i Stykker. Ilden havde imidlertig grebet om sig, og lagde saavel Kirken som Klostret i

[1]) Willebrandt Hans. Chronik III. 61—64. Forliget var, ifølge Detmar og Lybeks Sendebuds, Godeke Vormesters Erklæring, mange norske Rigsraader imod. Afskrift i Lybeks Archiv. Nor III. 3. 53—55.

[2]) I sit nedenanførte Klagebrev forsikrer Fru Elisa, Hr. Olafs Enke, at han efter Forliget 1453 hverken selv eller ved Nogen af Sine havde tilføiet Tydskerne den ringeste Uret.

[3]) Detmar II. 179. Dette stemmer forsaavidt med Enkens Beretning af 1455 og Sønnens af 1477, som de sige, at Tydskerne først modtoge ham venligt, og indbøde ham til en fredelig Samtale paa Jonsvolden.

Aske [1]). Tydskerne forfaldt naturligviis herved i Kirkens Band, som de tildeels udsonede ved Bøder og Valfalter til Rom eller Lybek, hvis Biskop Arnt Westfal af Paven fik Myndighed at paadømme Sagen; men Mange var der og, siger den samtidige lybske Chronist, som ingen Absolution søgte, men syntes, at de havde gjort en god Gjerning [2]).

Om Birgittinernes Skjebne under disse Uroligheder tales derimod saagodtsom ikke. Sønnen (Axel Olafssøn) beretter i 1477, at nogle Jomfruer indebrændte i Klostret, og i en Traktat med Lybek af 18de Juni 1506, hvori denne gamle Sag atter oprippes, fortælles, at Nonner bleve med Vold overfaldne [3]). Men i alle Tilfælde er det klart, at en saadan fuldkommen Ødelæggelse af deres Kloster maa have tvunget Konventerne til at søge et midlertidigt Ly andensteds, og da man finder, at Nonneseter i Bergen nogen Tid derefter var ledigt og dets Eiendomme i Munkelivs Værge, feiler man neppe ved at antage, at Birgittinernes Søsterkonvent for det første har taget Bopæl der. Men for Brødrene var her ingen Plads, og om de end i Begyndelsen fandt Tilhold i de andre Munkeklostre i Bergen, kunde dog en saadan Splittelse ikke være til Ordenens Gavn eller efter dens Medlemmers Ønske, og det saameget mindre, som Birgittinerne fra Førstningen af vare misundte og forhadte af de andre Munke. Tydskerne bleve, som naturligt var, dømte til at opbygge saavel Kirken som Klostret paa egen Bekostning, men det var i hine lovløse Tider vist ikke let at tvinge disse overmodige Kjøbmænd til at gjøre Fortgang med Arbeidet, og det saameget mindre, som man tydelig sporer, at Kong Christiern selv i Hjertet glædede sig over deres Voldsgjerning, da han derved blev en farlig, fiendtligsindet Høvding kvit [4]). Det maatte saaledes ligge i Birgittinernes Interesse at skaffe sig et andet Kloster, hvor de imidlertid kunde iagttage Regelen, men nogle Aar maa dog være forløbne, inden de kom til at forlade Bergen; thi i Aarene 1457 og 1458 opholdt de sig endnu der.

[1]) Saa at der ei staar „en Stikke" igjen, skriver Fru Elise i sin Klage til Raadet i Lybek. Dipl. Norv. III. No. 830. I Enkelthederne afviger hun lidt fra Detmar, men her er ikke Stedet til at gaa ind paa disse.

[2]) Detmar II. 180. Werlauff anf. St. 104—105. Oldermanden paa Bryggen berettede og 29de Septbr. Sagen ganske lakonisk til Raadet i Lybek. Dipl. Norv. III. No. 829.

[3]) Recessus Hansæ vol. IV. og 86 i Wismars Archiv.

[4]) „Kongen brød sig ikke stort derom, da det var ham kjært, at Hr. Olaf var ihjelslagen, da han var ham imod og havde gjort ham Fortræd med Elfs-

Den 18de Decbr. 1457 ankom saaledes Munkelivs Confessor Vilhelm med en Broder til Vadstena, hvor han oppebiede Kongens Ankomst did (16de Januar 1458)[1]), og 26de Marts 1458 leiede Abbedissen Ragnhild Bergsdatter og begge Konventer en Søtomt paa Stranden til den tydske Kjøbmand Gereke van Mølnen og udstedte Brevet fra Munkeliv Kloster[2]).

Man har ingen Kundskab om de Forhandlinger, som skaffede Birgittinerne et midlertidigt Ophold andensteds; men de maa have medtaget Tid, da mange Forberedelser og Manges Samtykke dertil udfordredes. Vi vide kun, at man nogle Aar efter Branden finder Birgittinerne i Hovedøens Cistercienserkloster ved Oslo, og paa samme Tid Cisterciensere i Munkeliv. Heraf sluttes, at det har lykkes Munkeliv at udvirke Citeaux's General-Abbeds og Pavens Samtykke til, at Hovedøens Kloster midlertidig indrømmedes Birgittinerne, og at det er blevet overdraget Cistercienserne i Hovedøen, hvis Klausur ikke var streng, og som derfor bedre end hine kunde bo udenfor sit Kloster, at opbygge det nedbrændte Munkeliv. Vi antage fremdeles, at et saadant Klosterbytte har været Confessoren Vilhelms Ærende hos Kongen i Vadstena 1458, hvor Norges Rigsraad kort efter samledes, og at dette med Kongen har samtykket heri, at man derefter har underhandlet med Hovedøens Cisterciensere, og efterat have faaet disses Samtykke udvirket Bifald i Citeaux og Rom. I ethvert Tilfælde er Translokationen utvivlsom, skjønt Tiden ei nøiagtig kan bestemmes. Man finder sidste Gang Birgittinere i Munkeliv i Marts 1458, og Cisterciensere i Hovedøen i

---

borg Slot." Detmar II. 180. I 1469 eftergav ogsaa Kong Christian paa Lybeks og Hamburgs Forbøn de tydske Kjøbmænd den Skyld og Straf, de ved Mordet paa Biskoppen, Lensherren m. Fl. samt for Branden havde fortjent. (Willebrandt III. 81). Mordbranden omtales ogsaa i Kong Hans's Haandfæstning af 1483 (Saml. t. N. F. Hist. IV. 360), og endnu i Christian IIs Tid var Sagen ikke endelig opgjort.

[1]) Diar. Vadst. 113. 114. Mærkeligt nok omtales Munkelivs fuldkomne Ødelæggelse aldeles ikke i Diariet, hvilket nævner Confessorens Ankomst derfra, som om aldeles Intet var i Veien. At Konventet i Munkeliv ogsaa paa denne Tid nogenlunde maa have været i Orden, indlyser deraf, at en Broder Svend fra Marienvold Birgittinerkloster ved Lybek, som ønskede Optagelse i Vadstena, henvistes til Munkeliv, men betænkte sig. (ibid. 115).

[2]) Dipl. Norv. II. No. 825. Confessoren nævnes ikke; han var nemlig da i Sverige. Iøvrigt er maaske Brevet ikke udstedt i selve Munkeliv, men kun for Formens Skyld dateret derfra.

1460; men Efterretningerne fra denne Tid ere saa sparsomme, at begge Ordener gjerne kan have været der noget længere, og dette er ogsaa det rimeligste. I 1468 var derimod Omflytningen foregaaet; thi da vare Birgittinerne bosatte paa Hovedøen (se dette Kloster).

Om Cisterciensernes Ophold i Munkeliv har man kun en eneste Efterretning, hentet fra et Brev af 1476 til Kong Henrik af England fra 4 norske Rigsraader i Bergen, Biskop Hans (Teiste), Provst Thorstein, Hr. Jon Smør og Paulus abbas in monte s. Michaelis, Cisterciensis ordinis [1]). At Munkeliv hermed menes, er utvivlsomt, og da vi nu i 1483 gjenfinde Paul som Cistercienserabbed i Hovedøen, er det klart, at han med sit Konvent midlertidigt har opholdt sig i Munkeliv, hvor Branden rimeligviis havde levnet dem fornødent Huusrum. Hvad der iøvrigt kan have foranlediget, at et saa fjerntliggende Kloster som Hovedøen valgtes til midlertidigt Opholdssted for Birgittinerne, istedetfor det nærliggende Cistercienserkloster i Lyse eller et andet Kloster i Bergens Stift, derom haves ingen Antydning, saa ikke engang nogen rimelig Gjetning kan opstilles. Andre bestemte Vidnesbyrd om Cisterciensernes Ophold i Munkeliv haves forøvrigt ikke, men sandsynligt maa man rettest til denne Tid (ved 1470) henføre et udateret Brev, hvori Broder Thorger, Abbed i Munkeliv, sælger Lafrens Kocks Gaard, der var givet Klostret, til Peter Mikkelssøn [2]).

Birgittinernes Tilbageflytning fra Hovedøen til Munkeliv maa være foregaaet mellem 1478 i Januar og 1479 i Sept.; thi 12te Januar 1478 vare de endnu i Hovedøen, men 1ste Oktbr. 1479 udstedte Hans

---

[1]) Thorkelin Analecta 146—149. I Fortalen retter Thorkelin Aaret 1476 til 1486, fordi Henrik nævnes som Konge i England; men Thorkelins Kilde, Barth. IV. 598, har Aaret 1476, og 1486 er i alle Fald urigtigt; thi da var Jon Smør forlængst død (Saml. III. 605. IV. 593). Da Hans Teiste blev Biskop i Bergen 20de Juni 1474 (Barth. IV. 410), og Jon Smør druknede i 1483, maa Brevet falde mellem disse Aar, i hvilke ligeledes Thorstein var Magister Capellarum, og følgelig maa den engelske Konges Navn være feilskrevet, da Edvard IV af York var Englands Konge fra 4de Marts 1461 til 9de April 1483, medens Henrik VI allerede døde i Tower 1471, og Henrik VII først blev Konge 1485. Brevets rette Datering er iøvrigt her ligegyldig, naar det blot er godtgjort, at den maa falde i en Tid, da Birgittinerne vare i Hovedø, og en Abbed i Munkeliv altsaa mulig.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 50. No. 18. Sandvig henfører i sit Katalog over Arnamagnæana dette Brev til 1500 omtrent; men da vare Birgittinerne atter i Munkeliv, og Abbed Thorger faar derfor rettest Plads som Abbed Paals Formand.

Peterssøn Lagmand i Bergen, Amund Koggenagle [1]) og Henning Michielssøn, Raadmænd sammesteds, i Søstrenes Taleport i Munkeliv en Vidisse af et Birgittinerne i Hovedøen vedkommende Brev af 1473 [2]). — 1480 udstedte Elsebe Egardsdatter, Abbedisse, og Broder Ketil Beinktssøn, Confessor generalis (hvilke begge forekomme i samme Stilling 1478 i Hovedø Kloster), med alle Søstre og Brødre i Munkeliv et Vidnesbyrd om, at de have optaget ærlig Mand Thorleif Bjørnssøn, som 1481 forlenedes med Island, i deres fuldkomne Broderskab, paa Grund af den Kjærlighed, Tillid, Trøst og gudelige Begjæring, han havde til Ordenens Patron Fru St. Birgitta. Han skulde derfor blive deelagtig i alle Klostrets gode Gjerninger. „Gud gjøre ham naadigen deelagtig i dette Samfunds Fordele, naar han meest trænger dertil" [3]).

10de Novbr. 1483 udstedte Birgitta Olreksdatter, fordum Abbedisse i Hovedøen, og Ketil Beinktssøn, fordum Confessor sammesteds, et i Hovedøens Historie nærmere omtalt Brev om Birgittinernes Ret til en Gaard i Aremark, skjænket dem under Opholdet i Hovedøen [4]). Da den ovennævnte Elsebe var Abbedisse i Hovedø 1478 og i Munkeliv 1480, maa den her nævnte Birgitta enten have nedlagt eller være bleven afsat fra Abbedisse-Værdigheden, før Tilbageflytningen til Bergen, medens Confessoren derimod er vedbleven. — Den samme „hæderlige Fader i Gud" Confessor Ketil Beinktssøn sluttede 16de Juni 1484 i Brødrenes Taleport i Munkeliv et Forlig med Arvingerne efter Jon Gudmundssøn angaaende den Arvelod, som tilkom Søster Katarina Mikkelsdatter af Nonneseter Kloster, hvis Eiendomme Munkeliv nu havde i Værge [5]). Ved denne Tid maa altsaa Cistercienserinderne være udjagede af Nonneseter, hvis Gods tildeels anvendtes til at ophjælpe Birgittinerne i Munkeliv [6]).

---

[1]) Denne Amund Thorleifssøn Koggenagle nævnes og i Registret til Munkeliv Brevbog S. 182, hvor der berettes, at han 1483 gav Gaarden Mykletun i Dal strax ved Prestegaarden til Klostret.

[2]) Orig. i norske Rigsarchiv. Trykt i 1ste Udg. S. 747—748.

[3]) Hist. eccl. Isl. IV. 172. Dette er saaledes Formularen for Optagelsen af en Broder ab extra. — 16de Juni 1481 bortbygslede de Samme en Tomt i Arvidsgaarden i Bergen. (Geheimearch.)

[4]) Trykt i 1ste Udg. af dette Skrift S. 749—750.

[5]) Dipl. Norv. II. No. 928.

[6]) Saml. t. N. F. Hist. VI. 21. Diplom af 1507 paa Lungegaarden i Bergen. Det sidste viser tydeligt, at Munkeliv har erholdt alt Nonneseters Gods med

I 1487 udskrev Wilhelm, Biskop af Eichstädt, ifølge Commissorium af Pave Innocents VIII, et almindeligt Generalkapittel for Birgittinerordenen, som skulde begynde mod Enden af August samme Aar i Ordenens Kloster Gnadenberg (Mons gratiæ) i Overpfalz. Fra hvert Kloster skulde to af de bedste og dygtigste Munke afgive Møde, og de, der udebleve, skulde belægges med Exkommunikation. Desuagtet nævnes Ingen fra Munkeliv, og Udeblivelsen er ikke berørt i det angaaende Kapitlets Forhandlinger udstedte Dokument, hvori forøvrigt samtlige Mødende opregnes, og for to Udeblevne gyldige Aarsager anføres [1]). De i Gnadenberg vedtagne Bestemmelser, for at modarbeide de indsnegne Uordener, maa dog i alle Tilfælde ogsaa være Munkeliv meddeelte [2]).

Forøvrigt ere Efterretningerne om Munkeliv efter Branden 1455 i høi Grad ufuldstændige og usammenhængende. En Konvers i Vadstena, Johannes Skrifvare, forlod i Februar 1479 hemmelig Klostret, og lod sin Ordensdragt igjen der. Efter nogle Aars Omflakning kom han til Munkeliv, og blev der antagen som Prestmunk, recepto habitu [3]). Gnadenberg-Kapitlet havde blandt Andet skærpet Bestemmelserne om Visitats fra Moderklostret [4]), og 13de August 1489 udsendtes fra Vadstena to Brødre, Birger Jonssøn og Michael Nilssøn, til Munkeliv. Den første vendte strax tilbage, men den anden forblev der næ-

---

Undtagelse af de i en vedføiet Fortegnelse udtrykkelig St. Antonsbrødrene forbeholdte Eiendomme. (Se Nonneseter i Bergen).

[1]) Nettelbla Birgittiner-Klöster. S. 162—184.

[2]) Man finder ei heller, at nogen Udsending fra Munkeliv har afgivet Møde ved Birgittinernes Generalkapittel i Marienforst ved Kölln 1516. (Troils Handlingar V. 327).

[3]) Diar. Vadst. p. 141. At man der trængte til Brødre, vises nedenfor, ligesom Munkelivs Forfald ogsaa antydes derved, at en norsk Pige Dorothea efter Erkebiskop Gautes og Bergens Biskops Bøn i 1492 viedes til Nonne i Vadstena. Hun maa være den Søster Dorothea Nicolai Norcha (ɔ: Norska), som efter 23 Aars Profession døde i Vadstena 9de Nov. 1515 med det Skudsmaal af Diariets Forfatter, at hun havde stor Devotion for Treenigheden.

[4]) Den 21de Oktbr. 1506 tilskrev en i Vadstenas og Birgittinernes Historie mærkelig Munk, Peter Ingemarssøn, da Forstander for St. Birgittas Huus i Rom, Abbedissen i Vadstena, og indskærpede Filialklostrenes Visitation, der fremdeles forsømtes. Han vælter det aandelige Ansvar for Tilsidesættelsen heraf paa Vadstena, hvis Confessor han truer med Paamindelse af Paven. Troils Handlingar V. 314 ff.

sten 2½ Aar, indtil han fik skriftlig Befaling at komme hjem igjen[1]. — Den 5te Febr. 1495 fæstede Birgitta Olreksdatter, Abbedisse i Munkeliv (en Værdighed, hun altsaa erholdt ved Elsebe Egardsdatters Afgang), og Broder Lafrans Olafssøn, Confessor generalis, en Tomt i Bergen til 3 Borgere der[2].

Denne Confessor Lafrans paadrog Klostret Uvillie udenfra og Misnøie indenfra, saa at dets Konventer endog truedes med Opløsning. Dette paastaaes i det Mindste i et Brev af 1ste Januar 1496 fra Bergens Lagmand Erland Anderssøn og Raadmændene sammesteds, hvori de tilmelde Vadstenas Abbedisse, Confessor og Konvent, at det staar meget slet til med Ordenens Kloster Munkeliv, fordi det mangler en god Mand til Confessor. Det er nødvendigt, at der sendes en brav Mand did, som vil Klostrets Bedste, og som forstaar at holde Birgittas Regel ved Magt; ellers er det at frygte, at Brødrene ville fare derfra, de Svenske til Sverige og de Danske til Danmark igjen; thi det gaar ikke nu som i Broder Ketils Tid. Abbedissen, som meest skulde raade, har nu mindst at sige. Confessor Lafrans tager til sig de til Klostret i Testamenter skjænkede Gaver, og giver Abbedissen hvad ham lyster. Ifjor sendtes to Brødre til Nordland for at oppebære Klostrets Indtægt deraf, og da Fisken kom til Bergen, vilde Abbedissen og Klostrets Kjøbmand modtage den for 500 Gylden, men fik Intet. Hvad Lafrans gjorde deraf, veed han selv bedst. Ligesaa bemægtigede han sig den Fisk, Nordfarerne i Høst havde givet Konventerne til Kost. Dette stemmer ikke med Regelen, og Overbringeren af Brevet, Halvard, vil iøvrigt mundtlig berette, hvad der ei gaar an at skrive[3].

Det synes, som om denne Klage har foranlediget nærmere Undersøgelser fra Vadstena. Man har nemlig et, desværre ufuldendt og udateret, Brev fra Vadstenas Abbedisse til Bergens Biskop (Hans Teiste), hvori han takkes for al sin Omhu for Ordenen. Confessoren Lafrans

---

[1]) Diar. Vadst. p. 150.

[2]) Diplom i Bergens Museum. Begge Konventers Segl vedhænge endnu i grønt Vox. Søstrenes Segl er ovalt, fremstillende St. Birgitta med sine Relevationer i Haanden, og af Omskriften kan kun læses - - - - conventus - - - - Munkaliif. Brødrekonventets Segl er rundt, firdeelt med et Kors og med Omskrift: S. confessoris generalis monasterii Munkaliif. Disse Segl ere mindre end de ved Brevet af 1478 (se Hovedø), hvilke tillige ere smukkere.

[3]) Afskrift i danske Geheimearchiv efter Ørnhjelms Dipl. X. 1047.

Olafssøn har bragt Biskoppens og Munkelivs Konvents Breve, hvoraf Abbedissen seer, at han før sin Afreise i Henhold til Ordensregelen er bleven forhørt, men at han ei er bleven overbeviist om eller har tilstaaet Noget, der kunde paaføre ham Straf eller Afsættelse. Vadstenas Abbedisse har ved Undersøgelsen af hans Sag brugt den Fremgangsmaade, Biskoppen (i Linkøping) anvender ved sin Visitats af Klostret, da han først modtager Brødrenes og Søstrenes Klagemaal skriftlig, og 2 eller 3 Dage senere efter endt Visitats forelægger Confessoren dem punktviis, og paalægger Abbedissen og Confessoren at rette Feilene hos sig selv og sine Undergivne. En saadan Forsikring havde Broder Lafrans nu udstedt under sin Haand, men tilføiet, at han uden Biskoppens Raad og Bistand ikke troede sig i Stand til at naa det ønskede Maal, især i to Henseender. For det Første maatte Lemmernes Antal i Munkeliv fastsættes efter Indtægtens Størrelse, og paa Opfordring erklærede han, at denne i gode og onde Aar efter hans Skjøn kun var tilstrækkelig til 30 Personer, hvad Mad og Drikke angaar, og da det paa Gnadenbergs Generalkapittel var bestemt og af Pave Innocents VIII samtykket, at intet nyt Kloster maatte stiftes eller Konventer indføres, medmindre man havde tilstrækkelig Underholdning for 32 Personer, nemlig 20 Søstre og 12 Brødre, hvoraf 8 Prester og 4 Lægbrødre, saa er det Abbedissens Ønske, at dette Tal i Munkeliv ikke overskrides, og at altsaa ingen Søster optages eller indklædes, førend Antallet er bragt ned til 20, og at senere ingen Søster antages, som ikke duer til at overtage de hende paahvilende Pligter, især den daglige Chorsang. For det Andet har Abbedissen paalagt Broder Lafrans, at han paa det Alvorligste skal overholde Afspærringen mellem Brødrene og Søstrene, saa at der ingensteds findes Adgang fra det ene Kloster til det andet, uden hvor Regelen tillader det. Men han har forsikret, at disse Forandringer overstege hans Kræfter, og dog er Klostrets Undergang nær, hvis de ikke hurtig gjennemføres [1]).

Om disse Forsøg paa at redde Munkeliv havde nogen Følge, har man ingen Oplysning. Man finder kun, at Klostret fremdeles trængte til Brødre. Saaledes afgik 20de August 1510 to Brødre, Laurents Benediktssøn og Jens Jonssøn, fra Vadstena hid, ifølge Anmodning

[1]) Samtidigt Udkast i Vadstena Brevbog (A. 26) fol. 337. Dette Brev er efter al Rimelighed omtrent fra 1496, og en Følge af den nysnævnte Klage over Munkelivs Confessor.

fra Bergens Biskop og Konventet i Munkeliv om at sende Brødre derhen. Med Overbringeren af hine Breve, Broder Peter Haakonssøn, Professi i Munkeliv, fulgte tillige Vadstenadiakonen Olaf Peterssøn, som i 10 Aar havde opholdt sig i Munkeliv [1]). Hine to Vadstenabrødre medbragte til Munkeliv forskjellige Gaver i Sølv og Mynt fra „Guds Venner i Vadstena By“ som Hjælp til Klostrets Bygning, for hvilke Søster Valborg, Electa i Munkeliv, og Broder Nils Hanssøn, Confessor, den 13de Oktbr. 1510 udstedte deres Tilstaaelse, med det Ønske, at Guds Aand maatte opvække Flere til lignende Gavmildhed, samt forunde Broder Jens Jonssøn, som overbragte Gaverne, Styrke og Raade til at udrette i Munkeliv, hvad han nu vil paabegynde til Guds Hæder og Ordenens Gavn [2]). Dette lykkedes ham dog neppe; thi ved Midsommers Tid 1511 kom Diakonen Laurents tilbage til Vadstena med Budskab om, at hans Ledsager, Broder Jens, var død i Munkeliv allerede Søndag efter Helligtrekonger [3]).

Af Alt, hvad man om Birgittinerne i Bergen finder, fremlyser det, at de have havt alle Slags indre og ydre Ulykker at kæmpe imod: Splid, Mangel, allehaande Uordener, Forfølgelse, Overfald, Plyndring, Ildsvaade og under alt dette — ufuldtallige Konventer. Christiern I havde Ret, da han allerede i 1468 beklagede, at denne Ordens gode Dage vare forbi [4]). Al den Bistand, Munkeliv fik, blev derfor utilstrækkelig, uagtet Paven (Leo X) var Ordenens Ven. Ved Bulle af 1ste December 1514 tilstod han Klostrene af Birgittas Orden Ret til at uddele 3 Aars Aflad til alle dem, der paa Allesjæles Dag og ellers ved Brødres og Søstres Jordfæstning indfandt sig i deres Kloster [5]). — Men Klagerne over den usle Tilstand i Munkeliv vedbleve. I 1521 affendtes atter en Broder til Vadstena, som indstændig anholdt om at forsyne Munkeliv med Brødre og Søstre, men paa Grund af de urolige Tider, som da vare i Sverige i Anledning af Oprøret mod Christian II,

[1]) Diar. Vadst. 166.

[2]) Affkrift i danske Geheimearchiv efter Ornhjelms Diplom. X. 1144.

[3]) Diar. Vadst. 167.

[4]) Script. Rer. Dan. VIII. 444.

[5]) Troils Handlingar V. 341—343. Alle Leos Breve til Vadstena ere stilede til Confessor, hvilket er mærkeligt paa Grund af dennes underordnede Stilling under Abbedissen. — Sandsynlig har det været den dygtige Peter Ingemarssøn, Forstander for Birgittas Huus i Rom, hvem Ordenen havde at takke for Leos Yndest.

vovede Ingen at drage ud for at komme Munkeliv til Hjælp, og han vendte med uforrettet Sag tilbage. Samme Bøn gjentoges ligeledes uden Frugt i Juni 1525 [1]), og Alt tyder saaledes paa, at Klostret mere og mere gik tilbage.

Og desuagtet havde Birgittinerne været begunstigede fremfor noget andet Kloster. De havde arvet Benediktinernes samtlige Eiendomme, fik Hr. Hans Kruchovs hele Gods og Sunnfjord i længere Tid i Forlening; senere henlagdes næsten hele Nonneseters Gods til Munkeliv; desuden havde det en meget betydelig Grundleie i selve Bergen [2]). I Frederik Is Tid havde Klostret noget af Allehelgens Gods og for en Tid Nordfjord Len uden Afgift [3]), ligesom det uden Tvivl ligefra Christiern Is Tid og til Reformationen havde Andens Len i Lofoten ad gratiam. Lenet blev i 1526 tilstaaet Bergens 24 Raadmænd mod at betale den sædvanlige Afgift deraf til Munkeliv [4]). — Selv Privates Godgjørenhed finder man Spor af til det Sidste. Med en Haand fra 16de Aarhundrede har nemlig Brevbogen (S. 167—168) en Liste over Gods paa Hjaltland, som deels var givet af Olaf Gevaldsson, deels af Søster Gudrun Erlendsdatter, der skjænkede hele sin Fædrene- og Mødrene-Arv til Klostret. Derimod tabte Munkeliv i 1526 sine Indtægter af Vestmannøerne ved Island. I Anledning af Skalholt Kirkes Brand dette Aar bemægtigede nemlig den myndige Biskop Ogmund sig uden videre Klostrets Tiender af hine Øer til Kirkens Opbyggelse, og var siden, da Kirken var i Stand, ikke at formaa til at give Tienderne tilbage, men vedblev at oppebære Indtægterne deraf indtil 1538 eller 1539 [5]).

Imidlertid udbredte Reformationen sig, og den bragte Birgittinerne i Munkeliv mangehaande Ulykker. Klostrets Beliggenhed paa Høiden af Nordnes havde ligesiden Baglerkrigene gjort det til et vigtigt Punkt i Krigstider, og da Christiern IIs Skibe ideligt truede Bergen, efterat

---

[1]) Diar. Vadst. 177. 179.

[2]) Dette sees af en senere Jordebog af 1463, der slutter med en Opregning af Indtægterne af Island, Færøerne og Hjaltland samt „Renten her i Staden", ifølge hvilken (mindst) 34 Leiere betalte aarlig ikke ubetydelige Summer, saasom: 9 Gylden, 3 Gylden og 15 Lispd. Malt, 20 Skilling Engelsk, 5 lybske Mark, 15 Skilling lybsk, 1, 2, 3 Gylden o. s. v. (Arnamagn. Additam. 92.)

[3]) Nye Danske Magaz. VI. 322. 328.

[4]) Saml. til Norg. Hist. VI. 22. 47.

[5]) Hist. eccl. Isl. IV. 225—226.

hans Lensherre Jørgen Skriver havde maattet forlade Slottet, kom Munkelivs Befæstning paa Tale. Om Vaaren 1525 løb nogle af den landflygtige Konges Skibe ind i Sandvigen ved Bergen, og opsnappede derfra Biskop Olaf, Abbeden af Lyse og nogle Prester. Lensherren Vincents Lunge rustede sig da mod dem paa Slottet, og lod Byens Borgere, Skomagerne og nogle af Bryggen indtage og bemande Munkeliv[1]). Vi have ovenf. S. 180 viist, at Nils Lykke nogen Tid derefter (1529) havde Haab om at faa Klostret, uden Tvivl under det Skin at omdanne det til en kongelig Befæstning; thi saadant var i 1529 og 1530 alvorligt paa Tale, men denne Plan opgaves, og man foretrak en Udvidelse af det gamle Slot paa den anden Side af Vaagen. Men i begge Tilfælde skulde det gaa ud over Birgittinerne.

I denne Nød tyede de med sine Klager til Erkebiskop Olaf, den eneste, fra hvem de under de daværende Forhold turde vente virksom Hjælp, og Abbedissen, Søster Anna Olafsdatter (Bagge), tilskrev ham 2den Juni uden Aar (1530) et meget kummerfuldt Brev[2]). Hun og hendes Konvent ere stedte i stor Bedrøvelse, fordi de have mistet Hvalvaag, Laxevaag og flere af Klostrets bedste Jorder, som laa nærmest ved Haanden. I Bergen vises megen Uvillie mod Kirker og Klostre, de faa ingen Hjælp af Nogen, men Alle forurette og bedrøve dem, og sige, at de skulle ud af Klostret, og intet andet bør have igjen. Deres Uvenner lade sine Heste og Fæ opæde Klostrets Ager og Eng, og Enhver forurettter dem hvor han kan. Der er desuden Dyrtid i Bergen, og de have derfor seet sig nødte til at pantsætte Klostrets Klenodier, og ere endda i en Gjæld af 600 Gylden. Ingen have de at bede om Raad og Veiledning; thi Biskoppen, deres Ordens regulære Beskytter, er altid borte, og næst Gud have de nu ingen anden Trøster end Erkebiskoppen, som endelig maa skrive dem til, om hvad de skulle gribe til. Gud veed, at de gjerne ville blive i deres Kloster og holde Gudstjeneste efter deres Magt, blot de maatte have Fred og det Nødtørftige. Klostret eier endnu en god Messehagel af Fløiel, som de bede Erkebiskoppen kjøbe, da de unde ham den bedre end Biskoppen. Brevet ender med fromme Ønsker og Bøn om et hurtigt Svar.

Om dette kom eller ikke, er ubekjendt, og kan forsaavidt være ligegyldigt, som Biskop Olaf Thorkildssøn og Esge Bilde, som havde af-

[1]) Allens Breve og Aktstykker I. 334.

[2]) Münch. Dipl. No. 3902, trykt i 1ste Udg. 760—761.

løst B. Lunge i Bergen, vare blevne enige. I Anledning af Kong Frederiks Befaling af 28de Oktbr. 1529[1]) at undersøge, om Bergens Domkirke med tilhørende Bygninger laa Slottet for nær, bleve vidløftige Forhandlinger drevne mellem Esge Bilde paa den ene Side og Bergens Biskop og Kapittel paa den anden. Udfaldet, at de Sidste 15de Febr. 1531 afstode deres Kirker og Bygninger paa Kommunen mod at tage Munkeliv til Bispegaard og Domkirke i Stedet, er allerede omtalt S. 180. Ved denne ulovlige Afstaaelse af et Kloster med dets hele Gods betingede Bilde kun, at Kapitlet skulde „føde og opholde de fattige Jomfruer, som derinde vilde blive", indtil Kongen eller Norges Riges Raad tog anden Beslutning i Sagen[2]). Biskoppen var derfor heller ikke uden Frygt for, hvad Erkebiskoppen vilde sige dertil, og meldte ham to Gange Sagen, samt fortalte i det sidste Brev (13de April), at Munkeliv „var saa godt som øde lagt"[3]). Dette var forsaavidt Sandhed, som onde Tider, Uordener i selve Klostret og den almindelige Forvirring paa denne Tid vistnok havde bragt Munkeliv paa Afgrundens Rand, hvorfra der maatte stor ydre Hjælp, for at frelse det. En saadan var dengang ikke at tænke paa. Men ligefuldt var denne Færd fra Biskop Olafs Side en aabenbar Tilsidesættelse af de Pligter, han som Birgittinernes nærmeste Forsvar skyldte disse, ligesom han i ethvert Tilfælde ingen Ret havde til Munkelivs Gods, om han end troede at burde tage dets Kirke og Klosterbygning i Vederlag for sin forrige Domkirke m. v. ved Slottet. Men Biskop Olaf var en gjerrig Mand, og den eneste norske Biskop i hine Dage, som ligegyldig baade for den gamle og nye Lære nedlod sig til at dele Byttet med „Kirkebryderne".

Som Følge af Overeenskomsten med Biskoppen lod Esge Bilde paa Kongens Vegne ved Bergens Lagmand og 7 Raadmænd beskikke Abbedissen Anna Olafsdatter og Confessoren Jon Karlsøn, og underrettede dem om hvad der forestod. For at Ordenen kunde staa ved Magt tilbød han dem indtil Videre at modtage det kongelige Kapel Allehelgens Kirke i Bergen med saameget af sammes Gods, som da laa til Munkeliv, og desuden en eller to Gaarde derved at bruge som Kloster, indtil Konge eller Rigsraad anderledes forordnede; og paa Grund

---

1) Orig. paa Perg. i norske Rigsarchiv.

2) Orig. paa Perg. i Rigsarchivet. Trykt i Saml. t. N. F. Hist. II. 36—38 efter en Afskrift i den Münchenske Samling. Brødrene nævnes ikke.

3) Saml. t. N. F. Hist. II. 46.

af dette Tilbud forbød de Udsendte Søstrene og Brødrene at flytte andensteds hen fra Munkeliv, end til Allehelgens Kirke. De fleste af Nonnerne underkastede sig denne Befaling, forsaavidt som de forlode Klostret, men Abbedissen selv femte modsatte sig det med Bestemthed, og var, da Bilde Dagen efter lod hende udsige, ikke at formaa til at give noget andet Svar[1]). De fleste Birgittinernonner rømmede altsaa Klostret, men det synes ikke, at Nogen af dem har antaget Tilbudet af Allehelgens-Kirke; thi to Nonner, Barbara Thorkilsdatter og Ragnhild Nilsdatter, der 28de Juni 1531 ankom til Vadstena, berettede, at de og deres Søstre vare udjagede af Munkeliv af Lutheranerne, og at de fleste af dem havde tyet hjem til deres Slægtninger omkring i Landet[2]). Allerede i Mai s. A. var Biskop Olaf bosat i Munkeliv, medens Abbedissen og de, der bleve tilbage med hende, i det Mindste i et Par Aar ogsaa maa have holdt til der. Da nemlig Frederik I 17de Januar 1533 gav Biskop Olaf Andens Len, som Munkeliv hidtil havde havt, paalagdes det ham at forsyne de gamle Klosterfolk, som endnu boede i Munkeliv, med Klæder og Føde[3]). Munkelivs sidste Nonne var „ærlig og velbyrdig Jomfru Søster Elisabet Pedersdatter af Thjøtø". Efter Klostrets Ophævelse tog Mag. Geble hende i Huset til sig til sin Død. Hun selv døde 6te Januar 1568[4]).

Med Aaret 1531 maa altsaa Munkelivs Kloster antages aldeles sekulariseret, og naar et paalideligt Kildeskrift fortæller, at det først 1534 ganske undergik, menes rimeligviis Aaret, da de sidste Klosterfolk droge bort[5]). — Ved Christiern IIs Ankomst til Norge Høsten 1531 vakte Munkelivs Beliggenhed atter Opmærksomhed. Den 9de Januar 1532 meldte nemlig Thord Roed med 3 Andre efter Esge Bildes Be-

---

1) Orig. paa Perg. i Rigsarchivet. Slutningen er hullet, og derfor Søstrenes Svar i Anledning af Opfordringen tvivlsom.

2) Diar. Vadst. 182.

3) Saml. t. N. Folks Hist. II. 54. VI. 46—47. Vilde Nogen paastaa, tilføies der, at Lenet tilhørte Klostret, da modbevises dette af Christiern Is, Hans's og Christiern IIs Breve, hvorefter det var undt Munkeliv ad gratiam d. e. saalænge Kongen vilde.

4) Absalon Pederssøns Kapitelsbog, i Suhms (ældre) Saml. II. II. 102. Christian III. stadfæstede 6te April 1557 en Anordning af Biskop Geble, hvorved han havde udlagt Munkelivs aarlige Grundleie af Guldsmedstrædet og en Bod ved Bryggesporden i Bergen til Underholdning for Jomfru Elisabet Pedersdatter, „som er indgivet i Klostret". Norske Registr. Afskr. I. 345—346.

5) Script. Rer. Dan. IV. 413. Maaske er dog 1534 kun en Læsefeil for 1536.

faling Biskop Olaf i Munkeliv, at man frygtede, at Kongen til Foraaret ved aabent Vande vilde sende Krigsfolk til Bergen med Jørgen Skriver og Andre, der kjende Bergenhuus; at de i Oslo vidste fuld Besked om Leiligheden i Munkeliv, hvorfor de raadede Biskoppen til at befæste og bemande det vel. Hertil lovede Biskoppen at vove Liv og Gods for Kong Frederik, ligesom 3 af Kapitlet, Erkedegnen Mag. Geble og Kannikerne Mag. Peder og Hr. Mogens erholdt samme Opfordring fra Slotsherren [1]). Af dette Angreb blev vel Intet, men Kong Frederiks Tilhængeres Adfærd mod Munkeliv og Domkirken nævnes udtrykkelig som en af de Grunde, der bevægede Erkebiskoppen til Frafald fra hans Sag [2]).

Munkelivs faste Beliggenhed skulde dog tilsidst bringe fuldstændig Undergang over Klostret. Mag. Geble Pederssøn, der efter Biskop Olafs Død var bleven valgt til Biskop i Bergen, residerede her, og stod sig ret godt med det lutherske Parti, da han var en oprigtig Tilhænger af den nye Lære. Han fik derfor og Munkelivs Gods i Forlening af Christian III [3]), da denne i 1537 inddrog Bispestolens Indtægter, og saaledes ogsaa det nylig afstaaede Munkelivs Gods. Men desuagtet har sandsynligviis Mag. Geble ikke viist sig saa føielig og tilfreds med enhver Færd af det danske Adelsparti som hans Formand, og under Erkebiskop Olafs sidste Kamp synes dette at have frygtet for, at han skulde overgive Munkeliv til Erkebiskoppens Høvedsmand Christoffer Throndssøn. Thord Roed, der da laa i Slotsloven paa Bergenhuus for Esge Bilde, der var fangen paa Tuterøen, udbad sig derfor af Geble Tilladelse til at lægge en Besætning i Kirketaarnet, og han tillod dette. Nu lod Thord nogle Tønder, som han sagde indeholdt Øl til Vagten, hidse op i Taarnet. Men de vare fyldte med Tjære, og for anden og sidste Gang lagdes nu den herlige Bygning ved Mordbrænderes Haand i Aske (Marts 1536). Thord Roed indkaldte de omboende Bønder, og lod dem med Jernstænger nedbryde de tilbagestaaende Mure [4]).

---

1) Orig. paa Papir i danske Geheimearchiv.

2) Saml. t. N. F. Hist. II. efter Münch. Dipl. No. 3111. No. 3984 i samme Samling indeholder et ældre, noget forskjelligt Udkast til samme Skrift, der i flere Henseender fortjener at sammenlignes med hiint.

3) Norske Registre i Afskr. I. 13. 256. 350.

4) Norske Saml. 8vo. I. 19. Paludan-Müller Grevens Feide II. 267 ff. Abs. Pederssøns Norges Beskr. i Suhms Saml. II. 1. 86—87. Thord Roed belønnedes med Bergenhuus Len, som han fik 14de Oktbr. 1536.

Mag. Geble vilde igjen have opbygget Klostret; thi alene Træverket var afbrændt og Murene hele; men af Frygt for, at Klostrets Beliggenhed en anden Tid under Feide skulde paaføre det den samme Skjebne, flyttede han hvad der af Munkeliv var tilovers ind til Graabrødrenes forladte Kloster i Vaagsbunden, hvor Biskops-Residentsen derefter var lige til de seneste Tider. Fra 1536 af overlodes Munkelivs Bygninger til Tidens Ødelæggelse, og Stenene anvendtes til andre Bygningsarbeider [1]).

Vi ere hermed færdige med Munkelivs Historie. Den er bleven vidløftigere end noget andet norsk Klosters, fordi vi om det have mange baade norske og fremmede Efterretninger, der endnu vilde været langt betydeligere, dersom Birgittinerne havde fortsat den Brevbog, de 1427 optöge over det fra Benediktinerne arvede Gods, men en saadan er hidtil ikke funden, og vi mangle derfor Kundskab om Klostrets Kjøb og Salg i det sidste Aarhundrede. Omfanget af Munkelivs Gods kjendes af 3 Jordebøger, forfattede til tre forskjellige Tider: en i 1427, indtaget ved Enden af Brevbogen, en anden fra 1463, og den tredie fra Slutningen af Aarhundredet [2]). Denne sidste med sine mange Tillæg og Rettelser viser, i hvilken Vildrede Klostergodset i de sidste Tider var, og hvor indviklet Forholdet var blevet med Nonneseters Gods — Alt Vidnesbyrd om slet Bestyrelse. Alene i Bergens Stift eiede Klostret efter den sidste Jordebog omtrent 350 Gaarde, hvortil endnu maa lægges Godset i Ryfylke, i Valders og paa Lister, Indtægterne af Hjaltland, Færø og Vestmannøerne, de mange tildeels indbringende Tomter og Gaarde i Bergens By og Møllebrugene i Gravdal. Alt dette i Forening med de Forleninger, Klostret i de sidste 70 Aar havde, hver ny Søsters Indskud, og de dog altid indflydende Gaver maatte tilsammen have gjort Munkeliv til Norges rigeste Kloster. Den Forlegenhed, hvori det desuagtet i de sidste 100 Aar ofte befandt sig, kan vel stundom tilskrives utilregnelige ydre Uheld, men maa dog i det Hele være bevirket ved Uordener og Overdaadighed, som nu ikke længere i Enkelthederne kan paavises.

---

[1]) Saaledes fik allerede i 1562 den daværende Lensherre paa Bergenhuus Erik Rosenkrands kgl. Samtykke til at benytte Stene fra Munkeliv til Kjældere under sin Gaard (Dipl. i danske Geh. Arch.), men endnu i 1583 omtales Munkelivs Muur som staaende (Dipl. i Bergens Museum).

[2]) Arnamagn. Additam. No. 92 og No. 99, den sidste trykt af P. A. Munch bag Brevbogen S. 192 ff.

Munkelivs Klosters Gods blev senere i Forbindelse med St. Jons Augustinerklosters en verdslig Forlening. Efter Superintendentens Mag. Gebles Død (7de eller 9de Marts 1557) blev det uden Afgift forlenet til Rentemesteren Joachim Beck (1558—1567), og senere, ligeledes uden Afgift, til Bjørn Andersson (1567—1584), Jørgen Skram (1584—1587), Hans Lindenov (1587—1594) og Steen Brahe (1594—1597). Ifølge de Besparelser, Christian IV ved sin Regjerings-Tiltrædelse søgte at indføre, blev Munkeliv paa Afgift forlenet til Henning Valkendorf (1597—1626), men saa fik Kansleren Christen Friis det uden Afgift (1626—1640) og ligesaa Kongens Dattersøn Christian Corfitssøn Ulfeld (1640—1652), samt endelig Axel Sehested (1652—1660) mod Afgift. Klostrets Grunde blev i Forening med Jonsklostrets og Allehelgens-Kirkens Grunde ved kgl. Missiver af 28de Oktbr. 1599 og 4de Juli 1609 udlagte til Mønsterplads for Bergens Borgere (nu Engen)[1]. — Munkelivs Navn er bevaret i en af Byens Smaagader, dets Tomt er nu en aaben Plads, der kaldes „Klostret", men af dette selv er ikke det ringeste Spor tilbage over Jorden, hvis ikke den nærliggende betydelige Have dertil kan henregnes.

§ 13. Mariæ Nonnekloster i Bergen.

(Nunnusetr. Claustrum monialium sanctæ Mariæ ordinis sancti Bernhardi).

Indenfor Vaagsbunden, østenfor det smale Sund, der forbinder Store- og Lille-Lungegaardsvand (Álreksstaðavágr), ligger den skjønne Eiendom Lungegaarden. Her, strax udenfor Bergens By, frit for dens Larm men nær ved dens Midpunkt, maaske paa den yndigste Plet i den hele skjønne Egn, laa Bergens næstældste Kloster, Nonneseter af Cistercienserordenen. Dets Stiftelsestid og Stifter nævnes vel ikke med Bestemthed, men der er god Grund til at antage, at det omtrent samtidigt med Lysekloster (1146) er stiftet af Biskop Sigurd af Bergen. Paa Kong Sverres Tid var det i ethvert Fald til, og nævnes nu og da i Forbigaaende i Sagaerne[2]. Det er ovenfor (S. 61) viist, at det i Modsætning til andre Klostre af denne Orden stod under Bergens Biskops Overtilsyn, og de faa Underretninger, man har

[1]) Diplom i Bergens Museum.

[2]) Sverres Saga c. 49. 77. Haak. Haakonss. Saga c. 313.

om dette Kloster, indeholde netop Oplysning om hans Indgriben i dets indre og ydre Anliggender.

Kong Magnus Lagabøter overlod sin i Bergen 1262 fødte ældste Søn Olaf, der døde ung, til Pleie i Nonneseter, hvor Barnet forblev Vinteren over [1]), og i sit Testamente af 1ste Febr. 1277 gav han Klostret 40 Mark Sterling, foruden det Jordegods af sin Mødrenearv af 70 Løbers aarlig Skyld, som han forhen havde undt det [2]). — Den 19de Marts 1285 stadfæstede Biskop Narve af Bergen et Mageskifte, Klostret havde gjort med Abbed Eirik i Munkeliv. Denne fik den Fjerdepart i Skeide paa Kormt, som Søster Aasa Eilifsdatter havde givet Nonneseter, eftersom Munkeliv før eiede de tre Fjerdedele. Herimod gav Abbeden 5 Maaneders Leie i Lodethveit og 5 Mærker brændt i norsk Sølv [3]). — I sit udaterede Testamente (ved 1288) gav Hr. Gaute Isaksøn i Tolga en Mark brændt til Nonneseter i Bergen, og ved Testamente i Oslo af 8de Mai 1307 gav Fru Jarthrud, Hr. Guttorm Gydusøns Enke, samme en Mark brændt [4]), ligesom dette Kloster maa være en af de to Mariekirker i Bergen, som Hr. Bjarne Erlingsøn i 1308 testerede en Mark brændt.

Fra denne Tid haves to Breve angaaende Nonneseter af en eiendommelig Natur. I det første, dateret 2den Oktbr. 1309, paalægger Biskop Arne af Bergen Fru Ragna, Enke (relicta) efter Hr. Thorolf af Eidsa, som da var Munk i Lyse, inden Juul for Biskoppen eller sin Sogneprest at aflægge Løfte at leve kyst alle sine Livsdage, og i det andet af 19de Febr. 1310 kundgjøres, at Fru Ragna Marteinsdatter af Jaastad, forrige Thorolfs af Eidsa Hustru, der nu var Munk i Lyse, og som ved denne Leilighed var tilstede samt gav sit Bifald, ja indstændig bad sin Hustru derom, — aflagde i Biskop Arnes Haand i Bergen

---

[1]) Fornm. Sögur X. 117.

[2]) Script. Rer. Dan. VI. 250. N. Nicolaysen har gjort mig opmærksom paa Sandsynligheden af, at Kongsgaarden Aalreksstad (nu Aarstad) har hørt til dette Mødrenegods, som Kong Magnus gav Nonneseter. I saa Fald har den hørt med til de „Gaarde paa Hordeland, hvor Kongen pleiede at jule", som Kong Olaf Kyrre gav Skuleslægtens Stamfader i Norge Skule Tostessøn, og som følgelig ved Kong Magnus Lagabøters Moder Margareta, Hertug Skules eneste Arving, atter faldt tilbage til Kronen, fra hvem Aalreksstad nu maaske kom til Nonneseter.

[3]) Munkelivs Brevbog S. 144. Thork. Dipl. II. 103.

[4]) Dipl. Norv. I. No. 24 og 85.

følgende Afholdenhedsløfte: „Jeg Ragna paa Jaastad lover Gud og den hellige Kirke, Eder i Hænde min værdige Herre Biskop Arne af Bergen, at fra denne Dag og saalænge Gud giver mig Liv, skal jeg holde mit Reenlevnet efter min Evne og den Miskund, Gud vil mig dertil give; fremdeles skal jeg fra nu af holde stadigt til i Nonneseter, eftersom min Herre Biskoppen bestemmer, paa min egen Kost.“ Iøvrigt lovede Biskoppen hende, at hun ei skulde blive tvungen til at anlægge Nonnedragten, saalænge hun levede ærbart, og ikke for sin Mand eller deres fælles Børn gjorde Paastand paa Boets Godser[1]). Efter dette Brev maa man vel antage, at Fru Ragnas Levnet har været af den Art, at hendes Slægt har fundet det nødvendigt at gjøre en Ende derpaa ved at spærre hende ind i Nonneseter.

Fra 1320 har man Beviis for Bergens Biskops Ret til Indblanding i Klostrets indre Anliggender. Da Abbedissen Søster Brynhild Katharina den 23de Juni d. A. i Klostrets Kapittel og hele Konventets Overvær havde frivilligt og ubetinget nedlagt sin Værdighed i Biskop Audfinns Hænder, enedes ikke Nonnerne om det nye Valg. Sytten Nonner havde Dagen før Valget havt en Samling med flere andre Vælgersker, og derefter paa selve Valgdagen givet Gudrid Justina deres Stemmer; 16 andre Nonner stemte derimod paa Joron Constantia[2]), og en 17de Nonne Klara forlod Kapitlet uden at ville deeltage i Valget; Joron selv endelig stemte for en tredie Søster Margareta. I denne Anledning udstedte Biskop Audfinn 18de Septbr. 1320 en Kjendelse, hvori han, efter at have anført disse Omstændigheder ved Valget, erklærer, at vel havde Justina efter dette de fleste Stemmer (nemlig 17), men Konventets Fleertal (16 + 2), havde imidlertid ei stemt paa hende. Hertil kom, at de, der havde stemt paa Constantia, skjønt hun havde een Søsters Stemme mindre, havde i rette Tid bedet hende om at modtage Valget, samt derpaa præsenteret hende for Biskoppen, hvilke Formaliteter det andet Parti havde forsømt. Da saaledes ingen af Valgene efter Constitutio Bonifaciana vare kanoniske, erklærede Biskop Audfinn med sine Brødres (Kannikernes) Raad dem for ugyldige, ikke paa Grund af

---

[1]) Dipl. Norv. I. No. 123 og 126. En af Børnene var uden Tvivl Martin Thorlofsson i Eidsa 1318, gift med Cecilia Isaksdatter. Dipl. Arn. Magn. fasc. 31. No. 14. 15.

[2]) Disse dobbelte Navne, der og forekomme i andre Nonneklostre, vise, at Nonnerne ved Optagelsen have beholdt deres gamle norske Navn, men dertil føiet et Helgennavn som indklædte Nonner.

de Valgtes Personlighed, men med Hensyn til de begaaede Valgfeil. Saaledes faldt Valgretten til Biskoppen. I Brev af 16de Decbr. s. A. melder han dette til „sin kjære Datter og gudelige Jomfru" Joron Constantia, Nonne i Mariæ Kloster i Bergen, samt at han, efter alvorlig at have overveiet de forskjellige Søstres Dygtighed til denne Post, har med sit Kapittels Samtykke nu valgt hende, Joron Constantia, i rette Tid til Abbedisse og Forstanderske (prælata) i St. Mariæ Kloster, hvilket han paalægger hende ydmygt og kraftigt at styre. Tre Dage derefter, 19de Decbr., er Abbedissens Kaldsbrev (installatio) udfærdiget af Biskop Audfinn. Nonnerne havde bifaldt hans Valg, og Joron overdroges derfor Klostrets Bestyrelse baade i aandelige og verdslige Sager. Kannikerne Hr. Simon og Hr. Salve paalægges at begive sig med dette Brev til Klostret, og der i Biskoppens Navn høitideligen lede hende op (intronizare) i Abbedissens Sæde i Klosterkirken [1]).

I 1326 var Abbedisse-Værdigheden atter ledig; men denne Gang iagttoge Søstrene Valgformerne. Ved Brev af 29de Marts 1326 bekræftede derfor Biskop Audfinn Søster Ingeborg Cecilias Valg til Abbedisse, da det var foregaaet med tilstrækkelig Pluralitet, da den Valgte var 30 Aar gammel, ægtefødt, bekjendt for sin jomfruelige Ærbarhed, og ellers af Gud begavet. De ovennævnte to Kanniker fik derfor det samme Hverv med Hensyn til den Valgtes Installation [2]). — Paa denne Tid havde Nonnesæter en vidløftig Proces med Lysekloster angaaende Laxefisket i Oselven ved Lyse. Den paadømtes i 1328 af Audfinn til Nonnesæters og Ospræstens Fordeel [3]), men hører nærmest hjemme i Lyses Historie.

Om Nonnesæter i Cistercienserindernes Tid er der fra nu af kun et Par Testamenter og en Efterretning fra Sortedødens Dage tilovers. I uvis Tid (1305—1320) gav Thorfinn i Henriksgaard i sit Testamente 12 Mark brændt til Nonnesæter til Kirkebygning [4]), og 13de Mai 1337 gav Endrid Simonssøn det ligesaa en Mark brændt, „sig til Skraasætning og Sjæletider", samt til Søster Vigdis i Nonnesæter sin Maardskinds Kappe og 9 Alen Klæde [5]). — I Arvid Ingeldssøns første Te-

[1]) Dipl. Norv. III. No. 119. I. No. 162.

[2]) Dipl. Norv. I. No. 185.

[3]) Barth. IV. 255—269. 558—568.

[4]) Barth. IV. 684. Munch i Udg. af Björgv. Kálfsk. 104—105.

[5]) Dipl. Norv. I. No. 243. Munch anf. St. S. 98.

stamente af 4de Decbr. 1430 fik samme Kloster to Nobel i Penge, samt sin Part med flere geistlige Stiftelser i hans Udestaaende hos en Bonde paa Sunnhordland [1]). — For at afbede Guds Vrede under Pesten 1349 forordnedes 5 Messer at holdes 5 Dage efter hinanden. Til Messerne skulde man begive sig i høitideligt Optog, og Alle bære en brændende Kjerte, gaa barfodede, faste 4 Dage forud, og ofre til de Fattige. Anordningen for Bergen haves, og ifølge samme gik Processionen første Dag om Onsdagen til Prædikebrødrene, Thorsdag til Minoritterne, Fredag til Nonneseter, Lørdag til Munkeliv og Søndag til Domkirken, hvor samtlige Deeltagere skulde nyde Nadveren [2]).

Gjennem hele 150 Aar veed man aldeles Intet om Nonneseter og dets Skjebne. Senere Efterretninger oplyse kun, at i sidste Halvdeel af det 15de Aarhundrede, maaske samtidigt med Munkelivs Ødelæggelse og Forvirringen der, bleve Nonneseters Bernhardinerinder udjagede af Norges Riges Raad paa Grund af deres løsagtige og onde Levnet, og rimeligviis er Klostrets Gods derpaa skjænket Munkelivs Birgittinere, for at afhjælpe de idelige Klager over Mangel paa det Nødvendige, som kom fra dem. Billighed maatte imidlertid medføre, at Rigsraadet, da det ophævede Klostret som selvstændigt Konvent, har tilladt de Nonner, der ingen Deel havde i Udskeielserne, at blive der i Ro til deres Død, samt har paalagt Munkelivs Konvent, som fik Godset, at sørge for disse Tilbageblevnes sømmelige Underhold [3]). Dette synes og at følge af et Brev af 16de Juni 1484, hvori Engelbrekt Amundssøn tilkjendegiver, at det paa Lagthinget var paalagt ham at høre de Prov, som de, der da havde Nonneseter i Værge, fremførte om Arven efter Jon Gudmundssøn. Han indfandt sig derfor i Brødrenes Taleport i Munkeliv, hvor Confessoren Broder Ketil Beinktssøn fremlagde Beviser for,

---

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 14. No. 10. I Schønings Aftryk (Anh. til Domk. Beskr. 8—9) er Frue Kirke og Nonneseter udeladte ved Fællesgaven.

[2]) Suhm XIII. 217. Ordenen er uden Tvivl bestemt ved disse hellige Steders Beliggenhed, idet man udgik fra Byens Yderpunkt ved Sandvigen, derfra søgte til Vaagsbunden og Ydergrændsen mod Syd, og derfra op til den yderst bebyggede Deel af Nordnes, for atter at ende ved Udgangspunktet — Kommunen.

[3]) Forfatteren af Comment. de coenob. Norv. (Script. IV. 412) ytrer sig herom: „sorores videntur hinc translatæ in Munkalif", hvilket vel og for en Deel kan have været Tilfældet. Langebeks Grunde derimod bortfalde ved det her og ved Munkeliv ellers Oplyste.

at den halve Arv efter Jon skulde skiftes lige med Søster Katharina Michelsdatter i Nonneseter. Paa Grund heraf gjorde nu Engelbrekt et venligt Forlig med Broder Ketil paa Nonneseters Vegne, og lovede, aldrig at paatale hvad der af Arven efter Jon var kommen til dette Kloster, deriblandt Stangeland i Gands Sogn, og hvad Jon eiede i Glymter, mod at Nonneseter paa den anden Side skulde lade ham beholde den øvrige Arv [1]). Endnu i 1484 var altsaa idetmindste en Cisterciensernonne Søster Katharina tilbage i Nonneseter.

Klostret bar fremdeles i 1494 sit gamle Navn, og Gudstjeneste holdtes endnu der; thi 22de Septbr. d. A. optog Broder Johannes, Prior og commissarius for St. Mariæ Kloster ad sanctam trinitatem, ordinis sti. Bernhardi i Bergen, Hr. Nils Henriksøn og Hustru i Ordenens Broderskab, deelagtiggjorde dem i alle gode Gjerninger, som i samtlige Ordenens Klostre udførtes, og lovede, naar deres Død blev tilkjendegivet, for deres Sjæle at holde slige Messer, som tilkom Ordenens kjæreste i Klostret bosatte „Brødre" [2]). Efter Udtrykkene synes dette Brev at være fra en Overgangstid, i hvilken Nonnekonventet har været aldeles opløst, og Klostret for Gudstjenestens Skyld kun havde en Forstander (prior et commissarius), rimeligst af St. Antonii Orden, som kort efter kom i fuld Besiddelse af Klosterbygningen, medens Munkeliv allerede længe havde Nonneseters Gods. Tør man nemlig antage, at Cistercienser-Nonnernes Udjagelse endda ikke var stadfæstet af General-Abbeden eller Paven, maatte vel Klostret bære sit gamle Ordensnavn, selv om det var beboet af Andre [3]).

Noget aldeles Vist om den Tid, da Nonneseter først blev beboet af St. Antons Brødre, lader sig ikke fastsætte. De havde alt været der i nogen Tid, da det formeligt blev overdraget denne nye Orden. Ved Brev fra Bergen af 13de Septbr. 1507 bekjendtgjorde nemlig Erkebiskop Gaute og Biskopperne Eilif af Stavanger, Anders af Oslo og

[1]) Dipl. Norv. II. No. 928.

[2]) Dipl. Norv. I. No. 980. Brevet har kun Aaret „94" uden Angivelse af Aarhundredet, og Suhm XIV. 336 henfører det til 1394; men da vare Nonnerne endnu i fuld Besiddelse af Klostret, og den nævnte Hr. Nils Henriksøn er uden Tvivl Norges bekjendte Drotsete eller Hovmester af dette Navn.

[3]) Det ovenfor S. 68 omtalte Brev af Kong Christoffer mod Tiggermunkes Omdragen, der ikke havde Klostre i Riget, kan have foranlediget nogle omstreifende Antonsmunke til at tage Bolig i det ødestaaende Nonneseter, for ikke at blive regnede til de Munke, som Kongens Brev var stilet mod.

Andor af Bergen, at hæderlig Mand Hr. Olaf Steinssøn, St. Antonii Ordens Broder og paa den Tid Forstander for Nonneseter Kloster i Bergen, anholdt for dem om, at dette Kloster, som nu i nogle Aar havde ligget øde og saagodtsom overgivet, maatte undes St. Antonii Orden og dens Brødre, Gudstjeneste der at opholde. Dette tillode Biskopperne, eftersom de der indkomne ere med Kongens og Rigsraadets Samtykke, paa Betingelse, at de dagligen skulle opholde Gudstjenesten, bygge og forbedre Klostret og dets Gods, at det ikke ydermere skal forfalde. Fremdeles skulde St. Antonii Brødre have Raadighed over den Deel af Godset, som en Brevet vedheftet Fortegnelse angiver, ifølge en af Biskopperne istandbragt Aftale mellem hine Brødre og Abbedissen og Brødrene i Munkeliv, hvilken Aftale nu i alle Dele stadfæstedes. Fremdeles tillodes det samme Brødre aabenbar i alle Kirker at lyse deres Ordens Aflad, udstede Brødrelagsbreve og modtage Almisser, Testamentgaver o. s. v. — Den vedheftede Jordegodsliste opregner de Jorder, der skulde følge St. Antons-Brødrene, „som dem er af Rigets Raad tilsagt, og Abbedissen i Munkeliv er tilfreds med“. Rentens Beløb udgjorde 100 Løber, og Jorderne vare: saameget Eng og Ager ved Klostret, som fra gammel Tid har tilligget, det halve Sunnes (Sydnes), Aarisæde (Aarstad?) Kirke og Gaard med Kværn m. v., Kappen, Agatonen og 2 Kaalgaarde ved Katrinakirke i Bergen, 6 Gaarde i Fane Sogn, 10 i Lindaas og 11 paa Voss[1]). Om disse Antonsmunke og deres Tilstand i Bergen vides iøvrigt Intet, uden af Erkebiskop Erik Valkendorf 24de August 1515 valgte den nysnævnte Olaf, da Prior i Nonneseter, til med Flere at dømme i den forargelige Trætte mellem Biskoppen af Stavanger og Abbed Henrik af Utstein[2]).

Alle disse Forandringer, Klostrets Ødestaaen og Fremmedes Forvaltning paaførte naturligviis Klostret store Tab, og man finder ogsaa, at dets Gods paa Reformationstiden var i den Grad indviklet i Munkelivs og Andres Jordebøger, at det ikke var muligt at faa Rede derpaa. Man havde og raadet derover til Fordeel for Uvedkommende, f. Ex. da Biskop Hans i 1497 gav en af dets Grunde i Bergen til de

[1]) Efter en Gjenpart fra 17de Aarhundrede, som i 1843 bevaredes paa Langegaarden, af de med 4 Segl sammenheftede Pergamentbreve. Den var taget i Anledning af en Proces om Sydnes.

[2]) Münch. Dipl. No. 20.

tydske Haandverkere (ovenfor S. 262). Det betragtedes næsten som herreløst Gods, og var derfor og det første Kloster i Bergens Stift, der sekulariseredes, idet Kong Frederik I 17de Oktbr. 1528 skjænkede Hr. Vincents Lunge og Arvinger Nonneseter Kloster med Ager, Eng, Skov, Ladegaard, Fiskevand, Gaard og Gods, for den Tjeneste, han Kongen og Norges Krone havde gjort. Kongens Ytring, at Nonneseter af „fremfarne Konger og Dronninger var stiftet til vor Frue Orden“, betyder neppe andet, end at disse i ældre Dage havde givet Gods dertil. Som Grund til saaledes at give Klostret bort anfører Kongen, at først Nonnerne og siden Antonsmunkene, der toge Klostret i Besiddelse, efterat det i mange Aar havde staaet øde, bedreve et uskjelligt og løsagtigt Levnet der [1]). — Ved Modtagelsen vare selve Klosterbygningerne ikke i beboelig Stand, og Lunge ombyggede det Hele til Privatbolig for sig. Den fik efter ham Navnet Lungegaarden, som den bærer endnu. Denne kongelige Gave vakte naturligviis Opsigt og grundet Misnøie. Jørgen Hanssøn Skriver ilede med at gjøre sin landflygtige Herre bekjendt dermed [2]), og Overdragelsen nævnes ligesaa i Erkebiskop Olafs oftere omtalte Klagepunkter mod Frederik den Første.

Om Størrelsen af Nonneseters Gods besidder man ingen Efterretning fra Klostertiden. Derimod har man en af Vincents Lunge selv forfattet Jordebog over hans Gods i Bergens-Egnen, hvilket tilsammen udgjorde 272 Gaarde i Hardanger, Søndhordland, Nordhordland, Voss og Sogn [3]). Vi vide ikke med Vished, om han med sin Hustru Fru Margareta Nilsdatter (Gyldenløve) har faaet noget Gods i denne Egn, men tro det ikke, da hendes Moder Fru Ingerd Ottesdatter overlevede Lunge og synes at have siddet i uskiftet Bo. I saa Fald har uden Tvivl alt dette Gods oprindelig tilhørt Nonneseter, og Gaven heraf er da vistnok den største kongelige Gave til Enkeltmand, som vor Historie kan opvise. Men Lunge havde ogsaa store Fortjenester af Kong Frederik I, som havde saa at sige ham alene at takke for, at han i 1524 blev Norges Konge. Af Klosterbygningerne staa endnu to vel vedligeholdte Taarne tilbage, der uden Tvivl før som nu have dannet Yderpunk-

---

[1]) Frederik Is Registrant i Saml. til N. F. Hist. VI. 21—22.

[2]) Ved Breve af 22de April og 5te Mai 1529. Allens Breve og Aktstykker I. 556. Ekdals Arkif III. 1281.

[3]) Lunges Jordebog paa Perg. p. Univ. Bibl. i Lund. Afskrift deraf findes i Rigsarchivet, og derfra i Bergens Museum.

terne af den anseelige Bygning. Ligesaa synes enkelte af Udhusene at være fra den katholske Tid [1]).

§ 14. Johannes Døberens Augustinerkloster.
(Berfættabrædr at Jónskirkju).

Dette bergenske Kloster laa paa Nordnes, omtrent 500 Alen Sydost for Munkeliv, paa den nuværende Strandgades Opside strax indenfor Smørsalmenningen. Selve Klostret laa nede under Bakken ved Gaden, men Kirken høiere oppe mod Markeveien. Af dette havde Bryggen ret ned for Klostret ved Vaagen Navnet Jónsbryggja, og den aabne Plads paa den anden Side mod Vest kaldtes Jónsvellir (nu Engen), Navne, der oftere forekomme [2]). Af Klostrets Beliggenhed paa Stranden kommer dets plattydske Benævnelse: St. Johannis up den Strand. Dets Alder er uvis. Jonsvoldene omtales vel allerede i Harald Gilles Saga; men Sagaskriverne benævnede ofte Stederne med de Navne, de havde paa deres Tid, og fra Navnet Jonsvoldene kan man derfor Intet slutte; desuden er det høist usandsynligt, at dette Kloster er saa gammelt; thi det var beboet af Augustinere, og denne Orden kom ikke til Norge, før Domkapitlerne oprettedes (1152). Fra 12te Aarhundredes Midte kan derfor dette Kloster været til, og det er derhos høist sandsynligt, at det er samtidigt med Bergens Domkapittel, og rimeligviis stiftet af Bergens Biskop; men sikre Vidnesbyrd om det har man først mod Aarhundredets Ende. I Sverres Saga, hvis Forfatter var samtidig, nævnes nemlig ei alene Jonsbryggen og Jonsvoldene, men i 1198 tillige Jons-Kirkegaard [3]), og kort efter forekommer Konventet selv i fuld Stand. Klostret var helliget Døberen Johannes, og dets Augustinere hørte til den strenge Congregation, der tillige vare Barfodmunke. Ved dets Benævnelse i norske Skrifter støder man paa den Synderlighed, at det udelukkende har Navn efter Kirken (Jónskirkja), og aldrig uden i latinske Kilder fører Navn af Kloster. Hiint Navn har altsaa været det paa Stedet almindelige, enten nu Grunden dertil var, at Kirken har været ældre end Klostret, eller og at den oppe paa Fjeldryggen liggende Klosterkirke har faldt mere i Øinene, end den lavere liggende, af

---

[1]) Jfr. herom mere i Nicolaysens archæol. Fortegn. 80.

[2]) Fornm. Sögur. VII. 183. VIII. 124. 192 o. fl. St.

[3]) Sverres Saga c. 148.

tilstødende Bygninger skjulte Munkebolig. Munkenes almindelige Navn var Barfodbrødrene ved Jonskirken; men stundom forekommer alene Udtrykket Barfodbrødrene i Bergen, og da er man i Tvivl om, enten dermed menes Augustinerne her eller Olafsklostrets Minoritter, der ogsaa vare Barfodmunke[1]). I Midten af 13de Aarhundrede nævnes oftere bergenske Barfodbrødre som Medlemmer af Gesandtskaber, men da Minoritterne paa den Tid vare i meest Anseelse og deres Kloster yndet af Kongen, menes hermed rimeligviis disse.

Jonskirken nævnes første Gang i 1208, da Peter Steipers Hustru Ingeborg boede her, og Peter derfor ogsaa som oftest holdt til i Jonskirken, istedetfor at tage sig af Bergens Befæstning mod Baglerne[2]). — Da Kong Haakon Haakonssøn 6te Oktbr. 1250 i Bergen udstedte de ældste Privilegier for Lybekkerne, var en Abbed Th. af St. Johannes Kloster iblandt Vidnerne[3]). Dette Kloster er blandt de faa, der ikke nævnes i Kong Magnus Lagabøters mod Kirker og Klostre saa gavmilde Testamente. Derimod fik Jonskirken ligesom alle øvrige Bergens Klostre en Mark brændt i Hr. Gautes af Tolga Testamente[4]). Paa den Tid var Broder Grim Abbed i Jonskirken, men døde samme Vinter 1288—1289[5]). Hans Eftermand hed Baard, fra hvis Tid nogle Klostret og dets Forhold dog lidet oplysende Breve haves. Saaledes opfordrede Pave Nikolaus (IV) 17de Septbr. 1291 alle Troende til at forrette deres Andagt i dette Klosters Kirke, og tilstod dem, som paa Johannes Døberens Festdag skriftede og hørte Messe der, et Aars og 40 Dages Aflad for deres Synder[6]). Til Vitterlighed hang Abbed Baard 1293 sit Segl under et Gavebrev til Munkeliv, ligesom han og forseglede flere Breve om de i den Anledning senere opkomne Retsspørgsmaal. Fremdeles nævnes han i 1299 og 1301, da hans Segl benyttedes istedetfor Sælgerens, der intet havde[7]).

Han er formodentlig død kort efter, thi Eftermanden Hr. Peter Abbed forekommer 20de Mai 1302, da han, ligesom senere 4de April

---

1) Custos Nudipedum (Script. III. 106) kan kun forklares om Minoritterne.
2) Fornm. Sögur IX. 46.
3) Urkundenbuch d. St. Lübeck I. 145—147. Thork. Dipl. II. 36—37.
4) Dipl. Norv. II. No. 24. Han døde 1288.
5) Arne Biskops Saga c. 70.
6) Dipl. Norv. II. No. 30. Thork. Dipl. II. 129.
7) Munkelivs Brevbog 104. 105. 131. 37.

1303, var Vidne ved Munkelivs Abbeds Jordegodskjøb; 6te Septbr. s. A. udstedte han Affkrift af Kong Haakons Dom af 15de Juli s. A. og to andre Breve om Ivar Lodinssøns Gods [1]). — At Jonsklostret var et lidet og fattigt Konvent fremlyser af dets Historie, og maaske var det for at komme det til Hjælp, at Erkebiskop Jørund valgte Jonskirken, da han i Kong Haakons og Dronningerne Isabellas og Eufemias Overvær den 5te Decbr. 1305 her indviede Biskopperne Arne Sigurdssøn af Bergen og Ingjald af Hamar [2]). Ved en saadan Fest, hvor ei alene Kongefamilien men foruden Andre ogsaa Biskopperne Erlend af Færø og Ketil af Stavanger vare tilstede, maatte der falde ikke ubetydeligt Offer for den Kirke, hvori Indvielsen foregik. Biskop Arne tog sig ogsaa strax af Munkenes trængende Stilling, idet han 3die Marts 1306 anbefalede dem til Biskoppen af Stavanger. Enhver kjender, skriver han, den almindelige Nød, som en Tidlang har hvilet paa Landet, og været værst for dem, der have Flere at forsørge, fremfor Alt for de Klostermænd, som ikke aarke af Klostrets Gods at underholde dem, hvis Forsørgelse de have paataget sig, da de selv lide Mangel. Saa er det med Brødrene ved Jonskirken, som ikke uden ved Guds og gode Mænds Bistand kunne skaffe det Nødtørftige til Veie. Arnes Bøn er derfor til Biskoppen og til Lærde og Ulærde i hans Stift, at de efter Evne ville understøtte Overbringeren, Broder Aslak af Jonskirken, da Munkene nu udsendte ham med Arnes indtil 1ste Mai gyldige Tilladelse til at indsamle Gaver [3]).

Maaske har det og været af saadant Hensyn til Jonskirkens Fattigdom, at Hr. Bjarne Erlingssøn i sit oftnævnte Testamente af 1308 gav det 10 Mark brændt, medens Munkeliv kun fik en [4]). Med Mangelen fulgte her som andensteds indre Splid, hvorom et Brev af 4de Febr. 1308 giver Oplysning. Kardinal Berengar, Pavens Pønitentiar, erkjender heri at have modtaget Abbed Peters Underretning om, at nogle Noviser i Klostret havde lagt voldsom Haand paa hinanden indbyrdes

[1]) Munkelivs Brevbog 43. 98. 133—136. Ovenfor S. 268.

[2]) Barth. IV. 751.

[3]) Dipl. Norv. I. No. 107. Det fortjener at bemærkes, at denne Efterretning om almindelig Mangel i Landet 1306 er samtidig med Coursens Forværrelse. Det krigerske Forhold til Danmark og tildeels til Sverige var vel Aarsag hertil.

[4]) Gaven er til Barfodbrødrene i Bergen: hvis altsaa dette er Minoritterne, har Jonskirken Intet faaet; dog er her nok dette Konvent meent.

samt paa andre Klosterfolk og Sekulargeistlige, og at Nogle for at undgaa Straffen for deres Opløb have negtet Abbeden og deres andre Foresatte Lydighed, og derfor ere blevne bandsatte. Flere skulle desuden med Andres Bifald og Hjælp ved Simoni være komne ind i Klostret, have modtaget Prestevielsen og administreret Helligdommene. I sin Bekymring for sit Kloster over alt dette, har Abbeden udbedet sig Pavens Bestemmelse. Kardinalen bemyndiger derfor Abbeden og Vedkommendes Foresatte at absolvere dem, der have deeltaget i Slagsmaal, efterat de havde udstaaet kanonisk Straf. Dem, der af Enfoldighed eller Uvidenhed havde paa den angivne Maade ladet sig optage i Ordenen, skal Abbeden i en passende Tid suspendere fra alle kirkelige Gjerninger; de, der med fuldt Vidende, dog ikke af Foragt for Pavestolen, havde gjort dette, skulde suspenderes i to Aar. Forsaavidt nogen af hine Kanniker eller Konverser personlig eie Noget, skal Abbeden strax tage dette til sig, og anvende det til Klostrets Bedste, og iøvrigt gaa frem mod disse Simonister efter Generalconciliets Statutter[1]).

I 1309 nævnes Abbed Peter som Vidne ved Biskop Arnes Appel til Paven i Anledning af Færø Bispestols Besættelse, samt ved et Gaardkjøb i Munkeliv[2]). — Under Opholdet i Bergen dette Aar lod Kong Haakon ved Tidenden om Erkebiskop Jørunds Død en Kiste med Hellig-Olafs Offer, der var indsat i Jonskirken under Abbed Peters Forvaring, den 8de Mai føre til Apostelkirkens Skrudhuus, for at ikke Pengene skulde berøves Kirken, medens den var formandsløs. Kisten aabnedes i 2 nidarosiske Kannikers og to Ridderes Paasyn, og fandtes deri 6 Punge, i med Alt 367 Mark og 12 Ører i fremmed Mynt, men ingen norske Penge, ligesaalidt som der laa Breve eller andre Oplysninger derved[3]). — Atter den 30te Januar 1311 var Tvisten om Færø Bispestol paa Bane i Jonskirken i Munkenes Huus, hvorom Abbed Peter med Biskop Thord af Garde udstedte et Brev[4]), ligesom han 31te Januar 1313 var tilstede ved Biskop Arnes Appel mod, at

---

[1]) Barth. IV. 206—208. Trykt i 1ste Udg. 752—754.

[2]) Björgv. Kálfskinn 101—102. Munkelivs Brevbog 111.

[3]) Dipl. Norv. II. No. 96. Dette Brev viser altsaa, at Jørund maa være død tidligere end „4 Uger efter Tiburtius", eller ved Midten af Mai, som Biskop Laurentius's Saga c. 26 fortæller.

[4]) Barth. IV. 555—556.

Erkebiskop Eilif havde overdraget Kapellernes Formand Hr. Finn at hæve de halve Kirketiender i Bergens Stift, som Eilif tilegnede sig [1]).

Senere forekommer Abbed Thord mellem 1323 og 1329 som Vidne i Munkeliv og ved Biskop Audfinns Appel mod Erkebiskoppens Besættelse af Dals Kirke i Sogn [2]). — Næste Abbedskifte er maaske foregaaet Høsten 1334; thi 30te Oktbr. d. A. vare Munkelivs Abbed og Kapittel samt Jonskirkens Kapittel Notarer ved Utsteins Abbeds Appel til Paven, medens Jonskirkens Abbed ikke nævnes, hvilket vækker Formodning om, at han da var syg eller død [3]). Eftermanden Halvard nævnes først, da han forlader dette Kloster, idet han nemlig efter Abbed Arnalds Død i Halsnø blev 12te Juli 1338 af Biskop Haakon i Bergen forflyttet til Abbed der [4]). — Til Halvards Eftermand udnævnte derpaa Biskop Haakon og hans Kapittel tilligemed Brødrene ved Jonskirken eenstemmig Broder Bjarne i Halsnø, men denne undslog sig med Alderdoms Svaghed for at modtage Valget. Herfor bebreidede Biskoppen ham, lovede at være ham til Bistand i hans Abbedværdighed, bad ham betænke det Ansvar for Gud, hans fortsatte Vægring paadrog ham, og imødesaa hans Svar med det Første [5]). Ogsaa dette Brev gjør det rimeligt, at Jonsklostret har været en regulær Afdeling af Bergens Domkapittel, siden begges Brødre i Forening valgte Abbeden. Bjarne maa imidlertid have vedblevet sin Vægring; thi 1339 tilkjendegav Biskop Haakon, at Munkene i Jonskirken efter Abbed Halvards Resignation samtlige paa een nær havde udvalgt Broder Gyrd (Ivarsson) fra Helgeseter Kloster til deres Abbed, og derpaa søgt Biskoppens Stadfæstelse. Vel havde Munkene i flere Dele afveget fra de foreskrevne Regler, hvorfor den Valgte nedlagde sin Værdighed i Biskoppens Haand, ligesom og Munkene overdroge denne at sætte dem en Formand; men da Broder Gyrd paa Grund af sit uplettede Levnet, sine Kundskaber og øvrige Fortjenester ligefuldt burde hæves til hiin Værdighed, udnævnte Biskoppen ham med sit Kapittels Samtykke til Abbed og Fader for St. Johannes Kloster, og overdrog ham dets frie Bestyrelse i aandelige og timelige Sager [6]).

[1]) Suhm XI. 717.

[2]) Barth. IV. 271—272. Ovenfor S. 273.

[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 33. No. 4.

[4]) Dipl. Norv. I. No. 252.

[5]) Barth. 708. Trykt i Saml. t. N. F. Hist. V. 127.

[6]) Barth. IV. 442—444.

Denne Abbed Gyrd blev i 1349 Biskop i Skalholt, og indviedes dertil i Bergen af Salomon af Oslo, den eneste norske Biskop, der overlevede Pesten. Under denne var der imidlertid ingen Leilighed for ham til Island, og han kom saaledes først did i 1351 [1]). Om Jonsklostret vides derimod i denne Tid Intet; at Konventet har været ubetydeligt, fremlyser ogsaa deraf, at det ikke nævnes blandt de Klostre og Kirker, hvortil Processionerne i Pestens Dage gik. — Gyrds Eftermand var maaske den Abbed Helge Thordsson, der uvist af hvad Grund i 1360 havde begivet sig til Island, men paa Tilbagereisen forliste tilligemed Bisksp Gyrd af Skalholt og flere andre Mænd, hvorved ialt 90 Mennesker bleve borte [2]). Fra denne Tid af veed man næsten Intet om dette Kloster. I 1402 udstedte Steinar Aslaksson, Munk her, et Brev om, at Eilif Arnesson i sin Dødsstund havde givet Munkeliv en Deel i Arnegaard næst ovenfor de Søboder, han havde givet Jonskirken, og 1418 var Abbed Laurents af Jonskirken i Munkeliv ved Fru Margareta Eilifsdatters Gave til dette Kloster [3]). — En Augustinermunk Johannes, der nærmest var herfra, meddeeltes omtrent 1440 af Bisksp Olaf Reisepas til Blodet i Wilznak (i Mark-Brandenburg) og derfra hjem over Vadstena [4]). — Da hele Strandsiden ved Bergen afbrændte 1489 [5]), er Jonsklostret neppe reddet, og da det senere aldeles ikke forekommer, er der endog Grund til at antage, at det efter den Tid ikke er gjenopbygget. Paa Reformationstiden er der kun Tale om dets neppe betydelige Jordegods, der blev slaaet sammen med Munkelivs, og i Forening med dette udgjorde en verdslig Forlening.

Jonskirkens Ruiner stode imidlertid tilbage, og flere betydelige Kjælderhvælv samt et Taarn findes endnu i to Huse paa Strandgaden. Christian III gav 22de Juli 1552 St. Hans Kirke og Kirkegaard med et Stykke af Grunden op mod Marken, 84 Alen bredt og 134 Alen langt, til Bergens By, for der at bygge et Raadhuus, hvortil Byen desuden maatte benytte Stenene af Allehelgens-Kirke [6]); men dette Raad-

---

[1]) Hist. eccl. Isl. II. 102.

[2]) ibid. II. 105. Islandske Annaler 300.

[3]) Munkelivs Brevbog 39. 33.

[4]) Barth. IV. 364.

[5]) Cod. Arn. Magn. No. 330. Fol.

[6]) Norske Registranter i Rigsarch. I. 319—320. Gaven stadfæstedes af Christian IV 29de Mai 1600. (Norske Registre i Afskr.)

huus kom neppe i Stand, eller afbrændte kort efter (19de Decbr. 1561), hvorpaa Christoffer Valkendorffs Gaard blev kjøbt til Raadhuus, som den endnu er. Byens Borgere anvendte Klostrets hugne Stene til eget Brug; i Jonsklostrets Taarn holdtes til Slutningen af 17de Aarhundrede efter kongelig Befaling af 9de Febr. 1579 Brandvagt; men 1702 blev det Hele privat Eiendom[1]).

§ 15. Prædikebrødrenes Kloster i Bergen. (út at brœdra).

Dette Kloster laa yderst paa Holmen (Kommunen) nordlig for den lille Christkirke, omtr. ved det nuværende Buntlabo, paa Skraaningen af Dalføret mellem Holmen og Sverresborg, og stødte umiddelbart op til Christ-Kirkegaard og Kannike-Gaardene. Af denne sin Beliggenhed paa Bergens yderste Nordkant har det, i Modsætning til Minoritter-Klostret inde i Vaagsbunden, faaet Lokalnavnet út at brœðra[2]). Det er uden Tvivl stiftet af Kong Haakon og Bergens Biskop (Arne I) i Forening omkring 1230; thi begge gave Prædikebrødrene Byggetomt, da Holmen deels var Kongens deels Domkirkens. Man har ingen afgjørende Oplysning om, hvilken Helgens Navn dette Kloster bar, men i Klostrets Segl ere de hellige Konger Olaf og Erik fremstillede, og ved Kongsgaarden omtales „St. Olafs Huus“, hvori Sjælemesser holdtes[3]). Tør man derfor antage, at dette Kloster har baaret St. Olafs Navn, saa er det rimeligviis dette og ikke (som hidtil er antaget) det mere bekjendte St. Olafs Minoritter-Kloster i Vaagsbunden, som nævnes i Haakon Haakonssøns Saga (Kap. 333) blandt de af ham opførte Bygninger. Dette bliver og det rimeligste, da Klostret der opregnes blandt Kongens Bygverker paa Holmen og ikke blandt dem i Vaagsbunden.

Ved sin første Optræden i Norden nøde Dominikanerne, som vi før have viist, stor Anseelse og udviklede betydelig Virksomhed. Paa de aarlige Provindsialmøder omflyttedes Brødre, udsendtes Visitatorer, paa-

---

[1]) N. Nicolaysens archæol. Fortegnelse 79.

[2]) Heraf Udebrødre-Kloster (Ramus, Norg. Beskr. 152. 154), og Videbrødre i Script. Rer. Dan. IV. 410. Klostret maa søges noget østligere, end det er anlagt paa Hesselbergs Kart i Urda II. Pl. 10.

[3]) Bjarne Erlingssøns Testamente af 1308 og Dipl. Arn. Magn. fasc. 71. No. 24.

lagdes Straffe og forordnedes Forbønner for Ordenens Venner eller afdøde Brødre i Provindsen. Ogsaa om Klostret i Bergen give Forhandlingerne paa disse Møder adskillige Oplysninger. I 1252 flyttedes Broder Haakon fra Bergen til Roeskilde, i 1254 Broder Thorlaf fra Bergen til Nidaros, samt til Bergen igjen Broder Asmund fra Odense, Nikolaus Bulke, Hervard og Adam; 1275—1280 flyttedes Broder Thorstein fra Ribe til Bergen som Lector, og med ham fulgte Johannes Nes fra Aarhuus, Broder Amund fra Oslo, Augmund fra Lødese og Einar den ældre. Som døde omtales 1252 Alanus Prestmunk og Thorstein Diakon. Den nysnævnte Lector Thorstein i Bergen var bleven udnævnt til Provindsens Diffinitor ved Generalkapitlet, men udeblev derfra uden lovligt Forfald, hvorfor han som Bod paalagdes 10 Dages Faste paa Vand og Brød, 10 Hudfletninger m. v. I 1291—92 foreskreves Forbønner i Provindsen for Biskop Narve af Bergen[1]). — I 1241 synes det, at Provindsialprioren har været bosat i Bergen; thi anderledes kan det neppe forklares, at Paven paalagde denne i Forening med Abbeden af Munkeliv at undersøge Kong Haakons Levnet og Arveret (ovenf. S. 265).

Skjønt Prædikebrødrene idetmindste for en Deel skyldte Bergens Kapittel sin Bosættelse der, har man dog strax Vidnesbyrd om det Had, hvormed Kannikerne forfulgte dem, saasnart de opdagede, hvor farlige de nye Naboer vare for dem og deres Indtægter. For at vænne Folk af med at søge Prædikebrødrenes Kirke istedetfor Domkirken og Sognekirkerne, grebe Kannikerne til det allerede S. 164 omtalte Middel at opbygge sine Priveter saaledes, at Ureenligheden fløð ind over den lavere liggende Klostergaard, og frembragte en ulidelig Stank. Men til Lykke for Munkene var Kardinal Vilhelm da i Norge, og da han kom til Bergen, tog han sig strax af deres Sag, og befalede 13de August 1247, at hine Træhuse skulde flyttes til et mere passende Sted, men tillod dog paa Kannikernes Bøn og med Munkenes Samtykke, at Husene

[1]) Stephens's Brottstycken 3. 5. 6. 7. 10. 11. 13. jfr. de indholdsrige Anmærkninger og Registre i dette lille mærkelige Skrift, hvorfra vi have al vor Kundskab om disse Møder i Ordenens ældste Tid i Norden. Diffinitor ad capitulum generale kaldtes den Munk, som paa Provindsmøderne aarlig valgtes til Provindsens Fuldmægtige ved Generalkapitlet i Rom (ovenfor S. 49). Narve var Biskop i Bergen 1278—1304, og var før sit Valg Prædikebroder, uden Tvivl i Bergen. Han har vel været farlig syg i 1291, siden man da paabød Forbønner for ham.

bleve staaende, naar de ikke paa slig Maade benyttedes. Kardinalen satte Bandsstraf for dem, der i Fremtiden vovede Sligt, samt anmodede ogsaa Kong Haakon om at hjælpe til, at saadan Usømmelighed ei oftere indtraf[1]).

Saaledes var denne Kilde til Uvenskab stoppet, men det brød senere ud med forøget Harme ad andre Veie, ligesom i det Hele det 13de Aarhundredes Slutning var en Kampens Tid over hele Norden mellem Kanniker og Tiggermunke. Dette fiendtlige Forhold var det vel og, der nærmest foranledigede Pave Benedikt XIs Bud af 2den April 1304 til Biskopperne af Roeskilde, Linkøping og Stavanger at bringe Enighed i Stand, især angaaende Munkenes frie Prædikeret og Skriftemaal, portio canonica og den biskoppelige Fjerdepart[2]), hvorom han nylig havde udstedt en almindelig Forskrift (constitutio Benedictina), hvorefter senere Tvistigheder skulde paadømmes, saa Tiggermunkene ikke forurettedes af Sekulargeistligheden[3]). At denne Pavebulle navnlig har fundet Anvendelse paa Forholdet mellem Dominikanerne og Domkapitlet i Bergen, er tydeligt deraf, at netop de deri anførte Tvistepunkter forekomme i de Stridigheder mellem dem, der udbrøde i Kong Erik Magnussøns Tid (omtrent 1290), og varede ligetil Biskop Audfinn bragte et Forlig i Stand. Herom haves endnu 4 Breve i Behold.

Det første Brev af Juli (1290?) er til Kongen og aander den høieste Forbitrelse mod Kannikerne. Uretten synes og at have været alvorlig. Kannikerne havde paa et Prestemøde imod Biskoppens (Prædikebröderen Narves) Raad og Villie udstedt almindeligt Forbud til Indbyggerne i Bergens Stift mod at optage Dominikanerne i sine Huse, kalde dem til Sygebesøg, eller give dem Almisse som andre Fattige. Biskoppen havde vel tilbagekaldt denne Bestemmelse, gjort Undskyldning derfor, og anmodet Alle om at modtage og behandle Prædikebrødrene med Agtelse og christelig Kjærlighed, men Kannikerne havde sat sig med al Magt derimod, og gjort uhørte Beskyldninger mod Brødrene. Trods Biskoppens Indvendinger havde Kannikerne derpaa forordnet, at den Prest, der viste Dominikanerne noget Venskabstegn, skulde berøves sit

---

[1]) Suhm X. 965. Dipl. Norv. II. No. 7. 8. jfr. ovenfor S. 163 ff.

[2]) Portio canonica kaldtes den Afgift af en Afdøds Formue, der skulde tilfalde hans Sognekirke, naar han ikke lod sig begrave i denne; quarta episcopalis var den Fjerdepart af alle Testamentgaver, som Biskoppen havde Ret til at anvende til gudeligt Brug.

[3]) Barth. III. 79—81.

Embede, og for at Munkene ei skulde blive vidende herom, forbødes Presterne under Bands og Suspensions Straf at aabenbare denne Beslutning for Nogen. Hermed haabede de uden Redning at knuse Munkene aldeles. Paa Grund af denne og utallige andre Forurettelser, hvorved deres Ro aldeles forstyrredes, tyede de nu til Kongens Hjælp, hvem de forsikrede om Lydighed og Hengivenhed[1]).

Narves Eftermand Biskop Arne af Bergen meldte (11te Juni 1306) Erkebiskop Jørund, at han ved Stridighederne mellem Kannikerne og Prædikebrødrene havde i lang Tid været hindret fra at afreise til det Concilium i Oslo, hvortil han var kaldet. Thi da den til Reisen bestemte Dag kom, var Prædikebrødrenes Provindsialprior Peter[2]) paany kommen til ham, og havde bedet ham standse Striden mellem Prædikebrødrene i Bergen og Kapitlet. I Haab om at faa Tid hertil, lovede han dette, men mærkede snart, at Sagen ikke uden mange Underhandlinger kunde bringes til et forønsket Udfald, og havde derfor overdraget den til nogle af ham valgte Personer[3]). — Nogen Tid derefter (nærmest 1307—1309) bad Biskop Arne sin Udsending i Rom blandt mere om at udvirke ved Pavestolen, at Biskoppen maatte faa Ret til at tvinge de Exemte, saasom Prædikebrødrene, indenfor deres Privilegiers Grændser, om de f. Ex. forholdt Sognepresterne den kanoniske Afgift eller deslige[4]). Det følgende Brev vil forklare Meningen af dette.

Først i Biskop Audfinns Tid (1314—1330)[5]) bleve disse Stridigheder bilagte. Sagen var overdraget til udvalgte Dommere, nemlig Biskop Audfinn, Kannikerne Hr. Simon Ivarssøn og Haakon Erlingssøn, Prædikebrødrenes Prior Olaf og hans Medbrødre Lectorerne Eindrid og Johannes, der i Venlighed skulde slutte en for Alle bindende og varig Overeenskomst. De bleve enige om følgende Vilkaar: 1) Den

---

[1]) Dipl. Norv. II. No. 28.

[2]) Denne Peter forekommer som Prædikebrødrenes Provindsial mellem Aarene 1303 og 1308 (Suhm XI. 454. Dipl. Svecan. II. 456), og har altsaa i Sommeren 1306 været i Bergen.

[3]) Barth. IV. 308—309.

[4]) Barth. IV. 315—316. Björgv. Kálfsk. 131.

[5]) Da man nedenfor vil finde, at Prædikebrødrene i 1328 vare saagodtsom Formænd for Bergensernes Uvillighed til at yde Gaarde-Tiende, og de i dette Forlig love at befordre Tiende-Ydelsen, henføres denne Strids Ende rimeligst til 1328 eller 1329. Suhm (Danm. Hist. XI. 859) henfører den til 1319, men Munch (Saml. t. N. F. Hist. V. 352) med større Rimelighed til Audfinns sidste Levetid.

Vei, som gaar mellem Prædikebrødrenes Kirke paa Nordsiden og Bisskoppens Nøst (hvorom nedenfor S. 335), skal være Domkirken aaben, uden at forskjellige norske Kongers Breve derfor maa være til Hinder; alle andre Veie derimod, som de vare i Besiddelse af, skulde Brødrene beholde, dog uden Ret til at udvide dem uden Bisskops og Kapittels Samtykke. Fremfarne Kongers, Fehirders, Lagmænds og Andres Breve og Domme om den anførte Vei skulle under Priorens og Domkapitlets Segl nedlægges i et Skriin hos Abbeden i St. Michaels Kloster; dog skulle Kannikerne aabne Skrinet for Brødrene, og lade dem udtage Brevene, naar de derfor havde Brug, dog ei til Skade for Kapitlet. — 2) Om Husene paa Domkirkegaarden paa Østsiden af den Gade, der fører fra Kirkegaarden til Klosterkirken, bestemmes, at Priveterne deri skulle renses paa en Maade, der ikke besværer Kirkegængerne. — 3) Om Bisskop Narves Jordfæstning, hvorpaa Munkene gjorde Paastand, skal al Strid ophøre, men disse beholde den Sum i Guld og Sølv, som han havde i sin Tid nedlagt hos dem, og bestemt for dem og Andre af deres Orden [1]). — 4) Sognepresternes Rettighed (portio canonica) skal ophøre for et Aar, saa imidlertid kun en Deel deraf skal gjælde; men heraf maa intet Paaskud for Fremtiden hentes, eller Prædikebrødrene siden tro sig forurettede ved Afgiftens lovlige Inddrivelse. — 5) Med Hensyn til Maaden, hvorpaa Sjælemesser skulde holdes og synges, fastsættes følgende: Kannikerne kunne efter Behag vælge Tid og Time, og fuldføre Vigilierne i Ro uden Forstyrring fra Prædikebrødrenes Side, indtil den paabegyndte Tjeneste er tilendebragt. Ere disse komne først, skal Kannikernes Ankomst forud meldes, og hine skulle da, efterat have fuldendt den 3die eller 9de Lectie, give Plads for disse, eller i al Fald overlade Kannikerne Forrangen; i alle øvrige Ligtog, hvori Kannikerne selv skulle synge Vigilierne, have disse Ret til at bestemme Tiden. — 6) Prædikebrødrene skulle strengt overholde de af Bergens Bisskop eller hans Official offentliggjorte Bandsættelser og Interdikter, og ingen Omgang tillade sig med de Bandsatte, udenfor hvad de pavelige Privilegier hjemle dem; ei heller middelbart eller umiddelbart foretage eller fremme Noget, der er til den bergenske Kirkes Skade, men i alt Øvrigt have uantaste-

[1]) Formodentlig har Narve som forhenværende Prædikebroder og Ordenens Ven valgt sig Gravsted hos Prædikebrødrene, men Kapitlet modsat sig dette paa Grund af gammel Vedtægt, hvorefter Bisskopperne begraves i Domkirken, hvilket da og maa være skeet; han var allerede død 16de Oktbr. 1304 (Barth. IV. 383), saa dette var en gammel Tvist.

lig Ret til at foretage hvadsomhelst til eget eller Ordenens Gavn. Men tilføies Brødrene nye Forurettelser af Bispoppen eller Kapitlet, ere de fritagne for denne Forpligtelse; men fordi den Ene med Rette forlanger eller tiltvinger sig Noget af den Anden, maa deraf ingen Grund til ny Splid hentes. — 7) Da det ei er nok at afholde sig fra det Onde, naar ei noget Godt gjøres istedet, saa skulle Prædikebrødrene i Skriftestolen og deres Prædikener tilskynde de Troende til at betale Tiende, og dette især paa Søndag Qvadragesima og andre hertil ved Lov fastsatte Tider. — 8) Alle andre Trætter skulle fra denne Dag være glemte, og ikke under noget Paaskud oprippes, dog Bestemmelsen ovenfor om porlio canonica forbeholdt. For at dette Forlig kan blive ubrydeligt, skulle Prædikebrødrene sørge for, at det inden næste Sommer bekræftes af Provindsialprioren. Denne venlige Aftale og gjensidige Forpligtelse blev given og forkyndt i Bergens Domkirkes Sakristi[1]).

Saaledes fik da Biskop Audfinn i Stand et samtlige Stridspunkter omfattende Forlig, som dog ikke førte til noget oprigtigt Venskab mellem dem. Vi have omtalt Forhandlingerne herom under Et, og skulle her tilføie et Par Bidrag til Klostrets og Stridens Historie i Mellemtiden. — I 1306 vare Dominikanermunkene Halvard og Arnfinn m. Fl. Vidner i en Sag om Gaarden Thoskar[2]). Prædikebroder Magister Erik i Bergen afgav paa Opfordring fra Stavangers Domkapittel 5te Oktbr. 1307 en Forklaring om, hvad Skik og Brug var med Hensyn til Kongens Offer under sit Ophold der. Han oplyste da, at hvad Kongen ofrede i norsk Mynt, tilfaldt efter gammel Vedtægt Kapitlet, angaaende Sterling og Tourneser var Intet fastsat, men Guld, arbeidet Sølv og kostelige Klæder tilfaldt Bispoppen[3]). Det var midt under den heftigste Strid, at Biskop Arne udstedte det S. 166 omtalte Brev af 1309 om, at Tiggermunkene toge Folk til Skrifte, som vare bandsatte af Sognepresterne, og Eftermanden Audfinn klagede (1328?) for Erkebispoppen over den Modstand, som mødte ham ved Inddrivelsen af Gaarde-Tiende i

---

[1]) Barth. IV. 165—171.

[2]) Dipl. Norv. III. No. 64.

[3]) Dipl. Norv. I. No. 112. Det er uden Tvivl den samme Mester Erik, der i 1285 var Provst paa Lister, men senere maa være bleven Prædikebroder i Bergen, hvor han ofte nævnes som Vidne m. m. i Munkeliv. Heraf kan man forklare sig, at en Prædikebroder i Bergen skulde afgive Vidnesbyrd om Skik og Brug ved Stavangers Domkirke, hvorved han nemlig som Provst paa Lister havde været Kannik.

Bergen. De Modvillige holdt sine Sammenkomster hos Prædikebrødrene, og havde endog faaet Drotseten Hr. Erling og andre Høvdinger til at modsætte sig Kirkens Ret[1]).

Desuden havde Prædikebrødrene Strid med Biskoppen om en Almenning mellem Klostret og Biskoppens Nøst (S. 333). Biskoppen paastod, at den tilhørte ham, men Brødrene, at den var dem givet af Kong Eirik i hans Livstid. Kong Haakon V befalede derfor Botolf Haakonssøn, Lagmændene Hauk Erlendssøn og Endrid Simonssøn m. Fl. 14de Mai 1311 lovlig at paadømme, hvem Almenningen tilhørte. Dommen lød, at Byen alene eiede slige Almenninger til almindelig Nytte som kongelig Gave, men Kongen havde igjen Ret til at raade over dem, som over Byen i det Hele. Dette Brev stadfæstede Kong Magnus 20de Juni 1320[2]). I Marts 1313 hørte Broder Olaf Prior og Broder Andreas Lector i Dominikanernes Kloster i Bergen Biskop Arne oplæse en Protest i Anledning af den Trætte, som da stod paa mellem Biskoppen og Erkebiskop Eilif[3]).

Efterat den til Biskop i Skalholt valgte Abbed Grim af Nidarholm var død, blev Broder Jon Halthorssøn, Prædikebroder i Bergen, valgt til hans Eftermand, og viet 1ste August 1322. 1323, udentvivl før sin Afreise til Island, deeltog han i Hr. Erling Vidkunssøns Valg til Rigsstyrer i Norge[4]). — Processionerne under Pesten 1349, der ere nævnte ovenfor S. 319, begyndte hos Dominikanerne.

Af Testamenter til Prædikebrødrene i Bergen ere flere i Behold. Kong Magnus gav dem 1277 12 Mark brændt, Gaute i Tolga (v. 1288) 1 Mark og Bjarne Erlingssøn 1308 5 Mark brændt, samt til „St. Olafs Huus ved Kongsgaarden", hvormed maaske ogsaa dette Kloster menes, 6 Maaneders Matebol i Gaarden Bjørke i Sogn, mod at Enhver, som der vare inde, skulde daglig læse 10 Fadervor for alle Christnes Sjæle. Endrid Simonssøn gav 1337 1 Mark brændt „út til brœðra"[5]), og i Kong Magnus Erikssøns og Dronning Blankas Testamente af 1347 fik de 4 Dominikanerklostre i Norge 100 Mark til Deling. Det sidste Testament er Arvid Ingeldssøns af 1430, hvori

---

[1]) Saml. t. N. F. Hist. V. 354 ff.

[2]) Yngre Afskr. i Cod. Arn. Magn. No. 330. fol. Arn. Magn. Apogr.

[3]) Suhm XI. 718. Script. Rer. Dan. IV. 420.

[4]) Mere om Biskop Jon ovenfor S. 140.

[5]) Dipl. Norv. I. No. 243. De øvrige Testamenter ere før oftere nævnte.

han gav forskjellige Klostre i Bergen, hvoriblandt „ud til Brødrene", fik Tilkommende for et solgt Skib.

Arngrim Abbed af Thingøre Augustiner-Kloster paa Island gav sig 1358 ind i Prædikebrødrenes Kloster i Bergen, „hvor man ei skjøttede om hans ældre Løfte eller andet Vanrygte, som var ved ham." Vilkin, Prior út til bræðra, blev i 1391 valgt til Biskop i Skalholt, hvor han dog først kom 1394. Han var ifølge Samtidens Udsagn en dygtig og virksom Mand, og som Prior her byggede han Klostrets Taarn. Han døde 1405 under et Ophold i Bergen, og Erkebiskop Askel med 7 Lydbiskopper stode over hans Grav [1]). Paa Kalmarunionens Tid var Jakob den Ældre Biskop af Bergen, og denne havde enten forud været, eller blev maaske, efter ved Aar 1400 at have nedlagt Biskopværdigheden, Munk i dette Kloster. Han levede endnu 1408 og kaldes da Prædikebroder [2]). De ovenfor S. 287—288 anførte Breve vidne om den Iver, hvormed Dominikanerne og de øvrige ældre Munkeordener i Bergen modsatte sig Munkelivs Overgang til Birgittinerne. Prædikebrødrenes Prior i 1422 hed Johannes, der 1424 var efterfulgt af Prior Peter Oldemarket, om hvilke vi forøvrigt ingen Kundskab have. Dominikanerne forsøgte fremdeles at tilvende sig Sognepresternes Indtægter. Men da de i 1443, trods Biskoppens Advarsel, havde begravet en Henrettet paa deres Kirkegaard, befalede Biskop Olaf 4de Novbr. Munkene og Alle, der havde havt Deel i Begravelsen, paany at opgrave den Jordfæstede og føre ham bort fra Kirkegaarden, og hvis dette efter 3 Dages Frist ikke var udført, skulde Stiftets Prester lyse samtlige Prædikebrødre og deres Medskyldige i hiin Gjerning i Band, samt lægge Interdikt paa den saaledes vanhelligede Kirkegaard [3]).

Om dette Kloster veed man nu i lang Tid kun, at Kong Christiern I i dette var samlet med Norges Rigsraad om Høsten 1453, og blandt andet 20de Oktbr. her bragte et Forlig i Stand mellem Hr. Olaf Nilssøn og de Kontorske (ovenf. S. 299), at en Kjøbmand paa Bryggen Geert Smedechen 25de Oktbr. 1475 gav Dominikanerne ½ Læst Tjære, at Prioren Peter udstedte med Abbed Paal af Munkeliv (altsaa ved

---

[1]) Islandske Annaler 294. 378. Vilkin er ovenfor S. 280 L. 4 feilagtig kaldet Vilhelm.

[2]) Björgv. Kálfsk. p. 7. „Jacobus antiquus de ordine Prædicatorum."

[3]) Dipl. Norv. I. No. 786.

1475) en Vidisse af Kong Christoffers store Handelslov af 4de Decbr. 1444, og at Biskop Alf af Stavanger 27de Oktbr. 1478 testerede „Utebrødra i Bergen" Biskopstienden af Torvestads Sogn for sin Sjæls Begængelse [1]). Edvardssøn fortæller, at Prædikebrødrenes Kirke(?) hidtil havde været af Træ, men at Prioren Halvard, der døde 22de Jan. 1508, opbyggede den af idel Steen med store Steenkjældere, som han og gjorde med Erkebispegaarden i Bergen. Denne Kirke var, tilføier han, den sidste Steenkirke, som var bygget i Bergen i Mandeminde, og den første som blev nedbrudt igjen [2]). Herved afgav maaske Prædikebrødrenes Kloster det bedste Samlingssted i Bergen for Rigsraadet, som her i lang Tid holdt sine Møder i 1524, opsagde Christiern II Lydighed (5te Aug.), valgte Frederik I (23de Aug.) m. m. [3]).

Klostrets Prior paa Reformationstiden var Jens Mortenssøn, der maa have været en slet Karl. At han ikke holdt sine Munke til Skik og Orden, viser Biskop Olafs S. 148 omtalte Klage til Dominikanernes Provindsial i Nidaros af 1527, og at han selv maa have havt et stygt Rygte, viser en mundtlig Tradition, som havde vedligeholdt sig lige til Edvardssøns Tid, der bestemt skylder ham for, efter Aftale med Hr. Vincents Lunge, selv at have sat Ild paa sit Kloster, da dette i 1528 afbrændte [4]). Da nemlig Tidens Tegn spaaede Munkenes nærforestaaende Undergang, bleve Prior Jens og Hr. Vincents enige om i Tide at skaffe Klostrets Kostbarheder til Side, for ei at komme til at dele med for Mange, og da dette var skeet, og alle Kostbarheder deelte mellem dem, stak Prioren Klostret i Brand, for at skjule Plyndringen.

Saaledes var da dette Kloster ødelagt, førend selve Reformationen begyndte. Man fortalte, at det var afbrændt ved Vaadeild, og Rigsraadet lod det blive derved, sandsynligviis fordi man intet Beviis havde mod Mordbrænderne. Lensherren Vincents Lunge tog Klostrets Eiendomme i sit Værge, formodentlig paa Kongens Vegne, medens Prioren som Belønning fik 3 Gaarde, hvoriblandt Milde og Sandvik, og en

---

[1]) Testam. i Lybeks Archiv. Arnes Apographer. Dipl. Arn. Magn. fasc. 46. No. 6.

[2]) Edvardssøns Bergens Beskr. 2den Part. II. 1. Det er ei klart, om han mener Kirken, Klostret, eller begge. Udtrykket „den" tyder paa Kirken, Kjælderhvælvene derimod paa Klostret.

[3]) Nor. II. 510 ff.

[4]) Nicolaysens archæol. Fortegn. 90. Paludan-Müller Grevens Feide. II. 9—10.

Deel af Munkene tjente Hr. Vincents som Hofmænd[1]). Saaledes beretter det norske Rigsraad i de oftnævnte Klagepunkter over Kong Frederik i 1531[2]). Prioren bosatte sig derefter paa Milde, som Kong Frederik gav ham 1530[3]), men Klostrets Kostbarheder vilde Kongen selv have. Han bød derfor Lunge 28de Oktbr. 1529 at levere til Esge Bilde det Sølv, Guld og andre Klenodier, han „paa egen Haand og til eget Brug" havde taget fra Apostelkirken og Sortebrødre Kloster[4]), men den mægtige Herre vilde kun afgive dem i Kongens egen Haand, da han om Vaaren 1530 afseilede til Danmark; thi paa det Fartøi, han vovede sit eget Liv, vilde han og vove Godset[5]). Om Kongen virkelig fik disse Klosterklenodier, vides ikke, men den 20de April 1530, førend Lunge kom til Danmark, paalagde han Bilde at holde sig til Lunges Len Jæmteland og Sogn, indtil han havde gjort Rede for det Tagne[6]). Som et Bidrag til Kundskab om selv et mindre Klosters Rigdom paa Kirkeprydelser følger her en Fortegnelse over hvad der var taget af Sortebrødre Kloster: „En Guldkalk af Nobelguld, 8 Kalke, forgyldte uden og inden, et Mariebillede af Sølv, et forgyldt Reliqviarium, gjort som en Monstrants, et Krucifix beslaaet med Sølv; det forgyldte Billede paa Korset veiede 7 Bismerpund 4 Lod, Korset selv var 3 Alen langt; 3 Kors af Sølv, det ene forgyldt; et Røgelsekar af Sølv; 50 Lod Sølv, som tilhørte Katharina de Senis. Det tog Prior Jens, førend Klostret brændte, og sagde for os (Munkene?), at Klostret var ham saameget skyldig[7])."

Prior Jens druknede ved Haakonshelle, da han skulde fare til Bryllups[8]). Det sidste man finder antegnet om ham er fra 31te Juli 1539, da Klaus Bilde, Thord Roed og 3 Lagmænd paa Hr. Truid

---

[1]) Blandt disse Hofmænd, d. e. underordnede Betjente, var formodentlig ogsaa Prioren selv, thi blandt Lunges Tjenere i 1529 nævner Esge Bilde en „Herr Jens", der neppe er nogen anden end ham.

[2]) Münch. Dipl. No. 3111. Trykt i Saml. t. N. F. Hist. II. 87—88.

[3]) Saml. t. N. F. Hist. VI. 33.

[4]) Kopi i danske Geheimearchiv.

[5]) Vidnesbyrd af 26de Febr. 1530 i Rigsarchivet. Lunge var 9de April i Tønsberg og 4de Mai i Sjælland. Saml. t. N. F. Hist. I. 68. 70. Pal. Müller, Grevens Feide. II. 12—13.

[6]) Kongebrev i Rigsarchivet.

[7]) Paa en løs, maaske ufuldendt Seddel sammesteds.

[8]) Holbergs Bergens Beskrivelse S. 55.

Ulfstands til Giskes Forlangende modtoge Forklaring af Hr. Jens i Milde om, hvor der var bleven af en Kiste tilhørende Hr. Alf Knutssøns Arvinger, som Jomfru Karine Alfsdatter havde indsat i Sortebrødre Kloster, den Tid Hr. Jens var Prior der. Han oplyste, at Kisten havde staaet i Klostret, og at Jomfru Karine ikke paa hans Opfordring havde afhentet den, hvorpaa Olaf Ottesøn for flere Aar siden havde taget den med sig til Hesby, hvor den var i nogle Aar. Men da Kong Christiern var i Bergen, maatte Olaf atter føre Kisten med de Breve, som vare deri, tilbage til Klostret. Siden, imedens Hr. Vincents havde Slottet, kom Fru Ingerd til Bergen, oplaasede Kisten og udtog de Breve, hun vilde, ligesom hun og paa Priorens Bøn modtog alle de øvrige Brevskaber, som vare i Kisten. Rigtigheden af dette Udsagn stadfæstede Bergens Lagmand og flere af de ældste Borgermestre og Raadmænd [1]).

Mere er ikke forefundet til Oplysning om dette Kloster. Dets Grund indlemmedes strax efter i Bergenhuus's Befæstninger, Jordegodset dannede intet særskilt Len, og nogen Jordebog derover kjendes ikke. I de sidste Aar har man ved Buntlabo nedenunder Fæstningsvolden udgravet hugne Steenblokke, Kapitæler m. v., der vel, idetmindste for en Deel, ere Levninger af dette Kloster.

§ 16. St. Olafs Minoritter-Kloster i Bergen.
(inn at brœdra í Vágsbotni).

Bergens nuværende Domkirke var Minoritternes Klosterkirke i Bergen, og deres Kloster laa, som det synes, lige Syd for Kirken omtrent paa den nuværende Kathedralskoles Tomt. Imidlertid har denne Deel af Bergens By ved de idelige Ildebrande undergaaet saamange Forandringer, at intet bestemt derom kan siges. Tiden, da Klostret stiftedes, er ubekjendt, saafremt det ikke var dette, men Prædikebrødrenes Kloster (ovenf. S. 329), Kong Haakon Haakonssøn byggede. Dog er det neppe meget yngre; i al Fald fra Midten af 13de Aarhundrede. Klostret var helliget St. Olaf [2]), hvorfor Kirken kaldes Olafskirken i Vaagsbunden til Forskjel fra Olafs Kirke paa Bakken og maaske fra Prædikebrødrenes Klosterkirke, og den var paa St. Olafs, Marias, Franciskus's

---

[1]) Originalen i norske Rigsarchiv.

[2]) Wadding, Annales Minorum. V. 272.

Antonius's og Klaras Festdage samt Klostrets Indvielsesdag tilstaaet Afladsret. Dets Munke kaldes gjerne blot Barfodbrødre (nudipedes, berføttabræðr), hvorved de lettelig forvexles med Augustinerne ved Jonskirken, og forekomme iøvrigt stundom under det lokale Navn inn til bræðra, i Modsætning til Prædikebrødrene. At der ved dette, som ved Minoritterklostrene i Almindelighed, har været en Skole, er vist, men om dens Skjebne og Indretning iøvrigt veed man Intet.

De Barfodmunke i Bergen, der forekomme under Kong Magnus Lagabøter og hans Eftermand, vare ganske vist Franciskanere; thi det er allerede ved Jonsklostret oplyst, at dette ikke kan have staaet i nogen Anseelse hos Kongerne, medens Kong Magnus's Forkjærlighed for Olafsklostret i Bergen netop forklares af de Tjenester, dets Munke ved forskjellige Leiligheder havde viist ham. Han sendte 1264 fra Bergen to Barfodmunke Mauritius og Sigurd som sine Sendebud til Skotland, for at afværge Fortsættelsen af Krigen med dette Rige, og 1281 var uden Tvivl den samme Franciskaner Mauritius blandt Kong Eriks Udsendinge til Skotland i Anledning af hans Ægteskab med Margreta [1]). Rimeligviis har og Olafsklostret i den første Tid været Bolig for Ordenens Custos i Norge, der i 1265 var blandt dem, Paven udnævnte til at vælge en Erkebiskop [2]).

Allerede 1270 havde Minoritterne det Uheld, at deres Kloster afbrændte [3]), men af Kong Magnus's Testamente seer man, at han allerede før dette skreves (Febr. 1277), havde sat dem istand til at gjenopbygge det. Foruden 12 Mark Sterling til Brødrene selv havde han nemlig givet 700 Mark gangbar Mynt til Klostrets Bygning, den største Gave til enkelt norsk Kloster, som Kilderne omtale. Hans Kjærlighed

---

[1]) Fornm. Sögur X. 156. 158. Suhm X. 827. Ovenfor S. 117. 140. I Acts of Parliament of Scotland I. findes Facsimile af en Vidisse af en af de norske Sendemænds Forhandlinger i Skotland. Her anføres sidst blandt Nordmændene frater Bernhardus Ludovici de ordine fratrum minorum. Den bekjendte Ridder Bjarne Lodinsøn var en verdslig Mand, der vist aldrig var eller blev Minorit, og jeg antager derfor bestemt, at her er en Feil af Vidissens Nedskriver, idet Mauritius's Navn er oversprunget og hans Stilling overført paa Hr. Bjarne Lodinsøn. Efter hvad man iøvrigt veed vare de norske Sendebud der: Biskop Peder af Orknø, Hr. Bjarne (Erlingsøn) af Bjarkø, Kanniken Mester Bernhard og Broder Mauritius af Minoritterordenen.

[2]) Islandske Annal. 134. Script. Rer. Dan. III. 106.

[3]) Islandske Annal. 140.

til dette Kloster viste sig og derved, at han valgte sit Gravsted her, og forbød Alle og Enhver at gjøre nogen Hinder heri[1]). Naar Klostret blev færdigt igjen efter Branden vides ikke; Edvardssøn har en Beretning om, at det 1ste Mai 1301 indviedes af Biskop Narve (1278—1304); men da maa idetmindste Klosterbygningen forlængst været i brugbar Stand; thi i 1296 vare Kong Erik og Hertug Haakon her samlede med Hertug Erik af Langeland[2]).

Det bergenske Minoritterkloster synes at have været Ordenens vigtigste Kloster i Norge. Man finder ikke alene, at den norske Custos oftere har været bosat her end andensteds, men mindst een af Provindsialerne har stadig holdt til i dette Kloster. Mellem 1309 og 1312 omtales nemlig Broder Astrad, Ordenens 11te Minister, saa ofte i Bergen, at det neppe kan forklares af tilfældige Ophold[3]). Om Ordenens Custos ere dog Vidnesbyrdene i denne Henseende bestemtere. Den 27de Novbr. 1309 var Broder Sigurd Paalssøn, Custos for Barfodbrødrene[4]), m. Fl. tilstede ved en Overeenskomst i Barfodbrødrenes Skrudhuus mellem Biskop Ketil af Stavanger og Fru Ingeborg paa Fit om Finnø Kirkes Opbygning. I Striden mellem Erkebiskop Jørund og Biskop Arne om Besættelsen af Færø Bispestol forekomme Minoritternes Foresatte oftere som Udstedere af Sagens Dokumenter: saaledes Broder Sigurd, Ordenens Custos, i Arnes Appel til Paven af 26de Decbr. 1310, den Samme og Broder Olaf, Gardian for Huset i Bergen, i to andre Vidnesbyrd af 1311. Ogsaa om Biskop Arnes Appel mod Erkebiskop Eilifs Paastand paa de halve Kirketiender til subsidium pallii udstedte Provindsialministeren Astrad og Broder Thorias (Thorer), Ordenens Lector i Bergen, 29de Decbr. 1312 deres Vidnesbyrd[5]). Et nyt Brev herom udstedtes 19de Marts 1313 af Broder Oliver (udentvivl den ovennævnte Olaf Gardian), nu Minoritternes Custos i Norge, og Broder Svinig (Svenung eller Svein?), Gardian i Huset i Bergen[6]). Til denne Tid hører endelig ogsaa Biskop

---

[1]) Script. Rer. Dan. VI. 251. De Stockholmske Minoritters Diarium melder ved 1ste Juni (Begravelsesdagen?) 1280: obiit beatus Magnus rex Norvegiæ et sepultus apud fratres minores Bergis. (Script. Rer. Svec. I. 1. 77).

[2]) Thork. Dipl. II. 174—175.

[3]) Suhm XI. 627. Barth. IV. 501. 551. o. fl. St.

[4]) Custos af berfætta-brœdra-lifnaðe. Dipl. Arn. Magn. fasc. 30. No. 23.

[5]) Barth. IV. 551—558. Suhm XI. 716. Dipl. Norv. III. No. 101.

[6]) Suhm XI. 718. En Mængde Breve om denne Sag findes i Barth. IV.

Arnes Brev af 31te Mai 1309 mod de bergenske Tiggermunkes Misbrug af deres Privilegier (ovenf. S. 166).

I den følgende Tid omtales Klostret kun i Forbigaaende. Af Testamenter til Minoritterne kjendes, foruden Kong Magnus's, Gautes af Tolga paa 1 Mark brændt, Fru Thorbjørgs ved 1324 paa 5 Mark brændt og Endrid Simonssøns 1337 paa 1 Mark. Ligesaa have de faaet sin Lod af Kong Magnus's Testamente af 1347, hvori alle norske Minoritterklostre fik 100 Mark til Deling; Arvid Ingeldssøn gav dem Deel i en før nævnt Fællesgave, Biskop Alf af Stavanger gav dem 1478 Tienden af Skaare Sogn, og af Geert Smedechen fik de en Læst Tjære i 1475[1]). — I 1340 var der øvet Vold mod et Barfodbrødrene i Bergen tilhørende Huus, og i 1345 gave Minoritternes Gardian Eirik og Kanniken Salmund Styrmerssøn Vidisser af to Breve om Hertuginde Ingeborgs Pengesager i Bergen[2]). Fra Pestens Tid har man udenfor de før omtalte Processioner, som den anden Dag gik til Minoritterne, ingen Underretning om dem, og i de følgende Menneskealdre nævnes kun, at en Lagthingsdom 1389 udstedtes der, og at Vitalianerne begrove en af deres Høvdinger Mechinborg, en Slægtning af Kong Albrekt, som faldt under deres Plyndring af Bergen i Paaskeugen 1393, med stor Stads hos Minoritterne (inn at brœðra)[3]). Minoritterne søgte med Prædikebrødrene at hindre Munkelivs Overgang til St. Birgittas Orden (ovenfor S. 287—289). Klostrets Gardian da (1422—1424) Gerlak Gruter var rimeligviis en Tydsker. En senere Gardian Broder Johannes Nystad nævnes i et Klostret uvedkommende Brev af 1438[4]).

I sidste Halvdeel af 15de Aarhundrede blev saavel Kirken som Klostret ødelagt ved Ildsvaade, nemlig 1463 eller snarere 1464, og maaske i 1488. I Anledning af den første Brand tilskreve Franciskanerne i Bergen 14de Oktbr. 1464 Lybeks Raad, hvori de melde, at Klostret er afbrændt, og anraabe om Hjælp til dets Gjenopbyggelse. De affendte

558—580. — Man erindre med Hensyn til Formands-Skifte, at dette hos Minoritterne foregik hvert 3die Aar.

1) Dipl. Norv. II. No. 24. I. No. 177. 243. Orig. i Lybeks Archiv. Dipl. Arn. Magn. fasc. 46. No. 6.

2) Saml. til N. Folks Hist. V. 151. Dipl. Norv. II. No. 270. Dipl. Arn. Magn. fasc. 34. No. 7.

3) Saml. til N. Folks. Hist. III. 594. Islandske Annaler 360.

4) Dipl. Arn. Magn. fasc. 41. No. 22.

deres Gardian, Broder Lodevik Franke, som nærmere vilde skildre Nøden[1]). Naar Edvardsen beretter, at Munkene efter Branden lode Kirken forfalde, da maa dette snarere have Hensyn til en senere Ildebrand 1488; thi 29de Juni 1484 holdt Provindsen Dacias Minoritter deres Provindsialkapittel i dette Kloster, under Forsæde af Ministeren Broder Stephan (Laurentssøn)[2]). Et saadant Møde af Ordenens Fuldmægtige fra de tre Riger kunde neppe have fundet Sted her, dersom ikke Klostret og Kirken paa den Tid havde været i brugbar Stand; men efter den sidste Brand have Minoritterne, som det synes, maattet indskrænke sig sig til det nødvendigste; thi ifølge Edvardssøn var Kirkemuren senere saa skrøbelig, at der maatte sættes Støtter til den Side, der vendte mod Skolen. Minoritterne nævnes i Anledning af Opløbet i Skostræde 1507, og under et Ophold i Bergen (1524?) gav Erkebiskop Olaf dem en Tønde Rug og en Tønde Spæk[3]); men naar og hvorledes Konventet ophævedes, findes ikke antegnet. Sandsynlig havde Klostret i nogen Tid staaet øde, da Mag. Geble 1536 forlagde sin Bisperesidents derhen, efterat Munkeliv var ødelagt (ovenf. S. 314). Klosterkirken blev da og er fremdeles Domkirke, og denne tilligemed selve Klostret blev med betydelige Bekostninger istandsat af Superintendenten. Klostrets Bygninger vare dog for vidløftige for ham, og Dr. Jens Skjelderup fik derfor 23de Mai 1565 Kongens Tilladelse til kun som Superintendent-Bolig at vedligeholde saamange Huse, som han trængte til, „da Klostret var stort begrebet, og mange Huse derpaa". Ligesaa havde Kongen i 1562 givet Bergens Magistrat „et hvælvet Kammer i Graabrødre Kloster, som kaldes Fadebur", deri at forvare Byens Breve, og bestemte 13de Oktbr. 1565, at de øvrige Bygninger i Klostret, der ellers vilde staa øde og forfalde, skulde deles mellem Domkirkens Kanniker, der skulde holde dem vedlige og selv bo der, istedetfor som hidtil at bygge sig Eiendomsgaarde i Byen[4]). Først i de senere Aar er denne oftere afbrændte Bispegaard solgt; dens S. 155 omtalte Have er forlængst indbygget og næsten for-

---

[1]) Walkendorfs Chrønike. Mspt. Arn. Magn. 330. fol. Script. Rer. Dan. IV. 413. Urda II. 272. 285. Miscell. Berg. No. 6 i Lybeks Archiv.

[2]) Script. Rer. Svecic. I. i. 69. 79. Script. Rer. Dan. V. 519.

[3]) Suhms (ældre) Saml. II. ii. 126 ff. Münch. Dipl. No. 3279.

[4]) Norske Registr. i Afskr. II. 755—756. 783. Absalon Pederssøns Kapittelsbog ved 4de Januar 1564.

svunden. Inderst i Vaagen omtales en „Munkebrygge“, der nærmest har tilhørt dette Kloster[1]).

§ 17. St. Albani Benediktiner-Kloster paa Selje.

Den lille Ø Selje (Selja) ligger i Prestegjeldet af samme Navn strax Syd for Statland i Nordfjord. Paa Grund af sin sikre Havn, midt i Søleden mellem Bergen og Nidaros, netop hvor det farlige Stathav begynder, har Selje fra de ældste Tider og til vore Dage været en meget besøgt Havn, hvor ofte hele Flaader ligge børfaste. Dette var rimeligviis Olaf Tryggvessøns Grund til her at bygge en af de første Kirker i Norge, samt begunstige de Rygter om Helgenlevninger, som her skulde være fundne. Øen nævnes oftere i Sagaerne ved Beretninger om de idelige Reiser langs Kysten; her var det Kong Olaf Haraldssøn (den Hellige) først landede, da han kom hjem for at indtage sit Fædrenerige, og han ansaa dette for et heldigt Varsel. Mærkeligst er dog Øen bleven ved den hellige Sunniva og hendes Følge, samt sit Kloster.

Om Sunniva fortæller Legenden, at i Keiser Ottos og Haakon Jarls Dage forlod en irsk Dronning Sunniva, kjed af Hedningernes Anfald, sit Rige, og fulgtes af mange Frivillige. De dreves hen til de norske Smaaøer Selje og Kinn, hvor de en Tidlang opholdt sig. Bønderne i Egnen, der havde mistet noget Kvæg, og derfor antoge de Fremmede for Vikinger, meldte Sagen for Jarlen, der med mange Stridsmænd ankom til Øen. De irske Mænd gik da ind i Bjerghellerne paa Selje, og bade Gud at ende deres Lidelser, hvorpaa et Steenskred lukkede Hellernes Aabning og begrov dem. Senere efter Haakon Jarls Fald saa man et underligt Skin paa Øen, og fandt et Mandshoved, som gav en deilig Lugt fra sig. Kong Olaf Tryggvessøn fandt nu ved nøiere Undersøgelse blandt Hellerne den unge Dronnings Lig ganske friskt. En Kirke byggedes foran Hulen, og her opbevaredes den hellige Sunnives Been i et Skriin, der 7de Septbr. 1170 flyttedes til Bergens Domkirke[2]). Den 8de Juli blev Sunnives og Følges Festdag i Norge (fest. Sanctorum in Selio, Sunniva cum sociis, Seljumannamessa), der endnu kjendes af Almuen.

---

[1]) Abs. Pederssøns Kapittelsbog ved 19de Decbr. 1561.

[2]) De Sanctis in Selio i Script. Rer. Dan. IV. 1 ff. V. 353. Fornm. Sögur I. 224—232. X. 279—283. o. fl. St. Islandske Annaler 70.

I Sunnivas Følge var, efter Legenden, ogsaa hendes Broder Albanus, rimeligviis den bekjendte engelske Martyr af dette Navn, hvis Levnet er bleven lokaliseret for Norge, og til hans Ære byggedes det Benediktinerkloster her paa Øen, hvis Ruiner endnu forskjønne denne vilde Egn. Det hører rimeligviis til de ældste Klostre i Landet, men man kjender iøvrigt hverken dets Alder eller Stifter. Paa Selje var i Kong Olaf Kyrres Tid († 1093) Gulathingslagens Biskop Bernhard bosat, rimeligviis paa Grund af Sunnivas Helligdom, men han flyttede senere Bispestolen til Bergen. Da man med Vished veed, at intet norsk Kloster stiftedes før i Sigurd Jorsalfarers Tid (1103—1130), kan der under Bernhards Ophold paa Selje ei været noget Kloster der; men det er dog høist rimeligt, at man ei har ladet Helligdommene paa Øen uden Tilsyn, og at dette meget tidligt er betroet til Benediktinermunke, som man finder have staaet i nøie Forbindelse med Brødrene i Munkeliv[1]). Klostret var helliget Albanus og bar dennes Navn og ikke Sunnivas. Det er en Forvexling af Klostret med St. Sunnivas eller rettere Seljemændenes Kapel under Hellerne, der har bragt samtlige nyere Forfattere til at tale om „Synnives Kloster" paa Sellø[2]). Urigtigheden heri fremgaar desuden tydeligt af Klüvers Grundtegning af Ruinerne, sammenlignet med Flatøbogens Beretning[3]): „I den Kirke, som er Alban helliget, er et Sortmunkekloster, og der i Kirken ere mange Skriin baade store og smaa, hvori Sunnives Følgesvendes hellige Been bevares; men Sunnives Kirke er oppe i Fjeldet, noget fra Klostret. Fremfor denne Kirke ved Hulen lod Kong Olaf gjøre en stor Steenvæg saa høi og forsvarlig som det stærkeste Kastel. Under denne Muur ligger Klostret, og Opgangen til den øvre Kirke er mellem Bakken og Muurvæggen".

Til dette Klosters Historie haves kun sparsomme Bidrag, ligemeget en Følge af dets afsides Beliggenhed og af at dets Breve ere tabte.

---

[1]) Munchs Norske Folks Hist. II. 624. Keysers Norske Kirkes Historie I. 144. 159. 187; ovenf. S. 13.

[2]) Klüvers Mindesm. 133 ff. Munthe i Aalls Snorre I. 57. Kraft Norges Beskr. IV. 916. Neumann har i Budst. VI. 568 ff. samlet, hvad man hidtil vidste om dette Kloster. Sellø Kaldsbog beretter, at en Preste-Enke i Kaldet af Skadefroched skal have opbrændt Klostrets samtlige Brevskaber, der endnu i Midten af 17de Aarhundrede bevaredes paa Prestegaarden. Vist er det, at Klostrets Breve nu ere tabte.

[3]) Fornm. Sögur I. 231.

Besynderligt bliver det dog, at det ikke nævnes i et eneste af Middelalderens mange Testamenter. At Abbed Ritabørn af Nidarholm døde her paa Hjemreisen til sit Kloster om Høsten 1244, er omtalt S. 206. Paa denne Tid var det og, at Munken Matthæus fra St. Albans i England reformerede Nidarholm, og hans Udtryk antyde, at de øvrige Klostre af denne Orden i Norge, følgelig ogsaa Selje, have nydt godt deraf[1]). — Fra Selje udgik den sidste norske Jerusalemsfærd under Korstogene, idet Hr. Andres Nikulassøn, der havde sluttet Freden i Perth, med Minoritten Mauritius 17de Jan. 1271 fra Selje afseilede til det Hellige Land. Hensigten har maaske været at deeltage i Kong Ludvig den Helliges Korstog, om hvis uheldige Udfald Efterretningen endda ei kunde have naaet Norge[2]).

De øvrige Underretninger om Selje angaa Abbedskifter, og det er dets Forbindelse med Munkeliv, der skaffer os disse Oplysninger. Ved Halvardstider (15de Mai) 1305 blev Einar, Abbed i Selje, forflyttet til Munkeliv, og da Konventet i Selje ved den nye Abbeds Udnævnelse ei iagttog de kanoniske Regler, tilfaldt Valgretten Bergens Kirke som nærmeste Foresatte. Biskop Arne valgte med sit Kapittels Bifald en Munk i Klostret (uden Tvivl Heming) til dets Formand[3]). I samme Aar afbrændte Klostret, men Torfæus's og Langebeks Formodning, at dets Konvent med det samme er ophørt, modsiges af de følgende Efterretninger, og af Sagaernes Vidnesbyrd[4]). Den nye Abbed i Selje indviedes i Bergens Domkirke 20de Febr. 1306, til hvilken Høitid Biskop Arne indbød Abbed Hugo af Lyse, da det var en gammel, hidtil overholdt Skik ved Domkirken, at to Abbeder overvare Indvielsen. Biskop Audfinn befalede 9de Mai 1322 Presten Berg Kolbeinssøn at residere ved sin Hovedkirke paa Selje, og 18de s. M. meldte Heming, Abbed i Selje, og Martin, Leieprest sammesteds, at Biskoppens Brev var bleven Berg forkyndt[5]). I 1326 valgte Biskop Audfinn Abbed Heming til Abbed i Munkeliv (ovenf. S. 271—272), og

---

[1]) Matth. Par. ed. Wats. 506. Script. Rer. Dan. IV. 415.

[2]) Torfæi Hist. Norv. IV. 350—351. Isl. Annaler 142. jfr. ovenf. S. 140.

[3]) Script. Rer. Dan. IV. 418—419 efter Barth. IV. 751—753.

[4]) Islandske Annaler 188. Torfæi Hist. Norv. IV. 415. Script. IV. 14. sammenlignet med Fornm. Sögur. I. 231.

[5]) Dipl. Norv. III. No. 62. 128. 130.

hans Eftermand i Selje blev Erling, før Broder i Munkeliv, der i 1327 udstedte et Brev[1]).

Abbed Erlings Eftermand var maaske Jon Endridssøn, der August 1338 var tilstede i Munkeliv. Hans Ophold her staar efter al Rimelighed i Forbindelse med en udateret Stevning af Biskop Haakon af Bergen. Han paalægger heri Aslak Hovedprest i Selje at stevne Abbed Jon i Selje og Munken Erlend Josteinssøn, til inden 14 Dage at møde i Bergens Bispegaard, i Anledning af de Besværinger, Erlend havde ført over sin Abbeds ulovlige Overmod, samt de forskjellige Klagemaal, den Sidste i sit Brev til Biskoppen var fremkommen med, og begge for at høre og svare paa de Klager, som Nogen maatte føre over Klostrets slette Bestyrelse[2]). — Udfaldet heraf kjendes ikke, men Abbed Jon blev Aaret derefter valgt til Biskop i Skalholt efter Jon Halthorssøn, og viet i Bergen 25de Juli 1339; efter Ankomsten til Island modtog han to venskabelige Breve fra Biskop Haakon, der aldeles intet Misforhold antyde[3]). Han døde allerede i Marts 1341.

Ved Abbedvalget efter Jon forsømte Munkene i Selje atter de kanoniske Regler, hvorfor Biskop Haakon, hvem Valgretten tilfaldt, 11te Novbr. 1339 efter Samraad med Kannikerne, til den treenige Guds, St. Albani og alle Helgenes Ære og Klostrets Bedste, udnævnte Broder Orm i Munkeliv til denne Værdighed, og paalagde de to Brødre, Erlend og Arnbjørn, der som Klostrets Affendinge vare ankomne til Bergen, høitideligen at lede den saaledes Valgte op i Abbedens Stol i Kirken. Endnu 11te Febr. 1340 var han ikke viet til Abbed, thi i et Brev af s. D. angaaende den oftnævnte Broder Erlend Josteinssøn, kaldes Orm electus[4]). Erlend stevnedes da for Biskop Haakons Domstol, fordi han ei havde aflagt Hr. Ivar Ogmundssøn Regnskab for et Ombud.

Efter saaledes i nogen Tid at have havt stadige Efterretninger om Selje, standse ved Sortedødens Tid al Oplysning; man seer dog, at det har staaet ved Magt i det Mindste 100 Aar derefter. I Klagebrevet over Abbed Stein af Munkeliv 1424 (ovenf. S. 288) omtales to

---

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 32. No. 13. Aaret er tvivlsomt, da Dateringen, Magnus's 8de Aar, er utydelig.

[2]) Munkelivs Brevbog 163—164. Barth. IV. 417—418 mellem Breve af 1338.

[3]) Isl. Annal. 248. 252. Saml. til N. F. Hist. V. 148.

[4]) Dipl. Norv. I. No. 259. 263.

Munke fra Selje, hvoraf den ene var bleven halshugget og den anden brændt, uden at det oplyses af hvem eller hvorfor, og 1451 var Abbed Haakon i Selje Ombudsmand i Nordfjord for Høvedsmanden i Bergen Hr. Olaf Nilssøn[1]). Men hermed ende alle Efterretninger om Selje Kloster. Vi vide aldeles Intet om dets endelige Skjebne, om det endnu var til paa Reformationens Tid, eller om det allerede før den Tid var forladt. Det løse Sagn, som Sellø Kaldsbog har, om at Klostret endnu i Munkenes Tid skal være nedskudt af svenske Krigsskibe, er uden Hjemmel, og rimeligviis en Forvexling med nogle franske Sørøveres Plyndringer der paa Kysten i 1564, mod hvilke Erik Rosenkrands udsendte Oluf Daa med et Skib[2]). Men dengang var Klostret forlængst forladt, og dets Gods allerede anvendt til andet Brug. I 1545 lagde nemlig Christian III Selje Klosters Gods til St. Jørgens Hospital i Bergen, hvorved det kom til at danne Grundfondet for denne vigtigste Forsørgelsesanstalt for Spedalske[3]). — Om Klostrets Ruiner, hvoraf endnu meget er tilbage, findes Oplysning hos Klüver, der har leveret baade Grundtegning og Prospekt deraf[4]).

§ 18. St. Mariæ Cistercienser-Kloster i Lyse.
(coenobium Vallis lucidæ).

I en trang men yndig Dal ved Bunden af Lysefjorden, en fra Korsfjorden indløbende Bugt, ligger Lyse Kloster i Os Sogn paa Søndhordland, omtrent 3 Mile Syd for Bergen. Her stiftede Biskop Sigurd af Bergen 10de Juli 1164[5]) det ældste Cistercienserklo-

---

[1]) Original paa Pergament i danske Geheimearchiv.

[2]) Absal. Pederssøns Kapittelsbog ved 27de Juni 1564. Sagnet omtales i Budstikken. VI. 574.

[3]) Norske Registranter i Afskr. I. 262. 274. Klevenfeld i Danske Vidensskab. Selsk. Skrift. VI. 51 ff. Godset opregnes i Frimanns Saml. af Bergenske Stiftelser. II. 85 ff.

[4]) Norske Mindesmærker S. 133—137 samt Tittelpladen. Nicolaysens archæol. Fortegn. 118. Klüvers Beskrivelse derover er ikke aldeles rigtig. Der er ikke Spor af Celler; Firkanten P paa Klüvers Plan antager Nicolaysen for Grundvolden til et Brøndhuus, der har omgivet „St. Sunnives Kilde", som udspringer tæt derved. Vest for Klostret er en flad Strækning, nu Myr, som før synes at have været opdyrket, maaske tildeels Have. Grundvold for Klostrets Nøst findes ved Klostrets lille Havn.

[5]) VI. Idus Julii 1146. Monasticon Anglican. (ed. 3) V. 301. Script. Rer.

ster i Norge. Anledningen hertil var, at Sigurd under et Ophold i England lærte i Klostret Fountains (de Fontibus) ved York Bernhardinernes Klosterregler at kjende, og fandt disse saa fortrinlige, at han besluttede at anvende sin Fædrenearv til Stiftelsen af et Kloster for denne Orden i Hjemmet. Abbed Henrik i Fountains sendte med ham til Norge en Deel af sit Klosters Munke, hvoriblandt Nordmanden Runulf eller Ranulf[1]), og under dennes nidkjære Bestyrelse blev Lysekloster bygget. Det fik Navnet Lyse efter Dalen, hvori det laa; paa Latin kaldes det **Lysa, monasterium Lysense, coenobium Vallis lucidæ,** ogsaa **Vallis dei,** eller figurligt **filia Fontium** efter Moderklostret. Det var ligesom dette og de øvrige Bernhardinerklostre i Norge helliget Maria, og det er det eneste af vore Klostre, hvis Anlægshistorie er opbevaret, dog desværre kun i et Brudstykke[2]). Runulf blev naturligviis Klostrets første Abbed, og roses som en gudfrygtig Mand, begavet med Syner og Aabenbaringer; da han saa den nye Stiftelse i Orden, nedlagde han med Abbedens af Fountains Tilladelse sin Værdighed, og vendte tilbage til Moderklostret, hvor han døde i høi Alder[3]). Som Datter af det engelske Kloster stod Lyse ifølge Bernhards Forskrift under dettes Tilsyn, men da Visitationen af et saa fjernt Kloster faldt Abbeden for besværlig, overdroges paa Generalkapittel i Citeaux 1213 Lysekloster til Abbedens Forsorg i Alvastra i Sverige, som hvis Datter det skulde ansees[4]). Hvor-

---

Dan. IV. 411. Moderklostret var først stiftet 1132 af 13 Benediktinere fra St. Marias Kirke i eller ved York. (Monast. Angl. V. 293.)

[1]) At Runulf var Nordmand siges udtrykkelig i den ældste Udg. af Monast. Angl. I. 395, men i 3die Udg. V. 293 er Tillægget de Norvegia udeladt, muligviis kun ved en Trykfeil. Han var den anden blandt de Benediktinere, som i 1132 stiftede Fountains. I Beretningen om hans Tilbagereise til England, bruges (sammest. 301) Udtrykket „revertitur ad suos", hvilket vel bør forklares om hans forrige Medbrødre i Fountains. jfr. Munchs Norske Folks Hist. II. 854.

[2]) Fundatio Lysensis monast. i Script. Rer. Dan. IV. 406—409. Langebeks Mening, at den er forfattet af Abbed Runulf selv efter Sigurds Død 1156, har al Rimelighed for sig.

[3]) Script. Rer. Dan. IV. 408 efter Monasticon Anglic. V. 301.

[4]) Martene Thesaurus Anecd. IV. 1313. Comment. de coenobiis Norveg. (Script. Rer. Dan. 409 ff.) begynder med Lysekloster, og er langt udførligere om dette end om de øvrige, saa den rimeligviis er forfattet af en Munk der. Forfatteren omtaler Stiftelsen ved Aar og Dag, samt har en Abbedrække, der dog ikke stemmer med Diplomerne, idet disse nævne flere Abbeder, som i hiin Fortegnelse mangle, og omvendt. I ethvert Fald er den ufuldstændig,

længe dette Forhold vedvarede, vides ikke; paa Reformationstiden vare de norske Cistercienserklostre underlagte Sorø Abbeds Tilsyn i Sjælland.

Uagtet saaledes Lyse hører til de ældste Klostre i Landet, omtales det dog aldrig i Sagaerne, sandsynligviis paa Grund af dets Beliggenhed udenfor den alfare Vei. I Kong Sverres Tid nævnes Jon som Abbed i Lyse, da han i Bergen var Vidne ved et af Biskop Paal († 1194) udstedt Brev om Bergens Domkapittel[1]). Klostret maa hurtig have tiltaget i indre og ydre Velmagt, siden det allerede i 1207 kunde stifte Tuterøens Kloster (S. 238). Forbindelsen med England vedvarede, og Abbederne dreve med egne Skibe Handel paa dette Rige, hvor de endog nøde særegne Begunstigelser. Saaledes fritog Kong John 30te August 1212 Abbedens Skib af Lyse indtil videre for alle Afgifter i engelske Havne[2]). — I 1217 sendtes Abbeden af Lyse til den umyndige Kong Henrik III af England, for at slutte Venskabs- og Handelsforbund med dette Rige; han fik venligt Svar, og blev i England Vinteren over[3]). I 1265 var Lyse Abbed blandt de Klostermænd, Paven overdrog at vælge en Erkebiskop efter Birger (ovenfor S. 208), og i Magnus Lagabøters Testament fik Lyse 12 Mark Sterling.

Paa denne Tid var Richard Abbed i Lyse. Han var uden Tvivl Englænder, opholdt sig oftere i England, og deeltog i Forhandlinger mellem dette Land og Norge. En Ridder Guido af Montford var flygtet fra England til Skotland, men da Abbed Richard her søgte at faa ham udleveret til Kong Edvard I, flygtede Guido til Norge. 13de Januar (uden Aar, nærmest 1280) sluttede Abbeden og Thomas af Ippegrave en Overeenskomst med de norske Baroner Bjarne Erlingssøn og Audun Hugleikssøn om Ridder Guidos Anholdelse i Norge, hvorfor de norske Herrer lovedes 200 Mark Sterling enten han grebes eller ikke, og i et Brev af 1280 (før 20de Novbr.) takkede Kong Edvard Kong

da den kun har 22 Abbeder i henimod 400 Aar. Da den altsaa ei er ganske paalidelig og tilforn trykt (Script. Rer. Dan. IV. 411—412), indtages den ikke her.

[1]) Suhm XII. 397, hvor Brevet er trykt, og efter Langebeks Diplomatarium urigtigt henført til 1334; thi der har ikke været nogen Paal Biskop i Bergen mellem 1194 og 1457, da Italieneren Paul Justiniani blev Kannikerne paatvungen, og fra hans Tid er Brevet ikke. I den nysnævnte Abbedrække opføres derimod en Johannes som 5te Abbed, hvilket kan passe til 1194.

[2]) Rotuli liter. patent. London 1835. I. 1. 95. Englænderen Biskop Martin af Bergen nød i 1208 en lignende Begunstigelse. ibid. 85.

[3]) Rymer, Foedera. Nyeste Udg. I. 149. Munchs Hist. III. 741—42.

Erik, fordi denne havde ladet Guido gribe, hvorom Abbed Richard havde bragt Tidende, og idet han anbefalede Abbeden paa det Varmeste til Kong Eriks Velvillie, bad han ham sende sig den fangne Ridder med Brevets Overbringer[1]). Her optræder altsaa den norske Abbed som engelsk Underhandler, men under venskabelige Forhold med Norge. I 1283 var han i Bergen, da han med to andre Abbeder udstedte Vidisse af Ægtepagten mellem Kong Erik og Margareta af Skotland[2]).

Richards Eftermand[3]) Abbed Jon i Lyse mageskiftede 1288 med sit Konvent til Abbed Erik i Munkeliv Gaarden Haugaland paa Framnes, som Hr. Finn Gautssøn havde givet til Lysekloster i Provent for sin Søn Hr. Jon, og i 1293 optog Sigurd Lagmand paa Aga Thingsvidne om, hvem det paalaa at holde Grinder og Gjærder istand mellem de forskjellige Brug i Gaarden Bleiden i Hardanger, i Anledning af en Klage fra Gunnar og Erik, Brødre af Lyse, og deres Landbønder paa Ytre-Bleiden, der altsaa tilhørte Klostret. — I 1306 var Hugo Abbed i Lyse, og fik Biskoppens Paalæg at overvære Abbedens Indvielse af Selje, hvorved efter gammel Skik to Abbeder skulde være tilstede[4]). Om Thorolf af Eidsa, som i 1310 var Munk i Lyse, er talt ovenfor S. 316.

Strax efter nævnes Gunnar som Abbed i Lyse. Han og Abbed Albrekt af Hovedø fik 12te Marts 1311 Pave Klemens Vs Befaling at forsyne de kongelige Kapellers Magister Finn og hans Eftermænd

---

[1]) Rymer, Foedera (nyeste Udg.) I. II. 587. Thorkelin Analecta 162—164. Suhm X. 815. Suhm henfører Overeenskomsten med de norske Baroner til 1281, men man kan dog neppe i England i Januar været uvidende om, at Guido af Montford var greben i Norge allerede om Sommeren eller Høsten 1280, og det synes derfor rimeligere, at Kong Edvards Takkebrev, der er udstedt i hans 8de Aar, altsaa før 20de Novbr. 1280, er senere end hiin Overeenskomst. Jeg har derfor henført begge Breve til 1280.

[2]) Perg.-Blad i Norske Rigsarchiv, bag Mauritii Itinerarium (ovenf. S. 140). Abbed Richard nævnes her foran Abbed Erik af Munkeliv, som forekommer allerede 1276, og Richard har altsaa været ældre Abbed.

[3]) Det er ikke vist, at Jon var Richards Eftermand; thi i Biskop Narves Tid 1278—1304 nævnes Abbed Alexander af Lyse (nedenfor 1328 ved Abbed Arne), og da Richard var Abbed her fra før 1276 til efter 1283, har denne Alexander ikke været Richards Formand, men maaske hans Eftermand i faa Aar. Dog er det rimeligere, at han var Abbed i Lyse mellem Jon (1288) og Hugo (1306).

[4]) Munkelivs Brevbog S. 79. Thork. Dipl. II. 112. Lundhs Specimen. 4. Dipl. Norv. III. No. 62.

eller Vikarier med viet Olie for Kapellerne, saafremt Erkebiskoppen eller Biskopperne i Norge, hvem dette samme Dag var paalagt som Pligt, skulde undslaa sig derfor eller gjøre nogen Vanskelighed dermed[1]). 1ste August 1312 var Abbed Gunnar hos Kong Haakon i Oslo, og stadfæstede et Mageskifte mellem Kantsleren Hr. Ake og Abbed Albrekt af Hovedø (se dette Kloster).

Gunnars Eftermand var uden Tvivl Abbed Arne, der nævnes i 1325 og 1328 som Vidne i Munkeliv[2]), og 18de Juli 1326 fik Pas af Biskop Audfinn af Bergen til Generalkapitlet i Cistercium, hvortil han var kaldet. Biskoppen medgav ham desuden en Anbefaling til samtlige der forsamlede Fædre, hvori han bad dem undskylde Abbeden, om han ei kom frem til rette Tid, da han fra først i Juli var bleven opholdt ved Modvind og Uveir[3]). Denne Abbed Arne førte med Biskop Audfinn paa Nonneseters og Prestens Vegne i Os en Proces, der tydeligere end nogen anden viser, i hvilken Grad en vrangvillig Cistercienser-Abbed kunde forhale Retten ved Hjælp af Ordenens Friheder.

Lyse og Nonneseter Klostre, Presten i Os og Bønderne paa Samnedal i Fane Sogn havde alle Rettighed til det i Os-Elven faldende store Laxefiske. Men allerede i Biskop Narves Tid († 1304) havde den daværende Abbed i Lyse Alexander bygget en Laxegaard tvers over Elven, saa at Laxen hindredes fra at gaa op til de øvrige Lodeieres Grund. Presten paa Os klagede over denne Ulovlighed, og ifølge Biskop Narves Dom blev Laxegaarden nedbrudt, forsaavidt den stod længere ud i Aaen, end Lovbogen tillod. Men Abbeden negtede at adlyde Dommen, da den stred mod Klostrets Immunitet og pavelige Privilegier; han byggede derfor atter sin Laxegaard heelt over Elven, og saaledes henstod Sagen i mange Aar, indtil endelig Søstrene i Nonneseter, Presterne paa Fane og Framnes samt Samnedals Bønder atter klagede for Biskop Audfinn 1328. Denne stevnede Raadsmanden i Nonneseter og de øvrige Vedkommende til Os, hvor han personlig undersøgte Sagen, og derpaa 8de Juni stadfæstede Narves Dom, at Abbedens Laxegaard skulde afbrydes midt i Aaen, saa Fisken kunde gaa frit mellem Fjeld og Fjære, og uhindret naa op til hvers Eiendom. Da Arne, som nu

---

[1]) Dipl. Norv. I. No. 128.

[2]) Munkelivs Brevbog 35. 47. Det er rimeligviis en Trykfeil for 1326, naar der i Script. Rer. Dan. IV. 412 fortælles, at han i 1316 reiste til Generalkapitlet i Citeaux; i alle Fald var han der 1326.

[3]) Barth. IV. 94—95.

var Abbed i Lyse, ei efter den fastsatte Tid efterlevede Dommen, lod Biskoppen 11te Juli Laxegaarden nedbryde ved sine Folk. Abbed Arne opførte den strax igjen, og Biskoppen lod den atter nedbryde 28de Juli. Nu søgte Abbeden at hjælpe sig ved at ty til Kongens Dom, og først da han her afvistes, henvendte han sig under Juul 1328 til Biskoppen med Fordring paa at nyde sit Laxefiske i Fred som hans Formænd, ifølge Kong Magnus's og Erkebiskopperne Jons, Jørunds og Eilifs Værnbreve. Da dette ikke hjalp, indgav han til Audfinn en Appel til Erkebiskop Eilif af 12te Januar 1329, hvori han klager over, at Biskoppen i to fulde Aar havde tilføiet Klostret Skade paa dets Fiskeri, imod Pave Honorius IVs Brev, hvori det var givet Klostret, og ifjor, som anført, to Gange nedbrudt det. Desuden søger Biskoppen at indskrænke og tilintetgjøre Klostrets Værnbreve, Immuniteter og Rettigheder ved egenmægtige Fortolkninger, og nøder derved Arne til at søge Ret hos Eilif. Hertil svarede Biskop Audfinn, at Appellen var formelt ulovlig, da den fremkom 7 Maaneder istedetfor 10 Dage efter Dommen, og ugyldig, da Abbeden og hans Konvent vare excommunicerede paa Grund af Overhørighed mod Dommen, og derfor efter Lovene ei kunde appellere. Hvad ellers Abbedens Forsvar angik, da beviste Narves Dom og Audfinns Forhør, at Klostret ikke har været i rolig Besiddelse af Fisket; Biskoppen har ikke angrebet dets Immuniteter og Værnbreve, men kun efter Pligt sørget for at disse ikke brugtes til Trediemands Skade, som her netop havde Medrettighed, og heri havde han Naturretten og Civilloven med sig. Forøvrigt havde han Mistanke mod de af Abbeden paaberaabte Breves Ægthed, forkastede Appellen og negtede at give Beviisbreve til Erkebiskoppen. — Abbeden skjød sig nu 16de Febr. ind under Klostrets Immunitet, negtede at møde eller svare for Biskoppen i nogen Henseende, og henholdt sig til sin forrige Klage. Han havde ikke talt noget mod Paven, og var end et uagtsomt Ord faldet ham af Munden, var dermed intet Ondt meent og det kunde afsones; ei heller har han talt ilde om Erkebiskoppen, hvis Dom han netop nu undergav sig, ligesom han havde hos denne undskyldt, at Appellen fremkom for silde; hans Færd maatte ei dømmes efter Kardinalens af Sabina Dom, da Cistercienserne ikke deri nævnes, og Dommen derfor ifølge Honorius IIIs Brev ikke angaar dem [1]).

Nu fremstillede Audfinn 1ste Marts 1329 Sagen for Erkebiskop-

[1]) Formodentlig Bullen af 6te Novbr. 1225. Dipl. Svecan. I. 247—248.

pen, oplyste hvad hidtil var skeet, gjentog alle Abbedens Udflugter og Protester, og svarede hertil, at han fremdeles nærede Tvivl om Klostrets Membraners Ægthed, men uden Hensyn hertil var disses Paaberaabelse nu for sildig og derfor frugtesløs. Det kunde bevises, at Abbeden i Bisskoppens Consistorium og i mange Læges og Lærdes Paahør havde ytret i Anledning af en oplæst § i Dekretalerne, „at han ei brød sig om eller var pligtig at lyde den hellige Faders kanoniske Beslutninger, eller hvad Erkebiskoppen eller andre geistlige Dommere bød". Derimod havde Abbeden underkastet sig Baard Lagmands Kjendelse, og i flere Maaneder henholdt sig hertil. At hine Ord ere talte i Overilelse, som Abbeden siger, gjør ham ikke fri for Straf, og hans nærværende Klage til Erkebiskoppen beviser ikke hans Underkastelse, da han, umiddelbart efterat han havde forkastet al geistlig Domstol, ilede til Kongen, og først da han mistvivlede om her at udrette noget, vendte han paany Kappen og tog sin Tilflugt til Eilif. Audfinn negtede ham derfor fremdeles de forlangte Beviisbreve[1]).

Da desuagtet Lysеklosters Munke atter opførte sin Laxegaard tversover Elven, befalede Audfinn 15de Juni 1329 Presterne i Fane, Os og Birkeland, hvis Sogne omslutte Lyseklоster, under Messesangs Pine at lyse Munkene i aabenbart Band, og med dem Alle, som havde deeltaget i deres lovløse Gjerninger. Heri ere de faldne, fordi de paany have opført Fiskegaarden uden at agte paa Narves og Audfinns Domme, der satte Bandsstraf derfor; ligeledes have de taget to Not fra Presten i Os, imod Legaten Vilhelms Bud og Anordning. Fremdeles have de skudt sin Sag fra Kirkens ind under Lægmænds Dom, hørt de nævnte Presters Sognemænds Skriftemaal, funget Messer, betjent Syge, og Presterne uspurgte, begravet disses Sognemænds Lig paa Kloster-Kirkegaarden. — Strax derefter, 26de Juni, faldt Erkebiskop Eilifs Dom, der i Eet og Alt stadfæstede Audfinns, og oplæstes i Bergen for Abbed Arne[2]). Saaledes endte da en Proces, der næsten nødvendigt maatte følge af det Modsigende i Cisterciensernes Privilegier og Bispestolens anerkjendte Rettigheder. — Denne Abbed Arne fik en sørgelig Ende. Da han i Aaret 1336 (nogle Annaler have 1337) vilde seile til England, med hvilket Land altsaa den gamle Forbindelse fremdeles vedlige-

---

[1]) Brevene om denne Sag findes alle i Barth. IV. 255—267.

[2]) Barth. IV. 268. 256.

holdtes, blev han under den engelske Kyst fangen af Fiskere og med hele sit Mandskab halshugget, og Lemmerne kastede overbord [1]).

Som Arnes Eftermand opføres Abbed Rodulf [2]), om hvem Intet vides; men derpaa fulgte Andres, der synes at have besiddet Kongehusets Tillid. Hertuginde Ingeborg overdrog ham (Novbr. 1341?) at modtage Regnskab af hendes forrige Ombudsmands Hr. Henriks Arvinger for dennes Oppebørsler, og 5te Febr. 1342 modtog han af disse til Opbevaring for hende 29 Pund Sterling i Guld og Sterling, et lidet sølvbeslaaet Skriin af Hvalrostand, et Guldarmbaand paa ½ Mark, 2 Sølvkar uden Forgyldning, to Hvalhoveder med Tænder, kaldte hvalshausar, 4 Sterling Guld, et Gjældsbrev paa 8 Pund Sterling og nogle flere mindre Pantebreve [3]). Ligesaa forundte Kong Magnus 14de Febr. 1344 Abbeden og Munkene i Lyse det S. 90 omtalte Værnbrev, hvori de fik Ret til i deres Huus Saltøyðuhús i Bergen at udsælge alle Slags Drikke, og Klostrets Bud fritoges for skipdráttr og taksetning [4]); 14de Juni 1350 udstrakte han dets Friheder til Opsidderne paa Bugaardene m. v. [5]), og samtidig hermed (28de Juni 1350) bekræftede Kong Haakon i Bergen samtlige Klostrets af fremfarne Konger og især hans Fader givne Privilegier, hvilket gjentoges 23de Juni 1361 med særskilt Hensyn til et af Faderens Værnbreve, rimeligst det sidste af disse. Endelig gav Hertuginde Ingeborg 12te Marts 1352 en Gaard i Bergen, der var kjøbt for 60 Mark brændt, til Lysekloster, mod at Munkene der (i Gaarden?) skulde læse Messer for hendes og Fru Ingeborg Munansdatters Sjæle [6]).

Om dette Kloster har man fra nu af næsten ingen Kundskab. Dets

---

[1]) Islandske Annaler 244. „Halshöggin af duggarum". Duggari betyder en Fisker, hvoraf den bekjendte Doggers-Bank eller Store Fiskerbank i Nordsøen uden Tvivl har Navn. Torfæus (IV. 462) har oversat Ordet med Galli (Franske), men dertil give Annalerne ingen Anledning.

[2]) Abbedlisten i Script. Rer. Dan. IV. 412.

[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 34. No. 7. Dipl. Norv. II. No. 247. 270.

[4]) Suhm XIII. 794 efter Barth. VIII. 215. Skipdráttr var en almindelig Pligt at hjælpe til ved Skibets Opsætning paa Land; takseining, Pligten at stille Borgen for personlig Tilstedeblivelse.

[5]) Ovenf. S. 88. Lyseklosters Gaard Saltøen i Bergen nævnes i Aab. Br. 21de Septbr. 1626 og Miss. 16de April 1687 i Rigsarchivet, og efter N. Nicolaysens Meddelelse kaldtes endnu i forrige Aarhundrede den 4de Søgaard udenfor Torvet Saltøgaarden.

[6]) Suhm XIII. 244. 270. Barth. XXIII. 512.

Abbed Peter var i 1365 pavelig Pengesamler i Norge, og fik i den Egenskab med Abbed Matthias af Munkeliv o. Fl. Kong Haakons Forbud mod at kræve Pavetiende af de kongelige Kapeller og deres Prester, hvorfra den pavelige Nuntius selv i Tønsberg havde fritaget dem [1]). Forøvrigt stadfæstedes Klostrets ældre kongelige Værnbreve af Kong Olaf 1381, af Christiern I 1450, hvorved tillige Kong Magnus's Brev af 1350 fornyedes, saaledes at Lysekloster fik den deri tilstaaede Frihed for 12 Landbønder, hvilket alt fornyedes af Kong Hans 1486 [2]). — Hertil kan alene føies, at Abbed Thorkel af Lyse var den første blandt Udstederne af de bergenske Munkes Erklæring af 20de Januar 1422 om Munkeliv (ovenf. S. 287), og at Abbed Gyrd af Lyse 1480 i Kjøbenhavn med flere Abbeder og anseede Mænd bekræftede det norske Rigsraads Valg af Hertug Christiern som Tronfølger i Norge [3]).

Paa Reformationstiden var Michael Abbed i Lyse. Han blev 23de August 1515 af Erkebiskop Erik udnævnt til Meddommer i Trætten mellem Biskop Hoskold af Stavanger og Abbed Henrik af Utstein (se d. Klost.), og 3die Juni 1523 var han tilstede i Bergen, da en Fortegnelse over Apostelkirkens Kirkeprydelser optoges [4]). Han blev om Vaaren 1525 med Biskop Olaf og andre Geistlige tagen til Fange af to af Christiern IIs Skibe, som vare løbne ind i Sandvigen ved Bergen. Biskoppen blev kort efter udløst, men om Abbeden haves ingen Efterretning [5]). Uden Tvivl staar dette Fangenskab i Forbindelse med det Forsøg, som Abbed Matthias Henrikssøn af Tuterøen, som da drev sit Spil i Hovedøen, gjorde paa at komme i Besiddelse af Lysekloster (ovenf. S. 242), hvilket dog neppe lykkedes ham. Han er i hvert Fald ikke den Abbed Matthias i Lyse, der 14de Juni 1536 hyldede Christiern III som Norges Konge [6]). Denne skriver sig nemlig i en Seddel til Esge Bilde [7]) Vaaren 1537 Matthias Hanssøn.

---

[1]) Dipl. Norv. I. No. 386.

[2]) Afskr. i danske Geh. Archiv. Barth. XXIII. 516. 513.

[3]) Dipl. Norv. II. No. 955.

[4]) Orig. i Rigsarchivet.

[5]) Allens Aktstykker I. 333. „Bispen forbandede den Dag, han var kommen til Bispestolen, vilde affige den, drage til Erkebispen og tage en graa Kappe paa" (blive Franciskaner i Nidaros).

[6]) Aktst. til Greve-Feiden. II. 284. jfr. ovenf. S. 245. Anm. 1. Han kaldes i Lyseklosters Abbedrække: Matthias Danus ultimus. (Script. IV. 412).

[7]) Orig. p. kgl. Bibl. i Kbhvn. Saml. til danske Adelshistorie fasc. 8. Han

Lyse hørte til de faa rige Klostre i Norge, som stode ved Magt ligetil Reformationen. Det havde maaske sin afsides Beliggenhed at takke herfor. Om dets Inddragning under Kronen har man ingen Underretning; men endnu 1537 fandt vi Abbeden i Virksomhed ved Klostrets Bestyrelse. Det er derfor efter al Rimelighed behandlet efter Kongens Bud af 17de Juni 1537 (ovenf. S. 186), og følgelig for det første „blevet ved Magt", medens dog Klostergodset fik en kongelig Bestyrer[1]). Dette blev Esge Bildes Foged paa Vallen (i Halland) Nils Berildssøn, som var Befalingsmand over Lyse Kloster 1541, og fik det i Pant for 500 Daler 1546, men døde kort efter. Abbed Matthias gik over til den nye Lære og blev Sogneprest til Os, inden hvis Grændse Klostret laa. Han levede endnu 1563, da han fik en Jyde Hr. Jens til Kapellan, men var død i Juni 1565, da Hr. Jens holdt Bryllup som Sogneprest i Os[2]). Efter Nils Berildssøns Død indløstes Lysekloster af Axel Urne til Søgaard (1547—1560), fra hvem det løstes af Erik Rosenkrands, og lagdes under Bergenhuus som særskilt Pantelen (1560—1568) og fulgte rimeligviis som saadant hans Eftermand paa Bergenhuus Mats Skeel (1568—1571), bestemtes 1571 for Vincents Juel, men gaves strax derpaa til Emmik Kaas (1571). Efter ham fulgte Morten Skinkel til 1589, da Henning Sparre afstod sine Godser paa Falster til Kronen og derfor fik Lyse paa Livstid (1589—1594); det kom dernæst paa Afgift til Gabriel Skinkel (1594—1600), Ditlev Holk (1600—1601), Melchior Gregerssøn Ulfstand (1601—1613?), Ernst Normand (1613—1616), Thomas Nold (1616—1635), Otto v. Termow (1635—1640?), Oluf Brockenhuus (1640?—164*), Kjeld Krag (164*—1650), Bjørn Ulfeld (1650—1658), Christoffer Urne (1658—1659) og Henrik Bjelke (1659—1660).

Klostrets Jordebog er ikke til, men da det lige til vore Dage har været et samlet Gods, hvorfra meget er mageskiftet, men neppe betydeligt frasolgt, giver Godsets nuværende Skyldsætning, 318 Løber 12¼ Mark Smør eller 971 Skylddaler 3 Ort 15 ß, god Oplysning. Foruden dette Jordegods eiede Klostret flere Gaarde i Bergen. Til disse

beder her om at faa kjøbt noget Korn, „thi mig trænger storligen derom baade til Kost og til at saa."

[1]) Hvorfra Suhm (Danm. Hist. V. 637) har den Beretning, at det „gik ind" 1534, veed jeg ikke.

[2]) Norske Registre i Afskr. i Rigsarch. I. 255. Abs. Pederssøns Kapittelsbog ved 16de Novbr. 1563 og 24de Juni 1565.

hørte foruden det førnævnte Saltøydehuus eller Saltødegaarden, som i 1538 særskilt blev forlenet til Hans Søfrenssøn Slotsskriver paa Bergenhuus, et Steenhuus nedenfor vor Frue Kirke, som Erik Rosenkrands 16de Aug. 1564 fik tilbage af Kronen, da han oplyste, at hans Forældre (ɔ: hans norske Forfædre) havde givet det til Lyse Kloster, mod at derfor skulde holdes daglige Messer og Begængelse, hvilken Tjeneste lang Tid havde været nedlagt. Med samme Vilkaar havde Klostret af hans Forældre faaet indre Arnegaard paa Stranden, som han ligeledes 4de Oktbr. 1565 fik tilbage. Endelig nævnes i et Fæstebrev fra Nils Berildssøn af 1541 „Klipperstrædet" i Bergen, hvoraf Klipperne skulde give 15 Bergens Gylden i aarlig Leie, samt hver ny Leier et Stykke Meel eller Malt i Indfæstning [1]).

Lyse Klosters Bygninger synes længe efter Reformationen at have været beboede, men Suhm (Danm. Hist. V. 637) forvexler det nok med Halsnø, naar han siger, at dette endnu i forrige Aarhundrede var Tilfældet. Kirken er udgravet af den nuværende Eier Hr. Formann, men selve Klostret ligger endnu under Gruusdække. Man seer af Kongebreve, at dets bedste Stene gjennem hundrede Aar ere bortførte til Bergenhuus, Kjøbenhavn, ja endog til Meklenborg [2]), og dog er der nok tilbage til at vise, at de første Cisterciensere i Norge have bygget med Smag og Dygtighed.

§ 19. Halsnø Helligaandskloster.

(coenobium spiritus sancti de Haulsno).

Halsnø (Haulsna, Hálsna) er en $\frac{5}{4}$ Miil lang Ø i Fjelbergs Prestegjeld paa Søndhordland. Den ligger i Bømmelfjorden paa dennes Østside, og danner med Stordøen i Vest denne Havfjords Grændser. Den strækker sig i sin største Længde mod Nordvest, og udgjør næsten hele Eids Sogn, hvis Kirke ligger paa Øen. Paa det frugtbare skovkrandsede Eid (Halsen) i den nordvestlige Ende af Øen laa et Kloster, hvis Grundvolde vare synlige til de senere Aar, og hvor endnu Halsnøklosters Hovedgaard ligger.

---

[1]) Norske Registr. i Afskr. i Rigsarch. II. 743. 770. I. 255. Saltøydehuus kaldes i Lensbrevet Saltø Gaard i St. Hans Sogn paa Stranden. Kgl. Bibl. i Kbhvn. Ny Haandskr. Saml. 979 fol.

[2]) Nicolaysens archæol. Fortegn. 64—65.

Ifølge en gammel Beretning er dette Kloster, hvis Stiftelse hverken nævnes i Sagaer eller Annaler, stiftet af Erling Skakke ifølge et ved Sønnen Magnus's Kroning (1164) givet Løfte[1]). Dette er rimeligt nok, da Erlings Fædrenegods Studla laa i denne Egn, og hans afhængige Stilling til Geistligheden paa denne Tid synes at maatte gjøre det nødvendigt for ham, ogsaa at vise sin Hundhed i denne Retning, og efterligne Erkebiskop Eystein, som rimeligviis da alt havde stiftet Helgeseter Konvent af samme Orden som Halsnø, ligesom dettes Afhængighed af Bergens Biskop paa denne Maade forklares. Men da Halsnø oftere kaldes coenobium paracleti eller spiritus sancti, altsaa havde Munke af Helligaandsordenen, der først stiftedes 1198, maa man antage, hvad dog ikke for Tiden kan godtgjøres, at Halsnø i en sildigere Tid er bleven reformeret efter denne Regel[2]). Sikkert er det imidlertid kun, at her efter Midten af 13de Aarhundrede var et Augustinerkonvent af Helligaandsordenen, at Formanden kaldtes Abbed, og at Munkene vare regulære Kanniker. Det var saaledes et Kloster-Hospital, eftersom disse Klostre eller Helliggeisthuse — som de i Danmark kaldtes — vare bestemte til at pleie Reisende, optage Syge o. s. v. Ligesaa er det vist, at Bergens Biskop havde en mere end sædvanlig Myndighed over dette Kloster, og dets Abbed maatte aflægge ham formelig Troskabsed, og deri blandt Andet love ikke at sælge Klostergods eller antage Proventmænd uden Biskoppens Samtykke (ovens. S. 23).

Den ældste Efterretning, man ellers har om Halsnø Kloster, er at dets Abbed Sigurd døde 1287[3]). Hans Eftermand Jon udstedte med Abbed Arnfinn og Sigurd Erkedegn paa Hjaltland i 1295 et Brev om en af Munkelivs Abbed kjøbt Gaard[4]). I hans Tid begyndte en Pro-

---

[1]) Herluf Larsens Optegnelser eller den saakaldte „Valkendorfs Bergens Chrønike", Haandskr. p. kgl. Bibl. i Kbhvn. Ældre Saml. 991. fol. o. fl. Ligesaa i „Bergen Stads Chronica 1560", sammest. Thotts Saml. 941. fol. Se Nicolaysens arch. Fortegn. 62—63.

[2]) Slige Reformer efter Tidens Leilighed vare meget almindelige, og det især inden Augustiner-Ordenens mange Congregationer. Det synes endogsaa, som om vedkommende Biskops Samtykke dertil var tilstrækkeligt, og i saa Fald er det ikke underligt, at slig Forandring er uomtalt i Kilderne.

[3]) Arne Biskops Saga cap. 61. Iøvrigt nævnes i et Brev fra Haakon Haakonssøns Tid (trykt som Bil. 2 bag Schnabels Hardangers Beskr.) en Abbed Vilhelm, som maaske har været Abbed i Halsnø; dog kan han og høre til et andet bergensk Kloster.

[4]) Munkelivs Brevbog 143. Thork. Dipl. II. 162.

ces med Kannikerne i Stavanger om Laxefisket ved Farstad i Suledal i Ryfylke, som varede i mange Aar. Kannikerne paastode, at Klostrets Landbønder paa Farstad havde tilegnet sig større Lod end lovligt. Broder Eirik af Halsnø mødte da for Biskop Ketil af Stavanger i Fasten 1305 paa Abbed Jons Vegne, og lovede at denne skulde møde paa Farstad paa Halvards Dag næste Aar, der fremvise sin Hjemmel for Fisket, og modbevise Kannikernes øvrige Klager. Men da Sagen ifølge heraf var fore paa Aastedet 1306, mødte hverken Abbed Jon eller nogen for ham, og Lagmanden Sigurd Ormssøn dømte derfor Stavangers Chorsbrødre, der havde mødt, deres Fiske frit og uhindret, samt ilagde Abbeden alle Omkostninger. Denne Dom stadfæstede Kong Haakon 4de August s. A. Hermed var Halsnø Konvent utilfreds, men synes ikke strax at have havt Anledning til at fornye Processen, deels vistnok paa Grund af de indre Kampe i Klostret, som ovenf. S. 150 ere omtalte, deels fordi Abbed Jon kort efter døde (12te Febr. 1308). Munkene havde dog (uden Tvivl 1307) klaget til Kongen, som paalagde Lagmand Sigurd og Andres paa Avaldsnes paany at tage Sagen for sig, men de afviste den, fordi de mødende Munke manglede Fuldmagt fra Konventet, „hvis de ingen Abbed havde“. Denne udaterede Dom maa følgelig være fra Vaaren 1308 [1]). Hermed hvilede denne Strid i nogen Tid.

Istedetfor efter Augustinernes Regel nu at vælge en Abbed i Jons Sted, henvendte de regulære Kanniker Eirik og Arne sig paa Konventets Vegne til Biskop Arne som Klostrets Diocesan om Veiledning ved Valget af en Formand, men da Konventets lovbestemte Frist til at vælge eller foreslaa Abbed endnu ikke var udløben, kunde og vilde Biskoppen ikke blande sig i Valget, med mindre det formelig overdroges ham. Senere bragte da Brødrene Arne og Halvard et Brev, hvorefter Konventet havde valgt Broder Eirik. Men da de ikke kunde fremvise noget formeligt Valgbrev, hvoraf Valgmaaden kunde sees, erklærede Biskop Arne 12te Juni 1308 med sit Kapittels Raad Valget ugyldigt, og at følgelig Retten til at give Klostret en Abbed nu var hos ham. Dette var dog kun en Formalitet, thi kort derefter forekommer den af Konventet foreslaaede Eirik som Abbed, ved hvis Valg Biskoppen altsaa iøvrigt ikke har havt nogen Betænkelighed [2]). — Fra denne Tid er og det eneste Testamente,

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 30. No. 12. 16 og 26.

[2]) Dipl. Norv. I. No. 118. Erik var som Abbed i Halsnø 10de April 1309 i

hvori Halsnø nævnes, nemlig Hr. Bjarne Erlingssøns, der gav det to Mark brændt.

Ogsaa under Abbed Eirik var der Splid og Uordener i Halsnø. 9de Novbr. 1310 affendte Biskop Arne paa Grund af de hyppige til ham indkomne Klager, saavel af Brødre fra Halsnø som af andre troværdige Folk, over Abbedens og hans Kannikers slette Forhold, med sit Kapittels Raad nogle paalidelige Mænd til Klostret, for at undersøge den sande Tilstand der og indberette Alt til Biskoppen. Tillige gav han dem fuld Myndighed til i fornødent Fald at absolvere Abbeden og Brødrene, forsaavidt ikke Brøden fordrede det apostoliske Sædes Afløsning [1]). De Klageposter, som skulde foreholdes Abbeden og Brødrene vare følgende [2]): 1) Naar Abbeden tror at burde straffe nogen af Brødrene, lader han dem revse af Lægmænd. 2) Han revser dem som oftest efter Aftensmaaltidet, sjelden eller aldrig i Kapitlet. 3) Han holder sjelden Kapittel. 4) Han søger Leilighed til at forlade Klostret, snart for at reise til Byen (Bergen), og der opholde sig længe til stor Udgift for Klostret, snart for at streife om paa Landet, til liden Baade for sig og Brødrene. 5) Naar han kommer hjem, ligger han ikke paa Søvnhuset hos Brødrene, men sover ofte i Gjæstestuen, som man kalder Abbedens Huus. 5) Han giver trods Biskoppens Forbud læge Proventmænd Adgang til Brødrenes Bord i Refektoriet, hvilke derved fordærves og unddrage sig fra de Pønitentser, som efter Regelen skulle foregaa der. 7) Han er mistænkt for at have sat Klostergodset overstyr, og ligegyldig med sit Rygte ved sin usømmelige Tale. — Mod Kannikerne anførte man, 1) at Nogle tilsidesatte Lydighedspligten mod Abbeden, Andre snege sig bort fra Søvnhuset, og dreve om Natten om i Tjenerstuerne og Husene omkring Klostret; 2) at de Fleste sjelden overvare Ottesangen; 3) at de ikke iagttoge Taushed paa befalet Tid, og at ifølge Rygtet i saa Henseende al Observants var ophørt. — Abbeden og Brødrene i Forening beskyldtes for imod Bestemmelserne paa Conciliet i Oslo (ovenf. S. 94) at have optaget Brødre uden Biskoppens Samtykke, og for at fordre Betaling for Optagelsen. Fremdeles skulle de oftere tilbringe Nætterne i Sviir ligetil Ottesangstid, hvorved Klostrets Godser ødes,

Bergens Bispegaard med Abbederne af Munkeliv og Jonskirken, da Striden om Færø Bispestol der var fore. Barth. IV. 512—514. Björgv. Kálfsk. 101 ff.

[1]) Barth. IV. 405—406.

[2]) Barth. IV. 407. De følge strax efter Brevet af 9de Novbr. og har Overskriften: Articuli proponendi coram abbate etc.

saa de nu neppe forslaa til at opfylde dets Pligt som Pleieanstalt. Endelig er det ved Klostrets Stiftelse efter Sigende fastsatte Antal Brødre formindsket.

Udfaldet af denne Undersøgelse er ubekjendt, men Biskop Arne maatte snart efter indskride som straffende Dommer og Formaner i Halsnø. To udsendte Chorsbrødre Fridrek Styrlaugssøn og Thord Sigurdssøn havde meldt ham, at Broder Eirik Færøske, den Samme Biskoppen før havde taget sig af, var falden i Band for Mishandling af sine Medbrødre Thord og Arnfinn, men da Biskoppen ei fandt det passende, at han længe forblev bandsat i Klostret, bemyndigede han Abbeden til at løse ham af Bandet, dog at han skulde staa fuld Skrifte, være den mindste af alle Brødre i Choret, Kapitlet og ved Bordet, faste paa Vand og Brød de 4 Fredage før Advent, og forøvrigt gjøre Klostret den Nytte, han kunde, ved sin Skrivkyndighed. Abbeden selv formanede han til at aflægge, hvad hidtil havde været urigtigt i hans Færd, saa Biskoppen ikke i Fremtiden skulde spørge Andet om ham, end det sømmede en Klostermand og Regelen bød, samt at have skarpere Tilsyn med Brødrenes Levnet, end hidtil. Til Vaaren agtede Biskoppen selv at komme til Klostret[1]). Dette skede rimeligviis om Høsten 1312, og under Opholdet der blev en af Munkene Broder Jon overbeviist om mange Forseelser mod sin Abbed; men da han faldt til Fode og bad om Naade, gav Abbeden hans Straf i Biskoppens Haand. Denne tilskrev derfor 25de April 1313 Abbeden, at Broder Jon skulde straffes, først med at sidde nederst i Choret, Kapitlet og ved Bordet, saalænge Biskoppen fandt for godt; dernæst skulde han faste 7 Dage paa Vand og Brød indtil Midsommer, og tage Disciplin 7 Dage i Kapitlet af Abbeden og Brødrene. Viser han sig ydmyget og bodfærdig, kan Abbeden mindske Straffen efterhaanden, men formanes atter alvorligt til at overholde, at Alt i Klostret gaar til, som det sømmer sig gode Klostermænd for Guds Aasyn[2]).

Imidlertid fortsattes Processen om Laxefisket ved Farstad mellem Halsnø og Domkapitlet i Stavanger. Da Abbed Eirik og hans Brødre havde bragt Sagen fra Kirkens under Lægmænds Dom, paalagde Stavangers Biskop Ketil dem 21de Septbr. 1310 at ophøre med slig Ulovlighed, forbød Alle at dømme i en Sag, hvori Dommen tilkom ham, og stevnede Abbeden eller hans Fuldmægtig at møde paa Sand 30te

---

[1]) Barth. IV. 406—407. jfr. S. 150. Brevet maa være af 1311 eller 1312.

[2]) Dipl. Norv. III. No. 100.

Septbr. derefter, for at bevise sin Ret til Fisket[1]). I Forbindelse hermed stod en Voldsgjerning af fire af Halsnø Munke mod nogle Bondefolk paa Farstad. Under Abbed Eiriks Ophold i Stavanger 29de Sept. fremkom Hafer og Thorgils Gudleiksſønner med Klage for Biskoppen over Halsnø-Munkene Aslak Pera, Thord Kaput og Arne samt Haldor Ganse, som Abbeden havde sendt til Farstad, hvor de havde tilføiet dem, deres Moder og Hafers Hustru næsten dødelige Mishandlinger. Abbeden borgede for, at han og de Anklagede skulde svare for Biskoppen herpaa til paastevnet Tid 15de Febr. 1311. Men da vel Klagerne, men ei de Anklagede da mødte, biede Biskoppen forgjeves i 11 Dage, hvorpaa han 26de Febr. med flere Andre optog Sagen til Doms. Klagerne oplyste da, at de 4 ovennævnte Halsnømænd kom til Hafer paa Ageren, hvor Broder Thord greb ham og Haldor slog ham; begge stødte ham mellem sig fra hans egen over paa Klostrets Grund; de trak ham Hætten over Hovedet, saa han ei veed, hvem der for værst med ham. Ligesaa sloge de hans affældige Moder over Ryggen, Laaret og Smalbenet, saa Beenpiben knækkedes, og Broder Arne greb hans Kone ved Haaret og slog hende med knyttet Næve. Under dette havde Voldsmændene ytret, at det var vel fortjent, da Hafer stedse havde været Klostret imod. To Vidner havde fundet de Mishandlede paa Ageren, idet Munkene gik bort derfra, og oplyste iøvrigt, at Moderens Been forud havde været heelt, men at hun nu var vanfør, samt at Hafer havde holdt Sengen 3 Uger derefter. Da nu Loven bestemmer, at de, der anklages for Vold, skulle i Mangel af Dienvidner værne sig med Benegtelsesed, og de Anklagede, uagtet lovlig stevnte, ikke have afgivet Møde, dømmes de til at betale Hafer for 9 Hug, Haargreb m. v. 30 Mark, 3 Løber i hver Mark; men hvis de ikke inden førstkommende Halvardsmesse for Biskoppen kunne fralægge sig Sigtelsen, øges Boden til det Dobbelte, mod at der igjen afdrages 3 Mark for hvert Slag, de modbevise, eller forholdsmæssig mere, naar Boden øges. Boden skal betales til 4 Tider, men hverken i Hopper, gamle Heste, gamle Vaaben, færdige Klæder eller andre slette Varer, og 4 Mænd nævnes til at værdsætte det, som betales med. For Moderens Mishandling tilkjendes Sønnerne, der nu maa underholde hende, 12 Mark for Beenbruddet og

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 30. No. 24, sigillatskrift forenet med 2 Presters Vidnesbyrd, at de 23de Septbr. 1310 oplæste Stevningen for Broder Eirik i Halsnø, der fremstod som Abbedens Ombudsmand.

3 Mark for hvert af de andre Hug, under Vilkaar som ovenfor, med Tillæg af to Mark paa Grund af det Værnbrev, hiin Bondefamilie har af Kong Haakon. Fremdeles skal Broder Arne bøde 4 Mark til Hafer for Mishandling af dennes Kone, ligeledes med passende Afslag i Boden, hvis han inden Halvardsdag beviser sin Uskyldighed i nogen Henseende [1]).

Som man kunde vente, sadde Halsnø Munke denne Dom overhørige, hvorfor Bonden tyede til Kong Haakon, der ved Brev fra Avaldsnæs af 15de Oktbr. 1313 befalede Abbeden af Halsnø og de dømte Brødre inden fjorten Dage derefter uvægerligen at opfylde Biskop Ketils Dom, hvis de ikke vilde paadrage sig Lovens Straf mod dem, der bryde retmæssige Domme. Paa Grund heraf have nok Munkene fundet det raadeligst at foretage Noget, og derpaa ved Bergens Biskops Mægling istandbragt et mindeligt Forlig med de Mishandlede. Men selv dette Forlig blev ikke holdt af dem, hvorfor Biskop Ketil anmodede Biskop Audfinn af Bergen om at tvinge Abbeden og Brødrene til at opfylde Forliget, hvorom Bonden oftere forgjæves havde anholdt [2]). Om det nu blev Alvor af Bødernes Betaling, kan ikke sees.

Imidlertid havde Sagen om Suledalsfisket gaaet sin lovlige, langsomme Gang. Sammenhængen sees af et i Halsnø af 3 Stavanger-Kanniker paa Kapitlets Vegne for Abbed Eirik og hans Brødre 31te Marts 1316 oplæst Brev. Medens Kong Erik endnu levede — oplyses der — Haakon Konge var Hertug og Hr. Ogmund Sigurdssøn havde Sysslet i Suledal, nedbrøde Suldølerne det Kar, som Kannikerne havde opført, hvilket paadrog disse store Udgifter, før de fik Dom over Suldølerne derfor. Derpaa havde Ketil Kannik paa Kapitlets Vegne forlangt af Abbed Jon af Halsnø Erstatning for de Udlæg, Kapitlet alene havde baaret i Sagen mod Suldølerne, men han svarede, at han ingen Trætte havde med disse. Nogen Tid derefter havde Chorsbrødrene atter store Udlæg for dette Fiske, da nemlig Abbed Eirik af Munkeliv sendtes did, for efter Hertugens Bud at fælde endelig Dom i Sagen (1295, ovenf. S. 266). Ei heller dette forslog, da Suldølerne atter skadede Farstadmændene, hvorfor Kapitlet erhvervede Kong Haakons Be-

---

[1]) Dommen paa Norsk i Dipl. Arn. Magn. fasc. 31. No. 6; paa Latin Barth. IV. 913 ff., hvorfra den er trykt hos Suhm XI. 909—913.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 31. No. 3 og 26. Det sidste Brev er uden Dag og Aar, men maa tidligst være fra 1315, da der var hengaaet lang Tid efter Forliget, og Audfinn først 1314 blev Biskop.

faling til Sigurd Lagmand paa Randar o. Fl. paany at undersøge Sagen. Hver af disse Sager havde kostet Kapitlet mindst 10 Mark foruden Brevløsning m. m. Efterat dette var oplæst, forlangte Chorsbrødrene, at Halsnø skulde deeltage med ⅔ i disse Udlæg, som angik alle Bønderne paa Farstad; men Abbeden vred sig derfor, skjønt han nok vilde forliges, og paaskjød, at han først maatte tale med sine Brødre. Chorsbrødrene indbøde da til et almindeligt Forlig og vare villige til at antage Bisskop Audfinn, som Ordinarius for Halsnø, til Opmand. Men heri vilde Munkene ei samtykke, skjøde Sagen til Kongens Dom og gik bort, hvorpaa Chorsbrødrene forbøde Abbeden at bruge nogen Deel af deres nye Fiske. For at forebygge den ulovlige Appel til Kongen henvendte Kapitlet sig til Erkebiskoppen, og 17de Novbr. 1316 blev dennes Brev oplæst for Munkene i Halsnø. Men at Striden ikke heller hermed var endt, viser Stavanger Kapittels Fuldmagt af 6te Marts 1320 for to af deres Medbrødre til i Et og Alt efter bedste Skjøn at føre dets Sag mod Halsnø Kloster om Suldalsfisket for geistlige og verdslige Dommere, nedlægge Erstatningspaastande, indgaa Forlig o. s. v. Det sidste Brev i Sagen er en Lagmandsdom af 26de Juli 1322, hvorved Kapitlet i Stavanger, Abbeden i Halsnø, Suldølerne og Presten i Suledal tilkjendes Ret til at fiske i Elven hver paa sit Land, men Ingen maatte bygge Noget ud midt i Fossen [1]).

Biskop Audfinn var 2den Novbr. i Halsnø og forrettede selv Messe der. Under denne, førend Munkene fik begyndt sexta, forefaldt et forargeligt Optrin i Kirken, idet Hr. Grim Ormssøn, Kannik ved Apostelkirken og Prest paa Fane, traadte op til Altret, afbrød Biskoppen og oplæste sin Appel mod denne (næste § ved Fane). Som Følge heraf lyste Audfinn ham i Band, og Abbed Eirik og hans Konvent udstedte deres Brev om det Forefaldne [2]).

Abbed Eiriks Eftermand hed Arnald. Han laa i Strid med Onarheims Kirke om Hugsten i Indre-Teigens Skov paa Øen Skorpa, og da Broder Eirik, som førte Klostrets Sag for Biskop Audfinn, ikke vilde aflægge en idømt Ed derom, erklærede Biskoppen 1ste Marts 1328, at Munkene havde frafaldt Sagen. Broder Eirik havde imidlertid for-

---

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 31. No. 8. 12 og 20. fasc. 32. No. 4. Abbed Eirik udstedte i 1314 og 1315 to Klostret uvedkommende Breve. Dipl. Norv. I. No. 142. 145.

[2]) Barth. IV. 20—21.

ladt Byen, før Dommen forkyndtes, og 21de s. M. tilskreve Abbed Arnald samt Brødrene Bjarne, Halvard og Isak Biskoppen, at de med Sorg havde hørt, at han troede de ikke vilde vise ham den Lydighed, de skyldte sin Foresatte. For at vise det Usande heri, nedlagde de deres Trætte med Presten paa Onarheim om Skovstykket i Bisoppens miskundelige Skjød, med Bøn om at bilægge den saa, at Klostret kunde blive skadesløst. Samtidigt hermed vare Abbeden og hans Brødre indstevnede for Bisoppens Raadsmand (yconomo curiæ) angaaende cathedraticum, som de ikke i flere Aar havde betalt, men da de hverken mødte 11te, 12te eller 13de April efter Paaraab, bleve de samtlige dømte in contumaciam. Nu faldt Abbeden til Fode, og overdrog alle Klostrets Sager i Audfinns Vold, som 23de April bestemte med alle Parters Samtykke, at naar Munkene fik deres Kalkovn færdig, skulde de sende Bisoppen en fuld Ladning med „Lysefløiten", hvoraf Halvparten skulde være Gave som Vederlag for den Vold, de havde viist mod hans Svende. Brændte Ovnen ikke godt, skulde Bisoppen have to Ladninger Ved istedet. Hermed eftergaves al anden Tiltale til Halsnø-Brødrene. Dernæst skjænkede Audfinn dem for sin Livstid Tienden af Klostrets Agre paa Halsnø, mod at de skulde give ham Brev paa, at de havde denne Tiende af Bispegaarden i Bergen og af Naade. Videre eftergav han Klostret sine Udlæg i Sagen, og dømte endelig angaaende Skovteigen, at Halsnø og Onarheim i Fremtiden skulde eie Halvparten hver. Samme Dag udstedte Abbed Arnald og hans Brødre fra Bergen den forlangte Tilstaaelse om den Agertiende, de i nogle Bisoppers Tid havde havt paa Halsnø[1]). — I 1337 havde Halsnø Strid med Hr. Erlend, Prest ved Kaldreksstads (Husnes) Kirke, om Sjælepleien ved Eids Kirke (paa Halsnøen). Kirken tilhørte nemlig lovlig Klostret, men Biskop Audfinn havde overdraget den til hiin Prest. For at faa Sagen hurtig afgjort, voldgaves den til Biskop Haakon, der tildømte Abbeden og Konventet saavel Bestyrelsen af denne Kirke som Sjælesorgen derved, paa samme Maade som de havde havt den fra Kirkens Stiftelse, mod at Abbeden, hvergang han vilde indsætte en af sine Brødre i dette Embede, skulde dertil fremstille den gudfrygtigste, lærdeste og dygtigste for Bisoppen, som da vilde i sit Navn overdrage ham det[2]).

Da Abbed Arnald i 1338 døde, var Konventet ikke eenstemmigt i

---

[1]) Barth. IV. 227—231.

[2]) ibid. 454—455. Ovenfor S. 110. 169.

Eftermandens Valg, og havde ikke iagttaget Formerne, hvorfor Valgretten nu tilfaldt Biskop Haakon, der 12te Juli udnævnte Abbed Halvard ved Jonskirken i Bergen til Abbed i Halsnø, og paalagde Brødrene at lyde ham som saadan [1]). Biskop Haakons Ønske at give Jonskirken en Abbed i Broder Bjarne fra Halsnø strandede paa dennes Vægring (ovenf. S. 327). — Ved denne Tid ansøgte en Broder Herman i Halsnø om Orlov fra Klostret, men Biskop Haakon, til hvem Abbeden derom henvendte sig, svarede, at Hermans Bøn snarere gik ud paa Ulov end Orlov, og at han havde foreholdt ham, at han skulde blive i det Kald, han var kaldet udi, og erindre, at den der lægger Haand paa Ploven, men seer tilbage, er uværdig til Guds Rige, samt at det er usømmeligt at bortlægge sin Rustning, før Seieren er vunden. Biskoppen har og mærket paa Herman, at det især er Brødrene Josefs og Sigurds Spotteord om Skomagere og Skindere, der har vakt Ønsket hos ham om at vende tilbage til Verdens Larm, hvorfor Abbeden skal irettesætte disse og tilholde dem Kjærlighed i al Tale, hvis de ville undgaa alvorlig Tugt. Brevet ender med Bøn om at hjælpe Herman til jævnligt Skifte af tarvelige Klæder, en Gunst han vist vil paaskjønne [2]). — 28de Septbr. (1340) bad Biskop Haakon Halvard om at skaffe ham for fuld Betaling en god Ligsteen, som han vilde lægge over en god Ven [3]).

Med Mandedøden ophøre som sædvanlig Efterretningerne. Om Vaaren 1388 laa Drosten Hr. Øgmund Finnssøn til Hesby syg i den lille Konventstue paa Halsnø, og døde der kort Tid før 14de April, paa hvilken Dag Abbed Thorstein af Halsnø og hans Kapittel udstedte et Vidnesbyrd om hans Død og hans Gaver til Domkapitlet i Stavanger [4]). — Samme Abbed Thorstein gav 26de April 1392 Svein Thorgilssøn, Chorsbroder i Stavanger, sin og Konventets Fuldmagt til at tiltale de Mænd, som havde brændt Bjerget i Fossen i Sands Sogn i Suldal, hvorpaa Klostrets Fiskekar stod paa det søndre Land [5]). — I

---

[1]) ibid. 427—429. Suhm XII. 302.

[2]) Barth. IV. 713, mellem Breve fra 1339. Herman har vel været Skomager før han blev Munk, og er derfor bleven spottet.

[3]) Saml. til N. F. Hist. V. 156. Man kan gjette paa, at Stenen var bestemt for Biskop Jon Halthorssøn (ovenf. S. 140.)

[4]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 37. No. 14. Saml. til N. F. Hist. III. 591.

[5]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 37. No. 1. b. Originalen har 1292, men allerede Sandvig har antaget et C udeladt i Aarstallet, da Skrift og Sprog tydeligt er yngre. I 1292 var Jon, ikke Thorstein, Abbed her.

1422 var Salve Eirikssøn Abbed i Halsnø i Bergen, hvor han med Biskop Aslak og Fl. forseglede Fru Margareta Eilifsdatters Vidnesbyrd om sine Slægtskabsforhold [1]). Fra det Provindsial-Concilium, som Erkebiskop Aslak havde sammenkaldt til Bergen i 1435, udebleve Biskopperne af Oslo, Orkenøerne og Hammer, tilligemed flere Abbeder, Priorer og Kapitler, som ikke havde sendt Fuldmægtige. Paa Grund heraf bandsatte han 29de August Biskopperne til næste Kirkemøde. Abbederne og de lavere Geistlige derimod, hvis Straf var ham selv overladt, affatte han fra deres Embede, til de havde søgt og faaet Afløsning. Blandt disse var Abbed Salve af Halsnø, til hvem Biskoppens Bandbrev haves [2]). Senere nævnes han 1436 som Vidne i Stavanger, og nedlagde sin Værdighed i 1444. Dette sees af et Brev af 28de Septbr. d. A., hvori Salve Abbed og Olaf Eriksøn, Kannik og Electus i Halsnø, leiede til Skrædderne i Bergen Klostrets Gaard Kringen i Michaels Kirkesogn for 8 Pund engelsk aarlig; men da Klostret var dem 41 Pund engelsk skyldigt, skulde Skrædderne i 21 Aar afdrage 2 Pund i Leien. Brevet udstedtes i Bergen, hvor og nogle af Halsnøs Kanniker, maaske paa Grund af Abbedskiftet, vare tilstede, under begge Abbeders og Konventets Segl [3]).

Abbed Olaf Eriksøn solgte i 1445 med (sin Broder?) Gunnar Eiriksøn, Chorsbroder i Stavanger, en Toft der, Midkriken, til Gunhild Prestsøster for en Mark Guld i gode gilde Penge. Han havde ogsaa kjøbt noget Jordegods paa Borgund-Øen af Amund Floge, men da det var Hr. Alf Knutssøns og Fru Magnilds Odelsgods, dømte senere Norges Riges Raad dem det til Gjenløsning, hvorfor Abbed Haakon af Halsnø 6te Oktbr. 1466 oplod Hr. Alf dette Gods mod et Stykke Deventer og en Lod i Gaarden Midhuus paa Halsnøen; desuden lovede Abbeden at holde Hr. Alfs Faders og Moders Aartid [4]). Abbed Olaf deeltog 1ste August 1450 i Nidaros som Medlem af Norges Rigsraad i dettes Erklæring om, at Christiern af Danmarks Valg til Norges Konge var det ene lovlige [5]), og gjorde i 1452 paa sit Klosters Vegne Paa-

[1]) Dipl. Norv. I. No. 683. Norsk Tidsskrift IV. 71.

[2]) Barth. III. 844—847. I Aftrykket heraf i Pontopp. Annal. II. 563—565 er der læst Salomonem for Salvonem.

[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 41. No. 16. Afskr. i kgl. Bibl. i Kjøbenhavn, Ny Saml. No. 1554 d. 4to.

[4]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 42. No. 11. fasc. 45. No. 6.

[5]) Jahns Unionshistorie S. 532. Abbed Olafs Segl (No. 20 paa Steentrykket

stand paa en Fæhage af Store-Brandvik paa Huglerøen, men da Gaardens Eiere oplyste, at denne Hage i Mands Minde havde tilhørt Brandvik, uden at Nogen derpaa havde klaget, før Abbed Olaf nu, og de for Broder Matthias af Halsnø, der var tilstede, tilbøde Ed derom paa Sakramentet, hævedes Søgsmaalet [1]).

Forfatteren af den oftere nævnte gamle Kloster-Fortegnelse har bevaret Navnene paa nogle af de følgende Abbeder, om hvem vi forresten Intet vide. Deri nævnes en Nikolaus 1493, Olaf 1515, og Amund, der 1519 indviedes af Biskop Andor i Overvær af Erkedegnen Olaf Thorkildssøn og Mag. Geble Pederssøn, som da holdt den første Prædiken [2]). Amunds Eftermand og Klostrets sidste Abbed var Gunnar, som 11te Decbr. 1530 med to Andre i Halsnø gav en Udskrift af en af Norges Rigsraad i Sortebrødre Kloster i Bergen 1524 fældet Dom vedkommende Slægten Rostung, og 12te August 1531 fik Kong Frederiks Værnbrev for sig, Gods, Tjenere og Klenodier o. s. v., rørligt og urørligt, samt Stadfæstelse paa alle fremfarne Kongers Privilegier, det sidste Brev af denne Art, man kjender. Sidste Gang forekommer Abbed Gunnar 23de Juni 1536, da han udstedte sit Hyldingsbrev til Christian den Tredie, ligelydende med Abbed Matthias's af Lyse [3]).

Halsnø Kloster er uden Tvivl paa samme Maade som Lyse først inddraget efter Norges fuldstændige Underkastelse. Jens (Pallessøn) Splid, der havde gjort sig fortjent paa Toget mod Erkebiskop Olaf i 1537, fik s. A. Hardanger Len som Belønning, og 30te Aug. 1539 ligeledes Halsnø Klosters Gods paa 10 Aar mod Afgift. Men allerede 1546 pantsatte Kongen ham begge Len for 1000 Daler [4]). Erik Valkendorf fik 1552 Bevilling at udløse Splid og fik 1553 Livsbrev paa Lenene. Efter hans Død 1606 fik Jørgen Brockenhuus dem paa Afgift (1606—1634), derpaa Erik Ottessøn Orning til Vatne (1634—1646),

---

i 1ste Udg.) er en Due, som maaske er hans Familievaaben, men og kan betegne hans Værdighed som Abbed i et Helligaands-Hospital.

[1]) Lundhs Spec. Dipl. Norv. 11—12. Hvorvidt en Deel af Hr. Hartvik Krumedikes Gods skulde være solgt til Halsnø eller noget andet vestenfjeldsk Kloster (Saml. t. N. F. Hist. VI. 134), give de nu bekjendte Kilder ingen Anledning til at afgjøre.

[2]) Script. IV. 417.

[3]) Dipl. Norv. I. No. 1078. Norske Registr. i Afskr. I. 258. Saml. t. N. F. Hist. VI. 36. Aktstykker t. Greve-Feiden. II. 285.

[4]) Norske Registr. i Afskr. I. 258. 281.

Otto Krag (1646—1650 eller 1651), Jørgen Rosenkrands (1651—1654?), Peder Juel (1654?—1656), hans Enke Dorte Sehested (1656—1659) og endelig Christoffer Urne til Aasmark 1659 til sin Død 27de Septbr. 1663. Fra 1ste Mai 1664 lagdes Halsnø og Hardanger under det nyoprettede Bergenhuus Amt.

Af dette Klosters Levninger er ovenf. S. 127 ff. givet nogle Oplysninger, samt i 1ste Udgave S. 225 et Rids af de Grundvolde, som forefandtes der i 1840, førend Halsnø Hovedgaard blev ombygget og dermed alle Spor af det gamle Kloster forsvandt[1]). Den endnu (i 1843) staaende „Steenstue" er høist rimelig Klostrets gamle Sygestue, i hvilken Hr. Ogmund Finnssøn døde. Af dets Adkomstbreve, Jordebøger o. s. v. ere fra Klostertiden ingen tilovers[2]). Dets og Lyses Historie danner derfor og en mærkelig Modsætning til Munkelivs; der næsten blot Kjøb og Salg, her derimod saagodtsom ingen Testamenter eller Kjøbebreve, men derimod Oplysninger om de indre Forhold, som kaste mangen klar Lysstraale paa vort Klostervæsen i det Hele.

§ 20. Tvivlsomme Klostre i Bergens Stift.

1. Fane (Fani) Kirke, 1½ Miil Syd for Bergen, er nu Hovedkirke for Prestegjeldet af dette Navn paa Nordhordland. Her stiftede Bergens Biskop Arne, der blev viet 1226, et Hospital (ecclesia et hospitale sanctæ crucis de Fana), hvis Formand (rector) og Brødre, som der tjente Gud (fratres — personæ — domino militantes), Pave Gregor IX paa Biskoppens Bøn tog i apostolisk Værn 27 Juli 1228[3]). Da Bullen nævner flere Brødre ved Kirken, hvormed dog ikke Hospitalslemmerne kunne menes, og da Fane opføres i vor ældste Klosterfortegnelse (Script. Rer. Dan. anf. St.), medens alle øvrige Hospitaler ere udelukkede, har maaske dette Hospital havt en klosterlig Indretning, som dog i intet Tilfælde har været af lang Varighed; thi allerede 2den

---

1) Hvad Suhm, Danm. Hist. V. 637, efter Ramus fortæller om Lyse Klosters Levninger, angaar snarere Halsnø.

2) Derimod haves Jordebøger fra Lenstiden, og dets senere Bestyrelse for Kronens Regning, men vi have ligesaalidt her som ved andre Klostre kunnet tage noget Hensyn til dem. Da Godset solgtes i forrige Aarh., udgjorde det over 628 Løbers Skyld, men det er uvist, om alt dette oprindelig tilhørte Klostret.

3) Dipl. Norv. II. No. 6. Langebek i Script. Rer. Dan. IV. 419—420. Suhm IX. 557. Pontopp. Annal. I. 642. Thork. Dipl. II. 25.

Decbr. 1303 afstod Biskop Narve af Bergen sin og sit Kapittels Ret til Korsets Kirke i Fane med Tilliggende til Provsten og Kannikerne ved de 12 Apostlers Kirke i Bergen, for at forbedre dennes Indtægter, og der gjøres kun det Forbehold, at Presten eller Presterne paa Fane skulle lyde Biskoppen af Bergen i alle aandelige og timelige Sager[1]). Fra den Tid Fane kom under Apostelkirken, og da den derefter blev et af de 14 kongelige Kapeller, var der kun een Prest. I senere Aar bleve Betingelserne for Afstaaelsen Gjenstand for langvarig Strid mellem Biskopperne Arne og Audfinn paa den ene Side og Kapellernes Magister Finn Halldorssøn paa den anden, hvorom flere Breve ere i Behold. Saaledes blev Grim Ormssøn, Kannik ved Apostelkirken og Prest i Fane, afsat af Audfinn i 1319 paa Grund af Fravær uden dennes Vidende, hvorpaa Grim appellerede til Erkebiskoppen, og oplæste sin Appel først i Trefoldighedskirken i Bergen 27de Oktbr., og derpaa for Biskoppen selv i Halsnø 2den Novbr. Men da han der afbrød dennes Messehold, bandsattes han samme Dag. Senere gav dog Grim efter, erkjendte Fane Kirke for ledig, og erklærede 21de Novbr., at han ikke vilde forfølge Appellen til Erkebiskoppen[2]). — Om dette Hospital bør henregnes til Klostrene, tør vi ingen Mening have, da al Efterretning om dets ældre Forhold mangler; men at det lige til de sidste Tider ei har været en sædvanlig Sognekirke, sees deraf, at Slotsskriveren paa Bergenhuus Jens Søfrenssøn 9de Aug. 1541 blev forlenet med „Fane Kapel og Len"[3]). Kirken er en af de smukkeste Landskirker i Bergens Stift, bygget tildeels af huggen Steen, og Vest for samme fandtes i 1779 Levninger af en Bygning, som antoges for Hospitalet[4]).

2. Spaanheim Nonnekloster i Ulvik Sogn i Hardanger omtales af Schnabel[5]). Sagnet støtter sig alene til en gammel Steenkjælder paa Gaarden med Vegsteens Buedør og Vindue, men det er vist nok, at ikke Klosterfolk alene byggede murede Kjældere. Hertil kommer, at Gaarden Spaanheim i 13de og 14de Aarhundrede var Odelsgods, der havde anseede Beboere[6]), deriblandt Thorgeir Peterssøn af Spaan-

---

[1]) Dipl. Norv. III. No. 58.

[2]) Barth. IV. 18—22.

[3]) Norske Registranter i Afskr. i Rigsarchivet. I. 267.

[4]) Topogr.-Statist. Saml. ved Selsk. for Norges Vel. II. II. 105.

[5]) Hardangers Beskrivelse S. 40. jfr. Budstikken VII. 402.

[6]) Haak. Haakonss. Saga c. 81. Schøning Domkirken. Anhang S. 4.

heim, som 24de August 1310 gjorde sit Testamente med Gaver til Kirkerne i Ulvik, Eidfjord og Opedal, medens nogen Kirke eller Kloster paa selve Spaanheim ikke omtales [1]). At et Kloster efter denne Tid skulde være stiftet her, er lidet rimeligt, da Klosterstiftelsernes Tid da var forbi. Er Spaanheim i senere Tider kommen i noget Klosters Eie, maa det nærmest være Nonneseter i Bergen, siden Sagnet netop gjør det til et Nonnekloster. Snarere har det dog været et Hospits mellem Voss og Hardanger.

3. Kannikeberg i Vikøers Sogn i Hardanger er en liden Gaardpart ved Bunden af Firesund, hvorfra en Fjeldvei gaar over til Voss. Schnabel beretter [2]), at her ifølge Sagnet har været et Munkekloster, og at Levninger af en gammel Muurbygning i hans Tid fandtes der. Men at et virkeligt Kloster har været her, er der vist ingen Grund til at antage; muligt har her været et Hospits, men da Gaarden har været og er beneficeret Kapellanen ved Bergens Domkirke, ligger heri uden Tvivl tilstrækkelig Forklaring baade af Navnet og Sagnet.

4. Opedals (Aupudals) Kloster i Ullensvang i Hardanger. Et kort Stykke fra Ullensvangs Kirke ligger Gaarden Opedal, saakaldet efter Ope-Elven, som gjennem Opefossen ovenfor Gaarden styrter fra Høifjeldet ned i den trange Tverdal. Denne Gaard danner en af de største Bondebyer i Norge med 34 Opsiddere, og her var i Middelalderen en Kirke, hvortil Thorgeir af Spaanheim i 1310 gav en Mark brændt. Her lægger Sagnet et Kloster, ligesom man endnu paa en af Gaardene, Munkegaarden [3]), paaviser en Steenkjælder med hugne Hjørner, samt en „Munkekilde". Schnabel [4]) meddeler et Brev af 1551, hvori en Gaard nævnes „hos Opedals Kloster", af hvilket det i det Mindste er vist, at man strax efter Reformationen i daglig Tale benævnte Stedet saaledes. Det kan heller ikke være Tvivl om, at der paa Opedal har været en Stiftelse, der kan retfærdiggjøre Navnet og Sagnet, ligesom en Kirkes Anlæg lige tæt ved Sognekirken paa Ullensvang styrker Formodningen. Men da Gaarden Opedal i umindelige Tider [5]) har tilhørt Lysekloster, og intet Kloster her omtales i nogen skriftlig Efter-

---

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 30. No. 25.

[2]) Hardangers Beskrivelse S. 49.

[3]) Neumann i Budstikken VII. 391.

[4]) Hardangers Beskrivelse S. 44 samt Bilag C.

[5]) Man kjender vel ikke Lyseklosters Gods fra den katholske Tid, men da dette heelt

retning fra Fortiden, bliver Klosternavnet m. v. uden Tvivl bedst forklaret ved her at antage et **Hospitium med Kapel** under Lyseklоster, hvilket ogsaa Beliggenheden i høi Grad bestyrker. Pilegrime nemlig, der fra Østlandet skulde til Bergen eller omvendt, maatte til Fods frem over Fjeldene, og enten de fra Bergen toge over Fane og Lyse eller gjennem Voss og Graven, maatte de dog østenfor Sørfjorden søge Høifjeldene. Endnu er den sædvanligste Overgang til Thelemarken netop fra Ullensvang af, naar man ikke vil heelt ned til Odde og Røldal, og efter hvad i 1ste Afsnit § 11 er oplyst om Klosterhospitierne i Almindelighed, tør man næsten sige, at et saadant **maa** have ligget i denne Egn, som et Hvilepunkt i den Pilegrimsvei, som „Svalestuerne" nærmere antyde for det indre Fjeldlands Vedkommende. Dette hindrer forresten ikke, at Opedal har været en større Bugaard under Lyse, som her har holdt en eller flere Munke for at pleie de Reisende, holde Messe i Kirken og indsamle Gaver. Ved Reformationen blev Kirken nedlagt, og af den er nu ikke Spor tilbage. Til det saakaldte „Opedals Kloster" knytter sig et andet mærkeligt Sagn, nemlig at den under Navnet „**Kloster-Lasse**" bekjendte Nordmand Laurits Nilssøn, der i Brunsberg blev Jesuit, og ikke uden Held arbeidede for Katholicismen i Sverige og Norge omkring 1600, i længere Tid skal have opholdt sig her[1]).

---

gik over i Andres Hænder, og siden er bevaret saagodtsom uforandret i de sidste 200 Aar, er der al Rimelighed for, at ikke store Omskiftninger ere foregaaede dermed.

[1]) Budstikken III. 630. I Forbindelse hermed staar uden Tvivl Christian IVs Befaling til Lensmændene af 24de Juli 1604 at udvise alle Jesuiter af Riget, og ikke at lade dem snige sig til noget Prestekald.

Fierde Afsnit.

Klostre i Stavangers, Hammers og Oslo Stifter.

I.

Klostre i Stavangers og Hammers Stifter.

§ 1. Oversigt. Beslægtede Indretninger.

Overflødigheden af uvæsentlige Bidrag gjorde det vanskeligt at give nogen sammenhængende Fremstilling af flere bergenske Klostres Historie; men i Stavangers og Hammers Stifter møder en anden og væsentligere Mangel, idet man med Undtagelse af Utsteins Kloster saagodtsom ingen Kundskab har om Klostervæsenet der. Dette er for Hammers Vedkommende ikke saa forunderligt, da det hele Bispearchiv, som opbevaredes i Biskoppens Taarn i Hammer, blev tilligemed Byen opbrændt af Svenskerne 1567 i den nordiske Syvaarskrig, ligesom den Fortegnelse over Biskoppens Bøger og Breve, som i 1553 skal være nedsendt til Christian III, nu ikke er at gjenfinde. Men Stavangers[1]) Domkapittels Brevskaber ere endnu for en stor Deel opbevarede, og Kundskaben til dette Stifts Forhold i Middelalderen er iøvrigt ikke saa ubetydelig. Naar man derfor aldrig finder andre Klostre end Utstein nævnte i dette Stift, er der liden Grund til at antage, at det har havt flere, især da en sildigere Oplysning synes bestemt at tale derimod. Det store og i andre Henseender mærkelige Strøg langs Kysten fra Ryfylke til Langesundsfjorden, en Strækning af omtrent 45 norske Mile, synes saaledes at have været aldeles blottet for Klostre.

---

[1]) Stavangers Stift havde andre Grændser i Middelalderen end nu, idet Hallingdal og Valders samt en Tid Eidfjord Sogn i Hardanger hørte dertil, medens Øvre Thelemarken laa til Hammers og Oslos Stifter. Se iøvrigt om Bispedømmernes Grændser Munthes Anm. i Aalls Snorre II. 169—170. Munch, Norge i Middelalderen S. 12.

Ligesaa mærkeligt er det, at Stavanger-Egnen, hvor Kongerne oftere opholdt sig, mange af Landets mægtigste Slægter hørte hjemme, og en selvstændig Biskop forekommer strax efterat Riget deeltes i Bispedømmer, først i sidste Halvdeel af 13de Aarhundrede, altsaa 130—160 Aar efter de 3 øvrige Stifter, synes at have faaet sit første og maaske eneste Kloster, Utstein; de Klostre, man har troet at kunne paavise i Stavanger By, ere nemlig tvivlsomme. Sagnet er derimod ikke saa karrigt paa Klostre her i Stiftet. Det omtaler et paa Liknes og Egeland i Kvinesdal, et paa Fodneby Prestegaard i Mandalen, et paa Moghuus i Moland i Øvre-Thelemarken, og endelig et paa Tangen ved Arendal, om hvilke alle vi nærmere skulle tale. — Ogsaa paa Hospitaler var Stavanger Stift fattigt. Det eneste, hvis Stiftelse og Anordning man kjender, er St. Peters Hospital i Stavanger, senere kaldet St. Peders Kloster, og stiftet omtr. 1270 af Kong Magnus og Biskop Thorgils, idet Kongen gav sin Odelskirke, St. Peters Kirke, dertil, medens Biskoppen opbyggede de fornødne Huse, samt med sit Kapittel lagde en Ager ved Kirken og noget Jordegods til Underhold for Presten og de Mænd, som skulde tjene ham der. Hospitalet (almósohúsit) skulde indtage „fattige Mænd, som sygnede i Byen, at de der kunde vente Bod eller Bane, og ikke bæres syge, saarede eller halvdøde Gaard imellem, som hidtil er skeet“ [1]). Her er følgelig Tale om et Sygehuus for Fattige med een Prest, og ei om noget Kloster. — Ingen Gilder omtales i dette Stift, skjønt de vísselig have været til. Derimod vare her flere kongelige Kapeller. Det vigtigste var St. Olafs Kirke paa Avaldsnes paa Kormt, som Biskop Ketil 30te Septbr. 1305 afstod til Kong Haakon [2]), som nu omdannede den til et Kapel ved Kongsgaarden der, og i sit Testamente gav dette foruden forskjellige Kirkeprydelser alle kongelige Indtægter af Kormt, indtil Kirkens Bygning var fuldendt [3]). Den var den mindste af de 4 Kollegiat-Kapeller, og havde neppe længe efter Kong Haakons Tid flere end een Prest. De øvrige ikke kollegiate Kapeller i Stiftet vare: St. Peters Kapel paa Saurbø i Ryfylke, St. Laurentii Kapel paa Huseby paa Lister og St. Laurentii Kapel i Eikundasund (Egersund).

---

[1]) Thork. Dipl. II. 58. Paa samme Sted, nu kaldet St. Peders Gjærde, ligger endnu Stavangers Amts Sygehuus.

[2]) Dipl. Norv. I. No. 104.

[3]) Thorkelin Analecta 168—169. Langebek antager, at det er denne Kirkes Altertavle, som er afbildet i Script. Rer. Dan. IV. 375.

Hammers (Hamar) Bispedømme oprettedes først samtidigt med Erkestiftet 1152. Hertil lagdes det sydlige Østerdalen[1]) med Idre og Serna Sogne, der laa til Elverum, men siden 1645 have hørt til Dalarne i Sverige, Hedemarken, Gudbrandsdal, Thoten, Land, Hadeland, Ringerike, Modum, Sigdal, Numedal, det Meste af Øvre-Thelemarken, samt Lilleherreds Sogn af Nedre-Thelemarken. Bispesædet var Hamarkaupangr eller Biskupshamar, nu Stor-Hammer Gaard i Vangs Sogn paa Hedemarken, der fordum var en ikke ubetydelig Stad, hvorom næsten ingen Kundskab haves. Det er alene Stiftets Berørelse med Nabostifterne eller dets Prælaters Nærværelse udenfor Stiftet, som i Forening med enkelte Diplomer og Notitser giver os nogen Oplysning derom. Næsten al Kundskab om de indre Forhold i Biskopsstaden hentes fra en Beskrivelse over Hammer, bygget paa en af Christiern Munk, Befalingsmand paa Hammer Gaard, i 1553 ved Eftersynet af Bispearchivet i Hammers Taarn nedskreven Beretning om Byens Tilstand i ældre Tider[2]).

Bygningen af Hammers Domkirke (Kristkirken, Trefoldighedskirken) paabegyndtes efter Kardinal Nikolaus's Anordning og tildeels paa hans Bekostning i 1152 af den første Biskop Arnald, og fortsattes af de følgende Biskopper indtil Paal (1232—1252), under hvem den synes fuldført. I Forbindelse med Kirken stod en Skole samt et St. Olafs Kloster, rimeligviis Prædikebrødrenes Kloster, der laa under fælles Tag med Bispegaarden, Kannikegaarden og Skolen[3]); desuden omtales et St. Antonii Kloster i Hammer paa Grønnegade ved Stranden. Udenfor Hammer By fandtes neppe noget Kloster. Som tvivlsomme Klostre skulle vi omtale et Nonnekloster i Hammer, Storøen paa Ringerige, Steenhuset paa Gran, Spitalerne paa Alfstad og paa Hofvin, de formeentlige Klostre paa Grytting og Rolfstad i Fron, samt paa Hjærdkin paa Dovre. — Af andre geistlige eller med Klo-

---

[1]) Nordre Østerdalen indtil Tyldal regnedes for det Meste til Erkestiftet.

[2]) Den er oftere udgivet; bedst med en fortrinlig Indledning af J Chr. Berg i Thaarups Magazin II. 207—288, og af Fougn. Lundh i Budstikken II. 781 ff. Desuden oftere særskilt aftrykt. Blandt de i 1553 nærværende nævnes Hr. Trugels Kantor, „vel over 100 Aar gammel", hvis Oplysning om Klostrene her altsaa bliver en Samtidigs. Som eneftaaende har denne Beretning med alle sine Mangler sit store Værd. Nogen Oplysning giver ogsaa en gammel Liste over Biskopperne i Hammer blandt de Kallske Manuskr. No. 570 p. kgl. Bibl. i Kbhvn., men den er i mange Dele høist upaalidelig.

[3]) Ovenf. S. 24. Thaarups Magaz. II. 249—250.

stervæsenet beslægtede Indretninger kjender man saagodtsom ingen i Hammer Stift. Ingen af de kongelige Kapeller laa her, og til Stiftets Gilder have vi kun et svagt Spor, idet Schøning i sin Reise beretter, at man nedenfor Ringebo Kirke ved Elven finder Spor af Kjældere paa en Vold, kaldet Gildevolden, som han ligeledes har fundet nævnt i et Brev fra 14de Aarhundrede, udstedt „a Gildisvellinum herads stefnu bœnum i Ringabu". Af Hospitaler kjendes kun et i Byen (hospitale Hamariense), ved hvilket et Helligaandskors's Kapel laa, til hvis Bygning Biskop Thorfinn af Hammer 1284 gav 50 Mark norsk[1]). Men da der desuden nævnes en St. Jørgens Kirke i Hammer, og denne Helgens Kirker, saavidt vides, altid vare forenede med Sygehuse, havde Byen uden Tvivl et Hospital ved denne Kirke, da den efter Beskrivelsen over Hammer By maa have ligget for langt fra Korskirken, til at Hospitalet ved denne kan have tilhørt St. Jørgens Kirke[2]). Endelig henpege Gaardsnavnene Spitalen i Stange og i Odalen paa lignende Pleiestiftelser imellem Mjøsen og Glommen, ligesom Svalestuerne i Numedal og Øvre-Thelemarken, efter hvad ovenf. S. 72 ff. er oplyst, her maa komme i Betragtning.

§ 2. St. Laurentii Kloster paa Utstein.

Utstein er egentlig et lidet Skjær, strax i Vest for den betydelige Klosterø i Rennesø Prestegjeld i Rykylke, 1½ Miil Nord for Stavanger. Paa Øens Vestside laa tidligere en Kongsgaard, der efter Skjæret kaldtes Utstein, og hvor Harald Haarfager oftere opholdt sig[3]); senere nævnes og denne Gaard nu og da i Forbigaaende i Sagaerne. Fra Slutningen af 13de Aarhundrede omtales derimod Utstein som et St. Laurentius helliget Augustinerabbedi, om hvis Alder og Stifter Underretning mangler. Da Utstein oprindelig var Kongsgaard, maa Klostret nærmest være stiftet af en af Norges Konger, men det nævnes hverken blandt Haakon Haakonssøns Bygninger eller i Magnus Lagabøters Testamente, og dog kan Klostret ikke være yngre end 1280,

[1]) Suhm X. 1027. Det bør mærkes, at ingen hammerske Klostre forekomme i hans Testamente, hvori flere nordenfjeldske nævnes.

[2]) Thaarups Magaz. II. 256—257. 261. Budst. II. 791. 792. 795 og Anmærkningerne der.

[3]) Snorre, Harald Haarf. Saga c. 40. Fornm. Sögur I. 14.

da det kort derefter alt havde idetmindste sin anden Abbed. Vi antage derfor Utstein Kloster stiftet omtrent i Magnus Lagabøters Tid; men herom lader Intet sig med Vished afgjøre. Som Augustinerkloster var det underlagt Stavangers Biskops Tilsyn [1]).

Det ældste Vidnesbyrd om Utstein har man i Arnbjørns af Heimnes Testamente (ved 1286), hvori han giver 20 Mark Sølv til Jorsaland (ↄ: til Korstogene), forskjelligt Jordegods til St. Svithuns Kirke i Stavanger, 3 Mark og et Bjørneskind til Utstein m. v. [2]). Den første Abbed, som nævnes her, hed og Arnbjørn, der gav Gaarden Horne til Domkirken i Stavanger [3]). Eftermanden Abbed Arnfinn og hans Brødre i Utstein vidnede, at det var med deres Samtykke, at Arnbjørn Abbed havde givet Svithunskirken Horne, mod at hans Aartid skulde holdes med samme Høitid som for andre Høvdingers Sjæle, da ellers Godset skulde falde tilbage til Utstein [4]). Kort efter reistes Proces mellem Biskop Arne og hans Kapittel, blandt mere om hvem Horne skulde tilhøre, og i denne vidløftige Sag nævnes Abbed Arnfinn i 1297, da det paalagdes ham at stevne Biskoppen, og i 1299, da de pavelige Dommere overdroge ham at løse alle de Lærde og Læge, som Biskop Arne havde bandsat [5]). Ved samme Tid stevnedes to Munke i Utstein, Thrond og Ivar, som da betjente St. Olafs Kirke i Stavanger, med to Prester i Stavanger af Abbed Eirik af Munkeliv at møde for ham i Bergen, for at svare paa Kapitlets Klager [6]). — Abbed Arnfinn var 1295 i Bergen, da Munkeliv kjøbte en Gaard, og 2den Juni 1302 udstedte han med flere af Egnens Høvdinger Vidnesbyrd om Oplæsningen af Kong Haakons Gavebrev til Kapitlet i Stavanger og af de pavelige Kommissærers Dom over Biskop Arne. Ingemund, Kannik i Stavanger, der havde været Kapitlets Ordfører mod Biskoppen, indsatte 1305

---

[1]) Forøvrigt kan Utsteins Kloster nok være endog 100 Aar ældre; thi man har ved Lyse og Halsnø Klostre seet, at Sagaers og Annalers Taushed intet bevise mod et Klosters Tilværelse. Men vi opføre Utstein som alle andre Klostre ved den seneste Tid, da det kan være stiftet.

[2]) Dipl. Norv. I. No. 70. jfr. No. 75.

[3]) Thork. Dipl. II. 214. Han maa være død eller have nedlagt sin Værdighed før 1287; thi i d. A. døde Gunnar Abbed i Halsnø, og Brevet nedenfor af 1295 viser, at dennes Eftermand Jon var yngre Abbed end Arnfinn.

[4]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 30. No. 6. Brevet er udateret.

[5]) De fleste Breve i denne Sag findes i Thork. Dipl. II.

[6]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 50. No. 3. udateret.

denne og Abbeden af Utstein til sit Testamentes Executorer. I Gautes af Tolga Testamente (ved 1288) fik Klostret en Mark brændt[1]).

Arnfinns Eftermand Abbed Finn afstod 11te Decbr. 1318 med alle sine Brødres Samtykke til Biskop Haakon af Stavanger en 8 Alen bred Vei mellem Ageren og Badstuen nedenfor Vandet og op til Gaardsledet ved St. Olafskirke i Stavanger. Efter ham blev Erlend Abbed i Utstein, som med sine Brødre 8de Septbr. 1320 kvitterede Chorsbroder Orm Aslaksøn for 13 Mark brændt og 1 Mark i engelske Penge, som han da betalte Klostret for Gaardene Haaland og Fulavik, som Abbeden med Biskop Haakons Samtykke havde solgt til Kapitlet i Stavanger, for at faa Pavetienden betalt[2]).

Den følgende Abbed, Eirik, havde alt i mange Aar styret sit Kloster slet, da det i 1333 kom til aaben Kamp mellem Biskop Eirik af Stavanger og ham. Man har baade Abbedens Klage og Biskoppens Tilsvar og Beskyldninger, hvoraf det er klart, at hiin ved Haardhed, Ødselhed og Usædelighed har tvunget Biskoppen til som Augustinernes lovlige Foresatte at indskride. Han begav sig da med sit sædvanlige biskoppelige Følge, og uden Tvivl efter forud at have meldt Abbeden sin Ankomst, 8de Septbr. 1333 til Utstein for at visitere Klostret; men han fandt Porten stængt. Biskoppen lod da Klostret med Magt aabne, løste de Munke, som Abbeden havde bandsat, af Bandet, og holdt Messe i Kirken. Forbitret herover ilede Abbeden samme Høst til Nidaros, hvor Rigets Biskopper vare forsamlede, uden Tvivl i Anledning af den om Sommeren viede Erkebiskop Paals Hjemkomst fra Rom. Men hans Klage for denne fik et uheldigt Udfald, da Biskop Eirik her fremkom med mange og alvorlige beviste Beskyldninger mod ham, og efter sin Hjemkomst fandt Biskoppen det nødvendigt at berøve ham Bestyrelsen af Klostergodset. Nu begyndte ny Proces med tilhørende Indsigelser og Udflugter, og Abbeden dømtes 21de Octbr. 1334 for Udeblivelse til at have sin mulige Ret forbrudt.

Nu skrev han (29de Oktbr.) et Klageskrift til Paven, hvori Biskoppens Indtrængen i Klostret og Messen med Bandsatte først anføres; han kalder Visitationen et nyt Paafund, og anseer sig ikke forpligtet eller berettiget til at tage imod Biskoppen til sit Klosters Skade. Dernæst

---

[1]) Munkelivs Brevbog 143. Dipl. Arn. Magn. fasc. 30. No. 4. 9. Dipl. Norv. II. No. 24.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 31. No. 16. 23.

beskylder han Biskoppen for at have forholdt ham en af Klostrets Gaarde, og at have begravet en Mand i Domkirken, som havde forlangt Gravsted i Utstein. Som Grund for sin Afsættelse fra Klostergodsets Bestyrelse angiver han, at Biskoppen paa denne Maade vil hindre ham fra at forfølge sin Ret, og sin Udeblivelse under Sagens Behandling før undskylder han med Frygt for, at Biskoppen skulde fængsle ham. Han omtaler endelig sin Appel til Erkebiskoppen, men fortier Udfaldet deraf, og forlanger Erstatning for Overlast og Tab [1]).

Denne Appel lod Abbeden 13de Novbr. 1334 overlevere Biskoppen, som 12te Decbr. afgav sin Forklaring i Sagen, og fremkom med mange og alvorlige Anker mod Abbeden. Efterat denne, beretter han, havde appelleret til Erkebiskoppen, men ikke kunnet bevise nogen af sine Paastande, erklærede denne efter vise Mænds Raad Appellen ugyldig. Derpaa imødegaar han Abbedens Ankeposter saaledes: 1) Saa ofte Abbeden og hans Brødre ere indbyrdes i Strid, maa det paaligge dem at godtgjøre Biskoppen hans Udgifter til deres Forligelse; 2) til Abbedens Fortælling, at Biskoppen havde holdt Messe med Bandsatte, svares, at Biskoppen selv forud havde absolveret dem, fordi han fandt deres Straf altfor stor i Forhold til Brøden, og til at formilde altfor utaalelige Straffe er han berettiget; 3) at han selv skulde være bandsat, er aldrig kommet ham for Øre, men da han erfarede, at den apostoliske Nuntius truede ham, havde han efter bedste Evne forsonet sig med denne; 4) den Gaard, Abbeden omtaler, var frivillig og mod Erstatning afstaaet af Abbeden med hans Brødres Samtykke; 5) Biskoppen kan bevise, at den nu afdøde Mand, hvorom Abbeden skriver, i sin sidste Time forlangte at begraves i Domkirken; 6) Abbedens Fortælling om Frygt for Arrest er falsk og opdigtet, da Biskoppen strax ved Tvistens Begyndelse havde sendt ham aabent Leidebrev med sit store Segl under. — „Men — vedbliver nu Biskoppen, efterat Klagepunkterne ere gjendrevne — selv om alle disse Abbedens Paafund vare ligesaa sande, som de ere falske, kunde jeg dog ikke for min Sjæls Frelse forsvare at lade ham blive i Abbediet, paa Grund af hans store Ugjerninger. Først har

[1]) Indtaget i Biskoppens Tilsvar, Dipl. Arn. Magn. fasc. 33. No. 4. Paa denne Tid opholdt en pavelig Pengesamler Petrus Gervasii sig som apostolisk Nuntius i Norge, og Biskop Eirik af Stavanger synes at have været bandsat af denne, rimeligviis for Udeblivelse med Betalingen af de mangfoldige Afgifter, som nu paa een Gang krævedes. (Dipl. Norv. II. No. 199). Dette har rimeligviis givet Abbed Eirik Mod til at appellere til Paven.

denne Abbed for Retten i Nidaros vedgaaet for Erkebiskoppen og mine Medbiskopper, at han i flere Aar tvertimod sin Ordensregel har tilbragt Nætterne i Sviir med en fornem ung Pige, og har lært hende et ukjendt Tungemaal, saa Ingen kan forstaa, hvad de indbyrdes meddele hinanden; samt at han har oversat for hende paa Norsk (in noricum) Brødrenes Regel, saa at hun kunde forstaa, hvad Straf de tilkom for deres Overtrædelser. Fremdeles har han ladet hiin fornemme Kvindes Jorder tilsaa paa Klostrets Bekostning. Abbeden har for de samme Herrer tilstaaet, at han er berygtet for en ung Piges Mord, hvorom et bekræftet Vidnesbyrd blev oplæst for Erkebiskoppen. Fremdeles, da selve Munkene i Utstein berettede mig, at de ikke kunde udholde Abbedens Uregjerlighed og Strenghed, og gjerne paa egen Bekostning ønskede tre af de forstandigste Mænd af mit Kapittel, for at undersøge Sagen, overdrog jeg disse at drage til Klostret; de have ved deres Hjemkomst berettet mig, at Brødrene endog kunde frygte Døden af Abbedens umenneskelige Strenghed. Saaledes lagde han en Munk i Bolt og Jern i 4 Dage og 3 Nætter uden Mad og Drikke for en Kappe, som han i Lægfolks Paahør beskyldte ham for at have stjaalet, og dog fandtes Kappen siden andensteds, saa at hiin Broder nær var uskyldig bleven sit Liv berøvet. Ligesaa havde han i Kapitlet for alle Brødrene aabenbaret, hvad 2de Brødre havde betroet ham i Skriftemaal. Fremdeles har han ladet den af mig Brødrene givne Skriftefader piske med Riis som en Tyv, indtil han mod sin Villie aabenbarede de Synder, Brødrene havde skriftet, og hvorfor Abbeden siden offentligt og grusomt straffede flere af dem. Ved saadant Misbrug af sin Strafferet har han tilfulde fortjent Bandsættelsen. — Desforuden har han Aar efter andet medtaget til Bergen Klostrets Korn og Meel, uden at bringe noget Vederlag hjem igjen; han har sat overstyr og skjænket til Slægt og Venner, til Klostrets store Skade, dets Senge og Boskab til 30 Marks Værd, samt bortført mod Brødrenes Vidende Sølvkar, nogle endog forgyldte, tilligemed Kirkens kostbareste Bøger. I forrige Aar tog han med sig 12 Mand med Ballister og Lænker til Klostrets Gaarde, ranede og plyndrede mod mit Forbud utalligt Gods, som han derpaa med disse bevæbnede Mænd skjændig forødte i natlige Drikkelag, medens Brødrene, der sadde hjemme og tjente Gud, knap havde anstændigt Livsophold. Om alt her anført er Abbeden efter lovligt Varsel edeligen overbeviist"[1]).

---

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 33. No. 4. Erkebiskoppens Dom findes ikke længere vedhængt.

Saavel af denne Fremstilling af Abbed Eriks Færd som af det Udfald, hans Klage i Nidaros fik, maa det synes høist rimeligt, at Biskoppen har havt Retten paa sin Side. Hvad Paven foretog sig i den Anledning, er ubekjendt, men af Biskop Haakons af Bergen Brev til Biskop Eirik af 11te Juni 1341 [1]) sees, at denne maa være kommen med Pengetab fra en af Paven eller ialfald paa Pavens Foranstaltning paadømt Sag mellem ham og Abbed Eirik. Biskop Haakon beklager sin Medbroder, raader ham til at modtage Overbringeren af Budskabet med Ærefrygt, og lover at gjøre sit Bedste til, at Biskoppen kan slippe til et saa gunstigt Forlig som mulig, „uden Skade paa Ret og Stand for nogen af Parterne, nemlig Eder og Abbed Eirik". Han lægger ham paa Hjerte, hvormeget Ondt der kan flyde af en fortsat Strid, og til hvor stor Tjeneste og Hjælp benævnte Abbed kunde være ham. Hvis disse Ord ei angaa en ny Sag mellem Biskoppen og Abbeden, maa man antage, at Sagen for Pavens Domstol ei har faaet et for den Sidste uforbeelagtigt Udfald.

Nu finder man Intet om Utstein, førend i 1387, da Klostrets Abbed Arne solgte med sine Medbrødres Samtykke til Sigurd Reidarssøn, Kannik i Stavanger, et Møllehuus med Tomt, Grundvold, Dam og andet Tilbehør for 4 gamle Mark [2]).

Af de følgende Abbeder nævnes Erlend, der (ved 1425) solgte Gaarden Kriken i Stavanger, hvilket Eftermanden Henrik, som var Abbed her i 1438, med sine Brødre stadfæstede i April 1444 [3]). Rimeligviis var han og Abbed her i 1437, da Erkebiskop Aslak 21de April efter Bispemødet i Oslo tilkjendegav Abbeden i Utstein og hans Brødre samt Stavangers Kapittel og alle Prester i Stiftet, at man for at befri den norske Geistlighed fra den Halvtiende og andre Paalæg, som i Basel var den affordret, paa Bispemødet havde besluttet at sende to Kanniker til Conciliet i Basel. Til disses Reiseudgifter havde man paalagt Geistligheden i Riget en Afgift, hvis Beløb for Stavangers Bispedømme Biskop Audun havde forskudt, for ei at forsinke Sendebudenes

---

[1]) Saml. til N. F. Historie V. 160—161.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 37. No. 10. 11. Her solgte Abbeden uden i Skjødet at paaberaabe Biskoppens Samtykke, som han har gjort ovenfor 1320. Maaske har Striden mellem Abbed Eirik og Biskoppen havt det Udfald, at Abbeden er bleven fritagen for at indhente Biskoppens Samtykke i slige Anliggender.

[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 41. No. 21 og fasc. 42. No. 8.

Afreise. Ifølge heraf paalægger Erkebiskoppen nu Abbeden af Utstein under Bands Straf at betale til Biskoppen 4 arneske Gylden samt hver Kannik og Prest i Bispedømmet 1 arnesk Gylden[1]). Saafremt ikke Utstein Kloster her er bleven mildt behandlet, maa Klostrets Formue paa denne Tid ei have været betydelig, da Afgiften for det samlede Konvent kun er ansat til det Firedobbelte af hvad enhver Sogneprest maatte udtælle. Ligesaa viser dette Brev tydeligt, hvad og andenstedsfra bliver sandsynligt, at hele Stavangers Bispedømme kun har havt dette ene Kloster; thi denne Halvtiende skulde betales af alle Sekulargeistlige og Klosterfolk uden Undtagelse, og havde der været flere Klostre i dette Stift, maatte Erkebiskoppen altsaa her have nævnt dem[2]).

I August 1456 blev efter Kong Christierns Befaling en Kiste med Guld, Sølv og Klenodier udtagen af Utstein Kloster, hvilken Kiste den i Oprøret i Bergen 1455 dræbte Hr. Olaf Nilssøns Enke og Slægt paa Kongens Bud havde maattet indsætte i Klostret, foruden 3 Kister i Stavangers Domkirkes Sakristi, til Borgen for de Tydske, at ingen Selvhevn skulde tages. Nu førtes hiin Kiste til Bergen, hvor Oldermænd og Kjøbmænd ved Bryggen fik den i Forvaring, til Sagen blev afgjort[3]). Biskop Alf af Stavanger gav i sit Testamente af 1478 sin mindste Graaskinds Kaabe til Abbeden og en Sølvskaal til Konventet i

---

1) Nye Dan. Magaz. I. 66.

2) Basel-Conciliets Paalæg af Halvtiende i Norden er af 19de Febr. 1434 (Vadstenas Brevbog A. 26. fol. 271—272). Det gjælder blandt andre „alle Klostre, exempte og ikke exempte", hvorpaa Munkeordenerne opregnes. Det bør dog mærkes, at i denne Opregning ere Minoritterne og Dominikanerne udeladte, hvilket neppe er tilfældigt. Det er derfor muligt, at de stiltiende ere fritagne, og i saa Fald kan der have været Klostre af disse Ordener i Stavangers Stift paa denne Tid.

3) Werlauffs 2den Afhandl. i Skand. Literat. Selsk. Skrifter XVI. S. 110. Ifølge Oldermændenes Kvittering, udstedt 31te August 1456 (paa Pergam. i danske Geheimearch.), indeholdt Kisten fra Utstein følgende Kostbarheder: „I et Skriin 1400 rhinske Gylden, 500 Nobler, 18 Guldspænder med Diamanter og andre Ædelstene, 4 Guldbrasser, 200 Sølvskeer og 51 mindre, 1800 Mark danske Penge, og 88 lødige Mark smeltet Sølv, som høre hende (Fru Elisa Eskilsdatter) og hendes Søster til." Det er ikke usandsynligt, at den plattydske Forfatter mener Utstein med det „beslaten Monnekekloster" (det omskydte Munkekloster), hvorhen Hr. Olaf Nilssøn 1453 skal have taget sin Tilflugt med sit Gods i Anledning af Stridighederne med Tydskerne. (anf. St. 99).

Utstein[1]), om hvilket vi først henimod Reformationen atter have nogen Efterretning.

Abbed Henrik Benediktssøn kom med sin Biskop Hoskold i i Stavanger i en Strid, der i alt væsentligt ligner den ældre. Nu som da stredes der om Biskoppens Visitationsret, Abbedens Pligt at betale Afgifter til Bispestolen, og klagedes der over Vold fra den ene Side og over slet Levnet og Bestyrelse fra den anden. Gangen i den hele Sag fremstiller Abbed Henrik deels i en latinsk Klage (uden Tvivl til Paven), deels i en Forestilling til Kongen paa Dansk, begge fra 1515[2]). Hans Klagepunkter ere følgende: 1) I Fasten 1514 opholdt Abbeden sig i Kjøbenhavn hos Kong Christiern II,. hvorhen han havde begivet sig som Tolk og Hjælper med Kongerne af Frankriges og Skotlands Ambassadører[3]), der paa deres Overreise vare drevne ind til Stavanger-Egnen, og af Abbeden understøttedes med Levnetsmidler og andre Fornødenheder. Han havde anseet det uforsvarligt at slippe disse med Sproget ukyndige Mænd afsted paa egen Haand den besværlige Vei, og derfor selv ledsaget dem lige til Kongens Hof; medens Biskop Hoskold af Stavanger, til hvem de først havde henvendt sig, havde skikket dem fra sig uden Veiledning og uden Understøttelse. Men da han fik Abbedens Omhu for Gesandterne at vide, sendte han under dennes Fravær Folk til Klostret, som bemægtigede sig eller spildte de der opsamlede Fødevarer, og lode Klostrets rørlige og urørlige Gods opskrive, samt medtoge hvad de fandt for godt. Efter Hjemkomsten begav da Abbeden sig til Oslo, for at klage sin Nød for Kongen, hvor Erkebiskoppen bragte et Forlig i Stand, og Biskoppen lovede alt Godt, samt erkjendte Klostrets Ret til Sørbø Kirke, som Kongen havde givet det. Desuagtet tog han strax efter sin Hjemkomst al Landskyld og Rettighed fra denne Kirke[4]). 2) Næste Aar 1515, da Abbeden var hjemme, begav Biskoppen sig til

---

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 46. No. 6.

[2]) Begge ere udaterede Gjenparter eller Udkast, det første blandt Münch. Dipl. No. 4004, det andet i danske Geheimearchiv og trykte i 1ste Udg. 780—786. De omtalte Begivenheder vise, at Klagerne maa være forfattede 1515. Den latinske Klage maa være til Paven, da Abbeden nøiagtig anfører sit Klosters Navn, Orden, Beliggenhed, ja endog i hvilket Rige det er.

[3]) Om Vaaren 1514 ankom nemlig Antonius Darce, Herre de la Bastie, og Andreas Brownhill som franske og skotske Gesandter til Danmark. (Becker de rebus inter reg. Daniæ, Galliæ & Scotiæ gestis 1510—1514. S. 90 ff.

[4]) Alt dette findes kun i den danske Klage. Christiern II var om Sommeren

Klostret med væbnet Haand, oplukkede eller opbrød dets Porte, Vinduer og andre Lukker, og agtede at mishandle Abbeden, hvilket han dog dengang lykkelig undgik; nogle af Tyendet fik Bisskoppen derimod fat i, og disse holder han endnu hos sig i Fængsel. 3) Tre Dage efter denne Voldsfærd sendtes en Kannik med 20 Tjenere til Utstein, hvilke paa Kirkedøren opsloge Bisskoppens aabne Brev, hvori han lagde Interdikt paa Klostret, offentlig og navnlig bandsatte Alle og Enhver, Klerker og Lægfolk, som der boede, og under Trudsel af Straf forbød Klostrets Undergivne at betale samme de aarlige Afgifter. 4) Lidt efter kom Bisskoppen selv, fulgt af en talrig Hær, ved Nattetider til Klostret med Blider, Ballister og Krigsredskab, lagde Stiger til dets Volde (aggeres) og Forskandsninger (fortalitia), nedbrød Taarnet (turrim) og besteg Murene[1]). Abbedens Tyende blev lagt i Lænker, han selv i sin Seng slaaet og pryglet, samt bunden og blodig bragt fra sit Kloster til Bisskoppens Taarn i Stavanger, hvor han i 100 Dage holdtes i ynkeligt Fangenskab. Imidlertid tilbøde 3 fornemme Mænd Borgen for Abbeden, naar han maatte slippe ud, men Bisskoppen afslog det. 5) Ikke fornøiet med denne Mishandling, med at have frataget Abbeden hans Gods og frarøvet ham to Guldringe, et Kors, og de Penge, han havde, begav Bisskoppen sig paany til Klostret, hvis Nøgler han bemægtigede sig, plyndrede hvad der var tilovers, hug Fingeren af en af Folkene, og forlod med sit Bytte Klostret aldeles øde. 6) Han har tilvendt sig Sørbø Kirke, der kanonisk var lagt under Utstein Kloster. 7) Han har af al Magt ved skammelige og løse Beskyldninger søgt at sværte en brav Mands (Abbedens) gode Navn og Rygte, og skaffet Folk, som ganske vare i hans Magt, til Vidner i Sagen[2]). Og al denne Uret vilde Abbeden nu paa lovlig Maade paatale. — I Klagen til Kongen beretter dernæst Abbeden, hvorledes han efter de 100 Dages Fængsel i Bisskoppens Taarn flygtede derfra, eller som han udtrykker sig: „da hjalp mig

1514 i Oslo. At han har givet Saurbø kongelige Kapel til Utstein, kjendes kun af dette Brev, og viser, i hvilken Grad hele Kapel-Institutionen nu var bleven Kongemagten ligegyldig (ovenf. S. 261).

[1]) At dette er Overdrivelse, er viist ovenfor S. 134. Anm. 5.

[2]) Dette angaar uden Tvivl den Kvinde, som Bisskoppen, ifølge Klagen til Kongen, skyldte Abbeden for, og derfor lod gribe i Klostret, pine paa en grusom Maade, for at faa en Bekjendelse af hende, og derpaa, efterat have ladet hendes Udsagn besegle, „sendte bort ad Sverige, at hun skulde ikke mere komme til Svars derom."

Gud, Jomfru Maria og St. Anna, og løste mig derfra, saa jeg kom ud i Marken og tærede Græs og Vand", indtil han kunde naa til Kongens Mænd, Hans Erikssøn og Jørgen Hanssøn, hvoraf den første forskjød ham med Penge til at reise „hid" til Kjøbenhavn, og hvilkes Vidnesbyrd han nu paaberaaber sig for Kongen.

Disse to Mænd stode høit i Kongens Gunst, og han har uden Tvivl ogsaa anbefalet Abbeden til Erkebiskop Erik Valkendorf, som da opholdt sig i eller kort efter ankom til Kjøbenhavn fra Burgund med Kongens Brud; thi 24de August 1515 paalagde Erkebiskoppen Andor, Biskop i Bergen, Mester Christjern Pederssøn, Provst til Apostelkirken, Hr. Michael, Abbed i Lyse, Hr. Olaf, Prior i Nonneseter i Bergen, Hr. Jørgen Hanssøn, Kannik i Lund, og menige Bergens Kapittel at samles paa beleilig Tid og Sted, og stevne for sig Biskop Hoskold af Stavanger og Abbed Henrik i Utstein, mellem hvem der er Trætte og Dele, idet Biskoppen beskylder Abbeden for et uskjelligt Levnet, og denne klager over Mishandlinger m. v., han nærmere vil bevise. Efterat have hørt begge Parter, og fornemlig Abbedens Retfærdiggjørelse for hvad ham lagdes til Last, samt undersøgt Sammenhængen med den Kvinde, som Biskoppens Svende piinte uskyldig, skulle de dømme Parterne imellem, hvilke sluttelig paalægges at møde og under Kirkens Forfølgning underkaste sig den Dom, der fældes. Sagens Udfald kjendes ikke, men enten er Dommen gaaet Abbeden imod, eller og er der siden opstaaet nye Stridigheder mellem Hoskold og ham; thi i et Klagebrev over Christiern II (1524) fra den norske Geistlighed til Danmarks Rigsraad, anmodes dette blandt Andet om at henvise Abbed Henrik af Utstein, om han skulde henvende sig til Kong Frederik med sine Klager over Biskop Hoskold, til Norges Rigsraad, der snart vilde samles i Bergen (nemlig i August 1524)[1]).

Med Biskop og Kapittel havde han i 1518 Trætte om et Fiskeri. 12 Lagrettesmænd undersøgte 10de Juli 1518 efter Opfordring af Hr. Peder Hanssøn, Officialis i Stavanger, de Fiskesteder, som fra gammel Tid have ligget til Sole, og som Utsteins Klosters Aarmænd havde brugt i nogle Aar. Ved Undersøgelsen vare Abbed Henrik og Kongens Foged Matthias Skriver tilstede, og Lagrettesmændene dømte, at Utsteins Kloster ikke eiede nogen Fiskeret fra Rodebek indtil Tranemyren[2]).

---

[1]) Münch. Dipl. No. 20. Udkast i danske Geheimearchiv.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 48. No. 9.

Imidlertid nærmede Reformationen sig, og med denne den danske Adels Angreb paa Klostergodset. I en Følgeseddel til et Brev af 3die August 1531 giver Biskop Hoskold af Stavanger Erkebiskop Olaf Underretning om, hvorledes Vincents Lunge havde faret frem mod Utstein. Han beder Erkebiskoppen „være ham behjælpelig til at modstaa Hr. Vincents, som nu længe har arbeidet om Utstein Kloster", i hvilket Biskoppen har indviet efter hinanden 2 Abbeder. Først greb Hr. Vincents den gamle Abbed Henrik, og indsatte i Klostret sin Foged; men ligefuldt indførte Biskoppen paa egen Bekostning en Person, som han viede til Abbed, og efter dennes Død skikkede Lunge did Jens Splid, hvem imidlertid Biskoppen afviste, og viede en ny Abbed. Under Biskoppens Ophold i Aar i Kjøbenhavn havde Lunge paany henvendt sig til ham og forlangt Klostret, men da Biskoppen reentud afslog dette, skiltes de som Uvenner, og venter Biskoppen nu hver Dag, at han skal komme igjen som før [1]).

Da Vincents Lunge først i 1525 kom tilbage til Norge fra Ribe, maa det være efter denne Tid, at Abbed Henrik af ham blev greben; vi have og ovenfor seet denne i Besiddelse af Klostret kort forud. Hans Eftermand var uden Tvivl Trogels Amundssøn, som 15de Sept. 1530 solgte til Lagmanden i Stavanger Nikolaus Klaussøn Gaarden Koksbuus i Stavanger, som Abbed Erengisl af Utstein (uvist naar) havde kjøbt, men Abbeden nu maatte sælge for Nøds og Klostrets Nedfalds Skyld [2]). Den anden, Biskoppen havde indsat, var uden Tvivl Klostrets sidste Abbed Jørgen Hanssøn, maaske forhen (1533) Kannik i Bergen, og som var Abbed 27de Novbr. 1536, da han tilligemed Biskop Hoskold, Geble Pederssøn og to Lagmænd bemyndigede Esge Bilde til at holde Bergenhuus Slot Kong Christiern den Unge (III) til Haande. Fra ham haves og et lidet Brev til Bilde fra Utstein 30te Januar 1537, hvori han takker denne for alt Godt, og lover at komme saa snart som muligt til ham med det Sølv, han havde lovet Kongen [3]).

---

1) Saml. II. 72. efter Münch. Dipl. No. 3112. b.

2) Orig. p. Perg. i Bergens Museum. Aarstallet er utydeligt, og kan læses, ligesom det og forhen er læst, 1510; men det maa være 1530, da den nævnte Lagmand først i Juni 1529 blev ansat her af Esge Bilde, som ikke turde betro Lagmandsstolen til en Nordmand (Bildes Copibog paa kgl. Bibl. i Kbhvn. Ny Saml. No. 1053. d. fol.) Han kaldes Nils Abt (Dipl. Norv. II. No. 1093), men Bilde beretter Kongen, at han er en velbaaren Mand af de Kaasers (Kozsers) Slægt.

3) Begge Breve i danske Geheimearchiv.

Men kort efter maatte han opgive sin Myndighed som Abbed; thi 24de Aug. 1537 blev Utstein givet Vincents Lunges og Erkebiskop Olafs forrige Foged i Jæmteland, Thrond Ivarssøn, i Forlening mod at underholde Munkene, og i Oktbr. 1547 fik han Klostret som brugeligt Pant for sig og Arvinger for 300 Rdlr. Hans Enke Hustru Sigrid Dalesdatter (?) afgav Lenet til Jørgen Daa, som 18de Decbr. 1558 fik kgl. Tilladelse at indløse det fra Formandens Arvinger for Pantesummen mod at tjene som Skibshøvedsmand; men da han i 1570 ei vilde lade sig bruge, fratoges Lenet ham og lagdes under Bergenhuus; dog fik han det igjen 1571 og beholdt det nu til 1585 eller 1ste Mai 1586. Siden var Utstein Kloster, tildeels i Forening med Allehelgens Gods i Bergen, forlenet til Ditlev Holk (1586—1597), Axel Ugerup (1597—1601), Erik Urne (1601—1630), Jørgen Schult (1630—1650), Jakob Grubbe (1650—1651), Christoffer Lindenow [1]) (1651—165*), Ulrik Fredrik Gyldenløve, 165*— efter 1660, da han forpagtede Lenet til Heming Hanssøn.

Da Klostrets Jordebog, saavidt hidtil vides, er tabt, har man ingen paalidelig Underretning om dets Eiendommes Størrelse, men ifølge en Jordebog af 1661 [2]), eiede Klostret da 139 forskjellige Gaarde i Stavangers Amt, hvoraf 4 med Hals og Haand, og desforuden er det vist, at Klostret endog til over Midten af forrige Aarhundrede eller længere eiede de saakaldte St. Olafs Grunde i Stavanger, hvoraf i 1766 37 forskjellige Bymænd betalte Grundleie. Hvorledes disse Grunde ere blevne Klostrets, kan ikke udfindes, men det staar uden Tvivl i Forbindelse med den St. Olafs Kirke i Stavanger, som Utstein synes at have eiet og ved Munke fra Klostret betjent ligefra dets Stiftelse af. Iblandt Dokumenterne i Processen mellem Stavangers Biskop Arne og hans Kapittel ved 1298 omtales nemlig to Augustinere fra Utstein, som forrette Tjeneste i St. Olafs Kirke (ovenf. S. 378). At Klostret af Christiern II erholdt Saurbø kongelige Kavel med dets Jordegods, er ovenfor oplyst, ligesom og at Biskop Hoskold gjorde Abbeden Besiddelsen stridig. — Af Klostrets Bygninger staa endnu de fleste tilbage, men i en saa tilbygget og forandret Tilstand, at man ikke deraf lettelig

[1]) Jørgen Rosenkrands fik Utstein fra 1ste Mai 1651, men da han strax efter fik Halsnø Len, og Christoffer Lindenow havde Utstein i 1651, er hiin Forlening uden Tvivl strax omgjort, skjønt Intet derom findes.

[2]) I Rigsarchivet. Da Godset i 1662 solgtes, udgjorde det 284 Løber Smørs Skyld.

kan gjøre sig nogen klar Forestilling om deres Udseende i ældre Tid. Klosterhaven er endnu ganske anseelig for en saa skovbar og vindhaard Egn som Ryfylkes Kyst, og paa Øen lever en egen Art nu vilde Duer, der ligne de tamme, og skulle være fra Munkenes Dage. Kirkens Skib ligger i Ruiner, men Choret benyttes endnu som Kirke for det lille Utsteins Sogn.

§ 3. Prædikebrødrenes og St. Antonii Klostre i Hammer. Tvivlsomme Klostre.

1. Prædikebrødrenes Kloster i Hammer er vist, skjønt vi saagodtsom Intet kjende til dets Historie, og vi tage maaske ikke Feil ved at antage det identisk med St. Olafs Kloster sammesteds. Vel fortælles der, at sidstnævnte Kloster allerede skal være grundlagt af Kardinal-Legaten Nikolaus samtidigt med Bispestolens Oprettelse i Hammer 1152, og i saa Fald kunde Olafs-Klostret ikke været for Dominikanere, hvis Orden først stiftedes længe derefter. Men deels er Kilden herfor ikke at stole paa med Hensyn til Byens ældste Begivenheder, deels er det aldeles vist, at selve Bispegaarden, hvoraf netop Olafsklostret udgjorde en Deel, først fuldførtes af Biskop Peter ved Midten af det 13de Aarhundrede. Da vare Dominikanerne meest af alle Munkeordener i Anseelse i Norge, Peter havde selv hørt til Ordenen, Dominikanerne havde andensteds i Norge sine Klostre liggende i Domkirkens og Kanikegaardens umiddelbare Nærhed; det er derfor al Grund til at foretrække Formodningen om de her omtalte Klostres Identitet for Opstillingen af to forskjellige Klostre, af hvilke da Olafsklostret maatte høre til de ældste i Riget, som altsaa burde antages at have eiet meget Jordegods, Noget hvortil der ikke gives engang det fjerneste Spor. Beretningen om Kardinalens Beslutning kan desuden ligefuldt i det Væsentlige være sand, idet han enten har villet grundlægge et selvstændigt Kloster der, eller fastsat kanonisk Observants for Domkirkens Kanniker, uden at nogen af Delene kom i Stand. Domkirkens Bygning gik kun langsomt fremad, og det var først efter Borgerkrigenes Ende, at de samlede Stiftelser (Kirke, Bispegaard, Kannikeboliger, Kloster og Skole) fuldendtes. At man da til at bebo Klostret har valgt en Orden, som paa den Tid var meest i Udraab for Kundskaber og christelig Iver, er meer end naturligt. Men et Dominikanerkloster har dog neppe været i fuld

Stand her, førend efter Midten af 13de Aarhundrede [1]), og i ethvert Tilfælde indskrænker Kildernes Efterretning om baade det ene og det andet af disse Klostre sig til et Broderskabsbrev af 1511 [2]), udstedt i Prædikebrødrenes Konvent i Hammer af dets Prior Johannes Bartholomæi, for en Thorgeir og hans Hustru Birgitte Gestdatter, som deelagtiggjøres i Ordenens samtlige Privilegier m. v. [3]). Den førnævnte Beskrivelse over Hammer omtaler derimod Olafs-Klostrets Beliggenhed. Man kunde under lukket Tag, skrives der, gaa fra Kannikegaarden til Klostret, og Biskoppen kunde fra sin Sal høre saavel Kannikerne som Munkene synge hver hos sig. Om den Skole, som ligeledes laa ved Klostret, vides Intet. Rimeligst har det været Domkirkens, maaske dog tillige af Dominikanere bestyrede Skole. I Klostret skal der have været mange „skjønne Herrekammers og Stuer“ [4]), men hele dette Strøg af Byen, hvorpaa hine geistlige Bygninger laa, skal ved en Oversvømmelse være gaaede ud i Mjøsen (ovenf. S. 136). Munkenavnet er endnu bevaret i en af Stor-Hammer Gaards Bygninger. Jordegods har Klostret neppe eiet.

2. St. Antonii Kloster i Hammer maa ligeledes antages for vist. I en Jordebog over Hammers Domkirkes Rente 1596 [5]) omtales blandt andet „et lidet Stykke Ager,. Vommen, som fra gammel Tid var mageskiftet til Kommunen for den Plads, som Antonii Kloster var bygget paa neden Grønnegade søndenfor Bispegaarden mod Stranden“. Denne Efterretning maa ansees for paalidelig, uagtet vi om dette Kloster ingen Kundskab iøvrigt have. Dets Navn antyder, at det har været af St. Anton af Viennes Orden, følgelig en Pleieanstalt især for syge Pilegrime, som her midt i Riget kunde udhvile sig paa Vandringen til eller fra Nidaros (ovenf. S. 66). St. Antons Navn er iøvrigt gammelt i Hammer; thi en Kirke af dette Navn var til der allerede 1284, da den erholdt 5 Mark af Biskop Thorfinn i hans

---

[1]) Det omtales nemlig aldeles ikke i de oftnævnte af G. Stephens udgivne „Brottstycken“.

[2]) Original i danske Geheimearchiv.

[3]) Christen Krog, Stamfader for den nadelige Æt Krog, skal have været Munk i Hammer, forlod ved Reformationen sit Kloster, studerede i Kjøbenhavn under Palladius og blev første Lector theologiæ samt Kannik i Oslo. Gjessings Jubellærere. I. 384 Tab.

[4]) Budstikken II. 787.

[5]) J. Chr. Berg i Thaarups Magaz. II. 254.

Testamente [1]). Rimeligviis har Gaden „Klosterstræde" i Hammer Navn efter dette Kloster. — Hermed ere vi færdige med de nogenlunde sikre Klostre; de øvrige, man har tillagt disse Stifter, ere i det Hele mere end tvivlsomme.

3. I Stavanger By nævnes saaledes St. Olafs Kloster. Utstein eiede, som før er viist, St. Olafs Kirke her, og have de ved denne ansatte Prestmunke, som rimeligt er, boet i et Klostret tilhørende Huus ved Kirken, har dette ligefrem kunnet faa Navn af Kloster, uden at nogen selvstændig Klosterbolig har været der. Man finder og et St. Olafs Kloster nævnt i Stavangers Biskops Alfs Testamente af 1478 paa en Maade, der synes at forudsætte, at det har ligget i Stavanger [2]), og det er da rimeligviis denne Prestebolig; thi til noget Minoritterkloster i Stavanger findes ingen Spor [3]), og det ovenf. S. 382 anførte Brev af 1437 gjør det usandsynligt, at der har været nogetsomhelst Kloster i egentlig Forstand i Stavanger By.

4. St. Peters Kloster i Stavanger er med Uret givet dette Navn [4]). Hermed menes St. Peters Hospital, stiftet 1270 af Biskop Thorgils (ovenf. S. 5), og der gives ikke det fjerneste Vink om, at det nogensinde har været andet end et Sygehuus (almósohús) for fattige Syge. Efter dette havde „Spitalsageren" i Stavanger Navn, der nævnes i 1298, og efter Christoffer Huitfelds Forføining blev ved Midten af 16de Aarh. det kongelige Kapel ved Husebý paa Lister med dets Gods lagt til Hospitalets Forbedring [5]).

5. Desuden har man paaviist Klostre paa forskjellige Steder omkring i Stiftet. Under Gaarden Egeland i Kvinesdals Sogn, Lister Fogderi, ligger en Plads Klostret [6]), lige ved Kvines-Elvens Udløb i Feddefjord, netop hvor den udstrakte Hvinesheid ender. Dette Steds-

---

[1]) Trykt i Suhms Danm. Hist. X. 1027.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 46. No. 6. Biskoppen giver heri en Tønde Tjære til Olafs-Klostret, uden Angivelse af Sted. Men da han andensteds i Testamentet nævner Olafs-Klostret i Bergen ved sit Lokalnavn, maa det førstnævnte efter al Rimelighed søges i hans egen Biskopsstad.

[3]) Det i 1ste Udg. S. 606—607 omtalte Barfodbrødre-Kloster er ifølge selve Brevet, rettelig læst, som jeg formodede, det Bergenske.

[4]) Kraft Norges Beskrivelse IV. 6. (2den Udg. IV. 3.) og Munthe (i Aalls Snorre II. 13) have baade Olafs- og Peters-Klostre.

[5]) Optegnelse i danske Geheimearchiv om „Nogle Artikler paa Stavanger Stifts Vegne at give K. Maj. tilkjende".

[6]) Krafts Norges Beskrivelse 2den Udg. III. 351.

navn vækker, hvis det er gammelt, Formodning om, at en klosterartet Indretning her har været til. Udentvivl er dette det samme Sted, som Mørch betegner ved Liknes Kloster, efter den nærliggende Hovedkirke. Maaske har her været et Hospitium; thi vel ligger Stedet nu ude af den alfare Vei, men i ældre Tider, da Rideveien fra Stavanger til de østligere Fjeldbygder gik nordligere end nu og over Heiderne, laa Liknes lige i Veien, naar man fra Fedde skulde til Bjelland og Setersdalen. — Endnu bestemtere taler Stedsnavnet for et Kloster paa Fodneby (Holme) Prestegaard i Mandalen, ¼ Miil ovenfor Mandals By; thi et af Gaardens Jorder heder endnu Klostret, i Matriklen af 1668 opføres denne Gaardpart under Navnet „Klostergaard“, og et Sted paa Malmø ved Mandal kaldes endnu „Munkestø“ [1]). Sagnet siger og med Bestemthed, at her har været et Kloster. Hvis ikke ogsaa her et Hospits i Folkemunde er blevet til et Kloster, saa formode vi, at et af de mange Klostre i Oslo Stift, som eiede Jordegods paa Agder, her have havt enten en Avlsgaard eller et Kapel med Munkebolig hos, hvoraf Sagn og Navne kan forklares. — Omtrent det samme er Tilfældet paa Tangen ved Arendal. I en Besigtelse over Tangens Bygninger fra det 17de Aarhundrede forekommer blandt disse: „Steentaarnet“ og „Klostret“ [2]). Dette i Forbindelse med Navnene Munkestø strax ved Gaarden, samt Munkeøvjen og Munkebroen nær ved Øiestads Prestegaard, henpege paa en eller anden Stiftelse i Middelalderen, hvorom vi aldeles Intet vide. I det Hele er Nedenes Amt det Strøg af det hele Land, hvis ældre Forfatning er mindst bekjendt, og det er ikke utænkeligt, at et Kloster mod Slutningen af Middelalderen kan have været her, uden at noget Vidnesbyrd derom har naaet til os. Men fattigt og ubetydeligt maa det have været, ellers vilde dets Gods kommet paa Tale i de ældre Jordebøger. — Til at bestyrke den S. 77 fremsatte Formodning, at det Kloster, Sagnet lægger paa Moghuus (Múkhús?) i Moland i Øvre Thelemarken, har været et Klosterhospits, kan endnu føies, at øverst i Setersdalen ved den Klevvei, som over Gaarden Kile fører til Moghuus, ligger ovenfor den øvrige Bygd Pladsen Huspital, som visselig minder om et lignende Hospits øverst i Setersdalen. Her have vi da den ældre Biskopsveis Hvilepunkter antydede. Længere nede, i Byglands Sogn, støder man paa Gaardsnavnet Salvhuus, den første

[1]) Krafts Norges Beskrivelse 2den Udg. III. 317.

[2]) Sammestedds III. 188.

Gaard i Bygden, naar man ad de saakaldte Kleiver kommer ned fra den 2½—3 Mile lange Fjeldvei fra Lille-Topdal. Beliggenheden stemmer altsaa her saa godt med Navnet, naar vi antage dette for en Forvanskning af sáluhús, at denne Udledning synes langt rimeligere end af Mandsnavnet Sølve[1]).

6. Ogsaa i Hammer Stift har man flere uhjemlede Beretninger om Klostre. Saaledes har man troet, at der har været et Nonnekloster i Hammer. Denne Mening blev først tvivlende fremsat[2]), paa Grund af at der endnu i 1683 nævnes Nonneklosters-Gods paa Hedemarken, men er siden antagen for paalidelig[3]). At et saadant Kloster skulde været til uden nogensinde at omtales, kan vel forklares af Mangelen paa Kundskab i det Hele om dette Stift, men da det skulde eiet Jordegods, maatte der om dettes Anvendelse paa Reformationstiden blevet Tale, og forsaavidt Formodningen om et Nonnekloster her alene støttes til Godset paa Hedemarken, da oplyser Øysteins Register (fol. 41), at Nonneseter i Oslo eiede betydeligt Jordegods i hiin Egn.

7. Paa Storøen i Tyrifjord paa Ringerige findes endnu store Kjælderhvælv under Hovedgaarden. Man har her gjettet paa et Kloster eller paa Thøsøens kongelige Kapel (ovenfor S. 261). Men Biskop Jens Nilsøn fortæller i sine Visitats-Optegnelser (p. kgl. Bibl. i Kbhvn.), at han 25de Januar 1591 reiste fra Hole „til Øen, der som Bispen i Hammer havde i gamle Dage sin Vaaning; en skjøn muret Gaard staar endnu til Syne". Her har saaledes været Hammers Biskops Avlsgaard paa Ringerige, hvor han under Visitatsen i disse Egne opholdt sig, og maaske har han her underholdt et Hospits, i Lighed med Nidaros Erkebiskop paa sine Avlsgaarde (ovenf. S. 74).

8. Steenhuset paa Grans Prestegaard paa Hadeland, den eneste fuldstændige Bygning fra Oldtiden, som end staar tilbage, hvorom

---

[1]) Efter velvillig Meddelelse fra Hr. Sognepresт C. Münster. Den nye Matrikul har den sidste Udledning.

[2]) Af J. Chr. Berg i Thaarups Magazin. II. 254. Ifølge Hr. N. Nicolaysens Meddelelse er Formodningen om et Nonnekloster her først fremsat af Schøning i hans Reise, der ogsaa alene støtter sig til Godsets Tilværelse paa Hedemarken. Han oplyser, at i 1600 var en Raadmand i Oslo Forvalter derover, hvilket fremdeles styrker min Mening, at dermed menes Oslo Nonneseters Gods.

[3]) Munthe i Aalls Snorre II. 170. Ifølge Meddelelse fra Forf. skal dette Kloster omtales i et Haandskr. over Vangs Prestegjeld og Hammer By, som han

man ingen skriftlig Efterretning har [1]), er mærkeligt nok aldrig blevet opført som en Klosterbolig, skjønt den i flere Henseender kunde vække Formodning derom. Man har her en Steenbygning med 5 Fod tykke Mure, 45,7 Fod lang og 23,8 Fod bred, bestaaende af 3 Stokverk, hvoraf Kjælderen ligger 8 høie Trappetrin under Jorden, og bestaar af to ved en Dør forbundne Rum med hvælvet Loft samt Skorsteen i det indre Aflukke. Andet Stokverk, der ligeledes danner to Rum, samt har Skorsteen, ligger kun faa Trin over Jorden; Indgangsdøren har Buehvælv. Ovenpaa, ligeledes med Indgang fra det Frie, og uden Tvivl, da Huset benyttedes, forsynet med en udvendig Svalgang med Trætrappe, er et stort Værelse med 3 Vinduer, mod Syd, Vest og Øst, og en uhyre Skorsteen. Saavel Beliggenheden, netop hvor Veiene fra Hakedalen og Ringerige støde sammen, som Husets Anordning synes her ganske at tale for et Klosterhospits, hvis Kjælderhvælv har været bestemt til Fødevarernes Bevaring, underste Vaaning til Bolig for den ved Stiftelsen ansatte Munk eller Prest og hans Tjenere, samt Salen ovenpaa til Gjæstestue. Herfor være det ikke negtet, at Bygningen kan have været Hadelands Gildestue, eller en for Biskoppen opført Bolig, hvor tillige Prestemøder kunne være holdte. Navnet „Konventhuus", som det i flere Menneskealdre har baaret, tillader flere Forklaringer. Iøvrigt sætter Sagnet denne mærkelige Bygning i Forbindelse med den anden Mærkelighed ved Gran, nemlig to Kirker af forskjellig Alder og Bygningsmaade paa den samme Kirkegaard [2]).

8. At det saakaldte Alfstad Kloster og Hospital paa Thoten, en liden Dagsreise (noget over 3 Mile nordostlig) fra Gran, har været et Hospitium, er utvivlsomt. Det laa netop hvor Kjølveien fra Hadeland forenes med Hovedveien fra Eidsvold, følgelig særdeles passende.

---

havde seet hos afdøde Prof. Lundh. Dette maa da været forskjelligt fra den hos Thaarup af Berg og i Budstikken af Lundh selv trykte Hammers Beskrivelse, hvori Nonneklostret ei nævnes. Kraft har det i 1ste Udg. I. 653, men har udeladt det i den 2den, I. 359.

[1]) En af Sognepresterne vedligeholdt Indskrift paa den nordre ydre Væg angiver Bygningen for et „Conventhuus", men man kjender ikke Hjemmelen for denne, desuden meget ubestemte Benævnelse.

[2]) Grundrids og Tversnit af dette Steenhuus findes i Aarsberetn. f. 1855 fra Foreningen til Norske Fortidsmindesmærkers Bevaring. I en Indberetning om Oldsagn af 1743 (Kallske Saml. No. 202 v. kgl. Bibl. i Kbhvn.) fortælles Sagnet om at de to Kirker og Steenhuset ere byggede af 3 Søstre, samt tilføies, at dette sidste „siden er gjort og holdt for Herremak."

Iblandt det Gods, som Bergs Præbende i Halvardskirken i Oslo eiede, forekommer „spitalen i Ælvastaða sókn á þólne"[1]), og det er (ovenf. S. 75) paaviist, at det var Oslos og ikke Hammers Kapittel, som det maatte være af Vigtighed at holde et Hospits søndenfor Hammer vedlige paa Veien fra Oslo til Bergen og Nidaros. Sagn om Hospits eller Hospital kjendes ikke, og det er rimeligt, at Mørchs og min Kundskab derom skriver sig fra samme Kilde, „den røde Bog."

9. Mørch nævner St. Olai Kloster paa Hofvin paa Helgøen 1190, hvilket aabenbart er urigtigt. Derimod er det rimeligt nok, at der paa Helgøen (insula sancta, eyin helga), ikke fuldt ½ Miil Vandvei i V. for Hammers Bispkopsstad, ved Hovedgaarden Hofvin (nu Hovinsholm), har ligget et Hospits, i Vandleden midt imellem Lillehammer, hvor Mjøsen begynder, og Minde, hvor den ender, nogle Mile fra begge. Iøvrigt er der paa Øen Sagn om et hedensk Tempel, hvilket baade Øens og Hovedgaardens Navn bestyrker, og Schøning beretter, at der paa Hovinsholm har staaet et Kapel der, hvor Hovedbygningen i hans Tid var, samt at et Jorde østenfor Gaarden derefter kaldes Kapel-Støen.

10. I Gudbrandsdalen omtales Klostre paa Grytting og Rolstad i Fron, og af Schøning ligesaa ved Hjerdkin paa Dovre. Om de to første beretter Hjorthøy, der i 9 Aar var Sognepræst paa Stedet, at der paa Grytting stod et Munkekloster, „som for faa Aar siden (han skrev 1781) er nedrevet. Samme bestod af 12 Senge i Væggen, og intet andet Vindue, end et udhugget Kors i Væggen for hver Seng, hvorigjennem Dagens Lys kom i Værelset". Og om Nabogaarden Rolstad skriver han: „Her har staaet en Kirke i de katholske Tider, og findes endnu en gammel Munkebolig bestaaende af 6 Senge-

[1]) Øyst. Regist. fol. 129. b, Ved Alfstad stod nemlig, skjønt tæt ved Hofs Hovedkirke, lige til ud i det 17de Aarhundrede en Stavekirke, hvis Træverk efter Sagnet Sognepresten til Thoten Hr. Karl Skone kjørte hjem til sig, og benyttede til Ved. Men da han første Gang varmede sig derved, paakom ham en isnende Kulde, som siden aldrig forlod ham, uagtet han ved Prestegaarden byggede sig et eget Huus, Karlsborg, hvor han Dag og Nat, Vinter og Sommer fyrede paa, ut ajunt, tilføier den forsigtige Referent i Hadelands Provsties Kaldsbog. Efter denne Kirke har altsaa Alfstad Sogn Navn. Paa Gaarden vises endnu Kirkens Altar og Nøgle, men Gaarden er mærkeligst ved sin Runesteen, der dog skal være flyttet did fra Ringerige, et Sagn, som Steenarten og Indskriften synes at bestyrke.

rum"[1]). Vi have her en mærkelig Oplysning om Herbergernes Indretning hos os i Middelalderen; thi Herberger maa disse Bygninger have været, den ene maaske for Mænd, den anden for Kvinder. Men om de have været verdslige sálustofor, hvorom Lovene tale, eller geistlige Hospitier, lader sig ei afgjøre, uagtet Kirken ved dem taler for den sidste Mening. — Ved det ældgamle Sæterstue-Hjerdkin paa Dovre fandt Schøning i 1773 Tomter af en Steenbygning, som han antog for et Kloster[2]). Men det er uden Tvivl Levning enten af en af de Herberger (sálustofor), som Kong Eystein I her anlagde (ovenf. S. 22), eller maaske af et Kapel ved samme, altsaa atter et Hospits, hvis det har staaet under geistligt Tilsyn; et Kloster i egentlig Forstand paa Dovrefjeld lader sig ikke tænke, og allermindst tænke uomtalt i samtlige Oldskrifter.

---

[1]) Hjorthøys Beskrivelse over Gudbrandsdalens Provsti II. 94. 100. Kirken stod øde 50 Aar efter Reformationen, et Vidnesbyrd om, at den neppe har været Sognekirke, hvortil den desuden laa Hovedkirken paa Listad for nær. Schøning var paa disse Gaarde i 1775, og beretter derom i sin Reise, at der paa Rolstad tilforn har staaet en Kirke og „et Slags" Kloster, og paa Grytting noget lignende. Her stod endda den Bygning, som skulde været Kloster, 3 Stokverk høi, men til Nedfalds. Den havde Svalgange oventil og nedentil, og derfra Indgang til Værelserne i en lang Række. Dørene vare runde oventil med udskaaret Arbeide. I øverste Stokverk var endnu et Værelse med 3 Senge ved hinanden paa den ene Væg, gjorte af grove Planker og plumt Arbeide uden Stolper. Bygningen var temmelig lang, og kan have rummet en Snees Lemmer eller flere. Om Bygningen paa Rolstad giver han ei nærmere Oplysning.

[2]) Budstikken II. 564.

II.

Klostre i Oslo Stift.

§ 4. Oversigt. Beslægtede Indretninger.

Oslo (Osló, Avsló, udtalt Aaslo, lat. Asloa, Aslogia, Asloja, tydsk Anslow)[1]) forekommer fra 11te Aarhundredes Midte som Kjøbstad inderst i Oslo-Fjorden. Biskop her omtales allerede under Harald Haarderaade, altsaa samtidigt med Byens Anlæg; Domkapitlet, hvis Formand kaldes Erkeprest (erkiprestr) og ikke som ved de øvrige Domkirker Erkedegn eller Degn, er noget yngre end Stiftets ældste Kloster Hovedø (1147). Fra sidste Halvdeel af samme Sekel ere formodentlig Nonneklostrene i Oslo og Gimsø, St. Michaels Kloster i Tønsberg, og Kastelle Kloster. Under Haakon Haakonssøn stiftedes Olafs Dominikaner-Kloster i Oslo, Minoritternes Kloster i Tønsberg, og Dragsmark Kloster. Senere fulgte Værne Hospital, Minoritternes Kloster i Oslo samt Olafs Præmonstratenser-Kloster i Tønsberg, og Minoritter-Klostrene i Kongehelle og Marstrand, hvilkes Alder er uvis. Stiftet havde saaledes 12 (13) visse Klostre, hvoraf 4 i det nu svenske Landskab Bahuus-Len. Men foruden disse lægger Sagnet eller sildigere Formodninger Klostre paa flere andre Steder, saasom paa Tjørn og ved Skedjof Kirke (Skjær Kloster) i Bahuuslen, ved Rakkestad, Thenol (Slitu), Lekum, Thorkildsrud, Langseter, Helene og Borge, alle i Borgesyssel, Skodin og Hofvin i Akershered, Blakestad i Asker, Asak, Skea og Nannestad paa Romerike, Hesthammers paa Eker, Klosterseter paa Vestfold og Venstøb ved Skien.

Man kjender ogsaa flere Hospitaler i dette Stift end i de øvrige. Foruden Værne, som vi betragte som Kloster, forekommer følgende: 3 eller 4 Hospitaler i og ved Oslo, nemlig St. Laurentii, hvis Jordebog haves, og som allerede 1532 blev forlenet til Provsten Morten

[1]) Oslo Stift bestod af følgende 9 Provstier: Gjerpen, Vestfold, Oslo, Raumarike, Soløer, Eidsberg, Sarpsborg, Elvesyssel og Ranrike. Domkirken var helliget den norske Helgen St. Halvard, der blev fundt i en Baad paa Dramnsfjorden og nedsænket med en Steen. Han blev tillige Oslos Skytshelgen, og Byens Segl fremstiller ham siddende, med Pile i den ene Haand og en Møllesteen i den anden, samt en Kvinde ved Fødderne. Seglet er senere blevet Christianias, hvor dog St. Halvard i Tidens Løb blev til en Kvinde, Stenen til en Ring og Kvinden til en Mand.

Krabbe[1]), St. Jørgens (uden Tvivl for Spedalske, nemlig det hospitale leprosorum, som forekommer 1301)[2]), samt Mariæ Hospital paa Hofvin ved Oslo[3]); desuden stiftede Kong Haakon V 17de Juni 1308 et Fattighyus (þarfindahús) i Oslo, hvortil han udlagde Tomt ved Mariækirken[4]). Dette kan neppe være noget af de foregaaende, siden det første af disse var ældre, og de to sidste laa udenfor Byen. — Ligesaa havde Tønsberg 2 eller 3 Hospitaler, nemlig St. Stephans Hospital, anlagt af Kong Haakon Haakonssøn Syd for Olafs-Kirken[5]), og som senere blev et af de kongelige Kapeller. Dette maa i det Mindste i økonomisk Henseende have været forenet med St. Jørgens Hospital i eller ved Byen, da de i 1445 havde Jordegods fælles[6]); dernæst St. Laurentii Fattighuus for syge Reisende eller Hospitalet under Kapellet (stulkan) ved Mariæ Alter i Laurentii Kirke, stiftet 13 Novbr. 1315 af Hr. Bjarne Audunssøn, Jomfru Maria og Martyren Lau-

---

[1]) Oyst. Reg. fol. 142—143. Norske Registranter i Afskr. I. 253.

[2]) Dipl. Norv. III. No. 75.

[3]) Hospitalet kaldes kun Hofvinar spital i Oyst. Reg. fol. 143, hvor der om dets Jordegods henvises til Akers Kirke, hvorunder det var opført; men disse Blade af Jordebogen ere desværre tabte. Denne Oplysning viser imidlertid, at Hospitalet har hørt under Akers Kirke, følgelig under Nonneseter. Heraf dets Navn „Mariæ Hospital, kaldet Hofvinar", hvorunder det forekommer i et Aflabsbrev af 1395 (Dipl. Norv. III. No. 522); thi Nonneseter i Oslo var viet Maria.

[4]) Thork. Analect. 24—26. Dette Huus maa søges i Oslo Strandgade eller i dens Nærhed, og der er endnu en gammel Fattigstue. Dennes nuværende Bygning er vel (Kraft Norg. Beskr. 1ste Udg. I. 304) bygget 1778 af Ladegaardens Eier, men en Indskrift over Døren viser, at Stuen er ældre, og der er meget, som taler for, at den er en Levning af hiint Kongens þarfindahús. Den ligger paa en Tomt, der maa have tilhørt Kongens rige Kapel Mariekirken, Ladegaardens Grund er fremdeles netop denne Kirkes, som ved Reformationen lagdes under Kronen og Agershuus Slots Regnskab; og heraf kan man da forklare sig, at Ladegaardens senere private Eier baade har overtaget Pligten efter Mariekirken og senere Kronen at vedligeholde, og desuden Retten til i Forening med Sognepresten at vælge Lemmer af dette Fattighuus.

[5]) Haak. Haakonss. Saga c. 333. Dipl. Norv. II. No. 139.

[6]) Dipl. 1445 i Deichm. Bibl. Det er en Fortegnelse over Godset, optaget af Gudbrand Rolfssøn, Kannik i Oslo „et hospitalis sanct. Stephani & Georgii apud Tunsberg provisor." Det var maaske en Dobbeltstiftelse som den i Bergen.

rentius til Hæder[1]). Flere Hospitaler fra Middelalderen kjendes ikke med Sikkerhed, men det er mere end sandsynligt, at Konghelle har havt et saadant[2]).

Af de kongelige Kapeller laa 3 inden Oslo Stift, nemlig to Kollegiat-Kirker, St. Mariæ Kapel i Oslo og St. Michaels Kapel paa Tønsberghuus med Provst og 3 eller 4 Kanniker, hvis Præbender dog allerede ved 1390 vare samlede til een, hvorved altsaa Collegiet var opløst; samt det ovennævnte Stephans Hospital i Tønsberg. Af disse var Mariekirken i Oslo den vigtigste med Provst, 6 Kanniker og 6 Vikarier eller Chorprester[3]). Denne Kirke var Stifterens kjæreste, hans egentlige Sognekirke, som han meget berigede, og hvis Provst han 31te August 1314 bestemte til Kongens og Rigets stadige Kansler, en Værdighed, han med faa Afbrydelser beholdt lige til Reformationen[4]). Provsterne vare disse: Ivar Olafssøn 1314—1323 og maaske til 1327. Fra 1319 var Rigsforstanderen Erling Vidkunssøn Kansler, til Kong Magnus blev myndig. Paal Baardssøn 1327—1333, da han om Vaaren blev Erkebiskop. Erling Gullessøn 1337. 1340. Arne Aslakssøn 1345. 1350. Peter Eirikssøn 1351—1369 eller 1370, da han døde. Henrik Henrikssøn 1372—1388; var kun i den senere Tid Kansler. Arne Sigurdssøn 1390—† 1405. Jens Klemetssøn 1406. 1408. Andreas Muus 1424. 1440. Sigurd Bjørnssøn 1441. Gunnar Thjostolfssøn Holk 1444 eller før —1453, da han om Vaaren blev Biskop i Oslo. Biskop Jens af Oslo var Kansler fra 1421 og med nogle Afbrydelser til sin Død 1453. Ivar Vikingssøn 1453—1482 eller noget senere; levede 1498 i Værne Hospital. Jon Paalssøn 1485. 1512. Hans Olafssøn 1516. 1518. Mag. Matthias Anderssøn Hvarfe 1521— † Vaaren 1532. Under Christiern IIs

---

[1]) Vidisser i Rigsarchivet fra 1555 af Fundats og Gavebrev, samt fra 1554 af Jordebogen, der aldeles stemmer med Fortegnelsen over Hospitalets Gods i Dyst. Reg. fol. 106. a. Dette Hospital fik Kong Christian IIIs Stadfæstelse 22de Juli 1551 (Norske Registr. I. 309.) og er endnu til.

[2]) Dette bestyrkes og af Holmbergs Bohusläns Beskrifn. III. 157, hvorefter et nu ubetydeligt, før rigere, Hospital er til der som Fattighuus.

[3]) „Vicarii seu chorales presbyteri"; ifølge en Oplysning om Kapitlernes Størrelse og Indretning i Norge af 29de Novbr. 1493, meddeelt Aabo Domkapittel fra Erkebiskoppen. Afskrift fra Sverige i danske Geheimearchiv.

[4]) Danske Magaz. I. 325. Dipl. Norv. I. No. 143.

Ophold i Norge 1531—1532 var Peter Paal Kempe Provst og Kansler. Mag. Morten Krabbe Oktbr. 1532—†1543. Nils Henriksøn (Nils Skriver) udn. 22de Mai 1543, maaske dog kun midlertidigt. Peder Huitfeld Jan. 1547 eller før. — Mariekirkens Gods eller Oslo Provstis Gods inddroges vel ved Reformationen under Kronen, men derunder havde det i Grunden ogsaa forhen hørt, og det vedblev ligetil Enevoldsmagtens Indførelse at være et særskilt Len for Rigets Kansler, hvis Embedsindtægt det var. Michaelskirken i Tønsberg vil nedenfor blive omtalt blandt Klostrene.

Af Gilder i Stiftet omtales ogsaa flere. I Byen Oslo nævnes 3: a) Hellig-Legems Gilde, uden Tvivl det fornemste, som havde sit Alter i Domkirken, og i hvis Skaale Lagthinget nok holdtes [1]); b) St. Annas Gilde i Oslo, der laa ved Olafs-Klostret, og hvis Brødre, „Borgere i Oslo", i 1461 fik St. Annas Alter i samme Kloster til Brug [2]). Denne Forbindelse med Olafskloster kostede paa Reformationstiden Gildet dets Gods, som Kongen 1541 forlenede til Slotsskriveren paa Agershuus Mats Christensøn [3]); c) da man i Middelalderen skjelnede mellem Borgerne og Haandverkerne i Byerne, maa hiint Gilde være forskjelligt fra Skomagernes Gilde i Oslo (societas et convivium sutorum Osloie), som i 1409 ogsaa optoges i Prædikebrødrenes Broderskab. Endnu længe efter Reformationen havde Skrædderlauget i Oslo Navn og Indretning som Gilde, formodentlig det ældre Skomager-Gilde [4]). I Tønsberg ere to Gilder sikre, nemlig St. Olafs Gilde, hvori Lagthinget holdtes, og St. Annas Gilde, hvis Eiendom i 1575 tildømtes Kongen, som i 1577 første Gang oppebar Indtægten af Gildets 8 Gaarde paa Landet og 6 Tomter i Byen [5]). Om derimod Tønsberg har havt et særskilt Gilde for de tydske Havndværkere i Byen, er uvist, skjønt Rostockernes store Magt i Tønsberg, lignende

---

[1]) Dipl. Norv. II. No. 536. 726. 893. Byernes Lagthing holdtes i Gildeskaalerne (Norges gl. Love II. 187. 188), men Oslo Bylov har ingen Bestemmelse herom. Gildets Alter i Domkirken blev 14de Aug. 1546 tillagt det nystiftede Hospital (før Graabrødre Kloster) i Oslo. Norske Registranter i Afskrift. I. 279.

[2]) Dipl. Norv. III. No. 854. Nye Danske Magaz. I. 97.

[3]) Norske Registranter i Afskr. I. 267.

[4]) Skræddernes Gildeskraa af 27de Febr. 1607 i Norske Registre.

[5]) Registratur over Brevskaber paa Agershuus 1622. Jordebogen i Rigsarchivet. jfr. ovenf. S. 69—70.

Gilder i Bergen og Oslo, samt Navnet Skomagergaarden (Sudergarthen, sútaragarðr) i Tønsberg taler derfor. — Forresten har Oslo Stift uden Tvivl paa Landet havt flere Gilder, som vi ikke kjende. Gaardsnavnene Gildhuus, f. Ex. i Lier ¼ Miil fra Drammen, synes at hentyde paa slige Indretninger i Fortiden.

Til dette Stifts geistlige Historie have vi mange og indholdsrige Kildeskrifter bevarede. Hertil hører, foruden en Mængde Diplomer i Norge og Danmark, især Biskop Øysteins Register eller Jordebog over Stiftets geistlige Gods, forfattet mellem 1388 og 1400, almindelig kaldet „den røde Bog"; samt en i 1622 efter Befaling optagen Registratur over Archivet ved Agershuus Slot, som uagtet alle dens Mangler er af stor Vigtighed for Hovedøens, Værnes og Gimsø's Historie, da disse Klostres Brevskaber endnu paa hiin Tid vare i Behold i Archivet. Hvor de senere ere blevne af, veed man ikke med Vished. Man fortæller, at Statholder Grev Christian Rantzau skal have taget Kisterne, hvori de laa, med sig til Danmark, og der i et Anfald af Vanvid opbrændt dem[1]). I vort Rigsarchiv (en Fortsættelse af hiint ældre Archiv i de samme Rum) findes de nu ikke. Men de ældste Jordebøger her afgive mange nye Bidrag til Kundskab om de osloiske Klostres Jordegods. Her mangle altsaa i det Hele ikke Kildeskrifter til Klosterhistorien, men ogsaa i dette Stift angaa de i betydeligere Grad Penge- og Eiendoms-Forhandlinger, end ønskeligt kunde være for Fremstillingen af Munkenes indre Forhold, Liv og Sæder.

§ 5. St. Mariæ Cistercienser-Kloster paa Hovedø.
(Mariu-klaustr i Höfudey).

Hovedøen kaldes den største og Agershuus Fæstning nærmest liggende Ø i den Gruppe, der strax Syd for Fæstningen skiller Bjørvigen fra Bundefjorden. Den har Form af en Hestesko med Aabningen mod Bjørvigen, og ligger noget over 2000 Alen S. V. fra det gamle Oslo.

---

[1]) Dette er og antydet af Thorkelin i Fortalen til Diplomatariet S. V. jfr. Vedel-Simonsens Udsigt over haandskrevne Kilders Skjebne S. 94. At Grev Rantzau virkelig har ført med sig til Danmark idetmindste en Deel af Archivet, sees af en Kancelli-Skrivelse til ham af 14de Novbr. 1739, hvorefter man vilde indhente Kongens Villie, om det Tagne skulde tilbagesendes eller beholdes; men nogen kongelig Resolution herpaa findes ikke i Rigsarchivet.

Øens to Arme ere temmelig høie, men midt over Landet gaar inderst fra Bugten et lavere Eid, paa hvis Midtpunkt St. Mariæ Cistercienserkloster stiftedes 18de Mai 1147 af Munke fra Kirkestad (Kirkstede) i Lincoln i England, og viedes som de øvrige Klostre af denne Orden Guds Moder, men tillige den hellige Jatmund eller Edmund, en angelsaxisk Konge i 9de Aarhundrede[1]). Derimod findes ingen Oplysning om, hvem der har foranlediget disse engelske Munkes Indkaldelse eller bekostet Klostrets Anlæg. Man kan med størst Rimelighed gjette paa, at Biskoppen i Oslo har fulgt Biskop Sigurds Exempel i Bergen, der Aaret forud stiftede Lyse Kloster ved engelske Munke af samme Orden. Som første Abbed i Hovedøen nævnes Andverus[2]), formodentlig en i Moderklostret Kirkestad dannet Nordmand.

De første Efterretninger om Hovedøen oplyse, at Paverne strax og stadig have givet det Privilegier; den ældste Skjermbulle er fra 1162 af Pave Alexander III, senere af Lucius III fra 1184, af Cølestin III fra 1197 o. fl., men deres Indhold kjendes ikke[3]). Fra Klostrets ældste Tid er og Kong Magnus Erlingssøns Gave af Trediedelen i Dyppviks Laxefiske paa Modum til Hovedøen, for sine Forældres, Orm Kongsbroders og sin egen Sjæl. Fra samme Konges Tid har der og existeret Stadfæstelse paa Klostrets Friheder og et Gavebrev paa Gaarden Fraun paa Follo[4]). — I Kongesagaerne omtales Hovedøen oftere, men nærmest paa Grund af Øens Beliggenhed ved Indløbet til Oslo, og sjelden faar man Underretning om Klostret selv eller dets Beboere. Mærkeligst er Hovedømunkens Jon Kuflungs Optræden 1185 som

[1]) Aaret 1147 forekommer i alle Annaler; Dagen kun hos Manrique (Annal. Cistert. II. 90), hos hvem Klostret kaldes abbatia de Obuderia. Et upaalideligt Sagn, trykt i Saml. t. N. F. Hist. II. 355 ff., fortæller, at Klostret tilligemed Agershuus Slot, Agers Kirke og Vor Frue Kloster i Oslo er stiftet af den hellige Edmund selv. Selve Beretningen viser, at det er en af Hovedøens Munke forfattet Legende, for at hæve sit Klosters Anseelse. Edmund havde iøvrigt sit Alter i Oslo Domkirke, saa hans Dyrkelse her i Egnen har været almindelig; men dette Alter stiftedes først af Biskop Jon (1373—1385), og staar følgelig ikke i nogen Forbindelse med Hovedøens Anlæg (Øysteins Reg. fol. 136. b.)

[2]) Pontoppidans Annal. I. 368.

[3]) De nævnes med flere af uvis Alder i Registr. paa Agershuus.

[4]) Sammesteds. Kongen, Eystein Erkebiskop, Biskop Helge i Oslo og Orm Kongsbroder udstedte dette Brev, hvori de, som hindre denne Gave, trues med Guds og den hellige Edmunds Hevn. jfr. Dipl. Norv. II. No. 5. Suhm Danm. Hist. VIII. 95.

Modkonge mod Sverre. Aaret efter Magnus Erlingssøns Fald fremstod i Viken en Mand, der kaldte sig Jon og udgaves for Inge Krogrygs Søn. Han blev paa Haugething tagen til Konge, og først efter tre Aars Kamp lykkedes det Sverre at dæmpe dette Oprør, idet Jon selv faldt, og en Mand i Bergen, Peter, i ham gjenkjendte sin Søn Orm. Det maa være denne „Jon Konge", som stadfæstede Klostrets Besiddelse af Gaarden Fraun, samt en Kvinde Bergliots Gave til Hovedøen; ligesaa har Kong Sverre bekræftet dets Friheder og Gaven af Fraun, der følgelig har hørt til Kongedømmets Gods [1]). Man seer af de vistnok yderst forvanskede Brevuddrag i Registraturen paa Agershuus, at Hovedøens Munke have faaet Stadfæstelse paa alle sine almindelige Friheder og paa enkelte Eiendomme af de følgende Konger og Partihøvdinger; thi den nævner Breve, udstedte af Biskop Nikolaus, Haakon Sverressøn, Erling Magnussøn (Steenvæg), Haakon Jarl (Galen), Kong Inge, Erik Jarlssøn o. Fl., men de afgive intet paalideligt Udbytte, uden maaske Erlings, der gav Klostret Gaarden Hof paa Hudrumstranden, St. Edmund til Ære, for sin Faders Kong Magnus's, sin Farbroders Sigurds, sine Forfædres og sin egen Sjæl.

Men denne Munkenes Stræben at holde Venskab med den, som til enhver Tid havde Magten i Hænde, maatte paadrage dem Overlast eller anden Ulykke i disse urolige Tider. Da saaledes Biskop Nikolaus fik at vide, at Kong Sverre havde indlagt en Skat til Forvaring i Hovedøen, toge han og Sigurd Jarlssøn den med Magt ud af Klosterkirkens Væg [2]). Saalænge Sverre levede, synes han i det Hele at have holdt Munkene enten med eller mod deres Villie paa sit Parti. Han hørte Messe hos dem i Klostret, umiddelbart før han slog Baglerne ved Oslo, og det uagtet han var en bandsat Mand. Denne Tilsidesættelse af Kirkens Bud paadrog Munkene Straf fra Ordenens Generalkapittel i Cistertium Aar 1200, da der fastsattes de lovbestemte Straffe for de Munke, der havde holdt Messe for den bandsatte Konge, og for dem, der vidende herom havde vedligeholdt Broderskabet med de Første [3]). — Da Bagleroprøret efter Sverres og hans Søns Død atter blussede op, synes

[1]) Sverres Saga c. 101 ff. Registr. paa Agershuus.

[2]) Sammest. c. 132. Klosterruinerne fremviser flere firkantede Huller (repositoria) i den indre Kirkemuur, hvilke vel have været forsynede med Døre.

[3]) Sammest. c. 134. Martene et Durand Thes. Anect. IV. 1294. Suhm Danm. Hist. VIII. 566.

Hovedøen stadig at have holdt Venskab med dem, som og havde sin største Styrke i Viken og i Bisskop Nikolaus en farlig Formand, om Munkene æggede ham. Venskabet lønnedes med Stadfæstelse af Privilegier og ældre Gaver samt nye Velgjerninger. Philip Baglerkonge forbød Morsdølerne (ved 1210) at forurette Klostrets Landbønder paa Gaarden Aspe, som Kong Inge havde givet Klostret[1]), mageskiftede Gods med Hovedøen, og skal i sit Testamente have givet det nogle Gaarde for sin og sine Forældres Sjæle. Fra Kong Inge Baardssøns Tid omtales kongelige Stadfæstelser paa Klostrets Ret til Laxefisket ved Hof paa Hudrumstranden, der ifølge 4 Bisskoppers Dom af 1212 og pavelig Stadfæstelse tilhørte Hovedøen, samt et Skjermbrev for Klostret af Erkebisskop Thorer (1204—1214). Lignende Breve nævnes fra Kong Haakon Haakonssøn, hvoriblandt Stadfæstelser paa Klostrets Eiendom i Djupvik, Hof og Lidereng, Ret til Skovhugst paa Bygdø m. v.[2]).

Da Gudolf af Blakestad reiste Ribbungernes Parti 1219, forefaldt disses første Vaabendaad paa Hovedøen, hvor Gudolf ved Nattetide overrumplede Kong Haakon Sysselmand Ivar Utvik, der laa til Ankers ved Øen. Efterat Flere vare faldne, undkom Ivar selv, og flere af hans Mænd reddede sig i Klosterkirken[3]). Paa denne Tid var (Englænderen?) Askatin Abbed i Hovedøen; da dette Navn ellers aldrig forekommer, synes han at maatte være den Askatin, som siden blev Kongens Kansler. Som Abbed deeltog han i det oftere nævnte Rigsmøde i Bergen 1223, som Kansler benyttede Kongerne Haakon og Magnus ham i flere og vigtige Sendefærd, nemlig til Keiser Konrad i Tydskland 1250, til Danmark 1261, til Skotland 1264, 1265 og 1266, da han deeltog i Afslutningen af Freden i Perth. Ligesaa ledsagede han Kong Haakon paa dennes sidste

---

1) Dipl. Norv. I. No. 3. Thork. Dipl. II. 19.

2) Regist. paa Agershuus. Dipl. Norv. II. No. 5. Munchs Historie III. 668. Ved Dom af menige Bisskopper og Geistlige paa Kirkemøde i Nidaros 1229 tildømtes Klostret atter Hof paa Hudrum i Anledning af Oslo Bisskops Fordringer derpaa. Ligesaa skal Pave Innocents III 1208 have bekræftet Klostret i alle dets ved Gaver eller paa anden lovlig Maade erholdte Eiendomme. Til denne Tid bør maaske og henføres et Vidnesbyrd af Svein, Abbed i Hovedø, om at Pave Innocents (III? — i 7de Aar, ɔ: 1203) havde befalet, at Hovedøens Munke ikke maatte tiltales eller straffes uden af deres egen Orden. Sammest.

3) Haak. Haakonss. Saga c. 58. Lignende Frelse i Hovedøen fandt nogle Birkebener 1240 efter Nederlaget ved Laake, og Hertug Skule gav dem ved Ankomsten til Oslo Fred. Sammest. c. 219. 220.

Reise til Orkenøerne 1263, og var 1269 i England ved Fredsslutningen i Winchester [1]). Aaret derefter blev han Bisskop i Bergen, og deeltog i det store Kirkemøde i Lyon 1274 [2]). Asskatins Hengivenhed for Kongemagten fremlyser deraf, at Kong Magnus efter hans Raad stiftede Apostelkirkens Provsti i Bergen med kongelige Prester [3]). Fra Asskatins Tid som Abbed er Bisskop Nikolaus's af Oslo og hans Kapittels Stadfæstelse af en Uddards Gave af Jordegods til „den hellige Mø Maria og hellig Edmund", Munkene i Hovedø til Underholdning [4]).

Efter Asskatin var Englænderen Laurentius Abbed i Hovedøen. Han tilligemed Mester Bjarne (Bernhardus), Kannik i Nidaros, benyttedes som Kongens Sendebud til Rom 1246 angaaende Kroningen, hvilken Sag Paven derpaa overdrog til Kardinal Vilhelm [5]). Da denne Aaret efter kom til Norge, tog han sig og af Hovedøen, og paalagde 29de Septbr. 1247 Oslo Bisskop at hævde Munkene i deres Rettigheder og hjælpe dem i alt Lovligt [6]). Senere blev Laurentius forflyttet til sit Fædreland som Abbed i selve Moderklostret Kirkestad [7]). Hans Eftermand i Hovedøen kjendes ikke; i de følgende Aar omtales kun enkelte Gavebreve og andre Erhvervelser af Jordegods; i 1267 bekræftede Kong Magnus Klostrets Privilegier, og i 1268 skal han have taget Munkene i Forsvar angaaende Gaarden Aas paa Follo, som man vilde berøve dem. I hans Testamente fik Hovedøen 30 Mark gangbar Mynt [8]). — I 1283 tog Kong Eirik og Hertug Haakon Hovedøen i kongeligt Værn samt bekræftede sine Formænds Breve derom, og i 1291 udstedte Bisskop Thorstein af Hammer en Vidisse af det Værnbrev, Kong Haakon den Gamle havde undt Klostret. I 1292 skal Hertug Haakon have reist Sag mod Hovedøen angaaende Bygdøen ved Oslo, som han antog uret=

---

[1]) Haak. Haakonss. Saga c. 86. 275. 305. 319. Sögubr. Magn. kgs. Suhm Danm. Hist. X. 173. 200. 434. 532. 547. 581 ff. 644.

[2]) Ovenf. S. 6. Island. Annaler 142. Suhm X. 656.

[3]) Ifølge Sögubr. Magn. kgs. Fornm. Sög. X. 159.

[4]) Dipl. Norv. I. No. 7. Thork. Dipl. II. 250.

[5]) Dipl. Norv. I. No. 30. I Pavebrevet staar sædvanligt Abbedens Navn in blanco, men af Suhm X. 94 sees, at det har været Laurentius.

[6]) Dipl. Norv. I. No. 39. Lignende Befaling skal han ifølge Regist. paa Agersh. have givet Hammers Bisskop.

[7]) Suhm X. 71.

[8]) Sammest. X. 608. Regist. paa Agershuus. Thork. Dipl. II. 257.

telig var kommen i Klostrets Eie, men den tildømtes dog samme, da det bevistes, at den i 100 Aar havde fulgt Klostret[1]).

Broder Halle nævnes som Abbed her mellem 1295 og 1298, og har uden Tvivl forud været Prest ved Klemenskirken i Oslo[2]). Han, Prioren Audun og flere Klosterfolk oprettede 1295 med Arnbjørn Bonde et nyt Markeskjel mellem hans Gaard Mork og Klostrets Gaard Aspe paa Follo[3]). I denne Abbeds Tid fik Klostret en Tomt ved Munkegaarden i Oslo af Hertug Haakon 1296, og s. A. gav Prioren Auduns Moder Husfru Ragnhild, Holtabjørns Enke, sig ind i Hovedøen med alt sit Gods, og Audun kjøbte for disse Penge 1298 Gaarden Solberg i Syllingdal[4]). Til at undersøge og paadømme de mange Trætter mellem Biskop Arne af Stavanger og hans Kapittel valgte Paven 1296 Biskopperne af Oslo og Hammer samt Abbeden af Hovedø, og Halle har i denne Egenskab medudstedt forskjellige Breve, som dog ligesaalidt som hele denne Proces vedkommer Klosterhistorien[5]). Om Vaaren 1299 afgik Halle som Abbed, og fulgtes i Embedet af Baard, der 6te April 1299 indtog Formandens Plads[6]) som Meddommer i Stavangersagen. I 1299 gjorde Hovedøen Gaardebytte med Gunnar Klerk, og i 1300 indgik Abbed Baard en Kontrakt med Fru Groa, Abbedisse i Nonneseter, om den aarlige Afgift af Djupvikfisket[7]). — Fyrst Witzlaw af Rygen, Dronning Eufemias Farfader, blev paa et Besøg hos Kong Haakon syg og døde i Oslo, efter i sit Testamente af 27de Decbr. 1302 at have erindret forskjellige norske Kirker og Klostre, hvoriblandt Hoved-

---

[1]) Regist. paa Agershuus.

[2]) Han er nemlig uden Tvivl den Halle, der var Oslo Biskop Andres's Fuldmægtig i Nidaros 1280. Dipl. Norv. III. No. 16. Thork. Dipl. II. 88.

[3]) Dipl. Norv. II. No. 36. Thork. Dipl. II. 168. Prioren Audun og den ældste Munk Baard gives Titelen Dan eller Don (Herre), der ikke var sjelden for anseede Benediktinere, Clunyacensere og Cistercienser.

[4]) Regist. p. Agershuus. Thork. Dipl. II. 204, og en i Udgaven udeladt Paaskrift paa Brevet. Hendes Ligsteen findes i Hovedøens nordre Chorsgang, med Indskrift: Her ligger Ragnhilder huspreyia kona Holtabjarnar cuius anima in pace requiescat.

[5]) Dipl. Norv. IV. No. 7 ff. Thork. Dipl. II. 169 og oftere til Bindets Ende.

[6]) „Cui nos successimus in onere et honore". Thork. Dipl. II. 235. Udtrykket antyder, at Halle maaske har nedlagt sin Værdighed, og ikke netop er død paa den Tid.

[7]) Regist. paa Agershuus. I disse Aar omtales sammesteds forskjellige Kjøb, Lagmandsdomme m. v. Hovedøen vedkommende, som her forbigaaes, da Udtragene ofte ere uefterrettelige.

øen, der fik 30 norske Mark [1]). I 1305 overlod Øystein Arnesson Hovedøen, hvad hans Fader havde testamenteret det i Gaarden Linderen i Akers Sogn, ligesom det 1307 fik noget Jordegods i Fru Jartruds, Hr. Guttorm Gydusøns Enkes Testamente [2]).

Abbed Baards Eftermand Albrekt var det uden Tvivl, der 12te Marts 1311 fik Pavens Fuldmagt at varetage de kongelige Kapellers Bedste (ovenf. S. 352), men han nævnes først udtrykkelig 29de Juni 1312, da Klostret af Kansleren Hr. Aake fik Gaarden Bjerke paa Follo mod Jordegods paa Ringerige, hvilket Mageskifte Kong Haakon som Mariekirkens Patron stadfæstede; men Gaarden blev desuagtet i 1318 atter fradømt Klostret [3]). Efter Albert har en Sigurd i kort Tid været Abbed, og derpaa nedlagt denne Værdighed, hvortil da Audun hævedes, rimeligviis Klostrets oftnævnte Prior. I Februar 1315 gav nemlig Asgaut og hans Kone Ingerid Hovedøen Gaarden Dynjandaskeid i Bergheim mod at Manden optoges i Klostrets Brødrelag. Hun forklarede iøvrigt, at denne Gaard alt i Abbed Halles Tid var Klostret bestemt, senere overgivet til „Abbed Sigurd", som og nu var tilstede, da hun, Mand og Slægtninger for Abbed Audun af Hovedø stadfæstede Gaven [4]). I Anledning af den ovennævnte Dom, hvorved Hovedøen tabte Gaarden Bjerke, lod Abbed Audun, formodentlig til Oplysning for geistlige Foresatte i Udlandet, samtlige Norges Biskopper give sig en latinsk Oversættelse af Mageskiftet og Kongens Stadfæstelse fra 1312 [5]). Fra Auduns Tid er ogsaa en Vidisse af Kong Haakon IVs Gavebrev paa Djupvikfisket [6]), og i den titnævnte Registratur nævnes flere Kjøbe- og Gave-Breve til Hovedøen fra denne Tid, hvoriblandt Aas i Aker og Drengsrud i Asker.

Ogsaa Eftermanden Abbed Jon havde Eiendomstrætte med Kansleren Hr. Ivar Olafsson. Denne havde, som det synes i et omtvistet Skovstykke, ladet hugge og føre til Søen 30 Spirer, som Abbeden ved

---

[1]) Suhm XI. 419.

[2]) Regist. paa Agershuus. Dipl. Norv. II. No. 85.

[3]) Danske Magaz. I. 328. Dipl. Norv. II. No. 132.

[4]) Dipl. Norv. II. No. 121. Suhm XI. 923.

[5]) Barth. IV. 668—671. I 1318 var Bispopsmøde i Oslo, og dette Brev derfor ganske vist udstedt efter 26de Juli d. A.

[6]) Suhms (ældre) Saml. II. III. 179. Sammenlignet med Thork. Dipl. II. 251 viser det sig som en Vidisse fra 14de Aarhundrede. I Haakon den Gamles Tid var neppe nogen Audun Abbed i Hovedø.

sine Folk med Magt tog til sig. Da Hr. Ivar paa Grund heraf vilde udtage Stevning mod Hovedøens Munke hos Biskoppens Official i Oslo, negtede denne 29de April 1321 at stevne Munkene, medmindre Hr. Ivar frafaldt den Tiltale og Dom, som Lagmand og Raadmænd allerede havde fældet; men dette vilde Kansleren ikke, og forlangte Dagen efter af Jon Abbed den tildømte Erstatning for de frarøvede 30 Spirer, og tilbød sig iøvrigt at underkaste sig uvillige Mænds Dom i denne Sag. Da dette afsloges, stevnede han Abbeden og Munkene at føre Spirerne til Akers Thing, og der tage den Ret, han efter Loven var dem skyldig [1]). Sagens Udfald kjendes ikke. At Jon var Hovedøens Abbed i 1321, er heraf vist; men i 1323 var den førnævnte eller en anden Audun atter Abbed her; han nævnes 17de Oktbr. d. A. i Ingerid Ormsdatters Gavebrev til Hovedøen af Gaarden Tomter paa Romerige til Sjælehjælp og evigt Bønnehold, imod at hun af „Landskylds-Munken" oppebærer 12 Spand Smør aarlig [2]).

Til denne Tid hører og Oslo Erkeprests Thorkel Gunnarssøn Mottuls (1318—1327) Testamente, hvori han gav Hovedøen Olreksstad for Gravsted i Klosterkirken [3]), og en udateret Brevvexel mellem Biskop Salomon i Oslo og Biskop Audfinn i Bergen angaaende en Kannik ved Domkirken i Oslo, Mester Arne, som samme Sommer var gaaet ind i Graamunkeklostret [4]) i Hovedø, og havde der anlagt Profesdragten. Nogle Dage efter kom han med Abbeden og nogle Munke til Biskoppen, nedlagde sin Præbende i Kapitlet og fulgte tilbage med Abbeden til Hovedøen, hvor han forblev i 10 Dage. Derpaa gik han atter sin Vei derfra, holdt længe til her og der i Heredet, og kom endelig til Hr. Erling (Vidkunssøn, den daværende Rigsforstander). Nu indkom Klage fra Abbeden, og Biskoppen paalagde derfor Arne i Henhold til constit. Bonifaciana de regularibus at vende tilbage til Klostret. Da han ei adlød, satte Biskoppen ham i Band, hvorimod han appellerede til Paven. Skjønt Biskoppen kunde forkastet denne ubeføiede Appel fra hans lovlige og pligtige Strafferet, havde han dog givet Arne Beviisbreve, hvilke denne dog ei vilde modtage. Arne kaldes nu Kongens Klerk, og man

---

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 60. No. 1. 6. 7. Dipl. Norv. III. No. 123.

[2]) Dipl. Norv. II. No. 251. Dette Brev nævnes i Regist. af 1622, men findes nu i Danske Selskab, hvilket viser, at i det Mindste nogle af disse det norske Rigsarchivs Breve ere komne til Kjøbenhavn.

[3]) Registr. paa Agershuus.

[4]) Dette er et Beviis fra den sildigere Tid for, at grámunkr i Norge betegner en Cisterciense (griseus monachus) og ikke en Franciskaner.

udlægger Biskoppens Færd til Kirkens Vanhæder; han opholder sig i Kongsgaarden, og trodser aabenbart Biskoppens Bud og Band. I denne Sag udbeder nu Salomon sin Medbroders Raad og Mening, og lover at følge denne. — I sit Svar finder Biskop Audfinn, at Salomon i Et og Alt har faret lovligt og pligtmæssigt frem, og at Arnes Appel er lovstridig. At han kalder sig Kongens Klerk, skyder sig under verdsligt Værn, og negter at lystre Bandsdommen, gjør ham netop denne underkastet, ifølge Vilhelms af Sabina Statut om Klerke, der ville drage sig fra geistlig Domstol. Biskopperne af Norge fik lidet at gjøre, hvis Kongens Klerke kunde bære sig ad som de lystede, og Ingen kunde rette dem, og „Gud forbyde, at Paverne skulde give saa stærke Privilegier mod den almindelige Lov, at det kirkelige Baand brister." Forøvrigt ere hverken **Magister capellarum** eller hans Klerke exemte, men kun privilegerede, eftersom de i deres Pavebrev ikke have nogen af de 7 Artikler, der begrunde Exemtion, og saaledes kan Diocesanen lade saadanne Klerke kanonisk afstraffe uden Hensyn til tomme Indsigelser. Audfinn henstiller iøvrigt til Salomon og hans Brødre (Domkapitlet i Oslo) at foredrage Sagen for Erkebiskoppen og de øvrige Biskopper, for at ogsaa disse i sine Kirker kunne bandsætte den Gjenstridige, til han falder til Fode[1]). — Dette er et hidtil ubekjendt Optrin i den fortsatte Kamp mellem geistlig og verdslig Myndighed, som rasede under Kong Eirik Magnussøn, tildeels bilagdes ved Broderen Kong Haakons Klogskab, men atter opblussede i Magnus Eirikssøns umyndige Aar, da Rigsforstanderen Hr. Erling oftere optraadte fiendsk mod Geistligheden. Sagens Udfald kjendes ikke.

Auduns Eftermand Abbed Albrekt nævnes i 1329, da han var paa Eidsberg i Heggen i Anledning af en Tvist med Bonden der om Landskylden af Gaarden[2]). Fra hans Tid omtaler atter Registraturen Gaver, Gaardkjøb, Domme m. v., der vise at Klostergodset stadig forøgedes, og i Testamente af 13de April 1331 gav Oslo Kanniken Guttorm Haavardssøn Munkene i Hovedøen 2 Mark Penge og 1 Pund Vox, for at følge hans Lig ind til Oslo, der holde de første Sjælemesser over ham, og siden paa samme Maade ihukomme ham i Klostret[3]). Samme Aar har Biskop Halvard af Hammer udstedt forskjellige Vidis-

[1]) **Barth. IV.** 195 ff. og 197 ff. Brevene ere nærmest fra 1326.
[2]) **Dipl. Norv. II.** No. 193.
[3]) **Dipl. Norv. III.** No. 160.

ser af Kongerne Magnus's og Sverres samt Erkebiskop Eysteins, Erling Jarls, Eirik Jarls og Orm Kongsbroders Breve om Hovedøens Ret til Gaarden Fraun paa Follo, ligesom den samme Biskop i 1334 skal, ifølge pavelig Ordre, have afsagt Dom mellem Hovedøen og Nonneseter i Oslo om Djuppvikfisket, og Kong Magnus have udstedt et Skjermbrev for Klostret med Hensyn til nogle af dets Eiendomme paa Romerike [1]).

Abbed Andres i Hovedø og hans Konvent bygslede 8de Marts 1336 Verps Fiske til Ogmund Bonde, mod at denne skulde opbygge Fisket langs Landet med saa stærkt Bolverk, at det hverken gik ud ved Is eller Flom; han og Eftermænd skulle selv holde Vad og Garn, og derfor nyde Halvparten af Fisket; men overholdes ikke denne Aftale, skal hele Fisket falde til Klostret [2]). Samme Aar blev Gaarden Medalaas i Straums Sogn i Odalen givet Klostret, og i 1337 befalede Kongen Lagmanden i Oslo at undersøge dets Ret til en Gaard Sundby, samt paalagde 2 Mænd at gjøre det Rede for noget Gods paa Bygdøen, som hans Morfader Kong Haakon havde givet Hovedøen. Fra Erkebiskop Paal (1333—1346) omtales ligeledes et Skjermbrev for dette Kloster [3]). I 1342 mageskiftedes til Hovedøen en Gaard i Akers Hered mod Gaarden Mo i Steens Sogn paa Ringerige, som atter 1347 tilligemed en Gaard i Valders testamenteredes til Klostret; fra 1342 omtales blandt Andet 4 Breve om Gaarden Smidstad i Gjerdrum, som først pantsattes og senere solgtes til Hovedøen [3]).

Eftermanden Andor forekommer 1347 i en Dom af Lagmanden i Oslo, hvorved Fiskeriet i Løksaa (Lysaker-Elven) og Søen Folangren tildømtes Hovedøen og Nonneseter i Oslo [4]). Arnulf Steinarssøn, Kannik i Nidaros, gjorde i Oslo 17de Novbr. 1349 et Tillæg til sit Testamente, hvori han giver Hovedøen alle de Bøger og andre Sager, han i sit første Testamente havde nævnt [5]). Abbed Andor en uden Tvivl død i Pesten.

---

[1]) Registratur paa Agershuus.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 63. No. 1.

[3]) Alt efter Registraturen af 1622.

[4]) Dipl. Norv. I. No. 240. 307. 309.

[5]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 66. No. 27. I 1ste Udg. er antaget, at denne Arnulf er gaaet i Kloster i Hovedøen, efterat have overstaaet Pesten 1349, og er den Arnulf Steinarssøn, der strax efter nævnes som Abbed. Men ifølge Dipl. Norv. II. No. 432 og 493 maa hiin, der var Biskop Øysteins Farbroder, antages at være død som Kannik, og man har følgelig samtidigt to geistlige Mænd af samme Navn i denne Egn.

Abbed Arnulf Steinarssøn nævnes første Gang 18de Novbr. 1351, da han i Munkegaarden i Oslo hørte Bisknoppens Official kræve Pavetiende af Abbedissen i Nonneseter[1]). Han og hans Kloster have staaet høit i Kongens Moders, Hertuginde Ingeborgs Gunst. Man har endog antaget dette Kloster stiftet eller dog reformeret af hende[2]). Dette er uden Grund, men hendes Yndest for det fremlyser af hendes to Gavebreve fra Varberg af 23de April 1352. I det ene gav hun til Mariæ Kloster i Hovedø sit Arvegods paa Bygdø med underliggende Hengsø og Oxenø, og Bækkelagets Fiskeri. Herfor skulde Abbed Arnulf bygge et nyt Alter, hvor ugentlig to Messer skulde holdes, den ene for hendes Skytshelgen Apostelen Paulus, den anden for alle Helgener, og hun med alle Hendes ihukommes; paa hendes Aartidedag skulde desuden ofres aarlig en Mark paa Altret og en Voxfakkel paa ½ Pund brænde, samt Munkene have en Tønde Øl. Gaven bekræftedes af hendes Søn Kongen o. Fl. Ved sit andet Brev gav hun til det nye Alter 4 Læster Korn, 26 Kjør, foruden Oxer, Heste, Faar og Sviin, samt alt sit Løsøre paa Bygdø; til Abbed Arnulf gav hun sin udestaaende Sagøre af Godset; dog skulde de faste Indtægter for det Første anvendes af ham til hendes Bedste. Desuden gav hun Hovedøen 200 gamle Mark, som vare tilstaaede Gudrun Thorgeirsdatter for Livstid mod Sjælemesser for hende[3]). — Aaret derefter, 6te Mai 1353, var Abbed Arnulf paa Bahuus, hvor han med Rigets geistlige og verdslige Høvdinger forseglede Kongens Mageskifte af Dronning Blankas Morgengave-Gods i Sverige mod ligestort Gods i Norge, og med de øvrige tilstedeværende norske Raader lovede at hævde Dronningens Ret til dette nye Gods mod Alle[4]). Samme Aar bleve Gaardene Bestum og Draker i Akers Hered i Testamente givne til Hovedøen, hvilket senere stadfæstedes ved Bisp Sigfrids og Oslo Lagmands Dom samt Kong Haakons Bekræftelse af denne[5]). Paa denne Tid havde Paven sendt sin Nuntius Johannes Guilaberti til Norden for at indkræve Peterspenge og en tre-

---

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 67. No. 1. Se iøvrigt Nonneseter.

[2]) Script. Rer. Dan. IV. 417.

[3]) Originalen til det første Gavebrev findes neppe nu, men haves i nyere dansk Oversættelse i Varia Hvitf. (Arn. Magn. 22. b. fol.) og i kgl. Bibl. i Kbhvn. Gl. Saml. 2850. 4to. I begge er Brevet dateret Gregorius martyr, istedetfor Georgius. Det andet Brev haves i Dipl. Norv. II. No. 312.

[4]) Dipl. Norv. II. No. 319.

[5]) Registratur paa Agershuus.

mange Tvistemaale, og dermed udgive til Undersøgere i Sagen [illegible] Bo-
lyd og Ingjald Munk af Hovedøen, [illegible] i 1351 og 1352 [illegible] den endelige Tvistemaale af Kongens 5 Tvistedommer, og derfor afsagde Kannen Kapitel 15de Juli 1353. Tvistemaalet var egentlig [illegible] til et Kirkegods med Inderne, men [illegible] efter Kannens Død indstævnt til Kong Magnus[1]. Det Sidste, vi have fundet om Abbed Hemming, er, at Biskop Jon paa Garde og han 21de Mai 1354 [illegible] Bu-
lyse af Pave Innocents VIs Bulle af 6te Januar s. A., hvorved denne forflyttede Biskop Gyrd af Oslo til Stavangers Bispestol og sammes Biskop Sigfrid til Oslo[2]. Hemming maa snart efter være død eller have resigneret, thi det er vist, at en Abbed Paal i Hovede forekommer i dette Aar[3]; men om denne vides forresten Intet.

Efter den sorte Død indtraadte som sædvanligt en Standsning i alle Eiendomshandler. Gaver og Kjøb af Jordegods synes dog at have gaaet sin sædvanlige Gang. I 1359 kjøbte Abbed Peter i Hovede til Klostret Gaarden Sandeim paa Nesodden af Arne Bergsteinsen[4]; i 1363 blev en Gaard Ulsrud (?) givet Klostret; i 1373 kjøbtes Dele af Frann i Akers Sogn[5]; og 13de Marts s. A. fik Abbeden af Hovede pavelig Befaling til med Helge Kannik af Hammer at paadømme en Tvætte mellem Oslo Biskop og Kapitel paa den ene Side og Prædikebrødrene der paa den anden[6]. I 1377 kjøbte Klostret atter en Gaard i Oslo Hered og 3 Markebol i Nordre Helmen i Aker; 1378 stadfæstede Haakon Eyvindsson sin Broders Gave til Klostret af noget Gods paa Nesodden, ligesom Oslo Biskop og Kapitel i s. A. skal have givet Hovedøen et Leb i Frann. Fra 1380 nævnes Kong Haakons Stadfæstelse paa Ludvig Eyvindssons Testamente til dette Kloster[5], og 8de April 1381 testerede Sigrid Andresdatter i Sluppen (en Gaard i Oslo) blandt Andet 5 Mærker Bor og ½ Mark Penge til samme[7]. Til 1385 henfører Registraturen et Testamente af en Fru Ingeborg, der gav 5 Markebol i Hjalmstad i Skedjofs (Ske) Sogn i Bahuuslen

[1]) Dipl. Norv. I. No. 327—329. 332—334. 336.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 35. No. 4.

[3]) Script. Rer. Dan. IV. 417. Maaske er dette dog en Forvexling med Aaret 1454, da en Paal var Abbed her.

[4]) Dipl. Norv. II. No. 352.

[5]) Alt efter Registraturen paa Agershuus.

[6]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 72. No. 11.

[7]) ibid. fasc. 74. No. 2.

til Hovedøen [1]), og til 1385 en Gave af Gaarden Skanken i Oslo, samt nævner ved de følgende Aar nogle nu ubestemmelige Erhvervelser.

Som Abbed i Hovedøen nævnes Haavard i 1390, da han 8de Febr. ved Broder Berg mageskiftede den nordre Deel af Skanken i Oslo til Jon Kolbeinssøn, hans Hustru Thorbjørg og hendes Børn, imod Gaardene vestre Fraun og lille Riis i Oslo-Hered. De skulde alle have Brødrelagsbrev af Abbeden og Munkene, men Skanken efter deres Død atter falde tilbage til Klostret, og imidlertid holdes af dem i aabodsfri Stand ved Tømmer af Klostrets Skove [2]). Aasa Salmundsdatter i Selvik valgte 21de Marts 1395 i sit Testamente Gravsted hos Minoritterne i Tønsberg, men gav til Halvardskirken i Oslo og Hovedø Kloster hele Gaarden Knive i Skogbygd, Halvdelen til hver, mod at Kannikerne ved Domkirken samt Abbeden og Munkene i Klostret skulde holde hendes samt hendes to Mænds Aartid med tilbørligt Vox og Ringning [3]). — Ved Lagmands Dom af 1401 blev Abbeden i Hovedø og Presten i Eidsberg paalagte enten at anlægge en ny Vei eller tillade Eidsbergs Bønder efter Landsloven at benytte den Færdselsvei, som de i lang Tid havde havt over Prestens og Abbedens Eiendomme [4]).

En følgende Abbed i Hovedøen Hr. Bjarne nævnes i to Gavebreve af 1408, og bortbygslede i 1409 to af Klostrets Jorder paa Eker [5]). Det er før berørt, at den saakaldte Munkegaard (munkagarðr, nu Prestegaarden) i Oslo i Middelalderen har staaet i Forbindelse med Hovedøen, hvis Munke saa ofte forekomme der, at Gaarden efter Rimelighed har været deres Aftrædested i Byen. I Forbindelse hermed staar det da uden Tvivl, naar Regist. af 1622 omtaler et Bevillingsbrev af af 1412 for Abbed Bjarne i Hovedø „paa nogen Vaaning udi Mun-

[1]) Denne Gave blev senere Gjenstand for Proces, da Registraturen ved 1401 nævner et Forlig mellem Hovedøen og Thorald (Sigurdssøn Kane?) om Fru Ingeborgs Gave, hvorefter Klostret skulde beholde hele Hjalmstad, mod at Thorald fik Løsøret.

[2]) Orig. i danske Selsk. Saml. Trykt i Suhms Danm. Hist. X. 1012 og Lundhs Specim. 2. Begge henføre Brevet til Erik Magnussøns Tid (1281), men Skrift og Sprog viser tydeligt, at det er fra Eriks af Pomern.

[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 80. No. 13. Øyst. Regist. fol. 125 a. I en Jordebog af 1580 nævnes endnu Knive blandt Hovedøens Gods. Desuden gav Hustru Aasa Meget til andre Kirker og Stiftelser, til Biskop Øystein, dennes endnu levende Moder, hans Søster o. Fl.

[4]) Dipl. Norv. III. No. 557.

[5]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 84. No. 5. Dipl. Norv. III. No. 585. 592.

kegaarden i Oslo", hvilke visnok skal betyde, at Klostret da fik Værnebrev paa Gaarden; thi det er vist, at det eiede den længe før den Tid. Testamentariske Gaver vedvarede fremdeles; 1413 gav Oslokanniken Olaf Eyvindssøn ½ Pund Vox, 6 Øre Penge og en Markebol i Olstad paa Romerike til Hovedøen, og i 1414 ligesaa Hustru Gunbjørg den halve Pilefos med Jord og andet Tilliggende mod en ugentlig Sjælemesse. Ved denne Tid maa det og være, at Vigleik Arnessøn, der omtales som Væbner mellem 1398 og 1412, gav sig ind i Hovedøens Kloster [1]).

Bjarnes Eftermand var maaske Abbed Jon, som i 1423 sluttede Forlig med Hr. Herman Molteke angaaende Jordegods, ligesom Klostret i dette og følgende Aar lagde sig forskjellige Eiendomme til, især ved, ganske i Klostervæsenets Aand, at afstaa en større Gaard for Enkeltmands Levetid mod en mindre, under Betingelse at begge Gaarde efter Mandens Død skulde falde til Klostret. Paa sligt Vilkaar mageskiftedes oftere i denne Tid; f. Ex. i 1421 Gaarden Tømmeraas til Ivar Thorsteinssøn for dennes Levetid; i 1426 fik Halvard Berdorssøn den halve Vidarsgaard i Oslo for Livstid mod Afstaaelsen af en Gaard paa Follo, og i 1427 mageskiftedes Gaardene Riis i Aker mod Vestre-Vidarsgaard paa lignende Vilkaar [2]).

Jons Eftermand Abbed Bo nævnes allerede i 1427, da han optog i Provent Thorer Aslakssøn, som for sine Velgjerninger mod Klostret forundtes Sæde ved Abbedens eget Bord næst Prestmunkene, samt Klæder og Sko; ved 1428 nævnes en Bevilling af Hr. Bo paa et Fiskeri i Botnen og et Mageskifte af Bestum i Aker for Livstid mod en Gaard i Nittedal, som Klostret skulde beholde; ligesaa skal Biskop Jon (Jens) i Oslo d. A. have givet Hovedøen (Biskops-) Tienden af Nesodden for Lille- og Store-Oxø, og i 1429 afsagt Dom mellem Abbed Bo og Kolbjørn Bjørnssøn om en Gaard paa Follo. Samme Aar afstod Abbeden til Hr. Andres Muus, Provst ved Mariækirke, et Fiskeri i Botnen, ligesom Officialen i Oslo tildømte Hovedøen en Tomt i Ytre-Hesteskoen i Oslo [2]). Hvis ikke den store Masse af Adkomstbreve, som Registraturen nævner fra disse Aar, er tilfældig, maa Klostrets Formue i denne Tid have tiltaget i usædvanlig Grad, og det er

---

[1]) Dipl. Norv. II. No. 627. Dipl. Arn. Magn. fasc. 86. No. 11. Saml. til N. Folks Historie III. 347.

[2]) Alt ifølge Registrat. paa Agershuus, hvorfra enhver følgende Oplysning er hentet, hvis Hjemmel ikke er angivet.

derfor et smukt Tegn paa Erkjendtlighed herfor, at Klostret i 1437 gav sit Fiskeri i Botnen til Nidaros Domkirkes Gjenopbyggelse efter den store Ildebrand i 1431 [1]). Munkene pleiede ellers altfor sjelden at give Andre end Fattige for deres Port Noget. Samme Aar afsagde Biskopperne af Hammer og Oslo Dom mellem Hovedøen og Hammers Domkirke angaaende den halve Gaard Vestre Sotstad paa Thoten, som tildømtes Klostret, ligesom dette da fik som Gave en anden Deel af samme Gaard. I 1438 testamenterede Thorer Jonssøn til Abbed Bo og Hovedø Kloster for sin og sine Forældres Sjæle sin Gaard halve Heknar i Relings Sogn [2]). Forskjellige Gaver af Jordegods omtales fremdeles i Registraturen, hvoriblandt Klunderud i Aas, Huseby i Aker, Hofstad o. fl. Gaarde paa Romerike, Indhuus paa Kragerøen i Borgesyssel o. m. fl., som her kun berøres, da hverken Giverne nævnes eller Andet oplyses, som fortjener Omtale. Ved 1440 undskyldte Hovedøens Munke sig hos Biskoppen i Oslo angaaende en Uenighed dem imellem, som iøvrigt ikke kjendes. Den førnævnte Herman Molteke havde i 1431 kjøbt Gaarden Vestre Gjessen i Gran af Hovedøen, som i 1444 atter fik Gaarden, maaske af Molteke selv. Med Berdor Thjostolfssøn sluttedes i 1445 et Mageskifte, hvorefter hans Gaard efter hans Død skulde tilfalde Klostret. Af Testamenter og Gaver nævnes flere fra denne Tid, men af Giverne navngives kun Hustru Angerd Thorlaksdatter, som i 1447 gav to Gaarde til Abbed Bo. Denne udstedte 11te April s. A. med flere Andre i Oslo et i flere Henseender vigtigt Vidnesbyrd om en Strid mellem Biskop Jens og Hr. Hartvig Krumedike om Hovedtienden, og de af Abbeden derom ledede Underhandlinger [3]).

Saafremt det er rigtigt, at Abbed Bo endnu i 1460 var Abbed i Hovedøen, har det været efter dette Aar og under ham, at det ovenfor S. 62 og 302 omtalte midlertidige Klosterbytte er foregaaet mellem de ved Branden 1455 huusvilde Birgittinere i Munkeliv og Cisterciensere i Hovedøen, en Begivenhed, der saavidt vides er enestaaende i Nordens Klosterhistorie. Kilderne oplyse ikke Aarsagen til, at et saa fjerntliggende Kloster som Hovedøen blev foretrukket for de mange Klo-

---

[1]) Schøning, Domkirkens Beskr. 315. Herfor udstedte Erkebiskop Aslak Rèvers s. A., ligesom han 1434 gav Hovedøen et Værnbrev.

[2]) Dipl. Norv. II. No. 731. Fra 1439 har man en Vidisse af denne Abbed. ib. I. No. 771.

[3]) Nye danske Magazin VI. 26—27.

stre i og ved Bergen som midlertidig Bolig for Birgittinerne, hvis strenge Klausur og dobbelte Konventer krævede særegne Bygninger; men de udgravede Klosterruiner paa Hovedøen vise tydeligt, at her i en sildigere Tid er foretaget mange og store Forandringer baade ved Kirken og Klostret. I begge ere ældre Porte og Døre gjenmurede og nye anbragte; Kirken synes udvidet mod Øst og har faaet flere nye Altere; overalt i Klostret er Spor af Ombygninger og Tilbygning af flere uregelret liggende Huse. Alle disse nye Arbeider ere udførte med Teglsteen, medens det ældre Bygverk er af smukt brudt eller huggen Kalksteen. At disse Arbeider fra en yngre Tid staa i Forbindelse med Birgittinernes midlertidige Ophold her, maa ansees utvivlsomt, og Omfanget af dem er saa betydeligt, at de maa have medtaget idetmindste et Par Aar. Men foruden de Bygningsarbeider fra denne Tid, som endnu kunne paavises iblandt Ruinerne, forekommer det mig rimeligt, at et af Birgittiner-Konventerne har havt Bolig i en Tilbygning af Træ; de af Steen byggede Rum ere saaledes samlede og forbundne indbyrdes, at Regelens strenge Forskrift om ubetinget Afsondring af Brødre og Søstre i dem maatte blevet umulig, selv om man maatte finde dem store nok til at rumme det dobbelte Konvent, der mindst maa have udgjort 32 Klosterfolk (ovenf. S. 307)[1]).

Tiden, da Omflytningen foregik, kan kun tilnærmelsesviis bestemmes. Tre Aar efter Branden (1458) vare Birgittinerne endnu i Bergen, og efter al Rimelighed er Kongens og Rigsraadets Samtykke til Flytningen først givet i Skara om Vaaren s. A. (ovenf. S. 302). Selv antaget, at de udenlandske Foresattes Bifald forud var erhvervet, hvilket dog er mindre sandsynligt, kan dog ikke de betydelige Bygningsarbeider paa Hovedøen være paabegyndte før Sommeren 1458, rimeligviis af Abbed Bo, og hermed er sikkert 2—3 Aar medgaaede. Før 1461 kan derfor Birgittinerne ikke have forladt Bergen, men snarere ere de først et Par Aar senere komne til Hovedøen. Om Sommeren 1467 vare de derimod bosatte her, og da kom to Vadstena-Munke Andreas og Thorkel did, enten for at visitere eller fylde Brødrenes Tal. Andreas døde allerede 17de Marts 1468 i Hovedøen, og Thorkel, der androg for Vadstenas Confessor om at maatte vende hjem, fik 23de April (formodentlig 1468) dennes Svar, at han skulde blive der til de fastsatte 3 Aar vare

[1]) Paa Klostrets Sydside findes en raa Grundvold for en større firkantet Bygning, der aldeles forstyrrer Symmetrien, og nok kan være Levning af en slig midlertidig Bolig for et af Konventerne.

ude, ligesom han og fik Afslag paa sin Bøn om at faa to Brødre sendte derhen[1]). Naar derfor Registranten af 1622 omtaler et Brev af 1473, hvori Kong Christiern I og Norges Rigsraad tillade „Brødrene i Hovedø og Nonnerne i Munkeliv i Bergen at gjøre Skifte paa deres Konvent, eftersom de det og have havt tilforn", kan dette ikke sigte til den allerede foregaaede Flytning, men er snarere en Fornyelse af den ældre Tilladelse, der maaske var givet paa en bestemt, allerede udløben Tid.

Birgittinernes Ophold synes, hvad ogsaa i og for sig er rimeligt, at have forøget Gavmildheden mod Hovedøen; thi usædvanlig mange Gavebreve forekomme fra denne Tid. Høvig i Bærum fik det 1460, og 1462 udstedte Biskop Gunnar Holk i Oslo Vidnesbyrd om Klostrets Lod i Fiskeriet i Botnen; Gaarden vestre Gjessen i Gran var ved Gave bleven Klostrets, ligesom og Nes i Brandbo 1466 og en Gaard i Skovbygd; i 1469 fik det Dylterud i Aas, og 1470 Rud i Hofs Sogn; i 1472 stadfæstede Hr. Olaf Molteke sin Faders Hr. Herman Moltekes og Moders Fru Borghilds (Ogmundsdatter Bolt) Gave af Fuglevik i Borgesyssel til St. Birgittes Kloster i Hovedøen, for deres og sin egen Sjæl[2]).

At Birgittinernes Ophold i Hovedøen kun var midlertidigt, og betragtedes saaledes, viser et Testamente af 17de April 1473, hvori Sigrid Godensdatter paa Hedemarken gav Gaardene Søndre Hundskjold og Brekke sammesteds til St. Birgittes Ordens Kloster i Hovedø, med Tillæg, at disse Gaarde „skulde være og blive Søstrene og Brødrene til Vederkvægning og Ophold i St. Birgittes Kloster, i hvor det er eller bliver i Norge"[3]). Birgittinernes Abbedisser her vare Birgitta Olreksdatter og Elsebe Egartsdatter; Confessor synes Ketil Beintssøn den hele Tid at have været. En Kvittering af

---

[1]) Diar. Vadst. 135. Dette er det eneste Sted, hvori Hovedøen nævnes i Vadstena-Diariet. Vadstenas Brevbog, Fragm. 4to. p. kgl. Bibl. i Stockholm. fol. 129—130.

[2]) Langebeks Diplomatar. i danske Geheimearchiv, efter Orig. i danske Selskab. Herman Molteke nævnes mellem 1413 og 1455. En ældre Johan Molteke var gift med Enken efter St. Birgittas Søn Karl (Chronic. Vadsten. 26—27), og Moltkernes Interesse for Ordenen staar maaske i Forbindelse hermed.

[3]) Orig. i norske Rigsarchiv. Trykt i 1ste Udgave S. 747—748. Heraf udstedtes Vidisse 1479 i Søstrenes Taleport i Munkeliv i Bergen, hvorhen altsaa Birgittinerne i Henhold til Testamentet havde medtaget samme som Hovedøens Cistercienser uvedkommende.

1474 fra Abbedisse Birgitta til Hr. Alf Knutssøn for Oppebørslen af Klostrets Indtægt af Andens og Søndfjords Lene [1]) viser, at Birgittinerne i Hovedøen vedbleve at hæve de Indtægter, som de i Munkeliv havde erhvervet for deres Orden (ovenfor S. 299. 306. 309), medens de tillige gjorde Paastand paa at beholde, hvad der under Opholdet i Hovedøen gaves did. Ligesaa har man et Skjøde af 13de Jan. 1478, hvori Abbedissen Elsebe Egartsdatter, Confessor Ketil og alle Søstre og Brødre i Hovedø Kloster sælge til Øystein Gislessøn en Deel af Gaarden Grytenes paa Vestfold, som Søster Joron Steinulfsdatter havde givet ind med sig i Hovedøen. Dette Brev er forseglet med Munkelivs Segl, hvilket til Overflod viser, at det er Munkelivs Birgittinere, som her i Hovedøen midlertidigt have fortsat sit Klosterliv [2]).

Hvad Tid Bygningsarbeiderne i Bergen vare færdige, saa at Birgittinerne atter kunde vende tilbage til sit rette Hjem, kan ikke nøiagtig bestemmes. Vi have seet, at de i 1478 vare i Hovedøen. Registr. af 1622 anfører ved 1480 et Værnbrev af Cistercienserne i Hovedøen, der rimeligviis er erhvervet i Anledning af deres Tilbagekomst. Denne maa i ethvert Tilfælde være indtruffet omtrent ved denne Tid; thi i Novbr. 1483 kundgjorde fra Munkeliv i Bergen Birgitta Olreksdatter, „fordum Abbedisse i Hovedø, og Ketil Beintssøn, fordum Confessor sammesteds", at de „den Tid, vort Konvent var i Hovedø nu for faa Aar siden som Alle er vitterligt", havde faaet Gaarden Fange i Aremark af Thorgils Amundssøn og hans Hustru, Gud til Hæder og dem til evigt Bønnehold; men da Odelsmanden til Gaarden har meldt sig, skjøde de den nu til ham, og paaberaabe Pavens og Kongens Værnbreve som Sikkerhed. „End, tilføies der, om saa er, at Abbeden i Hovedøen eller nogen Anden vil hindre dette Salg og bryde vore Privilegier, da skulle de finde og mærke, hvad deraf vil komme" [3]).

Det var den som Abbed i Munkeliv før S. 303 nævnte Abbed Paal, som med sine Cistercienserbrødre i 1478—1479 maa være vendt

---

[1]) Dipl. Norv. I. No. 905.

[2]) Orig. i norske Rigsarchiv, trykt i 1ste Udg. S. 749. Søsterconventets Segl har Overskriften: Sigillum abbatisse et conventus s. sororum in Munkaliif, og Brødreconventets: Sigillum conventus . . . mon . . . Munklivi.

[3]) Lundhs Afskrift af den tabte Orig., trykt i 1ste Udg. 749—50. Blandt de mange Gaver og Kjøb, som Registr. af 1622 anfører, ville vi endnu kun nævne, at Hr. Hartvig Krumedike i 1474 solgte til Hovedøen hvad han eiede i Raade i Rygge Sogn.

tilbage til Hovedøen. 1ste Febr. 1482 nævnes han som Abbed her, da han i Oslo med flere af Rigsraadet sluttede Forbund med de svenske Udsendinger i Anledning af Kongevalget efter Christiern I [1]). Ogsaa fra hans Tid nævnes nogle Jordegodssager. I 1485 mageskiftedes to Gaarde paa Vestfold til Klostret, og dømtes Hovedøens Munke paa Oslo Raadstue til at overlade et Kværnbrug paa Romerike mod aarlig Afgift af 6 Lispd. Malt. En dansk Mand Laurents Pederssøn, hvis Fader var Borger i Kjøbenhavn, var 1486 gaaet i Kloster i Hovedøen, hvor han to Aar efter døde som „Professus og indgiven Broder". Dennes Arv efter Fader og Moder tilfaldt saaledes Hovedøen, men ved Gavebrev af 24de Septbr. 1488 skjenkede Abbed Paal denne Arv til Esrom Kloster i Sjælland som Arv og Sjælegave [2]). Efter dette Brev har Abbed Paal da været i Sjælland, og der var han atter eller endnu 25de Juli 1489, da han med Flere udenfor Norges Rigsraad forseglede dettes Løfte at antage Hertug Christiern som Norges Konge efter Faderens Død [3]). I 1495 udstedte han med Flere Vidisse af Mageskiftet mellem Kongen og Erkebiskoppen af Kastelle Kloster i Viken mod Gods Nordenfjelds [4]); og i 1497 nævnes han sidste Gang, da han mageskiftede Gaarden Grimelund i Akers Hered til Hovedøen mod dettes Lod i Lille-Sogn, som Fru Ingerid Bjørnsdatter i Nonneseter fik.

I 1504 testerede Ragnhid Haakonsdatter til Hovedøen Krogfos i Jæsheim, og 1506 fik Klostret af den udvalgte Konge Christiern (II) et Skjærmbrev, hvilket antyder, at det har holdt sig udenfor de ved Hr. Knut Alfssøn vakte Uroligheder i Riget. Abbeden i Hovedø Hr. Klaus var ogsaa efter al Rimelighed dansk af Fødsel, og han udstedte 3die April 1508 i Oslo Bispegaard paa Hertug Christierns Forlangende tilligemed Kansleren Jon Paalssøn, Erik Walkendorf m. fl. Vidisse af det bekjendte Brev fra Marstrand af 3die Juli 1449, hvori forskjellige Rigsraader førte et urigtigt, af Udstederne siden som aftvunget tilbagekaldt, Beviis for, at Christiern af Oldenborg var ret Arving til Norge [5]).

---

[1]) Hadorphs Rimchron. II. 302. Några Förbund (bag Olafs-Saga i 8vo) 111 ff.

[2]) Dipl. Norv. I. No. 956. Brevet er uden Sted, men samtlige Vidner er Sjællændere.

[3]) Dipl. Norv. II. No. 955.

[4]) Dipl. Norv. II. No. 982. Se Kastelle Kloster.

[5]) Dipl. Norv. III. No. 1043. Nye Danske Mag. VI. 28 ff. Den unge Christierns Hensigt hermed var tydeligt at godtgjøre sin Ret til den af Nordmændene saa forhadte Titel „Arving til Norge".

I 1509 mageskiftede Hr. Klaus Gaarden Myre i Skedsmo til Klostret, og 1510 afstod Klostret Vidarsgaard i Korskirkens Sogn i Oslo til Hr. Knut Knutssøn for en Gaard Fiskehol ved Fos i Nes paa Romerike.

Da Klaus og Nikolaus er samme Navn, er det uvist, om det er en ny Abbed Niklas, der i 1511 optog en Harald og dennes Hustru Thorbjørg i Broderskabet [1]), og som ellers ikke nævnes. Vi vide derfor ikke heller, om der har været nogen Abbed mellem ham og den ofte omtalte Abbed Matthias, som, efterat have saagodtsom ødelagt Tuterø Kloster, havde, som det synes ved formaaende Venners Hjælp i Danmark, trængt sig ind i Hovedøen, hvorfra dog Bisskop Hans Reff allerede før Oktbr. 1525 havde seet sig nødsaget til at udjage ham, „hvis han ikke skulde ladet ham være der ganske ene, saa der hverken var bleven læst eller sunget". Fra Hovedøen kom han tilbage til Tuterø, og Abbeden i Sorø, Henrik Tornekrands, hvem Kongen havde overdraget Tilsyn med Rigernes Cistercienserklostre, opsendte til Hovedøen Mester Hans Anderssøn, som ankom did 16de Oktbr. 1525 med Brev fra Kong Frederik til Norges Rigsraad om at anerkjende ham som Klostrets Abbed [2]). Hvad Rigsraadet og især Konventet i Hovedøen, som paa denne Maade berøvedes sin kanoniske Valgret, har sagt hertil, vides ikke; men Hans blev Abbed og udstedte 6te Febr. 1526 med Bisskopperne af Hammer og Oslo samt flere andre Rigsraader Leidebrev for de svenske Oprørere Mester Knut og Peder Kansler, hvorover Frederik I siden beklagede sig [3]). S. A. mageskiftede han Kullebotn i Aker til Olaf Endridssøn mod en Gaard i Eidsvold, som efter Olafs Død ligeledes skulde tilfalde Klostret, og 10de August 1529 ligeledes Gaarden Hvidebjørn (i Aker) til Hr. Henrik Krumedike mod Klemetsrud i Røken, under Betingelse at holde Hr. Henrik skadesløs, hvis Hvidebjørn blev ham lovlig fravunden. I 1531 sad han Retterthing paa Oslo Raadstue med Bisskoppen, Kansleren o. fl. [4])

---

[1]) Orig. i Norske Vidensk. Selskabs Dipl. Saml.

[2]) Münch. Dipl. No. 1601. Ekdal, Christiern II Arkif. II. 967. Om Abbed Matthias og hans Færd henvises iøvrigt til S. 241 ff. ovenfor. Fra hans Ophold i Hovedø er nok en udateret Kvittering af Broder Germund for 100 Mark dansk i Guld, Sølv og Penge, som maaske har Hensyn til de Contributioner, som Abbeden i Sorø i disse Tider indkrævede. (Dipl. Norv. I. No. 1039. 1069).

[3]) Saml. til Norg. Hist. II. 486. 491.

[4]) Original i norske Rigsarchiv. Dipl. Norv. I. No. 1079.

Da Christiern II Mortensaften (10de Novbr.) 1531 ankom til Oslo, sendte Høvedsmanden paa Agershuus, Hr. Mogens Gyldenstjerne, en Esping over til Hovedøen, og tog ud af Klostret saamange Madvarer, Kjød, Flesk og Lax, som han kunde overkomme, for at forsyne Slottet under den Beleiring, han da kunde vente. Tillige anmodede han Abbeden om at begive sig med sit Klosters Kostbarheder ind paa Slottet, hvilket denne imidlertid undslog sig for, og gav derimod Kong Christiern af Klostrets Penge saameget, som han begjærede til Hjælp og Trøst. Da Christiern ved sin Flaade var Herre over Bjørvigen, maatte Hr. Mogens finde sig i dette Abbedens Forhold, saalænge som Beleiringen varede; Abbed Hans slog sig ganske paa den gamle Konges Parti, og deeltog som norsk Rigsraad i de offentlige Anliggender. Saaledes var han Medudsteder af Rigsraadets Brev af 6te Januar 1532 til Keiser Karl V, hvori de melde ham Kong Christierns lykkelige Ankomst til Norge og erklære, at de paa første Herredag vilde tilsige hans Søn Norges Rige. Men neppe havde Christiern hævet Beleiringen af Agershuus, og med sin Hær begivet sig ned i Viken, førend Mogens Gyldenstjerne benyttede Leiligheden, som Abbed Hans saa uforsigtig havde givet ham, til at sætte sig i Besiddelse af Klostret og dets Skatte, under Paaskud, at de paa Grund af Abbedens Landsforræderi vare forbrudte til Kronen. Nat til Søndag 21de Januar 1532 — beretter Abbed Hans i sin Klageskrivelse til Erkebiskoppen — „fordi jeg ikke kom til Hr. Mons ind paa Agershuus, som han begjærede, lod han mig gribe nøgen i min Seng, og lod mig føre til Slottet i Fængsel og Bestolning med stor Sorg og Sygdom. Desuden røvede og plyndrede de Alt, hvad der fandtes i Klostret, brændte det og nedbrøde det til Grunden“ [1]). Abbedens Fangenskab varede ligetil Christiern IIs Forlig med de danske Underhandlere (Juli s. A.) Da Kongen var afseilet til Danmark, blev Abbeden sat paa fri Fod, og opholdt sig i Oslo. Her-

[1]) Trykt i 1ste Udg. S. 762 ff. „Ita quod non remanet lapis super lapidem“, skriver han. At dette er overdrevet, vise de Ruiner, som efter over 300 Aars Forløb og gjentagne Plyndringer endnu ere tilovers. Beretningen stemmer iøvrigt med Biskop Hans's Opfordring til Kong Christiern, af 24de Januar 1532, at ile til Oslo, da Agershuus i saa Fald ei kunde holde sig (Orig. i danske Geheimearchiv); og at Abbeden nødtvungen har provianteret Fæstningen er langt rimeligere, end hvad der berettes i den gamle Efterretning om Agershuus Slot (Saml. II. 356), at „Hr. Mogens tog til sig paa Slottet al hvis Deel, som Abbed Hans Andersen og Munkene lode føre did af allehaande Varer med Klæder og andet mere godt“.

fra skrev han 26de Septbr. sin Klage til Erkebiskop Olaf over Mogens Gyldenstjernes Færd, som den ovenfor er gjengivet, og tilføiede, at han nu hørte, at de vilde lægge Renten og Godset fra Klostret og under Slottet, ja han og hans fattige Brødre vare allerede ganske affagte dermed [1]). Han beder derfor Erkebiskoppen endelig at varetage Klostrets Tarv ved de Underhandlinger, han nu driver med de danske Herrer, saa Godset fremdeles maa tilhøre Gud og St. Bernhards Kloster, Gudstjenesten og Sjælemesserne til Opholdelse, som det var før Kong Christiern kom til Landet, som de fattige Munke ikke kunde for. I to Paaskrifter melder han, at Hr. Mogens endog havde berøvet ham hans Signet og Indsegl [2]), saa at han ei kunde forsegle sit Brev, samt at Søndagen før Christierns Afreise (altsaa 8de Juli), lovede Hr. Knud (Gyldenstjerne) Electus til Odense, hans Broder Hr. Mogens, Hr. Nils Lykke og Erik Hack Kong Christiern med Haand og Mund i Manges Overvær, at Abbeden skulde nyde sit Kloster uhindret for Fremtiden, men dette Løfte blev brudt strax Kongen var paa Skibene. — Efterat Abbed Hans saaledes atter var kommen paa fri Fod, tilmeldte han med Rigsraadet Keiser Carl V 7de November 1532 Udfaldet af Kong Christiern IIs sidste Foretagende [3]).

De politiske Begivenheders Indflydelse paa Klostrenes Stilling er S. 182 ff. omtalt, ligesom og Biskop Hans Reffs Forsøg paa at benytte Tidsomstændighederne efter Frederik Is Død til atter at bringe Klostervæsenet i Stiftet paa den gamle Fod. Om Hovedøens Kloster skriver han i sin Forestilling af 2den August 1533, „at det fra første Begyndelse har været et ærligt Herrekloster, frit og frelst i alle Maader baade for Kronen og hver Mand". Men nu ifjor (1532) i Feidetiden blev Kirken og Bygningen afbrændt og devasteret, og Godset lagt under Agershuus af Kong Frederik efter vrang og Avinds Underviisning. Biskoppen mener, at Abbeden har liden eller ingen Skyld i, hvad der foregik; hans Brødre ere endnu i Riget tilstede, og Biskoppen har ansat Abbeden som Prædikant i Oslo Domkirke. Han er en viis og lærd

---

[1]) Beretningen om Agershuus (Saml. anf. St.) siger og, at Hr. Mogens ved Klostrets Plyndring havde sat sig i Besiddelse af dets Bibliothek, ligesom dets Archiv endnu i 1622 ifølge Registr. fandtes paa Agershuus.

[2]) d. e. Klostrets lille og store Segl (secretum et sigillum).

[3]) Münch. Dipl. No. 3172, i Affkrift eller Koncept. Brevet er udstedt i Nidaros, hvor Abbeden dog ikke har været personlig tilstede, da det var almindeligt, at slige Breve efter Udfærdigelsen omsendtes til Udstedernes Forsegling.

Mand, og selv om han havde forseet sig, burde dog ei Klostret og Guds Tjeneste derfor undgjælde. Biskoppen opfordrer Rigsraadet til at sørge for, at Hovedø Kloster kan komme til Magt igjen og nyde sit Gods. Ansees den forrige Abbed uværdig til at faa det tilbage, kan man sætte en Anden i hans Sted; men „Agershuus har fra Arilds Tid staaet ærlig ved Magt uden Klostrets Gods; kan det vel og efter denne Dag" [1]). Heraf blev dog Intet, da Splid inden Rigsraadet og Erkebiskoppens Mangel paa fast Holdning i det afgjørende Øieblik spillede Riget i Esge Bildes Hænder, som allerede havde begyndt Klosterreformen i Bergen. Agershuus Slot eller rettere dets Høvedsmand beholdt saaledes Hovedøens Kloster med dets Gods, men havde vanskeligt for at finde Rede deri, da man antog dets Adkomstbreve og Jordebøger brændte. For at faa Besked herom blev Hans Skriver paa Agershuus sendt til den gamle Abbed (Hans Anderssøn), hvem han bød et Par engelske Hoser for at han skulde give Underretning om noget Gods, som Hr. Henrik Krumedike skulde have givet til Klostret i Hovedøen; men han svor ved Gud, at han ingen Underretning kunde give, da alle Klostrets Breve, Privilegier og Jordebøger bleve opbrændte samme Tid Klostret brændte. Dette forholdt sig dog ikke saa, da de endnu i 1622, efter hvad vi have viist, bevaredes paa Agershuus. Formodentlig ere de Æsker, hvori de efter Registraturen henlaa, umiddelbart efter Klostrets Ødelæggelse bragte ind paa Slottet, og der i den første Tid forglemte [2]).

Hovedøens Klostergods blev ingen særskilt Forlening [3]), men forblev under Agershuus Hovedlens Regnskab. I Jordebogen af 1580 opføres 443 Eiendomme som Hovedøens Gods, hvoraf 48 i Akers Sogn [4]), men det maa bemærkes, at Klostret desuden eiede meget Gods udenfor Agershuus Len, i Borgesyssel, paa Vestfold, i Viken og andre Steder,

[1]) Münch. Dipl. No. 3234, trykt i 1ste Udg. S. 764—768.

[2]) Man seer af Saml. II. 355 ff., at i al Fald noget af Hovedøens Bibliothek ogsaa er reddet til Agershuus.

[3]) Naar det i Pontoppidans Annaler III. 247 fortælles, at Claus Mauritsson i 1539 forlenedes med det norske Kloster Hovedø, er dette en Forvexling med Videy Kloster paa Island, som Lensherren der Claus von Marwitz dette Aar fik. Norske Registr. i Afskr. I. 257. Hist. eccl. Islandiæ. IV. 92.

[4]) Blandt disse ville vi nævne: Frogner, Husebv, Smestad, Borgen, Riis, Vindern, Bjordsen, Frøn, Sogn, Voxen, Bogstad, Greffen, Taasen, Skjerven, Ellingsrud, Øraker, Munkerud, Lindern, O, Foss, Skoden, Thveten, Hof. — Munkedammen, Abbediengen, Munkebo (Munkabú, Hák. Hák. S. c. 75.) have kun været Ladegaarde eller Underbrug, som derfor ikke særskilt omtales.

om hvis Omfang man for Tiden ingen sikker Kundskab har. Efterat Steen fra Hovedøens Klosterbygninger i over 300 Aar er bleven anvendt til Agershuus Slots Bygning og Udvidelse og i andre offentlige Øiemed, hvoraf senest til de i Krigsaarene 1807—1808 anlagte Batterier paa Øen, har „Foreningen for norske Fortidsmindesmærkers Bevaring" ladet de endnu tilbagestaaende Mure fuldstændigt udgrave og givet Tegninger og Beskrivelser derover (ovenfor S. 127).

§ 6. Nonneseter i Oslo.

(Nunnusetr. Claustrum monialium sanctæ Mariæ).

Leret, d. e. Strøget fra Munkebækken til Tøienbækken mellem Oslo og Akers-Elv, forekommer allerede i 12te Aarhundrede, og her laa et Nonnekloster, Nunnusetr á Leiruni, hvis nøiagtige Beliggenhed ikke kjendes. Da en stor Deel af den nuværende Forstad Grønland med Grundingen Syd derfor er senere opskyllet Land, kan Klostret ikke have ligget paa Lerets lavtliggende Strøg, men maa snarere søges paa Høiden ved Enerhaugen eller Aageberg (Valkaberg), rimeligviis paa det nuværende Bodsfængsels Tomt. Det kan nemlig ikke have ligget langt fra Søen, da den ene Fløi af Kong Inges Hær i Kampen med Kong Haakon Herdebred paa Isen mellem Hovedøen og Oslo ifølge Sagaens Beretning stødte op mod Nonneseter [1]). Det er ved denne Leilighed 1161, at Klostret første Gang nævnes. Dets Stiftelsestid kjendes iøvrigt ligesaalidt som Stifteren; man veed kun, at det indviedes 27de Septbr. [2]). Man feiler dog neppe ved at antage det samtidigt med Gimsø Kloster, altsaa fra første Halvdeel af 12te Aarhundrede, samt stiftet af Oslo Biskop, hvis Overtilsyn Nonnerne vare undergivne.

---

[1]) Haakon Herdebr. Saga c. 18. Fornm. Sögur VII. 276. Munthe (Aalls Snorre II. 56) antager, at det har ligget der, hvor Oslo Prestegaard nu er; men denne, endnu kaldet Munkeklostergaard, er utvivlsomt de Gamles Múnkagarðr, der har Navn af Munkeklostret Hovedøen. Men Nunne-Elven i Oslo, der nævnes i Dipl. Arn. Magn. fasc. 97 No. 16, maa have Navn efter Nonneseter, og er rimeligviis den nuværende Hofvin- eller Munkebek, der gaar forbi Munkeklostergaard, og i Nærheden af begge disse bekjendte Punkter har derfor Nonneseter ligget. De øvrige Steder i Sagaerne, hvor det nævnes (Sverres Saga c. 134. 135. 163. 164. Haak. Haakons. S. c. 233.), synes og at antyde den her antagne Beliggenhed.

[2]) Script. Rer. Dan. V. 396.

Det er nemlig sikkert, at Klostret var af Benediktinerordenen, skjønt dette ikke udtrykkelig berettes; men Gimsø Kloster var af denne Orden, og stod i den nøieste aandelige Forbindelse med Nonnesetter, hvorfra endog en Søster blev Abbedisse i Gimsø, ligesom der nævnes et St. Benedikts Kloster i Oslo, som maa være Nonnesetter [1]). Men er end Nonnesetter ikke stiftet af Oslo Biskop, saa skylder det i det Mindste ham een af sine største og betydeligste Eiendomme, nemlig hele Stor-Aker Gaard, som ved Sekularisationen blev Kronens, og af Christian IV udlagdes til Bymark for Christiania, samt jus patronatus til Akers Kirke og alle prestelige Indtægter deraf [2]). Dette er uden Tvivl den samme Gave, som i Regist. af 1622 tillægges Biskop Helge 1186, men med den urigtige Forandring, at han lagde hele Akers-Hered til Nonnesetter; thi mangfoldige Gaarde i dette Sogn tilhørte før og efter den Tid Bønder, andre Klostre, Kronen og geistlige Korporationer Ved Gaven, som Kapitlet bifaldt, forbeholdt Biskoppen sig sin kanoniske Ret, hvorfor ogsaa Akers Kirke og Nonnesetter opføres i Oslo Stifts Jordebog.

Om dette Kloster ere Efterretningerne uvæsentlige og usammenhængende. Ved Aar 1200 skal det have faaet en Gave af en Jon paa Dvergstein, og i 1209 Beskyttelsesbrev af Pave Innocents III; ligesom Baglerkongen Philip (1207—1217) for sig og sin Dronning Christina, og Kanniken i Hammer Mester Thorleif ved sit Testamente af 1237 skal have skjenket det forskjelligt Jordegods. Ligesaa omtales forskjellige Værnbreve for Nonnesetter af Erkebiskopperne; saaledes af Sigurd (1230—1252) Peter, Arne (1349), Vinald, Askel, Aslak, Gaute (1478) og Erik; ligesaa, som det synes, af samtlige Konger, hvorved den Mening bestyrkes, at slig Stadfæstelse paa ældre Friheder ansaaes ved Tronskifte ligesaa fornødent for Klostre som for Byer, Domkapitler o. s. v. [3]). — I 1248 udstedtes Vidnesbyrd om, hvad en Maria Arnes-

[1]) Kjøbenh. Vidensk. Selsk. Skrifter VII. 511. Noget Benediktinerkloster fandtes iøvrigt ikke i Byen. Søster Ragnhild Genovefa nævnes først som Nonne i Oslo, og kort efter som Abbedisse i Gimsø. Fabelen om Klosterets Stiftelse af den hellige Edmund er allerede omtalt S. 402. Da altsaa Nonnesetter var af Benediktinerordenen, og dennes Tid ophørte i Norge som andensteds med Cisterciensernes Udbredelse, maa det være ældre end disses Ankomst til Norge (1146). Jfr. Munch's Historie II. 626—627.

[2]) Øysteins Regist. fol. 143 b.

[3]) Alt efter Regist. paa Agershuus, og ligesaa i det Følgende, hvor ingen anden Hjemmel er anført. Blandt disse Konger nævnes Kong Sigurd (Jor-

datter havde bragt med sig ind i Klostret. Af Gavebreve, som Registr. henfører til 13de Aarhundrede, seer man, at Nonnesæter allerede da har erhvervet Fiskeriet i Frysia (Akerselv), Andeel i Djupvik-Fisket, Ullern i Aker, Blakestad i Asker og Svavaldstad paa Romerike, hvilke sidste to store Gaarde Hertug Haakon Magnussøn gav Nonnesæter, foruden meget andet Gods. I denne Tid fik det og af Kong Magnus 30 Mark gangbar Mynt, en Gave han i sit Testamente af 1277 stadfæstede [1]). — Fra Sønnen Haakons Hertugstid nævnes flere Klostret vedkommende Gaver, Domme m. v. 1287 tildømte han det en Deel Gods, Fru Ingerid havde givet did, 1290 ligesaa Gaarden Rud, og 1296 tilbagekaldte han en ældre af ham afsagt Dom, angaaende det Gods, Sigrid Askelsdatter havde skjenket Abbedissen, og han havde fradømt denne ustevnt, men nu dømte under Klostret. I 1295 skal Biskop Eyvind af Oslo have tilkjendt Nonnesæter 2 Markebol i Thorp, og s. A. gav Ragna Petersdatter sig derind med sit Gods.

Den ældste Abbedisse, som med Bestemthed omtales, er Fru Gro, der forekommer mellem 1299 og 1326. I hendes Tid nød Klostret indre Velmagt og ydre Anseelse. Med Kong Eirik mageskiftede hun i 1299 forskjelligt Gods, hvilket dennes Eftermænd siden stadfæstede, og fra Kong Haakon nævnes flere Breve om Klostret, hvoriblandt Stadfæstelse paa de Gaarde paa Hedemarken og i Sked Sogn, som Fru Gro og hendes Moder Gunhild havde givet til Klostret for Førstnævnte og hendes Søster (1300); ligesaa (1302) paa 4 Gaarde, som den nysnævnte Fru Ingerid [2]) havde givet did; en Dom, hvorved Fru Gro tilkjendtes Retten til et Laxefiske i Arendals Sogn, en anden om Klostrets Ret til Hvitsteen i Vestby Sogn o. fl. I 1301 blev en Søster optaget, der medbragte to Gaarde paa Hedemarken og en Del af Lindern i Oslo Hered, og 1303 fik Klostret Gaarden Aas paa Eker og en anden Deel af Lindern. Omtrent til denne Tid hører vel og Aasa

---

salfarer eller Ribbung?). Turde man sætte for vist, at her menes Sigurd Jorsalfarer, saa er Klostrets Alder afgjort, og det bliver da det ældste Kloster her i Egnen, hvilket i og for sig er rimeligt nok.

[1]) Dipl. Norv. IV. No. 3. Thork. Dipl. II. 257. Script. Rer. Dan. VI. 251. Til denne Tid er det og rimeligst at henføre Abbedissen Fru Signe, af hvem en Anbjørg Kolbjørnsdatter optoges, hvis ellers Signe ikke er en Skrivfeil for Sigrid (1357—1360).

[2]) Maaske Ingerid Aslaksdatter, hvis Testamente til Nonnesæter, Mariæ, Klemens og Korsets Kirker i Oslo samtidigt hermed nævnes i Registr.

Alfsdatters Gave af en Gaard for sin og Fleres Sjæle, samt flere Breve om, at Baldesholm og Sudesholmene i Nykel Sogn paa Hedemarken vare givne did [1]). Ved Fyrst Witzlaw IIIs Testamente af 1302 fik Nonnesæter ligesom Hovedøen m. fl. 30 Mark norsk. Blandt navngivne Kvinder, som i Fru Gros Tid her gik i Kloster, nævnes Bergliot Gudbrandsdatter og Fru Jartrud (ovenfor S. 407), der desuden i sit Testamente af 8de Mai 1307 gav Nonnesæter en Deel af Solberg i Sørum og sit Maardskind til Søster Sigrid Potentia der [2]). Fremdeles nævnes Ragnild Hjullesdatter (?), der efterat have aflagt noget til sine Søstre, gav sit øvrige Gods til Fru Gro, og Margareta Birgersdatter, som medbragte Ormstad paa Romerike (1307?). Med Forøgelsen af Klostergodset fulgte Eiendomstrætter, hvoraf flere nævnes. Om Djupvikfisket kom det i Fru Gros Tid til Forlig med Hovedøen, men 1307—1308 havde hun Rettergang med Oslo Kanniker angaaende Kjølberg (nu under Tøien) ved Oslo, som maa være Nonnesæter tildømt, da dette senere eiede hele Kjølberg [3]), og maaske er det denne Dom, Kongen 1308 stadfæstede. I 1306 indskjærpede han Nonnesæters Ret til Fisket i Frysia, og forbød alle Andre at fiske der. Ligesaa nævnes et Brev, hvori Kong Haakon fornyer et ældre (uomtalt) Løfte til Nonnerne, men formaner dem at følge deres Regel rigtig, en Formaning, som uden Tvivl staar i Forbindelse med det osloiske Bispemødes Statut af 1306 om Nonneklostre (S. 94). Fra Kong Haakons senere Aar er hans Gave 1315 (1316) til Klostret af et Sølvkors med Stene og Helligdomme i, som skulde „binnes" (?) paa alle Gangdage og ved Kongers og andre Høvdingers Ankomst [4]), samt et Brev af 1318 (?) om at undersøge Sammenhængen med et Fiskeri, som Hr. Hafthor Jonssøn skulde have berøvet Nonnesæter, medens han levede.

---

[1]) Registr. paa Agershuus. Om den sidste: Øysteins Reg. fol. 146. b.

[2]) Suhm XI. 419. Dipl. Norv. II. No. 85.

[3]) Øyst. Reg. 144. a. Det Øvrige er fra Registraturen, hvis flere mindre tydelige Adkomstbreve m. v. ere forbigaaede. En af de længst omtvistede Eiendomme synes Laxefisket i Enningdalen at have været ifølge forskjellige Kongebreve fra 1322, 1323, 1326, 1347. Maaske er det d. s. s. Laxefisket i Auru ude ved Søen, der opføres som Nonnesæters i Øyst. Regist. 145. a. Om Djupvik havde Klostret forskjellige Trætter med Hoved= og Olafsklostret i Tønsberg i disse og følgende Tider, uden at Registr. derom giver klar Oplysning.

[4]) Registr. af 1622. Danske Mag. III. 1, hvor et lignende norsk Kors er afbildet og beskrevet. Suhm XI. 790.

Efter Fru Gro var Fru Gunhild Abbedisse, der fremdeles havde Proces med Hovedø om Djupvik (S. 410), ligesom hun 1334 i Overvær af hendes Søstersøn Thorkel solgte Gaarden Dunheim i Eids Sogn paa Romerike [1]. Da Kong Magnus i 1335 holdt sit Bryllup med Blanka af Namur, laante han hertil af Nonneseter en Deel Bordtøi (borðbúnaðr), hvorfor han gjorde dem Vederlag, samt gav dem to Markebol i Østre Vik [2]. Ved en Søsters Optagelse 1338 fik det Gaardene Austren og Bryn i Bærum, og Registr. berører desuden andre Erhvervelser ved Kjøb, Gave eller Dom fra disse Aar.

I 1347 nævnes Fru Elin Abbedisse, hvis Ombudsmand Thorleif fik Fisket i Løksaa og Søen Folangren dømt under Nonneseter og Hovedø, og s. A. stadfæstede Biskop Salomon Klostret i Besiddelse af forskjellige Gaarde, hvoriblandt Lille-Sogn i Aker. I 1349 var Presten Gunnar Thordsøn Raadsmand (ræðsmaðr) i Nonneklostret i Oslo [3]. — Fru Elin er uden Tvivl død i den store Mandedød; i al Fald var hun allerede 1351 efterfulgt som Abbedisse af Fru Thora, der 18de November blev af Officialen Gyrd Aslesøn krævet for 96 Mark og 3 Ører, som Klostret skyldte i Pavetiende. Da hun ikke havde rede Penge, pantsatte hun efter Officialens Forslag og med de tilstedeværende Søstres Sigrid Priorisses og Ragnhild Genovefas Samtykke Gaarden Sindsin i Aker, 4 Markebol, til St. Sebastians Alter i Domkirken i Oslo. Indløses Pantet ikke inden 3 Aar, skal Gaarden være Altrets mod at give Klostret, hvad Gaarden er mere værd end hiin Sum [4]. Til Søster Sigrid Jonsdatter i Nonneseter gav Katarina Sveinsdatter i 1352 halve Birke Gaard paa Romerike, mod at den skulde falde tilbage til Giversken, hvis hun overlevede Sigrid,

---

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 62. No. 24. 25. 1331 gav Guttorm Haavardsøn, Kannik i Oslo, to Mark Penge og et Pund Vox til Nonneseter. Dipl. Norv. III. No. 160.

[2]) Registr. paa Agershuus, der ogsaa nævner et Transskript heraf fra 1454 som Beviis for, hvori Vederlaget bestod. Bordtøiet maa, da Brylluppet stod i Sverige, være sendt derhen. Af Navnet Vik eiede Nonneseter Gaarde baade i Borgesyssel og paa Ringerige (Øyst. Reg.).

[3]) Ovenf. S. 410. Dipl. Norv. I. No. 307. 320.

[4]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 67. No. 1. jfr. Dipl. Norv. I. No. 329. Gaarden blev ikke indløst af Nonneseter; thi den nævnes i Øyst. Reg. fol. 136 blandt Sebastians Alters Gods, og ikke ved Nonneseter. Senere blev den beneficeret Rector scholæ i Oslo, nu Christiania, og blev Enkesæde for dette Embede.

og 15de Oktbr. s. A. testerede Elin Thordsdatter Klostret en Silkeklædning og Søster Elisabeth der et agnus dei. Desuden gav hun sin Datter Ingeborg Gud i Vold og ofrede hende til Nonneklostret i Oslo; til hendes Indgang gaves to Markebols Jordegods og til hendes Beklædning og Underhold 40 Mark Penge, forskjellige Klæder og Indbo [1]). I 1354 udstedte den fra Oslo Bispestol forflyttede Gyrd, Biskop i Stavanger, et Vidnesbyrd om, at Fisket i Aura i Borgesyssel altid havde tilhørt Nonneseter, indtil nylig Hovedøen havde gjort Paastand derpaa.

Allerede 1357 var Fru Thora efterfulgt som Abbedisse af Fru Sigrid Jonsdatter (Priorinden ovenfor?). I hendes Tid maa Nonneseter have været i trange Kaar, da hun solgte den ene Gaard efter den anden; i 1357 Sundby i Enebak til Bonden Thorstein, i 1358 4 Markebol i Birke paa Romerike til Hr. Svale Olversson, i 1359 1 Markebol i søndre Fraunar (Frogner) i Aker til Guttorm Gudbrandsson, og i 1360 Bjerknes i Nes til Helge Eriksson [2]). Med Undtagelse af et Mageskifte af s. A., hvorved Gudbrand Thorsson fik Asker Gaard for andet Gods, omtales ingen Erhvervelser i denne og nærmest følgende Tid. — Fra 1368 haves dog to hidhørende Testamenter, nemlig Oslo-Kanniken Thorstein Einarssøns, der gav Abbedissen et lidet hvidt Skriin (kistill) og Søster Benedikta en hvid Kappe, samt en Unævnt, som gav Gaarden Økern ved Oslo til Klostret. Efter sin anden Mands Hr. Halvard Næpas Død gav Fru Cecilia Haakonsdatter (Bolt) sig i 1376 ind i Nonneseter som Proventkvinde, og levede 1392 endnu her som „ærlig og velbaaren Kvinde", altsaa ei som Nonne. Hun medbragte Gaarden Osfin i Aker [3]). Blandt Klostrets Erhvervelser i denne Tid mærkes Medalby og Kønestad i Nannestad, som Amund Eriksson gav 1377, Birkenes i Nes, som tildømtes Klostret s. A., Thorstein paa Askers og Sigrid i Sluppens Testamenter af 1380 og 1381, hvori det fik Gaarden Høne i Asker, Vox og Penge, og endelig 3 Markebol i Kjos i Jæsheim, som 1385 afhændedes af Sigurd Arnesson i Drabsbøder [4]).

---

[1]) Dipl. Norv. II. No. 313. Dipl. Arn. Magn. fasc. 67. No. 7. a. Ovenf. S. 103 og 122.

[2]) Dipl. Norv. II. No. 336. 353. I. No. 354. Dipl. Arn. Magn. fasc. 68. No. 8.

[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 71. No. 13. fasc. 77. No. 28. Øysteins Regist. fol 144. a. jfr. Saml. t. N. F. Hist. IV. 576 ff.

[4]) Dipl. Norv. III. No. 435. Øyst. Reg. fol. 144. b.

Under sit Ophold i Oslo om Vaaren 1388 tog Dronning Margreta sig med sin sædvanlige Kjerlighed for Kirker og Klostre ogsaa af Nonneseter, stadfæstede dets Privilegier, og tilstod desuden Abbedissen Margreta „Visøre og Udfare-Leding kvit og fri af forskjelligt Gods" [1]). Allerede i det følgende Aar 1389 var den nysnævnte Fru Cecilias Søster Fru Gudrun Haakonsdatter Bolt [2]) Abbedisse her, og i 1397 (eller 98) bevilgede Kong Erik hende Gaarden Tossin i Aker, hvilket maa forstaaes som Bekræftelse paa ældre Besiddelse, da 3 Markebol i Tossin tilhørte Nonneseter allerede 1396, da Biskop Øystein lod Nonneseters Gods optage i sit Stifts Jordebog. I denne saakaldte røde Bog indtager Listen over Nonneseters Gods Bladene 143. b — 147. b, og bærer Vidne om den Rigdom, det allerede 140 Aar før Reformationen havde naaet [3]). Gaardenes Antal beløber sig til 272, hvoraf nogle paa 8, 10, 12 Markebol, men de fleste naturligviis meget mindre; men allerede hvad Klostret ved Unionstiden besad, maa ansees som tilbørlig Hjemmel for Tilnavnet „det rige", som det lige til senere Tider skal have baaret. Iøvrigt oplyser Anhanget til Jordebogen (fol. 11) Biskoppens Ret til Cathedraticum og Gjæsthold af Nonnerne ved hans Visitats paa Aker (ovenfor S. 110). — Fru Gudrun havde givet Hestvall, to Gaarde, og Holme i Borgesyssel til Klostret, ligesom hun gav østre og vestre Vakaas til Asker Kirke til evindeligt Bønnehold [4]).

Kort efterat denne Fortegnelse over Jordegodset optoges, fik det en ny betydelig Forøgelse ved Rigsraaden Hr. Jon Marteinssøns Testamente (ved 1401), idet han gav til Nonneklostret i Oslo $\frac{1}{12}$ af alt sit Gods paa Romerike, Hedemarken, Follo og Soløer, en Gave om hvis Betydelighed vel Intet med Vished kan siges, men som maa have været

[1]) Registr. paa Agershuus. Maaske er dog Abbedissens Navn urigtigt.

[2]) Døtre af Hr. Haakon Ogmundssøn paa Throndstad i Hadrum. Saml. t. N. Hist. IV. 476. V. 343 ff.

[3]) Vi ville og her nævne nogle af de største Gaarde: Store-Aker med Kirken og hele dennes Gods, Kjølberg, Tøien, Tossin, Frøn, Frogner, Ullern, Økern i Akers Sogn, Blakestad, Skogheim, Aamot, Bryn i Asker, Haavim i Røken, Thrandby og Linnes i Lider, Aas paa Eker, Djupvik paa Modum, Berg og Mardal i Viken, Huseby i Borgesyssel, Hvitsteen og Klovesteen paa Follo, Gislevold, Bjerke, Sørum (i Gjerdrum), Fossum, Rommen, Vormnes, Thesen, Svavaldstad, Faller o. m. fl. paa Romerike, samt udenfor Stiftet meget Gods paa Ringerike, Hadeland (derblandt hele Dynna), Thoten og Hedemarken.

[4]) Øyst. Reg. 145. a. 61. a.

meget stor, da han maaske var sin Tids rigeste Godseier i Norge; i alle Fald var hans Søn Drotseten Sigurd Jonssøn det [1]). Lignende Gave i Jordegods fik de to Hovedkirker i Oslo, Halvards og Mariæ Kirke, samt hans egen Sognekirke Sudreim (Sørum) paa Romerike; hans Ven Bisop Øystein indsattes til Executor for at dele Godset, saa at hver af Kirkerne fik, hvad der laa den beleiligst. Desuden skulde Nonneseter have 2½ Mark til fattige Folk, og hans Lig, om han døde før sin Pilegrimsfart til Rom og videre, indføres i forskjellige af Oslos Kirker, deriblandt i Nonneseter, med Hest og Harnisk, som Arvingerne atter kunde indløse for 30 Mark.

Ogsaa i den følgende Tid nævnes Gaver nu og da, dog sjeldnere. Biskop Øystein skal i 1399 have bevilget Klostret Tiendefrihed af Nunneløkken og Greisgaard (?) i Oslo. I 1410 fik det Gaarden Fladeby, og 1412 halve Vegarstein paa Ringerike. 1413 testerede Olaf Eyvindssøn, Kannik i Oslo, ½ Pund Vox og 6 Ører Penge hid, i 1414 bestemte Biskop Jakob af Oslo, at det ham tilhørende Holmslag (?) Fiske efter hans Død skulde tilfalde Nonneseter, og udstedte 1419 Vidnesbyrd om, at Abbedissen Fru Katharina havde mødt for ham i Bispegaarden med Anbjørg Gislesdatter, som gav en Gaard i Hofvin Sogn til Nonneseter for sine to Døtre, som vare blevne Søstre der [2]). I Anledning af Gaarden Lindeberg i Aker, som hovedsagelig tilhørte Nonneseter, men for en liden Deel Medalvads Præbende ved Halvardskirken, opstod der Proces mellem Præbendens Indehaver og Manden, der havde bygslet Gaarden af Nonneseters Ombudsmand og Presten paa Aker, og da det af Biskoppens og Kommunets Register (d. e. den røde Bog) samt med Vidner bevistes, at en Deel af den nordre Gaard tilhørte Præbenden, fik denne ved Officialens Dom af 8de Oktbr. 1423 Ret til at tage Landskyld af sin Deel [3]). S. A. skal han og have afsagt Dom mellem Abbedissen og Lagmanden i Oslo om Fiskeriet i Løksaa, og i 1433 blev atter et Fiskeri i Eigelder (?) tildømt Klostret, der i

[1]) Testamentet kjendes kun af en slet Afskrift, trykt i Pontopp. Annal. II. 492—495, og Originalen er uden Tvivl tabt. Blandt Aftrykkets mange Feil hører især hid, at der staar Stumme-Kloster i Oslo, istedetfor Nunne Kloster.

[2]) Dipl. Norv. II. No. 627. Dipl. Arn. Magn. fasci 86. No. 30.

[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 87. No. 25. Øyst. Reg. viser fol. 132. b. og 144, at Præbenden eiede 12 Ørtugsbol og Nonneseter to Markebol i Lindeberg Oslo Hered.

1436 ved Gave fik Gaardene Moldstad i Baadstad Sogn og Bøler i Enebak [1]).

Ved denne Tid nævnes som Abbedisse i Nonneseter Fru Olof Jonsdatter, der i 1437 betingede Klostret 10 Laxe aarlig af Djupvik, og i 1438 bortbygslede Ulvenhagen i Aker til Paal Olafssøn, Bymand i Oslo. S. A. fik Klostret nordre Lysestad i Ullensaker, og under sit Ophold i Oslo 1442 stadfæstede Kong Christoffer Klostrets Friheder, samt Besiddelsen af Tossin i Aker. I de følgende Aar nævnes atter Gaver af indgivne Søstre og Fremmede, hvoriblandt Hr. Kolbjørn (Gerst?), uden nærmere Oplysning. Mærkelig er derimod en i Registr. omtalt Forening af 1447 mellem Nonnerne her og i Gimsø, hvorefter Vigilier skulde gjensidig holdes i begge Klostre ved en Søsters Død. Den er det eneste Vidnesbyrd, vor Klosterhistorie afgiver, paa at denne ellers almindelige Klosterskik ogsaa fandt Efterligning i Norge, ligesom den til Overflod bestyrker, at Nonneseter var beboet af Benediktinerinder.

Mellem 1459 og 1476 nævnes Abbedissen Fru Eilin Jons- (eller Jens-)datter ved Bygsler, Salg og Kjøb af tildeels allerede nævnte, tildeels ugjenkjendelige Eiendomme, hvoraf to vare givne af en Hustru Ingerid; ligesaa omtales fremdeles Gaarde afstaaede for nye Søstres Optagelse; en Gaard i Fet blev 1476 givet Abbedissen for Livstid. Et mærkeligt Brev omtaler Registr. ved 1461, angaaende en Bog, som Presten paa Thjødling udlaante af Fru Elen Jonsdatter i Nonneseter til sin Reise til Rom, og hvorfor han pantsatte en Gaard, der skulde være Klostrets, hvis han ikke bragte Bogen rigtig tilbage. — I 1473 gav Hr. Peter Henningssøn sig ind i Nonneseter (altsaa som Proventmand tvertimod Statuterne — jfr. S. 94), med hvad han eiede Løst og Fast, og da Provsten ved Mariækirken Hr. Ivar Vikingssøn spurgte, hvad Arvingerne skulde have, svarede han: saameget som de havde givet ham; thi selv havde han erhvervet Alt ved Messer m. v. Han var uden Tvivl Kannik ved Mariækirken. — Hr. Hartvig Krumedike havde indsat en Kiste med Penge til Forvaring i Nonneseter. Ved hans Død (henimod 1476) havde Hr. Svend Galde i Kongens Navn opbrudt Kisten, og taget Pengene til sig, i hvilken Anledning Hr. Hen-

[1]) Alt efter Registr. paa Agershuus. Sammestedt nævnes og et Forlig mellem Biskop Halvard af Hammer, Hovedøen og Nonneseter om Djupvik Laxefiske ved Aar 1434, men dette maa være 1334, da Halvard i dette og ikke i hiint Aar var Biskop i Hammer.

rik Krumedike i 1499 reiste Sag mod Peder Griis, Høvedsmand paa Agershuus, der var gift med Galdes Enke Fru Kirsten [1]. Vi have her et nyt Vidnesbyrd om, at man fremdeles brugte i Klostrene at forvare Kostbarheder, som man ikke andensteds ansaa sikre.

Kong Hans stadfæstede i 1483 Klostrets ældre Friheder og Eiendomme, med Tillæg at det aarlig skulde have en Tønde Lax af hans Embedsmand paa Bratsberg. Abbedisse i denne Tid var Jomfru Ingerid Bjørnsdatter, der i 1485 var electa (endnu ikke indviet), og sidste Gang omtales Aar 1500. Af de fra hendes Tid i Registr. forekommende Brevuddrag nævne vi her dem, som ere bevarede i en nogenlunde paalidelig Form. 1489 (1499?) henviste Oslo Lagmand Erik Erikssøn en Sag, Abbedissen i Nonneseter havde om Grændsen mellem Gaardene Medalnes og Ringstad i Enebak, til 6 Mænds Skjøn paa Aastedet, og som Følge heraf blev 16de Juni 1500 i Abbedissens Jomfru Ingerids Nærværelse en lovlig Gade lagt Gaardene imellem [2]. 1490 testerede Hustru Ramborg Jensdatter Klostret 5 Spand Smør i Jolsen (?). Med Oslo daværende Biskop Herlaug havde Abbedissen flere Handeler; de mageskiftede i 1492 to Gaarde i Sked Sogn i Viken, og s. A. to andre Gaarde i Oslo-Hered, ligesom han tildømte hende et Laxefiske i Røken. Forresten bleve forskjellige Eiendomme givne og tildømte Klostret ogsaa i hendes Tid, hvoriblandt Hilleren i Ullensaker, Dokken i Eidsvold og Boding i Nes. I 1497 mageskiftede hun Gods med Paal Abbed i Hovedøen. — Amund Olafssøn, Kannik i Oslo, bestemte 5te April 1496 paa sit Yderste, at da hans Søstersøn Hr. Halvard Halvardssøn før sin Død havde paalagt ham at tage sig af hans Barn Katarina, overdrog han hende nu til Hr. Jon Paalssøn, Provst ved Mariækirken, og under Gud hende Livet, skal hun gives til Guds Tjeneste i Nonneseter i Oslo. Han overgav derfor tillige Hr. Jon alt Gods og Penge, hendes Fader havde betroet ham, og naar hun var given i Klostret med dette Gods, skulde Mariækirke eie Gaarden Nyppingen (i Oslo) til evig Tid. Døer Pigen, før hun bliver indgiven, skal, efterat hendes Kost og Klæder ere betalte, Godset skiftes mellem Kirker og Fattige, men Mariækirken beholde Nyppingen [3].

---

[1] Danske Mag. Tredie Række. II. 6. 33.

[2] Dipl. Norv. I. No. 1001.

[3] Dipl. Arn. Magn. fasc. 96. No. 8. Uden Tvivl staar dette i Forbindelse med Registraturens Udtryk, at 1496 indgav „Calsin" (Catrin?) Halvardsdatter sig i Nonneseter med sit Gods.

Senere forekommer som Abbedisse 1511 og 1517 Jomfru Margareta Nilsdatter, som i det første Aar af Erkebiskop Erik fik Stadfæstelsesbrev paa Klostrets Tiende i Aker og Bærum. I 1510 fik Nonneseter 3 Mark Norsk til Deling mellem Søstrene af Gunnar Monssøn, Kannik ved Mariækirken, som da gjorde sit Testamente [1]), og i 1511 fik det Gaarden Hvam i Holter Sogn; 1515 skjænkede en Birgitte Hemingsdatter (?) did 3 Gaarde i Viken. Ligesaa gav Sigrid Helgesdatter i 1518 Gaarden Ullereng paa Romerike til Klostret for sin og alle Christnes Sjæle. I Abbedisse Margaretas Tid optoges en Lucia som Søster her, og aflagde Klosterløfterne for Bisskop Andreas (Muus) og Abbedissen. Udtrykkene heri (stabilitas, conversio morum et obedientia secundum regulam s. Benedicti) gjør det vist, at Nonnerne i Oslo have været Benediktinerinder [2]). — Foruden at Christiern II baade i 1501 og 1507 skal have taget Klostret i kongelig Varetægt, forekommer et Brev fra ham til Abbedisse og menige Konventsøstre i Oslo, at de maa nyde og til evig Tid beholde deres Gaarde og Gods i Viken, Bahus-Len m. v. samt den tolv Gyldens Rente, som aarlig gives af Bergen, og hidtil er oppebaaret af Gimsø [3]). Fra denne Abbedisses Tid nævnes endnu en Bevilling af Erkebiskop Erik Valkendorf for Jomfru Margareta Nilsdatter Abbedisse at holde Messe paa 4 Steder i eller udenfor Kirken, dog at hun først skal stænke Alterne med Vievand [4]); ligesom en tydsk Bergmester Bartholomæus Pantgartner (?) i 1520 udstedte et Revers til Abbedissen i St. Benedikts Kloster i Oslo om den Afgift, han skulde give af Gaarden Haugen ved Akers Kirke med Møllen og Fiskeriet der [5]).

Den følgende Abbedisse Jomfru Karen Eriksdatter omtales 1530—1537. I 1530 mageskiftede Bisskop Mogens i Hammer fra hende Ranneby paa Thoten mod en Gaard i Rygge; ligesaa fik Klostret

---

[1]) Original i Rigsarchivet.

[2]) Orig. paa Perg. udateret iblandt Dipl. Arn. Magn. uregistreret. En Afskrift af Arne Magnusen i Barth. C. 591.

[3]) Suhms nye Samlinger III. 139. Brevet omtales og i Registr. paa Agershuus og henføres der til 1521. Denne Rente var uden Tvivl Udbyttet af Gimsø Klosters 9 Gaarde i Sogn, hvorom nærmere i § 11 nedenfor.

[4]) Registr. paa Agershuus. Uddraget er utydeligt og tildeels meningsløst; det synes som om Vievandet skulde hentes fra Throndhjem.

[5]) Kbhvn. Vidensk. Selsk. Skr. VII. 511. Brünnich, Norges Bjergverker S. 11. Registr. paa Agershuus.

i dets sidste Aar endnu forskjelligt Jordegods, som Valler i Lider, Rør i Id 1531 o. fl. En Philippa Amundsdatter, som da opholdt sig i Nonneseter, solgte 24de Marts 1533, i Overvær af Hr. Gaute Galde og Erik Erikssøn (Gyldenhorn) samt efter den sidstes Raad, sin Gaard Foden i Sæm paa Vestfold til Guttorm og Nils Thorbjørnssønner for 40 Mark danske [1]).

Hvorledes det iøvrigt er gaaet Nonneseter i Reformationens Dage findes ingensteds optegnet; man seer kun, at det endnu i nogle Aar har bevaret en tilsyneladende Uafhængighed. Biskop Hans Reff nævner det ikke blandt de før 1533 sekulariserede Klostre, og endnu i 1544 nævnes en Abbedisse her Jomfru Elen Halvardsdatter, som da mageskiftede Jordegods med Peder Hanssøn, Høvedsmand paa Agershuus. Sandsynligviis er Klostret altsaa blevet behandlet i Henhold til Kirke-ordinantsen og den nærmere Forklaring derover for Nonneklostrenes Vedkommende af 1ste August 1545 [2]), og saaledes efterhaanden overladt til den Undergang, som Religionsforandringen og Søstrenes Uddøen lidt efter lidt nødvendig af sig selv medførte. En luthersk Prest (en Prædikanter i Nonneseter) blev indsat, og Lensherren fik 12te Mai 1548 Befaling at skaffe denne en liden geistlig Forlening til sin Underholdning. Denne skulde efter Ordinantsen Klostret egentlig bestride, men Norges Kansler Peder Huitfeld, som 13de Octbr. 1547 blev forlenet med Nonneseter (Jomfruklostret i Oslo) mod at „føde og klæde Nonnerne", har maaske anseet Prestens Underholdning sig uvedkommende, hvorfor der maatte sørges for ham paa anden Maade [3]).

For Klosterbygningen skulde Ingen sørge. Den var om Vaaren 1551 allerede saa forfalden, at Peder Hanssøn paa Agershuus, som havde Klostret efter Huitfeld, meldte Kongen, at „det slet forfalder, om det ikke faar snarligen Hjælp". Kongen forlenede da Høvedsmanden paa Hammer Christiern Munk i Juli 1551 med Nonneseter, imod at bygge Hammers Taarn og „forbedre Klostret i Oslo", og da han i 1553 oplyste, at disse Bygningsarbeider vilde koste meget, fik han kongeligt Løfte om at beholde Lenet for Livstid. Da han tillige ved sit Lensbrev forpligtedes til „at føde og klæde Jomfruerne, som herinde ere eller

---

[1]) Orig. paa Perg. hos Pastor J. B. Sorterup i Kbhvn.

[2]) Danske Mag. I. 151. Sandvigs Oversættelse af Chr. IIIs Historie II. 170. Ovenfor S. 186 ff.

[3]) Norske Registr. i Afskr. I. 39. 289.

herefter kommendes vorder" [1]), synes det endog, som man har tænkt paa at holde en kvindelig Forsørgelses-Antalt vedlige her, ligesom i enkelte Klostre i Danmark; men det er i al Fald snart opgivet. Vi finde sidste Gang Nonner her nævnte i 1551, da Søster Gertrud Thjostolfsdatter, Konventsøster i Nonneseter i Oslo, solgte et Punds Skyld i Gaarden Fossem paa Ringerike til Markus Sværdfeger [2]). Klostrets Bygninger stode endnu ind i 17de Aarhundrede, da en tydsk Jernstøber Jørgen Webel i 1606 var forlenet med Nonneseters „Huus og Gaard" og havde der anlagt en Smelteovn; men 2den August 1616 forundte Kongen Borgerskabet i Oslo Nonneseters Kirkemuur til Raadhusets Bygnings Behov [3]). Bygningerne vare nemlig Lensherren kun til Byrde, naar han ei blev fri for Vedligeholdelsen, men Godset vedblev som verdslig Forlening, som Christiern Munk dog ei beholdt til sin Død, men fik i 1556 Tilladelse til at afstaa det paa samme Vilkaar til Jørgen Marsvin (1556—1565). De senere Lensmænd over Nonneseters Gods vare: Erik Munk til Hjørne (1565—1566); Jens Holgerssøn Ulfstand, der fik det 1566 til Belønning for sit heltemodige Forsvar af Bahuus Slot, men døde strax efter; Anders Kjeldssøn Bing (1666 til sin Død 24de Decbr. 1589); Steen Bilde (1590—1596); Peder Basse (1596—1601); Herluf Daa (1601—1603), hvorpaa Lenet, hvorfra meget Gods da mageskiftedes til Kansleren Hans Pederssøn Basse mod Sæm Gaard paa Eker, lagdes efter de øvrige Gaardes Beliggenhed deels under Agershuus deels under Bahuus, indtil det blev Embedsløn for Norges Kanslere Anders Green (1605—1614) og Jens Bjelke (1614 —1659). Ved den Sidstes Død 4de Marts d. A. fik Sønnen Henrik Bjelke og Hustru Edel Ulfeld Lenet paa begges Livstid.

§ 7. Prædikebrødrenes Kloster i Oslo, (claustrum sancti Olavi. Upp til brædra).

Dette Kloster har ligget strax nordenfor St. Halvards Domkirke i

[1]) Norske Registr. i Afskr. I. 78. 115. 308.

[2]) Diplom i danske Selskabs Saml. i Kbhvn.

[3]) Norske Tegnelser, Orig. III. fol. 258. Norske Registre III. fol. 506. Det er maaske et Vidnesbyrd om hiin Smelteovn, at man ved at grave Grundvold til Bodsfængslet der forefandt to gamle Kanoner, og dette Fund bestyrker i saa Fald vor ovenfor anførte Mening, at Nonneseter har ligget paa Aageberg-Løkken eller Bodsfængslets nuværende Tomt.

umiddelbar Forbindelse med Biskopsgaarden og Chorsbrødrenes Gaarde. De mange Forandringer, som det gamle Oslo i Tidernes Løb har undergaaet, gjøre det vel vanskeligt at bestemme Beliggenheden nøiagtigere; men paa en kobberstukket Grundplan af Strøget heromkring fra Aar 1700 [1]) kaldes imidlertid den ældste (vestlige) Deel af Bispegaarden „Steenhuset, som Hr. Biskoppen boer udi", og en aaben Gaardsplads vestenfor samme begrændses mod Vest af „to gamle nedrevne Kjældere" og mod Nord af „et gammelt nedrevet Steenhuus kaldet gamle Ladegaarden eller Skolen". Da man nu veed, at Prædikebrødrenes Kloster efter Reformationen blev indrettet til en Skole eller Lectorium, og at nogle Kjældere bleve solgte til Nedrivelse, for derved at faa Penge til Skolebygningen, (hvorom mere ved §'ens Slutning), synes det rimeligt, at de to sidstnævnte Bygninger, hvoraf Levninger endnu fandtes i 1700, have været det gamle Prædikebrødrenes Kloster, som altsaa har ligget Vest og Nordvest for den nuværende Bispegaard, hvor dennes Blomsterhave nu er, og i Nord for St. Halvards Kirke. I ethvert Tilfælde laa Klostret lige ved Domkirken og Chorsbrødrenes Gaard. Ifølge Haakon Haakonssøns Saga Cap. 236, hvor Klostret første Gang nævnes under Kongens Kamp i Oslo med Skule 1240, var nemlig Olafskirken (d. e. Klosterkirken) kun ved en Skigaard skilt fra Chorsbrødrenes Gaard, hvis nøiagtige Beliggenhed iøvrigt er ubekjendt.

Naar og af hvem dette Kloster er stiftet, er ikke angivet; men da det i 1240 var i fuld Stand, er det rimeligviis stiftet samtidigt med Prædikebrødrenes Klostre i Nidaros og Bergen omkring Aar 1230, vistnok ligesom disse af Kong Haakon Haakonssøn og Oslo Biskop og Domkapittel i Forening. Det var viet St. Olaf og bar hans Navn; men havde desuden, ifølge sin Beliggenhed oppe ved Domkirken og i Modsætning til Franciskanerklostret nede under Egeberg, Lokalnavnet upp til brœðra í Osló. — Ogsaa fra og til dette Kloster foregik i Ordenens ældste Tid Omflytning af Brødre. Broder Nikolaus flyttedes 1252 fra Oslo til Lund, og Brotherus til Ribe; 1254 ligesaa en Halkuin til Nidaros og Tuko til Oslo; ved 1280 Amund til Bergen og Erling til Ø-Kloster i Danmark; en Broder Olaf fra Oslo blev gjenop-

[1]) Det er stukket af Angelo 1803, maaske paa Foranstaltning af Biskop Schmidts Søn, senere Provst Frederik Schmidt paa Eker, som ifølge mundtlig Beretning paa den Tid syslede med en antikvarisk Beskrivelse over Oslo, hvoraf iøvrigt Intet kom for Lyset. Findes denne nogensteds?

taget i Ordenen, og i 1291 foreskreves Forbønner inden Provindsen for Biskop Eyvind i Oslo [1]). Man seer og, at Dominikanerne her have fra første Stund eiet Jordegods; thi 1264 gav Biskop Haakon en af dem kjøbt Gaard til Oslos Kanniker [2]).

Vor Kundskab om dette Kloster er iøvrigt saare ringe. Den ældste Formand, som kjendes her, var maaske Provindsial-Prioren Aake, (som senere blev Kansler?), der fulgte Kong Magnus i 1276 paa Toget fra Konghelle til Danmark [3]). Senere nævnes Prioren Aasmund 1298 med Minoritternes Vicegardian Ivar i Processen mellem Biskop Eirik af Stavanger og hans Kapittel [4]). — Hans Eftermand var Grunde Prior, som 1302 med sine Brødre skjødede Gaarden Klemetsrud i Røken til Ketil Kaza for 42 Mark i rede Penge. Denne Gaard havde Ingeborg Gunnarsdatter sig til Bønnehold og Underholdning givet Brødrene, ligesom hun nu var tilstede og bifaldt Salget [5]). Hun har følgelig været Proventkvinde i Olafsklostret, og saaledes bidraget til, at der paa Biskopsmødet i Oslo 1306 udstedtes Forbud mod, at Kvinder toges i Provent i Munkeklostre og Mænd i Nonneklostre. — Den Dominikaner Hjalm, der nævnes i Kong Haakon V's Testamente som Afskriver af Andagtsbøger [6]), var vist fra dette Kloster. Kong Magnus Eirikssøns Fuldmægtig ved Pavehoffet Bertrand de Succiolis meldte 14de August (1324) Biskop Audfinn af Bergen, at hans Tjener, hvem han havde forskudt mange Penge, skulde være død i Norge og have forvaret sit Gods deels hos Drotseten Hr. Erling deels i Prædikebrødrenes Kloster i Oslo, og bad Biskoppen at varetage Kongens og hans Bedste i den Sag [7]). Registr. af 1622 omtaler en Befaling af Kong Magnus (Haakonssøn eller Erikssøn?), at den Almisse, som forhen har været udgivet til St. Olafs Kloster i Oslo, fremdeles skal vedvare. Maaske staar dette i Forbindelse med Klostrets første Stiftelse, der i saa

---

1) Alt efter Stephens's Brottstycken. Registr. S. 53.

2) Dipl. Norv. III. No. 7. Thork. Dipl. II. 50.

3) Islandske Annaler S. 148, hvor der skal læses: Áki prior provincialis af predikara-husi. At han var Norsk synes utvivlsomt, men at han var fra Oslo Kloster er kun en rimelig Gjetning.

4) Dipl. Norv. IV. No. 22. Thork. Dipl. II. 216. 219.

5) Dipl. Norv. II. No. 66.

6) Barth. IV. 760—761. Thork. Analecta. 165 ff. D. Mag. I. 330.

7) Barth. IV. 85—87.

Fald her som andenstedds for en Deel er fremmet ved en tvungen aarlig Afgift, under Navn af Almisse.

Af Testamenter til dette Kloster haves flere. Det fik 1277 af Kong Magnus 12 Mark Sterling, 1286 af Hertug Haakon en Tomt til Søbod, 1301 af Kanniken Gerlak to norske Mark, 1302 af Fyrst Witzlaw 30 norske Mark, 1331 af Guttorm Haavardssøn 2 Mark Penge og ½ Pund Vox, 1347 af Kong Magnus og Dronning Blanka 25 Mark, ved 1349 af en Unævnt 18½ Mark Penge, 1352 af Elin Thordsdatter 1 Mark, 1381 gav Sigrid Andresdatter i Sluppen (i Oslo) Vox, Salt og Penge „upp til brœðra". Om Hr. Jon Marteinssøns Testamente er talt S. 101; han gav til Olafsklostret i Oslo 2 Mark, „fordi jeg er deres Broder", og ½ Mark til fattige Folk der (formodentlig Klostrets Proventfolk). Oslo-Kanniken Olaf Eyvindssøn gav 1413 upp til brœðra 6 Mark Vox, 1 Mark Penge og 1 Kyrlag, og Hustru Gunbjørg i Oslo ligesaa 1414 noget Vox og Penge [1]).

Efter Prior Grunde nævnes ingen Formand her før 1335, da Aasulf Superior med sine Brødre solgte 2 Øresbol i Hvirvelberg i Lider, som Reidun Thorgeirsdatter i sit Testamente havde givet Klostret, til dennes Søster Joron for 5½ Mark gangbar Mynt [2]). I et Brev af 1338 skriver Biskop Haakon af Bergen til Hr. Erling Vidkunssøn, at der gik det Rygte, at „Hr. Paal" havde taget Dominikanerklæder (predikara-búnað) i Oslo, og at hans Hustru var bleven Nonne i i samme By. Paa denne Tid levede to anseede Mænd af dette Navn i Oslo, nemlig Merkesmanden Paal Eirikssøn og Lagmanden Paal Einarssøn, men den sidstnævnte var neppe Ridder. Menes derfor Hr. Paal Eirikssøn, var Rygtet falskt, da han længe efter denne Tid forekommer som Merkesmand; Paal Einarssøn omtales derimod ikke efter denne Tid [3]). I 1343 nævnes Broder Fridrek som Prior i Olafsklostret, og i 1362 Thorkel Prior, som solgte to Øresbol i Kjos

[1]) Dipl. Norv. IV. No. 3. II. No. 75. Suhm IX. 419. Dipl. Norv. III. No. 160. I. No. 234. Saml. t. N. Folks Hist. V. 586. Dipl. Arn. Magn. fasc. 67. No. 7. a. Registr. p. Agershuus. Dipl. Norv. III. No. 433. II. No. 627. 637. Pontoppidans Annaler II. 495.

[2]) Dipl. Norv. I. No. 234. Fra disse Aar har Registr. af 1622 en Dom angaaende en Tomt, Klostret eiede i Oslo, og Gavebrev af 1334 paa en Deel af Huseby i Eidsberg.

[3]) Brevet er trykt i Saml. til Norg. Hist. V. 133. Jfr. S. 154—155. III. 346. Dipl. Norv. I. No. 257.

paa Hadeland til Jon Radvardssøn [1]). I 1373 var Holmstein Prior her, som det synes under trykkende Forhold. 11te Decbr. udstedte han nemlig med hele sit Konvent det Vidnesbyrd, at de ikke eiede Føde til Livsophold, end mindre Formue til at istandsætte Klosterbygningerne, som truede med at falde ned, dersom de ikke solgte nogen af Klostrets Bøger, Kalke eller andre Kostbarheder. For at afhjælpe Nøden solgte de derfor til Provsten Hr. Henrik Henrikssøn ved Mariækirken en forgyldt Kalk af henimod een Mark reent Sølvs Vægt for 8 Guldgylden engelsk Mynt [2]). Det var formodentlig samme Prior, som paa denne Tid laa i Trætte med Oslos Domkapittel om en Tomt, et Huus og Andet mere, som Abbeden af Hovedøen og en Kannik af Hammer skulde paadømme (ovenfor S. 412). Fra Kong Eriks 1ste Aar (1389—1390) nævner Registr. af 1622 en Broder Nikolaus Jonssøn, Prest (Prior?) i Olafsklostret i Oslo, om hvem forøvrigt Intet vides.

Tydskerne synes fra 15de Aarhundrede af at have mere og mere faaet Indpas i Klostret, en simpel Følge af, at de havde Herredømmet over Byens Handel. Priorernes og Munkenes Navne ere fra nu af ligesom Borgermestrenes, Raadmændenes og de rigere Borgeres i det Hele tydske, og mærkeligt nok opbevares et af Dominikanernes Provindsialprior i Dacia Broder Raymund fra Lødese 18de April 1409 udstedt Broderskabsbrev til Skomagernes Gilde i Oslo (ovenfor S. 400) endnu i Rostock, den Hansestad, som netop havde faaet hele Oslos og Tønsbergs Handel i sine Hænder. Et andet Broderskabsbrev er 19de Decbr. 1423 udstedt af Prioren i Oslo Ernestus for to Kvinder Gyrid Eriksdatter og Thurid Haakonsdatter, som gives Lod i alle Ordenens gode Gjerninger, og loves Sjælemesser efter deres Død [3]). Senere nævnes Lydike van Hagen som Prædikebrødrenes Prior og Lafrans Gere som deres Lector i Oslo i et før omtalt Brev af 11te April 1447 om Hovedtienden. I 1453 skal Christiern I have udstedt Skjærmbrev for dette Kloster [4]). Efter Lydike er uden Tvivl en Nordmand Jens Olafssøn bleven Klostrets Prior. Han indgik 15de

---

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 62. No. 23. Dipl. Norv. I. No. 372.

[2]) Dipl. Norv. II. No. 431.

[3]) Orig. paa Perg. i Rigsarchivet, trykt i Lundhs Specim. Dipl. 11. Den er en Blanket, hvori Kvindernes Navne tilligemed Datum senere er tilføiet, efterat ældre Navne og Dateringer ere udraderede.

[4]) Nye danske Mag. VI. 25—27. Registr. paa Agershuus.

Novbr. 1455 en Overeenskomst med Olaf Hinzesøn, kaldet Styf, Borger i Oslo, hvorved denne afstod til Klostret 3 Gaarde paa Landet, samt sin Søbod paa Klemets-Almenningen i Oslo, mod at han skulde have sin Livsføde jævngod med Brødrene i St. Olafs Kloster for sine Livsdage, frit Herberge at ligge i, samt Pleie, naar han blev syg. Fra Klostret udstedte Olaf Styf siden forskjellige Breve, som vise, at han har holdt til her, men vedblevet at røgte sine jordiske Sysler [1]). — Fra 1461 har man et Skjøde fra Olafsklostrets Prior Abraham, der i flere Henseender er af Vigtighed. Han bestemmer med sine 11 navngivne Brødres Samtykke, at St. Annæ Gildestue skal sættes og stadigt blive Nord i Olafsklostrets Gaard. Tomten undtes St. Annæ Gildebrødre „Borgere i Oslo" for evig Tid, mod at de og deres Oldermænd aarlig give 2½ Mark i Afgift i slig Mynt, som nu er gangbar i Oslo. Desuden har han undt dem St. Annæ Alter (i Klosterkirken) at holde vedlige med Klæder, Messer og Lys efter Gildets bedste Evne. Derimod skulde Gildebrødrene (og dette var en vigtig Fordeel for Klostret) have deres Gravsted i Klostret, eftersom de selv ønskede i Kirken eller paa Kirkegaarden, samt gjøre Prioren aarlig rigtigt Regnskab [2]).

Herefter findes Intet om Olafsklostret førend henimod Reformationen, da det atter omtales i Forbigaaende. Christiern II stadfæstede ifølge Registr. paa Agerhuus i 1511 det Prædikebrødrene af Christiern I givne Brev, og August 1513 udstedte Prior Peter Matthiassøn i Oslo Domkirke med Kapitlets Medlemmer og Minoritternes Foresatte Transskript af 14 norske og danske Biskoppers Afladsbreve for Oslo Stifts samtlige Kirker, Klostre og Kapitler [3]). I 1516 fik (eller gav) Broder Hans Pederssøn i Olafsklostret Tilladelse til at bebygge en Tomt i Oslo, og i 1528 blev Gaarden Morstad i Marker givet til Klostret. — Naar og hvorledes Klostret ophævedes, kjendes ikke. Formodentlig er det skeet kort efter 1533; det nævnes ikke i Biskop Hans's Klage d. A. over Adelens Færd mod Klostrene, og maa følgelig endda have været ved Magt; men Vaaren 1538 befalede Christian III Peder Hans-

---

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 92. No. 7 og 16. a. b. Ovenf. S. 123.

[2]) Dipl. Norv. III. No. 854. Ny Danske Mag. I. 97—98, hvor Klostrets Segl er afbildet, hvorefter Seglet No. 25 er taget i 1ste Udgave.

[3]) Orig. p. Ledreborg i Sjælland. Afladsbrevet blev af disse Mænd afskrevet for hver Kirke i Stiftet, og det nu bevarede er for Hofvin Sognekirke.

søn og Biskop Hans at sørge for, at Skolen ved Sortebrødre Kloster snart blev bygget, og at overtale de 3 Kapitler i Oslo at gaa til eet Bord [1]). Dominikanerne have følgelig da været udjagede. 13de August 1546 gav Kongen Sortebrødre Kloster i Oslo med Kirkegaard og Have til et Lectorium, Skole og Læsemesters Bolig til evig Tid, og da Bygningen var meget forfalden, tillod Kongen (udat. Brev v. 1550), at nogle unødige Kjeldere, som tilhørte Klostret, solgtes og at Kjøbesummen anvendtes til Skolens Bygning, Religionen til Forbedring. Et Steenhuus i Sortebrødres Kloster „sønden op til Læsehuset og Øst ud mod Kirkegaarden, 40 Alen langt S. ud fra Læsestuen mod Domkirken og 15 Alen bredt med sin Tomt Østen til Conventstuen", blev senere ved et af Kongen 4de Juli 1552 stadfæstet Gavebrev af Oslo Kapittel givet til Superintendenten Frants Berg og hans Arvinger [2]). Da Bispegaarden var yderst forfalden, fik Superintendenten kort Tid efter Olafsklostret til Bolig, og af hans Ansøgning 27de Juli 1556, om at beholde en Havetomt til sin Residents i Sortebrødre-Kloster, som Kapitlet paa Skolens Vegne vil gjøre ham stridig, sees, at en ny Bispegaard da paatænktes paa Sortebrødres Tomt [3]). Det gamle Olafskloster er saaledes blevet benyttet deels til Bispegaard, deels til Oslo Kathedralskole, hvilken sidste blandt sine Kapitaler ogsaa har eiet en Deel af Olafsklostrets Gods, der laa til Skolens Lector theologiæ [4]). At det dermed forenede St. Annæ Gildes Eiendomme overdroges til Slotsskriveren paa Agershuus Mats Christensson, er omtalt S. 400. Den nuværende Bispegaard ligger paa Olafsklostrets Tomt, og den ældste mod Søen vendende Deel deraf er nærmest en Levning af Prædikebrødrenes Kloster.

§ 8. Minoritternes Kloster i Oslo.
(Austr til brœdra. Berfœttabrœdr).

Dette Kloster er endnu til som Oslos Hospital, og ligger i den

---

[1]) Originaludkast, dat. Gottorp Fredag efter Lætare, i danske Geheimarchiv. Disse 3 Kapitler vare sandsynligst Halvardskirkens, Mariækirkens og Hammers Domkirkes, hvis Kapittel 1537 forenedes med Oslos.

[2]) Norske Registr. i Afskr. I. 278. 55—56. 312.

[3]) Dipl. Norv. I. No. 1117.

[4]) Kraft Norges Beskr. 2den Udg. I. 186.

før saakaldte østlige (rettere sydlige) Deel af Byen paa Lykkerne, austr á Lykkium, hvoraf det fik Lokalnavnet austr til brœðra og Munkene kaldtes Berfœttabrœðr á Lykkium. Klostret er stiftet af Hertug Haakon Magnussøn, nærmest vel efter Freden 1286, og om Omstændighederne herved giver Pave Nikolaus IV Befaling af 11te Nov. 1291 [1]) mærkelig Underretning. Han melder heri Abbed Eirik af Munkeliv, Provsten (Erland?) og Kannik Baard Serkssøn ved Apostelkirken i Bergen, at han ved Klage fra Franciskanernes Minister, Provindsial og Ordenens Brødre i Dacien har erfaret, at da Hertug Haakon af Norge med sin Broders Kong Eiriks Samtykke og paa Grund af Folkets Ønske havde indkaldt nogle af Provindsens Brødre i Oslo, og afstaaet dem en ham tilhørende Tomt i Byen til at bygge Huse og Kirke paa, saa søgte Domkapitlet i Oslo at hindre dette. Da nemlig Brødrene havde paabegyndt Bygningen af et Oratorium, nedlagde Simon Erkeprest i Bisköp Eyvinds Navn [2]) Forbud mod Arbeidets Fremme. Brødrene paaberaabte sig deres Ordens Privilegier, som blandt Andet forbøde Sekulargeistlige at hindre deres Nedsættelse noget Sted, hvorhen Folket kaldte dem, og hvor de kunde leve gudfrygtigt og ærligt, og oplyste, at Paven havde sat Bandsstraf for dem, som handlede herimod. Men da Simon dog ikke vilde tilbagekalde Forbudet, appellerede Munkene til Paven. Nu lyste Erkepresten saavel Brødrene som Arbeidsfolkene i Band, og lod Kapitlets scolasticus Herjulf med en væbnet Skare nedbryde den paabegyndte Bygning. Munkenes Klage herover til Bisköp Eyvind var frugtesløs, da han negtede at tage Hensyn til deres Privilegier, ja endog paa eget Ansvar lod den af Simon lyste Band over Brødrene gjentage offentlig i Egnens Kirker og udstrække til deres Beskyttere og Velgjørere. Da denne Voldsgjerning ligesaameget er en Forbrydelse mod den pavelige Myndighed, som mod Franciskanerordenen, der staar umiddelbart under hiin, paalægger Paven de ovennævnte Prælater, efter underhaanden at have forvisset sig om Rigtigheden af ovenstaaende Beretning, at stevne Biskoppen, personlig eller ved Fuldmægtig, Erkepresten og Skolemesteren personlig, og Oslo Domka-

[1]) Dipl. Norv. III. No. 31.

[2]) Tør man ikke, naar man sammenligner dette med Dominikanernes Venskab just paa denne Tid, da de paa sit Provindsialmøde paabød Forbønner for ham (ovenf. S. 438), antage, at Modstanden mod Franciskanerne hovedsagelig er udgaaet fra deres fødte Fiender, de alt bosatte Prædikebrødre?

pittel ved Fuldmægtig inden 4 Maaneders Forløb at møde for Pavens Domstol og der lide forskyldt Straf. Sagens Udfald kjendes ikke, men det er ikke Tvivl om, at Biskoppen har tabt, og sandsynligviis har maattet gjøre Uretten god igjen. Endnu forend Klostret var bygget, gav Pave Nikolaus IV det 13de Sept. 1291 tilligemed Stiftets 3 øvrige Franciskanerklostre Aflad [1]), rimeligviis for derved at fremskynde Anlægget, hvilket kort efter maa være fuldendt, da i 1298 Klostrets Vicegardian Ivar forekommer [2]).

Kong Haakon V Magnussøn var altsaa Klostrets Stifter, og at han alvorligt vaagede over dets Vel, viser hans Brev af 24de August 1309, hvori han, paa Oslos Barfodbrødres (d. e. Franciskanernes) Klage over, at Arvinger ofte gjorde Vanskeligheder ved at betale Klostret Testament-Gaver, befaler Enhver, der skylder dette Kloster Noget eller Guds Tjenestemænd deri, som intet Andet have til Livsophold end gudelige Mænds Almisser, at betale slig Gjæld inden 6 Ugers Dag, da Kongen ellers selv vil lægge Beløbet ud, og tage det igjen med to Penge for een [3]). — I 1318 holdt Minoritterne af Provindsen Dacia sit Provindsialkapittel her i Oslo, og ved samme Tid nævnes en Broder Henrik, der havde været Minorit i Oslo, som Biskop i Reval [4]).

I Testamenter forekommer dette Kloster oftest sammen med Olafsklostret. Det fik saaledes i de i foregaaende § nævnte Testamenter 2 Mark af Gerlak, 30 Mark af Fyrst Wizlaw, 2 Mark og ½ Pund Vox af Guttorm Haavardssøn, sin Andeel af 100 Mark til alle norske Minoritterklostre af Kong Magnus, 1 Mark af Elin Thordsdatter, Vox og Penge af Sigrid i Sluppen, 2½ Mark af Hr. Jon Marteinssøn „til de fattige Folk hos Graabrødrene, hvis Broder jeg er“, Vox og Penge af Olaf Eyvindssøn, og en stor Gryde af Hustru Gunbjørg.

Klostrets Gardian Broder Eyvind nævnes 1321 ved Hovedøens

[1]) Wadding, Annales Minorum. V. 271. Hvilken Helgen det var viet, omtales ingensteds.

[2]) Thork. Dipl. II. 216. 219. Saml. t. Norg. Hist. II. 174 ff., hvor Munthe, vistnok urigtigt, antager denne Ivar for den samme som den senere Kansler Hr. Ivar Olafssøn.

[3]) Lundhs Specim. Dipl. 7.

[4]) Script. Rer. Dan. V. 517. 519. Denne Munk har rimeligviis været Dansk, og Beretningen gjør det sandsynligt, at Minoritterne ligesom Prædikebrødrene have omflyttet Provindsens Brødre uden Hensyn til verdslige Grændser.

Retsstrid med Kansleren (ovenfor S. 408), og var i 1343 efterfulgt som Gardian af Ivar, som da med Prioren i Olafsklostret udstedte et Brev [1]), ligesom han 3die August 1336 med sine Brødres Samtykke solgte 2 Øresbol i Hellerud i Lomedal, som Svend Kartnagel havde givet dem i sit Testamente, til Presten Thorstein Valdjufssøn for en blak Hest, et Pund Rugmeel og 1½ Pund Malt. Skjødet er udstedt i Barfodbrødrenes Kirkegaard paa Lykkerne (á Lykkjom) i Oslo [2]). — 13de Marts 1353 sluttedes „Øster i Barfodklostret" en Handel mellem Brynhild Thoresdatter og Thorgeir Eivindssøn, som ellers ikke angaar Klostret [3]). — I 1376 var en Voldsdaad, om hvis Anledning ingen Kundskab haves, udøvet i dette Kloster, hvorom Oslo Kanniker og Minoritternes Konvent tilskreve Ordenens conservator privilegiorum i Norge, Biskop Botolf i Stavanger. Nogle Lægmænd, melde de ham, havde af djævelsk Indskydelse med Vold opbrudt Minoritterklostrets Port Søndag Qvasimodogeniti (20de April), og i høi Grad mishandlet Broder Nikolaus, Ordenens Kustos i Norge, og Broder Halvard, samt endog dræbt en Mand. Paa Nikolaus's og hans Broders Klage herover havde Biskoppens Official med Domkapitlets Samtykke med tændte Fakler og Klokkeringning lyst det store Band over Ugjerningsmændene, saa at de alene af det apostoliske Sæde eller en af Ordenens Conservatorer kunde blive absolverede. Men da Kirken ikke lukker Døren for den Tilbagevendende, og da Tidekin Skytte, som var Voldsmændenes Høvding, Thord Aslakssøn, Peder Jonssøn, Ingemar Skytte, Einar Verkmester o. Fl., hvoriblandt hines unge Tyende, hvem Alderen tildeels kan undskylde, gjentagne Gange havde tilbudt at bøde efter Evne saavel til Kirken, hvis Immunitet de have fornærmet, som til Kronen og enhver Anden, som derpaa har lovlig Fordring: saa bede Udstederne Biskoppen, at han jure delegationis vil afløse Forbryderne af Bandet og paalægge dem passende Bod, da det er dem umuligt at drage til Rom [4]).

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 60. No. 6 og 62. No. 23.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 63. No. 3. Da Franciskus's Regel endog forbød Minoritterne at holde nogetsomhelst Husdyr, er dette Kjøb formodentlig sluttet i Henhold til de senere formildende Dispensationer, f. Ex. Pave Klemens's af 21de Juli 1268 (Ann. eccl. Dan. I. 507 ff.), hvorefter Gardianen maatte erhverve mange Slags jordiskt Gods, naar det kun anvendtes til gudeligt Brug.

[3]) Dipl. Norv. II. No. 318.

[4]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 73. No. 1. Da det var Immuniteten, som var

Iøvrigt nævnes dette Kloster sjelden. I 1392 var Biskop Øystein og Lagmand Harald i Barfodbrødrenes Kloster for at høre Provstens ved Mariækirken Hr. Arne Sigurdssøns Beviser for hans Ret til Brandsgaard i Oslo. I 1436 og 1460 holdtes Provindsialkapitler her. Ved det sidste Aar siges dette ikke udtrykkeligt, men da Ministeren Broder Johannes 29de Juni d. A. i dette Kloster optog et Ægtepar i Ordenens Broderskab, er det rimeligt, at et Provindsialmøde har foranlediget hans Ophold her. I 1453 kjøbte dets Gardian Gaarden Bøle i Aker af den udvalgte Biskop Gunnar Holk for 40 lette Gylden, som denne medtog til sin Romerreise, en Handel, der fremdeles viser, at Franciskus's Regel blev mildt fortolket i Norge. I 1482 var Thorer Minoritternes Gardian i Oslo, og udstedte da Broderskabsbrev for Mand og Kone [1]).

Den sidste Efterretning om dette Kloster før dets Undergang er af 1513, da Broder Haakon Haavardssøn, Custos, og Halvard Erikssøn, Gardian for Minoritterne i Oslo, tilligemed Prædikebrødrenes Prior 19de August udstedte Afskrifter af de i Kjøbenhavn nys forsamlede norske og danske Biskoppers Afladsbreve af 25de Juli for Oslo Stifts Kirker, af hvilke Hofvin Kirkes er bevaret. Naar og hvorledes Klostret ophævedes, vides ikke med Bestemthed. Ved Brev af 21de Novbr. 1538 overdrog Christian III Graabrødre Kirke og Kloster til Oslo Borgere til et Hospital, hvortil man skulde lægge Renten af „det andet Hospital i Oslo (St. Laurentii?) til de Syges Ophold" [2]), og Oslo, eller nu Christiania, nyder fremdeles godt heraf, da Oslo Hospitals Bygning tildeels er en Levning af det forrige Minoritterkloster, medens Kirken (Oslo Sognekirke) er nybygget efter Ildebranden 1793, ligesom Hospitalets Jordegods for den største Deel har tilhørt Klostret, hvis velgjørende Virkninger saaledes fremdeles vedvare.

§ 9. St. Olafs Kloster i Tønsberg.

Ovenfor S. 34 er det viist, at der kunde synes til forskjellige Tider

---

angreben, lader det til at Munkene selv have givet Anledning til Voldsomheden ved f. Ex. at tage en Forbryder i Beskyttelse.

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 77. No. 21. Script. Rer. Dan. V. 519. Øyst. Reg. fol. 113. b. To Oldbreve hos Jon Harildstad i Fron.

[2]) Uldallske Manuskr. paa kgl. Bibl. i Kbhvn No. 376 4to vol. IV. 4. Norske Registranter i Afskr. I. 257. 366.

at have været to Præmonstratenserklostre i Tønsberg, nemlig et ældre, hvis St. Michael helligede Kirke laa paa Slotsbjerget, og et yngre, helliget St. Olaf, som laa i Byen. Der er dog al Rimelighed for, at dette er et og samme Kloster, hvis Kapel paa Bjerget senere blev Kongens, og da der i Tønsberg aldrig har været to Klostre af denne Orden samtidigt [1]), bør de i alle Fald her omtales sammen.

At Tønsberg har havt et Præmonstratenserkloster i det Mindste fra Slutningen af 12te Aarhundrede er vist, ligesom at dette fra de sidste Aar af 13de Aarhundrede kaldes St. Olafs Kloster i Tønsberg. I den S. 34 omtalte Beretning fra Kong Sverres Tid om en Reise til det hellige Land beskriver Forf. udførlig Tønsberg, og tilføier om Slotsbjerget: „Paa dets Top ligger en smukt bygget Kirke, helliget St. Michael, der med sit Gods underholder Kanniker af Præmonstratenser-Ordenen, som ere bosatte der i Byen". Beretningen bærer i Alt Troværdighedens Præg, og Kannikerne maa have boet i Byen, da Bjerget ikke afgiver Plads for Kannikeboliger. Klostret i Byen maa være det múnklíf i Tønsberg, hvortil Kong Sverres foregivne Broder Erik lod sig føre, da han 1190 blev syg, samt hvor han iførte sig Munkeklæder og døde [2]). Man finder, at Olafsklostret er stiftet direkte fra Prémontré [3]), hvilket antyder dets Ælde, da Moderklostret senere var for mægtigt til at sende sine egne Brødre saa høit op mod Nord, og dette strider ikke mod Biskop Hans Reffs Udsagn af 22de August 1533, at Olafsklostret var stiftet af Oslo Biskopper, hvilket Jordegodsets Opførelse i Oysteins Register desuden bekræfter. Klostret var en Datter af Prémontré, fordi det derfra havde faaet sine første Munke, men Udgifterne til Anlægget og Godset til deres Underholdning medbragte disse ikke, og dette er altsaa givet af Oslo Biskopper, maaske samtidigt med Hovedøens og Nonneseters Stiftelse i Oslo. Olafsklostret laa ved Byens Brygger nordenfor det af Kong Haakon Haakonssøn senere byggede St. Stefans Hospital [4]), og det er en Vildfarelse, naar man har henlagt det til Gaarden Teige paa Nøterøen, hvorom Mere nedenfor i § 15.

---

[1]) Til forskjellige Tider (1192. 1280. 1330) nævnes Præmonstratenserklostret i Tønsberg: altsaa kun eet.

[2]) Sverres S. c. 115.

[3]) Script. Rer. Dan. VIII. 317 i en Liste over Ordenens Klostre i Norden opføres: Tunsbergæ vel Olevyn, filia Præmonstrati.

[4]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 78. No. 10. Haak. Haakonss. Saga Cap. 333.

Olafskirken i Tønsberg, som vi saaledes antage for dette Klosters egentlige Kirke, nævnes 1207, da Erling Steinvegg begroves her, ligesom senere, da Philip af Veggen, og 1260, da Biskop Henrik af Holar der bleve begravne. Fremdeles maa den Abbed Orm fra Tønsberg, som deeltog i Rigsmødet i Bergen 1223, have været Præmonstratensernes Abbed; senere blev han nok Biskop i Oslo [1]). — Regelen fastsatte, at Ordenens Abbeder til visse Tider, fordetmeste aarlig, skulde indfinde sig til Generalkapitlet i Prémontré, men da dette faldt for besværligt for Nordens Klostre, tilskrev Generalabbed Vilhelm 1289 Brødrene i Danmark og Norge, at deres Formænd for Fremtiden skulde paa Grund af den store Afstand være fritagne for denne Pligt; derimod skulde Ordenens 4 Prælater i Dacia hvert 4de Aar møde ved Generalkapitlet, naar Veirliget tillod det, dog saa at Provsten af Børglum og Abbeden af Tønsberg i ethvert Tilfælde da indfandt sig. Forresten maa de norske Præmonstratensere paa denne Tid have været forsømmelige i at betale deres Afgifter til Prémontré; thi 1290 befalede Generalabbed Vilhelm Abbeden af Bekkaskog i Skaane snarest muligt at visitere Ordenens Kirker i Tønsberg og Dragsmark in capite et in membris, og tvinge dem til at indsende til Generalkapitlet Ordenens paabudne Kollekter, samt afsætte Abbeden og Brødrene, hvis de viste sig ulydige [2]). — I 1297 skal Olafsklostret have faaet $\frac{1}{10}$ af Djupviks Laxefiske af Abbedissen i Nonneseter i Oslo, sandsynligen mod Vederlag; denne vigtige Eiendom, hvori Olafsklostret i det Hele eiede Trediedelen, gav senere Anledning til indviklede Trætter mellem de forskjellige Eiere (Nonneseter, Olafsklostret og Oslo Bispestol). I 1298 blev de to betydelige Gaarde Nes og Ropestad i Kvelds Sogn givne til Klostret [3]).

Saaledes var Olafsklostret udentvivl allerede rigt og i Anseelse, da Kong Haakon V stiftede de 14 kongelige Kapeller, hvoriblandt Michaelskirken i Tønsberg blev en af de 4 kollegiate. At Præmonstratenserne have afstaaet dette, som det synes i Helligheds Ny staaende Kapel [4]), uden Vederlag, er ligesaa usandsynligt, som at den mod geistlige Stif-

---

[1]) Fornm. Sög. IX. 34. 114. 36. 150. Haak. Haakons. S. Cap. 301. 86.

[2]) Dipl. Norv. III. No. 26 og 29.

[3]) Registr. paa Agershuus. Dyst. Reg. fol. 111. a. 112. b.

[4]) Dette synes at fremgaa af Dronning Margaretas Bestemmelse af 12te April 1405 om, at en Mand skulde for hende valfarte til St. Mikkels Berg i Tunsberg. Udv. af danske Diplomer af Molbech og Petersen. 208.

telser gavmilde Konge har forlangt dette; men herom haves ingen Oplysning. Ved Gavebrev af 1ste Decbr. 1317 skjænkede Kongen ikke mindre end 110 Markebol Jordegods til dette Kapel, for deraf at underholde dets Provst, 4 Chorsbrødre og 2 Diakoner, en Klokker, og disses Brydier, Stegere og Stegersvende [1]). Om Sommeren 1318 holdtes Biskopsmøde i Tønsberg, og da vare Erkebiskoppen, Biskopperne af Oslo, Bergen og Stavanger, den pavelige Nuntius i Sverige Nils Sigfastsøn, Kapellernes Foresatte Hr. Finn og Kansleren Ivar 16de Juli 1318 samlede i Olafsklostret hos Abbeden Hr. Arnstein, hvor de udstedte en Vidisse af Pavens Befaling af 3die Febr. 1317 til Erkebiskoppen af Nidaros samt Biskopperne af Skara og Vesteraas om at tage den udvalgte Upsalas Erkebiskop og hans Kapittel i Forsvar mod Alle [2]). — Denne Abbed havde Proces med Medeierne i Djupvik-Fisket, og blev derom i 1320 stevnet; men Sagens Gang og Udfald kjendes ikke; dog synes det at være kommet til Forlig; thi 1322 tilskrev han Abbedissen i Oslo, at han var villig til at holde det Forlig, Biskop Salomon i Oslo havde istandbragt dem imellem, naar hun vilde levere til Hr. Olaf ved Laurentii Kirke den Fisk, som fra Djupvik erholdtes [3]). — Hans Eftermand var uden Tvivl Abbed Ogmund, som i Oktbr. 1330 i Lødese sluttede Forlig med Biskop Salomon om Bispetienden af Nøterø, Stokke og Skedaug Sogne samt Rettigheden til Slagens Kirke, som synes at have hørt til de Gaver, Oslo Biskopper ved Klostrets Stiftelse havde tillagt dette, og hvorpaa Klostret havde pavelig Stadfæstelse, men Abbed Ogmund og Klostrets procurator Arne Asgeirssøn nu afstode [4]). I 1340 bevistes, at Gaarden Bratsaas i Arnedals Sogn tilhørte St. Olafs Kirke og Kloster, ligesom ved samme Tid en Gaard i Nykirke Sogn blev givet dertil [5]). — Broder Benedikt, Abbed i Olafsklostret, og hans Konventsbrødre mageskiftede 9de Oktbr. 1356 Gaarden Viken i Fodnes Sogn, hvis Bygninger ved Vaadeild vare afbrændte, til Ivar Thoressøn, mod en mindre Gaard Marker i Ramnes Sogn [6]).

---

[1]) Dipl. Norv. III. No. 110. Thork. Anal. 169 o. ff. St.

[2]) Barth. IV. 671 ff. Dipl. Svecan. III. 369. 308.

[3]) Registr. paa Agershuus.

[4]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 61. No. 17. Dipl. Svecan. IV. 184.

[5]) Registr. paa Agershuus. Øysteins Regist. fol. 111. b.

[6]) Dipl. Norv. I. No. 365, hvor Dateringen er feilagtig. Et Brudstykke af

Hans Eftermand var vel Abbed Gunnar, som 1368 solgte Klostrets Gaard Solum i Arnedals Sogn til Arnfinn Grimsson, og var Vidne ved en Gave til Sæms Kirke [1]. — Først i 15de Aarhundrede findes atter Noget om dette Kloster, medens Hr. Olaf Salmundssøn, maaske en Broder af Hustru Aasa Salmundsdatter i Selvik, var Abbed her i en lang Aarrække (1403 [2]—1431). I 1400 var Biskop Øystein i Olafsklostret i Tønsberg, og tildømte det to Gaarde i Ramnes Sogn, idet deres Salg, som var gjort uden Biskoppens Samtykke, skulde være magtesløst [3]. Denne Abbed havde af Halvard Thorgeirssøn, der med sin Hustru og alt sit Gods havde givet sig ind i Klostret, faaet to Markebol i Strand, men da Bonden ogsaa havde solgt samme Gaard til Presten i Sande, reistes der Sag derom, som i 1405 paadømtes til Prestens Fordeel, hvorpaa Abbed Olaf stadfæstede ham i Besiddelse af Gaarden, mod at han betalte Klostret, hvad han endnu var Bonden skyldig paa Kjøbet [4]. I 1419 gav Hustru Live Arnesdatter sig med Gaarden Biskopsrud i Sigdal ind som Provenktvinde her, og Lagmand Jon Karlssøn udstedte 1421 et Brev om Klostrets Ret til denne Gaard [5]. Gaarden Lille Skardeberg i Thjødling havde Eieren Andres Sjurdssøn givet til Abbed Olaf i Tønsberg, uden at mindes, at han og Moder forud havde mageskiftet Gaarden til to Brødre, hvem han derfor 2den Mai 1420 atter tilskjødede denne Gaard, og kaldte sin Gave til Klostret tilbage [6]. Abbed Olaf nævnes fremdeles 1422 og 1431, da han i sit Kloster udstedte Vidnesbyrd om der sluttede Forlig, som iøvrigt ere ham og Klostret uvedkommende, og har rimeligviis levet til ud paa Aaret 1436. 13de Febr. d. A. var han maaske ufikket til at bestyre sit Kloster, siden en af dets Brødre Thormod Erlingssøn da paa Klostrets Vegne solgte 3 Gaarde i Lagerdal til Sifst Rolfssøn for 60

Konventets Segl, forestillende St. Olaf siddende med Rigsæble i høire Haand, vedhænger. Ingen af disse Gaarde nævnes i Jordebogen.

1) Müller Tønsbergs Beskrivelse S. 34. Øysteins Regist. fol. 44 b.

2) I dette Aar nævnes han i Registr. paa Agershuus angaaende en Mølledams Udvidelse ved Lidemøllerne (?).

3) Registr. Heraf sees dets Afhængighed af Biskoppen.

4) Dipl. Norv. I. No. 598—601.

5) Registr. paa Agershuus. En anden Live maa det være, som nævnes i Øyst. Regist. 110. b., der gav 2 Markebol i Sanden paa Nøterø til Klostret.

6) Dipl. Norv. I. No. 669.

Mark i Klæde, Guld og Kobber, uden at Abbeden nævnes [1]), og 8de Juli s. A. maa han være død, da Eftermanden Nikolas Helgessøn forekommer som Electus i Olafsklostret, og senere paa Aaret som Abbed der [2]). Men om ham har man iøvrigt ingen Kundskab. Hans Eftermand har rimeligviis Abbed Peter „af Tønsberg" været, som nævnes blandt de ældste Medlemmer af det i 1431 stiftede Guds-Legems Gilde i Aalborg, og saaledes ventelig har været en Jyde [3]).

Klostrets i 1399 af Biskop Øystein optagne Jordebog (fol. 110—112) opregner 206 det tilhørende Gaarde, især paa Vestfold, hvoraf i Sæms Sogn 41 tildeels betydelige Eiendomme [4]). Blandt dets Velgjørere nævner Jordebogen Hustru Live, Oslokanniken Haakon Guttormssøn [5]), Salve Olafssøn med Hustru Gudrun, Thorbjørn Halsteinssøn med Hustru Aasa Bjarnesdatter, Gunne Peterssøn og Hustru Sigrid, samt Andres Arnessøn med Hustru Sigrid. Vi tilføie, at Olafsklostret mærkeligt ofte er benyttet som Mødested, hvor Klostret uvedkommende Sager ere forhandlede, hvilket antyder, at det har været det til slige Møder hensigtsmæssigste Sted i Byen.

Den sidste her nævnte Abbed, Nils, var Sommeren 1513 Vidne til et Overfald paa Olaf Jenssøn, velbyrdig Mands Olaf Ottessøns Foged, hvorom han med Eilif Borgarssøn, Borgermester i Tønsberg, gav sin skriftlige Beretning 4de April 1514 [6]). Senere omtales St. Olafs Kloster ikkun i Anledning af dets forestaaende Sekularisation. Det synes, som om Biskop Anders Muus af Oslo ved sin Resignation fra Bispestolen ogsaa har forbeholdt sig den biskoppelige Myndighed over dette Kloster, uagtet hans Revers [7]) Intet derom indeholder; thi efterat

---

1) Orig. i Rigsarchivet. Dipl. Norv. II. No. 707. I. No. 752.

2) Dipl. Norv. III. No. 734. Dipl. Arn. Magn. fasc. 99. (destructa).

3) Langebeks Uddrag af Gildets Liber Vivorum i danske Geheimearchiv. Dan. Magaz. 3die Række I. 89 ff.

4) De største Gaarde vare: i Sæm: Aulin, Munamar, Laane, Fadheim; i Slagen: Velle, Undeberg, Valdsberg, Røyren, Sanden; paa Njoterø: Fæø (nu Føyen), Bjærnebud, Sande; i Stokke: Mælesheim, Hange, Røyrekoll; i Borre: Solbrekke, Kjær, Solberg, Sande; i Hedrum: Nannesetter, hele Nanneaa med Mølle og Fisteri; i Arnedal: Dyslin, N. Kværne, Voluthveit, Lid; i Sked: Brensrud; paa Modum: ½ i Djuppvik, o. s. fr.

5) I Dipl. Arn. Magn. fasc. 88. No. 8 findes hans Testament 1427.

6) Løs Afskrift i danske Geheimearchiv. Saavel Olaf Ottessøn som hans Foged vare døde, da Brevet udstedtes.

7) Original i Rigsarchivet, udstedt i Kjøbenhavn 24de Juni 1524.

den danske Adelsmand Erik Ugerup af Frederik I var 1532 forlenet paa Livstid med Klostret uden Afgift mod at føde og klæde Munkene der, tilskrev efter Kongens Død det danske Rigsraads Formand, Marsken Hr. Thyge Krabbe, 23de Juli 1533 det norske Rigsraad, at Biskop Anders havde forlangt det danske Raads Mellemkomst, til at skaffe ham igjen St. Olafs Kloster i Tønsberg, da han vilde ved deres Hjælp, der vare i Klostret, holde Messe og Gudstieneste vedlige. Han vilde i saa Fald overlade Ugerup som Vederlag Tønsberg By, hvorpaa Bispen havde Livsbrev [1]). Samtidig hermed indløb imidlertid til det i Bud forsamlede norske Rigsraad Biskop Hans Reffs oftere omtalte Klageskrift af 2den August om Kongens og Adelens Indgreb i Bispestolens Rettigheder. Tønsbergs Kloster — skriver han — et hæderligt Abbedi, stiftet og funderet af hans Forfædre (Oslo Biskopper), som klarlig kan bevises, ligesom det endnu for en stor Deel opholdes af Stiftets Gods, har Kronen ingen Ret til, og har ingensinde befattet sig med det Kloster eller dets Eiendomme, førend velb. Erik Ugerup erhvervede det ifjor af Kong Frederik, sig til Opretning for sin Skade i forleden Feide med Kong Christiern, „os uforbrudt i alle Maader, da vi ville og kunne ved Guds Hjælp med Ære og Redelighed bestaa for Alle og hver Retviis, det vi haandginge Kong Christiern, og alt det vi gjorde i den Feide“. Han begjærer derfor Rigsraadets „retfærdige Dom, at vi maa strax lade annamme dette vort og Stiftets Kloster igjen, og faa alle Eders fulde Befaling at beskikke det igjen under Abbeden, hans Brødre, og til Guds Tjeneste og Lov igjen, som det funderet er“, samt Raadets Befaling til Ugerup at rette sig derefter [2]).

Dette Forsøg paa at frelse Olafsklostret for Munkene og Stiftet mislykkedes, Ugerup blev i rolig Besiddelse deraf, og ved hele Tønsbergs Brand 21de Febr. 1536 lagdes Klosterbygningerne i Aske, hvorved Konventet adspredtes [3]). Om Abbedens og Munkenes Skjebne er Intet bekjendt. Olafsklostret synes ogsaa efter Ugerups Død at have været Pantelen, og som Følge deraf mangler fuldstændig Underretning

---

[1]) Norske Registr. i Afskr. I. 463. Saml. t. N. F. Hist. VI. 44. Münch. Dipl. No. 3223.

[2]) Münch. Dipl. No. 3234, trykt i 1ste Udgave S. 765—766.

[3]) Denne Ildebrand var saa fuldstændig, at Borgerne tænkte paa ganske at forlade Byen, og kun ved Løfte om 6 Aars Skattefrihed bevægedes til atter at opbygge den. Norske Registr. i Afskr. I. 367.

om dets Indehavere. Knud Grubbe havde det under Brunla Len, men afgav det 1578 til Johan v. Ahlefeldt, som fik Livsbrev derpaa for et Forskud til Kronen af 5000 Rdr., men han udløstes allerede 1579 (ell. 1580) af Frederik Lange, der havde Tønsberg Len, som 1598 fik sit Udlæg tilbagebetalt, og derpaa havde Lenene paa Afgift til 1612. Om de senere Lensmænd over Tønsberg Len, Gunde Lange, Pros Knutsson og Ove Gedde ogsaa havde Olafsklostret, vides ikke, men senere vare disse Len samlede under Knut Ulfeld (1640—1646), Vincents Ottesson Bildt (1646—1658) og Johan Borckenhuus, der nok havde Olafsklostret, indtil dettes Gods i 1671 tilskjødedes Peder Griffenfeld, og saaledes blev Grundlaget for Grevskabet Griffenfeld, senere Jarlsberg, under hvis Hovedgaard (Sæm) Aulin nu er Underbrug.

§ 10. Minoritternes Kloster i Tønsberg

laa omtrent i Midten af Byen, hvor dets Navn er bibeholdt i „Graabrødres Kirkegaard", i senere Tider benyttet til Fattiges Begravelse, men selve Kloster-Tomten kan ikke længere paavises. Det er stiftet af Kong Haakon Haakonssøn, omtrent ved Midten af 13de Aarhundrede. Det kaldes snart Minoritternes, snart Barfodbrødrenes Kloster i Tønsberg, og det er urigtigt, naar man har antaget disse for to forskjellige Klostre, af hvilke det sidste skulde havt Augustinermunke, som allerede under Kong Haakon Haakonssøn flyttede til Dragsmark [1]). I dennes Saga Cap. 333 fortælles nemlig under Opregningen af de mange Kirker og andre Bygninger, som skyldes ham, at „han lod gjøre Barfodbrødrenes Kirke i Tønsberg, og blev den (Kirken) siden ført Syd til Dragsmark". Dette omtales og i Sønnens Kong Magnus's Skjærmbrev for sidstnævnte Kloster saaledes [2]): „Vor Fader lod Minoritternes Huus, kaldet Barfodbrødre-Kirke, flytte fra Byen Tønsberg til Dragsmark, og indstiftede i denne af sin Fædrenearv et St. Mariæ Kloster efter Augustins Orden". Da det er vist, at ikke alene en Barfodbrødre-Kirke, men og Barfodbrødre-Minoritter ved samme stadig forekomme i Tønsberg ogsaa efter hiin Tid, maa disse Beretninger ikke forklares om Mere, end de udtrykkelig indeholde, nemlig at Kong Haakon (uvist af

---

[1]) Langebek i Script. Rer. Dan. IV. 421. Kraft Norg. Beskr. II. 563; 2den Udg. II. 226. Munthe i Aalls Snorre I. 60. 63.

[2]) Dipl. Svec. I. 728, uden Aar.

hvad Grund) lod den af ham paabegyndte eller fuldendte Kirkebygning for Minoritter i Tønsberg flytte derfra og opføre som Klosterkirke for de Augustiner- (Præmonstratenser-) Munke, han til Dragsmark havde indkaldt. Men Tønsbergs Minoritter forblev ligefuldt her, og havde deres Kirke, som snart benævnes Berfœttabrœðra-kirkja, snart domus fratrum minorum. Om nogen Flytning af Munke fra Tønsberg til Dragsmark tales ikke, og i alle Tilfælde vedkommer den ikke Minoritterne.

Disses Kloster nævnes første Gang med Bestemthed [1]) i Anledning af Konkordatet mellem Kong Magnus og Erkebiskop Jon, hvilket nemlig er udstedt 9de Aug. 1277 i Minoritternes Kirke i Tønsberg [2]). Forresten omtales dette Kloster ligesom alle øvrige af denne Orden yderst sjelden. Det forundtes i 1291 Afladsprivilegium af Pave Nikolaus IV, og i 1296 holdtes Ordenens Provindsialkapittel her [3]). Den Traktat med de tydske Søstæder, som Kong Eirik sluttede i Bergen 12te Juni 1293, forpligtede Stædernes Sendebud til at besørge ratificeret inden Mortensdag, og at nedlægge Vidnesbyrd derom hos Minoritterne i Tønsberg [4]). I disses Kloster udstedtes i 1330 et Gavebrev til Drotseten Hr. Erling, det fik sin Lod af Kong Magnus's og Dronning Blankas testamentariske Gaver til samtlige norske Minoritter, og Fru Joron Jamæltsdatters Testamente 1360 er udstedt i Barfodbrødrenes Kirke af Broder Sigurd, Barfodbrødrenes Gardian i samme By [5]), hvorved det yderligere er godtgjort, at Tønsbergs Barfodbrødre vare Minoritter.

Allerede i 1381 forekommer den danske Benævnelse Graabrødrenes Kloster i Tønsberg, og 1391 udstedte Broder Aslak, Custos over Graabrødre-Klostrene i Norge, med Flere Vidnesbyrd om noget af Gaute Erikssøn kjøbt Jordegods [6]). — I 1395 valgte den før nævnte

[1]) Beretningen i Haak. Haakonss. S. Cap. 288, at den unge Kong Haakon, da han i dette Aar kom syg til Tønsberg, lod sig føre op til múnklifis, maa nemlig forklares om Præmonstratenserklostret, da múnklif ikke brugtes om Franciskanerklostre.

[2]) Den latinske Original har: in ecclesia fratrum minorum, den norske Oversættelse derimod: i kirkju berfœttu-brœðra i Túnsbergi. Norges gamle Love II. 463. 469.

[3]) Wadding, Annales Minorum. V. 271. Script. Rer. Dan. V. 519.

[4]) Sartorius Gesch. d. Hansa, v. Lappenberg. II. 171. Urkundenb. d. St. Lübeck. I. 547.

[5]) Dipl. Norv. I. No. 207. Dipl. Arn. Magn. fasc. 69. No. 14.

[6]) Dipl. Norv. III. No. 435. I. No. 536. Dette er vist det samme Brev, som

Aasa Salmundsdatter sit Gravsted i Graabrødrekloster i Tønsberg, hvor hendes Mand Rane Eivindssøn allerede laa, og gav derfor 30 Mark Penge til Klostret [1]). 1434 kjøbte velb. Mand Markvard Buk her en Gaard af Arne Arnessøn, 1436 var Gerke (Gereke, altsaa en Tydsker) Gardian her, i 1448 holdtes atter Ordenens Provindsialkapittel i Tønsberg, og 1486 solgte Gardian Herman Jakobssøn og hans Brødre hvad Klostret eiede i Gaarden Huusvig i St. Peters Sogn i Tønsberg til Amund Jonssøn [2]).

Paa Reformationstiden var Henrik Monssøn Gardian her, samt i de sidste 10 Aar tillige Ordenens Custos i Norge. Han optog i 1519 en Reidar og Hustru i Broderskabet, samt solgte 31te Decbr. 1535 til Halvard Nilssøn Gaarden Huusvig, som den i Tønsberg afdøde Anna Ottesdatter (Rømer), ifølge et 9de August 1525 udstedt Vidnesbyrd, havde givet til Klostret for sine Forældres Sjæle, og hendes Søster Ottilia da stadfæstede [3]). Denne Handel var sandsynligviis en af disse Munkes sidste Foretagender, og de handlede klogt i under de daværende Omstændigheder at gjøre deres faste Eiendomme i Penge; thi 21de Febr. 1536 afbrændte Byen med Kirker og Klostre [4]), og Minoritterne have uden Tvivl benyttet denne Ulykke til at hæve Konventet og forlade Byen. I det Mindste nævnes de slet ikke efter den Tid. Efter Forslag af Provsten i Tønsberg Laurits Matssøn, som oplyste, at „Graabrødre Kloster for nogen Tid siden er afbrudt", bestemte Kongen 23de Juli 1551, „at efterdi Klostret i sin Tid er funderet til Guds Tjeneste, saa skal det nu med en Ø og en Have, kaldet Munke-Aaren og Munke-Lykken, som laa til samme Kloster, herefter blive til Skolens

---

R. Mørch har henført til Olafs-Klostret, og derfor antaget Broder Aslak Custos som Abbed paa Teige, hvilket maaske har foranlediget Munthe til at antage Olafsklostret i Tønsberg for et Minoritterkloster. Mørch angiver, at Brevet havde et Segl med Omskrift: „secretum claustri fratrum minorum Norvegie". Dette mangler nu, da Mørch pleiede at afklippe Seglene af de Breve, han benyttede, og skaffede sig paa den Maade en Sigilsamling, som nu er i Rigsarchivet, men til liden Nytte, da al Oplysning mangler om, hvorhen de om hinanden kastede Vorsegl oprindelig have hørt.

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 80, No. 13.

[2]) Original i Rigsarchivet. Dipl. Norv. III. No. 734. Script. Rer. Dan. IV. 410. V. 519. Müller Tønsbergs Beskr. 30.

[3]) Dipl. Norv. III. No. 1080. Müller anf. Sted S. 31—32.

[4]) Suhms (ældre) Samlinger II. II. 188.

og Skolemesters Underhold i Tønsberg. Klostret hørte saaledes til de Konventer, som vare opløste før Reformationen [1].

§ 11. Gimsø Nonnekloster.
(Claustrum sanctimonialium in Gimbisey.)

Strax Syd for Kjøbstaden Skien ligger i Solums Sogn den lille, af Skienselvens Fossefald omflydte Klosterø, hvorpaa Gimsø Klosters Hovedgaard endnu staar. Dens Navn maa uden Tvivl udledes af gimmr, gymbr, et Lam, saa at Gimsey, eller som det almindeligst skrives Gymbisey, betyder Lamøen. Her skal Dag Eilifssøn, en af Magnus Barfods Høvdinger [2], have stiftet et Nonnekloster af Benediktinerordenen, formodentlig kort efter 1110, da de med Kong Sigurd hjemkomne Korsfarere vakte en almindelig Iver for Klosterstiftelser her i Landet. Den har uden Tvivl oprindeligt hørt under den paa den anden Side af Elven liggende Bratsberg Gaard, hvor Stifterens Søn Gregorius Dagssøn var bosat. Denne var som bekjendt Kong Inge Krogrygs første Raadgiver og trofaste Ven, der faldt for ham i Slaget ved Fors i Viken, hvorfra han blev ført op til Gimsø og der begraven 1161. Hans Søster Baugeid var da Abbedisse i Klostret [3].

I Kong Magnus Lagabøters Testamente bestemtes 30 Mark gangbar Mynt til Gimsø, hvis Bygninger 1317 afbrændte [4]. Ved Midten af 14de Aarhundrede gav Fru Ronnog Smidsdatter sig ind i Gimsø, uden Tvivl som Proventkvinde, og gav da Klostret 2 Gaarde i Skedjofs S. i Viken, ligesom hun i sit Testamente skjenkede det 5 Gaarde paa Stangenes sammesteds, samt to paa Vestfold. Ved samme Tid omtrent fik ligeledes Klostret Gaarden Prestholt i Nes Sogn af Hr. Ogmund Finssøn (senere Drost) for hans Farbroders Hr. Ivar Rofas Sjæl

---

[1]) En frater Olaus Prepositi (?) gardianus quondam Tunsbergensis nævnes ved uvis Tid som begraven i Minoritterkirken i Visby paa Gotland. (Script. Rer. Dan. VI. 567.)

[2]) Magn. Barf. S. hos Snorre C. 27, i Fornm. Sög. c. 37 (VII. 72). At Dag Eilifssøn stiftede dette Kloster, staar neppe udtrykkeligt i Kilderne, men er mere end sandsynligt; ligesom alle Nyere derom ere enige.

[3]) Fornm. Sög. VII. 273. Af Navnet Baugeid er en forvansket latinsk Form Begeba dannet, som en enkelt Gang forekommer.

[4]) Script. Rer. Dan. VI. 250. III. 130. Annal. Island. 216.

og hans Gravsted i Klostret[1]. I dette Aarhundrede nævnes Fru Aasa og senere Fru Gelaug som Abbedisser i Gimsø. Begge forøgede ved Kjøb Klostrets Gods betydeligt, især Førstnævnte, i hvis Tid Roar nævnes som Klostrets Ombudsmand (ráðsmaðr). Allerede dengang eiede det en fra Klosterkirken forskjellig Kirke eller Kapel, Hakesteins Kirke, der laa ved Faret, tæt ved Klostret, og hvorved sandsynlig særskilt Prest har været ansat[2].

Den gode Bestyrelse, Gimsø Kloster i længere Tid synes at have nydt, maa have bragt det til at udvide sine Handelsforbindelser i større Udstrækning, end det nærliggende Skien (Skiða) som Kjøbstad kunde tillade. Kong Haakon VI havde ligesom foregaaende Konger taget denne By i kongeligt Værn, og under et Ophold i Gimsø stadfæstede Faderen Kong Magnus dette Sønnens Brev, og tilføiede et Forbud mod at holde noget Kjøbmandskab i Gimsø, uden forsaavidt Abbedissen tiltrængte til sit Klosters Forsyning (ovenf. S. 160). — 9de Marts 1388 befalede Biskop Øystein af Oslo Provsten i Ranerike, Gunnulf Helgessøn, at stevne Svein Prest paa Stangenes til at møde for Biskoppen paa Teige, i Anledning af Klage fra Abbedissen i Gimsø og hendes Konvent over, at han ikke betalte Klostret, hvad han var skyldig, samt for at forsvare sig i Anledning af Overhørighed mod Biskoppen m. v.[3]. Klostrets Klage har rimeligviis angaaet Oppebørsel af dets betydelige Indtægter der i Egnen.

Ragnhild Genovefa, Abbedisse i Gimsø, uden Tvivl den samme, som i 1351 omtales som Nonne i Oslo (ovenfor S. 428), mageskiftede 19de Novbr. 1392 til Biskop Øystein Gaardene Valer, Autne og Hunaborg i Aurskog paa Romerike, Engjar i Hemnes og Bokar i Oslo Hered, hvilket Jordegods Klostret havde faaet af Erkebiskop Thrond i Nidaros for hans Søsters Gudruns Optagelse, samt Gaarden Aas i Haslum Sogn. Herfor fik Gimsø igjen af Biskoppen Rauster i Hjurebø og Arerud, begge i Saude Sogn, Navnløs i Fænes

---

[1]) Øyst. Reg. fol. 35. 32. Jeg formoder, at denne Fru Ronnog, om hvem jeg iøvrigt ingen Oplysning har kunnet finde, har været Enke efter Hr. Ivar Øgmundssøn Rofa (Saml. til N. F. Hist. I. 141 ff.). At hun er død omtrent ved Aarhundredets Midte, slutter jeg af Øyst. Reg. fol. 172, hvor der anføres, at Ronnog Smidsdatter i den store Manddøden (1349—1350) gav 4 Gaarde til Bragaseters Kirke i Viken.

[2]) Øyst. Reg. fol. 35—36. Dipl. Norv. I. No. 341.

[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 75. No. 14.

Sogn paa Grønland, og ½ M. Svineland i Bamble, samt 7 gamle Mark eftergivne, som Klostret skyldte ham [1]). Hr. Gaute Eriksson (Galtung), der som Rigsraad deeltog i Kalmarunionens Afslutning 1397, var i en Aarrække Sysselmand i Skienssyslet og en høit anseet Mand. Han synes at have staaet i nøie Forhold til Gimsø Kloster, hvor endog „Hr. Gautes Sovestue" omtales, og blev med sin Frue Margareta Reymarsdatter (ɔ: Svalesdatter Reymar) begraven her. Ved hendes Død gav han 3 Gaarde der i Egnen for hendes Gravsted i Klostret [2]). I 1401, da Biskop Øystein lod forfatte Jordebogen over Kirkegodset i Gerpens Provsti, eiede Gimsø Kloster, hvis Gods deri fol. 31—35 er indtaget paa Grund af Klostrets Afhængighed af Biskoppen, 266 Gaarde og Gaardeparter, især i Skiens Omegn, Viken og paa Vestfold [3]). Det eiede altsaa næsten ligesaa mange Gaarde som Nonneseter i Oslo, men dettes Eiendomme vare i det Hele større og Klostret følgelig rigere. Udenfor Stiftet eiede Gimsø 9 Gaarde i Sogn i Bergens Stift, hvilke uden Tvivl er det Gimsø Gods i „Nordlandene", for hvis Bestyrelse Abbedissen Helga i 1413 gav Fru Ingeborg Erlingsdatter Kvittering, og som efter Reformationen tillagdes Bergens Biskop [4]).

Eilif Sveinssøn, Prest i Gimsø, nævnes i 1439 og 1440 i nogle Breve angaaende Thelernes Opløb under Halvard Graatop [5]), og 1447

---

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 77. No. 26. De erhvervede Eiendomme lagde Biskoppen til Nikolas-Alteret i Halvardskirken i Oslo. (Øyst. Regist. fol. 138 a.)

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 84. No. 6. Saml. IV. 555. Øyst. Reg. fol. 32. a. b.

[3]) De fleste Gaarde havde Gimsø i Gjerpen, nemlig 36 (hvoriblandt Fullaa 5½ Markebol, S. Gjerpen 5 Markebol og Bratsberg), i Mælum Sogn 21 Gaarde (hvoriblandt Gisholt, Bergene, Husethveit), i Skeb Sogn i Bamble 15 Gaarde (hvoriblandt Slaattones ved Langesund), i Bergs Sogn paa Neset 25 Gaarde (hvoriblandt Aaros med Kværn og Fos, Nisfungen, Holgeim, Thorp, Barkevik), i Tanum Sogn paa Neset 28 Gaarde (hvoriblandt Hjoltin, Hvatheim, Øvre Tunheim, Brekke, Haulla med Møllen 6 Markebol, Thveitdalen), i Sandehered 7 Gaarde, i Skedjofs Sogn i Vættahered 22 Gaarde o. s. fr. I Nedenes eiede det bl. A. et Laxefiske, kaldet Abbedissefisket, paa Nyg i Øiestad Sogn, som 1556 forlenedes til Lagmand Nils Anderssøn i Skien. (Norske Registr. i Afskr. I. 343.)

[4]) Dipl. Norv. I. No. 639. Abbedissens Segl forestiller en staaende Kvinde med Krumstav. De 9 Gaarde nævnes baade i Øyst. Reg. fol. 34—35 og i en Jordebog af 1585 paa Stadsporten i Bergen over Bergens Kapittels Præbender (Pakken No. 41.) Det rentede efter Frimans Fundatser I. 4. 32 Rd. 3 ℔ 2 ß og udgjorde 81 Løber.

[5]) Dipl. Norv. III. No. 751. 757.

(1443?) nævnes Scolastica som Abbedisse i Gimsø i Anledning af den med Nonnerne i Oslo indgaaede Forening om gjensidige Sjælemesser m. v. (ovenf. S. 432). Paa Abbedissens Ansøgning stadfæstede Pave Nikolaus V sine Formænds Privilegier og Indulgenser for Benediktinerinderne i Gimsø, og 1ste December 1475 solgte den ovennævnte Eilif Sveinssøn, Prest og mansionarius i Gimsø, Gaarden Berdorsrud paa Follo til Peter Jonssøn, Erkeprest i Oslo [1]). — Den sidste Abbedisse, som omtales, var Margareta Amundsdatter, som 21de April 1514 solgte den halve Jonsgaard i Skien til Gunnar Thorsteinssøn paa Skiens Kirkes Vegne for 22 Mark danske [2]).

Efter denne Tid omtales Klostret kun i Anledning af den verdslige Magts Indblanden, og den paafølgende Sekularisation. Christiern II overdrog, uvist af hvad Aarsag, Nonneseter i Oslo Gimsø Klosters 12 Gyldens Rente fra Bergen, ligesom han, formodentlig samtidigt hermed, forlenede Diderik (Villumssøn) Tolder med dette Kloster. Grunden til denne usædvanligt tidlige Sekularisation af et anseeligt Nonnekloster angiver Biskop Hans at have været „vrang og urettelig Underviisning", men Frederik I slap ikke Byttet, idet han 14de Febr. 1529 forlenede Ivar Jenssøn (Jernskjæg) dermed „mod slig Tyngde og Afgift til Jomfruerne (d. e. Nonnerne), som der er Skik". Men da han, efter egen Paastand mod sin Villie, havde gaaet Christiern II til Haande 1531—1532 [3]), blev Klostret frataget ham, og 1532 paa samme Vilkaar givet Hans Myntmester, for udviist Tjeneste paa Agershuus under Beleiringen og som Vederlag for de Tab, han da havde lidt [4]). Denne ulovlige Raaden over Kirkens Gods paatalte Bisskop Hans i Oslo, saasnart Kong Frederik var død, i den oftere omtalte Forestilling til Rigsraadet af 2den August 1533, hvor han tillige oplyser, at strax han kom til Stiftet (1525) beskikkede han, da Diderik Tolder imidlertid var død,

---

[1]) Afskr. i danske Geheimearchiv. Dipl. Arn. Magn. fasc. 94. No. 12.

[2]) Trykt i Danske Mag. VI. 33—34. Sammesteds er Klostrets Segl kobberstukket. (Klosterseglene i 1ste Udg. No. 23).

[3]) Om Ivar Jenssøns Forhold Saml. t. N. F. Hist. VI. 24. Norske Registr. i Afskr. I. 460. I Brev af 1533 fortæller Bisskop Magnus af Hammer (Münch. Dipl. Nb. 3211) om ham, at han „havde beskæmmet de fattige Nonner ved Skien, medens han var der", og at han og Peder Brockenhuus havde i Borgesyssel et Skakkerygte. Hans Troskab synes at have været mistænkt ogsaa i 1536 (Aktst. fra Grevefeiden. II. 251.)

[4]) Norske Registr. i Afskr. I. 463. Saml. t. N. F. Hist. VI. 24. 44.

Klostret igjen under Abbedissens Bestyrelse, hvilket stod ved Magt til Kong Frederik „ligeledes efter vrang Underviisning“, overdrog Gimsø til Ivar Jenssøn. Dette hjalp imidlertid ikke, og Klostret overdroges 11te Novbr. 1538 til Otto Anderssøn [1]). Han beholdt det imidlertid kun kort. Paa denne Tid havde nemlig Christian III opsendt den sachsiske Bergmester Hans Glaser til Norge, for at udsøge passende Steder til Bergverkers Anlæg, og i sin Indberetning foreslog han blandt andet paa Gimsø Kloster at opbygge Vaaningshuse m. v. for de thelemarkske Bjergfolk, samt anlægge en Mynt, ligesom og at Kongeu ved Hjælp af Klostrets Gods skulde mageskifte til sig de Eiendomme, hvorpaa Jernhammere skulde anlægges [2]). Senere bestemte Kongen sig til paa Gimsø ogsaa at anlægge en Smeltehytte (Sigerhytte), og gav Høvedsmanden paa Agershuus, Peder Hanssøn, de fornødne Forholdsregler. I den Anledning tilskrev denne 27de Marts 1540 Kongen, at han ifølge dennes Brev havde faaet Otte Anderssøn til at afstaa Klostret, mod at erholde Hammer Gaard. Ligesaa „ere alle Nonner med deres egen frie Villie uddragne og ere gifte, undtagen en gammel Nonne, som ei vilde gifte sig; dog er hun med fri Villie uddragen og er hos sine Venner. Eders fyrstelige Naade skal med Sandhed vide, at de vare hverken nødte eller tvungne til at drage ud, — — ligesom de have begjært mit Brev paa, at de maatte uddrage“. Forsaavidt havde Peder Hanssøn altsaa opfyldt Kongens Ønske at skaffe ham fuld Raadighed over Klostret og dets Gods; men han fraraader aldeles at opføre en Smeltehytte der, fordi Gimsø ligger nedenfor flere Fossefald, saa at Malmen maa tildeels kjøres over Land, og beder Kongen at udsætte sin Beslutning herom, til han selv kommer op og seer Leiligheden, samt udbeder sig imidlertid Klostret til Forlening [3]). Dette Raad fulgte Kongen dog ikke, men udnævnte 14de August s. A. Antonius Bryske til Berghauptmand i Norge, og overdrog denne Gimsø Kloster til Bopæl med Ordre der at bygge en Smeltehytte [4]). Det sidste Spor af Klo-

---

1) Norske Registr. i Afskr. I. 257. Pontopp. Annal. III. 237. beretter, at Forleningen skede sine clausula, hvilket betegner Fritagelse for de Forriges Pligt at sørge for Nonnerne; men dette staar ikke i Registr., og er usandsynligt, da der endnu vare Nonner tilbage.

2) I Uddrag hos Brünnich om Norges Bjergværker S. 30—37.

3) Peder Hanssøns egenhændige Brev til Kongen, i danske Geheimearchiv.

4) Brünnich anf. St. S. 95. Ved Brev af 18de Septbr. erkjender Peder

stervæsen i Gimsø forsvandt, da saavel Klosterbygningen som Kirken i 1546 afbrændte [1]), og Klostergodset blev som verdslig Forlening lagt under Bratsberg Gaard, hvorfra Gimsø uden Tvivl oprindelig var kommen. Dog var Gimsø stundom et særskilt Len. Saaledes havde Jørgen v. Onsbach det 1559, Jørgen Urne fik det 1578, da det toges fra Befalingsmanden over Bratsberg Len, og Geert Rantzau havde det til 1588, da det atter lagdes under Hovedlenet, og Gimsø Hovedgaard udlagdes til Lensherrens Residents, som den vedblev at være til 1662, da den m. m. solgtes til Generallieut. Jørgen Bjelke. — Uden Tvivl har Gimsø, ligesom Lyse og Hovedø, havt sin Gaard i Byen, hvor det maaske har opfyldt sine Pligter mod Fattige, Pilegrime og Reisende. Ved Skjøde af 21de Juni 1575 solgte nemlig Erik Pederssøn paa Bjørnthvet Skiens Klostergaard til Erik Brockenhuus, Befalingsmand over Bratsberg Len. Af det gamle Gimsø Kloster ere forlængst alle synlige Levninger forsvundne.

§ 12. Værne Johanniter-Hospital.

(Domus hospitalis sancti Johannis in Varno.)

Værne (Varna, á Vornu) kaldtes i ældre Tider Strøget langs Christianiafjorden omkring Byen Moss, og ½ Miil Syd for denne laa allerede før Harald Haarfagers Tid en Kongsgaard (á Vornu), der beholdt Bygdelagets Navn, og stundom omtales i Sagaerne [2]). Værne var saaledes en af Norges ældste Kongsgaarde, og vedblev uden Tvivl som saadan ligetil det blev Johanniterhospital; men Tiden, da dette indtraf, kan ikke med Sikkerhed bestemmes. Kraft beretter, at det forekommer som Kloster allerede i 12te Aarhundrede, men Munthe har ligesom jeg først fundet det omtalt som saadant fra sidste Halvdeel af 13de Aarhundrede [3]). Imidlertid kan det synes rimeligt, at der før denne Tid har været Johanniter-Hospital her, da Ordenen alt 1170 var bosat i Danmark. Kunde man stole paa Registr. af 1622, maatte ogsaa

---

Hanssøn at have modtaget Kongens Ordre at antvorde Brykke Klostret, som han i Mellemtiden havde overdraget Glaser. (Geheimearchivet).

[1]) Kraft Norg. Beskr. 2den Udg. III. 65.

[2]) Snorre Yngl. S. C. 51. Haak. Haak. S. C. 63. 66. Fornm. Sög. X. 160.

[3]) Kraft Norges Beskrivelse 2den Udg. I. 88. (i 1ste Udg. nævnes Intet herom). Munthe i Aalls Snorre. I. 36.

Hospitalet paa Værne henføres i det Mindste til 1ste Halvdeel af 13de Aarhundrede, da deri omtales en Afskrift af en Pavebulle for Værne af Pave Honorius III, som døde 1227; men herpaa tør dog Intet bygges, da Honorius III lettelig kan være forvexlet med Honorius IV († 1286) [1]).

At dette Kloster var et Johanniter-Hospital (domus sacra hospitalis sancti Johannis Hierosolymitani) er utvivlsomt, ligesom og at det som saadant stod under Ordenens Prior i Andvordskov i Sjælland. Stifteren er naturligviis endnu usikkrere end Alderen; men da Værne forud var Kongsgaard, maa en af Kongerne være Stifter; dette kan neppe være Kong Haakon Haakonssøn, da Værne ikke omtales blandt hans Stiftelser. Er Hospitalet derfor ikke ældre end Kong Haakon, maa det være stiftet af Sønnen Magnus, under hvem det udtrykkelig omtales, dog ikke med Sikkerhed førend i Hirdskraaen [2]). Deri bestemmes, at en Trediedeel af den Tiende, som Hirden ifølge gammel Sædvane blandt Birkebenerne ydede, skulde afgives til Værne, ligesom at hver haandgangen Mand skulde ved Optagelse i Hirden betale 2 Ører, hvoraf den ene skulde lægges til Hirdmændenes Provent til Sjælemesser for afdøde Hirdmænd, den anden anvendes som Hjælp for dem af Hirden, som trængte til at gaa i Kloster. Gester og Kjertesvende skulde yde halvt saa meget [3]). Disse to Bestemmelser i Forening gjøre det sandsynligt, at Værne Hospital (det være stiftet af Kong Magnus eller ikke) er af ham blevet bestemt til et Slags Invalide-hospital for Hirden, som af denne Grund just dertil ydede aarlig Tiende, ligesom det neppe er tvivlsomt, at Værne menes med det „Kloster", hvortil Ind-

---

[1]) Andvordskov Hospital skal være stiftet 1170 (Daugaard om danske Klostre 273 ff.), men i Sverige fik Johanniterne intet Konvent før 1255, da Eskilstuna Hospital stiftedes (Wieselgren de claustris Sviogoth. II. 50. 51). Honorius III kan lettelig være forvexlet med Honorius IV, da ingen af disse Paver brugte noget Nummer.

[2]) Suhm (Hist. af Danmark X. 655) nævner efter Registr. paa Agershuus et kgl. Skjærmbrev for Værne af 1270, men Brevet kan derfor gjerne være af Kong Magnus Eriksson; thi det opgives kun at være af Kong Magnus's 7de Aar. At Biskop Hans af Oslo i 1533 erklærer, at Værne Hospital stedse havde været under Kirkens og ei under Kongens Bestyrelse, hindrer ei at det er stiftet af en Konge, da Stifteren derved ikke erhvervede nogen mod Ordensregelen stridende Indflydelse i Klostrets Anliggender.

[3]) Hirdskraaen Cap. 21. 53. Norges gamle Love II. 410. 449. De to andre Dele af Tienden skulde Rigets Biskopper og Hirdpresterne have.

skuddet ved Optagelsen skulde anvendes. Det vilde nemlig være besynderligt, om der ved Lov berededes Hirdmændene en rolig Alderdom andenstedsd end netop i det Kloster, hvortil de i deres Tjenestetid aarlig havde bidraget.

At denne i det Hele mærkelige Bestemmelse ikke ellers omtales eller viser sine Følger, maa uden Tvivl forklares deraf, at den neppe blev af Varighed. Sønnen Haakon V ophævede eller i det Mindste forandrede Hirdskraaen ved sin Forordning af 17de Juni 1308 angaaende Rigets indre Styrelse, hvorved blandt Andet ogsaa Faderens Bestemmelser om Hirden for en stor Deel ophørte. Heri erklærer Kongen, at han ved Mariækirken i Oslo vil bygge et Hospital (þarfindahús, ovenfor S. 398), hvori de af Hirden samt de Herbergessvende, Bordsvende, Geste- og Kjertesvende søndenfor Lindesnæs og Dovrefjeld, som ere eller blive vanføre, paa Grund af deres Sygdom eller Trang skulle have slig Kost, som Kongens dertil givne Gods og Hirdens Tilskud tillader. Det Sidste bestemte han for hver Ridder, Kongen efterdags udnævner, til 3 Mark gamle, for hver Hirdmand og Herbergessvend til 2 Mark, og for Gester, Kjerte- og Bordsvende til 1 Mark. Andre skulde give, som Gud indgav dem. Hermed staar vistnok en anden af Forordningens Bestemmelser i Forbindelse, nemlig at de af Hirdmændene, som blive fattige eller vanføre, nordenfor Lindesnes, skulde gaa til Bergen, søndenfor til Oslo, og der fremstille sig for Merkesmanden, som efter Kongens Skjøn skulde skaffe dem Hjælp [1]). Herved gik Indtægten fra Hirden over til disse nye kongelige Forsørgelsesanstalter, og man maa antage, at Værnes Pligt at forsørge vanføre Hirdmænd med det Samme er ophørt.

Næst Hirdskraaen findes den første paalidelige Efterretning om Værne Hospital i Kong Magnus's Testamente af 1277 [2]), da han gav samme 20 Mark Penge, en Gave, hvis forholdsvise Ubetydelighed ogsaa synes at hentyde paa, at han forhen tilstrækkelig havde sørget for denne Stiftelse. — De fleste følgende Efterretninger ere hentede fra den usikkre Registratur af 1622. Deri omtales ved 1323 et Brev fra Abbed Peter i Esrom (i Sjælland) til Peter af Husaby, Kannik i Skara, om at Kongen af Norge (Haakon?) havde fordrevet St. Hans's Hospitalsbrødre,

---

[1]) Norges gamle Love III. 74 ff. især 78. 80. Thork. Analecta. 2—42, især 26. 32.

[2]) Dipl. Norv. IV. No. 3.

som derom havde indgivet Klage til Paven, ligesom ved s. A. nævnes et Brev af Kong Magnus, hvori han gjengiver Værne, hvad hans Morfader havde frataget det [1]). Uden Tvivl staar dette i Forbindelse med Forordningen af 1308, uden at vi for Tiden have noget Hjælpemiddel til at udfinde Grunden og Sammenhængen deri. — Gaarden Gjølestad i Rakkestad blev i 1323 givet til Brødrene i Værne, hvilket viser, at Hospitalet fra den Tid af atter var i Virksomhed, selv om man antager, at det i nogle Aar af Kong Haakons Regjering har været ophævet.

I 1327 holdt Johanitterne i Prioratet Dacia et Provindsialkapittel i Andvordskov, ved hvilket blandt Flere Gotfred, Kommendator af Sverige, og Jakob, Kommendator af Norge, vare tilstede [2]). Dette er den eneste Gang, at en norsk Johanitterkomthur nævnes, og denne Jakob har derfor vistnok været den sidste af denne Rang. Den antydede Restitution af Ordenen i Norge ved Kong Magnus har vel vakt Forhaabning om at faa den mere udbredt, og man har i dette Haab udnævnt en Komthur; men da ikke flere Hospitaler for Ordenen kom istand, har man anseet en geistlig Forstander (Prior) i Værne for tilstrækkelig, saameget mere som det fra denne Tid af var Johanitternes Foresatte meest om at gjøre at drage Penge fra Hospitalerne udenfor Rhodos, og derfor idelig indskærpede Indskrænkning i Brødrenes Antal. En Komthur var saaledes en altfor kostbar Forstander. — En Proces mellem Værne og Hr. Guttorm (paa Thufn) endte med, at Værne beholdt Blixøen og Thomasøen mod at afstaa Retten til Dillingøen i Rygge til Hr. Guttorm. S. A. blev Gaarden Smidbøl i Aas paa Follo givet til Hospitalet, som ligeledes i de følgende Aar lagde sig forskjellige Gaarde til omkring i Borgesyssel [3]).

Kong Magnus og Dronning gave i sit Testamente 1347 300 Mark Penge til Hospitalet paa Værne og de andre norske Klostre, som eiede

[1]) Ved 1482 nævner Registr. en Vidisse af et Brev af Kong Magnus om Gaarden Lundeby i Raade Sogn, givet „til Værne Hospitals Opbyggelse, som da var øde". Nærmest hører vel ogsaa dette Brev til Magnus Eriksøns Tid, enten nu Værne i nogen Tid har ligget øde paa Grund af Munkenes Fordrivelse ved Kong Haakon, eller af andet tilfældigt Uheld, som Ildsvaade eller deslige.

[2]) Barth. VIII. 156—157. Af hvad der ved Mødet forhandledes, kjendes kun det anf. St. opbevarede Brev angaaende Andvordskovs Brødres Forsyning med Klæder, som foregaaende Forstander af Gjærrighed havde forsømt.

[3]) Alt efter Registr. paa Agershuus. I 1343 nævnes „Broder Kolbjørnssøn", som vel tildeels antyder den daværende Priors Navn.

Jordegods. Fra 25de Aug. s. A. er et Brev fra Stormesteren paa Rhodos til Ordenens Priorer i de 3 nordiske Riger, hvori han roser deres Forvaltning, men undrer sig over, at Ordenen, siden den forlod det hellige Land (1309), Intet har hørt fra dem, intet Svar faaet og ingen Understøttelse modtaget. Skjønt de boede ved Verdens Ende, tvivler han dog ikke paa, at de kjendte til Ordenens Kamp mod Tyrkerne, og paalægger dem at betale Afgiften for dette Aar til Ordenens Fuldmægtig i Flandern [1]). — Fra Kong Magnus omtales og ved 1351 en Stadfæstelse for Johanniterne paa alle 40 Marks Sager, hvilket, om det forholder sig saa, vel vil sige, at han har tilstaaet dem Sagøre indtil dette Beløb for de Forbrydelser, som Hospitalets Landbønder begik. — I 1353 var Broder Unker Prior i Varne Spital, og i 1380 optog Olaf Prior for Huset i Værne forskjellige Lægfolk i Ordenens Broderskab i den hos Johanniterne sædvanlige Form [2]). Af slige Afladsbreve findes en uforholdsmæssig Mængde endnu opbevarede. De lyde alle saagodtsom ordret eens, ere skrevne paa Latin paa en liden Skindlap, næsten alle med yderst slet Haand og stærke Forkortelser. Da der i alle er sat Rum aabent til de Personers Navne, som optoges i Broderskabet, hvilket Rum deels endnu staar aabent, deels er udfyldt med en anden, altid endnu slettere, ubehjælpsom Haand, der røber en i Bogstavningens simpleste Regler uvidende Skriver, er det klart, at Prioren i Værne aarlig har udsendt en eller flere ringere Brødre med slige Breve, og at disse da have streifet omkring i Landet og solgt dem blandt Bønderne [3]).

I Hr. Jon Marteinssøns oftere omtalte Testamente (ved 1400)

---

[1]) Suhm XIII. 177, efter Code dipl. de ordine Gerosolimitano. Lucca 1737 p. 90. Dersom ikke Prioratet Dacias nærmeste Foresatte, prior generalis af den tydske Tunge, her bærer Skylden, ved at have beholdt de fra Norden indkomne Bidrag, viser dette Brev, at Johanniterne efter Korstogenes Ophør have selv beholdt Overskuddet af Hospitalernes Indtægter, Noget som desuden de allerede omtalte Erhvervelser af faste Eiendomme hentyde paa; thi det var hele Aarsoverskuddet, Kapitalen selv, ikke Renterne deraf, Stormesteren skulde have, og den var for Dacia fastsat til 140 Gylden aarlig.

[2]) Dipl. Norv. III. No. 280. Suhm XIV. 92.

[3]) Ligetil denne Tid indkomme slige Blanketter fra Landet; nylig en fra Thelemarken; ligesaa forhen fra Valders og andre afsides Bygder, hvilket viser, at Johanniternes Afladssamlere have drevet sin Handel i en vid Kreds. Formularen var ordret den samme i Norge og Sverige. Jfr. f. Ex. Dipl. Norv. II. No. 949 og det i Script. Rer. Dan. IV. 418 trykte Brev fra Værne med et fra Eskilstuna af 1441 i Rhyzelii Monasteriologia 203—204.

gav han Værne Hospital en uforgyldt Kalk af 1½ Marks Vægt. Ved samme Tid har sandsynligviis Hospitalskirken tiltrængt en større Istandsættelse, end Johannitterne selv kunde bekoste; thi ifølge Registr. gav Pave Bonifacius IX 4de Mai 1402 Brødrene i Værne Ret til at uddele samme Aflad, som Ordenens Hovedkirke St. Mariæ Kirke i Venedig var tilstaaet, til alle Bodfærdige, som paa St. Hans Dag og Langfredag besøgte deres Kirke og bidrog til dens Bygning. Man seer forresten af samme Registr., at Værne stadigt har lagt sig Eiendomme til ved Kjøb, Mageskifte og Gave, af hvilke vi skulle nævne de væsentligste [1]). En Gaard Gogstad blev 1401 givet did, og i 1403 mageskiftedes til Værne Gaarden Grydestad i Røken. Hans Svarte gav 1407 en Tomt i Sarpsborg; 1410 nævnes Fosser i Skedjofs Sogn i Viken, som Biskoppen af Bergen (dengang Aslak Bolt) havde givet til Værne, og en Stadfæstelse derpaa af Biskoppens Moder, og s. A. fik det Askerud i Sked Sogn paa Follo samt Ramneberg paa Gjeløen. Henning, Prior i Værne, fik 1410 en Deel af Gaarden Saadestad i Rygge af Hr. Ogmund Bolt mod en Deel af Blixøen i Vaaler. I 1412 fik Hospitalet noget i en Gaard i Skeberg, samt ligesaa 1413 i Klækken paa Ringerige. Blandt Erhvervelser i de følgende Aar nævnes en Deel Gods, som Hr. Ogmund Bolt havde givet.

Fra 1423—1431 omtales derimod intet Brev om Værne, men fra 1432 er en Stadfæstelse af Gertrud Eilifsdatter paa den Deel af Nordby i Aas, som hendes Husbonde havde givet Værne, og 1434 solgte Audun Kolbeinssøn 2 Øresbol i Krogstad i Rygge. Fra 1436 nævnes en Dom om et Skovdele i Jokeskog mellem Værne og Jon Eilifssøn (paa Evje?), og i 1439 skal Værne have faaet Noget i Gaarden Omberg paa Rolfsø. Ordenens Generalprior i Allemanien Johannes Løsel tillod 4de Juni 1447 Prioratet Dacia, hvortil Værne hørte, at indbetale de 140 rhinske Gylden, det aarlig skulde yde Stormesteren, til en navngiven Broder i Hospitalet i Maynz, da Afgiftens Indbetaling paa Rhodos vilde paaføre Provindsen for store Udgifter. Lignende Bestemmelser, sigtende til at forøge Bidraget og lette dets Udtælling, gaves senere fra Stormesteren selv [2]).

---

[1]) Herved maa mærkes, at det langtfra ikke er hele den nævnte Gaard, som gives, men gjerne kun nogle Øresbol deraf; men Størrelsen er her fordetmeste udeladt, fordi den i Registraturen sjelden angives nøiagtigt.

[2]) Pontoppidans Annaler II. 597—598. 631. 635. Saaledes udnævnte 24de Juli 1467 Allemaniens Generalmester Johannes Aw Jakob Mortens-

I Aarhundredets sidste Halvdeel er Registr. endnu rigere paa Breve om Eiendomserhvervelser. I 1452 gav Reidulf Simonssøn Hospitalet en Gaardpart i Vestby, i 1453 fik det 2 Gaarde paa Gjeløen og 3 Gaarde i Vaaler. En Deel af Thorbjørnsrød mageskiftede til Værne 1454 af Olaf Guttormssøn (paa Thusn?), og 1455 stadfæstede Halvard Sigurdssøn sin Faders Gave af Søndre Tjerne i Soner. I 1456 fik det Ramneberg paa Gjeløen, og solgte Raa (Raarud?) paa Onsø til Thorer Halvardssøn, som atter 1464 gav Hospitalet Gaarden Rarud, formodentlig den samme. En Deel af Rud i Vaaler fik det 1459. Om dette Hospitals Anseelse vidner det, at en Thelebonde, som for en Leiermaalsag 1458 var dømt i Bøder, tillodes at assone en Mark Guld af disse ved at foretage en Pilegrimsreise til Vadstena og Værne det ene Aar og til Throndhjem det andet [1]). S. A. fik Værne Stadfæstelse paa sine Friheder og Eiendomme af Christiern I, hvilket Kong Hans 1483 stadfæstede, idet han tillige forlenede Hospitalet med Lundeby i Raade, som allerede i Kong Magnus's Tid skal være givet til dets Opbyggelse (ovenfor S. 464). Prioren Jakob Beske optog 1461 Veterlid Olafssøn og Hustru i Ordenens Broderskab [2]); i 1463 fik Hospitalet Odderud, i 1464 Jonsteen i Thesal, og 1465 gav Ulvilde Brynjolfsdatter det Klommesteen i Rygge Sogn, ligesom flere andre Gaver af Jordegods omtales i denne Tid. 1467 skal Kong Christiern have tilstaaet Olaf Klaussøn, Prior i Værne, alle 40 Marks Sager, som falde paa Klostrets Gods i Norge, ligesom der af s. A. (dog snarere 1477) nævnes et Gavebrev af Kong Hans paa en Holme Rifling (Reklingholm i Raade?) og en Have, som Værne fik afgiftsfrit til Brug. Jon Eilifssøn gav det 1468 den halve Gaard N. og V. Løken i Rygge; 1470 stadfæstede Amund Thordssøn sin Faders Gave af en Deel af Austby i Aas Sogn, og 1471 gjorde Gudrun Haakonsdatter (Bolt) sit Testamente, hvori Værne fik 4 Gaarde, en Skov, en Lod i Mossefossen m. v., ligesom hun atter i 1475 og 1479 gav det to Gaarde. I 1472 gav Valdjuf Ottessøn det Ramneberg i Rygge, Brynjolf Bjørnssøn og Hans Brandssøn, Raadmand i Oslo, Gaarden Gyriderud og Thorer

---

søn i Andvordskov til Provindsialprior for Danmark, Sverige, Norge og Landet Rügen, samt paalagde ham aarlig at betale 140 Gylden i Ordenens Huus i Køln m. v. Barth. VIII. 157—159.

[1]) Dipl. Norv. III. No. 841. Der staar Varno Kloster, ikke Varnem.

[2]) Dipl. Norv. I. No. 855.

Halvardssøn Narud i Kvilde, og Langfredag s. A. udstedte 8 Mænd fra Værne Vidnesbyrd om, at de hørte de hæderlige og velbyrdige Kvinder Fru Sidsel og Fru Bæga, Hr. Kolbjørn Gersts Døtre, give Prioren Hr. Olaf Klaussøn Langøen og Kosøre (Koster?) i Tjernø Sogn i Nordviken, Klostret til evig Eie. S. A. stadfæstede og Hr. Bo Fleming, Høvedsmand paa Tønsberghuus, sin Gave af Eik i Onsø til Værne [1]).

Værne havde i 1477 Proces om Narud i Kvilde, som Domkapitlet i Oslo tildømte Prioren til Indløsning, ligesom samme Kapittel i 1478 dømte Bjørn Thordssøn, formodentlig Giverens Søn, brugsberettiget i samme Gaard. I 1476 fik Værne Gaarden Naa, og 1477 stadfæstede Thord Dyressøn sin Faders Gave af Krogstad i Rygge til Værne, som fremdeles i 1479 og 1484 fik Mosseros i Vaaler, mageskiftede forskjellige Jordlodder med Thjostolf Styrkarssøn, og kjøbte ⅓ af Findstad i Raade af Fru Sidsel Haakonsdatter. Askerøen paa Agder og Røysaas i Slagen blev givet Værne 1480; ligesaa gav Astrid Guttormsdatter s. A. Forsetelund paa Onsø, og Svend Tholfssøn 1481 to Gaardparter i Rygge. S. A. faldt Dom mellem Værne og Jon Kolbjørnssøn om Vang i Rygge, mageskiftedes Jordegods med Nils Ottessøn, og fik Værne Resten af Gaarden Findstad af Provsten ved Mariæ Kirke i Oslo, Hr. Ivar Vikingssøn, hvem man 1498, efterat han havde nedlagt Provste- og Kansler-Embedet, finder bosat i Værne [2]). 1482 blev Tolfshuus i Mossedal givet til Værne, som af Bjørn Olafssøn fik Stadfæstelse paa hvad Haavard Borgarssøn havde givet i Holm paa Follo; ligesom Fru Gudrun Haakonsdatter, hvis Gavmildhed mod Værne ovenfor er omtalt, 1483 stadfæstede Fru Elins Gave af Fletsberg i Vaaler og sin egen af Vandraadsrud i Soner.

Paa denne Tid var Hr. Olaf Klaussøn eller Nikolaussøn (ogsaa Nilssøn) Prior her, og udstedte med 4 Lagrettesmænd 22de April 1484 et Opgjør mellem Hr. Einar Fluges Enke, ovennævnte Fru Gudrun, og hans Fuldsøster Hustru Ingerd Olafsdatter, samt optog et Ægtepar i Ordenens Broderskab [3]). S. A. solgte Fru Gudrun Lare-

[1]) Afskrift i danske Geheimearchiv. Jfr. Saml. t. N. F. Hist. III. 498. Budstikken V. 383. Registr. af 1622.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 95. No. 23. Sandsynligen har han paa sine gamle Dage givet sig i Provent i Værne.

[3]) Dipl. Norv. III. No. 948. 949.

fikket Aaros i Sogndal til Prior Olaf, ligesom Værne fik 1 Markebol i Roder af Paal Arnesson, og kjøbte en Gaard i Soner, hvori Hospitalet 1483 havde faaet en Lod. Fru Sigrid Erlandsdatter stadfæstede 1484 sin Husbondes Hr. Bo Flemings Gave af Jorundthvet, og gav selv Huseby i Thesal. I 1485 gav ligeledes Asgeir Halvardssøn noget Jordegods til Værne, som i 1487 af Gunvor Thorkelsdatter fik alt hendes Gods i Løst og Fast efter hendes Død. S. A. gav Fru Ragnfrid Knutsdatter Gaarden Rodker i Vestby og stadfæstede desuden sin Søns Gavebrev; blandt andre Erhvervelser i dette Aar mærkes, at Værne vandt en Proces om Gaarden Bjuvne paa Vestfold, som Oslo Lagmand tildømte Hospitalet, fordi den tilforn af Kong Hans og Norges Rigsraad, ifølge Testamente, var dømt derunder, samt en anden Proces for Oslo Biskop om nogle Oppebørsler, som Arild Kane havde tiltaget sig til Klostrets Skade. I 1488 maa Prior Olaf, efter en idetmindste i materiel Henseende dygtig Bestyrelse, være afgaaet ved Døden; han nævnes sidste Gang i et Broderskabsbrev af d. A.

Hans Eftermand var Laurits Thygessøn, som dog allerede 1489 enedes med Brødrene i Værne om ei længere at være deres Prior, hvortil formodentlig den kort efter forekommende Johannes eller Hans Hermanssøn valgtes. 1489 laa Gunnar Eiulfssøn i sin Banesot, og gjorde da med fuld Samling sit Testamente, hvori han for sin og sin Hustru Borghilds Sjæl gav Værne Hospital Vestre Haldorsrud, som skulde ligge selvbygt under den østre Gaard mod en Huds Afgift aarlig [1]). S. A. testamenteredes nordre Valtaregaard i Oslo til Værne, der og ved Gave fik to Gaarde i Svindal, samt af Asulf Styrssøn en Gaard i Baadstad og en i Enebak. Ligesaa omtales flere Eiendomserhvervelser i 1490; og af Gaver i d. A. nævnes en Deel af Dilling, halve Ottestad i Rygge, Vig i Vaaler, en Hud i Kveld, ligesom Olaf Bjørnssøn pantsatte en Gaard i Rygge til Hospitalet for 44 Mark, samt gav det halve Botner efter sin Død. Ligesaa gav Gunvor Paalsdatter Rønild i Skeberg, og Svend Throndssøn Holmegild i Aremark. S. A. fik det af Kong Hans Stadfæstelse paa alle sine Eiendomme. I 1491 gav Borghild Klausdatter en Jordlod under Raa, og Thjostolf Haakonssøn hvad han eiede i Axelseter i Luder Sogn i Viken til Værne, som ligeledes fik en Gaard i Rødenes.

Prioren Johannes Hermanssøn optog i 1492 forskjellige Læg-

---

[1]) Dipl. Norv. II. No. 949. III. No. 970.

folk i Broderskabet, og s. A. vidnedes, at Reflingholm udenfor Fossen i Rygge altid havde ligget til Værne, indtil Kongens Foged nylig tog den, fordi en Tyv var hængt der [1]). Ligesaa fik Værne Biskop Hermans af Hammer Stadfæstelse paa Asgeir Halvardssøns Gavebrev af 1485, mod at en Gaard i Nannestad skulde tilfalde Hammers Domkirke. I 1493 gav Hr. Otto Matssøn (Rømer) halve Børsebakke i Rygge til Værne, ligesom han s. A. udstedte Vidisse af Tarald Kanes Gavebrev paa Gaardene Skjørholm og Skoby i Viken til samme. Endnu 1494 gav Fru Gudrun Haakonsdatter Bolt Værne en Gaard i Rygge, og 1496 og 1497 fik det fremdeles nogle Gaardeparter omkring i Borgesyssel, ligesom Registr. ved 1498 omtaler et Stadfæstelsesbrev af Kong Hans paa alle 40 Marks Sager, som Værne efter Priorens Død maatte oppebære. 1499 kjøbte Værne Huseby i Thesal.

Den følgende Prior Laurits (eller Lauge) Nilssøn skal forekomme 1500—1508 [2]), i hvis Tid Gudrun (?) Karlsdatter gav Værne (1500) hvad hun eiede i Forsetelund paa Onsøen, og Ingeborg Andresdatter solgte 2 Øresbol i Løken, hvilket Halvard Thordssøn 1507 stadfæstede. Broder Diderik i Værne var i 1501 i Hjertdal i Thelemarken (paa Afladshandel?), og solgte der for en 6 Marks Hest en Gaard, som Eyvind Livessøn havde givet til Værne [3]). Den førnævnte Hr. Otto Rømers Datter, Hustru Anna Ottesdatter, bekræftede 1503 med sine to Sønners Samtykke sin afdøde [4]) Mands Amund Jonssøns (Skanke til Evje) Gave af Rislarud til Værne, og atter ved 1520 den Sammes Gave af Gaardene Dyrvold og Reier. Med Rømerslægten havde Prioren desuagtet Proces om et Laxevarp i Sogndal paa Jæderen, som 1508 dømtes fra Hr. Otto under Værne, men Sønnen Hr. Olaf Ottessøn reiste senere atter Sag derom, som dog forligtes [5]). Dette staar maaske i Forbindelse med Hustru Margareta Petersdatters Gavebrev 1506, hvorved Værne blandt mere Gods fik Laxefisket i Aaros i Sogndal. S. A. fik Værne ved Testamente 2 Gaarde i Vaaler. Christiern II og Norges Rigsraad tildømte 1508 Værne en halv Gaard i Rakkestad, og Hustru Sigrid Thorbjørnsdatter gav det Halsaa Gaard

---

[1]) Original i Rigsarchivet. Registraturen paa Agershuus.

[2]) Ramus Norges Beskrivelse S. 61.

[3]) Dipl. Norv. I. No. 1006.

[4]) Enten er dette eller Aaret urigtigt; thi Amund Skanke var ikke død 1503.

[5]) Samlinger til N. Folks Historie IV. 568. 569. 609, efter Registraturen.

ved Mandal, medens Gaarden Fylletuen paa Follo, som Olaf Amundssøn havde givet og hans Søster i 1506 stadfæstet, ligeledes i 1508 af Gunnar Jonssøn erkjendtes som Hospitalets Eiendom. I d. A. fik det desuden Gaarden Knarud i Gran paa Hadeland, i 1509 halve Thorp i Borge, og 1510 af Jon Bjørnssøn en Gaardpart i Skedjof i Viken.

Efter Laurits har Peter Nilssøn i kort Tid (omkring 1513, da han 21de Decbr. var i Oslo) [1]) været Prior i Værne, men allerede 1514 var han afløst af Prioren Peter Jonssøn, som da udstedte Brødrelagsbrev for et Par Ægtefolk [2]). 1515 indgik han Forlig med Hustru Anna (Ottesdatter?) angaaende to Gaarde, og 1516 fik Klostret Dyrerud i Rygge og halve Litlerud Kværn i Eidsberg. Peder Pederssøn, Raadmand i Oslo, gav 1520 hvad han eiede i Halsaa i Mandal, og Hustru Otilia Ottesdatter (Rømer) gav 1525 sin Deel af Reier paa Gjeløen, samt Kile og Ordal paa Hvalœrne [3]). Prioren Peter Jonssøn optog 1524 atter et Ægtepar i Broderskabet, og fik 1525 af Gudbrand Olafssøn Gaarden Dælen, hvori atter 1527 Orm Nilssøn gav Hospitalet sin Deel. Ved 1530 (formodentlig 1531) omtales et aabent Brev af Kong Christiern, hvori han under Værne Aaros Laxefiske i Sogndal, indtil der var gaaet Dom i Sagen derom mellem Klostret og Hr. Vincents Lunge.

Christiern IIs Tog til Norge 1531 medførte Værnes som saa mange andre norske Klostres Sekularisation. Prioren Peter tog nemlig den hjemkomne Konges Parti, og sendte 15de Decbr. 1531 med sin Tjener Jep Skriver 40 Lod Sølv til Christierns Kansler Paul Kempe, Kongen til Hjælp, med Bøn om at han ikke vil forsmaa hans fattige Bidrag. „Magten er ikke stor, men Villien skal være god.“ Med samme Brev sender han Mag. Paul to ungerske Gylden og et lidet Sølvstob, og beder om hans Hjælp til at faa det ledige Mossedals Len paa Grund af den store Skade, han og Kloster har lidt, siden Kongen drog af Riget. Ligesaa beder han Kansleren skaffe ham et Kongebrev paa at beholde Røsø Gods i Viken, som Esge Bilde havde taget til sig, og oppebære Landskyld deraf, til begge Parter kom i Rette derom for Kongen [4]). — Til Straf for dette Frafald mistede Prioren sit Kloster, idet

[1]) Diplom i Rigsarchivet.

[2]) Original Rigsarchivet.

[3]) Saml. t. N. F. Hist. IV. 569; ellers efter Registr. af 1622.

[4]) Orig. i danske Geheimearchiv. I et Brev til sin Svigersøn Bilde af 3die Juli 1530 skriver Fru Anna Rud ogsaa om Røsøen, og beder ham, naar han

Frederik I 5te August 1532 forlenede sin Hoffinde Peder Brockenhuus med Værne, „fordi Prioren ikke havde skikket sig tilbørligt og ærligt mod Kongen og Kronen, men var Kong Christiern tilgangen", dog mod at underholde Brødrene [1]). Biskop Hans Reff klagede efter Opfordring af Prioren i Andvordskov herover til Rigsraadet 2den August 1533, ligesom over de øvrige Indgreb i geistlige Sager, og oplyste, at Værne stedse havde været uafhængigt af Kronen, og staaet under Biskoppen i Oslo og Ordenens Prior i Andvordskov, „indtil ifjor", da velb. Svend P. Brockenhuus fik Kong Frederiks Brev, hvortil denne ingen Ret havde. Prioren og hans Munke opholde sig nu i Stiftet, og der er kun een Munk tilbage i Klostret, som tjener Fogden som Skriver. At denne Klage ikke hjalp, er allerede oftere oplyst, og Værne blev i længere Tid i Brockenhusernes Besiddelse. Eiler Brockenhuus fik Værne i Forlening 1537, og 1540 Tilladelse at indløse og som brugeligt Pant beholde det fra Hospitalet pantsatte Gods. Ved hans Død 1542 fik Enken Kristine Eriksdatter Gyldenhorn det uden Afgift; senere Peder Stygge fra 1549, Peder Rosenkrands (155*—1561), Eggert Claussøn Ulfeld (1561—1572), Nils Parsberg (1572—1580), Jørgen Ernst Worm (1580—1586), Erik Lykke (1586—1587) [2]), Henrik Brockenhuus (1587—1588), Erik Venstermand (1588—1594), Karl Bryske (1594—1595), Henning Valkendorf (1595—1597), Corfits Hardenberg (1597—1601), Peder Madssøn Laxmand (1601—1613), Christoffer von Graben (1613—1618?) og endelig 1618 Sigvard Gabrielsen Acheleje paa sin og Hustrus Else Galdes Livstid som Vederlag for afstaaet Gods. Efter disses Død blev Værne Klosters Len indtaget under Smaalenenes Amt.

Af Klosterbygningerne ere alene nogle Kjældere tilovers i den saakaldte Munkehave tæt ved den nuværende Hovedbygning. Jordebogen fra Klostertiden er, saavidt vides, tabt, men det ovenfor Oplyste afgiver Vidnesbyrd om, at dette Hospital maa have eiet et meget betydeligt Jordegods, især i Borgesyssel og Nordviken.

---

kommer til Værne, at oplyse Abbeden (d. e. Prioren) om, at hendes Datter havde Livsbrev derpaa. (Saml. t. danske Adelshist. fasc. 7 paa Kgl. Bibl. i Kbhvn).

[1]) Saml. til Norges Historie VI. 46. Norske Registr. i Afskr. I. 464.

[2]) Denne Lensherre er tvivlsom.

§ 13. Dragsmarks Kloster.

(Mariskógr. Silva sanctæ Mariæ.)

Yderst paa Halvøen Bokenes, Lane Hered, Bahuus-Len, ligger det ubetydelige Dragsmarks Sogn, som man henregner til de skjønneste Egne i dette Landskab, fordi Løvskovene der endnu ere nogenlunde bevarede. Disse Skove have givet den Indsænkning mellem skovløse Bjerge, hvoraf Bygden bestaar, Navnet Dragsmörk, og det her siden stiftede Kloster beholdt samme, uagtet dets officielle Navn var Silva sanctæ Mariæ eller i norsk Oversættelse Mariskógr [1]).

Dragsmarks Kloster er stiftet af Kong Haakon Haakonssøn, som, efter hvad S. 453 er viist, flyttede Barfodbrødrenes Klosterkirke fra Tønsberg derhen. Tiden angives ingensteds, og det er kun gisningsviis, at man har opført 1260 [2]). Sagnet sætter Klostrets Stiftelse i Forbindelse med den gamle Vise om Axel og Valborg, idet Kong Haakon af Kjærlighed til hende skal have bygget Dragsmarks pragtfulde Kirke. Skjønt flere Egne i Norge, hvoriblandt Giske paa Søndmøre og Teige ved Tønsberg, gjøre Paastand paa at have været Skuepladsen for dette tragiske Sagn og at gjemme Skjøn-Valborgs Been, er dog Sagnet ingensteds saa levende og uddannet som omkring Dragsmark, maaske dog for en Deel opfrisket af Chorograferne ved allehaande Alderdomslevningers Udledning derom [3]). Dragsmarks Klosters Forbindelse med dette Sagn faar staa derhen; kun saameget er vist, at det feiler, naar det lader Valborg gaa i Kloster her som Nonne, og beretter, at Munkene, medens Dragsmark var Nonnekloster, skulle have boet paa

---

[1]) Det udførligere Beviis for, at Dragsmark og Mariskog er samme Kloster, er ført i 1ste Udg. S. 82—83, men en Gjentagelse deraf er her saameget mindre fornøden, som Abbed Thorer af Dragsmark under Brev af 1492 i Seglet kaldes abbas de Silva s. Mariæ. Dipl. Norv. II. No. 968. At de officielle Klosternavne saa yderst sjelden forekomme, maa ikke undre os, da man i det Hele stedse foretrak de lokale Navne. Saaledes Tuterø, Rein, Bakke, Lyse, Hovedø o. s. v.

[2]) Dette Aar er i alle Fald det silbigst mulige, da Børglum Kloster i Vendsyssel, hvorfra Dragsmark fik sine første Munke, laa under Band i syv Aar fra 1260 af. (Daugaard S. 327.) Wieselgren (de claustr. Sviogot. 53) og J. Chr. Berg i Saml. til Norg. Hist. V. 377 henføre Stiftelsen til 1234, som maaske atter er for tidligt.

[3]) Brunius Resa 115—116. Dybeks Runa. Juni 1844. 24 ff. Holmbergs Bohus-Läns Hist. III. 108—109. Svenska Folkvisor af Geyer och Afzelius. I. 143.

den nærliggende Gaard Munkeby; thi her har aldrig været noget Nonnekloster, og Munkabú har uden Tvivl her som overalt ellers kun været Konventets Ladegaard, hvor en Lægbroder forestod Gaardsbruget. Derimod kaldes dette Kloster snart et Augustiner-, snart et Præmonstratenser-Kloster, og da de Sidstnævnte vare reformerede Augustinere, er heri ingen Modsigelse. De første Præmonstratensere skulle være komne til Dragsmark fra Børglum Domkapittel i Jylland, hvorfor Klostret og kaldes filia Burgillanensis, og Dragsmarks Abbed visiteredes i senere Tider af Præmonstratenser-Abbeden i Bekkaskog i Skaane [1]).

Allerede ved Stiftelsen havde Kong Haakon tillagt Klostret 50 Markebol Jordegods, og hans Dronning Margareta havde ligeledes lagt Gods dertil, hvilke Gaver Sønnen Magnus stadfæstede, ligesom han i sit Testamente 1277 gav „Mariskog Kloster" 10 Mark gangbar Mynt [2]). Naar derimod svenske Forfattere berette, at Kong Haakon desuden gav 30 Maanedsleie til en Skole i Dragsmark, hvorved han ansatte Lærere (lectores) i Theologi og Philosophi, saa kjendes herfor ingen Hjemmel [3]). Fremdeles skal Kong Haakon, ifølge de samme Forfattere, med paveligt Samtykke have tilstaaet Kannikerne, foruden de Præbender, som vare dem tillagte, Kaldsret til de omliggende Kirker, og som Følge deraf byggede de Bokenes Kirke med to Altere, samt en Kirke i Orevikeu

---

1) Script. Rer. Dan. VIII. 317. IV. 418.

2) Dipl. Svecan I. 728. Dipl. Norv. IV. No. 3.

3) At Steen Bilde paa Reformationstiden skal være sat i Skole her, viser kun, hvad man uden denne Oplysning kunde vide, at Munkene her som i andre Klostre gave sig af med Underviisning og Opdragelse, selv af Børn og unge Mennesker, som ikke vare bestemte for Klosterlivet. Jeg maa derfor beklage, at Wieselgren og Holmberg (anf. St. 53. 54 og III. 102 ff) just her have undladt at anføre deres Hjemmel for, at denne Klosterskole var en „Høiskole, et gymnasium monasticum Augustinum", hvis Lærere havde saadant Lærdoms Ry, at Ynglinger fra Norge og Danmark samledes hid, og bibragtes den Dannelse, som sømmede Tidens Riddersmænd". Ogsaa fra Sverige antager Holmberg, at Dragsmarks Skole søgtes, især i Gustaf Vasas Tid, medens Landskabet var i svensk Besiddelse, siden man finder Klostergodset da forøget med Eiendomme paa Dal. Dette kan være muligt, men er ikke sikkert, langtmindre beviist, og det maa vække Tvivl, at en i saa Fald vigtig Høiskole aldrig omtales i danske eller norske, dog temmelig rige Kilder. Men ubetinget Uret har Holmberg derimod, naar han formoder, at man endog maaske i Dragsmark „bør søge det Seminarium, i hvilket det sydlige Norges Presteskab hentede den ringe Oplysning, hvormed det i Middelalderen optraadte"; thi at Oslo Stifts Presteskab dannedes ved Domskolen i Oslo, er utvivlsomt.

for Klostrets Bønder. Ogsaa denne Efterretning er, hvad Bokenes angaar, mistænkelig, da denne Kirke opføres blandt Oslo Stifts Kirker, uden at noget Forhold til Dragsmark antydes; man seer, at Bokenes selv eiede Gods til sin Bygning, hvilket ikke vel kan tænkes, hvis den havde tilhørt Klostret. Man finder og, at Oslo Biskop og ikke Dragsmarks Abbed har holdt Regnskab med Bokenes Kirkes udestaaende Fordringer [1]).

Forøvrigt ere Efterretningerne om dette Kloster i dets Velmagtsdage ikke mange. Oslokanniken Guttorm Haavardssøn gav ved sit Testamente af 13de April 1331 Abbeden af Dragsmark nogle Klædningsstykker, uden at Klostret fik Noget [2]), men Kong Magnus og Dronning Blanka gave det i deres norske Testamente af 1347 10 Mark Sølv. I Groa Thorleifsdatters Testamente af 1341 blev Dragsmark rigelig betænkt. Hun valgte Gravsted i Mariækirken der, og gav derfor ½ Markebol i Bakke i Lyngs Sogn. Desuden gav hun 12 Øresbol i Skeldulfsrud og endnu ½ Markebol i Bakke paa Betingelse, at Abbed og Brødre i Dragsmark skulde holde hendes Aartid med Sang, Vigilier og Sjælemesser evindelig, samt føde 10 fattige Mænd og brænde to Kjerter over hendes Grav. Fremdeles skulde de holde en Messe daglig i hendes Aartideuge. Overholdtes ikke disse Vilkaar, skulde de 12 Øresbol falde tilbage til hendes Arvinger [3]). — 6te Octbr. 1370 var Kong Haakon i Dragsmark, hvorfra han udstedte to Stikbreve efter Oprøreren Svend Basse eller Bassesøn [4]).

Den første Abbed, man finder nævnt her, hed Niklis eller Nikolaus, som 28de Decbr. 1423 med sine Brødre mageskiftede til Gamal Gamalssøn Klostrets 2 Gaarde i Kongsviken paa Ordost mod 9

---

[1]) Øysteins Regist. fol. 1 b. og 164. Dreivikens Kapel nævnes derimod ligesaalidt som Dragsmarks Kloster i denne Jordebog, og det var ikke ualmindeligt, at de større Klostre havde saadan en liden Kirke for Almuen. Oslo Biskops Ret til at tage Gjæsthold i Dragsmark paa sin Visitats i Elvesyssel antyder og, at Klostret har eiet en eller flere Sognekirker, og det er alene med Hensyn til Bokenes, at jeg nærer Tvivl.

[2]) Dipl. Norv. III. No. 160. Sit Skib „Dragsmarken" gav han sin Frænde Asle og sin Svend Alf.

[3]) Testamentet er trykt hos Suhm XIII. 788, og derefter af Wieselgren l. c. 52. Det var uden Tvivl den samme Fru Gro Thorleifsdatter, som havde givet 3 forskjellige Gaarde i Harekstads og Lyngs Sogne i Bahuus-Len til Kommunet ved Oslo Domkirke. (Øyst. Regist. fol. 124. b.)

[4]) Dipl. Norv. I. No. 407. 408.

Ørebol i Svinaviken, hvoraf Klostret før eiede Resten, og hans Deel af Ranes samt forskjelligt Løsøre [1]). Samme Abbed Nikolaus var 1430 paa Morland, hvor han med Flere skiftede Arven efter Jon Darre [2]). Den Klaus Abbed, som Holmberg har fundet i 1434, er formodentlig den samme Abbed Nikolaus.

En af Dragsmarks følgende Abbeder var Thorer, som 24de Juli 1489 var i Kjøbenhavn ved den unge Hertug Christierns Hylding som Norges Konge, og da han her nævnes først blandt Abbederne, maa han dengang allerede have forestaaet Dragsmark i mange Aar; thi Paal af Hovedø, som nævnes efter ham, var Abbed 1476 og maaske før. Samme Thorer omtales i en Dom af Norges Rigsraad 1490, hvorved Lambrekt Borgermester i Sarpsborg frikjendtes for Hr. Henrik Krumedikes Tiltale paa Kongens Vegne i Anledning af et Skib, hiin havde ladet bygge ved Bahuus. Det oplystes, at Abbeden og hans Konvent havde tilladt Lambrekt at bygge dette Skib paa Klostrets Grund, og at saavel Ebbe Munk (den forrige Lensherre) som Landsfogden havde samtykket deri [3]).

Enkedronning Dorothea, Kong Hans's Moder, bestemte for Dragsmarks Kloster en af de største Gaver fra een Haand, som vor Klosterhistorie kjender, idet hun i 1492 anviste Abbed Thorer gjennem Henrik Krumedike 500 Mark i Gods og Penge. Paa Grund heraf forpligtede Abbeden og hans Konvent 9de Mai s. A. sig til, hver Tamperdag om Aaret at holde en Aartidsmesse med Vigilier, hver Fredag aarlig en Messe af det hellige Kors, hver Løverdag af vor Frues Bebudelse, og hver Søndag af den hellige Trefoldighed. Forsømmes denne Gudstjeneste, skulle efterfølgende Abbeder staa hendes Naade og Arvinger til Rette derfor. S. D. erklærede Hr. Haakon og Hr. Svend, formodentlig Kanniker i Dragsmark, at de i ovennævnte Anledning havde været hos Hr. Henrik paa Bahuus, og afgivet Klostrets Forpligtelse [4]). Uagtet denne Kvittering synes dog denne store Gave ikke at være kommen Dragsmark tilgode, da man maa have begaaet den Uforsigtighed at tage Krumedikes Gjældsbrev for Summen, istedetfor at lade sig den ud-

---

[1]) Trykt feilfuldt i Runa, Juni 1844. S. 29 efter Original paa Morland paa Ordost. En Gamal Bulse med talrig Slægt nævnes i 15 Aarhundrede som formuende Vikværing. (Øyst. Reg. fol. 152.)

[2]) Dipl. Norv. II. No. 702.

[3]) Dipl. Norv. II. No. 955. I. No. 965.

[4]) Dipl. Norv. II. 968. 969. Danske Mag. 3die Række. II. 3.

tælle i Gods og Penge efter Kvitteringen. Herman Matssøn, hvem vi nedenfor omtale som Klostrets Forstander, tilskrev nemlig 7de Septbr. 1519 Christiern II angaaende Hr. Henrik Krumedikes Gjældsbrev paa Kongens Farmoders Fru Dorotheas Vegne. Dette Brev havde Herman tilstillet Kongen, og beklager, at Klostret af disse Penge, der ifølge Krumedikes Forskrivelse skulde været betalte for 26 Aar siden (altsaa 1493), endnu ikke havde modtaget det Ringeste, men stoler paa Kongens Løfte at skaffe Herman Fyldest paa Jomfru Mariæ (d. e. Dragsmarks) Vegne. Imidlertid ansøger han om, at Kongen, paa Grund af Klostrets store Forfald, vil unde dette Dyngje Gods, som Mester Hans Mule nu har indløst (til Kronen) for 500 Mark, i saa mange Aar, som Hr. Henrik har siddet inde med de 500 Mark; thi Kongen har let for at komme til Rette med denne. De bestemte 3 ugentlige Messer [1]) har Herman trolig ladet holde, saalænge han har havt Klostret i Befaling, men han seer sig ikke istand til af den Rente, som nu ligger dertil, at opbygge hvad der er forfaldet og holde Messerne; ⅓ af Godset ligger øde, og deraf faaes hverken Leding eller Landskyld; han har selv 6te holdt sig paa sine egne Penge, siden han skiltes af med Lenet (Bahuus), og strax han var vendt tilbage fra Kongen, kom han i Feide med nogle Svensker, som havde brændt Hr. Knut Knutssøns Gaard, og droge hen for at røve Dragsmark, hvilket Herman dog ved at samle sine Baadsmænd hindrede, og jog Fienden over paa Ordost. Her greb han 12 af dem, som han sendte til Hr. Knut Knutssøn paa Bahuus, der rettede 7 og holder de 5 øvrige fangne. Han gjentager sin Bøn om Kongens Hjælp, og forsikrer, at han alt paa Klostrets Bygning m. v. har anvendt 400 Mark, og dette forslaar dog lidet [2]).

Af dette Brev seer man, at Dragsmark allerede rum Tid før Reformationen har faaet verdslig Forstander, og da Hermans Udtryk antyder, at han 1519 alt længe havde opholdt sig der, bliver det ganske vist det først sekulariserede Kloster i Norge. Aarsagen hertil kan ikke oplyses, da man Intet finder om Dragsmark i de foregaaende Aar, uden at Abbeden i 1500 hed Helge [3]). Forresten synes Herman Matssøn

---

[1]) De opgives her at gjælde: Trefoldigheden, Jesu fem Saar og Jomfru Maria.

[2]) Brev til Kongen i danske Geheimearchiv; trykt i 1ste Udg. af dette Skr. S. 756—758. jfr. ovenf. S. 178. Om Kongen foretog noget hermed, er ubekjendt, men det blev i al Fald uden Følger; thi 29de Marts 1522 truede Herman Matssøn Krumedike med atter at klage til Kongen, hvis han nu ei betalte sin 30aarige Gjæld til Klostret. (Orig. i danske Geh. Arch.)

[3]) Holmberg III. 103.

ikke at have været tilfreds med sin Stilling som Forstander i Dragsmark; thi 21de Mai 1523 tilskrev han Hr. Henrik Krumedike, „Norges Riges Forstander, paa min naadige Herres Hertug Frederiks Vegne", et Brev fuldt af Beklagelser. Under Ufreden i Landet [1]) havde Dragsmark maatte give Brandskat, Herman var selv bleven fangen af Nils Olssøn og havde maattet løse sig ud, for at Klostret ikke for længe skulde blive uden Formand. Han har hørt, at Jens Verniksssøn i Thoresby [2]) har været hos Hr. Henrik i Malstrand og begjæret Klostret igjen, og dette vil Herman meget gjerne. Han beder, at Krumedike vil gjøre, hvad der er til Klostrets Hæder og Gavn, saa der kan komme en viet Abbed, som kan holde Ordenens rette Regel. Dette vil være Herman en stor Velgjerning, og han kjender Forbudet i Kirkeloven, at ingen Verdensmand maa tiltage sig aandelige Sysler, hvortil han nu og føler sig for skrøbelig. Han beder derfor indstændig om Afløsning, og vil forskylde det saa med Eftermanden, at han kan faa et lidet Rum der til sin Dødsdag. Klostret skal deraf ingen Skade have [3]).

Herman Matssøn synes dog ikke at være bleven saasnart afløst, som han ønskede, og Dragsmark fik neppe nogen Abbed mere; thi først 19de August 1532 forlenede Frederik I Peter Størle med Dragsmarks Kloster paa 10 Aar mod den Afgift, som Herman Skriver havde givet [4]). Men paa den anden Side foretoges ingen voldsomme Skridt til Konventets Opløsning. Ifølge Odman fik Brødrene Tilladelse af Christian III til at forblive i Klostret mod at underholde en luthersk Prest, hvortil de udvalgte deres forrige Skriftefader Nikolaus Petri, som i 1561 afløstes af Peter Anderssøn, under hvem de sidste Munke skulle være udjagne og Godset lagt under Kronen [5]). Efter Peder Størle fik Hø-

[1]) Hermed sigtes til de Svenskes Indfald 1523 under Lars Siggessøn Sparre. Det var maaske under denne Ufred eller under senere Trængsler, at Munkene nedgrove en forgyldt Monstrans, som blev funden i Jorden i Palle Grubbes Lenstid, vægtig 165 Lod, og af ham indsendt til Kongen, ifølge Kvittering af Sept. 1554. (Norske Registr. i Affkr. I. 335).

[2]) Sognepræst der fra 1500—1520. Odman. 159. Holmberg. III. 104.

[3]) Original i danske Geheimearchiv. Det giver, som det synes, et hæderligt Vidnesbyrd om Herman Matssøns Uegennyttighed og Retsind. Han var vist den eneste Klosterformand paa den Tid, som bad sig afløst, for at Ordenens Regler kunde overholdes ved en viet Abbed. Han levede endnu i 1553 her i Egnen, da han af Kongen 1ste Juli forundtes Klostrets Gaard Munkeby for Livstid uden Afgift. (Norske Registr. i Affkr. I. 328).

[4]) Saml. til Norges Historie VI. 45.

[5]) Wieselgren l. c. 54 efter Odman 262.

vedsmanden paa Bahuus Hr. Klaus Bilde Dragsmark i Forlening 1544, derefter Jens Holgersøn Ulfstand, „mod at bygge og forbedre Klostret og underholde Jomfruerne (d. e. Munkene), derinde ere eller herefter kommendes vorder, med tilbørlige Klæder og Føde" (1549—1552), Palle Grubbe (1552—†1561) og hans Enke Margareta Hardenberg som Pantelen til 1573, Knud Grubbe fra 1573; han fik 1575 Livsbrev for sig og sin tilkommende Frue Mette Ulfstand, der formodentlig døde 1602, da Dragsmarks Len lagdes under Bahuus Hovedlen, hvis Indehavere, Sten Madsøn Laxmand, Jørgen Lunge og Jens Sparre, havde det paa særskilt Regnskab, indtil Nils Hammer fik det (1628—†1643) og senere Thomas Dyre (1643—†1651), samt Henrik Villumsøn Rosenvinge formodentlig til sin Død 1667.

Dragsmarks Jordebog er nu neppe til, men Ödman har seet den, og efter hans Beretning udgjorde Klostrets aarlige Landskyld 1 Td. Rug, 183 Tdr. Malt, 22 Tdr. Byg, 57½ Td. Meel, 95½ Pd. Smør, 1 Td. Havre og 48 Rdr. i Penge. Godset skal have ligget især i Nord-Viken, samt paa Ordost og paa Dal, hvor betydelige Eiendomme skulle være givne til Klostret, medens Viken var i Gustaf Vasas Besiddelse [1]). Af Klostret staar nu alene noget af Kirkens nordre Muur tilbage uden Ornamenter. I Febr. 1610 fik Lensherren paa Bahuus kongelig Befaling til at tage Steen herfra til Slottets Bygning; dog stode endnu for 100 Aar siden Murene baade af Kirke og Kloster, der laa 20 Skridt fra hverandre. Klosterkirkens Muur var da 30 (svenske) Alen høi, 40 Alen lang og 20 Alen bred. I østre Gavl var et tredeelt 25 Alen høit Vindue, krandset med Løvverk og Englehoveder. Hoveddøren var 14 Alen høi, og derover stod et Hjulvindue. Hele Kirken var af huggen Steen, Dør- og Vindues-Indfatningerne af Bægsteen [2]).

---

[1]) Holmberg III. 103—104. Ödman 261.

[2]) Brunius architekt. Resa. 114—115. Prospekt af Bygningen findes i Dybeks Runa 1844. Ödman beretter, at de hugne Stene vare af Kong Haakon førte did fra Nidaros, men dette er uden Tvivl en Skrivfeil for Tønsberg. — Biskop Jens Nilsøn af Oslo fortæller i sin Visitatsbog ved 12te April 1594, at han da visiterede Dragsmark Kirke, en Trækirke, staaende strax hos Klostret, og formanede efter Prædiken Almuen blandt mere „om Dragsmarks Kloster at bygge og gjøre færdig, saa det kunde blive en Kirke af . ." (ulæseligt). „Mellem Klostret og Prestegaarden have staaet 3 Kors, et Pileskud imellem hvert hos Veien, og haver været steensat omkring hvert Kors, som synes endnu, og er fra Klostret til det første Kors 3 eller 4 Pileskud." (Kgl. Bibl. i Kbhavn, Thotts Saml. No. 1583. 4to). —

§ 14. Kastelle Augustiner-Kloster.
(Kastala-klaustr.)

Kong Sigurd Jorsalfarer nærede Forkjærlighed for Konghelle, og opholdt sig ofte paa denne Kant af Landet. Til Egnens Forsvar lod han 1115 der ved Landsenden opbygge et Kastel af Torv og Kampesteen med Grav omkring; han byggede Huse, Kongsgaard og Kirke inde i Borgen [1]). Denne Kirke var af Træ, bygget med Omhu og Pragt, og kaldes deels Kastalakirkja efter Borgen, deels Kors-Kirken efter den Splint af Christi Kors, som Sigurd hjembragte fra Jerusalem og gav til denne Kirke, der indviedes 1127. 8 Aar derefter blev Borgen indtagen af Venderne, Kirken plyndret og brændt, og Korset røvet, men senere tilbagegivet af Hedningerne, og nu ført til Olafs Helligdom i Nidaros [2]). Hermed forsvinder Kastelle Kirke; men mod Aarhundredets Slutning finder man et Kastala-klaustr, et Augustinerkloster i Konghelle, som vi formode i en eller anden Henseende staar i Forbindelse med den af Kong Sigurd byggede og uden Tvivl med gode Indtægter forsynede Kirke. Det omtales første Gang ved 1182 som fuldt organiseret Kloster, og er følgelig i det Mindste nogle Aar ældre. Dets Stifter er ubekjendt, men den Forbindelse, hvori Kastelle Kloster senere stod til Nidaros Erkestol og Ebelholt Kloster i Sjælland, gjør det sandsynligt, at det er stiftet ved Munke fra dette Kloster af een af Norges Erkebiskopper, nærmest Oystein, med Bistand af Ebelholts berømte Abbed Vilhelm, der senere blev kanoniseret [3]). I saa Fald er Kastelle Kloster stiftet for regelbundne Chorherrer af St. Victor mellem 1176, da Vilhelm flyttede fra det af ham reformerede Eskildsø til Ebelholt, og 1182, da det første Gang nævnes [4]). Det eneste Sikre er dog, at Konghelle fra Slutningen af 12te Aarhundrede havde et Augustinerkloster, hvilket ældre Forfattere deels ikke have kjendt af Navn, deels sam-

---

[1]) Fornm. Sögur. VII. 110. 159.

[2]) Heimskr. Sig. Jorsalf. S. c. 40. Magn. Bl. S. c. 10. 11. Fornm. Sög. VII. 110. 189. X. 416. 417.

[3]) Under Krigen mellem Magnus Erlingssøn og Sverrer opholdt den Første, hans Fader og Erkebiskoppen sig oftere i Danmark, hvor Bekjendtskab med Abbed Vilhelm kan være gjort. Munch (Norske F. Hist. II. 939) fremsætter den ikke usandsynlige Gisning, at den kongelige Kirke i Borgen i Konghelle er overdraget Erkebiskoppen ved Kong Magnus's Kroning, hvorved Klostrets Afhængighed af Nidaros Erkestift forklares.

[4]) Script. Rer. Dan. V. 458—495, især 470 not. i.

menblandet med Minoritternes Kloster i samme By [1]). Kastelle Klosters Beliggenhed maa med størst Rimelighed søges paa Kastelgaardens Grund vesten for den nuværende Kongelf By, hvor en Grushob, kaldet Klosterkullen, formodentlig bevarer Mindet derom [2]).

Vilhelm, Abbed af Sanct Thomas de Paraclito i Ebelholt, tilskrev 1182—1183 Laurentius, Prior, samt Henrik og de Øvrige, som i Konghelle føre et kanonisk Liv, et Brev, hvori han indskærper dem indbyrdes Kjærlighed, omtaler, at han nylig har tilskrevet dem, for at faa Visshed om deres Forfatning, og lover med det Første at sende dem en Ladning Malt, men beder dem, hvis det paa Grund af Fiendtligheder mellem Kongerne (Magnus og Sverre) skulde være utilraadeligt at sende Skibet til Konghelle, at opgive et sikrere Sted [3]). Dette og endnu mere det følgende Brev af 1403 antyder Kastelles klosterlige Forbindelse med Ebelholt; andre ligesaa paalidelige Vidnesbyrd vise, at det stod under Nidaros Domkirke. Saaledes oplyses under Striden mellem Erkebiskop Jørund og hans Kapittel (ved 1300), at det hørte blandt Kannikernes Rettigheder i Forening med Erkebiskoppen at have Tilsyn med og vælge Formanden for Kastale Kloster Øster og Helgeseter ved Nidaros [4]), og det Samme sees af Mageskiftet nedenfor af 1354. Det maa forøvrigt være i dette Kloster, at Sysselmanden Jon Drotning i 1206 blev begraven [5]).

Thorgeir, Prior i Kastelle, mageskiftede i Lødese 28de Marts

---

[1]) Saavel Rhyzelius (Monasteriol. Sviogoth. 188) som Ødman 95 nævne her et Munkekloster ved 1202, altsaa før Franciskus's Fremtræden, men synes ikke at have anet, at det var Kastelle Augustinerkloster. Messenius (Scond. illustr. I. 94) fortæller, at et Kloster stiftedes i Konghelle efter Sigurd Jorsalfarers Tid. Herved er og Wiefelgren (I. 8—10) bleven staaende. Munthe (Aalls Snorre I. 154) og Holmberg III. 362 antage det for Franciskanerklostret.

[2]) Brunius's Resa 67. Holmberg III. 363. — Wiefelgren I. vil søge det paa Munkholmen i Elven, men Klostrets Jordebog af 1485 (nedenfor) nævner denne Holme, „liggende i Elfven nider fraa Castelle," blandt det Klostret underliggende Jordegods.

[3]) Script. Rer. Dan. VI. 55. Dipl. Svecan. I. 115. Det er paa Grund af den her antydede Krig, at Langebek har henført dette Brev til et af hine Aar.

[4]) Dipl. Norv. III. No. 35. Schønings Anhang til Domk. Beskr. 21. At Kastelle Kloster, skjønt liggende under Oslo Stift, ikke stod under dettes Biskop, er aldeles klart. Klostret nævnes ikke i Øysteins Register, ei heller i Hans Reffs Klage af 1533, medens dets Sekularisation derimod samtidigt paatales af Erkebiskoppen.

[5]) Fornm. Sög. X. 19.

1317 Klostrets Gods i Skinhell til Hertug Erik af Sverige mod dennes Gaard Aker, og i sit Testamente af 1331 gav Guttorm Haavardssøn, Kannik i Oslo, Hr. Arne Prior i Kastala en Sølvrose, ligesom Klostret i Kong Magnus's og Dronnings Testamente af 1347 fik 40 Mark Penge foruden Andeel i Fællesgaven 300 Mark til de norske Klostre, som havde Jordegods [1]).

Efter den store Mandedød 1350 synes Nidaros Erkestol at have havt Vanskelighed for at bestyre det fraliggende Kastelle Kloster; thi 2den August 1351 kundgjorde Erkebiskop Olaf, at han ikke besad hverken lærde eller læge Mænd, som vare skikkede til at betroes Kastelle Kloster. Han havde derfor gjort et Mageskifte med Kong Magnus, og overdraget denne hiint Klosters Tilsyn og Bestyrelse i verdslige Sager med Ret til at oppebære alle dets Indtægter mod at holde med Kost og Klæder de to Prestbrødre, som anbetroes Messerne og Tjenesten i Klostret, samt sørge for Bøger og Messeskrud. I Mageskifte herfor har Kongen afstaaet til Erkebiskoppen en Deel Krongods i Nidaros Biskopsdømme [2]). Dette Brev hæver Erkestolens verdslige Myndighed over Kastelle over enhver Tvivl, ligesom det viser, at Konventet strax efter Pesten kun bestod af to Munke. Imidlertid kom selve Mageskiftet ikke istand, men det gav længe efter Anledning til Strid om Klostret mellem Kong Hans og Erkebiskop Gaute. I 1495 lod Kong Hans sig give Vidisse af Mageskiftet, og da han i Advent 1498 var samlet med Norges Rigsraad paa Bahuus, gjorde han Kronens Fordring paa Kastelle gjældende. Men Erkebiskoppen svarede, at „Kastelle Kloster ved Konghelle med fuld Ret fra sin største Stiftelse af havde ligget under den hellige Nidaros Domkirke", og bad derfor Kongen ei gjøre ham Hinder derpaa. Denne bespurgte sig da med Rigsraadet Norden- og Søndenfjelds, som han for nogle Aar siden havde befalet at ransage det sande Forhold med det Bytte, som skulde fundet Sted. Man fandt da, at Byttet af 1354 aldrig var kommet i Stand, men at Kronen stedse havde beholdt og endnu eiede det Gods Nordenfjelds, som ifølge Byttebrevet skulde været afstaaet til Domkirken for Kastelle. Da saaledes intet Vederlag var givet, tilsagde Kong Hans Erkebiskoppen og

---

[1]) Dipl. Svec. III. 320. Dipl. Norv. III. No. 160. Prioren Arne og Broder Vemund have forseglet Brevet. Suhm. XIII. 807. Saml. til Norges Historie V. 585. Det kaldes Klostret „in Castello."

[2]) Dipl. Norv. II. No. 326.

hans Domkirke Kastelle Kloster med alt dets Gods frit for Kronens Paatale til evig Tid, og lod derpaa i Rigsraadets Paasyn cancellere (sønderskære) det Exemplar af Mageskiftet, som var tilstede i Raadet, samt befalede Hr. Henrik Krumedike ligeledes at kassere det, som laa i Oslo, samt alle andre Byttet vedkommende Breve [1]). — Forøvrigt oplyses i samme Anledning, at et mindre Mageskifte dengang kom istand, idet Kronen overlod Domkirken 3 Gaarde paa Ytterøen, nemlig Linvik, Myr og Løvesand, medens to Gaarde, som vare komne fra Kastelle under Bahuus Ladegaard (nu Kastelgaarden), tilligemed hvad Kronen nu havde i Gunnarsbø paa Hisingen, fremdeles skulde blive Kronens, eftersom disse Gaarde i længere Tid urettelig havde tilhørt begge Parter. Desuden fritog Kongen ad gratiam Klostrets Landbønder for at holde Heste af Slottet, d. e. modtage Lensherrens Heste paa Foder.

Mindre sikker end Kastelles verdslige Afhængighed af Erkestolen er derimod dets aandelige eller klosterlige Afhængighedsforhold til Ebelholt. Brevet fra Abbed Vilhelm antyder vel et saadant, og Konventets egen Erklæring af 29de Juni 1403 vilde gjøre det utvivlsomt, dersom den ikke tillige anerkjendte en Afhængighed i verdslige Sager, som efter det alt Oplyste i det Mindste ikke kan have været stadig eller ubestridt. Erik Thordssøn, Prior af Augustinerordenen i Kastelle i Norge, og hele hans Konvent aflægge nemlig i dette Brev den ærværdige Fader Hr. Benedikt Esbernssøn, Abbed i Ebelholt, Lydighedsløfte. De overdrage ham, der nu efter Augustins kanoniske Regel er deres Abbed, fuld Raadighed over Klostret og alt dets Gods. Ifølge Priorens Forgængeres Erklæring havde Kastelle stedse været Abbeden i Ebelholt undergivet, og følgelig maatte Ingen uden dennes Samtykke vælges til Prior, ligesom Kastelle lover sønlig Lydighed mod Ebelholt, hvis Konvent stedse med broderligt Kjærlighedsbaand skal være forenet med Kastelles [2]). Dette Brev er udstedt paa en Tid, da Erkestolen var ledig efter Vinalds Død 1402, medens dennes, 20de Decbr. 1402

---

[1]) Dipl. Norv. II. No. 982. Erkebiskop Gautes Erklæring er indført bag i Kastelles Jordebog 1485, Münch. Dipl. No. 4292. b, hvis Original er afgiven til Sverige, men Erklæringen er trykt i 1ste Udg. af dette Skrift S. 790. Under dette Rigsraadets Ophold paa Bahuus pantsatte Knut Alfssøn, Ridder og Høvedsmand paa Agershuus, 28de Decbr. 1498 i Kastelle Kloster ved Konghelle, Bjerø og Bjørø Gods til Erkebiskop Gaute for 200 Mark. Dipl. Norv. I. No. 995.

[2]) Eskildsø og Ebelholt Klostres Brevbog i Script. Rer. Dan. VI. 176.

valgte, Eftermand Askell var paa sin Romerreise. Heraf har formodentlig Abbeden i Ebelholt benyttet sig for at knytte ældre Forbindelser fastere; men det er ikke rimeligt, at Nidaros Domkirke derfor har tabt en Indflydelse, som den i alle Fald endnu 100 Aar derefter fremdeles uden Modsigelse besad.

19de Septbr. 1484 overleveredes Kastelle Kloster med Gods og Ornamenter til Forstanderen Arne Gunnarssøn, som fremdeles var her 1499, medens han tillige vedblev at være Kannik i Oslo [1]). Klostrets Jordegods paa Indland, Hisingen og Thjørn rentede dengang 84 Gylden mindre end 3 Skilling, 139 Pund Smør, 72 Tønder Malt og 6 Tønder Meel, og desuden havdes 2 Gylden aarlig af 4 Tomter i Kongelle, samt 14 Tdr. Meel af en Kværn. Klostrets Ladegaard laa i Ytreby Sogn [2]). — Til dette Kloster maa efter al Rimelighed den frater Petrus Laurentii de ordine canonicorum regularium diocesis Asloensis have hørt, som 30te Juni 1508 indskreves som Student ved Rostocks Universitet [3]), men vi kjende forresten Intet til denne eller andre af Kastelles Munke.

De sidste Efterretninger om dette Kloster angaa atter den under Kong Hans bilagte Tvist om samme mellem Kronen og Erkebiskoppen. I August 1529 forlenede nemlig Kong Frederik I sin Tjener Jørgen Steenssøn med Kastelle Kloster mod en Læst Smør i aarlig Afgift og at tjene Kongen med 3 vaabenføre Mænd. Over dette Indgreb i sin Kirkes Ret maa Erkebiskop Olaf strax have klaget; thi 10de Mai 1530 tilskrev Kongen ham fra Husum og bad ham, naar han indfandt sig ved den til 2den Juli berammede Herredag i Kjøbenhavn, at medtage Beviserne for Domkirkens Ret til Kastelle Kloster, som Kongen havde betroet Jørgen Steenssøn, fordi man havde sagt ham, at Klostret hørte ham og Norges Krone til [4]). Olaf mødte imidlertid ligesaalidt ved denne

[1]) Kastelle Jordebog af 1485. Dipl. Norv. I. No. 718. II. 990. 1006. Han er nemlig uden Tvivl den samme Arnerus Gunnari canonicus ecclesiæ Osloensis, som 11te Januar 1493 fra Kastelle erkjendte Modtagelsen af Pave Alexanders Bemyndigelse for ham til at tillade Hr. Henrik Krummedike at ægte Anna Rud, uagtet de vare beslægtede i 3die og 4de Led. Orig. i danske Geh. Arch.

[2]) Jordebogen er tilligemed et samtidigt Inventar over Klostrets Ornamenter trykt med mange Feil hos Holmberg III. 363—366. Ornamenterne vare faa.

[3]) Rostocks Universitets Matrikul i Norske Saml. 8vo. I. 82.

[4]) Saml. til N. Folks Hist. VI. 31. Münch. Dipl. No. 2862.

som ved de øvrige før og siden i Danmark tilstevnede Herredage; derimod sendte han Kongen forskjellige Klagepunkter, hvoriblandt og Forleningen af Kastelle, hvorover han ligeledes beklager sig i Brev til Esge Bilde af Mai 1531 [1]). Klagen fremlagdes af de i Kjøbenhavn mødende norske Rigsraader, men som sædvanligt blev Intet afgjort, og med Nordmændenes Overgang til Christiern II og dens Følger traadte sandsynligviis Spørgsmaalet om Kastelle i Baggrunden. Jørgen Steenssøn fik i 1539 fornyet Lensbrev paa Kastelle Kloster [2]), hvis Gods senere lagdes under Bahuus Slot. Det forekommer derfor ikke som særskilt Forlening [3]).

§ 15. Minoritternes Klostre i Konghelle og Marstrand. Tvivlsomme Klostre i Oslo Stift.

1. Minoritterklostret i Konghelle er maaske stiftet af de første Franciskanere, som landværts fra Skaane kom til Norge, og i saa Fald er det Ordenens ældste Kloster i Norge. Imidlertid støtter dette sig kun til Sandsynlighed og Suhms Beretning, at Klostret er stiftet 1230, uden at nogen Hjemmel derfor anføres [4]). Forøvrigt er dette Klosters Tilstand og Skjebne aldeles ubekjendt, da det kun nævnes i et Par Testamenter og ved de i Klostret holdte Provindsialkapitler. Det første af disse holdtes 1272 eller 1273; senere nævnes Kapitlet i Konghelle i 1391, 1442 og 1495, uden at Noget om dette Kloster derved oplyses [5]). I Magnus Lagabøters Testamente af 1277 fik Minoritterne i Konghelle 12 Mark Sterling samt 120 Mark gangbar Mynt til deres Klosterbygning. I 1291 gav Paven de 4 Franciskanerklostre i

---

[1]) Saml. til N. Folks Hist. II. 71. Orig. i danske Geheimearchiv.

[2]) Norske Registr. i Afskr. I. 258.

[3]) Endnu kan mærkes, at det vel var i dette og ikke (som Wieselgren II. 37 antager) i Minoritterklostret i Konghelle, at Birgittinernes Generalconfessor i Klostret Paradisus ved Florens Lucas Johannis 1429 blev begraven, efter at være død paa Bahuus paa sin Hjemreise fra et Generalkapittel i Vadstena. (Diar. Vadst. p. 73.)

[4]) Danm. Hist. IX. 603. Langebek i Script. Rer. Dan. IV. 421 siger kun, at Klostret i Konghelle ikke kan være ældre end 1230, da Minoritterne først i dette Aar kom til Norge. — Dette Kloster nævnes af Wieselgren II. 37, forverles af Munthe og Holmberg med Kastelle Kloster, og forbigaaes ganske af Rhyzelius og Odman.

[5]) Script. Rer. Dan. IV. 421. VI. 572. V. 519. Script. Rer. Svec. I. 34. 68. 75. 79.

Oslo Stift (Oslo, Tønsberg, Marstrand og Konghelle) Afladsprivilegium [1]). — Kong Magnus og Dronning Blanka gave i deres norske Testamente 1347 100 Mark Penge til Deling mellem Norges Minoritterklostre, hvoraf altsaa dette og har faaet sin Lod. Den sidste Notits om dette Kloster er af 6te Decbr. 1498, da Norges Riges Raad holdt Retterthing her, og affagde Dom over Arild Kanes Mordere paa Søndmøre [2]). Konghelle By brændte i Kong Frederik den I's Tid, og med den Graabrødre Kloster, som derpaa stod øde, hvorfor Kongen befalede Høvedsmanden paa Bahuus Hr. Klaus Bilde at nedbryde de gjenstaaende Mure af Klostret, og anvende dem til Slottets Befæstning [3]).

2. Til Minoriternes Kloster i Marstrand kjender man endnu mindre. Afladsprivilegiet af 1291 viser, at det dengang var til, og 1368 blev det tilligemed Byen afbrændt af hanseatiske Sørøvere fra Kampen [4]). 1423 nævnes Johan Plattoslagere som Klostrets Gardian i et paa Thjørn udstedt Skiftebrev [5]), og i 1458 holdt Ordenen her sit Provindsialkapittel [6]). Endnu i Ødmans Tid (1740) stode dette Klosters Ruiner paa Marstrands Kirkes Grund sønden for Kirken, og denne Deel af Kirkegaarden benyttedes ligesom Graabrødrenes Tomt i Tønsberg til Fattiges Begravelse, og kaldtes den frie Klosterjord. Maaske er og Marstrands nuværende Kirke den forrige Klosterkirke; thi den er meget gammel, bygget i Rundbuestiil, som det synes fra 13de Aarhundrede, og dog er det af Øysteins Register temmelig klart, at Marstrand endnu omtrent 1400 ingen særskilt Sognekirke havde, eftersom en saadan ikke deri omtales [7]).

3. Paa Gaarden Skøien (Skoðin) østenfor Oslo skal efter Mørchs Beretning have været et Filialkloster under Nonneseter i Oslo, der brugtes som Asyl for de Nonner, som i Hovedklostret havde forseet sig. Men

---

[1]) Wadding Annal. Minor. V. 271. Klostret kaldes her Konolenge, som tydeligt maa være Konghelle, skjønt Mørch forklarer det om det af ham antagne Skjærs Kloster i Vettehered (nedenfor No. 12).

[2]) Danske Geheimearchiv. Danske Mag. 3die Række. II. 29.

[3]) Udat. Brev i Norske Registr. i Afskr. I. 463.

[4]) Suhm. XIII. 612. 672. Sartorius Urspr. d. Hansa ved Lappenberg II. 697.

[5]) Dipl Norv. III. No. 666. Holmbergs Bah. Beskr. III. 432, med Træsnit af Seglet med Omskrift: S. conventus fratrum minorum in Malstrand.

[6]) Script. Rer. Dan. V. 519.

[7]) Ødman i Bohuslåns Beskrifn. 107 antager ligeledes Marstrands Kirke for den forrige Kloster-Kirke, og oplyser, at ifølge en nu overkalket Indskrift i Choret er Kirkens Bygning (Ombygning?) fuldført i 1460.

ikke at tale om, at man i den katholske Tid aldrig kan paa en saadan Maade have skilt de faldne eller ulydige Nonner fra Konventet, og derved sat Lægmand istand til at holde Regnskab med Sædeligheden i Klostret, saa strider denne Fortælling mod Øysteins Jordebog (fol. 113), ifølge hvilken hele Gaarden Skøien i 1396 lagdes til Bispestolen, hvortil da kun en ubetydelig Deel af Skodin mageskiftedes fra Nonneseter.

4. Mariæ Hospital paa Hofvin (Hofvinar spital), ligeledes tæt ved Oslo, staar derimod snarere i Berørelse med Klostervæsenet. Dets Jordegods har staaet i Øysteins Register ved Akers Kirke [1]), men dette Læg er i senere Tid tabt, og man kan altsaa derfra kun slutte, at da Akers Kirke tilhørte Nonneseter i Oslo, maa ogsaa Hofvins Spital have hørt derunder; Akers Sognepræst har da maaske ved denne af Akers Kirke vedligeholdte Stiftelse holdt en Vicarius (mansionarius), der som Forstander for et Klosterhospits har opfyldt Nonneseters Gjæstfrihedspligt, og befriet Klostret selv for Indryk af Pilegrime og andre Reisende.

5. Paa Gaarden Blakkestad, yderst i Asker ved Fjorden, var efter Mørchs Beretning et lidet Filialkloster for 4—5 Munke, og en Fordybning i Jorden kaldes endnu Munkedammen. Den var den bekjendte Ribbung-Høvdings Gudolfs Ættegaard, og er maaske ved hans Undergang som forbrudt Gods kommer under Kronen, og derfra til Nonneseter i Oslo, som eiede den hele Gaard i 1396. Har den, som rimeligt er, været Bugaard under dette Kloster, lader baade Dammen og Sagnet sig tilstrækkelig forklare; men det er dog troligt, at her tillige har været et af Nonneseter underholdt Hospits; thi før den nuværende Landevei mellem Christiania og Drammen anlagdes, reiste man først til Baads vestover Fjorden fra Oslo til Egnen om Blakkestad, og derfra Rideveien over Fjeldet til Lier [2]).

6. Skea (Skeið) i Sørum, Asak i Skedsmo og Nannestad

---

[1]) Øyst. Regist. fol. 143. b. Eignir þeir sem liggia til Hofvinar spital standa skrifvaðar viðr Akrs kirkju. Mørch anfører, at her skal have været et Johannitter-Hospital, men derom findes ingen Oplysning, ligesom Hofvins Forhold til Akers Kirke og Bispestolen gjør det lidet rimeligt.

[2]) Munchs Norske Folks Hist. III. 728—729. Øysteins Reg. fol. 144. I Jens Nilssøns Visitatsberetning omtales hans Reise paa Visitats til Lier og Vestfold ad den ovennævnte Vei. At Blakkestad har været noget mere end en almindelig Bugaard, synes og at styrkes deraf, at Gaarden efter Reformationen særskilt forlenedes til Anders Stabel, Slotsskriver paa Agershuus, 24de Aug. 1550. (Norske Registr. i Afskr. I. 305.)

i Sognet af samme Navn, samtlige paa Romerike 1—2 Dagsreiser fra Oslo, opføres ligeledes af Mørch som Filialklostre; men kun om det sidstnævnte gives nogen Underretning, og selv denne er ikke ganske sikker. I Registr. af 1622 nævnes nemlig ved 1351 en Gave af 3 Markebol i Gaarden Enger i Nannestad til Nannestads Kloster, hvilket vi dog efter det S. 76 Anførte ligesom Asak og Skea [1]) antage for Hospitier, da de dertil ligge saa høist beleiligt paa Veien til Nidaros. Men naar Mørch omtaler et Skjøde af 21de Juni 1575, hvori „Skeas Kloster i Skedsmo" nævnes, saa er dette uden Tvivl en Forvexling af hvad ovenfor S. 461 er meldt om Skiens Klostergaard [2]).

7. Paa en liden Holme i Ekernvandet under Gaarden Hesthammer i Hof paa Vestfold beretter Strøm (Egers Beskrivelse 76), at der skal have været et Kloster; men Stedets afsides Beliggenhed gjør det lidet sandsynligt, at her har været noget Hospits, og da der ikke kan være Tale om noget selvstændigt Kloster her, maa man vel, saafremt der paa Hesthammerøen har været nogensomhelst Bygning fra den katholske Tid, nærmest gjette paa et Bedehuus eller et lidet Herberge, hvori de faa Reisende, som over Ekernvandet droge mellem Vestfold og Eker, kunde søge Ly for Uveir. Men selv et saadant synes i denne Egn lidet nødvendigt. — Paa Klostersæter Annexgaard i Høijord Sogn paa Vestfold, omtaler Mørch et Kloster, hvorom forøvrigt Sagn paa Stedet Intet veed, ligesaalidt som her findes nogensomhelst Levning af et Kloster. Sandsynligviis er det derfor alene Navnet, som her har ledet Mørch, og dette henpeger simpelt hen paa, at denne Gaard i sin Tid har tilhørt et eller andet Kloster, hvorfra den senere ved Salg eller Mageskifte er kommen til Andebos Presteboord. — Noget anderledes forholder det sig maaske med Venstøb Gaard ved Skien. Et Sagn paa Gaarden fortæller, at der paa den Part deraf, som kaldes Erlands-

---

[1]) Paa Gudleifs-Asak laa en Høgendes-Kirke eller privat Kapel, som maaske har givet Anledning til Klostersagnet. Gaarden Skea gik ved et Jordskred ud i Glommen 1798; men ifølge en Indberetning af 1745 stod her da „en ældgammel Træbygning, som synes at have været et gammelt Munkekapel, hvis Lofter istedetfor Mose var belagt med rødt og blaat Klæde." (Kallske Saml. v. kgl. Bibl. i Kbhvn. No. 200 fol.)

[2]) Schøning beretter i sin utrykte Reise, at der ved Hurdalsvandet (Øvre-Romerike) findes et Dalstrøg, Klosterdalen, hvoraf han slutter, at her har været et Kloster og formodentlig en Kirke; men Navnet antyder kun, at et Kloster, nærmest Hovedøen, har eiet dette Strøg.

Venstøb, skal have været Kloster i ældre Dage. Ingen Deel af denne Gaard sees at have tilhørt Gimsø; følgelig har neppe noget Hospits under dette Kloster ligget her. Derimod hørte i det Mindste en Deel af Venstøb til Gerpens Prestebord, og det er derfor muligt, at Oslo Domkapittel, af hvis Midte Provsten i Gerpens Provsti stedse valgtes, her kan have underholdt et Hospits, da der ved Skien blev et nødvendigt Hvilepunkt for Pilegrime fra Østlandet, der ad den sædvanlige Vei gjennem Vestfjeldene droge til Bergen. — Dette Hospits laa i saa Fald i en Dagsreises Afstand fra Nanset (Nönnusetr, Nannas eller Nonnernes Sæde?) ved Laurvig, hvor ligeledes et dunkelt, maaske af Navnet opstaaet Klostersagn findes, og hvorfra man har korte 3½ Miil til Tønsberg med dets Klostre og Hospitaler.

8. Man har hidtil paa Müllers Autoritet (Beskr. over Tønsberg S. 33—34) antaget, at Olafsklostret i Tønsberg laa paa Gaarden Teige paa Nøterøen ligeoverfor Tønsberg, uden at mærke, at han i Beviset herfor modsiger sig selv. Til hvad ovenfor S. 447 er anført om, at Olafsklostret laa i selve Byen ved Bryggerne, skulle vi her føie, at Gaarden Teige i Middelalderen tilhørte Oslo Biskopper, som der oftere opholdt sig under Visitatser paa Vestfold, hvorfor den almindelig kaldes Teige Bispegaard, som stod under Opsyn af en Raadsmand, og da Biskop Anders Muus af Oslo havde nedlagt denne Værdighed, mod at beholde Indtægterne af en Deel af Stiftet, opholdt han sig her, og skrev sig episcopus Tegensis (Biskop paa Teige)[1].

9. I Borgesyssel omtales Klostre paa mange Steder, men saavidt jeg kan finde, har man ikke kjendt nogen af dem, førend J. N. Wilse sidst i forrige Aarhundrede nævner dem i sine Topografier over Spydeberg og Eidsberg. Imidlertid synes deels Stedernes Beliggenhed, deels Levninger af Bygninger m. v. at gjøre det sandsynligt, at idetmindste nogle af dem maa ansees som Hospitier eller Filialklostre. — Paa Vestsiden af Glommen omtales Klostre ved Helene (Helin, Heli) Kirke i Spydeberg, paa Gaarden Borge tæt ved Raade Kirke, og ved Onsø Kirke. Om det sidste har jeg Intet kunde finde[2]; om Borge fortæller

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 58 No. 3, 75 No. 1. 14., 79 No. 6. o. fl. St. Münch. Dipl. No. 3164. 3172. 1601. Dipl. Norv. I. No. 558. 593. II. No. 44. III. No. 409. 419. 506.

[2]) Maaske støtter det sig ligesom Pontoppidans Stummekloster (for Nunnekloster) i Oslo, alene til en Skriv- eller Trykfeil hos Gebhardi, som i Norges Historie I. S. XLVI opfører Onsø Kloster istedetfor Onsø Len eller Skibrede.

Mørch, at der fra samme skal have gaaet en Løngang til Raade Kirke. Skjønt her kan have været et Klosterhospits under Værne, midtveis mellem dette Kloster og Sarpsborg, gives der dog forøvrigt Intet, som stadfæster en saadan Formodning. Med Hensyn til Helene haves dog nogle Oplysninger. Wilse har ikke vidst noget om Helene Kloster [1]), men Mørch omtaler det som et Filialkloster. Af Øysteins Register fol. 97. b seer man, at Helene Kirke har eiet Jordegods og havt særskilt Prest. Dens Omtale i denne Jordebog beviser, at den har hørt under Oslo Biskops Myndighed, hvilket og sees af en Dom af 1401 mellem Thorgeir Thorgeirssøn, Kannik i Oslo „paa Helenes Kirkes Vegne", og Eilif Tholfssøn, som fradømtes en Deel af Gaarden Rævaug, da Thorgeir bevidste baade af gamle og nye Registre, at Gaarden havde ligget til Kirkens Bygning [2]). Den har været og er endnu en Gave- og Lovekirke, som hovedsagelig vedligeholdes ved milde Gaver, og hvortil endnu i de senere Aar Løfter gjøres i Sygdom og Nød. Det er muligt, at her kan have været et Hospits under Oslo Kapittel, skjønt Kirken dertil ligger vel meget af Veien; men rimeligere er det, at en virksom Kilde eller lignende har foranlediget Valfarter hid, for hvis Skyld Kirken er bygget og Prest derved ansat. Valfarterne ophørte ikke med den ufuldførte Reformation, og da Kirken fremdeles havde Søgning og ved Almuens Gaver holdtes vedlige, blev den ikke som andre Kapeller sløifet, men gik over til Sognekirke for Stiftets mindste Sogn [3]).

10. Paa Glommens Østside nævnes af Wilse og Mørch 5 Klostre. Nordligst af disse er Langseter Johanniter-Hospital [4]) i Thrøgstad,

---

[1]) Beskrivelse over Spydebergs Præstegjeld S. 508. „Hell eller Helene Kirke er en Lovekirke af Træ. Anledning til saadant Løfte veed Ingen." — Han var selv, som bekjendt, Prest paa Stedet.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 39 No. 1.

[3]) I Pontoppid. Annaler III. 409 berettes, at „det norske Kloster Helene Kirke" i 1567 forlenedes til Bjørn Kaas. Denne danske Rigsraad sendtes i dette Aar til Norge og ledede Krigsforetagenderne der, men vi kan ikke finde, at han har havt eller i d. A. faaet noget Len i Norge. Men dersom her ikke menes Allehelgens Klosters Gods i Lund, der stundom kaldes Helene Kirke, vilde denne Forlening styrke Formodningen om, at Helene i Spydeberg har været mere end et almindeligt Kapel.

[4]) Ifølge Mørchs Angivelse. Wilse i Spydebergs Beskrivelse S. 343 omtaler en Bygning paa Langeseter, „saa gammel, at man regner den fra Jutulernes Tid," to Stokverk høi, Vægstokkerne sammenlagte med Vadmel istedetfor Mose, og Kjælderen af usædvanlig tyk og høi Graasteensmuur.

omtrent ½ Miil S. O. fra Øierens Udløb. Beliggenheden er saaledes ikke uhensigtsmæssig som Hvilepunkt for dem, der fra Borgesyssel skulde opad Øieren til Romerike, fra hvis formodede Hospitier paa Asak eller Skea Langeseter ligger en kort Dagsreise; men forøvrigt maa Mørchs Beretning staa derhen. — Omtrent 1 Miil S. V. herfra ligger i Eidsberg Sogn, neppe en Fjerding fra hinanden, Gaardene Slitu, Thorkelsrud og Lekum. Ved den første Gaard laa i ældre Tider Thenols Kirke, der paa Biskop Øysteins Tid havde sin egen Prest, men som ei synes at have havt noget Sogn. Et Brev af 1332, hvori der berettes, at Abbed Albrekt i Hovedø under et Ophold paa Eidsberg red derfra til Thenol for at spise [1]), kunde vække Formodning om, at her har været et Hovedøen tilhørende Hospitium, men Kirkens Omtale i den røde Bog modsiger dette. Til Oplysning om Thenols eller Thenors Kirke i det Hele er derimod en Lagthingsdom af 28de Juni 1592 mærkelig. En Bonde Einar Thallaksøn paa Kiserud i Eidsberg havde angivet for Statholderen Axel Gyldenstjerne, at Henrik Hansøn paa Sletner, Jon Bjørnsøn paa Slitu og Rasmus Reiersøn paa Mo (samtlige Nabogaarde om Thenol) og deres Forældre havde for 30 Aar siden, da Thenol Annex blev øde, uden Lov og Dom tilaget sig Kirkens Gods, som derfor Statholderen paa Kongens Vegne indtalede hos Bønderne, der mødte i Oslo for Thjostolf Baardsøn til Blegen, Oluf Galde til Thom, samt Agders, Frederiksstads og Tønsbergs Lagmænd og Oslos Borgermester og Raad. De Indstevnte beviste med irettelagte Skindbreve og de ældste Mænds Udsagn, at Thenor Kirke var deres rette og sande Odel, funderet og stiftet af deres Forældre (d. e. Forfædre), samt at disse havde bygget den for deres egne Penge. Paa Gyldenstjernes Anmodning mødte Superintendenten Mag. Jens Nilsøn i Retten „med Oslo Kapittels røde Bog", og lod grangivelig forfare og eftersøge, om Thenors Kirke eller noget dens Gods havde fordum været derudi indskrevet, hvilket ikke i nogen Maade er befundet [2]). Da Angiveren ikke i ringeste Maade kunde bevise, at Kirken tilhørte Kongen, dømtes Thenols Kirke med Gods at være de Indstevntes sande Odel, til evig Eiendom efter deres Breve og lange rolige Hævd, og Einar dømtes at betale dem og Sognepresten Kost og Tæring, samt at bøde til Kgl. Maj. fire Mark for sin Mund, og aldrig

[1]) Dipl. Norv. II. No. 193. Ovenfor S. 409.

[2]) Dette er mærkeligt nok, da Thenols Kirkes Gods virkelig findes deri fol. 95. a.

mere herefter at staa til Troende i nogen Maade. Atter i 1620 gjordes Paastand paa, at Eierne skulde have Kirkegodset forbrudt, fordi de ei havde holdt Kirken ved Magt, saa der ei var holdt Messe der i mange Aar; men denne Sag afvistes, indtil den forrige Dom af 1592 blev underkjendt [1]). Da hiin Dom er støttet til den urigtige Forudsætning, at Thenols Kirke ikke findes i den røde Bog, beviser den vel ikke, at Kirken oprindelig har været Odelsgods, altsaa en Høgendes-Kirke, men selve Vidneprovet og de irettelagte Breve gjøre dette rimeligt, ligesom Dommen viser, at der i 1592 ikke var nogetsomhelst Sagn om noget Kloster paa dette Sted; og da Henrik Sletner opregner sin Slægt og dens Forhold til Tenols Kirke ligetil 1440, er det utroligt, at noget Kloster kan have været her. Den Grundvold af et muret Huus 20 Skridt nordenfor Kirken, som Wilse antager for Klostret [2]), maa derfor snarere være Presteboligen. — Om der paa den nærliggende Gaard Thorkelsrud har været et Hospits eller deslige, maa staa derhen, da man ingen anden Hjemmel har for nogen særegen Bygning der, end at Mørch omtaler Spor af Grundmure, i hvilke et Fruentimmer-Beenrad skal være fundet [3]). — Paa den store Gaard Lekum (før Lekvam), strax nordvest for Edsbergs Hovedkirke, har der i ethvert Tilfælde været en eller anden gammel Stiftelse. I 1774 fandt man nemlig [4]) her Murene af en Bygning, 30 Alen lang, 15 Alen bred og Muren 1 Alen tyk, af store velbrændte Muursteen paa Graasteens Grundvold, med Hjørnerne og Aabningerne af Vægsteen. Wilses og Mørchs Beretning, at Gaarden har Navn af et Hellig-Legems Kloster (monasterium corporis Christi) støtter sig hverken til Sagn eller til skriftlig Optegnelse, men alene til hiin Bygning, der dog snarere har været et Hospitium eller en Gildestue, end et Kloster. Mørchs Tillæg, at Klostret her var af Bernhardinerordenen, maa være urigtig; thi et Klostret af denne Orden maatte forekomme i Breve fra Middelalderen. Men dersom Navnet „hellig Legems" Kloster mod Formodning støtter sig paa andet end en i sproglig Henseende forkastelig Etymologi af Gaardens nuværende Navn, saa antyder dette et Gilde, og ikke et Kloster; thi i Oslo

---

[1]) En bekræftet Afskrift af 1716 i Rigsarchivet.

[2]) Beskrivelse af Edsbergs Præstegjeld, i Topogr. Journal II. 46.

[3]) Wilse (anf. St. S. 60—61) har intet herom.

[4]) Wilses Spydebergs Beskr. S. 543—544, samt kobberstukken Grundtegning af Bygningen Pl. 1 No. 8. Edsbergs Beskriv. 46—47. Kraft Norges Beskr. I. 103. (2den Udg. I. 58.)

var der, som ovenfor S. 400 er viist, et Hellig-Legems Gilde, ligesom et Alter i Domkirken af samme Navn, medens et Kloster neppe nogensinde er benævnt saaledes. Selve Ruinen, som den af Wilse er aftegnet, (den er nu ganske forsvunden og Hovedbygningen opført derover), ligner og i mærkelig Grad Steenhuset paa Gran (ovenfor S. 394), den ligger ligesom dette nær ved den gamle Fylkeskirke, og har efter al Rimelighed havt samme Bestemmelse, den vi forøvrigt maa overlade senere Tider med større Sikkerhed at udfinde [1]).

11. Rakkestad Kloster og Hospital, 3 Mile Nord for Svinesund, 2 Mile ret Syd fra Langseter, 1½ Miil fra Sarpsborg, omtales ligeledes af Mørch, og det er al Grund til at antage, at der her har været et Hospits i den Pilegrimsvei, der søndenfra over Langseter, Skea, Nannestad og Eidsvold førte til Hammer og Nidaros. For en Deel Aar siden stod nemlig endnu her en ældgammel Tømmerbygning med tømrede Senge langs Væggene, altsaa af samme Indretning, som det S. 395 omtalte Hospits paa Grytting i Fron [2]).

12. Skjærs Kloster i Bahuuslen kjendes kun af Odmans Beretning, at der paa Gaarden Skjær, ikke langt fra Kongsgaarden Vettaland i Sked Sogn nordligst i Landskabet, endnu i hans Tid (1740) saaes Levninger af et Kloster, ligesom man endnu finder Spor af Teglsteensmure der. Imidlertid er dette langtfra nok til at bevise et Klosters Tilværelse, medens Beliggenheden atter her, i Nærheden af en anseet Kongsgaard og midt i den alfare Vei, hentyder til et Hospits. Gaarden Skær nævnes oftere i Øysteins Register, men uden Vink om nogen særegen Stiftelse her; noget af Gaarden tilhørte Sked Kirke, meden Resten sees at have været Odelsgods [3]).

13. Ogsaa paa Øen Thjørn har man troet at kunne paavise Klostre paa ikke mindre end 3 Steder. Dette støtter man til Spor af Mure oppe paa 3 Bjergkoller, Svalebjerget, Borgaren og Ka-

[1]) De Ornamentstene af Tegl, som Wilse har beskrevet (Spydeb. Beskriv. anf. St.) ligne de i Hovedøens Klosterruiner forefundne Muurstene af Kløverbladform, hvormed Klostrets Døre ved Ombygningen i 15de Aarhundrede ere blevne forsynede.

[2]) Mørch vil have fundet, at dette Hospital skyldte en Markebol til Thom Kirke, som Thord Jonsøn gav for sin Broder 1387. Men denne Notits synes mistænkelig, og grunder sig vist paa en Misforstaaelse.

[3]) Bohuslåns Beskrifv. p. 365. Holmberg Bohusl. Beskr. II. 101 omtaler det ligeledes, men tvivlende. Øyst. Reg. fol. 178. 179. Hospitiet maa have ligget paa Kirkens Deel af Gaarden.

nefjeld, men efter den korte Beretning, som Ödman giver, er det langt større Grund til at antage disse Alderdomslevninger for at være af samme Art som de mange saakaldte Forskandsninger, der paa forskjellige Steder i Norge findes oppe paa Fjeldene [1]). Klostre, Hospitier, Gilder eller lignende Indretninger bleve derimod visselig aldrig anlagte paa slige Steder.

[1]) Ödman S. 195. Holmberg III. 223 omtaler Ruinen paa Borgaren, som han ligeledes antager for en Befæstning. Han, selv en Thjørnbo, har Intet om Klostersagn her.

Tillæg og Rettelser.

S. 17. L. 18. Selje Kloster er dog maaske yngre. jfr. S. 345.

— 39. L. 24. af Wulfs Dissertats (under J. H. Schrøder) De ordine Cruciferorum s. Teutonicorum eiusque in Suecia possessionibus. (Upsala 1845. 8.) sees, at den tydske Orden har eiet betydelige Besiddelser i Sverige.

— 45. L. 19. før, læs: kort efter. jfr. S. 329. 339.

— 46. L. 6. Provindsen Dacias Franciskaner-Formand kaldtes Vicarius indtil 1517, da han fik Tittel Minister. Script. Rer. Dan. V. 527. Knudsen om Graabr. Udjagelse S. 88.

— 49. Anm. 2. Uden Tvivl var Ordenens Provindsial ogsaa bosat i Norge 1241. Dipl. Norv. I. No. 25.

— 68 Lin. 2 nedenfra i Texten udgaar: Stavanger; jfr. S. 45 og 391 No. 3.

— 73. I Kalls Haandskr. No. 223 p. kgl. Bibl. i Kbhvn. findes nyere Oversættelser af 6 kongelige Værnbreve for Salekarlen paa Drivstuen, som i disse kaldes Salestuen, Neste Stuen, Nedrestuen paa Dovrefjeld og Tarfuestuen. Brevene ere af Magnus Eiriksson, Haakon Magnusson og Christiern I, og „forekom" Kong Frederik IV paa hans Reise over Fjeldet i Aug. 1704. Hvor Originalerne nu findes, er ubekjendt. I en Underretning fra Fogden anføres det Inventarium, som tilhørte Drivstuen og „findes lagt til den Anno 1270 af Kong Magnus Haakonsson". (Meddeelt af N. Nicolaysen).

— 79. L. 12. Det her opgivne Antal af svenske Klostre er taget af Wieselgrens Disputats. Den paalidelige Anjou kjender imidlertid kun 46 sikre Klostre i Sverige og Finland, de senere tagne norske og danske Landskaber fraregnede.

— 113. S. 7. Aarmanden forekommer i Dipl. Norv. II. No. 151 under Navn af landskyllda múnkrinn.

— 114. nederst. Paverne Alexander IV og Urban IV overdroge Korstogs-Prædi-

ken i Norge til Prædikebrødrene, men da deres Provindsial var en Udlænding, fik Kong Haakon 1261 Tilsynet hermed overdraget til Erkebiskoppen af Nidaros. Dipl. Norv. I. No. 54. 56. 57. Keysers Norske Kirkes Historie I. 434.

S. 119. L. 3 nedenfra i Texten. Abbed Sigurd af Selje blev 1238 af Erkebiskoppen valgt til Biskop i Skalholt og Botolf Munk i Helgeseter til Biskop i Hole.

— 126. L. 20. Efter „Norge" tilføies: hvorfor ogsaa Antallet i 1496 nedsattes til 32; jfr. S. 307.

— 127. Til Anm. 1. føies: Ligesaa findes i 1ste Udg. af dette Skrift S. 225 en Grundtegning af Halsnø.

— 140 kan mærkes, at Optegneren af Mariu Sögur (Haandskr. No. 11. 4to p. kgl. Bibl. i Stockholm) beretter, at han har nedtegnet nogle af de deri anførte Jærtegn efter Anmodning af Abbeden i Lyse og hans Brødre.

— 143. L. 22. „hvor han siden blev Abbed" udgaar; jfr. S. 410.

— 197. Anm. 7. tilføies: jfr. og P. Clausføns Norges Beskr. S. 94—95.

— 198. L. 6 tilføies: ligesaa nedenfor Kvernes Kirke paa Nordmøre paa et Sted, som endnu i Schønings Tid kaldtes Gildevold.

— 198. Anm. 4. Den omtalte Gilde-Skik er af 1544, trykt i Overs. af Christian IIIs Historie II. 381, og viser, at der har været et Gilde i hvert Fylke.

— 206. Anm. 5. Slutningen udgaar, da Klemet aabenbart ikke var Klostermand.

— 213. Til Citaterne i Anm. 2. bør føies: P. Claussøns Norg. Beskr. S. 89.

— — L. 12. Ganske øde har Holms Kloster maaske dog ikke ligget; thi i Brev af 4de Febr. (1536) fra Throndhjem til Eske Bildes Frue Sofia Krumedike, som da var hos sin paa Tuterøen fangne Mand, melder Hans v. Holte, at to af hendes Tjenere have af Erkebiskoppen faaet Kvarteer (ere beskikkede hos) Abbeden i Holm. (Brev i Saml. t. Danske Adels Hist. fasc. 7. kgl. Bibl. i Kbhvn.) Maaske har Abbeden dog da havt Bolig i Byen.

— 218. L. 21. 16** læs 1617; (Christen Thomesføn Seheſted (1617—1627); Henrik Wind fra 1627. (Spørgetegnene ved 1648 udgaa.)

— 221. L. 3 tilføies: Botolf Munk i Helgeseter blev i 1238 af Erkebiskoppen valgt til Biskop i Hole paa Island (Keysers Kirkehist. I. 407.)

— 238. L. 18—20 og 24 ff. Sagaens Udtryk om Abbed Sigurd er misforstaaet. Meningen er, at Kongen ansaa ham uskikket til Erkebiskop, blandt andet fordi han alt var affat (appellaðr) fra det Embede, han før havde havt, nemlig som Abbed i Tautra, i hvilken Anledning han nu var udenlands.

— 245. Anm. 1 i Enden tilføies. Ifølge Pontoppidans Annal. I. 367 døde Abbed Matthias (af Tuterø) kort efter Reformationen.

— 248. L. 8. Da Peter var Skules uægte Søn, havde han ingen Odelsarveret, hvorfor den derfra hentede Grund bortfalder, medens Stiftelsesaaret 1226 derved bliver saa meget rimeligere.

— 253. L. 15 ff. De Adelsmænd, der i Christian den 4des sidste Tid vare forlenede med Reins Klosters Gods vare: Steen Villumsføn 1628—1640, Iver Prip paa Livstid (1640—1645), Melchior Oldeland (1645—1646) o. s. fr. Derimod var paa samme Tid Reins Klosters Tiender, som Steen Villumsføn havde tiltaget sig, i 1639 frataget ham, og nu som forhen lagt under Throndhjems Gaard, hvis Lensherrer Olaf Parsberg, Frederik Urne og Eftermænd havde dem. Herved bortfalde Uovereensstemmelserne, og Anm. 2. kan følgelig udgaa.

— 266. L. 16 tilføies: I 1291 fik han Befaling af Paven i Forening med en Kan-

nik ved Apostelkirken at undersøge Oslo Minoritters Klager over Bispoppen og Kapitlet i Oslo, og at indstevne disse for Pavens Domstol. (Dipl. Norv. III. No. 31.) Af Dipl. Norv. IV. No. 16, sees, at han oprindelig har været pavelig Dommer i den vidtløftige Sag, som da stod paa mellem Bisop Arne af Stavanger og hans Kapittel.

S. 272. L. 1. Andfinn læs Andfinn.

— 280. L. 4. Vilhelm læs Vilkin.

— 339. Anm. 1. Brevet er trykt i Dipl. Norv. I. No. 1002.

— 346. L. 2. tilføies: Sigurd Detmarsson, før Abbed i Selje, blev 1238 af Erkebiskoppen valgt og viet til Biskop i Skalholt. (Keysers Norske Kirkes Hist. I. 407—409).

— 352. L. 4. 1ste August, læs: 29 Juni.

Register.

